

Poders a l'ombra:
les comissions
de les institucions
parlamentàries
i representatives
(segles XV-XX)

Testimonis
Parlamentaris, 36

Poders a l'ombra: les comissions de les institucions parlamentàries i representatives (segles XV-XX)

Maria Betlem Castellà i Pujols
(coord.)

Barcelona, 2014

Jornades sobre les Comissions de Treball de les Institucions Parlamentàries i Representatives (Segles XV-XX) (2013 : Barcelona, Catalunya)

Poders a l'ombra : les comissions de treball de les institucions parlamentàries i representatives (segles XV-XX). - (Testimonis parlamentaris ; 36)

Actes de les Jornades sobre les Comissions de Treball de les Institucions Parlamentàries i Representatives (Segles XV-XX) celebrades a Barcelona al febrer de 2013. - Textos en català, castellà, anglès i francès

ISBN 9788439392392

I. Castellà i Pujols, Maria Betlem, dir. II. Catalunya. Parlament III. Universitat Pompeu Fabra IV. Títol V. Col·lecció: Testimonis parlamentaris ; 36

1. Comissions parlamentàries - Història - Congressos 2. Parlaments - Història - Congressos 3. Procediment parlamentari - Història - Congressos
342.53(091)(061.3)

Primera edició

Barcelona, gener del 2015

Col·lecció «Testimonis Parlamentaris», 36
del Parlament de Catalunya

Col·lecció «Studies Series», 94
de la International Commission for the History
of Representative and Parliamentary Institutions
(ICHRPI)

© Parlament de Catalunya
Parc de la Ciutadella, s/n · 08003 Barcelona
Tel. 933 046 635 · Fax 933 046 636
www.parlament.cat
A/e: edicions@parlament.cat

© Universitat Pompeu Fabra
Departament d'Humanitats
Ramón Trias fargas, 25-27
08005 Barcelona
www.upf.edu

Disseny: TriasQuodDesign

ISBN: 978-84-393-9239-2
DL: B.27252-2014

Taula

Preàmbul	9
M. H. Sra. Núria de Gispert i Català	
Pròleg	11
Joaquim Albareda i Salvadó	
Mikel Urquijo	
Introducció	19
Maria Betlem Castellà i Pujols	
Abstracts	36
Les «comissions» de les assemblees parlamentàries de la Sardènia catalano-aragonesa del segle XV: una primera aproximació	51
Esther Martí Sentañes	
Les comissions a les institucions nacionals de la Catalunya constitucional moderna: iniciativa i representació	73
Miquel Pérez Latre	
Les comissions de Balanç i Redreç: dels antecedents del XVI a les corts encavalcades de 1701-1706	103
Eva Serra i Puig	
Les adjuncions municipals a la Catalunya moderna	127
Josep Capdeferro i Pla	
Les comissions del Consell de Cent de Barcelona. Un exemple: La «Comissió secreta» de 1640	141
Núria Florensa i Soler	
The Committee of Estates of the Scottish Parliament, 1640-1651: an exercise in provisional government	153
John R. Young	
Las novenas de la Diputación de Cataluña en la segunda mitad del siglo XVII	177
Eduard Martí Fraga	

Las comisiones o diputaciones de los cabildos castellanos en la Época Moderna. Interrelación financiera-fiscal entre los distintos niveles de poder y nuevos paradigmas interpretativos de la historiografía más reciente	209
José Manuel de Bernardo Ares	
Les Juntes: institucions representatives a Nàpols durant el virregnat austríac (1707-1734)	229
Neus Ballbé	
Le Comité diplomatique ou l'échec du contrôle parlementaire sur la politique extérieure (1790-1793)	240
Virginie Martin	
(Re) pensar Bertrand Barère, o més enllà de la punta de l'iceberg: comitès, comissions i comissaris de les Assemblees parlamentàries sota la Revolució francesa (1789-1795).	257
Maria Betlem Castellà i Pujols	
De la prohibición de las «Comisiones» en las Juntas Generales de Bizkaia a su institucionalización y desarrollo en tiempos de revolución liberal (1784-1876)	309
Joseba Agirreazkuenaga	
La reforma de los Reglamentos parlamentarios en 1918. La creación de las comisiones permanentes legislativas	354
María Victoria Fernández Mera	

Preàmbul

M. H. Sra. Núria de Gispert i Català

Aquest llibre que teniu a les mans, i que recull les actes de les jornades sobre les comissions de treball de les institucions parlamentàries i representatives (segles xv-xx) celebrades a Barcelona al febrer de 2013, té com a objecte posar a l'abast del públic especialitzat, i de tota aquella persona interessada en la matèria, el fruit d'investigacions en un terreny poc explorat, però sens dubte interessant, perquè contribueixen al coneixement més acurat de la història del parlamentarisme.

Els parlaments, tal com els coneixem, han vingut per quedar-se. Tot i així, estan en un procés de reformulació i *d'aggiornamento*, impulsat en bona mesura pel fet que, en les societats democràtiques avançades, la democràcia representativa està reubicant-se, per la irrupció de la voluntat ciutadana de decidir, de participar políticament i d'incidir en polítiques públiques, a la qual cal donar resposta. Estem al bell mig d'una crisi política que pot tenir efectes ben positius i regeneradors, si l'aprofitem per millorar els mecanismes de control i de rendició de comptes, i també per relançar el contracte democràtic i la convivència en llibertat.

Més que mai, hem de defensar el rol central dels parlaments, com a expressió que són de la pluralitat i de la vitalitat d'una societat que vol protagonitzar, més que mai, el seu present i el seu futur col·lectius. Aquesta centralitat reclamada implica un esforç addicional de fer-se propers, de ser sensibles a les demandes socials, de ser permeables. Precisament aquí es fonamenta la necessitat peremptòria d'una major obertura de la institució parlamentària a la realitat social, amb tots els seus matisos; precisament això motiva i impulsa l'assaig de diverses fórmules per enriquir el treball parlamentari, per fer front en les millors condicions a les demandes creixentment complexes de la societat.

Uns bons exemples d'aquesta aproximació serien, en el cas català, les aportacions d'experts a l'activitat parlamentària; la interlocució directa entre diputats i el món empresarial i el coneixement in situ del sectors de l'economia productiva a Catalunya; el treball del Consell Assessor del Parlament sobre Ciència i Tecnologia, creat al 2008; les relacions fluides amb el món acadèmic

i universitari (en aquest sentit, cal destacar el Conveni marc de col·laboració entre el Parlament de Catalunya i les universitats del sistema universitari de Catalunya per a la contribució al progrés de la ciència, de la tecnologia, de les humanitats i de les arts, la difusió de la cultura i el desenvolupament de la societat, signat al 2011); i la implicació en projectes editorials que, des dels estudis historiogràfics i altres disciplines del saber, ajuden a conèixer el parlamentarisme, la seva gènesi, el seu desenvolupament, els seus potencials, les seves mancances i els seus reptes.

Aquest darrer motiu seria el que ens ha menat a contribuir, de molt bon grat, a l'edició d'aquesta obra, dins la nostra col·lecció «Testimonis Parlamentaris». Expresso la meua confiança que serà útil per conèixer, una mica més, les entranyes de la democràcia representativa, en la mesura que les comissions parlamentàries, el seu objecte d'estudi, hi han desenvolupat, hi desenvolupen i hi continuaran desenvolupant en el futur un paper de primer ordre.

Pròleg

Joaquim Albareda i Salvadó

És per a mi una autèntica satisfacció que les aportacions presentades a les Jornades sobre les comissions de treball de les institucions parlamentàries i representatives (segles xv-xx), celebrades a la Universitat Pompeu Fabra el 15 i 16 de febrer del 2013, apareguin publicades a la col·lecció Testimonis Parlamentaris, editada pel Parlament de Catalunya, institució a la qual m'afanyo a expressar el meu reconeixement.

Els historiadors, massa sovint, hem mirat de reüll aquestes incòmodes i poc lluïdes comissions de treball de l'àmbit legislatiu i governatiu, sempre a l'ombra dels parlaments, dels governs o dels representants polítics, si és que no les hem ignorades del tot o bé no hem considerat la seva tasca com a purament accessòria. Si, freqüentment, la historiografia, sota la influència del paradigma estatal liberal, ha menystingut el constitucionalisme antic, els parlaments i altres formes d'organització política anteriors al segle XIX com lamentà Günter Barudio, què no havia de fer amb les discretes comissions de treball que eixoplugaven?

Ja fa uns anys que Eduard Martí amb els seus estudis tan sistemàtics com minuciosos, ens va descobrir un univers ric i complex de comissions de treball que va tenir un paper molt important en moments decisius de la nostra història, entre 1640 i 1714. I no solament per la capacitat de treball d'aquestes comissions, per la seva eficàcia i agilitat, sinó també perquè van esdevenir un mecanisme d'ampliació de la base social que intervenia en els afers polítics i, per tant, d'obertura progressiva del vell quadre institucional que feia possible la participació de l'*home comú*. L'historiador Peter Blickle ho ha explicat molt bé en la seva suggestiva interpretació sobre la representació política a l'Antic Règim i, en concret, en els parlaments en els segles moderns: «On the whole it is possible to identify the tendency in the political contracts (Herrschaftsvertrag) towards the creation of a rule of law which was not just meant to protect the privileges of the aristocracy and clergy but rather to

---

Catedràtic d'Història moderna de la Universitat Pompeu Fabra. Grup d'estudi de les institucions i de les cultures polítiques (s. xvi-xxi) (GRC 2014 SGR1369).

guarantee the subjects' status rights, to protect property by means of approving taxes, and to tie legislation to a parliamentary consensus. Helmuth Koenigsberger sees this policy in defining royal rulership as being grounded in a contract. That is, rulership based on noble descent and dynastic tradition (*dominium regale*) had to be complemented by a basis in law and order (*dominium politicum*)» (2005).

En el cas català el millor exponent d'aquest model és la Conferència dels Comuns formada per representants del Braç militar, del Consell de Cent i de la Diputació del General, de perfils atípics en el context europeu, una institució molt influent entre 1697 i 1714 per bé que sense capacitat executiva. No és estrany que el filipista Josep d'Alós Ferrer recomanés a Felip V, abans de dominar Catalunya, que no perdés «ocasión muy oportuna de poner todos sus dominios bajo una misma ley, de exaltar la autoridad de la verdadera nobleza cercenando la demasiada de la plebe».

Però a banda de l'anàlisi de la importància de les comissions de treball a l'Antic Règim, el volum també aplega estudis sobre les comissions en l'època contemporània. Més enllà de les prevencions amb què cal operar a l'hora de comparar tipologies, posem per cas, entre les novenes de la Diputació del General en el segle XVII, una comissió biscaïna de les Junes Generals de 1820, una comissió de la França revolucionària o de les corts espanyoles de 1918, cal lloar i agrair aquest esforç d'anàlisi i de sistematització a cavall dels segles XV i XX en el context europeu, sobre les tothora presents comissions de treball. En aquest sentit, les «100 preguntes per a pensar» constitueixen una bona eina per començar a avançar de forma significativa en la seva caracterització i tipologia malgrat la disparitat, la diversitat cronològica i els diferents contextos polítics en què s'emmarquen. És, sens dubte, una primera fita i caldrà seguir avançant en aquest camí poc fressat.

Per tot plegat, m'omple de goig que aquesta iniciativa hagi sorgit del grup de recerca que coordino, amb el suport inestimable de la International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions (ICHRPI) i que hagi reeixit. Ha estat així gràcies a la qualitat de les ponències i a l'esforç i l'entusiasme encomanadís de Maria Betlem Castellà, ben acompanyada dels investigadors del grup Eduard Martí, Neus Ballbé, Núria Sallés i Josep Capdeferro.

Només em resta felicitar-los i agrair el suport rebut de part de la Generalitat i de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra, així com dels professors Mikel Urquijo i Joseba Agirreazkue-naga.

Bon dia a tothom, buenos días, good morning.

En primer lloc, voldria agrair a la Universitat Pompeu Fabra i especialment al Professor Albareda i als membres del *Grup d'Estudi de les Institucions i de la Societat a la Catalunya Moderna (segles XVI-XIX)* per aquesta agradable invitació a participar en aquestes jornades.

Com a professor de la Universitat del País Basc em complau especialment venir a la Universitat Pompeu Fabra. Fa cent anys en Pompeu Fabra va ser professor de química a la Escola d'Enginyeria a Bilbao.¹ Avui com professor de la Universitat del País Basc tinc l'honor de participar en aquestes jornades a la seva Universitat.

Pero curiosidades al margen, mi intervención en esta ocasión tiene como objetivo presentar la *Comisión internacional para el estudio de la historia de las asambleas representativas y parlamentarias*.²

La Comisión, con el nombre de *Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'États*,³ fue creada a partir de la propuesta formulada por el historiador belga Emile Lousse y el francés François Olivier-Martin en el Congreso Internacional de Ciencias Históricas en Varsovia en 1933. El reconocimiento formal de la Comisión por el Comité Internacional de Ciencias Históricas se produjo en Bucarest en 1936.

El momento de impulsar el estudio de las asambleas representativas y parlamentarias no podía ser más adecuado. Europa vivía un momento de auge de las propuestas antiparlamentarias. Este grupo de académicos a través del estudio de la asambleas representativas reforzaba la legitimación de los parlamentos frente a estas ideologías. Algo similar a lo que ocurría con el inicio del proyecto del *History of Parliament* británico.⁴

Catedrático de Historia Contemporánea de la UPV/EHU, miembro de la dirección y representante en España de la *International Commission for the History of Parliamentary and Representative Institutions* (ICHRPI/CIHAE).

1 GARAIZAR AXPE, Isabel. *La Escuela Especial de Ingenieros Industriales de Bilbao, 1897-1936*, Bilbao, Colegio Oficial de Ingenieros Industriales de Bizkaia y Escuela Superior de Ingeniería de Bilbao, 2008, pp. 189 y ss. y 270.

2 <http://www.ichrpi.com>.

3 Una historia de la Comisión en REGISTER, John. «The International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions - Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'États (1933-2003)», in SOBREQÜÉS, J.; AGIRREAZKUENAGA, J.; MORALES, M.; URQUIJO, M.; CISNEROS, M. (coord.) *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries - Proceedings of the 53rd Conference of the ICHRPI (Studies presented to the ICHRPI. Volume LXXXII)*.- Barcelona : Museu d'Història de Catalunya - Parlament de Catalunya, 2005, Vol. I, pp. 13-20.

4 SEAWARD, Paul. «The history of Parliament Project and the future of parliamentary history», in SOBREQÜÉS, J.; AGIRREAZKUENAGA, J.; MORALES, M.; URQUIJO, M.; CISNEROS, M. (coord.), *op. cit.*, Vol. II, pp.1583-1593.

A partir de este momento la Comisión organiza encuentros académicos periódicos en el que participan destacados especialistas en la historia de las instituciones parlamentarias como los dos citados, el francés Alfred Coville, el italiano Pier-Silvero Leicht, la británica Helem Cam, el húngaro Elemer Maliyusz o el polaco Karol Gorski.

En el año 1937, se decidió iniciar la publicación de la serie *Studies presented to the Commission*,⁵ en la que se editan las actas de estos encuentros. Con ello se crean los dos pilares sobre los que trabaja la Comisión: sus congresos y la publicación de sus actas.

El interés inicial de la Comisión se centró en las asambleas representativas medievales y de la edad moderna. En el marco de estos Congresos se debatirá sobre el origen y el significado de estas asambleas con una vocación de intercambio académico y de elaboración de reflexiones en una perspectiva comparada.⁶

La II Guerra Mundial interrumpió la vida normal de la Comisión, que fue retomada en el Congreso de París de 1950, aunque a partir de este momento sin la participación de los académicos de los nuevos estados comunistas. En este Congreso se añadió la denominación actual en inglés, a propuesta de la nueva Presidenta de la Comisión, Helem Cam (1950-1960).⁷ No se hacía una traducción de la original francesa. Con ello se buscaba abrir la Comisión al estudio de los parlamentos tras la desaparición del Antiguo Régimen.

Progresivamente, bajo la presidencia de Emile Lousse (1960-1970), Antonio Marongiu⁸ (1970-1980) y H.G. Koenigsberger (1980-1985) incrementó su número de socios, procedentes de Europa, Asia y América, destacando por su número las secciones de Italia, Reino Unido, Bélgica, España y Japón.

En 1981, se inició la publicación de la revista *Parliaments, Estates and Representation*,⁹ que supone el tercer pilar de los trabajos de la Comisión.

En la actualidad podemos resumir la actividad de la Comisión en tres ejes:

— los congresos anuales,¹⁰ que en la última década se han celebrado en Barcelona (2003), Praga (2004), Cracovia (2005), París (2006), Edimburgo (2007), Alghero (2008), Lisboa (2009), Amsterdam (2010), Messina (2011), Cadiz (2012) y Dublin (2013).

— a estos congresos se añaden las jornadas y encuentros como la que celebramos estos días organizadas por las diferentes secciones.

5 Hasta el momento se han editado 88 volúmenes (<http://www.ichrpi.com/studies.html>).

6 Una presentación de los debates académicos en el seno de la Comisión en D'AGOSTINO, Guido. «Le istituzioni parlamentari nell'Ancien Régime: tra Storia e Storiografia», in D'AGOSTINO, Guido. *Le istituzioni parlamentari nell'Ancien Régime*, Napoli, Guida Editore, 1980, pp. IX-XCI.

7 CAM, Helen. «The Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions, 1936-1966», en *XIIè Congrès international des sciences historiques (Wien, 1965)*, Louvain-Paris, 1966.

8 CORCIULO, M.S. *Ricordo di Antonio Marongiu. Giornata di studio - Roma, 16 giugno 2009*, Roma, Rubbettino, 2013.

9 <http://www.tandfonline.com/toc/rper20/current#.UneFNyTvvfY>.

10 <http://www.ichrpi.com/meeting2013.html>.

— la colección de Estudios en las que se publican las actas de estos congresos (se han publicado 88 hasta la actualidad).

— y la revista *Parliaments, Estates and Representation*, en la que se han publicado 33 números y que actualmente publicamos con la editorial Taylor and Francis.

Teniendo en cuenta lo dicho anteriormente podemos definir a la Comisión como un eficaz instrumento para la internacionalización de nuestras investigaciones.¹¹ En los congresos anuales al menos el 50% de los académicos que toman parte en los mismos proceden de países diferentes al de la celebración del Congreso. Lo que los convierte en un punto de encuentro interesante para el intercambio intelectual con otros colegas y el establecimiento de redes de investigación que nos permitan contrastar y difundir nuestros trabajos.

Por otra parte, la atención de los miembros de la Comisión se ha ido ampliando paulatinamente desde el Medioevo hasta la actualidad, desde las asambleas medievales hasta el Parlamento Europeo. También la procedencia formativa de los académicos que la conforman se ha extendido de la historia del derecho, a la historia general y a la ciencia política.

Por último, en el foro en que nos encontramos considero adecuado remarcar la vocación de la Comisión de colaborar en los diferentes países en las que ha constituido secciones con las universidades. Estos encuentros tienen un efecto multiplicador en nuestras actividades, ya que suelen ser un foro para la difusión de la labor de la Comisión que posibilita el incremento de sus miembros. En España la Comisión ha crecido a partir de los congresos celebrados en Bilbao (1997),¹² Barcelona (2003)¹³ y Cádiz (2012),¹⁴ lo que nos ha convertido en la actualidad en la segunda sección más numerosa¹⁵ en su seno.

Un buen ejemplo de esta colaboración son estas jornadas, que debemos agradecer poder celebrarlas a la Universitat Pompeu Fabra y muy especialmente a nuestros colegas Joaquim Albareda y Betlem Castellà, en las que el análisis de las comisiones de trabajo de las instituciones representativas y parlamentarias se realiza desde el siglo xv al xx.

---

11 REGISTER, John. «Scientific balance-sheet of the work of the International Commission for the History of Parliamentary and Representative Institutions», in AGIRREAZKUENAGA, J. and URQUIJO, M. *Contributions to European Parliamentary History. Studies presented to the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions (vol. LXXIX)*, Bilbao, Juntas Generales de Bizkaia, 1999, pp. 311-329.

12 Las actas se publicaron como GIRREAZKUENAGA, J. and URQUIJO, M. *Contributions to European Parliamentary History. Studies presented to the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions (vol. LXXIX)*, Bilbao, Juntas Generales de Bizkaia, 1999.

13 Las actas se publicaron como SOBREQÜÉS, J.; AGIRREAZKUENAGA, J.; MORALES, M.; URQUIJO, M.; CISNEROS, M. (coord.) *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries - Proceedings of the 53rd Conference of the ICHRPI (Studies presented to the ICHRPI. Volume LXXXII)*.- Barcelona : Museu d'Història de Catalunya - Parlament de Catalunya, 2005, 2 vols.

14 Las actas se publicaron como REPETO, D. (Coord.) *Las Cortes de Cádiz y la historia parlamentaria - The Cortes of Cadiz and Parliamentary History*, Cádiz, Universidad de Cádiz, 2012.

15 En el año 2013 la sección española tiene 41 miembros, la segunda más numerosa tras la italiana.

Actes de les Jornades sobre les
Comissions de treball de les institucions
parlamentàries i representatives
(segles XV-XX)

Jornades organitzades per:
Grup d'Estudi de les Institucions i de la Societat a la Catalunya Moderna (segles XVI-XIX)
(2009 SGR 00318) / *International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions (ICHRPI)*

Coordinació:
Maria Betlem Castellà i Pujols

Comitè Organitzador:
Joaquim Albareda, Neus Ballbé, Josep Capdeferro,
Eduard Martí, Núria Sallés i Mikel Urquijo

Amb el suport de:
Universitat Pompeu Fabra
Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives
Projecte «Espanya y los tratados de Utrecht» (HAR 2011-26769)

Els textos es publiquen revisats pels autors

Introducció

Maria Betlem Castellà i Pujols

El volum que presentem a continuació és fruit de les *Jornades sobre les comissions de treball de les institucions parlamentàries i representatives (segles xv-xx)* que van tenir lloc els dies 15 i 16 de febrer de 2013 a la Universitat Pompeu Fabra, organitzades pel *Grup d'Estudi de les Institucions i de la Societat a la Catalunya Moderna (segles xvi-xix)* (2009 SGR 00318) i per la *International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions (ICHRPI)* amb la col·laboració de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (IUHJV), el Departament d'Humanitats de la Universitat Pompeu Fabra i el projecte «España y los tratados de Utrecht» del *Ministerio de Economía y Competividad* (HAR2011-26769) del govern espanyol. Unes jornades que van comptar amb el recolzament incondicional i valuós del professor Joaquim Albareda, amb el treball impecable, permanent i difícilment substituïble de Neus Ballbé, Núria Sallés i Eduard Martí i amb el suport preciós dels professors Joseba Agirreazkuenaga i Mikel Urquijo.

Abans però de començar a introduir els tretze treballs que componen aquest volum volem agrair la impagable bona disposició del Parlament de Catalunya a publicar els resultats de les jornades en el marc de la seva col·lecció «Testimonis Parlamentaris», i el gest valorós de la *International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions (ICHRPI)* per haver acceptat publicar aquest volum en la seva col·lecció «Studies Series». Molt especialment volem agrair l'ajut inestimable i desinteressat dels professors Josep Capdeferro, John R. Young i Alastair Mann.

Per altra banda, com no pot ser d'altra manera, volem agrair a Joseba Agirreazkuenaga, Joaquim Albareda, Neus Ballbé, José Manuel de Bernardo, Josep Capdeferro, María Victoria Fernández, Núria Florensa, Eduard Martí, Esther Martí, Virginie Martin, Miquel Pérez, Lluís Roura, Pierre Serna, Eva Serra, Mikel Urquijo i John R. Young, la seva participació en les jornades d'estudis i la seva bona disposició a compartir les seves recerques i els seus valuosos sabers.

Novenes, dotzenes, divuitenes, vint-i-quatre, trenta-sisenes, comitès i comissions: ànimes de les assemblees o autèntics cavalls de Troia?

Des de finals de l'edat mitjana fins a dia d'avui, les comissions de treball de les institucions parlamentàries i representatives han jugat, en no poques ocasions, un paper clau en la construcció de l'ordre polític, econòmic i social de molts territoris europeus. Ara bé, malgrat aquest rol destacat, els estudis que, en el camp de la història, se'ls han dedicat han sigut més aviat escassos. Normalment, els treballs que les han analitzades ho han fet en el transcurs d'una recerca que no les ha tingudes com a primer i últim objectiu. Tot el contrari del que ha succeït en el camp del dret, on aquestes comissions han sigut analitzades, ben sovint, en els seus aspectes més formals i jurídics.

Els treballs de Joseba Agirreazkuenaga, Neus Ballbé, José Manuel de Bernardo Ares, Josep Capdeferro, Maria Betlem Castellà, María Victoria Fernández, Núria Florensa, Eduard Martí, Esther Martí, Virginie Martin, Miquel Pérez, Eva Serra i John R. Young ens mostren, en diferents moments i en diferents indrets, el rol jugat per diverses comissions de treball, des del segle xv fins el segle xx. En llocs tan diversos com Sardenya, Catalunya, Escòcia, Nàpols, Castella, França, Biscaia i l'Espanya d'Alfons XIII. En moments tan importants, com la Guerra dels Tres Regnes i la revolta dels Covenants a Escòcia, la Guerra dels Segadors, la Guerra de Successió o la Revolució francesa. Les comissions que s'analitzen tant provenen d'institucions de caràcter marcadament legislatiu (com les Corts Generals, les Assemblees revolucionàries, els Parlaments o les Juntes Generals) com d'institucions de caràcter marcadament governatiu (les Diputacions generals o les juntes nomenades directament pel rei). Així mateix, tant provenen d'institucions de caràcter estatal, com provincial o municipal (com els *cabildos* castellans, el Consell de Cent de Barcelona o el Consell General de Girona).

Les comissions de treball de les institucions parlamentàries i representatives poden ser, si se'ls hi permet, un engranatge fonamental de la maquinària institucional, tal com assenyala Miquel Pérez. Poden ser una frontissa però també la sala de màquines del Parlament o un laboratori de lleis. Poden dinamitzar la vida parlamentària i participar de manera destacada en el joc polític del país. De fet, en el menor dels casos, poden ser consultives i assessores, com indica Eduard Martí, i en el major, poden acabar dirigint el país. Tot dependrà del moment en què s'estableixin i per a què s'estableixin.

De fet, resulta interessant observar com en moments de crisi, de conflicte o de guerra les comissions de treball tendeixen a fer-se més presents i a dotar-se de més importants competències. Ho podem observar a Catalunya durant la Guerra dels Segadors i la Guerra de Successió, a Escòcia durant la Guerra dels Tres Regnes o a França durant la seva gran Revolució de 1789 a 1795. La facili-

tat que tenen les institucions, en la majoria dels casos, en establir-les, tal i com menciona Neus Ballbé; i el fet de dotar-les de competències que poden reajustar-se i modificar-se segons les necessitats, les converteixen en un instrument àgil per intervenir en la vida política del país.

Ara bé, qui compona aquestes comissions que tant poden assessorar, com decidir o executar una determinada política? Els mateixos membres que componen les institucions que les posen en peu? No sempre. Llegint els tretze treballs que formen part d'aquest número observem que tenim una àmplia gama de comissions que a grans trets es poden classificar en comissions internes (on tots els membres formen part de la institució que les estableix), en comissions mixtes (on una part dels membres que les componen no pertanyen a la institució que les posa en peu) o en comissions externes (on tots els membres que les constitueixen són externs a la institució que les estableix). Però quins requisits calen per tal de formar-ne part? Tot i que no hi ha una resposta vàlida i única per tots els temps i els territoris, podem assenyalar quatre vies possibles per tal d'accedir-hi: la de la representació (ser apte o ser escollit per a representar un estament o un territori), la del mèrit (tenir uns coneixements o unes qualitats determinades), la de la confiança (una qualitat que, unida a les habilitats necessàries, Josep Capdeferro destaca en l'elecció dels integrants d'algunes adjuncions municipals de Girona) o la de la patrimonialització d'un càrrec. Cas, per exemple, dels *cabildos* de Castella, on una part dels membres de les comissions municipals que s'estableixen, els regidors, tenen el càrrec com un bé patrimonial.

Els membres que ocupaven aquestes comissions dominaven els temes que havien de tractar-s'hi? No sempre. Si s'establien comissions per resoldre una qüestió molt específica, podien convocar-se un seguit d'experts per a resoldre-la, però si no era el cas, podia prevaldre més la representació (o el fet de formar part d'una determinada tendència política o partit polític) que l'especialització. De fet, en temps medievals i moderns, el nombre d'individus que formaven part d'una comissió respectava sovint, però no sempre, la paritat dels braços, com ara les novenes (3 membres per cada braç: 3 pel braç reial, 3 pel braç militar i 3 pel braç eclesiàstic) les dotzenes (4+4+4) les divuitenes (6+6+6), les vint-i-quatre (8+8+8) i les trenta-sisenes (12+12+12). Desconeixem altres exemples, però a Escòcia, el respecte per a la representació va acabar marcant, fins i tot, les normes de deliberació del gran Comitè d'Estats, tal i com ens explica John R. Young. El Comitè d'Estats només podia reunir-se si es trobaven presents nou membres i si cada un dels quatre estats que hi havia (noblesa, alta burgesia, burgesia i eclesiàstics protestants) comptava amb dos membres presents. Normativa que també s'aplicava en cada una de les seccions d'aquest comitè: la secció d'Edimburg havia de tenir com a mínim set membres per a reunir-se i com a mínim n'hi havia d'haver un en representació de cada estat. La secció de l'exèrcit d'Anglaterra i la secció de l'exèrcit d'Escòcia n'havien de tenir com a mínim cinc per a deliberar i

un en representació de cada estat, mentre que la secció diplomàtica n'havia de tenir com a mínim nou per a reunir-se i un en representació de cada estat.

Per altra banda, de la lectura dels articles d'aquesta publicació s'observa que el tema de la representació política és d'enorme importància des de l'edat mitjana fins al segle xx, i no només un cop arribats al món contemporani quan els diputats eren escollits o bé per sufragi censatari o bé per sufragi universal, i en el marc de la Revolució francesa es discutia sobre si els diputats eren mandataris o representants (els portaveus dels ciutadans en el parlament, respectant en tot moment els seus mandats, essent uns simples transmissors, o els representants dels ciutadans en el parlament, considerant que la seva opinió era per ella mateixa representativa de la voluntat dels ciutadans). Només cal resseguir l'activitat dels síndics de Sàsser, a finals del segle xv, de la mà d'Esther Martí, per observar com els membres del braç reial es desplaçaven del Parlament a la seva ciutat, a fi de consultar totes aquelles qüestions sobre les quals no tenien potestat per a deliberar o en desconeixien la voluntat de la seva ciutat. O resseguir, a través de les pàgines de José Manuel de Bernardo, l'activitat dels jurats de les ciutats amb representació a les Corts de Castella, per observar com aquests jugaven un paper polític de primer ordre en el marc de les comunitats locals i com apellaven directament al rei a través del Consell de Castella quan les necessitats dels seus territoris no eren tingudes en compte.

Ara bé, la importància de la representació política no ens pot fer perdre de vista que en el marc d'aquestes comissions també s'hi van defensar els interessos particulars o els interessos d'unes determinades minories i/o oligarquies, i que no sempre l'interès general va prevaldre. I no només quan la representació tenia lloc per braços, també quan es representava la nació o els ciutadans. En el marc d'algunes comissions, el frau i la corrupció van tenir-hi cabuda. Tal i com Núria Florensa mostra en relació a les comissions d'insaculació del Consell de Cent de Barcelona, on hi tenien lloc algunes topinades sonades, o tal i com s'observa, en el marc d'algunes comissions de caràcter financer i fiscal, les més presents des de finals de l'edat mitjana. Així ens ho mostra José Manuel de Bernardo en relació als *cabildos* de Castella, i així es dedueix del fet que l'any 1585 les Corts catalanes es plantegessin, segons Eva Serra, d'impedir que els deutors de la Diputació del General, la major part d'ells del braç militar, poguessin intervenir en la Comissió del redreç on s'hi proposaven les mesures legislatives més adequades per a regir la Diputació.

Si la representació, el mèrit, la confiança i els diners (la patrimonialització d'un càrrec) podien obrir les portes d'una comissió, els deutes amb la institució que havia d'establir-les podien tancar-les, tal i com es desprèn dels treballs d'Eva Serra en relació a les comissions del Balanç i del Redreç i de Josep Capdeferro en relació amb les adjuncions municipals de Girona.

En relació al total de membres que podien formar part d'una comissió, a finals de l'època medieval i durant l'època moderna, s'observa que normalment

les comissions comptaven amb 9, 12, 15, 18, 24 i 36 membres, tot i que també n'hi havia que comptaven amb 7, 8, 11 i 14 membres. Ara bé, en el marc del procés revolucionari francès, s'observa que els comitès (més permanents i més reglats) solien comptar amb 12, 24 i fins i tot 48 membres, mentre que les comissions (més específiques, menys permanents i menys reglades) solien ser de 3, 6 i 12 membres i ja més excepcionalment de 7 i 11 membres. Endinsats en aquest punt, convindria reflexionar sobre la importància de les comissions compostes per 3, 9, 7, 11 i 15 membres. Al nostre entendre, i recordant una intervenció de Serge Aberdam en unes jornades d'estudi organitzades a París,¹ les comissions formades per tres, nou, set, onze o quinze membres tenen un avantatge respecte totes aquelles altres compostes per un número parell de membres (6, 8, 12, 14, 18, 24 i 36): no permeten l'empat. I si tenim en compte que les comissions de treball van jugar en determinats moments d'agitació política un paper destacat, potser convindria valorar el fet que el nombre de membres que les componen no afavoreixi l'empat i sí agilitzi la presa de decisions.

Quina durada tenien aquestes comissions? Algunes duraven molt poc. Un cop resolt el tema pel qual s'havien convocat, desapareixen. Altres podien tenir una durada igual a la de la institució que les havia posat en peu i altres podien mantenir-se després d'haver desaparegut les institucions que les havien establert. A Catalunya i a Escòcia, per exemple, en temps moderns, hi havia comitès que es mantenien vigents un cop el Parlament ja es trobava desconvocat. Per altra banda, a França, en temps de la Revolució francesa, els comitès podien durar una legislatura, mentre que les comissions podien durar només el temps necessari per acomplir amb els treballs assignats. Ara bé, la permanència d'aquestes comissions no anava sempre lligada a la duració dels seus treballs, tal i com mostro jo mateixa. Algunes van desaparèixer per la pròpia voluntat de la institució que les havia establert, ja sigui per ser objecte d'una reorganització interna, ja sigui per considerar-les innecessàries o contraproductives, ja sigui per les lluites polítiques que podien dirimir-se en el si de les institucions que les havien posat en peu.

Quins treballs podien dur a terme aquestes comissions? Nombrosos i de natura molt diversa, essent del tot impossible citar-los tots. Ara bé, arran de les recerques que presentem tot seguit, podem destacar cinc categories que d'immediat criden la nostra atenció: 1) Hisenda i fiscalitat 2) Greuges i memorials, 3) Producció legislativa, 4) Govern, 5) Diplomàcia i 6) Seguretat i ordre públic.

Des de finals del segle xv trobem comissions vinculades al donatiu i a la fiscalitat. Les més freqüents en els treballs que presentem. A Sardenya, tenim comissions especials de tractadors encarregades de gestionar totes les modalitats del donatiu; a Catalunya, localitzem les comissions del balanç (encarrega-

---

¹ Jornades d'estudi organitzades per Maria Betlem Castellà i Guillaume Mazeau, sota el títol: « Les comités des assemblées révolutionnaires: des laboratoires de la loi », Institut d'Histoire de la Révolution française, Université Paris 1 - Panthéon Sorbonne, París, 26 de febrer de 2011.

des de supervisar les finances de la Diputació del General) i dels esmerçadors (encarregades de procurar-se els diners necessaris per a l'oferta de donatiu al rei); a Castella, trobem les comissions municipals de *propios, arbitrios, pósito y cuentas*; a Nàpols, durant el virregnat austríac, localitzem la Comissió de numeració dels focs (per actualitzar les contribucions fiscals) i la Comissió del bon govern (per a resoldre els problemes d'excés d'endeutament); a França, sota la Convenció nacional, tenim, per citar només uns exemples, el Comitè de finances, el Comitè de liquidació i el Comitè d'examen de comptes, mentre que a Biscaia, en ple segle XIX, trobem les comissions d'arbitris, de comptes, de donatius, de tresoreria, de liquidació, de crèdits contra la hisenda nacional, etc., un nombre important de comissions que denoten, tal i com mostra Joseba Agirreazkuenaga a través de les seves recerques, la clara voluntat d'una comunitat de mantenir les seves pròpies esferes de gestió i de govern.

Estretament lligades a les comissions vinculades al donatiu i a la fiscalitat, tenim les comissions de greuges, peticions i memorialis. Els monarques volen diners però les comunitats volen la resolució dels seus greuges, i les Corts esdevenen el punt de trobada de la negociació. En aquest context, trobem les comissions d'examinadors de greuges i d'examinadors de memorialis. Unes comissions més polítiques que tècniques si tenim en compte que a finals del segle XV unes determinades famílies sardes s'esmerçaven en controlar aquest tipus de comissions; o que, en el marc de les Corts valencianes, s'establien com a filtre per a excloure totes aquelles matèries sobre les quals no convenia deliberar (tal i com van fer el Comitè de rapports, el Comitè de peticions i el Comitè de peticions i de correspondència durant la Revolució francesa). A ningú se li escapa que els resultats de les deliberacions dels diputats podien ser fàcilment controlats a partir de decidir prèviament sobre quins punts podien deliberar i sobre quins no.

Com si es tractés d'un trencaclosques, sembla difícil no lligar les comissions de greuges amb les comissions legislatives. La Junta de constitucioners, pròpia de les Corts catalanes per tal de ordenar les Constitucions i els capítols de Cort, s'encarregava de la tasca no poc important de recollir tots aquelles propostes legislatives que els particulars i els comuns feien arribar als braços, amb l'objectiu de fer una primera discussió i redacció. Una tasca altre cop més política que tècnica. La Junta podia deliberadament excloure de les seves discussions determinades propostes.

Si bé les comissions legislatives juguen en tot moment un paper de primer ordre, no podem passar per alt que en moments de ruptura revolucionària la seva activitat i la seva importància augmenti considerablement. A França, durant la Revolució, el Comitè de constitució i el Comitè de legislació van tenir un rol important; mentre que a Biscaia, en el marc de les Juntes Generals de 1820, moments després de la proclamació de la Constitució liberal, *la Comisión de fueros y constitución de 1812* va tenir un paper destacat per intentar aconseguir per a la Diputació la gestió del seu deute públic.

Arribats fins aquí, mereixen una atenció especial les comissions que acaben esdevenint un centre de govern o que acabaven apropiant-se de determinades competències executives, com ara la Diputació del General (la Generalitat de Catalunya en temps moderns), el Comitè d'Estats (Escòcia, 1640-1651) o el Comitè de salvació pública (França, 1793-1795) que malgrat la seva natura legislativa va acabar interferint en les competències del Consell executiu provisional i els seus sis ministeris. Les competències, les missions, els contactes, les decisions que prenen, fan d'aquestes comissions de treball uns organismes de primera categoria, sobretot, en contextos polítics d'enorme complexitat.

Per altra banda, no menys importants que les comissions de govern són les comissions diplomàtiques. Com ara la secció diplomàtica del Comitè d'Estats o el Comitè diplomàtic de les assemblees parlamentàries franceses (1790-1793); en determinats moments, amb una clara vocació d'aplegar el màxim nombre possible d'informació relacionada amb la política exterior; o les comissions de seguretat i ordre públic, que tant poden dedicar-se a examinar les llistes dels contraris, dels oponents polítics; a perseguir els refractaris, els no juramentats, i els suposats enemics de l'ordre polític, econòmic i social; com a analitzar els processos judicials per a decidir si el detingut ha de ser processat o no. Unes comissions de seguretat i ordre públic que tant podem trobar a Catalunya en plena Guerra dels Segadors, a Escòcia en plena revolta dels Covenants o a Biscaia, durant el trienni liberal, a través d'una comissió anomenada *Comisión de exterminio de facciosos*. Unes comissions a la llum de les quals l'activitat del Comitè de salvació pública i del Comitè de seguretat general de la Convenció nacional, probablement els comitès més citats en els llibres d'història general, deixa de ser extraordinària.

Com treballaven aquestes comissions que comencem a observar dotades d'importants competències? Les respostes poden ser moltes però es poden resumir en dos binomis d'accions: analitzar i decidir i informar-se i informar. Unes accions que, com anem apreciant, no hauríem d'analitzar mai des d'un punt de vista estrictament tècnic, donat que els jocs polítics s'hi deixen entreveure fàcilment. Com es decidia en el marc d'aquests organismes? Per tots els segles i els indrets és difícil respondre però sovint s'aconsegueixen les decisions per majoria simple. En aquest sentit, les institucions coneixien, en la majoria dels casos, un sol veredict. Ara bé, això que podria ser una norma general necessita ser matisat després de llegir el treball de Joseba Agirreazkueanaga i observar que en el marc de les comissions formades en les Juntes Generals de Biscaia era habitual elaborar un dictamen de la majoria i un altre de la minoria i sotmetre els dos a votació de les Juntes Generals. Una pràctica que no constatem en la resta de treballs presentats.

Sabem que en el marc d'aquestes comissions es prenen decisions importants i que els jocs polítics hi tenien lloc. Ara bé, podem extreure d'això que els implicats hi participaven sempre? La resposta és negativa. Fa tres anys, en

les jornades d'estudi organitzades a París, sobre els comitès de les assemblees revolucionàries² els investigadors convocats van constatar com en el marc dels comitès que analitzaven en les seves recerques les absències eren ben presents. Una constatació que apareix també entre els treballs que seguidament presentem. A Escòcia, per exemple, si no hi havia un nombre determinat de membres presents no es deliberava, per tant, deduïm que les absències devien ser importants, mentre que sota l'Espanya d'Alfons XIII, observem de la mà de María Victoria Fernández que l'article 82 del reglament parlamentari establí que cinc faltes d'assistència seguides implicava la destitució del diputat en el marc de la comissió. Poques ganes de treballar? Poc interès dels diputats a participar en els treballs de les comissions? O tot el contrari, excés de feina per part d'aquells que havien estat nomenats a formar-ne part?

Pel que fa a les absències en el marc parlamentari de l'Espanya de 1918 es podria considerar que hi havia una certa relaxació a la llum del text de María Victoria Fernández, motivat per la poca activitat de les comissions de treball. Ara bé, pel que fa a la constatació d'absències en d'altres moments i llocs, potser caldria considerar la segona opció: un excés de feina. Sobretot, quan sabem que a França, en el bell mig de la Revolució, els diputats combinaven els seus treballs en els comitès amb la seva presència en els debats parlamentaris i amb la seva assistència en els clubs i societats patriòtiques, després de jornades maratonianes en el cos legislatiu; i que en el Principat, segons Miquel Pérez, els diputats vivien jornades inacabables en voler participar en les comissions que elaboraven propostes i ser presents en les reunions del seu braç de cara a influir en les decisions generals.

Les reunions, les deliberacions, eren reglamentades? No sempre ho eren, o en tot cas, la insuficient legislació constitucional, indicada per Miquel Pérez no sempre ens ho permet observar. Ara bé, en el marc dels treballs que presentem a continuació, trobem reglaments en la Sardenya baixmedieval, a Escòcia (entre 1640 i 1651) i a França durant la Revolució francesa. També els trobem de manera destacada en la Biscaia del període liberal i en l'Espanya d'Alfons XIII.

Al marge dels reglaments que podia haver-hi, convindria assenyalar que entorn a les deliberacions es produeix un fenomen molt interessant. En alguns casos, s'estableixen comissions perquè puguin formar part de determinades deliberacions el màxim nombre possible de persones, perquè una àmplia representació hi tingui cabuda, tal i com explica Joseba Agirreazkuenaga pel que fa a Biscaia; mentre que altres vegades, es persegueix tot el contrari: es vol que el nombre de membres que participin en les deliberacions sigui el més reduït possible i que el contingut d'aquestes es mantingui en secret. Observem aquests fets en el marc dels parlaments sards, en la Comissió secreta

---

² Maria Betlem CASTELLÀ i PUJOLS i Guillaume MAZEAU (coordinadors), « Les comités des assemblées révolutionnaires: des laboratoires de la loi », *La Révolution française. Cahiers de l'Institut d'histoire de la Révolution française*, n° 3, 2012.

de 1640, analitzada per Núria Florensa, i en temps de la Revolució francesa, quan el Comitè de Defensa General compost per vint-i-cinc membres va donar pas al Comitè de salvació pública, compost per nou membres, i establert amb la condició de deliberar amb secret. Un secret que no hauríem de vincular sempre al fet de mantenir en silenci determinades informacions. Sobretot, quan Miquel Pérez explica que en el marc de la Cort General de 1705 hi hagué la voluntat de mantenir en secret les deliberacions de les comissions per tal de protegir els individus que hi participaven de possibles interrogatoris sobre qui havia adoptat què, què s'havia decidit, etc.

Quin era el pes dels anàlisis i informes fets, i decisions adoptades, per les comissions de treball? Eren vinculants, tal i com es pregunta Eduard Martí? O només eren una pauta per tal que la institució parlamentària o representativa adoptés les seves pròpies decisions? Els treballs que es presenten a continuació ens mostren com les decisions de les comissions de treball eren majoritàriament tingudes en compte per les institucions que les havien establert. Ara bé, això no significa que s'adoptessin sempre. Les institucions podien no adoptar-les tal i com ens recorda Núria Florensa, o tal i com s'observa en la dinàmica parlamentària de la Revolució francesa.

Arribats en aquest punt, tal vegada convindria reflexionar sobre el següent: davant dels nombrosos treballs que les institucions havien d'escometre, i tenint en compte que les comissions s'establien per tal d'ajudar-les, podien les primeres debatre cada una de les seves decisions? És a dir, disposaven les institucions del temps necessari per a discutir cada una de les decisions adoptades per les comissions? I en un altre sentit, disposaven de la informació necessària per a contrastar aquestes decisions? Tenien per mà totes les informacions que les comissions controlaven? Certament, convindrà discutir sobre això, però, ara per ara, res sembla posar en entredit que les comissions de treball van influir en la presa de decisions dels diputats, tal i com Joaquim Albareda i Eduard Martí van assenyalar,³ i tal i com ho apunta María Victoria Fernández, en les seves recerques, quan assenyala que les comissions portaven a debat els seus judicis.

En un altre registre, la importància de les comissions de treball pot apreciar-se bé quan s'observen tot un seguit d'estratègies per limitar les seves incidències, ja sigui bloquejant els seus treballs o reduint les seves competències; ja sigui disminuint-ne el nombre, suprimint-les o directament prohibint-les. El treball sobre Bertand Barère, el Comitè de salvació pública i el govern revolucionari és il·lustratiu en aquest sentit, com també ho són els treballs de Miquel Pérez i Neus Ballbé, a partir dels quals, podem observar una noblesa (catalana i napolitana) disposada a neutralitzar totes aquelles comissions que li podien jugar a la contra. Miquel Pérez ens explica que el braç militar, on hi havia la major part de morosos de la Diputació del general, provava de bloquejar l'esta-

---

³ *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, 1997-2007, vol. X, p. 25.

bliment de la Comissió de balansers, per evitar possibles actuacions contra els deutors del General; mentre que Neus Ballbé mostra com la noblesa napolitana intentava abolir la Junta del bon govern establerta per a resoldre els problemes d'excés d'endeutament.

Ara bé, independentment d'aquests fets, una de les coses més interessants a observar en els tretze treballs que presentem a continuació és que en el camí cap a l'absolutisme o en el camí cap a la concentració del poder a mans de l'executiu, les comissions de treball i les seves competències es van trobar amenaçades. L'any 1599, el rei, per reduir la seva importància, va disminuir les competències que podien adquirir les novenes, un procés que es va accentuar l'any 1652, segons les recerques d'Eduard Martí. Per altra banda, durant la segona meitat del segle XVII, van decaure les Juntes de Braços i les comissions, segons el treball de Miquel Pérez, mentre que, a Biscaia, en temps del despotisme il·lustrat, el corregidor del rei volia evitar l'establiment de comissions, tant per part de les Juntes Generals, com per part de la Diputació, tal i com explica Joseba Agirreazkuenaga.

Davant d'això, la pregunta a fer-nos seria la següent: si el camí cap a l'absolutisme implica (o necessita) una reducció de les comissions de treball, el camí cap a la revolució i la democràcia porta a la seva multiplicació? El cert és que en aquells moments en que la dinàmica parlamentària es troba en el seu màxim apogeu, les comissions de treball tenen una activitat enorme i que en el moment en que aquestes es redueixen, la dinàmica parlamentària sembla congelar-se, tal i com s'observa en les recerques efectuades sobre els comitès i les comissions durant la Revolució francesa. En el mateix moment en que Louis Antoine Saint Just parlava de la Revolució congelada, el nombre de comissions establertes per la Convenció nacional s'havia reduït considerablement. Podem deduir, per tant, que les comissions són un bon termòmetre per observar la vitalitat d'una assemblea? Podem deduir que les comissions de treball són les ànimes de les assemblees, tal i com sosté Miquel Pérez? Els treballs de María Victoria Fernández vénen a corroborar-ho quan s'observa que sota l'Espanya d'Alfons XIII, es feia tot el possible per no posar en peu les comissions. No se les convocava a reunions ni se'ls donaven materials per tal que poguessin dur a terme els seus treballs. Tot amb tot, ens queda una última pregunta per respondre: eren les comissions de treball un perill per als governs que anhelaven governar al marge d'aquells que el poble havia designat per a representar-lo? Probablement sí, si tenim en compte que María Victoria Fernández ens indica el rebuig per part del govern de trobar-se controlat, fiscalitzat o vigilat per les comissions de treball.

En un altre sentit, les comissions de treball poden ser les ànimes de les assemblees, però poden ser també un cavall de Troia emprat per interferir en tots aquells àmbits que s'anhelen controlar. Tant poden ser emprades pel poder executiu per intervenir en el poder legislatiu (tot i que en temps moderns, aquests

conceptes no siguin vigents, tal i com assenyala Eva Serra), pel poder legislatiu per intervenir en el poder executiu, pel poder provincial per interferir en el poder central i viceversa, com per les diferents faccions polítiques d'un govern o d'una assemblea parlamentària. Per citar només uns exemples, l'article de María Victoria Fernández és il·lustratiu de la voluntat de l'executiu d'intervenir en el legislatiu, establint comissions permanents legislatives vinculades al ministeri, mentre que l'establiment de divuitenes per part dels braços catalans a finals del segle XVI per a controlar la Diputació i les seves decisions, és un fet il·lustratiu de la voluntat del «legislatiu» (o en tot cas, d'un aplec de persones representatives dels tres estaments) d'intervenir (o de fiscalitzar) en l'«executiu» o govern.

Ara bé, les comissions de treball no només poden ser les ànimes de les assemblees o un mecanisme per vigilar, fiscalitzar, interferir o usurpar competències; poden ser el dispositiu necessari perquè un organisme pugui mantenir la seva independència o autonomia respecte a un altre poder, pugui sobreviure davant d'un conflicte institucional (o revolucionari) o resistir les agressions d'un altra institució. En aquest sentit, no podem passar per alt el comportament dels braços escocesos l'any 1640, en plena revolta dels Covenants, o dels braços catalans l'any 1640 amb la Guerra dels segadors i l'any 1713 amb la Guerra de Successió. Quan, en tots dos casos, els Braços van apostar per constituir una junta a partir de la qual establir comissions més petites per a gestionar els afers més importants. Estem parlant del Comitè d'Estats i les seves seccions, i de les trentasenes catalanes amb les seves juntes de guerra, hisenda i justícia, entre algunes més.

Per tot el que observem de la lectura dels tretze treballs que conformen aquest volum, no hi ha dubte que les comissions de treball van jugar un paper important i que en algunes ocasions van interferir en les competències d'altres institucions. Ara bé, no convindria pensar sistemàticament que sempre va ser així i atribuir-los més funcions de les que van poder exercir. Tal com ha fet la historiografia de la Revolució francesa amb el comitè diplomàtic de les diferents assemblees parlamentàries franceses que hi va haver entre 1790 i 1793 atribuint-li la direcció de la política exterior. Una atribució que Virginie Martin desmenteix, tot assenyalant que el comitè diplomàtic va limitar-se a: 1) controlar la informació diplomàtica per tal de posar la França revolucionària en capacitat de defensar-se en un primer moment, i de fer la guerra, en un segon; i 2) legalitzar l'expansió militar francesa a Europa sota la Convenció nacional. Dues accions que poc tenen a veure amb la diplomàcia o amb el fet de suplir el ministeri d'affers estrangers.

Per altra banda, de quina manera podem apropar-nos a la realitat de les comissions? Quins aspectes podem tractar per tal de conèixer-les? Podem fer-ho a través de les 100 preguntes que acompanyen aquesta introducció i que es resumeixen en els següents àmbits: el per què del seu establiment, la seva natura, el personal que les compona, les missions i les competències que tenen,

la informació que reben o es procuren, els contactes que mantenen amb altres institucions i les interferències que provoquen sobre altres organismes, la manera en què adopten les seves decisions i condueixen les seves deliberacions, la dependència i l'autonomia que tenen respecte els poders que les constitueixen, les lluites polítiques que poden marcar-les, els resultats dels seus treballs i les repercussions que tenen, i la seva durada; però també podem fer-ho a través de la proposta metodològica presentada per José Manuel de Bernardo. Una proposta que ens convida a analitzar les comissions de treball a través de les seves relacions horitzontals i verticals amb altres institucions; de qui adopta les decisions i perquè les adopta; de tenir en compte els conceptes bàsics de «representació» i «legitimació» i, sobretot, d'observar les xarxes socials en les quals s'insereixen tots aquells que adopten les decisions. En aquest sentit cal dir que una part important dels treballs que es presenten a continuació tenen en compte, i valoren especialment, les xarxes socials i familiars dels membres de les comissions. Ho podem observar en els treballs d'Esther Martí, Núria Florensa i Joseba Agirreazkuenaga per citar uns exemples.

En resum, pot l'estudi de les comissions fer (re) escriure algunes pàgines de la història? Plantejar noves interpretacions, formular noves hipòtesis? Consolidar arguments? O l'estudi de les comissions queda reduït a l'anàlisi dels treballs que van dur a terme, a la seva composició i a les seves missions i competències? La lectura dels tretze treballs que configuren aquest volum mostra, sense cap mena de dubtes, com el seu estudi aporta resultats aclaridors en la comprensió del passat.

I en aquest sentit, podríem destacar moltes aportacions però a grans trets ens agradaria posar en relleu una constatació que, al nostre entendre, s'observa al llarg dels tretze treballs que presentem. Es tracta ni més ni menys del conflicte que s'estableix entre la voluntat dels monarques de legislar i governar per ells mateixos, i la voluntat dels regnes (o de les comunitats) de participar en l'elaboració de les lleis i en les decisions de govern que els afecten. Un conflicte que observem en el seu punt àlgid en la dècada dels 40 del segle XVII quan no sembla gens clar, en el context europeu, que l'èxit assumit pels monarques a Castella (a inicis del segle XVI) i a França (a inicis del segle XVII), sigui fàcilment aplicable en altres territoris. De fet, crida l'atenció —a part d'observar els esforços de les Diputacions Generals de Catalunya i de Biscaia per a gestionar per elles mateixes els afers dels seus territoris— que, en els mateixos llocs on els monarques van aconseguir els seus primers èxits, hi haguessin «escandalosas revoluciones» durant la segona meitat del segle XVIII. Ens referim al Motí de Squillace, vist per les Corts europees com una «escandalosa revolució»⁴ i a la Revolució francesa, òbviament. Dos moviments que ens conviden a preguntar-nos el següent: Durant quant de temps les comunitats poden ser privades de fer sentir la seva veu, fer respectar les seves voluntats o participar en la direcció del seu destí?

---

4 Pedro Ruíz TORRES, *Historia de España. Reformismo e Ilustración*, vol. 5, (Josep Fontana y Ramón Villares, directores), Barcelona, Crítica, Marcial Pons, 2007, p. 370.

Annex:

100 preguntes per a pensar

1. Establiment

1. Qui pot demanar l'establiment d'una comissió?
2. Quin és el procediment per a sol·licitar-les?
3. Qui té la potestat d'establir-les?
4. Quines reaccions provoquen les sol·licituds per a l'establiment d'una comissió? Acceptació? Rebuig? Reticències?
5. Quines comissions s'accepten més fàcilment que d'altres?
6. L'establiment d'una comissió es troba precedit d'un debat, d'unes discussions?
7. Què provoca l'establiment d'una comissió?
8. Quines reaccions provoca el seu establiment?
9. Quins interessos es troben darrere l'establiment d'una comissió? Els d'una facció política? Els d'un grup econòmic? Els d'una classe social? Els de la nació? Els del poble?
10. Quins objectius es persegueixen amb l'establiment d'una comissió? Facilitar les tasques legislatives? Facilitar les tasques executives? Disminuir la força de l'adversari? Eliminar políticament l'adversari?

2. Naturalesa / Reglaments / Legitimitat

11. De quin poder emanen les comissions? Del poder legislatiu? Del poder executiu?
12. Són comissions permanents o són temporals?
13. Són comissions únicament de treball o també ho són d'investigació?
14. El seu establiment és regeix per un reglament previ?
15. Poden haver-hi comissions que per la natura dels seus treballs siguin il·legítimes? O puguin considerar-se il·legítimes?
16. I en cas de no ser legítimes, qui i què les legitima o pot legitimar-les?

3. Personal

17. Qui compona una comissió? Una representació de cada Estat, de cada ordre? Una representació de cada partit polític? Els més especialitzats en el tema? Els més experimentats? Personatges amb un perfil polític baix? O els que tenen un paper polític de primer ordre?

18. Qui decideix la composició d'una comissió? Qui nomena els membres que n'han de formar part?

19. Cada quan es renova el personal d'una comissió?

20. Quants membres componen una comissió?

21. Els individus que componen una comissió han estat escollits per: la seva fidelitat a un programa polític? Per la seva implicació en un projecte econòmic? Per les seves capacitats intel·lectuals? Pel seu prestigi? Per la seva experiència? Pels seus orígens socials?

22. La composició d'una comissió és un reflex a petita escala de la composició del Parlament? O del govern?

23. El personal de la comissió quins interessos defensa? Els seus propis? Els del seu lloc de provinença? Els del seu estament? Els de la nació? Els del poble?

4. Missions i Competències

24. Quines missions han de portar a terme? (Teoria)

25. Quines missions porten a terme? (Pràctica)

26. Porten sempre a terme les mateixes missions? Canvien amb el temps?

27. Quines competències tenen teòricament?

28. Quines competències tenen a la pràctica?

29. Amb el temps, perden o guanyen missions? Perden o guanyen competències?

30. Les seves activitats es troben ben definides, ben delimitades?

31. Les seves activitats són conegudes? O són secretes?

32. Les seves activitats són transparents? O són obscures?

33. Porten a terme les missions encomanades? O bé, deliberadament, no les porten a terme?

34. Qui determina les missions i les competències que tenen?

35. Qui estableix el seu reglament intern?

36. Qui o què els pot fer perdre una missió?

37. Qui o què els pot fer perdre una competència?

38. Traspassen els límits de les seves missions?

39. Traspassen els límits de les seves competències?

5. Informació

40. Quina informació reben per tal de portar a terme les seves missions?

41. Quina informació es procuren per tal de portar a terme les seves missions?

42. Quina informació, de tota la que controlen, comuniquen als òrgans que les han establert? Al Parlament, per exemple, o al rei?

43. Quina informació, de tota la que controlen, oculten als òrgans que les han establert?

44. Quina informació, de tota la que controlen, comuniquen als ciutadans? A la nació? Al poble?

45. Quina informació, de tota la que controlen, oculten als ciutadans? A la nació? Al poble?

46. Qui els proporciona la informació que reben?

47. D'on prové la informació que reben?

48. Les informacions controlades per les comissions són conegudes per altres membres del Parlament? Del govern?

49. Tots els membres de la comissió estan al corrent de totes les informacions que arriben a la comissió?

50. Tenen el president i els secretaris de la comissió, en relació als altres membres de la mateixa, un coneixement més ampli o exclusiu de les informacions que arriben a la comissió?

51. Existeixen normes o estratègies per a limitar les informacions que les comissions poden rebre o procurar-se?

52. Reben sempre les informacions que han de rebre? O veuen bloquejats els canals pels quals els hi han d'arribar?

53. Reben informacions que no els pertoca rebre? Si és així, què en fan?

54. Veuen a mans d'altres comissions, òrgans de govern o institucions, informacions que els pertocuen en exclusiva?

6. Contactes i Interferències

55. Quins contactes mantenen les comissions amb altres comissions, organismes o institucions?

56. Quines relacions de cooperació o de treball mantenen amb altres comissions, organismes o institucions?

57. Quines interferències provoquen sobre les activitats i les competències d'altres comissions, organismes o institucions?

58. Les comissions de treball són respectuoses amb la divisió i separació de poders?

59. Quines ingerències poden provocar i quines rivalitats poden suscitar?

7. Presa de decisions

60. Cada quan es reuneixen?

61. On es reuneixen i en quins moments es reuneixen?

62. Es reuneixen a porta oberta o a porta tancada?

63. Assisteixen a les reunions individus que no formen part de la comissió?
I si és que sí, qui hi participa?
64. Qui dirigeix la reunió?
65. Quin paper juguen en les comissions el president i els secretaris?
66. Les deliberacions són tranquil·les o conflictives?
67. Com es prenen les decisions dins de les comissions?
68. Com es voten les decisions dins de les comissions?
69. Quin percentatge d'absentisme hi ha en el marc de les comissions per part dels seus membres?

8. Dependència o Autonomia / Representació o Democràcia

70. Actuen les comissions subordinades al poder (legislatiu o executiu) del que emanen?
71. Gaudeixen de certa autonomia i independència a l'hora de portar a terme els seus treballs o prendre les seves decisions?
72. Un cop posades en peu contrarien o s'oposen a les voluntats del poder que les ha establert?
73. Les decisions i votacions dels membres de les comissions, a quins interessos responen? Als propis? Als d'una facció política? Als d'un grup econòmic? Als d'una determinada classe social? Als de la nació? Als del poble?
74. Quin contacte mantenen les comissions amb el poder que les ha establert?
75. Quin contacte mantenen les comissions amb la nació o els ciutadans als quals representen?
76. Quin coneixement en té la ciutadania o l'administració local de les comissions?
77. Quina relació estableix la ciutadania o l'administració local amb les comissions?
78. Operen al marge de la ciutadania?
79. Tenen en compte la voluntat dels ciutadans a l'hora de prendre les seves decisions?

9. Lluites polítiques

80. L'establiment d'una comissió provoca lluites polítiques entre faccions per tal d'ocupar-les?
81. Un cop establertes i compostes, podem trobar lluites polítiques entre faccions dins de les comissions?
82. Reprodueixen les comissions a escala més petita les lluites polítiques que poden haver-hi en un govern o en un parlament?

- 83. Són les pròpies comissions el fruit d'una lluita política entre faccions?
- 84. Quin paper juga dins de les comissions la facció dominant en el marc del govern o del Parlament?
- 85. Quin paper hi juguen les faccions minoritàries?

10. Resultats / Repercussions

- 86. Presenten sempre les comissions els resultats dels seus treballs?
- 87. Poden no presentar-los?
- 88. Poden deliberadament no arribar a cap resultat?
- 89. Pot ser la seva missió principal, no declarada evidentment, no portar a terme cap mena de treball i per tant no arribar a cap resultat?
- 90. Quina importància tenen els resultats derivats del seu treball?
- 91. Quina repercussió tenen?
- 92. Quina acceptació tenen per part del poder que ha establert les comissions?
- 93. Quina acceptació tenen per part de la ciutadania?
- 94. Són contestats els treballs d'una comissió? Si ho són, per qui són contestats? Per altres membres del govern? Per altres membres del Parlament? Per la societat?
- 95. Pels resultats dels seus treballs, guanyen credibilitat? Perden credibilitat?

11. Durada

- 96. Quina durada tenen les comissions?
- 97. Qui decideix la seva durada?
- 98. S'estableix per reglament la seva durada?
- 99. Qui pot demanar la seva revocació?
- 100. Qui pot revocar-les?

Abstracts

Esther Martí Sentañes

(Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea del CNR)

Les «comissions» de les assemblees parlamentàries
de la Sardenya catalano-aragonesa del segle XV:

Una primera aproximació

Malgrat l'escassa documentació de les sessions parlamentàries a la Sardenya baixmedieval, resulta molt interessant afrontar l'estudi dels diferents parlaments convocats en aquest regne per analitzar quina mena de «comissions», entenent aquestes com a grups de treball o consells, hi han actuat.

Aquest aspecte no ha estat afrontat detalladament per la historiografia, malgrat les importants aportacions dels darrers anys en l'estudi de les assemblees representatives sardes. I no obstant això resulta interessant un primer estudi d'aquests consells perquè ens aporten si més no un punt de vista privilegiat en el desenvolupament de les sessions parlamentàries, i presentaran en molts casos un paper clau en la gestió i les decisions de cada braç i del parlament en general.

S'analitzarà aquestes «comissions», que rebien tota mena de noms, i els poders que ostentaven aquestes, tot estudiant com i perquè foren creades i especialment qui les componia, així com interactuaven els seus membres amb la resta del parlament.

Ens interessarem particularment pel Braç reial, per les connexions que aquest estament presentarà sempre amb la vida municipal, i per contenir intrínsecament tota una serie de consells previs —i paral·lels— a les sessions parlamentàries per l'elecció i posterior control i assessorament dels seus membres, els procuradors municipals a les corts.

*The «Commissions» of the Parliamentary Assemblies
of Catalan-Aragonese Sardinia in the Fifteenth Century:
A first approach*

Despite scanty documentation on parliamentary sessions in late medieval Sardinia, the study of parliaments held in this kingdom is relevant to analyse

the typologies of 'commissions', seen as working groups or counsels, which have interacted in such assemblies.

Historiography has not addressed this aspect in any detail, albeit in recent years there have been important studies on Sardinian representative assemblies. Nevertheless, a first thorough examination of these counsels is paramount as they afford a privileged viewpoint in the study of parliamentary sessions' development, in some cases playing a key role in the management and resolutions of each stamento and parliament in general.

This paper addresses such 'commissions', which were known by different names, as well as the power they exerted, investigating how and why they were formed, detailing who established them and, in particular, the interaction between their members and the rest of the parliament.

Particular attention is given to the Braccio Reale for its direct links with the municipal life in order to intrinsically consider councils that took place before and in parallel to parliamentary sessions for the election, subsequent control and exercise of municipal mayors' role within parliamentary assemblies.

Miquel Pérez Latre

(Arxiu Nacional de Catalunya)

Les comissions a les institucions nacionals de la Catalunya constitucional moderna: iniciativa i representació.

L'objectiu d'aquesta contribució és posar de relleu la importància de les comissions com a espai determinant en el dia a dia polític, però sobretot en els escenaris de màxima importància constitucional i en les grans cruïlles polítiques de l'edat moderna a Catalunya. Parem compte al seu paper decisiu en les dues institucions més rellevants d'àmbit nacional: la Cort general, punt de trobada entre els rei i les classes dirigents (on les comissions foren el veritable laboratori de les discussions), i la Diputació del General, la seva delegació permanent, dotada d'una capacitat de govern cada vegada més forta i on les comissions jugaren un rol molt determinant en els moments més decisius en l'exercici de la sobirania política dels catalans.

Comissions in national institutions of modern constitutional Catalonia: initiative and representation

The aim of this contribution is to highlight the importance of determining the commissions as a space in the daily political, but especially in the scenes of the highest constitutional importance and the great political crossroads of the modern age in Catalonia. We analyze their role in the two most important national institutions: the Parliament, meeting point between the king and

the ruling classes (where the commissions were true lab discussions) and the Diputació del General, its permanent delegation, endowed with a capacity of government increasingly strong and where the commissions played a very crucial role in the most important moments in the exercise of the sovereignty of the Catalans.

Eva Serra i Puig

(Universitat de Barcelona - Professora emèrita)

Les comissions de Balanç i Redreç: dels antecedents del segle XVI a les corts encavalcades de 1701-1706

Es destaca el paper parlamentari de les Comissions de les Corts Catalanes dites del Balanç i del Redreç entre mitjans del segle XVI i inicis del segle XVIII. El Balanç eren els ingressos obtinguts i les despeses fetes per la Generalitat en el període transcorregut entre dues convocatòries de corts i el Redreç era la normativa relativa al funcionament de la Generalitat. S'observa que ambdues comissions estaven molt relacionades. El Balanç orientava en bona part la normativa del Redreç, en la mesura que el Redreç, entre disposicions de tota mena (jurídiques, polítiques i administratives) donava també les pautes encaminades a millorar la recaptació dels drets o impostos de la Generalitat i volia foragitar frauds i pretenia evitar el dèficit i l'endeutament de la Diputació o Generalitat. La qualitat del Balanç orientava també el volum del Donatiu de Corts al rei. L'evolució secular de la hisenda de la Generalitat fou del tot negativa d'ençà de la derrota del la Guerra dels Segadors (1640-1652) i la institució moria a mans dels Borbó (1714) sense poder eixugar ni el dèficit ni el deute.

The Commissions of Balance and Redress:

From the sixteenth-century antecedents to the overlapping courts of 1701-1706

It highlights the role of parliamentary committees of Catalana Parliament (Cort General or Corts): Balance Accounts (Balanç) and Reform or Straightened (Redreç) between in the mid sixteenth century and early eighteenth century. The Balance Accounts were income earned and expenses incurred by the Government in the period between two calls parliamentary. The Reform or Straightened (Redreç) were the regulations concerning operation of the Government. We note that both committees were closely related. The Balance Accounts were largely oriented the regulations of Straighten. The Straighten ordered all kinds regulations (legal, political and administrative) of the Government (Diputació del General). Also gave guidelines aimed at improving the collection of taxes or rights of the Government and wanted to chase fraud

and tried to avoid the deficit and endeutement of the Government. The quality of Balance Accounts also indicated amount of donation parliamentary to the king. The secular evolution of the treasury or finance of the Government was quite negative since the defeat of the Reapers Revolt (Guerra dels Segadors, 1640-1652). The institution (Diputació del General o Generalitat) in the hands of Bourbon (1714) died without being able to wipe neither the deficit nor the debt.

Josep Capdeferro i Pla
(Universitat Pompeu Fabra)

Les adjuncions municipals a la Catalunya moderna

Es conserva poca documentació emanada directament de comissions parlamentàries d'època preliberal. Això convida a estudiar comissions de treball d'altres àmbits, per exemple el municipal. Aquí s'analitza l'experiència de ciutats i viles de Catalunya, exemplificades en el cas de Girona. Es fa palesa la vitalitat dels mecanismes polítics i representatius en el món local abans del Decret de Nova Planta (1715-1716). Les comissions eren un valuós graó intermedi entre un nucli executiu restringit i una instància plenària deliberativa, molt més participativa. La constitució de les comissions, la forma d'elecció dels seus membres o el ventall i la naturalesa de les seves funcions depenien de moltes variables i evolucionaven amb el temps. Les comissions tendien a esdevenir compartiments especialitzats, amb una certa autonomia financera, que reforçaven l'executiu local i filtraven els assumptes que haurien d'anar al plenari.

Municipal committees in early modern Catalonia

Very little of the documentation issued directly by parliamentary committees in the preliberal period has been conserved. This prompts study of working committees in other areas, for example at the municipal level. Here we analyse the experience of towns and cities in Catalonia, exemplified by the case of Girona. The vitality of political and representative mechanisms at the local level before the Nueva Planta decree (1715-1716) is clearly apparent. The committees were a valuable intermediate step between a tightly restricted executive core and the far more participative plenary deliberative body. The constitution of the committees, the form of election of their members and the nature and range of their functions were all subject to numerous variables and evolved over time. The committees, which tended to become specialized compartments, with some measure of financial autonomy, reinforced the local executive and filtered matters that were to go before the plenary.

Núria Florensa i Soler
(Institut Poeta Maragall - Barcelona)

Les comissions del Consell de Cent de Barcelona. Un exemple:
La «comissió secreta» de 1640

El tema que exposem és el mecanisme de creació, organització i funcionament de les Comissions del govern de la ciutat de Barcelona. Inicialment presentarem a grans trets la institució sobre la que versarem, el Consell de Cent, que tenia un àmbit de poder i d'actuació molt superior a la d'un govern municipal. Com a «cap i casal» era la seu de les principals institucions de Catalunya i, a més, era on s'emmirallava el país i alhora, el Consell de Cent, recollia les aspiracions i queixes de la resta de Catalunya. Les accions de la Ciutat Comtal tenien tal magnitud que serveixen per fer palès com la seva representació en la Comissió parlamentària a les Corts Generals de 1632, va impedir prosseguir-les a causa del *dissentiment* que va presentar a tots els actes de gràcia i justícia.

A continuació, hem escollit a tall d'exemple, dues de les moltes Comissions que es formaven, que ens han semblat importants: la primera i la més cabdal pel propi sistema d'organització municipal era el procés per formar la «Comissió de la Insaculació» (que va tenir modificacions substancials), en segon lloc una de més «discreta» que ens mostrarà la connivència innegable des de bon començament dels consellers —i també dels diputats— en la guerra de Separació de la monarquia, que va ser la «Comissió secreta» de 1640 per formar un terç militar, la seva evolució serà un dels nuclis per a la formació de l'exèrcit català contra les tropes reials hispàniques. Arribat aquest punt ja podem introduir algunes reflexions sobre la importància, el funcionament, l'elecció, la permanència i les funcions de les Comissions esmentades, formades com a suport necessari per l'acció de govern i com cadascuna d'elles tenia unes tasques ben definides.

*The «Consell de Cent» commissions in Barcelona.
An example: the 1640 «Secret Commission»*

The subject we are going to discuss will be the creation, organization and functioning of the Government Committees in the city of Barcelona. We will introduce the «Consell de Cent» institution, with a field of power and proceedings which were superior to that of a municipal government. As a «cap i casal» it was the seat of the main Catalan institutions: the «Comissió de la Insaculació», and, besides, it was the institution in which the country reflected itself and where both the aspirations and complaints of Catalonia took place. The «Ciutat Comtal» actions had such a magnitude that they were of use to make clear how the representation of the city in the Parliamentary Commission of the 1632 Corts Generals prevented the proceedings of the Corts due to the disagreements that Barcelona presented to all justice and mercy deeds.

We have chosen, as an example, two of the many commissions that used to be constituted, which we consider to be important: the first and most fundamental of the own municipal organization system was the process to constitute the «Comissió de la Insaculació» (that had some important modifications for years); secondly, one much more tactful, difficult to follow through the documents as it requires reading it very systematically) that will show us the undeniable connivance from the beginning of the Members of the board, and also the deputies to form a military corps in the Separation War from the monarchy, and that was also the 1640 «Comissió Secreta» (Secret Commission). Its evolution will be one of the cores for the formation of the Catalan army against the royal Spanish troops. We introduce some reflections about the importance, the functioning, the selection, the permanence and the functions of the quoted commissions, formed to support the government actions and how each of them had clearly defined tasks.

John Roach Young

(University of Strathclyde, Glasgow, Scotland, UK)

The Committee of Estates of the Scottish Parliament, 1640-1651:
an exercise in provisional government

This article provides a detailed study and of the powers of the Committee of Estates of the Scottish Parliament between 1640 and 1651. The Committee of Estates was the most important committee established by the Scottish Parliament during these years. Parliaments were held on a regular basis between 1639 and 1651, primarily due to the 1640 Triennial Act which required parliaments to be held in Scotland at least once every three years. The Scottish Parliament was under the control of the Covenanting movement during these years, as a movement of opposition that emerged against Charles I's administration of his kingdom of Scotland. The Covenanting movement and the Scottish Parliament played an important role in the turbulent conflicts that erupted in the three Stuart kingdoms of Scotland, England and Ireland. The powers of the Scottish Parliament were considerably enhanced in the constitutional settlement that was enacted in 1640-41. A new committee system emerged, with the de facto abolition of the controversial Lords of the Articles, the parliamentary committee that had been so controversial in the Scottish Parliaments of 1621 and 1633 respectively. The system that emerged was based on session and interval committees. Session committees usually had the lifespan of a parliamentary session, whereas interval committees sat between parliamentary sessions or parliaments. The Committee of Estates was first established in the June 1640 Scottish parliamentary

session and it was the most important interval committee of the Scottish Parliament until 1651 when Scotland was conquered by Oliver Cromwell. This article therefore explains the origins of the Committee of Estates and it then proceeds to examine the powers of the Committee of Estates, membership trends, the role of supernumeraries on the Committee of Estates, sectional structures of the Committee, executive control and presidential functions, the role of subcommittees, and factionalism within the Committee. This article also provides information on the manuscript registers of the Committee of Estates that are located in the National Archives of Scotland in Edinburgh. It also concludes by pointing out that Committees of Estates were later used in Scotland in 1660 with the Restoration of the Stuart monarchy, and the Revolution of 1688-90 with the replacement of James VII and II with William of Orange.

*El Comitè d'Estats del Parlament Escocès, 1640-1651:
Un exercici de governació provisional*

En aquest article es presenta un estudi detallat de les competències del Comitè d'Estats del Parlament d'Escòcia entre 1640 i 1651. El Comitè de Estats era el comitè més important establert pel Parlament d'Escòcia en aquests anys. Els parlaments es van convocar de forma regular entre 1639 i 1651, degut principalment a la Llei Triennial de 1640 que establia convocar un parlament a Escòcia almenys una vegada cada tres anys. El Parlament escocès es trobava sota el control del moviment Covenanter en aquesta època, com a moviment d'oposició que va sorgir contra la manera en que Carles I Estuard governava el seu regne d'Escòcia. El moviment Covenanter i el Parlament escocès van jugar un paper important en els conflictes turbulents que van esclatar en els tres regnes Estuads, d'Escòcia, Anglaterra i Irlanda. Els poders del Parlament escocès es van augmentar considerablement per l'acord constitucional que es va promulgar en 1640-1641. Hi va sorgir un nou sistema de comitès, amb l'abolició de facto del comitè parlamentari dels Senyors dels articles, que havia estat tan polèmic en els parlaments d'Escòcia de 1621 i 1633 respectivament. El sistema que va sorgir es basava en comitès de sessió i d'interval. En general els comitès de sessió tenien la mateixa durada d'una sessió parlamentària, mentre que els comitès d'interval es reunien entre sessions parlamentàries o parlaments. El Comitè d'Estats es va establir per primera vegada a la sessió parlamentària escocesa del juny de l'any 1640 i va ser el comitè d'interval més important del Parlament d'Escòcia fins 1651, quan Escòcia va ser conquerida per Oliver Cromwell. Per tant, aquest article explica els orígens del Comitè d'Estats i després procedeix a examinar les seves atribucions, el seu personal, el paper jugat pels supernumeraris en el Comitè d'Estats, les seves seccions, el seu control executiu i les seves funcions presidencials, el paper de les subcomissions, i les diverses faccions dins del Comitè. L'article també proporciona informació sobre

els registres manuscrits del Comitè d'Estats, conservats en els Arxius Nacionals d'Escòcia a Edimburg. A més a més, conclou assenyalant que els Comitès d'Estats van ser posteriorment utilitzats a Escòcia: en 1660, amb la restauració de la monarquia dels Estuard, i durant la Revolució de 1688-1690 amb la substitució de Jaume VII i II amb Guillem d'Orange.

Eduard Martí Fraga

(Universitat Internacional de Catalunya)

Las novenas de la Diputación de Cataluña en la segunda mitad del siglo XVII

Son numerosos los trabajos que se han adentrado en el estudio de la Generalitat de Cataluña y el poder que adquirió en la Edad Moderna. Hay un consenso unánime al señalar el año 1652, tras la Guerra de Secesión como el punto de inflexión, momento en el cual la Generalitat quedó «*políticamente debilitada, fiscalment afeblida i amb l'Hisenda endeutada*». ¿Consiguieron las medidas de 1652 anular a la institución? La lectura atenta del Dietario de la Generalitat nos muestra una realidad más compleja. El estudio de las juntas menores de la Diputación (*novenes, divuitenes, trentasisenes*) sugiere que la institución gozó de un margen de maniobra político considerable. A través de estas comisiones, designadas directamente por los diputados y sin pasar por el filtro insaculatorio, una parte importante de la clase política catalana participó activamente de las decisiones más importantes. Esto otorgaba una gran autonomía a la Diputación, a la vez que reforzaba su representatividad y autoridad moral. La amplitud de los temas discutidos en ellas (económicos, militares, políticos), la casi treintena de documentos escritos y el centenar de consejos transmitidos muestran una intensa actividad que quizá había pasado desapercibida hasta ahora. La relevancia de las novenas durante estos años de «neoforalismo dudoso» es evidente, y pone de manifiesto la fortaleza del dinamismo institucional catalán.

The Novenas of the Catalan Government in the Second Half of the Seventeenth Century

There are many studies that have gone into the analysis of the Generalitat of Catalonia and the power it acquired in the Modern Age. There is unanimous agreement to establish the year 1652, after the Civil War as the turning point at which the Generalitat was «políticamente debilitada, fiscalment afeblida i amb l'Hisenda endeutada». Did these measures get its objective? A careful reading of Diary of the Generalitat shows a more complex reality. The study of smaller boards of Generalitat (Novenes, divuitenes, trentasisenes) suggests that the insti-

tution enjoyed a considerable political room for maneuver. Through these committees, appointed directly by the deputies and bypassing the insaculatory filter, an important part of the Catalan political class actively participated in major decisions. This gave greater autonomy to the Generalitat, while also enhancing its representativeness and moral authority. The amplitude of the themes discussed in them (economic, military, political), the almost thirty documents and more of hundreds advisers produced, shows an intense activity that perhaps had gone unnoticed until now. The importance of novenas during these years of «doubtful neoforalism» is clear, and demonstrates the strength of Catalan institutions.

José Manuel de Bernardo Ares
(Universidad de Córdoba)

Las comisiones o diputaciones de los cabildos castellanos en la Época Moderna. Interrelación financiera - fiscal entre los distintos niveles de poder y nuevos paradigmas interpretativos de la historiografía más reciente

Las tres cuestiones planteadas en este trabajo son las siguientes: en primer lugar se destacará la importancia de las comisiones nombradas por los cabildos castellanos o «mini-cortes»; en segundo lugar se relacionará el ámbito institucional de los concejos con las comunidades locales, analizando la naturaleza de la toma de decisiones, la significación de la representación política, así como la legitimidad del poder municipal; y, en tercer lugar, se valorarán las aportaciones historiográficas más relevantes de los últimos años sobre esta crucial temática.

En el primer caso se destacan las comisiones —llamadas en la época moderna «diputaciones»— de propios, del mes y de arbitrios, entre otras muchas nombradas *ad hoc* para temas específicos. Estas tres diputaciones tenían concretamente un carácter permanente por entender de temas siempre presentes: el arrendamiento de los bienes municipales, el control de los abastos públicos y la exacción de los impuestos respectivamente.

Pero para entender estas diputaciones o comisiones de trabajo hay que encuadrarlas en una estructura socio-institucional, en la cual, si importante son los órganos (*concejos* a nivel local —el «reino»— y *consejos* a nivel supranacional: el «rey»), no lo son menos las personas de carne y hueso que encarnan sociológicamente aquellos niveles institucionales. Y es en este contexto de estructura dinámica del poder local, cómo se podrá entender cabalmente tanto el impacto de la toma de decisiones, fraguadas en las citadas comisiones, como la representación política que conllevan. Y, teniendo en cuenta estas decisiones (del «Estado») y esta representación (de la «Sociedad o Comunidad») se valorará el alcance de la legitimidad política del poder local a través de la

inexcusable relación entre gobernantes y gobernados (resolución de necesidades o mera atención de intereses).

Finalmente, se reflexionará, tanto sincrónica como diacrónicamente, en las aportaciones historiográficas de las dos últimas décadas con el fin de brindar paradigmas metodológicos renovadores, que orienten las nuevas y necesarias investigaciones sobre las comisiones de trabajo o diputaciones específicas de los concejos castellanos, en cuanto que son la parte orgánica de un todo municipal, que comprende, además, la población y el territorio.

*The commissions of the Castilian city councils in the Modern Era.
Financial-fiscal interrelation between the different levels of power and
new interpretative paradigms from the most recent historiography*

The three issues raised in this work are as follows: first, the importance of the commissions designated by the Castilian city councils or «mini-parliaments» will be emphasized; second, the institutional scope of the councils will be related to the local communities, analyzing the nature of their decision-making, the significance of their political representation, and the legitimacy of municipal power; and, third, the most relevant historiographic contributions of recent years to this crucial theme will be evaluated.

In the first case, the commissions – called «diputaciones» in the modern era – dealing with local patrimony incomes, those of one month and those concerned with the collection of taxes, among many others denominated ad hoc for specific themes, are highlighted. These three commissions (diputaciones) were in fact of a permanent nature due to their perception of ever-present issues: the leasing of municipal property, the control of public food supplies and the collection of taxes, respectively.

However, in order to understand these work commissions, they should be framed in a socio-institutional structure, in which although the organs (home councils, concejos, on a local level – the «kingdom» – and councils, consejos, on a supranational level: the «king») are important, no less so are the people of flesh and blood who sociologically personify those institutional levels. And it is in this context of the dynamic structure of local power that it is precisely possible to comprehend both the impact of the decision making, forged in the cited commissions, and the political representation that they entail. And, taking into account these decisions (of the «State») and this representation (of the «Society or Community»), the scope of the political legitimacy of local power through the inexcusable relationship between rulers and those ruled (resolution of necessities or mere attention of interests) will be assessed.

Finally, the historiographic contributions of the last two decades will be reflected on, both synchronically and diachronically, with the aim of proposing reformist methodological paradigms to orient the new and necessary investigations on the work commissions of the Castilian (Spanish) home councils, «con-

cejos». The latter are an organic part of a municipal whole, which comprises, in addition, the population and the territory.

Neus Ballbé

(Universitat Pompeu Fabra)

Les Junes: institucions representatives a Nàpols durant el virregnat austríac (1707-1734)

Des del punt de vista del funcionament polític i institucional, Nàpols representa, probablement, un cas ben diferent dels altres que es tractaran en aquestes Jornades. Territori sotmès, al llarg de la seva història, a diferents dominacions estrangeres, a gairebé 250 anys de virregnat en el període modern i, per tant, amb el rei llunyà, no serà fins al 1734 que aconseguirà el seu ple establiment com a regne independent. Les seves institucions polítiques, doncs, són diverses, i es creen, es desenvolupen, evolucionen i desapareixen en funció d'aquests canvis constants. La meua exposició se centrarà en les particularitats polítiques napolitanes, tenint en compte el que representa aquest canvi constant de dominació estrangera com també què significa i com influeix a nivell polític, social, econòmic i jurisdiccional, la pervivència d'un sistema plenament feudal, vigent fins al Decenni francès dels primers anys del segle XIX.

Després d'un breu esment d'alguns fets diferencials —la titularitat del Regne, el seu parlament, i el funcionament polític de la ciutat de Nàpols—, sense els quals no es pot entendre el per què del sistema napolità, pretenc analitzar un mecanisme completament extraparlamentari con són les juntes, organismes que, tot i ser representatius, no ho són en el sentit de ser establerts per decisió de cap parlament, sinó que ho són en sentit justament contrari, d'un enfortiment de l'absolutisme regi o, en els anys del virregnat austríac, de la voluntat de construir aquelles estructures necessàries per al millor funcionament de l'estat. En tot cas, però, des del virregnat espanyol i fins a la unitat d'Itàlia, per tant al llarg de més de 300 anys, les juntes napolitanes desenvolupen les funcions que en altres indrets d'Europa van ser responsabilitat de les comissions parlamentàries.

The Juntas: Representative Institutions in Naples under the Austrian Viceroyalty (1707-1734)

From the point of view of the political and institutional functioning, Naples represents a very different case in the Western European context. Being a territory which (distant) ruler is ever-changing, its political institutions are bound to evolve and disappear with constant changes in the government. This lecture will focus on the political particularities of Naples as influenced by two factors: the above-mentioned succession of governments and the survival of a feudal

system which will be valid until the initial years of the XIXth century and which has a strong impact on a political, social, economic and jurisdictional level.

The lecturer intends to analyze a mechanism which is completely extra parliamentary: the Neapolitan boards, representative institution that are not so because of being established by decision of a Parliament, but (quite oppositely) because of them being representative of the strengthening of the royal absolutism or, during the Austrian viceroyalty, of the will to build structures needed for a better functioning of the State. In any case, from the establishment of the Spanish viceroyalty to the unification of Italy – that means, during more than 300 years – the Neapolitan boards are in charge of those functions than in other places of Europe fall into the responsibility of the parliamentary commissions.

Virginie Martin

(Université de Paris I Panthéon-Sorbonne, IHRF-IHMC)

Le Comité diplomatique ou l'échec du contrôle parlementaire sur la politique extérieure (1790-1793).

Il est communément admis qu'entre 1790 et 1793, le Comité diplomatique se serait imposé comme le principal organe de définition de la politique extérieure. L'étude des fonctions et du fonctionnement du Comité diplomatique permet de prouver le contraire: de sa naissance controversée (en juillet 1790), jusqu'à sa disparition feutrée (en juin 1793), ce Comité n'a jamais conféré à l'Assemblée la haute main sur la diplomatie au détriment du ministère des Affaires Etrangères. Il n'eut en effet jamais pour vocation de se substituer au pouvoir exécutif mais de surveiller ses agissements dans un domaine marqué du sceau du secret et qui, en cela, demeurerait soustrait à la connaissance du pouvoir législatif. Ce sont les raisons de l'échec de ce contrôle parlementaire sur la politique extérieure que cet article se propose d'examiner, en mettant en évidence les attributions ambiguës, les moyens limités et les relations contrariées que ce Comité, législatif par essence, exécutif par fonction, a entretenues avec les deux pouvoirs.

The diplomatic Committee or the failure of a parliamentary control on French foreign policy (1790-1793).

It is generally accepted that between 1790 and 1793, the diplomatic Committee appeared as the main decision-making body for the French foreign policy. Studying the functions and functioning of the diplomatic committee allows us to prove otherwise. From its controversial creation in July 1790 to its unadvertised disappearance in June 1793, this committee never bestowed on the Assembly the full control on diplomacy then entrusted to the ministry of Foreign Affairs.

Indeed, it was never meant to be substituted to the executive power but instead, was to supervise its actions - usually kept under a shroud of secrecy, and as such, unknown to the legislative power. This article is to look into the reasons why the parliamentary control on the French foreign policy failed, highlighting the Committee's equivocal attributions and limited means but also the thwarted relations between both the executive and legislative powers and the Committee, which was quintessentially legislative but executive as to its functions.

Maria Betlem Castellà i Pujols

(Universitat Pompeu Fabra)

(Re)pensar Bertrand Barère o més enllà de la punta de l'iceberg: comitès, comissions i comissaris de les Assemblees parlamentàries sota la Revolució francesa (1789-1795)

Pot l'estudi dels comitès, de les comissions i dels comissaris de les Assemblees parlamentàries sota la Revolució francesa —aparentment un estudi de poca rellevància— convidar-nos a replantejar el rol polític de Maximilien Robespierre dins de la Revolució francesa? El paper jugat per Bertrand Barère en el marc de les lluites de faccions? Pot l'estudi de les comissions de treball proporcionar-nos unes altres bastides per a edificar una història, una narrativa, diferent a la coneguda? La resposta és òbviament afirmativa i el treball que presentem sota el títol: *(Re) pensar Bertrand Barère, o més enllà de la punta de l'iceberg: comitès, comissions i comissaris de les Assemblees parlamentàries sota la Revolució francesa (1789-1795)*; constitueix, al nostre entendre, una prova de la importància i la rellevància que les comissions de treball poden tenir en els jocs polítics que determinen un període; i ja no tant pel contingut dels seus treballs, sinó per les lluites polítiques que a través d'elles: del seu establiment, de les seves missions i competències, de les seves metamorfosis i de la seva desaparició, fi o eliminació; es poden entreveure.

(Re)Thinking Bertrand Barère, or Beyond the Tip of the Iceberg: Committees, Commissions and Commissioners of the Parliamentary Assemblies during the French Revolution (1789-1795)

Can the study of the committees, commissions and commissioners of the Parliamentary Assemblies during the French Revolution – apparently a topic of minor importance – prompt us to rethink the political role of Maximilien Robespierre in the French Revolution? What of the part played by Bertrand Barère in the context of the struggles between factions? Can the study of the working committees provide us with other frameworks with which to construct a different history, a different narrative from the one we know? The answer is obviously

yes and the work presented under the title '(Re)Thinking Bertrand Barère, or Beyond the Tip of the Iceberg: Committees, Commissions and Commissioners of the Parliamentary Assemblies during the French Revolution (1789-1795)' bears witness, in our opinion, to the importance and relevance of the working committees in the political games that determine a period; not so much for the content of their work as for the political struggles that can be discerned through them: their establishment, their missions and responsibilities, their metamorphoses and their disappearance, conclusion or elimination.

Joseba Agirreazkuenaga

(Universidad del País Vasco – Euskal Herriko Unibertsitatea)

De la prohibición de las «Comisiones» en las Juntas Generales de Bizkaia a su institucionalización y desarrollo en tiempos de la revolución liberal (1784-1876)

De la prohibición de las «Comisiones» en las Juntas Generales de Bizkaia a su institucionalización y desarrollo en tiempos de revolución liberal. (1784-1876) En 1784 en un contexto de rivalidad y de preeminencia del poder, entre el Corregidor real y los Diputados generales elegidos en las Juntas Generales, el Corregidor logró que el Consejo de Castilla prohibiera la creación de «Comisiones» en las Juntas y Diputaciones. Sin embargo en el siglo XIX, ante la complejidad de los temas políticos y administrativos, la formación de «comisiones» tanto en las Juntas Generales como en las Diputaciones se forjó como un instrumento necesario e imprescindible de gestión político administrativa. Se ofrece una visión de las comisiones formadas en el siglo en las Juntas Generales y por la Diputación general de Bizkaia.

From the banning of the Commissions in the Biscay Assembly to their institutionalization and development in times of liberal revolution. (1784-1876)

In 1784, in a context of rivalry and preeminence between the Royal Delegate or Corregidor and the General Deputies elected in the Assembly of Biscay, the Royal Delegate persuaded the Council of Castile to prohibit the formation of «commissions» or committees in Assemblies and Deputations. However, in the nineteenth century, given the complexity of the political and administrative issues, the formation of «commissions» in both the Biscay Assembly and the Biscay Deputation became a necessary and indispensable instrument of political and administrative management. The paper offers a vision of the committees or commissions formed in the Biscay Assembly and the Biscay Deputation during the century 19th century. Key words: Biscay, Royal Delegate, Commissions, Assembly, Deputation.

María Victoria Fernández Mera

(Departamento de Edición Oficial del Congreso de los Diputados)

La reforma de los Reglamentos parlamentarios en 1918.

La creación de las comisiones permanentes legislativas

En 1918, el Congreso de los Diputados y el Senado modificaron sus respectivos Reglamentos con el fin de mejorar y revitalizar la actividad parlamentaria y reforzar el papel del Ejecutivo sobre el Legislativo. La reforma afectó al sistema de comisiones, con la creación de las Comisiones permanentes, organizadas por departamentos ministeriales, e introdujo una serie de mecanismos para normalizar los debates, impidiendo el recurso a la obstrucción.

Las Comisiones permanentes legislativas venían a sustituir a las Comisiones especiales temporales, que hasta entonces se ocupaban de dictaminar los proyectos de ley. Con la transformación de estas instituciones temporales en permanentes se pretendía que sus miembros tuvieran la continuidad en su labor y la preparación técnica que las nuevas funciones del Estado exigían.

Pero la escasa actividad que estas Comisiones permanentes desarrollaron y las quejas que sobre las mismas hicieron algunos diputados a lo largo de los cinco años siguientes a la aplicación del nuevo Reglamento, demuestra que estos órganos ni arraigaron en la vida parlamentaria, ni respondieron a lo que se perseguía con su creación.

La causa del fracaso no hay que buscarla en la reforma en sí misma, sino en la difícil situación que atravesaba la vida política española, consecuencia de la desintegración del régimen político de la Restauración.

The Reform of Parliamentary Regulations in 1918.

The Creation of Legislative Standing Commissions

The requirements to render Parliament more active and efficient led to amend Regulations governing the Congress of Deputies and the Senate in 1918. That reform affected both the way Parliamentary work was organized, with the creation of legislative standing committees and also the procedures for debate, introducing anti-obstructive techniques, strengthening the role of the Executive over the Legislative.

The purpose of adopting the system of legislative standing committees was to try and provide parliament with efficient instruments for developing its legislative role, which had up until that time been dealt with by temporary and special parliamentary bodies.

The fact that the legislative standing committees were not very active was recorded in the verbatim reports; the study of those reports for the following legislatures up until both Parliamentary Houses were dissolved, in 1923, clearly shows the lethargy which befell the great majority of committees that were set up.

The difficulties afflicting the Spanish Parliamentary institution and Spanish political life in general were too great and could not be resolved simply by Parliamentary reform.

Les «comissions» de les assemblees parlamentàries de la Sardènia catalano-aragonesa del segle XV: una primera aproximació

Esther Martí Sentañes

I. Introducció

Malgrat que la documentació medieval resulta sovint poc abundant, i en el cas de les sessions parlamentàries a Sardènia ho és encara menys, resulta molt interessant afrontar l'estudi dels diferents parlaments convocats en aquest regne a la fi de la Baixa Edat Mitjana i inicis de l'Edat Moderna (ens ocuparem de les assemblees convocades el 1421, de les reunions del Braç militar del 1446 i del 1452, del Parlament del 1481-1485 i dels Parlaments del 1495, 1497, 1500, 1504-1511) per analitzar quina mena de «comissions», entenent aquestes com a grups de treball o consells, hi han actuat. Val a dir que aquest terme, comissió, convé tractar-lo entre cometes, doncs difícilment es troba en la documentació del segle xv, que parla d'*elers*, tractadors, d'examinadors, d'ambaixada, etc.

Aquest aspecte no ha estat afrontat detalladament per la historiografia, malgrat les importants aportacions dels darrers anys en l'estudi de les assemblees representatives sardes, que van des de la publicació de la major part de les actes de corts, a fructífers treballs sobre el Braç reial.¹ I no obstant això resulta in-

---

La present publicació s'ha realitzat en el marc del projecte d'investigació reconegut pel Ministerio de Economía y Competitividad del Gobierno de España «Auctoritas. Iglesia, Cultura y Poder (siglos XII-XV)» (HAR2012-31484).

1 Resulten clàssics els estudis de BOSCOLO, A. «Il Braccio Reale nei Parlamenti sardi del periodo aragonese», *Medioevo aragonese*. Padova: CEDAM Casa editrice, 1958, p. 141-47. MARONGIU, A. *I parlamenti sardi. Studio storico, istituzionale e comparativo*, Milano: 1979. MATTONE, A. «I parlamenti», *I catalani in Sardegna*, Milano: Silvana Editoriale, 1984, p. 83-91. BOSCOLO, A. *Acta Curiarum Regni Sardiniae. I parlamenti di Alfonso il Magnánimo*, Cagliari: 1991. MELONI, G. *Acta Curiarum Regni Sardiniae. Il parlamento di Pietro IV d' Aragona (1355)*, Cagliari: 1993. ANATRA, BR. «Contrappunti sui Parlamenti sardi», *Archivio Sardo del Movimento Operaio Contadino e autonomistico*, 47/4 (1996), p. 137-141, OLIVA A. M. i SCHENA O. «Autonomie cittadine e potere regio negli atti dei Parlamenti del Regno di Sardegna nel Quattrocento», *Archivio sardo*, 2 (2001), p. 69-79. CADEDDU M. E., GALLINARI L., MELE M. G., MELONI M. G., OLIVA A. M. i SCHENA, O., «Élites y representaciones parlamentarias en la Cerdeña del siglo xv. Metodologías y perspectivas de investigación», *Actes del 53 Congrés de la Comissió Internacional per a l'estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, Barcelona: 2005, vol. II, p. 1431-1436.

teressant un primer estudi d'aquests consells perquè ens aporten si més no un punt de vista privilegiat en el desenvolupament de les sessions parlamentàries, i presentaran en molts casos un paper clau en la gestió i les decisions de cada braç i del parlament en general. Analitzar el seu funcionament, doncs, facilita la comprensió de les dinàmiques del parlament en general. Conèixer qui integrava aquestes comissions, de quins poders disposaven, així com funcionaven les eleccions al seu intern o per entrar-hi a formar-ne part, permet aproximar-nos més acuradament als mecanismes de presa de decisions i de la instrumentalització de la informació per part d'aquestes mateixes comissions, i de qui les controla, que tendeixen a transformar-se en subcomissions molt reduïdes, en detriment d'una representació més àmplia a mesura que avança el segle xv.

Ens ocuparem especialment, doncs, de l'anàlisi d'aquests grups de treball, que rebien diversos noms, com ja hem apuntat, així com dels poders que ostentaven aquests, tot estudiant qui les creava i sobretot qui les componia, així com interactuaven els seus membres amb la resta del parlament, la seva transversalitat, en definitiva.

Val a dir que els nostre interès es focalitza particularment en el Braç reial, per les connexions que aquest estament presentarà sempre amb la vida municipal de les principals ciutats reials sardes, esdevenint un imprescindible nexce entre el poder central i el local, i per contenir intrínsecament tota una serie de consells previs i paral·lels a les sessions parlamentàries per l'elecció, posterior control i assessorament dels seus membres, els procuradors municipals a les corts.

II. Els grups de treball en els parlaments de la Sardènia medieval, una primera reflexió

En totes les assemblees representatives hi trobem a grans trets un mateix denominador comú: les comissions de treball al seu intern. Aquest fet revesteix una gran importància, doncs, dins d'aquesta forma de portar endavant les reunions representatives de la terra, les comissions actuen com un fil conductor que ens porta a reflexionar sobre aquests òrgans de gestió de les assemblees representatives des de l'Edat Mitjana a l'actualitat.

Tot plegat fa reflexionar també sobre el doble paper d'aquests grups de treball; revesteixen tan sols una funció tècnica pel desenvolupament de l'assemblea amb una divisió de funcions al seu intern, o són a més un exponent de la gestió i control del poder?

Respecte als parlaments medievals dins de la Corona d'Aragó, i en aquest cas en concret els celebrats al Regne de Sardènia, s'ha volgut, doncs, analitzar, realitzant una primera aproximació, aquests consells, comissions, grups de tractadors, d'*elects*, etc., per respectar la terminologia de l'època, que en realitat actuen com autèntics grups de treball i de gestió del poder polític i econòmic.

Així, a l'intern dels parlaments medievals sards, regits a grans trets sota la tradició pactista i el cerimonial de les corts catalanes,² podem evidenciar el control del poder i els jocs polítics a través de grans grups de treball que giraran sobretot en aquests àmbits: el tractadors designats per cada braç sobretot per la negociació del donatiu i la resolució de greuges.

Un altre element a analitzar és la transversalitat dins d'aquests grups de treball, evidenciant els personatges, sempre que la documentació ho permeti, més rellevants, el seu *background*, les seves relacions familiars i la presència del llinatge en diversos grups de treball simultàniament o al llarg del segle estudiat.

Entrant en matèria, val a dir que tot i que el primer parlament celebrat a Sardenya, és el de Pere el Cerimoniós l'any 1355, aquest serà una mena de primera prova.³ S'haurà d'esperar el convocat més de mig segle després per Alfons el Magnànim per poder parlar d'un sistema parlamentari més o menys estable.

La convocatòria d'aquesta assemblea representativa l'any 1421 per part d'Alfons el Magnànim s'ha d'inserir en un context encara de rebel·lió en bona part del Regne de Sardenya. Així, mentre el Sud de l'illa era fidel a la Corona, bona part del nord de Sardenya, sota control del vescomte de Narbona, com a hereu del *giudice* d'Arborea, continuava a mans dels rebels. Ferran d'Antequera havia iniciat les tractatives de pau, que el 1420 donarien el seu fruit, arribant Alfons el Magnànim i el vescomte a un acord pecuniari. Fou a partir d'aquest moment que Alfons pensà a reordenar l'administració i finances de l'illa, capgirada pel incessant estat de guerra, la pesta i les caresties, per fer-ne una base estable de la seva política expansionista. La convocatòria del Parlament era un punt clau del seu programa de reorganització de Sardenya.⁴

Després de la breu exposició del sobirà, amb la que s'obria el parlament, i amb la qual el monarca expressava l'estat del regne i la necessitat del donatiu, pel qual havia pensat a la introducció d'un impost que gravava sobre les mercaderies, a nom de tots els representants dels tres braços respongué el bisbe de Càller, que digué que el parlament hauria deliberat pel bé de la cosa pública.⁵

Es passà a nominar les persones, a les quals es confiava part dels tres braços i el rei, la gestió del donatiu. Trobem per tant un primer grup de treball, invitat a prendre decisions en nom de tot el parlament, els tractadors del donatiu. En aquest cas el rei nomena cinc tractadors del seu seguici, mentre que pel Braç militar i eclesiàstic se'n nomenen tres, en aquest darrer cas els seus màxims exponents. Respecte al Braç reial s'elegeixen set persones: Jaume Xarch, Pere Salzet i Pere des Banchs, síndics de Càller; Pere Ferreres, síndic de L'Alguer; Antonio de Marongio, síndic de Sàsser; Nicolò de Balbo, síndic de Bosa

2 SOBREQUÉS, J. «El pactisme en l'origen de la crisi política catalana: les Corts de Barcelona de 1413», *Les Corts a Catalunya. Actes del congrés d'Història institucional*, Generalitat de Catalunya, Barcelona: 1991, p. 79-85. MARTÍN, J. L. «La actividad de las Cortes Catalanas en el siglo XIV», *Les Corts a Catalunya...*, p. 146-151.

3 MELONI, G. *Acta Curiarum. Regni Sardiniae. Il parlamento di Pietro IV...*

4 BOSCOLO, A. *Acta Curiarum Regni Sardiniae. I parlamenti di Alfonso il Magnánimo...*, p. 3-9.

5 *Ibidem*, p. 81-84.

i Pisconte Gessa, síndic d'Esglésies. Els noms dels elegits foren comunicats al rei per l'arquebisbe de Càller, pel Braç eclesiàstic, per Rambaldo de Corbaria pel Braç militar i Jaume Xarch pel Braç reial.⁶ La major quantitat de tractadors d'aquest darrer estament provocà nombroses protestes per part dels altres, refent-se les nòmines i quedant definitivament set tractadors per braç.⁷ El rei ho aprovà i invità a l'assemblea a continuar els treballs.

L'arquebisbe de Càller suplicà al rei que aprovés els «*capitols concordats per tots los brassos e parlament celebrats en Castell de Càller*» i aquells que cada braç, separadament, ha cregut oportú proporre.⁸ El braç reial presentarà l'aprovació dels capítols per cada ciutat, per part dels síndics d'aquesta, per «*restauracio e saludable manutencia de aquell en bona disposicio e stament tranquille*».⁹

Els tres braços després de deliberar per separat, acordaren oferir un donatiu de 50.000 florins d'or d'Aragó, en cinc anys en canvi de les concessions que el rei els hauria atorgat. Un cop obtinguts els diners, l'impost s'hauria d'abolir. Per procurar cada any els 10.000 florins, els tres braços havien creat una comissió especial de tractadors, encarregada de totes les modalitats del donatiu.¹⁰ Amb tal finalitat, tres persones, una per cada braç, i escollides precedentment per cada un d'ell, eren nominades amb un poder igual als Diputats del General, encarregats a Catalunya de les exaccions per la fiscalitat de la Corona. Aquests *elects*, anomenats també diputats restaven un any en aquest càrrec i havien de residir per facilitar-ne el control, el primer i quart any a Càller, el segon a Sàsser, el tercer a L'Alguer i el cinquè a Bosa.¹¹ S'establí que haguessin de donar compte de les seves funcions cada any als seus tres successors. Per facilitar la seva tasca se'ls concedí un ampli poder, i la facultat de demanar sumes en préstec per completar els 10.000 florins anuals, en el cas que aquests no haguessin estat recollits a temps. Per evitar un control invasiu per part dels oficials reials aquests no podien demanar l'estat dels comptes.¹² Entre els personatges de particular interès que trobem entre els Diputats cal esmentar Raimon Boter i Simó Roig, els dos amb un pes destacat dins del govern callarità, que actuaran d'ambaixadors davant del rei en nom de la capital del regne en diverses ocasions,¹³ formaran part del consell reial,¹⁴ i ells o la

6 29 de gener. *Ibidem*, p. 85-86.

7 *Ibidem*, p. 16, pp. 89-91.

8 *Ibidem*, p. 89-90. Braç eclesiàstic, p. 94-98. Braç militar «*capitols fets concordablement per lo braç dels barons, cavallers e heretas*», p. 99-102.

9 *Ibidem*, p. 105; p. 103-113 (Càller), 113-115 (Esglésies), 116-122 (L'Alguer), pp. 122-130 (Bosa), pp. 131-137 (Sàsser).

10 *Ibidem*, p. 11.

11 *Ibidem*, p. 137-144. Sobre la Diputació del General, vegeu: UDINA, FR. «Importància i influència de la Cort General i la Diputació del General a Catalunya», *Les Corts a Catalunya...*, p. 129-141. FERRER, M. T. «Origen i evolució de la Diputació del General de Catalunya», *Les Corts a Catalunya...*, p. 152-159.

12 BOSCOLO, A. *Acta Curiarum Regni Sardiniae. I parlamenti di Alfonso il Magnánimo...*, p. 12-13.

13 PUTZULU, E. *Carte reali aragonesi e spagnole dell'Archivio Comunale di Cagliari: 1358-1719*. Pàdova: Cedam, 1959, p. 42-45, 48-56.

14 OLIVA, A. M. «Il consiglio regio nel Regno di Sardegna», *La Corona Catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona: CSIC, 2005, p. 215-217.

seva descendència immediata adquiriran un títol nobiliari, formant part del Braç Militar en els parlaments posteriors.¹⁵

Un altre tipus de grup de treball que emergeix de les actes del parlament del 1421 és el compostat pels síndics de Càller, Jaume Xarch i els d'Esglésies, Pisconte Gessa i Antonio de Lollo. El 29 de gener de 1421 presenten una petició al rei on comunicant-li que coneixent les intencions del sobirà d'alienar la ciutat d'Esglésies de la Corona, i disposant la ciutat d'un privilegi concedit pel Cerimoniós que ho impedia, demanaven a Alfons que no procedís en aquesta intenció. El rei acollí la demanda i prometé confirmar el privilegi. Resulta interessant l'anàlisi d'aquesta ambaixada, per la unió d'una part del Braç reial, per la defensa d'un important privilegi.¹⁶

De totes formes en aquest parlament preval la divisió del treball en tres Braços, separatament i el treball col·lectiu en sessions plenàries. Segons l'opinió d'Alberto Boscolo, el Braç militar i el real hi estan millor representats, en detriment del eclesiàstic, amb pocs participants, si bé de notable influència, i això els ajudà a fer valer la seva influència política. Hi ha també un evident desequilibri social dins dels tres braços, a favor del militar: el 76 per cent dels components pertanyia a la noblesa feudal (barons i *heretats*).¹⁷

El parlament avançava i es presenten la demanda de gràcies i resolució de greuges al rei, concordades pels tres braços conjuntament, més les presentades per cada braç. Presentaren després les seves greuges els representants del Braç reial: primer Càller, després Esglésies, l'Alguer, Bosa, Sàsser; totes les ciutats aspiraven a millorar la seva defensa i la situació privilegiada de la ciutat, a estimular el comerç.¹⁸

Resulta interessant reflexionar, doncs, sobre els grups de treball per presentar greuges dins del Braç reial, tot preguntant-nos com actuaven. Respecte a les Corts catalanes freqüentment es disposa dels memorials. Els procuradors se'ls porten de la seva ciutat, i sovint intervindrà en la seva realització un grup determinat de ciutadans elegits pel Consell general, una mena de consell especial, com veurem.¹⁹ Cada ciutat a través dels seus síndics discuteix sobre els greuges que han de presentar, i es decideix si convé exposar-los conjuntament com a Braç o per separat com a ciutat, segons la temàtica d'aquests.

---

15 FLORIS, Fr. - SERRA, S. *Storia della nobiltà in Sardegna. Genealogia e araldica delle famiglie nobili sarde*, Cagliari: Ed. della Torre, 1986, p. 197. CASULA, Fr. C. *La Sardegna aragonese. La nazione sarda*, Sassari: Chiarella, 1990, vol. II, p. 640. MARTÍ, E. «Un analisi prosopografica e dei rapporti di potere delle oligarchie cittadine nella Corona d'Aragona nel Basso Medioevo». *RiMe*, 4 (2010), p. 245-246.

16 BOSCOLO, A. *Acta Curiarum Regni Sardiniae. I parlamenti di Alfonso il Magnánimo...*, p. 16-17, 86-88.

17 *Ibidem*, p. 18.

18 *Ibidem*, p. 32-42. Sobre la justícia i la resolució de greuges a les Corts catalanes vegeu: PONS I GURI, J. M. «Aspectes judicials de la Cort General a l'època medieval», *Les Corts a Catalunya...*, p. 143-145.

19 MARTÍ, E. «Els memorials o instruccions per als síndics a Corts de la ciutat de Lleida durant el regnat d'Alfons el Magnànim», *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'estudi de la història de les Institucions representatives i Parlamentàries*, Barcelona: Parlament de Catalunya, 2005, vol. II, p. 1633-1641.

Anys després del parlament citat, a causa dels continus problemes que la feudalitat illenca ocasionava, i per intentar arribar a un acord que finalitzés les tensions entre els oficials reials i els feudataris, el Braç militar decidí l'any 1446 fixar una reunió on, en canvi del *placet* regi als greuges presentats, es concediria un donatiu de 10000 ducats al sobirà.²⁰ Aquesta reunió, juntament amb la posterior del 1452, representen dos episodis isolats de la tradició parlamentària sarda, i evidencien la força d'aquest estament, capaç d'aprofitar la situació de feblesa de la Corona per obligar-la a convocar una reunió exclusiva.

El rei acceptà la proposta de reunió del Braç militar. Respecte a aquest fet resulta interessant la carta que Alfons tramet als consellers de Càller, perquè els dóna l'encàrrec de preocupar-se de l'execució d'aquesta reunió del Braç militar i de informar-lo de tot allò que sigui important pel benavenir del regne i per «*consequent honor nostra*».²¹

A la reunió de 1446 hi participaren els principals feudataris de l'illa personalment, o fent-se representar molts d'ells pel mercader i notari Simó Roig, per Pere Salzet, els dos síndics de Càller en el parlament del 1421, o d'altres familiars o procuradors.²² L'assemblea trameté a la cort els capítols de gràcia demanats, feu una oferta de donatiu i nominà quatre tractadors amb plens poders, dels que destaquen Simó Roig i Pere Jofre, per procedir a taxar els feudataris per l'obtenció del donatiu.²³ Entre els treballs d'aquest grup destaca l'elecció posterior d'una comissió més reduïda de dos ambaixadors enviats al rei per presentar-li els greuges i tractar el donatiu, Ignasi de Guinara, comte de Orani i Pere Jofre, home de gran pes dins del govern de Càller.²⁴

De les sessions de treball de tot el Braç militar destaca la creació de una comissió d'experts per intentar unificar la moneda que corria per l'illa. Es decidí també que aquest fet s'examinés en una reunió especial dels tres braços, al castell de Càller.²⁵

Més endavant es creà una comissió per gestionar el donatiu i els diversos aspectes amb ell relacionats. Entre els quatre elegits trobem de nou Simó Roig i Pere Jofre, al costat dels grans propietaris feudals Antoni i Salvador Cubello. Aquesta comissió tenia la facultat d'imposar una taxa proporcional a la renda a cada feudatari de l'illa, segons l'últim componiment, hagués participat o no aquest a la reunió.²⁶

20 BOSCOLO, A. *Acta Curiarum Regni Sardiniae. I parlamenti di Alfonso il Magnánimo...*, p. 52.

21 *Ibidem*, p. 146.

22 *Ibidem*, p. 52-53.

23 *Ibidem*, p. 147-151. Simó Roig, síndic i diputat en el parlament anterior, era ja un important feudatari illenc l'any 1444. CASULA, Fr. C. *La Sardegna aragonese...*, vol. II, p. 640. El seu fill Jaume obtingué la noblesa el 1455. FLORIS, Fr - SERRA, S. *Storia della nobiltà...*, p. 309.

24 BOSCOLO, A. *Acta Curiarum Regni Sardiniae. I parlamenti di Alfonso il Magnánimo...*, p. 53-54. Pere Jofre fou conseller de Càller el 1426, senyor de diversos feus, el 1436 fou veguer de Càller. El seu fill Pere fou nomenat cavaller. La família té diversos membres destacats dins del clergat. FLORIS, Fr - SERRA, S. *Storia della nobiltà...*, p. 309. FLORIS, Fr. *Feudi e feudatari in Sardegna*, Cagliari: Ed. della Torre, 1996, vol. II, p. 592.

25 BOSCOLO, A. *Acta Curiarum Regni Sardiniae. I parlamenti di Alfonso il Magnánimo...*, p. 56.

26 *Ibidem*, p. 57.

Trobem una nova reunió del Braç militar l'any 1452, presentant al rei les mateixes qüestions de quatre anys abans, a més d'altres. Aquest estament es comprometé a oferir al rei, a més dels 10000 ducats no pagats el 1448, 21000 ducats. Aquest cop, però, van oferir la garantia del pagament els principals feudataris de l'illa, entre ells els dos ambaixadors i representants del braç enviats a Nàpols, Jaume Carròs i Pere Joffre, oferint com aval els seus propis béns.²⁷

Respecte al posterior Parlament de 1481-1485, val a dir que a diferència del de 1421 i de les dos reunions del Braç militar, per aquesta reunió no es disposa d'una versió completa de les Actes de Corts.²⁸ Ferran el Catòlic, heretava una illa que havia sortit des de feia poc de la darrera rebel·lió dels Arborea. Una terra, doncs, molt colpida per les dures repressions de Joan II. En el seu intent per pacificar-la el sobirà prioritzà la dotació del regne sard de vàlides defenses contra qualsevol atac intern, però sobretot contra els preocupants saquejos dels infidels, doncs després de desembarcar els turcs a Otrant, el sud de l'illa i Càller en particular, sentiren el perill molt més fort.

En relació a tot plegat Ferran mantingué una fructífera correspondència amb els membres dels tres estaments presents a Càller, convocats pel virrei, i també amb els consellers de la capital de regne, debatent sobre la importància de convocar el parlament.²⁹ Aquest fet és si més no interessant des del punt de vista del funcionament dels grups de treball parlamentaris, doncs, evidencia l'existència d'un grup integrat per diferents components dels tres braços que actuava ja abans del parlament, aconsellant el monarca sobre la necessitat de convocar-lo.

El virrei Eiximen Pérez Escrivà de Romaní el convocà finalment l'any 1481 amb la intenció d'obtenir un substanciós donatiu.³⁰ Es tracta d'un parlament particular perquè, donades les condicions complicades, la pugna creixent entre el virrei i el Braç reial, i sobretot amb Càller, es tendirà, donada la llarga durada en el temps, a concentrar el poder en mans de poques persones.

Així l'any 1483 Joan Fortesa, canonge de Càller i advocat de la ciutat era elegit com a representant de tot el Braç eclesiàstic; el virrei i Joan Fabra, real procurador, que era membre del Braç militar, com a únics representants d'aquest estament; Andreu Sunyer, Francesco Zonchello, Pere Martí de Ferreres per Càller, Sassari i l'Alguer respectivament, mentre el mestre racional Berenguer Granell representava Oristany, Esglésies i Castelgenovès.

Per la clausura del parlament s'envià al rei un grup encara més comprimit, que ostenta un gran poder de representació dels tres estaments en poquissi-

---

27 *Ibidem*, p. 60.

28 Essent en curs una nova publicació dins la col·lecció *Acta Curiarum Regni Sardiniae*, continua essent obligatòria l'obra de Antonio Era que n'estudia i transcriu els documents que han arribat fins als nostres dies. ERA, A. *Il parlamento sardo del 1481-1485*, Milano: A. Giuffrè, 1955.

29 *Ibidem*, p. XXXIV-XXXV.

30 *Ibidem*, p. XXXVI-XXXVII.

mes persones, òbviament amb gran poder polític i decisor i a les seves mans: dos personatges lligats completament al poder reial a l'illa, Fabra i Granel, ja esmentats (encara que aquest darrer entra dins d'aquest exclusiu grup de treball substituïnt a Joan Fortesa, un personatge d'un pes polític indiscutible dins la ciutat de Càller, nexa entre el Braç eclesiàstic i el reial en aquest parlament³¹), Andreu Sunyer i Pere Martí de Ferreres.³²

Com en els parlaments precedents, el treball es divideix en tres braços, que fan sessions separades (*apartaments*) i plenàries. Pel Braç reial sabem que a Càller es reuniren a la capella de Santa Cecília de la catedral.³³ L'activitat de cada braç va dividida en *tractaments, enantaments i embaixades*,³⁴ per mitjà d'aquestes darreres interactuaven per arribar a acords entre els tres braços, quan no hi havia sessions plenàries.

La documentació d'aquest parlament es mostra particularment generosa en detalls respecte al funcionament dels grups de treball interns. Així, respecte a l'activitat parlamentària del Braç reial i els contactes amb els altres dos braços, resulta interessant un fragment del 1483 que mostra el funcionament dels grups de treball a l'intern de l'esmentat braç reunit a la citada capella de Santa Cecília per tal de decidir el donatiu que s'havia de presentar al sobirà: «[...] *strenyentse la negociacio del dit parlament a tant que per lo bras militar foren tramesos mossen Luis de Castelvi e mossen Pere Fortesa com a embaxadors al bras reyal [...] e par part del llur stament [...] suplicaren e divulgaren e declararen llur voluta e intencio de la quantitat del donatiu no curant ne declarant la quantitat de aquell ne de les gracies demandadores. E per los sindichs qui alli eren de les universitats e bras reyal los fonch respost que ells strenyerien e apuntarien la negociacio e que per lendema donarien resposta del que haurien concordat [...]. A poc star vingueren en la dita capella per lo bras eclesiastich misser Miquel Caça e mossen Miquel*

31 Joan Fortesa, canonge i advocat de la ciutat, síndic de Càller, membre del Braç reial i eclesiàstic en el Parlament de 1481, procurador de l'arquebisbe de Càller i dels bisbes de Terralba i Sulcis, tractador i examinador de greuges i membre de l'estreta comissió per tractar el donatiu l'any 1483, és sens dubte un personatge destacat de la societat. De la família Fortesa destaca també Pere Fortesa, important membre del Braç militar entre 1481-1485, tractador i examinador de greuges. Era segurament fill d'Antoni Fortesa, un important mercader callarità, present al consell de la ciutat des dels anys quaranta del segle xv, ambaixador en diverses ocasions al sobirà. El seu fill, Pere, era cunyat de Pere Aymerich i marit de Sibilla Tomich, un altre important membre del Consell General, a més de conseller de Joan II. Els seus fills, Gaspar i Onofre, continuaran ostentant un paper destacat dins del consell ciutadà, i la família a principis del segle xvii obtindrà la noblesa. MELONI, M. G. «La famiglia Fortesa nella Cagliari del Quattrocento. Prime ricerche», *La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani. Estudis d'història medieval en homenatge a la Dra. M. T. Ferrer i Mallol. Anuario de Estudios medievales, Anejo 71 (2013)*, p. 466-469. FLORIS, Fr - SERRA, S. *Storia della nobiltà...*, p. 242.

32 ERA, A. *Il parlamento sardo del 1481-1485...*, p. XL, 48-50. Un punt i a part es mereix Andreu Sunyer, doncs, pertany a una important família de Càller amb un pes destacat en altres ciutats de la Corona, que guanya progressivament poder gràcies també als notables contactes amb els tres braços. Andreu, síndic de Càller entre 1481-85, serà present també en la comissió d'examinador de greuges, participarà en la reduïda comissió que actua en nom dels tres braços a Espanya. Entre 1486-88 serà veguer de Càller i primer conseller de la ciutat. Al Parlament de 1497 un altre membre de la família, Guillem, representarà Càller, juntament amb Nicolau Aymerich, primer conseller, i Miquel Benaprés. El fill de Guillem, Cristòfor, participarà com a síndic al Parlament de 1504. OLIVA, A. M. «"Rahó es que la Magestat vostra sapia". La Memoria del sindicato di Cagliari Andrea Sunyer al sovrano», *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo*, 105 (2003), p. 336-341.

33 ERA, A. *Il parlamento sardo del 1481-1485...*, p. 81-83.

34 *Ibidem*, p. XCIX, 82.

Baccallar los quals esplicaren per part del bras ecclesiastich la voluta de [...] esser concorde [...] en la quantitat que per lo bras militar era stada divulgada e declarada e per lo semblant per los sindichs del bras reyal los fonch respost que ells strenyerien e apuntarien la negociacio e que lendema donarien resposta del que entre ells seria stat concordat. [...] E los sindichs del bras reyal apres haver agudes moltes altercacions entre ells concordaren que aquella nit cascu miras llurs instruccions e potestats que tenien de llurs principals e apres de dinar com sonarie la campana que tots fossen en lo llur loch diputat en la capella de Santa Cicilia e segons los pensaments e deliberacions de cascu se consertarien la resposta als dos staments e braços. [...]».³⁵

Aquest document ens porta a aprofundir en la interacció ciutat-Braç reial-parlament, així com en la gestió dins del Consell general de la ciutat dels afers tractats o a tractar a les corts, des de l'elecció dels seus procuradors que s'enviaran al Braç reial, a la seva posterior gestió a través de consells puntuals i específics, amb un notable pes decisor.

Malauradament respecte als parlaments sards cal enfrontar-se a una desarmant escassetat de documentació municipal, sobretot respecte els primers parlaments, tot essent més abundant a finals del segle xv. Val a dir, però, que a grans trets el funcionament del mecanisme ciutat-Braç reial reflecteix les mateixes pràctiques que a Catalunya: El Consell general un cop rep la convocatòria del Parlament es reuneix i elegeix els seus representants o síndics dins del Braç, que dotarà d'un memorial o instruccions que aquests han de seguir amb una completa o limitada potestas, segons la ciutat i l'ocasió. Sovint el mateix Consell general elegirà els components d'un consell consultiu (respecte aquest parlament la *quinzena*, a la que ens referirem posteriorment), que assessorarà els procuradors municipals durant tota la durada de les corts. Aquests darrers informaran a la ciutat de totes les decisions preses i demanaran consell abans de prendre-les davant de tot el Braç, i podran perdre la potestat si la seva ciutat així ho decidirà.³⁶

Tornant a l'esmentat parlament resulta altament interessant veure què succeeix en el cas de Càller, doncs, trobant-se a la seva ciutat Andreu Sunyer, síndic de Càller, no es limitarà a consultar els seus memorials o instruccions, si no que convocarà l'específic consell, en aquest cas de quinze persones, l'esmentada *quinzena*, que el Consell general ha habilitat per a poder gestionar els assumptes relacionats amb el parlament i aconsellar als síndics de la ciutat:³⁷ «E en lo endema de mati Nandreu Sunyer com a conseller en cap congrega los consellers de quinzena representant tot lo consell de la dita universitat. E lo dit en Sunyer com a sindich narra a aquells publicament totes les negociacions del parlament fetes fins en aquella hora e aixi per los consellers qui alli eren com per les XV persones diputades deliberaren lo parer de

³⁵ *Ibidem*, p.82-83.

³⁶ MARTÍ, E. *Lleida a les corts. Els síndics municipals a l'època d'Alfons el Magnànim*, Lleida: Universitat de Lleida, 2006, pp. 41-50. *Ibidem*, «Els memorials o instruccions per als síndics...», p. 1641-1646.

³⁷ OLIVA, A. M. «Il consiglio regio...», p. 221.

la quantitat que devia esser offerda e per tot lo Regne pagadora per lo donatiu fahedor. [...]. Lo qual parer de offerda fonch comes(a) al dit Sunyer sindich que manifestas aquella als sindichs [...].»

Un cop Sunyer compta amb la resposta de la *quinzena*, torna a la reunió del Braç reial on «[...] *los altres sindichs de las universitats per semblant hon departiren de llurs opinions e foren de diversos parers pero concordaren fer embaxada als dos staments [...] e avisarlos que los plaghe aplegarse ensemps en hun lloche que tot lo bras reyal volia anar a ells per donar resposta [...] e de continent los que pogueren trobar foren aplegats de tras la Seu en lo fossar [...] e congregats tots los tres estaments [...] fonch de paraula declarada la intencio e voluta de aquesta ciutat e divulgada la quantitat e denominacio del donatiu fahedor*». ³⁸

Respecte al Braç eclesiàstic com era acostumat es convocaren arquebisbes, bisbes, abats, i capítols catedralicis, representats per síndics, com les ciutats reials, amb *plena potestat a tals actes acostumada*. ³⁹ Però quan el parlament s'anà concentrant la representació de l'estament fou donada a Joan Fortesa, amb la mateixa potestat que el Braç militar donà a través d'una seva deliberació al virrei i al real procurador (sense consultació del dit braç) per presentar peticions de gràcia. ⁴⁰

Dins del Braç reial hi participaren Càller amb els síndics Antoni Salset, veguer de Càller, Joan Fortesa (també present dins del Braç Eclesiàstic, com hem vist) i Andreu Sunyer. Davant el fet que dos dels tres síndics de Càller acumulaven dos sindicatures incompatibles, el Consell general de la ciutat, amb deliberació del 25 de juliol de 1482 - presentada al virrei solament el 21 gener 1483- per petició d'en Sunyer, retira la procura als altres dos síndics. Sunyer estarà assessorat per una comissió de quinze membres que funciona amb funcions consultives, com ja hem apuntat. ⁴¹ Això no obstant, el virrei no accepta la revocació al·legant la necessitat de concloure el parlament. ⁴² De fet Andreu Sunyer, en la reunió precedent del 21 de gener de 1483 exposava que la ciutat de Càller discrepava de la resta del braços pel donatiu i exigia «*conclusio ab acte de cort no sia feta fins que tots los tres braços e staments hagen fet concordadament llur apuntament e sien de una concordia e idemtitat, aixi com per tots concordament es estat offert e promes el servei*». ⁴³

Resulta gairebé inevitable pensar que la composició d'un consell al intern del Consell General amb aquestes característiques ha d'estar guiada per almenys un nucli significatiu de personatges rellevants dins del municipi, pertanyents a famílies destacades i amb una trajectòria professional notable. Sobre aquest tipus de consells es disposa de més dades en el cas català, per exemple sobre la

38 ERA, A. *Il parlamento sardo del 1481-1485...*, p. 82-83.

39 *Ibidem*, p. LII.

40 *Ibidem*, p. LI.

41 Reduïda a tretze membres aquesta comissió es trobarà en els parlaments següents de 1558-61, 1641-43, fins a finals del segle XVII. ERA, A. *Il parlamento sardo del 1481-1485...*, p. LIV, 57-58, 51, 71, 83.

42 *Ibidem*, p. 60-61.

43 *Ibidem*, p. 51-52.

presència de Lleida a les corts baixmedievales. En aquest cas, l'anomenat Consell especial de la ciutat de Lleida, almenys durant el regnat d'Alfons el Magnànim, estava format de deu a dotze persones, elegides pel Consell general de la ciutat —sense que de moment puguem precisar el sistema i criteri d'elecció— majoritàriament membres de la Mà Major (un 75 per cent dels components), amb un paper destacat dels juristes, doctors en dret i consellers.⁴⁴

Respecte al cas que ens ocupa, el consell consultiu de la *quinzena*, coneixem en aquest cas els noms de tots els seus components; entre ells destaquen pel poder polític i els contactes continus amb els altres braços cognoms com Aymerich,⁴⁵ Torelló,⁴⁶ Roca⁴⁷ o Barberà, fet que ens permet reflexionar sobre l'important paper d'aquest consell en la gestió dels assumptes a tractar a les corts i a les seves relacions parentals o clientelars amb els síndics a corts i amb la resta de representants del Braç reial a les assemblees representatives.

Sempre en relació a l'organització del treball dins del Braç reial i la interacció d'aquest amb les ciutats i la resta del parlament, ens en ofereix una visió interessant el comportament de Sàsser en aquesta assemblea parlamentària. La ciutat envia els seus síndics al parlament, Pere de Marongio i Giovanni Solinas, que assisteixen a les sessions fins al 3 de gener de 1482 on al·leguen no tenir potestat per concloure el parlament i obtenen la llicència per anar a Sàsser a consultar el consell de la ciutat.⁴⁸ Posteriorment el síndic sasserrès serà Francesc Zonchello, elegit pel Consell menor de la ciutat, autoritzat pel Major i pel *podestà* l'any 1484. Aquest procurador posteriorment manifestarà la ne-

---

44 MARTÍ, E. *Lleida a les corts...*, p. 67-70. *Ibidem*, «Els memorials o instruccions per als síndics a corts de la ciutat de Lleida durant el reinat d'Alfons el Magnànim», *Actes del 53è Congrés de la comissió internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, op. cit., vol. II, p. 1646.

45 Els Aymerich, d'origen català, tenen un paper destacat dins de la Càller del s. xv i d'inici de l'Edat Moderna. Enriquets gràcies al comerç, ocuparan càrrecs importants al municipi i són propietaris de diversos feus, adquirint més tard un atestat de noblesa. Martí Aymeric fou cònsol dels sicilians el 1454, càrrec que heretà un altre membre de la família, Pere l'any 1492. Jaume Aymerich fou membre de la *Quinzena* el 1483; Nicolau Aymerich, síndic al parlament de 1497 i 1500, 1504-1511, fou també tractador dins de la comissió de trenta persones pel donatiu l'any 1500. La família està representada també dins del Braç militar a finals del segle XVI i de l'eclésiàstic durant el segle XVI. FLORIS, Fr - SERRA, S. *Storia della nobiltà...*, p. 188-189. QUAGLIONI, D. *Acta Curiarum Regni Sardiniae. Il Parlamento del Viceré Gastone de Moncada, marchese di Aytona (1592-1594)*, Cagliari: Consiglio Regionale della Sardegna, 1997, p. 97, 165.

46 *Ibidem*, p. 339. La família Torelló té Joan dins de la *Quinzena*. Dins del mateix parlament trobem un altre membre de la família, Galcerand, senyor de Villaspeciosa, que fa part del Braç militar. Aquest ja havia participat precedentment a la reunió del Braç militar del 1446, fent-se representar per Simó Roig, i també a la posterior del 1452. BOSCOLO, A. *Acta Curiarum Regni Sardiniae. I parlamenti di Alfonso il Magnánimo...*, p. 52, 60.

47 La família Roca tindrà dins d'aquest consell dos membres, Nicolau i Arnau, aquest darrer diversos cops fou conseller, a més de propietari de diversos feus, entrà a formar part de l'estament militar en el Parlament de 1497. FLORIS, Fr - SERRA, S. *Storia della nobiltà...*, p. 308.

48 ERA, A. *Il parlamento sardo del 1481-1485...*, p. LV. Els Marongio, important família sasseresca, estan presents dins del Braç reial en el parlament de 1421, com hem vist. Obtindran diversos feus, i continuaran tenint un paper destacat en el parlament posterior, essent present Pere de Marongio també dins del grup d'examinadors de greuges i dels tractadors de 1482 i 1483. *Ibidem*, p. LXII, 26-27. El 1443 dos exponents de la família Tomàs i Angel, obtenen la noblesa pels ajuts militars donats al sobirà en la conquesta de Nàpols. Àngel participa a la reunió del Braç militar del 1446. CASULA, Fr. «Marongio», in *Dizionario Storico Sardo*, Cagliari, C. Delfino, 2006, vol. VII, pp. 2034-2035. MATTONE, A. «*Gli statuti sassaresi nel periodo aragonese e spagnolo*», *Gli statuti sassaresi: economia, società, istituzioni a Sassari nel Medioevo e nell'età moderna*, Cagliari: Edes, 1986, pp. 436-437.

cessitat de consultar al consell sasserès la xifra del donatiu. Encara un segon cop tornarà a la seva ciutat per demanar un parer sobre el fet d'autoritzar una comissió per resoldre les qüestions pendents del parlament a anar a Espanya. Al seu retorn manifesta al Braç reial la voluntat del Consell general sasserès d'oposar-se a aquesta proposta. De fet, el mateix Consell confirmarà l'oposició a través d'una carta al virrei.⁴⁹

En un altre ordre de coses, cal prendre en consideració els *tractadors*, dits també *elects*, els representants de cada braç en definitiva, com a grup de treball, doncs es tracta d'un grup amb gran capacitat d'iniciativa i coordinació dins del parlament, gràcies a la concentració de poder decisorí en molts casos a través de poques persones de cada braç, esdevenint personatges vitals per les relacions entre els tres Braços. Fins hi tot en situacions com la descentralització de poders en mans del virrei i del real procurador com succeeix en aquest parlament, es té en compte l'actuació dels tractadors: «*volents que així als dits examinadors de greuges com encara als tractadors elegits nols sia levada llur potestat ne officis, ans usen de aquells com farien ans de la present electio*».⁵⁰ Val a dir que les eleccions de representants de cada braç es faran per majoria i no a unanimitat.⁵¹ Així, el 31 de gener de 1482 l'arquebisbe d'Arborea a nom dels tres braços responia a la proposició feta pel virrei, assegurant un servei a la Corona, i el 4 de febrer de 1483 es nominaven els nous tractadors, tres per part del rei i pel Braç reial i dos per cadascun dels altres braços —no sense les protestes d'aquests darrers.⁵²

Per un altre costat, també tenen un paper destacat dins d'aquest parlament els *examinadors de greuges*, que nominats el 1482, substituïts o confirmats el 1483, havien de considerar els greuges presentats pels braços i la documentació produïda pel virrei:⁵³ «*[...] los quals provehidors o la major part de aquells ensemps concorde fassan e ajan fer e ad ministrar sobre los dits greuges merits e dubtes de aquells davallants ensemps o de partidament als propasants los dits greuges justicia spachada [...]*».⁵⁴

Es tracta d'un grup de treball del que paga la pena intentar analitzar-ne la seva composició i sistema d'elecció, sempre que la documentació ho permeti, perquè en la resolució de greuges hi ha molt en joc. Per tant, cal suposar que no estem tan sols davant d'un òrgan tècnic, d'una comissió encarregada de jutjar amb imparcialitat i de comunicar l'èxit del decidit davant del parlament per a que ho aprovi el sobirà, o el virrei en aquest cas. Al parlament sard esmentat, hi hauran tres examinadors de greuges per part del rei i pel Braç reial i dos pels altres braços. A més es poden acumular els encàrrecs de tractador i d'examinador de greuges.⁵⁵

49 ERA, A. *Il parlamento sardo del 1481-1485...*, p. 131.

50 *Ibidem*, p. 105.

51 *Ibidem*, p. LXVI.

52 *Ibidem*, p. LXVII, 42-45.

53 *Ibidem*, p. 121-122.

54 *Ibidem*, p. 89-90.

55 *Ibidem*, p. LXIII, 242-243.

Els examinadors i proveïdors de greuges han de moure's dins d'un complicat reglament, on cal assegurar una resolució dels problemes que a ells s'han afidat: «*se hajan a encloure en lo monestir de Sant Francesch de Càller dins lo qual ajen star per spai de tres mesos [...] e si no hauran determenats e executats los dits greuges [...] dins altre deu dies se hajan encloure en lo monestir de Nostra Dana de Bonayre [...] e migansant sagrament e homenatge per ells pretadors en poder de algun official ordinari de prosehir en lo dits affers continuament huna hora de mati e altra hora de vespre quascun dia no feriat ab tota diligencia segons dret e justicia e bona equitat e raho e capitols de cort usos e costums tinguts e observats en definir e executar los dits greuges [...]*».⁵⁶

Respecte a aquest parlament, els *gravaminum examinadores* per el Braç reial tenen un pes específic dins de la política de la seva ciutat, doncs, pertanyen tots a importants famílies de l'elit municipal: Andreu Sunyer per Càller, Pere Marongiu per Sàsser i Pere Martí de Ferreres per l'Alguer. Mentre que trobem altres membres de la família Fortesa, Jaume, canonge de Càller, dins dels examinadors pel Braç eclesiàstic i Pere pel militar.⁵⁷

Un altre aspecte interessant d'aquest parlament recau en les notícies respecte a la creació dels diputats per gestionar el donatiu. Així, resulta molt interessant la resposta del virrei en la sessió del 8 de febrer de 1483, que contesta a Càller, dient: «*E no poden ignorar los magnifics en Jaume e en Pere Aymerich germans e Andreu Sunyer, ciutadans habitants e principals regidors de la casa de la present ciutat [...] que presents misser Fortesa advocat de dita ciutat e mossen Pere Fortesa, cavaller, [...] com lo dit spectable Visrey no delliberas convocar dit parlament sens que no precehis concorde deliberacio ab dita ciutat del que en dit parlament se havia a tractar finir e cloure, com aquella fos principal e cap del dit Regne e aquella tots los altres braços e membres havien a seguыр e lo regiment de aquella redundaria en ells tres e per aquells sia estat respost [...] que ab tot efecte entendien en lo servey, [...] e que dit Visrey convocas dit parlament [...] e mes per estrenyer la execucio del dit negoci ells entre si, present dit Visrey e los dits misser Johan e mossen Pere Fortesa, se concordaren que degues esser sindich e conseller en cap lo sobredit Andreu Sunyer, e que lo servey fahedor en dit parlament [...] se degues exhigir per imposicio de dret general e mes avant concordaren que si en lo dit parlament se deliberaria fer deputats en lo dit general que lo sobredit en Jaume Aymerich degues esser deputat en cap del primer trieni ab cert salari e mes concordaren que lo dit general se degues arrendar per un trienni [...] e que dit arrendament degues recaure en lo sobredit en Pere Aymerich e fet aquest apartament e concordia de dit Visrey ab los sobredits ab sa voluntat e consell delibera convocar lo dit parlament*».⁵⁸

⁵⁶ *Ibidem*, p. 91.

⁵⁷ *Ibidem*, p. LXII. Sobre els De Ferreres, una de les famílies amb més poder de l'Alguer, vegeu FLORIS, Fr - SERRA, S. *Storia della nobiltà...*, p. 238-239.

⁵⁸ ERA, A. *Il parlamento sardo del 1481-1485...*, p. 67-68.

Resulta interessant veure l'important paper de les famílies Fortesa i Aymenrich en la gestió dels impostos i taxes sobre el donatiu en relació al progressiu estat d'empenyorament de les finances urbanes, fet que requereix una anàlisi més profunda.

Mentre el virrei i Càller discuteixen sobre la qüestió dels síndics, s'obre un nou debat, i amb ell la necessitat de crear noves comissions, cal proveir la ciutat d'un sistema defensiu en grau de protegir-la d'un eventual atac turc. El parlament decideix a través dels tres braços reunits a Càller nominar una comissió d'experts (*persones per aço foren deputades*) amb la funció de designar quines obres calia fer al castell i al barri del port, Lapola. Un cop els experts comuniquen al virrei la suma necessària per les muralles, d'acord amb els tres estaments ho comuniquen al sobirà.⁵⁹

Mentrestant el parlament es continuava aplaçant i es tendeix vers la reducció de persones, com una estratègia de concentració de poder.⁶⁰ Finalment s'arriba a la reducció màxima de vuit persones, *els elects*.⁶¹ D'aquest grup, una junta encara més estreta, composta per Pérez Escrivà de Romaní, Fabra, Fortesa, Sunyer i Zonchello (aquest no hi està d'acord, com ja hem exposat més amunt), el 13 de novembre 1483 pren la decisió de transformar-se en ambaixada al rei, per concloure el parlament, encara que oficialment aquest s'havia d'acabar a Sardenya. A tal efecte, per poder saber de què calia tractar amb el sobirà, el virrei escriu als delegats dels tres braços i als examinadors dels greuges perquè en 30 dies fessin arribar els respectius greuges.⁶²

Al final van a Espanya quatre delegats: el real procurador Fabra pel Braç militar; el mestre racional Granell pel Braç eclesiàstic i com a representant d'Oristany i Esglésies; Sunyer i Ferreres a nom de Càller i l'Alguer respectivament.⁶³

Mentrestant, el parlament continua a Sardenya, amb les sessions presidides pel nou virrei, Guillerme Peralta. El 19 de febrer de 1484 encarrega a Bernat de Centflores traslladar el parlament de Sàsser a Càller, no sense les protestes del consell de la ciutat logudoresa i del capítol catedralici de la mateixa ciutat.⁶⁴

A Còrdova els quatre delegats sards es reuniren el 26 de maig del 1484 amb tres tractadors del rei. Es reuniren encara el 8 de juliol i el 25 d'agost. Es presenten els greuges de cada braç i de les ciutats. Això feu pensar a Antonio Era que els examinadors a Sardenya no haguessin obtingut un consens. La comis-

59 Ibidem, p. LXX., pp. 68-69.

60 Destaca la reunió a casa de Berenguer Granell, mestre racional, a Càller, del virrei Pérez i Joan Fabra, representant el braç militar; Joan Fortesa pel braç eclesiàstic; Andreu Sunyer per Càller, Zonchello per Sàcer, Pere Martí de Ferreres per l'Alguer, mentre que el mateix Berenguer Granell representarà Oristany, Esglésies i Castellgenovès. Hi foren presents Pere Fortesa, Bernat Sart, Antoni Salzet, Miquel Benaprés i Miquel Barberà. Ibidem, p. LXXIII, 60.

61 Ibidem, p. LXXVI.

62 Ibidem, pp. 121-123.

63 Ibidem, p. LXXVIII, pp. 126-130

64 Ibidem, pp. 135-136.

sió de Còrdova, un cop finalitzat l'examen dels greuges passà a ocupa-se de com obtenir les xifres del donatiu.⁶⁵

La comissió es desplaçà a Sevilla el 27 d'octubre de 1484, hi apareix també Pérez Escrivà de Romaní, atribuïnt-se el títol de virrei, quan ja no ho era. El rei subordina la resolució de greuges a l'acceptació de part del parlament del reglament d'obtenció del donatiu. Els onze capítols que el rei promulgà restaven a l'espera de ser aprovats pel parlament a Sardenya.⁶⁶ Així, el 9 de maig de 1485 es reobrí a Càller el parlament, amb Pérez Escrivà com a virrei i president, més els altres quatre delegats a Espanya, evidenciant-se així el pes específic de les ciutats de Càller i de l'Alguer a través dels seus representants en les decisions de l'assemblea. A les sessions següents els delegats discuteixen el repartiment del donatiu segons el componiment, fins l'1 de setembre de 1485.⁶⁷ El parlament es clourà el 20 de setembre de 1485.⁶⁸

Respecte als Parlaments dels virreis Joan Dusay i Ferran Girón de Rebolledo (24 de novembre 1494 al 14 d'agost de 1511), com en el Parlament de 1481-1485, el sobirà desitjava limitar el poder de la gran feudalitat i controlar millor les autonomies ciutadanes. De l'experiència del parlament passat, doncs, on les rígides reafirmacions del poder central provocaren punts de tensió en les principals ciutats del regne i en la noblesa, el sobirà aspirava a l'afirmació d'una praxi parlamentària clara, ràpida i eficaç, que portés a l'obtenció, reglamentació i execució del donatiu ràpidament.⁶⁹

Del primer parlament, celebrat a Càller durant el 1495, no es disposa de tota la documentació ni de les actes de les sessions; es disposa tan sols del text de l'oferta dels tres braços al virrei. El sobirà convocà el parlament al·legant els greus problemes internacionals de la Corona, i els problemes del Regne de Nàpols, a més del perill turc. Es necessitava per tant un significatiu donatiu, aquest cop no tan sols un fons per la protecció del regne sard, si no que es tracta d'un servei per la política global de la Corona.⁷⁰

Entrant en l'argument dels grups de treball que intervenen en aquest parlament, resulta interessant concentrar-nos en la comissió que es crea immediatament després de la sessió inaugural. Es tracta d'una comissió de dotze persones, els *elects*, que conjuntament amb el lloctinent general s'ocuparan de redistribuir les quantitats a pagar com a donatiu durant tres anys, decidint a «*la maior part*». Hi haurà sis *elets* per el Cap de sota i altres sis per el Cap de sobre de l'illa, dos per cada estament. En cas d'absència o mort d'un dels membres de la comissió, el lloctinent general nomenarà un altre membre amb

65 *Ibidem*, p. LXXXI.

66 *Ibidem*, p. LXXXIII.

67 *Ibidem*, p. 254.

68 *Ibidem*, p. LXXXV.

69 OLIVA, A. M. i SCHENA, O. *Acta Curiarum. Regni Sardiniae. Parlamenti dei viceré Giovanni Dusay e Ferdinando Girón de Rebolledo: (1495, 1497, 1500, 1504-1511)*, Cagliari: 1998, p. 45.

70 *Ibidem*, pp. 54-55.

els altres *elects* del mateix estatus:⁷¹ «*Los actes dels elets: los tres estaments e braços [...] es feta la electio e nominatio de les dotze persones, sis de cascun Cap del present regne, e dues de cascun Estament [...]e la exactio de dits drets se ha de fer a tota ordinacio de dites dotze, segons se conte en lo acte de dita oferta de imposicio de dits dos drets. E per fer aquella y exequitar, moderar penes, condemnar e absoldre, declarar, enterpretar dubtes e altres coses occurrents e necessaris a la utilitat del present Regne, es necessari lo decret y encara deure esser donada juredictio per vostrespectable Senyor*».⁷²

Desafortunadament no sabem qui foren els dotze *elects*. La documentació resulta menys fragmentària pel següent Parlament general, el de l'any 1497, celebrat a Càller i convocat pel virrei.

L'onze de març de 1497 el lloctinent general nominà els «*tractadors i sollicitadors per part del rei*»: Bartomeu Gerp, regent de la real cancelleria, Miquel Sánchez, lloctinent del procurador reial i Miquel Barberà, advocat fiscal. Els tres van a cada braç congregats dins la Seu de Càller per separat a demanar com van les negociacions del donatiu per la *defensió*.⁷³ Els tres braços deliberaren i cadascú d'ells feu una ambaixada al lloctinent informant-lo que no havien pogut reunir-se, que ho farien l'endemà.⁷⁴

L'u d'abril de 1497 els tres braços presenten la seva oferta en la sessió plenària, i es conclou el parlament. L'aspecte més rellevant, però, és que els tres braços demanen que la comissió precedentment existent per recollir els tributs passi de dotze a vint-i-quatre membres, que s'elegiran segons les modalitats ja fixades el 1495. A més, en les decisions de la comissió per la distribució del tribut, hi han de participar els consellers de Càller, de l'Alguer i Sàsser.⁷⁵

En el següent Parlament del 1500, sempre a Càller, malgrat la poca documentació ens ha arribat còpia de la modalitat de distribució del donatiu. Així, per la imposició i distribució del dret i de la taxa per recollir el donatiu s'elegiran vint-i-quatre persones, dotze per Cap, vuit per estament, amb ampli mandat, d'acord amb el lloctinent general, tal com s'havia negociat amb els tres estaments. Aquesta comissió del donatiu tindrà l'àmplia potestat d'executar, exigir penes o moderar-les, condemnar, absoldre, declarar o interpretar dubtes i altres aspectes ocorrents.⁷⁶

A la reunió del 23 de setembre del mateix any, es presenta la súplica dels tres braços, on per l'oferta de donatiu presentada procedeixen a l'elecció de trenta persones, quinze per cap i deu per estament, a les quals es dóna l'encàrrec de recollir i gestionar els dos impostos per recaptar el donatiu, tot de-

71 *Ibidem*, pp. 186-188.

72 *Ibidem*, pp. 186-188.

73 *Ibidem*, p. 210.

74 *Ibidem*, p. 210.

75 *Ibidem*, pp. 217-222.

76 *Ibidem*, pp. 225-228.

manant que als trenta *elects* se'ls dongui àmplia autoritat, potestat i jurisdicció per desenvolupar els seus encàrrecs. Entre els elegits destaquen dins del Braç reial noms com Miquel Benaprés, Joan Nicolau Aymerich, Simó Solines, Joan i Francesc Mercer.⁷⁷

Els tres braços presenten un recurs contra *la taxa* o compartiment del anterior parlament, i demanen que aquesta taxa es reculli segons la modalitat del Parlament Pérez Escrivà, i que siguin els uxers o altres dependents de la cort a aplicar-la. Estableixen que la bolla i el compartiment siguin trimestrals, i destaquen la necessitat que es nomini una persona «*experta y diligent, per a sollicitar aquelles perque haien prompta y deguda expedicio*», que segueixi aquests aspectes. Els tres braços i el lloctinent general elegiren a Miquel Benaprés (com a *sollicitador*),⁷⁸ membre dels trenta components de la comissió pel donatiu, que rebrà per un trienni un salari.⁷⁹

El lloctinent general i els *elects* de la comissió del donatiu calculen una suma de 600 lliures a favor dels funcionaris que han treballat al parlament. Per pagar-los es taxaran les diverses universitats, altres terres i ports de Sardenya. Per regular el pagament d'aquests sous es crea una comissió de dos representants per braç, amb la facultat, conjuntament amb el lloctinent, «*de provehir y taxar*». Pel Braç reial foren elegits Miquel Benaprés i Simó Solines.⁸⁰

Val a dir que el 10 d'octubre del 1500, es reuneixen al Palau reial a Càller el lloctinent general Dusay i tretze parlamentaris, tots components de la comissió del donatiu i després de discutir-ne acorden crear una comissió més continguda, de dos representants per braç per controlar la comptabilitat pre-disposada pels recaptadors i arrendadors dels anteriors parlaments. Se'ls autoritza a conservar o a distribuir, com en precedència establert, les quantitats que poguessin recaptar. Se'ls concedeix firmar i arrendar el dret de bolla. Per el Braç reial s'elegeix Miquel Benaprés i Guillem Ferrer.⁸¹

El 25 de gener de 1501, en una sessió amb el virrei Dusay i diversos representants dels tres braços es deixa constància de l'existència de la *comissió dels dotze* que s'encarrega de la gestió del donatiu, fent present els noms de les altres dotze persones, precedentment elegides, entre les que destaquen pel Braç reial Guillem Ferrer, Johan Mercer i Joan Nicolau Aymerich, conseller en cap de Càller.⁸²

El darrer parlament que analitzarem fou convocat el 7 de novembre de 1504. Hi ha sessions més o menys regulars entre el 13 de novembre del 1504 al 27 gener del 1505. Destaca la data del 18 de novembre de 1504, sessió on

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 232-235. Sobre la família Solines i el seu pes rellevant a la Sàsser de finals del segle xv, vegeu FLORIS, Fr - SERRA, S. *Storia della nobiltà...*, p. 332.

⁷⁸ OLIVA, A. M. i SCHENA, O. *Acta Curiarum. Regni Sardiniae...*, «Actes del donatiu», p. 255.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 243-245. Sobre la família Benaprés, Miquel fou Veguer de Càller, conseller de la mateixa ciutat i lloctinent del governador. <http://www.isem.cnr.it/Cagliari/index.php?page=personaggioscheda&id=43>

⁸⁰ OLIVA, A. M. i SCHENA, O. *Acta Curiarum. Regni Sardiniae...*, p. 245-246.

⁸¹ *Ibidem*, p. 268-269.

⁸² *Ibidem*, p. 273-275.

intervé una delegació dels tres braços per demanar al lloctinent la motivació real de la convocatòria d'aquesta assemblea, així com quines són les necessitats del sobirà. La delegació estava composta per Pere, bisbe d'Ottana i Gavino Correy, protonotari apostòlic, pel Braç eclesiàstic; Pierrotto de Castellví, vescomte de Sanluri i Nicola Torrella pel Militar; Miquel Barberà, conseller i síndic de Càller i Antoni Francesc, síndic de l'Alguer, pel reial.⁸³

Segueixen una serie d'ambaixades dels tres braços per tractar aspectes vinculats al donatiu i als greuges, i el 5 de desembre del 1504 una delegació dels tres estaments comunica separatament al lloctinent els noms dels *tractadors*, encarregats de concloure els assumptes pendents del parlament. Pel Braç reial hi intervenen Andreu de Biure, procurador de Sàsser, Antoni Francesco, per l'Alguer, Joan Moncada per Esglésies i Miquel Barberà per Càller.⁸⁴ El lloctinent convocà els tractadors el 6 de desembre, tot demanat-los una decisió sobre el donatiu. Els bisbes d'Ottana i Bosa, a nom dels tres Braços, diuen que hi reflexionaran i que si ho creuen oportú referiran el que calgui als tres braços, comunicant a Dusay la resolució del deliberat.⁸⁵

El 23 desembre una delegació dels tractadors, un per braç, demanen al lloctinent general que elegeixi una comissió de tractadors per part del rei. S'elegeix Francesc Ram, regent de la Real cancelleria, Miquel Benaprés, veguer, i Francesc Bernardi, lloctinent del procurador reial.

El parlament va endavant amb moltes dificultats i amb nombroses pròrrogues. El 10 de novembre de 1508 el nou lloctinent general Ferran Girón de Rebolledo obre de nou les sessions, examina les diferents etapes de l'oferta i la definició del donatiu en aquest interminable iter parlamentari. Recorda l'oferta de 45000 lliures a pagar en tres anys, i fa present com els tres estaments no s'han posat d'acord en les modalitats d'obtenció de la xifra (dret de bolla, taxa), fet que causà una durada insòlita del parlament, fet agreujat encara més pel canvi de lloctinent.⁸⁶ Comencen una serie d'ambaixades entre els tres estaments per tractar sobre el donatiu, i continuen les pròrrogues per mancaça d'assistents i per no trobar un acord.⁸⁷

El 23 de gener de 1509 una estreta delegació dels tres braços comunica al lloctinent els nous *tractadors*, cinc per braç, encara que el lloctinent invita als ambaixadors a comunicar als estaments la necessitat de reduir les comissions.⁸⁸ 15 de març del 1509 el parlament es trasllada a Sàsser. Continuen les reunions amb

---

83 *Ibidem*, p. 307-308. Miquel Barberà, important mercader de Càller, actuà el 1497 com a tractador per part del rei al parlament, com hem assenyalat. El 1483 sabem que era beneficiari de la capella de San Miquel de la catedral de la capital sarda, al igual que altres. MELONI, M.G., «Salvezza dell'anima e prestigio sociale. La fondazione dei benefici e cappelle nella Cagliari del Quattrocento», *Élites urbaine e organizzazione sociale in area mediterranea fra tardo medioevo e prima età moderna*, Cagliari: ISEM-CNR, 2013, p. 252-253.

84 OLIVA, A. M. i SCHENA, O. *Acta Curiarum. Regni Sardiniae...*, p. 326-328.

85 *Ibidem*, p. 331-333.

86 *Ibidem*, p. 386-390.

87 *Ibidem*, p. 397-404.

88 *Ibidem*, p. 409-412.

ambaixades, hi apareixen nous tractadors, que més que tractadors com a tal, vista la presència escassa de diputats a les sessions, són els pocs representants de cada braç.⁸⁹ Sorgeixen problemes en la comissió dels examinadors de greuges, on l'Alguer es queixa de no tenir-hi un representant. S'especifica la praxis de funcionament de la comissió, a gran trets amb poques diferències de les anteriors.⁹⁰

Resulta molt interessant els treballs dels tres braços de la sessió parlamentària del 10 de desembre 1509, doncs es dona un ampli poder als ambaixadors que devien anar al rei per discutir, tractar i concordar la tant accidentada conclusió del parlament. Així, com a *persones electes per lo dit Braç*, trobem per l'estament l'eclesiàstic Pere Pilares, arquebisbe de Càller i el canonge Joan Araolla; pel Militar, Carles d'Alagó i Jaume Martines de Xaus, cavaller i doctor en dret; i pel Reial Àngel de Marongio, síndic de Sàsser, Antonio Thònia, per Càller i Antoni Francesc, síndic d'Alguer, «*los quals pujan tractar disminuir el servey, supplicar y obtenir noves gracies, confirmacio de les ja otorgades, reparacio de greuges e de totes altres coses necessaries a la conclusio del present parlament*».⁹¹

En la documentació del 10 de maig del 1510, on els tres braços manifesten la satisfacció per reportar a Càller el parlament, i donen disposicions sobre el renovament de la comissió dels examinadors de greuges, apareixen noms com Antoni Aragall, canonge de Càller, pel Braç eclesiàstic, Antoni de Milia pel Braç militar, i el reial confirma els anteriors Andreu de Biure e Antonio Thònia,⁹² més el procurador de l'Alguer, Antoni Francesc.⁹³

El 6 de setembre del 1510 es reunia el parlament amb sessió plenària i amb gran solemnitat es decideixen els *elects* que s'ocuparan de l'obtenció de la xifra de part del donatiu. Entre els escollits pel Braç reial destaquen noms, ara ja familiars en tantes altres comissions precedents, com Nicolau Aymerich, per Càller, Antoni Francesc fill, per l'Alguer, o Miquel Barberà, aquest cop com a representant d'Oristany, tots tres actuen també com a examinadors, mentre al Braç eclesiàstic i militar continua una marcada presència de la família Aragall, Alagó i Fortesa.⁹⁴

Després de diverses pròrrogues per contumàcia les sessions segueixen a Espanya a la cort de Ferran II, al Suprem Consell d'Aragó, on hi participen els representants dels tres braços: Joan Pilares, bisbe d'Esglésies, pel Braç eclesiàstic; Gaspar Fortesa, pel Militar; Joan Nicola Aymerich per Càller, Joan Royz de Caltena per Sàsser, Miquel Benet de Gualbes —mestre racional—

89 *Ibidem*, p. 480-482.

90 *Ibidem*, p. 495-507.

91 *Ibidem*, p. 13-17, 542-547. Antoni Thònia era un comerciant callarità amb un notable pes al consell de la ciutat a finals del segle xv. <http://www.isem.cnr.it/Cagliari/index.php?page=personaggiocod&id=479>

92 Andreu De Biure forma part de la comissió dels trenta elects del Parlament del 1500, dins del Braç militar. OLIVA, A. M. i SCHENA, O. *Acta Curiarum. Regni Sardiniae...*, p. 232-235.

93 *Ibidem*, p. 17, 596-598.

94 *Ibidem*, p. 654-659.

per l'Alguer i Francesc de Rebolledo per Castelsardo, on presenten els greuges, tot advertint que es faria efectiu el donatiu només si s'obtenia la resolució d'aquests, una delegació, doncs, amb un pes específic de les ciutats, com era acostumat.⁹⁵

III. Conclusions

Malgrat la freqüent insalvable dificultat de cobrir les llacunes que ens deixa la documentació lligada als parlaments del segle xv a Sardenya, és possible establir un primer intent de classificació de la tipologia i evolució de les comissions parlamentàries, els noms que reben, així com qui les integra i la funció que exerceixen.

Així, més enllà de la primera distribució en grups de treball dels tres braços, podem parlar també d'ambaixades enviades al rei, al virrei o al lloc-tinent. Així, aquest sistema esdevé sovint una praxi inevitable del sistema parlamentari sard durant el segle xv per suplir la manca de reunions representatives continua, molt aplicada per les ciutats per tal de defensar els seus drets. Per la documentació que disposem, hem vist que la majoria d'ambaixadors pertanyen a un grup destacat de ciutadans, amb experiència dins dels parlaments, que tenen estudis jurídics o són membres de importants famílies provinents del comerç.⁹⁶

Un altre grup de treball recurrent i de vital importància el constitueixen els examinadors de greuges. La documentació exposa la complexitat i el rigor del seu encàrrec, essent destinats a jutjar els greuges presentats al parlament per la seva resolució, portant a un avançament dels treballs que ha de concloure en l'obtenció del donatiu per part del sobirà. Malauradament ben poca informació es disposa sobre els criteris d'elecció dels examinadors de greuges, més enllà d'un nombre equivalent per braç.

Un altre grup de vital importància són els tractadors del donatiu, sovint anomenats també *elects*. En aquest cas el seu nombre variarà en funció del parlament i de la situació d'emergència. Val a dir que ens els parlaments de finals del segle xv i inicis de l'Edat Moderna el seu nombre tendeix a augmentar considerablement, provocant una inevitable concentració de poder a través de grups molt reduïts on s'evidencia un pres rellevant de membres de importants famílies de la societat illenca.

Les comissions de tractadors del donatiu i d'examinadors, són de gran interès, doncs, en elles hi trobem la major concentració de gestió del poder i de jocs polítics palpables, per l'alt valor del que hi ha en joc, a més de la seva

---

⁹⁵ *Ibidem*, p. 18.

⁹⁶ ANATRA, BR. «I parlamenti sardi», *Les Corts a Catalunya...*, p. 318-319.

interacció amb el virrei, els alts funcionaris reials i alts sectors de la societat urbana i feudal, sovint en lluita pel poder polític i econòmic.

Un punt i a part es mereix també el grup de diputats per l'exacció del donatiu. Aquí també destaquen noms de les grans famílies de l'elit urbana i feudal en tots tres braços. Respecte al Braç reial seria molt interessant, sempre que la documentació ho permeti, un anàlisi d'aquests noms i el seu lligam familiar amb la gestió dels impostos municipals —i el progressiu estat d'empenyora-ment de les finances urbanes— per l'obtenció del donatiu.

La documentació ens parla també de grups de treballs especialitzats, creats per resoldre algun problema concret i fortuït, com el pagament de sous, la reparació de murs per la defensa de la ciutat, etc.

En relació al món municipal resulten molt interessants les notícies relacionades amb els consells a l'intern del Consell general del municipi, creats per ajudar a gestionar el paper de la ciutat dins del Braç reial i a les Corts. Així, la *Quinzena* de Càller, o el consell menor Sàsser, juguen un paper important en l'assessorament dels síndics de la seva ciutat al parlament.

Malgrat els freqüents problemes de manca de documentació municipal fins als darrer quart del s. xv, quan es comencen a conservar les actes dels consells de les principals ciutats reials sardes, l'estudi d'aquests consells especials és un treball que queda per fer, i que segurament pot donar bons fruits, aportant més novetats sobre qui integra aquests consells i sobre el pes específic que tenen en les decisions de la ciutat a les corts, així com sobre el seu lligam amb interessos familiars de l'elit urbana dins i fora de la ciutat.

Resulta també interessant reflexionar sobre el paper de les comissions parlamentàries com a organisme tècnic i també com a un mecanisme del control del poder. La composició d'alguns d'aquests importants grups de treball i sobretot la transversalitat dels seus components i de les famílies que els componen porten ineludiblement a parlar d'una voluntat de control de poder polític, econòmic i judicial —a través l'examen dels greuges— perfectament estudiat, i que en el cas del Braç reial, reflecteix la situació dels municipis al seu intern.

Així, més enllà de l'encàrrec tècnic, resulta també tant o més interessant analitzar la transversalitat dels components de les comissions. Respecte pel Braç reial hi trobem, com hem vist, noms que es repeteixen en les comissions, des de 1421 a finals del segle xv i inicis del segle següent. Així llinatges com els Marongio o Solinas de Sàsser, o els Roig, els Jofre, els Sunyer, els Aymerich i Fortesa, de Càller es repeteixen incessablement, mostrant nombroses connexions familiars amb els alters estaments.

Així, doncs, cal tenir en compte en l'anàlisi de les comissions a l'intern del parlament que era freqüent que una mateixa família tingués diferents membres, contemporàniament o successivament, dins de les assemblees, o al intern de les altes esferes de la municipalitat, perpetuant el poder familiar en el temps.

Per un altre costat també cal tenir en compte que l'obtenció d'un títol nobiliari serà una de les estratègies de les famílies per posicionar-se millor dins del govern urbà i del regne. A Sardenya trobem diversos ciutadans que seran recompensats pels favors prestats a la monarquia durant el procés de conquesta de l'illa amb un feu, camí obert vers la participació dins del Braç militar en les assemblees i mètode per obtenir un major grau d'influència i poder com a llinatge.⁹⁷

Per un altre costat moltes famílies que han desenvolupat un paper destacat en la procuració a les corts tenen també destacats membres dins del Braç eclesiàstic, permetent, doncs, a les oligarquies urbanes crear un sòlida xarxa clientelar i de contactes que uneix tots els sectors rellevants de la societat i connecta en alguns casos fins hi tot diferents regnes de la Corona.⁹⁸

---

97 Així, Serafi de Montanyana, síndic per Sàsser al Parlament de 1421, era doctor en dret i notari, esdevé un important feudatari com a recompensa per l'ajuda a la campanya del Magnànim a Còrsega. Serà primer conseller de Sàsser entre 1448-49, entre 1481-85 intervé dins del Braç militar, on serà tractador l'any 1481. ANATRA, Br. «I ceti dirigenti sassaresi nell'età aragonesa e spagnola», *Gli statuti sassaresi...*, p. 369-371. MATTONE, A. «*Gli statuti sassaresi nel periodo aragonese e spagnolo*», *Gli statuti sassaresi...*, p. 444.

98 Per un major detall sobre les relacions familiars dels procuradors sards als parlaments vegeu: MARTÍ, E., «I procuratori municipali nelle assemblee rappresentative della Corona d'Aragona nel XV secolo: il caso sardo», *Sardegna e Mediterraneo tra Medioevo ed età moderna. Studi in onore di Francesco Cesare Casula*, Gènova: Brigati, 2009, p. 195-205. Ibídem., «Un protagonista de los parlamentos: la figura del síndico en las asambleas de la Cerdeña Bajomedieval», *Las Cortes de Cádiz y la historia parlamentaria*, Càdis: Universidad de Cádiz, 2012, p. 376-380.

Les comissions a les institucions nacionals de la Catalunya constitucional moderna: iniciativa i representació

Miquel Pérez Latre

Qui s'apropa a l'estudi de la documentació institucional catalana d'època moderna troba escasses referències, dins els inventaris i catàlegs, a les comissions que constitueixen l'objecte d'estudi d'aquest seminari. En contrast, però, qualsevol interessat que es capbussi en l'estudi de la documentació dels mateixos grans arxius del nostre país no trigarà massa temps a constatar l'existència d'un fil roig de continuïtat en el remarcable protagonisme de les comissions al si de les institucions de la Catalunya moderna; simplement, perquè són manifestació d'una manera de fer, des de l'assentiment compartit i l'acord entre parts amb interessos plurals, que forma part de l'essència mateixa del vell sistema constitucional propi del país.

L'objectiu d'aquesta intervenció és posar de relleu la importància de les comissions com a protagonistes de la dinàmica política, especialment, en aquells escenaris en els quals, per la importància constitucional (els grans moments de producció legislativa) o per la cruïlla política, podem parlar de veritables moments republicans. En definitiva, el propòsit fonamental d'aquestes pàgines és el de destacar l'aportació notable de les comissions en el desenvolupament del joc polític del país: en els grans moments d'exercici de la sobirania política esdevenen un engranatge fonamental en el movi-

---

El present treball s'insereix en la línia d'investigació que du a terme el Grup d'Estudi de les Institucions i la Societat a la Catalunya Moderna, segles XVI-XIX, (2009 SGR 00318). Em correspon, en primer lloc, deixar constància de l'agraïment als organitzadors d'aquest seminari per la seva invitació. Han passat dues dècades des de que vaig dedicar el meu interès a analitzar l'estudi de les aleshores prou desconegudes (penso que no només per a mi) Juntes de Braços i Divuitenes de la Diputació del General. Suposo que ha estat aquella feina, no pas una dedicació actual a la recerca plena de resultats, la que els organitzadors han jutjat que em conferia la capacitat d'oferir-vos algunes reflexions en aquesta matèria. Espero compensar la manca d'originalitat en el contingut d'aquesta contribució, amb una visió més sintètica i global sobre un tema que considero força rellevant per a una bona comprensió del funcionament de les institucions catalanes d'època moderna.

ment de tota la maquinària institucional. Ben sovint encarnen la iniciativa del país (tal i com he volgut remarcar en el mateix títol), actuen com a vàlvula d'escapament d'unes energies que la rigidesa formal de les institucions (només aparent) no sempre són capaces de gestionar.

El marc d'aquestes reflexions sobre les comissions serà d'àmbit general català: les comissions, més o menys controlades pel sistema insaculatori, van jugar també un paper absolutament clau en el govern dels municipis catalans, que he de deixar a banda sobretot per l'abast i la problemàtica específica que presenta l'organització política del món local.

Cal advertir el lector que el títol feixuc d'aquestes pàgines, que he mantingut fidel a la intervenció original al seminari, correspon en realitat a l'inici de l'elaboració d'aquest treball. Fou triat perquè, en aquest escenari d'àmbit de tota la comunitat política, les comissions van jugar un paper fonamental dins les dues grans institucions: de la Cort general i de la seva delegació permanent, la Diputació del General de Catalunya. En el curs de l'elaboració del text, però, m'ha captivat un altre. Una frase que apareix al dietari de la gran Junta de Braços dita de Pau Claris, de 1640-1641, que fa referència ben gràficament a la capacitat d'aquestes juntes i comissions per vehicular voluntats conjuntes de la comunitat política i representar interessos amplis. Hi apareix en un moment en el qual el consistori de diputats i oïdors lamenta que els mateixos braços hagin decidit prorrogar la junta per a un mes més tard, en plena ofensiva militar del marquès de los Vélez per ocupar Catalunya, des de les Terres de l'Ebre, amb el seu formidable exèrcit. Els consistorials diuen necessitar aleshores «la província junta i els braços oberts». La província junta i els braços oberts, una imatge que defineix prou gràficament l'objecte d'estudi que els proposo en aquestes pàgines.

Primera part

Les comissions a la Cort general

Analitzar al detall el funcionament i el paper de les comissions al si de la Cort general facilita fins i tot una perspectiva nova a l'anàlisi de la majoria de les funcions pròpies d'aquella institució, que van des de la fiscalització de l'erari públic del país a la reparació dels greuges generals i particulars. Analitzar les comissions significa, de retruc, conèixer molt més a fons què fa exactament la Cort general com a institució. Cal fer, d'entrada, algunes consideracions generals sobre el seu funcionament; intentaré després oferir una certa classificació de les comissions, un exercici sempre complex i simplificador per a un període tan llarg com el que ens ocupa.

1.1. Una formalització progressiva: de les comissions a les juntes

El paper de les comissions no venia fixat per la insuficient legislació constitucional dedicada a regular la celebració de la Cort general.¹ Es disposava, això sí, d'alguns textos que orientaven amb més precisió l'organització. Parlem, des del punt de vista dels participants als braços, del famós *Cerimonial* de Miquel Sarrovira, publicat per a la convocatòria de 1599² a partir de la seva experiència en la Cort general de 1585 i reeditat el 1701;³ o d'una perspectiva dels oficials reials com la que ens ofereix la *Pràctica i estil de celebrar Corts* de Lluís de Peguera (a partir del seu treball com a un dels habilitadors en nom del monarca el 1585 i 1599), publicada per a les Corts frustrades de 1632.⁴ Hi ha però, altres apuntaments i vots que circulaven pels braços en relació a qüestions concretes en disputa i fins i tot manuscrits avui difícils d'identificar com ara un que els diputats situen per l'octubre de 1701 a mans de Bernat Americ, «que té en son poder uns apuntaments y prevenció de Corts generals de estimable aprècio».⁵ En tot cas, l'obra de Sarrovira sembla ser la més orientativa, atès que els propis braços de la darrera Cort general, la de 1705-1706, el presentaren com a referent en l'organització de les sessions.⁶

Pel que fa a la seva formalització, la sensació és d'una consolidació progressiva de l'estructura de comissions a la Cort general. Potser a rebuf d'una prèvia clarificació dels principals oficials que treballaven al servei dels braços: parlem dels promovedors (o tractadors), els notaris (o escrivans o secretaris), els advocats i els porters. Una lectura cronològicament àmplia dels processos familiars dels segles XVI-XVIII ofereix la impressió del pas d'un desplegament progressiu de les comissions al llarg de tota la Cort, a mesura que es tracten els afers, a un altre de més complet des del mateix inici de les reunions.

També, pot ser vist com un procés d'especialització més accentuada de les comissions a mesura que avança el temps. Així, a la Cort general de Montsó de 1512, es procedeix a l'elecció de comissions encarregades respectivament de rebre la documentació de la Diputació del General, d'estudiar els

1 La legislació inclosa al títol XIV del Llibre I de la darrera Compilació (*Constitucions y altres drets de Catalunya, compilats en virtut del Capítol de Cort LXXXII. de las Corts per la S.C. y R. majestat del Rey don Philip IV. Nostre Senyor celebradas en la ciutat de Barcelona*, Barcelona: En casa de Joan Martí, Joseph Llopis Estampers, 1704, p. 37-42), inclou dos usatges i quinze capítols que regulaven de manera deficient alguns elements de la celebració com ara la periodicitat i el lloc de celebració, la representació a través de síndics i procuradors als diferents braços, el cerimonial i la presència reial, la no assistència dels oficials del monarca o l'edat mínima per prendre-hi part. No es tractava, en cap cas, d'una normativa suficient per aclarir els aspectes bàsics del funcionament de la Cort.

2 *Cerimonial de Corts / obra compilada de llochs autèntichs, lleys del Principat de Catalunya... per... Michel Sarrouira... per ordinació de les Corts de la Vila de Monso, celebra la gloriosa memoria del Rey Phelip, en lo any 1585...* En Barcelona: en casa de Sebastia de Cormellas, 1599.

3 *Ídem*, En Barcelona: Rafael Figueró, 1701.

4 *Practica, forma y stil de celebrar corts generals en Catalunya y materias incidentes en aquellas: diuïdida en tres parts*. En Barcelona: de manament dels senyors diputats de Catalunya; per Gerony Margarit, 1632.

5 *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, 1997-2007, vol. X, p. 81.

6 Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona [AHCB], Consell de Cent, XVI-88, f. 324r.

greuges i d'habilitar l'accés als participants a la Cort. Ben aviat, però, es constitueix una gran comissió, es diu, «per donar prompte expedició als negocis de la present Cort», amb l'encàrrec de tractar només afers de la convocatòria entre sí i amb els tractadors reials, amb obligació d'informar els estaments i amb capacitat (si més no al Braç Eclesiàstic) d'intervenir el president de l'estament en els debats de la comissió.⁷ Segons el Braç Reial de la Cort general de 1512, aquesta gran comissió té «potestat de pençar, tractar y apunçar, ensemps ab les altres persones de quiscú dels altres staments de la dita Cort eletes, totes aquelles coses que'ls pareguen ésser saludables per lo bé y útil del Principat de Cathalunya, axí per redrés de la justícia com altres», encara que, naturalment, amb obligació de referir-ho tot al conjunt del braç perquè prengui els posicionaments corresponents. Se'ls atribueix, a més, un paper limitat en el temps (quinze dies) força inusual més endavant.⁸

Aquesta «Comissió per als negocis generals de la Cort» de 1512 aborda tota mena de qüestions i és compatible amb el nomenament posterior, a mesura que avancen els debats al si dels braços, d'altres comissions que atenen tota mena de problemàtiques: «és stat deliberat fos feta electió de algun breu nombre de persones de quiscun staments qui, ensemps, comuniquen y pensen quina e qual provisió se poria fer sobre la dita occorrent necessitat, per què, aquella referida y deliberada en los staments, sobre aquella se pugue metre en execució».⁹

Al llarg dels dos-cents anys de convocatòries, durant l'època moderna, es perfila una estructura molt més ben definida, el repàs de la qual serà peça central més endavant d'aquest treball. En tot cas, ara i aquí, com a testimoni de la seva formalització definitiva cal fer esment al fet fonamental que la Cort general de 1705-1706 farà un pas endavant amb el nomenament de notaris específics per a les comissions o juntes. Són els notaris o secretaris dels braços els qui proposen «substituts seus notaris per assistir en lloch de ells en las juntas de la present Cort». En són escollits sis secretaris de junta, en concret, per a les de constitucioners, redreç, recollidors d'agravis, balanç, combinadors i tatxadors de salaris.¹⁰ Desgraciadament, no comptem amb el registre de les actes d'aquestes comissions (que bé, pensem, es devien elaborar), fet que ens permetria conèixer-ne molt més a fons el funcionament i els debats. Però la necessitat d'un servei de secretaria constitueix una prova clara que el procés de consolidació de les comissions com a actores principals de la Cort general anava a més en el moment en el qual foren liquidades les institucions constitucionals catalanes.

---

7 Procés familiar general de la Cort general de Montsó de 1512 (Arxiu de la Corona d'Aragó [ACA], Generalitat, Sèrie general (N), 1007-4, f. 13v-14r).

8 *Ibidem*, f. 16r.

9 Procés familiar general de la Cort general de Montsó de 1512 (ACA, Generalitat, Sèrie general (N), 1005-2, f. 48v).

10 AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 56v.

Remuneracions satisfetes a notaris i porters de les comissions a l'acabament de la Cort general de 1705-1706¹¹

Junta de constitucioners	Guillem Bosom, notari	250 lliures
	Jeroni Marrugat, ajudant de notari	75 lliures
	Jaume Costa, porter	30 lliures
Junta del nou redreç	Francesc Minguella, notari	215 lliures
	Josep Llobet, ajudant de notari	45 lliures
	Gabriel Tastas, ajudant de notari	45 lliures
	Anton Moià, porter	45 lliures
Junta de balancers	Joan Cabanas, notari	130 lliures
	Andreu Areny, porter	30 lliures
	Pere Mir, escrivà	25 lliures
	Jaume Avinyó, porter	30 lliures
Junta de recollidors d'agravis	Francesc Topí, notari	170 lliures
	Francesc Tos, ajudant de notari	65 lliures
	Eudald Estrada, porter	30 lliures
Junta de combinadors	Gaspar Jardí, notari	150 lliures
	Pau Pons, ajudant de notari	60 lliures
Junta de taxadors de salaris	Joan Saladriga, notari	120 lliures
	Sebastià Planes, porter	45 lliures
Junta de medis promptes	Joan Saladriga, notari	30 lliures
	Gaspar Singla, doctor	25 lliures
	Josep Baiona, porter	15 lliures

Al contrari d'allò que hem vist el 1512, el 1705 el Braç Reial va insistir de bon començament en la formació de les comissions, ben bé des del mateix inici de les sessions. En aquest procés històric de desplegament de les comissions al si de la Cort general, el més habitual fou que els nomenaments dels membres es produïssin braç per braç i a iniciativa d'un d'ells, qui encetava el procés. En ocasions, però, l'existència d'un dissentiment al si d'un dels braços provocava de retruc el bloqueig del nomenament dels representants d'algun dels estaments al si de la comissió. Al Braç Eclesiàstic de la Cort general de 1585, per exemple, alguns membres assenyalen explícitament el seu desig que el dissentiment interposat ha d'afectar no només els debats al braç, sinó també els treballs de totes les comissions formades, possibilitat, però, que finalment el braç rebutja per majoria («dits dissentiments no impedexen ni poden impedir lo que fan dites perçonas»).¹²

Els membres de les comissions es designaven per votació al si dels braços de manera secreta «de un a un, per escrutini *ad aurem secretarii*». ¹³ Tanmateix, algunes de les comissions, en les quals es podien produir col·lusions d'interessos entre els qui els nomenaven i els designats, com ara (segons el Braç Reial) en les d'habilitadors, «tatzadors o taxadors de salaris» (dels partici-

¹¹ *Ibidem*, f. 1056v-1057r i 1127v.

¹² *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: procés familiar del braç eclesiàstic*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1995, p. 235-236.

¹³ AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 46r.

pants a la mateixa Cort) i de medis (l'encarregada del donatiu al rei) la designació calia fer-la «votant-se *alta voce*». ¹⁴

Les comissions tenen vida pròpia; el Braç Eclesiàstic de 1512, per exemple, especificà als seus membres que tenien facultat i potestat de tractar «los negocis occorrents en la present Cort» conjuntament amb els elegits dels altres braços, «entre sí comunicant» i amb els tractadors reials, a partir de memorials fets o que haurien d'elaborar i comunicar als braços. ¹⁵

Les comissions treballaven intensament des del moment de la seva creació fins a elaborar les propostes que elevaven al ple dels braços. Una lectura dels processos familiars dóna sovint la impressió que, durant les primeres setmanes, els estaments escometien la tasca de tràmit a l'espera de l'arribada de les propostes ordenades per les comissions, en particular referents a les Constitucions, els Capítols del Redreç i els greuges. Quan s'inicien les discussions d'aquestes matèries als braços, molts dels membres de les comissions es veien obligats a viure jornades inacabables: desitjaven mantenir la seva doble condició de membres destacats del braç amb voluntat d'influir en les decisions generals i alhora de la comissió que havia produït les propostes. El 1585, el Braç Eclesiàstic proposà «per la brevedat del temps y perquè en tot y hage orde y no's perde temps, [...] que les persones eletes per als memorials de les Constitucions, Redrès del General y agravis, se ajunten totes les vesprades per execussió de ses comissions, y los matins totes les dites persones acudesquen en lo bras per a oir llegir los agravis o constitucions y altres coses que se hauran de llegir». ¹⁶

Les habituals pressions del monarca per acabar aviat una Cort general que sempre se'ls feia llarga, provocaven, a més, en les jornades finals de cada convocatòria, una intensificació de la feina realment esgotadora per als membres de les comissions: el 1705 «considerant que molts individus dels illustríssims braços ecclesiàstich y present estarian ocupats en algun oficis tenen en la present Cort; y per esta rahó no poder assistir aquells ab la puntualitat se necessita en sos respective estaments, que per ço seria bé que los braços habilitassen algunas horas més perquè sa magestat gustaria molt se adelantàs y conlogués ab major brevedat la present Cort». ¹⁷

Les comissions treballaven a partir de les propostes dels seus propis membres, així com de les rebudes pels assistents a la Cort general (i molt probablement, encara, de molts altres sense dret formal a assistir-hi). S'encarregaven d'elaborar documents amb aquests posicionaments i d'elevat-los als braços per a la seva aprovació, fet que donava pas a l'inici pròpiament de la seva discussió amb els tractadors reials. Les comissions o juntes poden també adreçar-se formalment als braços d'entrada per recavar la seva opinió sobre un punt de qualsevol negociació. Així ho feia el 1705 la «Junta del nou redreç»:

¹⁴ *Ibidem*, f. 19r i 66v.

¹⁵ Procés familiar general de la Cort general de Montsó de 1512 (ACA, Generalitat, Sèrie general (N), 1007-4, f. 22.

¹⁶ *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: procés familiar del braç ecclesiàstic...*, p. 350.

¹⁷ AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 199v.

«suplica sia de son servey declarar dit dupte y participar a dita Junta la deliberació que apareixerà a vostra senyoria illustríssima péndrer sobre est assumpto, perque esta puga passar a formar-ne capítol de Cort».¹⁸

Les comissions de la Cort general havien de ser màquines d'encaixar voluntats: en el cas dels membres que representaven viles, ciutats i Capítols d'esglésies catedrals els seus comitents els exigien també fidelitat a les instruccions donades: el 1585, malfiant-se dels seus propis síndics, la Vint-i-quatrena de Barcelona (la comissió encarregada de relacionar-se amb els representants de la capital a la Cort general) tan aviat com va percebre que els treballs en comissió eren força avançats, recordà als seus síndics que «ninguna cosa se vot que primer no'ns hagen tramès compta tot lo que està apuntat, perquè assí ho pugam mirar, y quant se volgués votar hi posaran dissentiment».¹⁹

Les comissions havien de respectar certs codis interns, el més important dels quals (exigit també en les reunions dels braços a través del jurament dels assistents a la Cort) era el secret de les deliberacions. La vulneració d'aquest principi comportava recriminacions com les del Braç Militar de 1585, quan lamentava «que en lo bras ecclesiàstich de València han arribat certs Capítols dels que han fet les devuyt persones nomenades per aquestos brassos, y que certs memorials van entre mans d'uns y altres, lo que apar en aquell bras cosa mal feta»; per aquest motiu, demanaven «que de part dels brassos se envie a dir a dites divuyt persones que tinguen compte en aquestas cosas, perquè no apar bé se publique per ay lo que allí se fa, ans de saber-se en los brassos».²⁰

En el marc de la Cort general de 1705 es va debatre fins i tot la necessitat que una constitució específica establís la protecció d'aquest secret en un sentit encara institucionalment més ampli: «acerca de no poder ser compellits los consistorials de la Diputació y Ciutat de Barcelona, personas del Concell de Cent, juntas, prohomenias de dits comuns, axís actuals com després de haver acabat, y axí mateix individuos que componen lo Bras Militar y personas de las Conferèncias dels Tres Comuns, ni oficials de aquells a revelar los vots y negocis y demás dependèncias de aquells congressos, y ni tampoch pugan los ministros y oficials de sa magestat inquirir ni obligar-los a revelar lo secret ni a testificar contra persona alguna per rahó y causa de dits fets o negocis».²¹

Les comissions o juntes de la Cort general treballaven en espais propis. En la convocatòria de 1585, a Montsó (l'indret més habitual de reunió al llarg de l'edat moderna), els braços catalans llogaren una casa que hostatjà específicament les reunions de les comissions de constitucioners i de greuges. A mitja convocatòria, però, foren traslladats a un emplaçament més barat, situat da-

¹⁸ *Ibidem*, f. 443.

¹⁹ *Cort General de Montsó (1585), Montsó-Binèfar. Annexos i índex: esborrany del procés familiar del Braç Reial, documentació complementària i índex*. Barcelona: Parlament de Catalunya: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2010, p. 422.

²⁰ *Cort general de Montsó (1585), Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç militar*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia i Interior, 2003, p. 337.

²¹ AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 813v.

vant mateix l'església de Santa Maria, lloc on es reunien en plenari els braços. Aquell any, Francesc Vidal, paller de Barcelona, digué haver servit quatre mesos en aquella casa de les comissions «en tenir custòdia y tancar y obrir y netejar [...], anant y venint y cercant les persones y altres coses que allí eren menester, matinejant molt y vellant fins a mitja nit».²²

Com la resta dels oficials i ministres principals de la Cort general (escriuans, tractadors, advocats, porters dels braços), els membres de les comissions i els seus auxiliars (escriuans i porters) rebien una retribució específica al final de la convocatòria, que els reconeixia la feina feta i els compensava pels maldecaps rebuts. Aquests pagaments, però, cal suposar que no eren unànimement ben valorats, atès que foren objecte de defensa a través d'un disseniment presentat al Braç Eclesiàstic de 1585 «fins a tant que sien remunerats les persones han entès en lo memorial de les Constitucions dels treballs han tengut».²³ En aquella Cort general, els membres de les comissions d'habilitadors, constitucioners, obertura del balanç, redreç i greuges, tret d'excepcions, foren retribuïts amb pagaments d'entre 50 i 30 lliures.

1.2. Classificació de les comissions

Fetes aquestes consideracions de caire general en la relació a l'organització de les comissions, podem assajar una certa classificació de les comissions dins la Cort general de Catalunya.

a) Comissions d'organització interna

a.1.) Comissió d'habilitadors: el jutge reial Lluís de Peguera, qui dedicà gairebé la meitat de la seva obra manual sobre la Cort general a parlar de l'habilitació, afirmava que els nou membres dels braços i els nou del monarca que la componen tenien com a funció «veurer y examinar les procures dels comparents, y les persones que han de ésser hàbils per a poder entrevenir y tenir interessència en la Cort». Es tractava, doncs, del primer pas imprescindible en la constitució dels braços: decidir qui, en concret, d'acord amb els principis generals i el costum, tenia dret a participar-hi. Segons Peguera s'asseien a la dreta els nou representants del rei i a l'esquerra els dels braços «mirant-se los uns als altres fas a fas igualment».²⁴ Cal assenyalar que és gairebé l'única comissió on treballen conjuntament oficials de la terra i del rei.²⁵

²² *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: procés familiar del braç eclesiàstic...*, p. 259 i 457.

²³ *Ibidem*, p. 428.

²⁴ Peguera, Lluís. *Practica, forma y stil de celebrar corts generals...*, p. 31.

²⁵ A les Corts aragoneses es realitza el mateix procediment: Gerónimo Martel, a la seva *Forma de celebrar Cortes en Aragón* (elaborada el 1601 i publicada el 1641) afirma que «el oficio de estos habilitadores es reconocer los recados que cada uno trae si son conforme las calidades que se requieren para intervenir en aquel braço», amb quatre representants per al braç de cavallers i «hidalgos» i només dos per als altres braços (Saragossa: Dormer, 1641, p. 48).

a.2) A l'acabament de la Cort, progressivament formalitzada, trobem la Junta de taxadors de salaris i remuneracions. La seva consolidació fou tardana, motiu pel qual no en parlaren ni Miquel Sarrovira ni Lluís de Peguera. A Aragó, en canvi, Martel assenyalava l'existència d'una Setzena (quatre membres per braç, tenint en compte que el braç nobiliari es desdoblava en dos) encarregada de retribuir els treballs fets durant la Cort general a partir de les Generalitats del Regne «conforme lo que cada uno ha trabajado», així com d'una altra comissió per al repartiment de l'almoïna entre els convents i els hospitals del país.²⁶ El 1585, la Cort general catalana creà una sisena, amb poder decisiu, «per a què entenga en lo negoci de les remuneracions y almoynas»:²⁷ en concret, segons acotava el Braç Reial, per a «que tinguen facultat y poder de refferir en lo present stament lo quant aparexerà haver de donar ha quiscú dels supplicants, conforme los treballs hauran presos, ab tal que lo present bras tingue facultat de llevar y ajustar allò que apparexerà ésser poch o supèrfluo o haver-ne de donar més».²⁸ El 1705, finalment, es parlava ja formalment d'una «Junta de taxadors de salaris» que va assumir la decisió sobre el pagament de retribucions als oficials de la Cort (com ara advocats, notaris i porters) però també de lloguers als síndics presents procedents de fora de Barcelona.

a.3) Finalment, dins aquesta categoria de comissions d'autorganització caldria parlar de les creades amb l'objectiu de resoldre dissentiments, de les quals en parlà Lluís de Peguera. Es tractava, quan era precís, de nou representants del rei i nou dels braços per declarar conjuntament «sobre los dissentiments aposats en algú dels braços, per los quals se impedeix lo progrés de la Cort», sota la fórmula habitualment coneguda com a *iudicium in Curiae datum* o Judici en Cort. En ocasions, es feia inevitablement necessari per tancar la Cort general, com ara, per exemple, en el cas de la convocatòria de 1705-1706. El Braç Eclesiàstic afirmà aleshores que els «jutges de dit Judici, provehescan, declaren y decidescan dits dos dissentiments [els que blocaven completament la Cort], segons lo ritual y observansa en semblant Judici observat en Corts generals del present Principat». Els seus treballs, naturalment, es desenvolupaven amb la màxima urgència.²⁹

b) Comissions de control de la Diputació del General com a delegació permanent

Més interessats en altres dimensions de la Cort general, cal assenyalar en primer lloc que tant el manual de Sarrovira (en part) com sobretot el de Peguera deixen molt de banda aquesta tipologia de comissions. Pensem que el

²⁶ *Ibidem*, p. 102-103.

²⁷ *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: procés familiar del braç eclesiàstic...*, p. 619.

²⁸ *Cort General de Montsó (1585), Montsó-Binèfar. Annexos i índex...*, p. 383.

²⁹ «Esta tarda se són juntats los jutges per part de sa magestat y de la present Cort en lo aposento ahont se juntan los senyors habilitadors de la present Cort, per a tractar declaratió dels dos dissentiments per medi de *Juditium in Curia*» (AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 1036v i 1045r).

motiu principal és que es tracta en tots dos casos de juristes poc vinculats a l'activitat de la Diputació del General. En aquestes comissions, era on els braços assenyalaven més clarament la seva plena capacitat d'autogantització: es tracta d'unes comissions sense presència de ministres del monarca i on els braços invocaven permanentment un privilegi del rei Martí segons el qual «no s'i podie immiscuir lo senyor rey».³⁰

b.1) «Junta de balansers»: es tractava de la comissió especialitzada en la fiscalització dels comptes de la Diputació del General des de la Cort general anterior. Fou definida pel Braç Eclesiàstic de 1585 com la comissió «per obrir lo Balans del General y vèurer aquell y los llibres y totas cosas que són necessàries per saber y entèndrer lo valor y despesas del dit General, y quantas pecúnias hi ha de present y quantas deutas».³¹ El Braç Militar de la mateixa Cort li reconeixia molt amplis poders: «las quals [persones] tinguen plen poder de vèurer, regonèxer y examinar lo dit balans y fer tots los apunctaments seran necessaris y, del que hauran vist, relació façen al present bras».³²

De fet, acostumava a ser la primera comissió creada just després de l'habilitació dels assistents als braços. Des dels orígens s'encarregava de reconèixer les informacions i els memorials rebuts directament de mans dels consistori- als en actiu de la Diputació del General.³³ El 1585, per rebre tota la documentació econòmica des de Barcelona, els braços acordaren la construcció d'una caixa amb tres claus (una per a cada president) que havia de ser custodiada pel Braç Eclesiàstic. Aquest fet obrí una polèmica sobre si la comissió «per obrir lo Balans se junten allà a hont a ells millor apareixerà» o si ho havien de fer en el Braç Eclesiàstic (tal i com tingué lloc, per exemple, el 1552).

De la seva activitat es derivaven possibles actuacions contra els deutors del General. Per això, el Braç Militar, que aplegava la major part dels morosos, intentava sovint blocar la constitució d'aquesta comissió a base de dissentiments preventius. Quan esclatava la batalla, però, altres dissentiments al Braç Eclesiàstic, en compensació, proposaven parilitzar-los tots fins al moment en que es constituís la comissió. En la Cort del 1585, el Braç Eclesiàstic anà encara més enllà: demanà que els nomenats per a la comissió en cap cas «no sien persones interessades» (un dels síndics parlà, concretament, de «personas intelligents, líberas y no enteressadas») i que s'estudiés acuradament «si los que tenen parents en los brassos que deguen al General, que de justícia sien suspectes, poden votar en las cosas del General, per no poder ésser nengú jutje en causa pròpia».³⁴

30 *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: procés familiar del braç eclesiàstic...*, p. 169.

31 *Ibidem*, p. 149.

32 *Cort general de Montsó (1585), Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç militar...*, p. 199.

33 El 1512: «comittens eis que recognitis e recensitis memorialibus et informationibus deputatorum Cataloniae et quibusdam ordinationibus presentatis per Joannem Vilana, unum ex ministris Generalis» (Procés familiar general de la Cort general de Montsó de 1512, Arxiu de la Corona d'Aragó [ACA], Generalitat, Sèrie general (N), 1007-4, f. 11v).

34 *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: procés familiar del braç eclesiàstic...*, p. 152 i 235.

Finalment, després de quinze dies de bloqueig, el Braç Eclesiàstic acabà demanant la celebració d'un Judici de Cort que decidís sobre el dissentiment.

Paga realment la pena aturar-se en el dissentiment presentat al respecte pel canonge de Lleida Baltasar Rajadell a la mateixa Cort general.³⁵ Sobretot, per la seva insistència en el fet que els braços s'ocupessin d'allò que era la seva primera responsabilitat: «havent-se en la present Cort de instar y procurar ab sa magestat, entre altres cosas, lo redrès de la justícia y de sos officials, procurem primer de redresar y reformar lo que tenim en nòstrom càrrech». Una vegada examinats els comptes, proposava que es redactés un memorial dels deutes, separant els líquids, de fàcil exacció «dels que tenen la cobrança més difficultosa». La Cort general hauria d'ordenar aleshores als diputats i oïdors que passessin al cobrament del deute recuperable amb facilitat i «passat lo dit termini los suspenga lo salari la present Cort y abdique de aquells la facultat de provehir officis y fer enseculacions». Però, a més, el canonge Rajadell considerava que la comissió hauria d'estudiar també en profunditat «los excessos y abusos que's són fets hi's fan en la administració de la dita Generalitat, axí en la cobrança dels deutas y emoluments de aquella com en la creasió o augment de salaris, concessió de propis usos y, altrament, en tot lo govern y administrasió de la dita Generalitat, y que particularment fassan memorials de dits excessos y abusos y aquells refferescan en los brassos, juntament ab lo servey que'ls parrà que ab Capítols de Cort se porà posar», és a dir, mitjançant els Capítols del redreç.

La Cort general de 1705-1706 atorgà també a aquesta comissió la funció d'estudiar el nou donatiu a partir de l'anàlisi acurada de la gestió dels comptes de la convocatòria anterior, la de 1701-1702: «donan comissió y facultat a la illustringíssima Junta del Balans per a regonèxer los comptes de entrada y axida del donatiu se pagava en lo arreglament prop passat, reportant en escrits als illustringíssims braços lo que hauran averiguat, ab individuació del que haurà entrat y axit cada any, y que per ço sia ordenat al fidelíssim consistori dels senyors diputats y ohidors entreguen los llibres y papers fahents per dit donatiu per a que pugan fer la referida averiguació».³⁶ Efectivament, abans d'acabar aquella convocatòria de la Cort, la comissió donà compte de forma exhaustiva del donatiu recaptat, tot resseguint població a població.

b.2) Comissió del redreç del General o «Junta de redreçadors»: es tractava de la comissió encarregada de proposar les mesures legislatives adequades per al millor regiment de la Diputació del General. En algunes convocatòries podria tractar-se simplement d'una evolució de la Junta de Balancers, una vegada feta la tasca d'auditoria econòmica i l'anàlisi de l'estat del deute, sense renovació dels seus membres. De fet, Miquel Sarrovira s'hi refereix com una de sola amb l'anterior, però una lectura atenta dels processos familiars dona

³⁵ *Ibidem*, p. 106-107.

³⁶ AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 343r.

a entendre que en realitat es tractava probablement d'una comissió diferent, encara que fos sovint integrada pels mateixos membres. A la Cort general de 1585 el Braç Eclesiàstic afirmava que «se acostumen de fer dos elections, una per obrir el Balans y altra per al Redrès del General, que per so delliberen que primerament se fasse electió de persones per a obrir lo balans, y après, si apareixerà que les matexes persones convingen per al Redrès, se porà delliberar lo que aparegue convenient per al bé comú».

Les funcions de la comissió es volien prou extenses. El Braç Eclesiàstic s'hi referí el 1585, com les persones «per hordenar los memorialis del redrès i govern de la terra» o «per a recollegir, compondre y ordenar los memorialis de les coses consernents al redrès de la justícia a bon govern de la terra». Més endavant, però, el mateix Braç Eclesiàstic concretava encara més les seves cometes: que «vegen, entenguen, ordenen y componguen los memorialis y coses que al bon govern y administració de la casa de la Diputació y de tota la Generalitat los apareixerà convenir».³⁷ El Braç Militar de la Cort general de 1585 va definir les funcions de la comissió del redreç en els següents termes: «ordenar y dictar tots los apunctaments y capítols que'ls appareixerà convenir per lo bon redrès y administratió de la casa de la Diputació y del General de Cathalunya».³⁸

La polèmica sempre present per l'activitat d'una comissió en la qual els interessos personals tenien un pes tan rellevant s'estenia també a la comissió encarregada d'elaborar els Capítols del redreç. El debat és intens en el Braç Reial, on el president, a fi d'alliberar-los de pressions i interessos, defensava en aquella mateixa convocatòria que «tinguen facultat de redressar dit General sens necessitat de refferir, sols sie ans dins XV dies». Molts síndics intervingueren després per insistir en què els membres de la comissió «no puguen resoldrer cosa ninguna, sinó que haien de refferir tot lo que apuntaran al present estament». Alguns síndics, finalment, defensaren una mena de transacció: que la comissió pogués ordenar i traçar tot el que vulgués, però «que per açò no sie privada la Cort de ajustar y llevar algun cap si li appareixerà». Altres, finalment, una subjecció total als braços: que els electes «tinguen facultat sols de minutar y trassar los capítols [...] y aquells se haien de refferir en lo present estament; e açò haien de fer per tot lo present mes de octubre, comptadors del die present, passats los quals sie expirada la present commissió y no puguen passar avant sens tinguen altre orde del present estament».³⁹ També dins el Braç Eclesiàstic s'acordà inicialment el 1585 que «se'ls don commissió per a collegir y decidir de manera que lo bras haje de tenir per fet lo que aquestos faran y ordenaran», tot i que immediatament els síndics capitulars

³⁷ *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: procés familiar del braç eclesiàstic...*, p. 148, 204, 206 i 229.

³⁸ *Cort general de Montsó (1585), Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç militar...*, p. 304.

³⁹ *Cort General de Montsó (1585), Montsó-Binèfar. Annexos i índex...*, p. 266-267.

s'hi oposaren amb vehemència.⁴⁰ El Braç Militar, finalment, deliberà que «lo que, apunctat, capitulat y ordenat hauran, ho hagen de refferir al present bras, sense poder-ho concloure ells cosa alguna».⁴¹

b.3) Comissió de nou «persones que ordenen los agravis» (en la denominació del manual de Miquel Sarrovira) o «recollidors d'agravis»: treballaven, com a base fonamental d'informació prèvia, a partir de la documentació remesa per la Diputació del General, referent als greuges denunciats des de la darrera convocatòria de la Cort. La seva funció, en paraules de Lluís de Peguera era la de «rebre y rellegir los memoriales dels agraviats, y per ordenar los agravis, axí los que en general, com los que en particular són estats fets per lo senyor rey y sos oficials».⁴² Com en el cas de les comissions que feien referència al control de la pròpia Diputació del General, els braços acostumaven a donar prioritat a la seva constitució: el 1503 fou la primera a crear-se, al mateix moment que es nomenaven els principals oficials dels braços.⁴³ La comissió s'encarregava d'elaborar els denominats «coderns d'agravis» que presentava oficialment als braços.

El seu paral·lel a les Corts valencianes fou la denominada «Junta d'Electes de Contrafurs» (formada per divuit membres) per als greuges generals que es presentaven al rei en el curs de la Cort.⁴⁴ A les Corts aragoneses, en canvi, s'encomanava al Justícia del Regne fer Judici en Cort dels greuges, una vegada rebuts o registrats al procés general per part del protonotari i el notari dels braços; els podia presentar qualsevol aragonès, entrés o no a Corts generals.⁴⁵ Així mateix, per al cas de les Corts valencianes i en aquest procés de recepció de peticions per part de la Cort general, Mateu i Sanz parlà d'una comissió d'examinadors de memoriales (una mena de filtre previ que a Catalunya no sembla existir): «después de habilitadós, los que han de intervenir en los braços, nombrarán cada uno de ellos personas que examinen los memoriales que respectivamente se presentan, con fin de que aquellos que no contienen cosa de sustancia, materias que no son pertenecientes a ellos o que contienen pretensiones extravagantes o por major dezir desvariadas se repelan; y los que vienen con cláusulas menos atentas se enmienden».⁴⁶

c) Comissions pròpiament legislatives

c.1) «Junta de constitucioners»: Miquel Sarrovira (i com a deutor intel·lectual claríssim, Lluís de Peguera) s'hi refereix com aquella comissió formada per divuit membres dels estaments, per a «ordenar les Constitucions

40 *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: procés familiar del braç eclesiàstic...*, p. 275.

41 *Cort general de Montsó (1585), Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç militar...*, p. 304.

42 Peguera, Lluís. *Practica, forma y stil de celebrar corts generals...*, p. 79.

43 Procés familiar general de la Cort general de Barcelona de 1503 (ACA, Generalitat, Sèrie general (N) 999, f. 20v).

44 En parla Llorenç Mateu i Sanz, en el seu *Tratado de la celebración de Cortes generales del Reino de Valencia*. Madrid: J. de Paredes, 1677, p. 192-193.

45 Martel, Gerónimo. *Forma de celebrar Cortes en Aragón...*, p. 72.

46 *Tratado de la celebración de Cortes generales...*, p. 190-191.

i Capítols de Cort» (Tots dos parlen d'«ordenar»; Peguera en diu també per «fer y ordenar»).⁴⁷ Sarrovira fa referència a l'acondicionament el 1585 de l'espai adequat per al desenvolupament de les funcions d'aquesta comissió «e per millor posar en execució totes las sobreditas cosas, y que ditas personas elegides, més còmodament se pogessen ajuntar per tractar, y apuntar, y ordenar lo fahedor, se conduhí una casa, per què tots o la major part se acomodessin en ella» Contra allò que podria semblar previsible atesa la naturalesa dels seus treballs, la presència dels juristes no era massiva en aquesta comissió: probablement, pesaven més els elements de representació que els merament tècnics.

El cerimonial de Sarrovira deixà constància d'un element molt important en la interpretació general del paper de tota la Cort general: a través dels treballs d'aquesta comissió i de l'itinerari de negociació que encetava, es detecta a la perfecció de quina manera el pes de la iniciativa legislativa requeia clarament en la terra: «e has de advertir, que en fer y deslliberar les Constitucions y Capítols de Cort, ordinàriament se proposan entre dites devuyt persones. Y aquells Capítols se aportan als braços per la persona qui aquell sollicita, ordenen las mateixes devuyt persones, ordinàriament se presenten y passen primer per lo bras ecclesiàstich, y de allí van per lo promovedor al bras militar, y après al bras real, y passant per los tres bressos ne prenen còpies los notaris de cada bras, y ordinàriament reste lo original al bras ecclesiàstich, y a la fi se han de recullir tots per lo protonotari, lo qual fa son procés a part.»

La Junta de constitucioners s'encarregava, doncs, d'aplegar les propostes legislatives que particulars i comuns feien arribar als braços, a fi de fer-ne una primera discussió i redacció. Només molt excepcionalment, foren els mateixos braços els qui proposaren directament constitucions als altres, sense passar per la junta.⁴⁸ Per al cas valencià, Mateu i Sans va fer notar com, en una síntesi aplicable a Catalunya pel que fa a l'origen i l'elaboració de les constitucions «*los curiales llegan o deben llegar a las Cortes noticiosos de las cosas que en sus patrias necessitan de remedio; proponerlas en los braços, confieren en ellos; y si todos tres se conforman, forman la petición en nombre de todos: y si su magestad lo decreta, quedan hechos fueros*».⁴⁹

En alguns aspectes més sensibles, però, l'impuls reial d'una part de la legislació és clar. El 1585, per exemple, el Braç Eclesiàstic va manifestar el seu parer que «vista la repostada dels senyors tractadors sobre la prohibició dels pedrenyals, han deliberat per via de pensament que dita scriptura se remeta a les persones eletes per a les Constitucions, per a què sobre aquella ordenen la Constitució, conforme als dits apuntaments fets per part de sa magestat y segons a ells millor aparà».⁵⁰ Els braços, però, se sentien amb prou força com

47 Mateu i Sans, en canvi, troba a faltar aquesta comissió a les Corts valencianes (*Ibidem*, p. 224-225).

48 AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 729v-730r.

49 *Tratado de la celebración de Cortes generales...*, p. 218.

50 *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: procés familiar del braç eclesiàstic...*, p. 368.

per a blocar o directament negar-se a fer realitat les propostes legislatives procedents del monarca. El Braç Reial de 1705-1706, per exemple, en rebre un document amb onze propostes legislatives dels tractadors reials decidí lliurar-lo a la Junta de constitucioners, «per a què sian servits premeditar y discórrer si en los punts o caps que concernexen a formar-se Constitucions, serà o no de conveniència disposar-las, y en los punts que·ls apareixerà convenir las disposen y formen, reportant als braços no sols las Constitucions que·ls haurà aparegut disposar, però també los reparos (en cas se'ls oferescan) per dexar-ne de formar sobre alguns de dits punts, per a què los illustríssims braços ab la acertada sensura dels senyors de dita Junta, pugan, millor informats, resoldrer lo que sia del major servey de las dos magestats divina y humana y benefici públich del present Principat, llegit tot al present bras y donat per proposició».⁵¹

Els braços tutelaven prou directament la feina i controlaven els temps de treball de la Comissió de constitucioners. El 1585, per exemple, els comminaven a acabar ràpid: «sien servits donar-se pressa en despedir [...], que importarà molt per la expedició de les Corts»; apressament a la qual els constitucioners responien «que ells se donan tota la pressa positbla y que prest acabaran». Però no es tractava només del ritme, sinó sobretot dels continguts: en aquella Cort general el Braç Reial acudeix al Braç Eclesiàstic «per quant en aquell bras se té entès que les 18 persones eletes per a fer les Constitucions entenen y tracten o han ja resolt entre ells de fer certes capitanies de soldats en Catalunya a gastos del General; y per lo que en aquell bras consideren ésser esta cosa molt perjudicial a tota la terra y perquè aquell bras se perjudicarie molt si·s feya, per ço suplique a ses senyories y mercès sien servits donar orde a les perçones de aquest bras que residexen entre las que fan les Constitucions que no tracten de aquest negoci; y en cars que ho hagen tractat y resolt, no·l representen als brassos, sinó que·l borren hi·l donen per nul·le».⁵² La batalla per la negociació legislativa s'iniciava, doncs, des del mateix origen de les propostes: en aquest cas, probablement, la proposta havia estat introduïda a instància del Braç Militar sota pressió dels ministres del monarca, i el Braç Reial no va dubtar a acudir al Braç Eclesiàstic a la recerca de suports per evitar que es fes realitat, abans fins i tot (calia evitar l'establiment de precedents) que passés a la discussió dels braços.

Una vegada acabats els seus treballs inicials, la Junta de constitucioners havia d'anar lliurant la seva proposta legislativa al Braç eclesiàstic (per tal que iniciés el seu circuit pels altres) en presència dels tractadors dels tres braços. Es prenía nota de la data, nombre i número de les propostes de constitució lliurades. El Braç Reial insistí el 1705-1706 que els braços no havien d'admetre constitucions lliurades per particulars o comuns directament: «que per

51 AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 181v.

52 *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: procés familiar del braç eclesiàstic...*, p. 324-325.

los ilustrísimos brazos ni algú de ellos pogan ser admesos papers alguns per Constituciones, Capítols de Cort y del nou redrés, que no sien estats disposats, ordenats y minutats per las ilustrísimas juntas de constitucioners y nou redrés respectivamente». Només en el cas que la junta hagués rebutjat d'entrada les seves peticions de constitució, particulars i comuns podien apel·lar directament als braços, qui decidirien finalment la seva inclusió o no en el paquet legislatiu que es negociava finalment amb els tractadors reials. Els constitucioners havien de lliurar quatre còpies de la seva proposta de constitucions: cada braç en conservava una i l'altra anava passant d'un a l'altre, fent constar clarament les modificacions que en proposava cadascun dels estaments. En aquella mateixa convocatòria de 1705-1706, el Braç Reial demanà també inicialment (encara que finalment renuncià per no alentir els treballs de la Cort) que el procés de lliurament de les constitucions als braços es fes ordenadament «per evitar los inconvenients y prejudicis que de fer-se al contrari ha experimentat lo present bras en las antecedentes Cortes». ⁵³

c.2) Comissió de «persones per concordar los capítols que discorden los brazos en lo votar les Constituciones y Capítols», segons la denominació al *Cerimonial* de Sarrovira. ⁵⁴ A les acaballes del nostre sistema constitucional se la denominava «Junta de combinadors». La seva missió era especialment delicada en el curs del procés de producció legislativa en el marc de la Cort general: concordar les posicions dels braços en aquelles constitucions i capítols del redreç en les quals es mantenien discordants, així com dirigir el procés d'elaboració de les respostes a les decretacions del monarca.

El Braç Reial de 1705-1706 li atorgava explícitament les següents funcions: «combinar las decretacions y procurar en los brazos la conformitat en ellas, o altrament passar unas y otras a la ilustrísimas junta de combinadors, si és que axís se haze practicat y observat en altres Cortes, per no faltar al estil se ha tingut en esta dependència, entregant-se ditas Constituciones, Capítols de Cort y del redrés a ditas ilustrísimas juntas respective per medi del promotor del present estament real o de aquell estament per la qual serà feta la última decretació, y que antes de posar-se en la real mà de sa magestat lo memorial o codern de Constituciones y Capítols de Cort, com y també del nou redrés se fassa una comprobació general de una cosa y altra per los secretaris dels tres ilustrísimos brazos en ditas ilustrísimas juntas de constitucioners y del redrés, a fi de averiguar y veurer si estan en lo mateix thenor y conformitat són estadas reportadas, passadas y aprobadas per los ilustrísimos brazos». ⁵⁵

En realitat, però, la seva tasca era objecte d'un debat intens encara el 1705-1706: el Braç Militar era del parer, tot seguint la deliberació de l'eclesiàstic,

⁵³ AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 125v-127v i 136v-137.

⁵⁴ *Cerimonial de Cortes...*, p. 23.

⁵⁵ AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 125v-127v.

que ateses les ocupacions de la Junta de constitucioners i per agilitzar els treballs de la Cort general es confiés a la Junta de combinadors «disposar y fer posar en límpio las Constituciones y Capítols de Cort y de redrés en qué los ilustríssims tres braços conformes hauran deliberat y decretat anyadir-i o llevar-ne alguna cosa.» Matisava, però, que caldria fer-ho així (tal i com defensava el Braç Eclesiàstic) sempre que es demostrés que havia estat la norma «en las Corts passadas, sens que se innove cosa alguna».⁵⁶

Quan el rigor tècnic o l'especificitat de la negociació així ho recomanaven, els braços nomenaven a banda «juntas particulars» o petites comissions de representants dels estaments que treballaven amb els tres advocats respectius en la resolució de les disputes entorn a una constitució o capítol del redreç concret. Per tancar el cercle, molt sovint, a aquestes «juntas particulars» s'afegien també un membre per braç de la mateixa «Junta de combinadors».⁵⁷

A diferència del que preveia la manera de fer a Catalunya, a les Corts aragoneses el procés de definició exacta dels textos forals s'allargava després de la celebració de la Cort. Gerónimo Martel parlava de la «*nomínación de personas para alargar los fueros y actos de corte*», «*los quales assí nombrados dentro del tiempo de su nominación se ajuntan en Çaragoça en las Casas de la Diputación*».⁵⁸ Al nostre país, el protonotari reial s'encarregava de confegir el text definitiu que era lliurat a la Diputació del General per a la seva publicació en el termini de tres mesos, segons establia una constitució el 1705-1706. El consistori, però, amb l'experiència del greu conflicte suscitat amb motiu de l'edició constitucional del 1599, va encarregar a comissions específiques la comprovació dels textos del 1701-1702 i 1705-1706 enviats des de Madrid.⁵⁹

d) Comissions delegades: aquelles que inicien el seus treballs a la Cort general i els continuen després de la seva cloenda, paral·lelament a la tasca que duu a terme la seva delegació permanent, la Diputació del General.

d.1) Jutges proveïdors de greuges: en parlaren de les seves funcions tant Miquel Sarrovira com Lluís de Peguera. Eren a mig camí entre la comissió i el tribunal delegat, amb presència de representants del monarca (nou membres designats pels braços i nou pel rei). Els jutges establien la forma en la qual es faria justícia al llarg de la celebració i una vegada acabada la Cort general. A criteri de Lluís de Peguera, la seva funció era la de «conèixer y declarar sobre los agravis, tant generalment fets, com dels fets en particular»⁶⁰ i les seves comeses s'estenien concretament fins a un límit de deu mesos des del dia de cloen-

⁵⁶ *Ibidem*, f. 297.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 171r i 447r.

⁵⁸ Martel, Gerónimo. *Forma de celebrar Cortes en Aragón...*, p. 89-90 i 107-108

⁵⁹ La Diputació del General creà el 14 de març de 1702 una Divuitena «a fi de regonèixer, mirar y comprobar si las constituciones, capítols de cort y capítols de cort del nou redrés continuadas en los dos reals despaigs que foren entregats als XIII del present mes, fetas en la última Cort General que tingué principi als XI de octubre MDCCI y finí als XIII de janer passat, concordan o no ab las continúas en los tres Processos Familiars dels tres estaments de dita cort» (*Dietaris de la Generalitat...*, vol. X, p. 146).

⁶⁰ *Practica, forma y stil...*, p. 81.

da de la Cort. Mateu i Sans va descriure també un tribunal paritari de divuit membres per resoldre definitivament els greuges de particulars valencians.⁶¹

El capítol 64 de la Cort general de 1705-1706 establí que les sentències d'aquests jutges calia considerar-les acte de Cort i judici de Cort, donat per jutges nomenats directament pel rei i la Cort i per tant calia posar-les en execució, sense apellació possible, en el termini de deu dies des de la seva promulgació; el capítol atorgà al consistori de la Diputació del General tota la jurisdicció per aplicar-les, com si es tractés de sentències que afectaven les matèries de la mateixa Generalitat.⁶²

d.2) Comissió de «esmersadors»: el *Cerimonial* de Miquel Sarrovira designà així la junta encarregada de procurar, en combinació amb els diputats i oïdors de la Diputació del General, els diners necessaris per a l'oferta de donatiu al rei. Per al cas aragonès, Gerónimo Martel parlà d'una comissió paritària de «*cargadores de censales*».⁶³ Durant la vigència del sistema de recaptació del donatiu a través d'una imposició directa per foc o família es crearen comissions de fogatjadors. El 1512, per exemple, tres nomenats per la Cort haurien de gestionar amb els diputats el lliurament dels diners obligats per la Cort en el donatiu (recaptació dels fogatges i «auctoritat, licència, facultat e plena potestat de vendre en nom e veus de dita Cort e del dit General [...] tantes pensions de censals morts» com calguessin per arribar a l'oferta feta al rei).⁶⁴ Sense necessitat d'acudir al fogatjament, el Braç Reial també parlà en la convocatòria de 1585 de «los elets de la concòrdia firmada entre la Generalitat y sos acreadors censalistas».⁶⁵

En el curs encara de la Cort general de 1705-1706 treballà intensament una «Junta de medis promptes per la anticipació del donatiu voluntari que la Cort general espera fer a sa magestat», encarregada d'organitzar l'avançament més ràpid possible de diners al rei, mentre encara s'estaven celebrant els debats. El nou monarca havia cursat una petició desesperada de recursos (que no podia esperar a la concessió final, després de mesos de debat legislatiu) i els braços respongueren amb el nomenament de dues persones per braç (al reial, les designarà directament el president) encarregades d'estudiar com fer una ajuda de costa al rei de la forma més urgent possible.⁶⁶

e) Altres comissions diverses: encara que no apareixen citades (expressament formalitzades) als manuals de celebració de la Cort de Sarrovira o Peguera, però, la mecànica del debat delegat en comissió abastà molts altres

61 *Tratado de la celebración de Cortes generales...*, p. 198-199.

62 Per al debat del Capítol als Braços, vegeu AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 374v-375r.

63 *Forma de celebrar Cortes en Aragón...*, p. 101.

64 Nomenament i instruccions de la Cort general de 1512 al procés familiar general (ACA, Generalitat, Sèrie general (N), 1005-2, f. 91r-93v i 98v.

65 AHCB, Consell de Cent, XVI-88, f. 896.

66 *Ibidem*, f. 412r i 451v.

moments de la Cort general. Es constituïren nombroses comissions *ad hoc*, amb la finalitat de posar d'acord els braços en temes que suscitaven polèmica («per conferenciar» es diu al Braç Reial el 1705-1706). Foren molt freqüents les comissions d'estudi per a assessorar en afers concrets: el 1585, per exemple, una novena rebé l'encàrrec dels braços d'analitzar la forma en la qual es faria el jurament del príncep «per ésser sa altesa de menor edad; y per assò se vessen exemplars y lo que fos menester»;⁶⁷ el 1705-1706 (en plenes demandes d'eixamplament de veus a la màxima institució del país), sobre l'augment de la representació de viles, ciutats i altres cossos a les bosses de diputats i oïdors de la Diputació del General. De fet, els exemples d'aquesta mena de comissions assessores podrien ser in comptables.

Segona part

Les comissions a la Diputació del General

2.1. El moment decisiu del segle XVI

La Cort general, incòmoda font de tensió política per al monarca, en especial, si no venia acompanyada de la generació dels recursos que hi esperava obtenir, fou, per voluntat dels Àustria, cada vegada més absent de l'escenari polític català. La seva delegació permanent, la Diputació del General, vetllà d'acord amb la seva comesa constitucional, pel dia a dia de la gestió de la fiscalitat i per la defensa de l'ordre jurídic. I les comissions hi jugaren novament, com ho feien a la Cort general, un paper fonamental. De fet, la mateixa Diputació del General, si més no en els seus orígens, no havia estat sinó una comissió més, d'aquelles que allargaven les seves funcions més enllà de la cloenda de la Cort general. Durant els anys seixanta i setanta del segle XVI les comissions ja foren presents a la Diputació amb un rol important, creades amb la missió d'assessorar el consistori de diputats i oïdors en les matèries més polèmiques.

No hi ha dubte, però, que la Cort general de 1585 suposà un abans i un després en la presència de les comissions al si de la Diputació del General. En aplicació dels Capítols dels redreç que els donaven aquell nou protagonisme, les comissions s'autoregularen a través de declaracions sobre l'abast de les seves pròpies competències, amb «vot decisiu per deliberar lo que'ls parega conforme justícia». Les comissions s'havien irrogat ben aviat una capacitat sense límits a l'hora d'interpretar les constitucions, fet que les havia projectat a intervenir, encara que fos per la porta del darrere, en tots els àmbits de la vida política del país. Com ha recordat Ernest Belenguier, interpretar sig-

---

⁶⁷ *Ibidem*, f. 42r i 416r.

nificava a la pràctica innovar en matèria legislativa, davant una Cort general cada dia més inoperant pel curtcircuit reial. El Consell d'Aragó es lamentava a les acaballes de 1591 de la voluntat dels braços catalans de *«hazerse juezes de todas las contenciones que se offercerán entre el Consejo real y ellos, y caminando por este camino dentro de muy poco se vedrán a quedar con toda la jurisdicción real.»*

Des de la tardor de 1587, amb la legislació de la Cort general closa a Montsó mesos abans a ple rendiment, les Divuitenes foren omnipresents a la Diputació, controlant la tasca diària del consistori de diputats i oïdors («tota l'administració del General ha mudat», reconeixien), davant el rebuig de figures com el diputat eclesiàstic i abat de Poblet Francesc Oliver de Boteller. El març de 1588, una declaració de Divuitena estipulà que, en endavant, les decisions es prendrien conjuntament entre consistori i Divuitenes per una majoria de tretze vots, encara que entre la posició majoritària i guanyadora no hi hagués ni un sol vot de diputat i oïdor. S'establí, a més, la capacitat d'auto-convocatòria de les Divuitenes i la seva iniciativa per actuar amb la presència o no dels diputats i oïdors. Entre la primavera de 1589 i la tardor de 1591 es mantingueren actives de forma gairebé permanent a la Diputació deu o més Divuitenes, amb un centenar de persones plenament actives al govern de la institució, més enllà dels diputats i oïdors. Per a assegurar una operativa més eficient, encarregaren sovint a tres comissaris la preparació material de les reunions.

Aquesta revolució representativa de les noves comissions de 1585 tingué dos efectes pregons: fer saltar pels aires el filtre que suposava la insaculació (els membres més poderosos als braços controlaven ja personalment les polítiques de la Diputació del General) i impulsar una actitud més agressiva de la institució en l'exercici del poder, fet que desembocaria en les greus torbacions polítiques del període 1587-1593, que es clogué amb un acte de força de la Monarquia per desnaturalitzar les comissions. A partir de 1593 (quan Felip II de Castella cometé per la força el gravíssim acte de suspendre unilateralment la legislació de la Cort general que donava peu a l'acció de les Divuitenes), la seva composició deixà de ser una decisió de la Junta de Braços i els membres passaren a ser designats directament pels diputats i oïdors. Aquesta aparentment simple alteració tindria conseqüències internes determinants: les comissions recuperaren el seu simple paper polític assessor i deixaren de banda el de control de l'activitat interna del consistori: és perdé així un bon instrument per garantir una millor gestió econòmica i financera de la institució.

Les Juntes de Braços, inseparables d'aquest procés d'intervenció de les comissions a la Diputació del General, havien de jugar també un paper determinant durant les darreres dècades del segle XVI. Els seus orígens es perdien en el segle anterior, encara que la connexió més directa es troba segurament en diverses convocatòries dels anys 1525-1532 dutes a terme per estudiar alguns

casos que afectaven les competències de la Generalitat. Des d'aquell moment, el seu paper es va formalitzant a poc a poc. A partir de 1555 sembla fixar-se la mecànica de convocatòria amb crida pública als membres dels braços presents a Barcelona i de presentació del problema als presents a través d'una *proposició* del consistori de diputats i oïdors. Des de 1559, de la convocatòria de la Junta de Braços (encara anomenada només «aplec de les persones dels tres estaments») es derivà la creació de comissions de seguiment dels afers que havien portat a la crida als estaments. El 1569, el diputat militar ja qualificava de «costum lloable antich» la crida dels braços «en negossis àrduos». Els altres dos diputats, en canvi, preferien una comissió d'electes o elets designada pels consistorials i denunciaven la «confusió» que provocaven les crides als braços. Naturalment, les Juntes de Braços posteriors a la Cort de 1585 enllaçaren amb aquesta tradició i en fixaren encara més les comeses i la composició.

Entre 1587 i 1593 s'aplegaren gairebé un centenar de Juntes de Braços, amb una periodicitat pràcticament mensual, mentre que, entre 1601 i 1652 (moment de la seva gairebé definitiva extinció), segons va comptabilitzar Juan Luis Palos, van tenir lloc unes cent trenta-tres, és a dir, poc més de dues a l'any. El nombre d'assistents baixà també de forma força considerable, a partir dels 800 membres d'unes 300 famílies que hi havien participat en l'edat d'or d'aquells anys finals del *xvi*. El motiu d'aquest canvi té plena relació amb les comissions. Des de 1593, les Juntes de Braços ja no designaren mai més els seus membres encara que poguessin impulsar o aconsellar la seva creació i els obliguessin a retre comptes un temps més tard.

Així, doncs, durant la primera meitat del segle *xvii*, les reunions dels estaments a la casa de la Diputació (reclamades sovint pels oficials jurídics de la institució, a la recerca de consensos més amplis entre la classe dirigent catalana) van tenir un marcat accent de denúncia dels grans conflictes polítics amb la Monarquia, alhora que abandonaren l'examen i el control de la pròpia institució: així, per exemple, al llarg de la dècada dels vint, sobre la recuperació de les galeres del General o la reclamació reial del dret del coronatge (1623-1624), la imposició de carretatges (1625), la preparació de la Cort general i la reclamació del jurament reial de les Constitucions (1626), la campanya a Madrid per a la separació dels Comtats (1627-1628), la vinculació de Ripoll a la província benedictina de Valladolid (1628) o el naixement del príncep (1629).

El nou paper director del Consell de Cent barceloní sembla essencial en aquests temps de decadència de les Juntes de Braços, tal vegada, anunciant el procés que acabaria conduint dècades més tard, en un context encara més difícil, a la formalització de la Conferència dels Tres Comuns. Les reunions de les Juntes de Braços s'iniciaven amb la lectura d'una proposició per part dels diputats i oïdors i immediatament el conseller barceloní present (normal-

ment, el segon) s'emportava una còpia escrita per llegir-la als consellers. Una vegada debatut l'afer pel govern barceloní, el conseller tornava per fer públic el seu vot, després del qual la resta dels membres de la junta anaven emetent també la seva opinió. Barcelona, doncs, marcà clarament el camí d'una Diputació del General més desdibuixada. A partir de 1652, Les Juntes de Braços van reaparèixer en comptadíssimes ocasions i només en relació a la creació (per extracció) de les comissions d'habilitadors per a l'extracció dels consistorials, a les acaballes de cada trienni de govern a la Diputació del General.

2.2. Les comissions dels segles XVII-XVIII

A llarg de les primeres dècades del sis-cents moltes de les més escasses reunions de Juntes de Braços acabaren amb el nomenament pel consistori de successives «junes de elets» que treballaven posteriorment els aspectes més polèmics de la política del moment. Moltes d'aquestes comissions, però, ja no eren resultat de les reunions dels braços, sinó de la designació particular i la convocatòria específica dels diputats i oïdors. Són «junes d'elets» del consistori, terminologia que, volgutament, remarca el seu caràcter subsidiari.⁶⁸

La composició de les comissions més habituals, consagrades a l'assessorament dels diputats i oïdors en afers polítics que afectaven les competències de la Diputació del General serà, com hem dit, resultat de la lliure designació dels consistorials. Tindran un caràcter més flexible: fins i tot, ocasionalment, depenent del tema tractat, no es respecta ni tan sols la paritat entre braços. Ara bé, les comissions d'aquesta època també poden constituir-se a sort a través de l'extracció des dels *Llibres de l'Ànima*, «ab bolsas de cuyro y bolas de fusta».⁶⁹ Així serà en dos supòsits: per al nomenament de determinats càrrecs o l'autorització d'algunes despeses en àmbits concrets de govern (preferentment sobre ambaixades: «que aquella junta ab los sis consistorials conegan y dicidescan per pluralitat de veus, per escrutini, la conveniència de embiar-lo», es diu el febrer de 1711), segons l'estipulat per la legislació de la Cort general, i en la intervenció en els filtres de renovació dels candidats a les extraccions de diputat i oïdor, en aplicació del capítol del redreç 85 de la Cort general de 1599.

Naturalment, els diputats i oïdors mai treballaren sols. A més del suport jurídic dels assessors ordinaris i de l'advocat fiscal, funcionaris en plantilla de la casa, els consistorials acudiren sovint a la convocatòria de «consulents» o

---

⁶⁸ El 14 de novembre de 1623, per exemple, «se juntaren en la present casa, per orde de ses senyories, per los negocis de galeres, los senyors Francesch Codina, conseller ters, don Francisco Terré, degà y canonge de la Seu de Barcelona, Miquel d'Oms, senyor de Sant Jordi, don Ramon de Calders y Ferran, senyor de Pierola, misser Jaume Aymerich, misser Miquel Joan Magarola. Elets, elegits y nomenats per ses senyories, juntament ab altres, los quals aportaren en consistori y donaren en mà y poder de ses senyories uns apuntaments acerca de les coses de dites galeres» (*Dietaris de la Generalitat...*, vol. V, p. 53).

⁶⁹ *Dietaris de la Generalitat...*, vol. X, p. 378.

juntes de doctors «dels més graves i experts de la plassa» (1629) per als afers d'un component tècnic, processal, més marcat.⁷⁰ Sovint, aquesta intervenció dels doctors fou reclamada per les mateixes «juntes d'elets» o Divuitenes, que treballaren conjuntament amb els assessors jurídics de la casa i els externs convocats. També succeí a l'inrevès, quan el setembre de 1701, per exemple, el personal jurídic de la institució animà els consistorials a convocar una novena, atès que «dita dependència era més política que legal».⁷¹

El creixement de la temperatura política a la vora de 1640 va suposar un recrudiment de l'activitat de les «juntes d'elets». Les conseqüències de la guerra i la declaració illegal del *Princeps Namque* van suposar la constitució per l'estiu del 1637 d'una molt activa trenta-sisena que s'aplegà gairebé a diari durant mesos. De fet, podríem dir que el volum de la comissió era una mena d'escenificació formal de la importància de l'afer: «aparegué a dita junta y resolgué, que per las mateixas causas y motius, era molt convenient que todas las personas eletes assistissen en ditas juntas y que no's reduís dita junta a menor número, perquè era molt convenient que tots oïssen los magnífichs assessors y advocats aplicats, y estiguessen ben enterats del fet, per què ab major maduresa, poguessen donar son vot y parer acerca ditas cosas». Pel juny de 1639 els consistorials creen definitivament una Vint-i-quatrena de Guerra o Junta de Guerra, precedent directe de la gran Junta de Braços del diputat Pau Claris.⁷²

Durant la segona meitat del segle XVII, en canvi, la decadència de les comissions, paral·lela a la desaparició de les Juntes de Braços, sembla difícilment qüestionable. Tan poc habitual resulta la seva presència, que el consistori es veu obligat a argumentar davant del lloctinent la convocatòria d'una junta «per a consultar los negocis y affers de la present casa y General», pel gener del 1657, en els següents termes: «juntar Trentasisena és styl de la casa en matèrias graves, per donar rahó a las personas convocades de aquellas y demanar consell per a acertar lo remey convenient y més a propòsit, y que aparegué ser-ho esta per los molt clamors de universitats de Cathalunya que de cadaldia tenim».⁷³

Amb el canvi profund de les condicions polítiques que suposà la mort de Carles II, la Cort general de 1701-1702 sembla obrir un nou canvi de tendència, en establir la convocatòria de comissions per a l'aplicació d'alguns dels acords constitucionals i del redreç (com ara per al nomenament de certs càrrecs o la constitució d'una companyia nàutica). Molt sovint, aquestes noves novenes de les primeries del segle XVIII (tot i mantenir també vida pròpia), seran en

70 *Dietaris de la Generalitat...*, vol. V, p. 303.

71 *Dietaris de la Generalitat...*, vol. X, p. 55.

72 *Dietaris de la Generalitat...*, vol. V, p. 760 i 983.

73 Continuava així: «... y per altra part se'ls daven notícias y també acostumava en la mateixa matèria de alojaments exedint lo que per constitucions està ordenat rebèrrer informacions y de aquellas averiguar la contrafacció, y declarada per sos assessors, jurídicament, suplicar los presidents lo reparo, y no alcançant-lo, acudir a sa magestat ab embaxadas y suplicacions» (*Dietaris de la Generalitat...*, vol. VII, p. 52-53).

realitat la representació de la Diputació del General dins les potents i decisives Conferències dels Tres Comuns. Paral·lelament, les Divuitenes semblen tornar a ocupar-se dels aspectes de major alçada política. Joaquim Albareda ha assenyalat la necessitat d'estudiar-les més a fons: «realment paga la pena d'aprofundir en el seu coneixement, perquè si bé la seva funció es limitava a assessorar, sovint influïen notablement en la presa de decisions dels diputats».⁷⁴

Certament, hi ha indicis d'un nou reforçament del seu paper. Les Divuitenes d'aquesta etapa final, amb la finalitat de fer un primer esborrany de memorials i cartes, delegaren sovint en sisenes «atribuint-los facultat y poder per a premeditar, discòrrer y consultar dit fer, tant políticament com legalment, ab aquellas personas que millor los aparexará, encara que sia ab advocats. Del que los aparaxará se dega fer se donen firmar-ne un paper, lo qual diu sien servits los senyors diputats reportar a la present Divuytana, pera que en vista de ell, pugan aconsellar a sas senyorias lo fahedor, podent gastar per est effecte dits senyors deputats lo que convinga de las pecunias del General». La decisió de quina seria la composició concreta d'aquestes sisenes (com ara, per exemple, la que preparà una carta al rei pel desembre de 1702), però, continuà a mans del consistori de diputats i oïdors.

Durant aquells anys d'activitat renovada les comissions abordaren nombroses qüestions d'organització interna, com ara l'acceptació o no de la presència de germans en una comissió (els omnipresents Saiol), l'edat mínima per assistir-hi, la compatibilitat amb oficis com el de visitador reial o l'especificació del suport expressat en els nomenaments de càrrecs per la comissió («*nemine discrepante*» o «per pluralitat de veus»). El moment dona peu a l'exercici de reunions poc habituals, com ara una Divuitena de l'agost de 1703 formada a parts iguals per homes triats pel consistori i el Consell de Cent per un afer relatiu al veguer de Barcelona i de la qual no es troben referents des de l'octubre de 1648, segons el «llibre de mestre de serimònies».⁷⁵

Tercera part

Les juntes i comissions dels moments republicans

3.1. La Junta de Braços de 1640

Resulta prou interessant analitzar al detall el funcionament de la presa de decisions a la Diputació del General en els moments de màxima excepcionalitat política. La constatació més important és que es tendí a la conservació d'un poder fort per part del consistori, però combinat amb el paper asses-

⁷⁴ *Dietaris de la Generalitat...*, vol. X, p. 25.

⁷⁵ *Dietaris de la Generalitat...*, vol. X, p. 281, 323 i 418.

sor de la trenta-sisena i altres juntes auxiliars, sota la direcció general de la Junta de Braços.

De fet, la Junta General de Braços convocada el 10 de setembre de 1640, no fou sinó la continuació d'una Divuitena creada pel consistori «per a disposar les matèries corrents». Ben aviat, els membres d'aquesta Divuitena es plantejaren la necessitat de convocar més gent fins a fer una trenta-sisena i es qüestionaren la possibilitat de procedir a una divisió funcional, més operativa, de les seves tasques: «si de las personas anomenadas y otras faran dos juntas diferentes, la una per tractar los medis per preparar nostra defensa natural y la altra per tractar cosas de hazienda per acudir als gastos que se offerexen». Entre aquestes noves divuit persones, demanaren al consistori que els nomenà que «sien entre los ecclesiàstichs, los síndichs dels molt illustres Capítols y entre los titulars, los majors magnats i barons; y entre los reals, tots syndichs de la universitats que concorren en brassos». La Junta de Braços va reconèixer d'entrada «plena facultat» al consistori i la nova trenta-sisena per «deliberar y resoldrer lo que convindrà fer» amb completa autonomia de despesa. El 13 de setembre, els braços constituïren finalment una Junta de Guerra i una Junta d'Hisenda, totes dues formades per dotze membres, dotant-les de la major flexibilitat en la seva composició (es diu explícitament en crear-les que si un dia hi haurà alguna absència, els diputats en podran nomenar substitut ocasional).⁷⁶

Una vegada creada aquesta estructura bàsica de funcionament, la trenta-sisena i les juntes de matèries anaren generant propostes de caire general (la primera) i específic (les segones), les proposaren al ple de la Junta de Braços i aquest encarregà al consistori de diputats i oïdors la seva execució material. A partir del 30 de setembre arrencà també l'embrió del que seria la tercera junta específica, la de Justícia, que va néixer oficialment com una sisena «per a que imposen penas als soldats y oficials per conservació dels exèrcits», perquè recolzin la germandat creada per assegurar la pau pública al rerepaís i perquè «procuren de prompte y ab tot rigor la execussió de penas contra las personas dels tres brassos que són estades renitents a la present convocació i unió, y a prestar lo sòlit jurament que han prestat los demás».

El 3 d'octubre de 1640 el consistori es reuní amb la trenta-sisena i la Junta de Guerra per acabar de perfilar una estructura a cavall entre la comissió i el tribunal: nou persones encarregades bàsicament de fer-se càrrec dels qui rebutjaven prestar fidelitat als braços, «les quals judiquen breument y summàriament las causas tocants a dit tribunal, la veritat del fet atesa, donant-los un assessor lo qual tinga vot consultiu, y las causas se sentencien per escrutini». El consistori nomenà els seus nou proposats per la trenta-sisena i la Junta

⁷⁶ *Les Corts Generals de Pau Claris: Dietari o procés de Corts de la Junta General de Braços del 10 de setembre de 1640 a mitjan març de 1641*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976, p. 125 i 127-130.

de Guerra: exclosos els eclesiàstics per tractar-se d'afers de justícia civil, la integraren cinc militars i quatre ciutadans. Tanmateix, dos mesos més tard, el 2 de desembre, s'hi afegí el conseller segon de Barcelona, que passà a presidir-la.

Aquesta estructura de funcionament, però, debilita el consistori, el qual, ben conscient, es resistí a perdre la iniciativa. Per això, els diputats i oïdors insistiren el 8 d'octubre als membres dels braços que comunicessin al consistori les seves propostes «abans de explicar-les en brassos o a la junta de las trenta sis personas, o a la de guerra, o a la de justícia, que conferides en qualsevol d'aquestes juntas las proposarem als brassos per a què acerca de ellas se prenga resolució». Amb el pas de les setmanes es comprovà també la necessitat de depurar alguns circuits d'informació: el mateix dia esmentat, la Junta de Braços decidí que les «resolucions de cosas de guerra» no passessin pels braços «per aparèxer que aquestas cosas se deuen tractar ab molt secret»: el consistori decidí parlar directament amb la trenta-sisena i la Junta de Guerra «ab plenitud de poder y sens referiment algú».⁷⁷

A mesura que l'exèrcit del marquès de los Vélez assolà el país, el Consell de Cent barceloní semblà anar guanyant protagonisme en el nucli dur del govern, especialment amb el control de la Junta de Justícia. Els braços es dissolgueren amb una pròrroga d'un mes, una vegada posat en marxa el govern, a fi d'atendre les seves responsabilitats en el control del territori («lo bé publich de la província y la pau y quietut d'ella»). L'autor del dietari de la junta, però, la trobarà a faltar: considera molt important «que estigués la província junta y los braços uberts», encara que els consistorials, amb la pròrroga «respiraren algun tant dels immensos treballs que avian suportats, pus estant uberts los brassos tingueren major número de personas de moltas parts y abundants en saber y prudència». La pròrroga de la Junta de Braços, a fi d'evitar les importants despeses que suposava, respongué també al fet que es considerava amb bon criteri que calia destinar tots els recursos sencers a la lluita.⁷⁸

El gener de 1641, amb les tropes del rei a les portes, l'ambient era ja desesperat: la Junta de Braços facultà els diputats i oïdors per convenir amb la trenta-sisena i les juntes els termes de l'inevitable pacte amb França. La trenta-sisena nomenà una petita comissió entre els seus membres per analitzar l'oferta d'assistència militar a un Principat ja sota protecció de Lluís XIV «ab que se reduesca son govern a forma de república ab los pacte y condicions que ab sa magestat christianíssima de una part y la província de altre se ajustaran.» El 16 de gener, els braços s'hi avenguiren al pacte i demanaren a la trenta-sisena que els informés de totes les negociacions a ells mateixos i al Consell de Cent

⁷⁷ *Ibidem*, p. 167, 171, 178 i 180.

⁷⁸ «Y en quant a las juntas que han de restar per tractar y disponer las matèrias que se offeriran sia en la forma que ara estan, procurant que resten en ellas las personas que assistexen avuy en aquesta ciutat y poden assistir en ella ab major comoditat, lo que reste a la disposició del consistori y trentasi-sena, ajustant-se ab lo parer de la ciutat» (*Les Corts Generals de Pau Claris...*, p. 236 i 246-247).

de Barcelona. Els fets és precipitaven i tothom entenia que no hi havia més remei que llançar-se del tot en braços del rei cristianíssim. El dia 23, el consistori reconegué en la seva proposició als braços que només acceptant del tot l'obediència del rei Lluís XIII els francesos es farien càrrec de la defensa de Barcelona: «de comú acord dels dos consistoris y personas eletas se prengué en lo die de vuy resolució que los Brassos y Concell de Cent estiguessen en lo die de vuy en un mateix temps junts, per çò que, pus lo voler destruir y acabar la província caminava a tanta pressa, era molt convenient que no's perdés temps en procurar y cuydar del reparo millor que se podria trobar per a opor-sar-se a tan gran fúria y cólera com mostravan tenir las personas que tenian a son càrrech la destrucció y ruyna de ella».⁷⁹

A partir del 23 de gener i de l'acceptació definitiva de la dependència francesa, els braços organitzaren un nou Consell de Guerra per dirigir la defensa, format per dos militars francesos i quatre catalans, amb Jaume Damians com a secretari. Durant els dies posteriors, però, continua funcionant, si més no, la «Junta de Justícia de la Generalitat» que actuà inflexible per processar els darrers desertors. A principis de febrer, assumint el fet que, «aquesta província ha mudat de estat», el consistori demanà i els braços atorgaren la constitució d'una nova Junta de pèrits per articular la justícia: «los senyors diputats sien servits fer una junta particular de personas ben estesas y intencionadas, així dels que entran en brassos com de las que són de Concell de Cent, los quals fassan un paper de dits apuntaments, lo qual ponderat y fet manarà sa senyoria dels senyors deputats convocar los presents brassos.» Els braços nomenaren com a resultat una Dotzena (quatre membres per braç) que es posà immediatament a treballar en la instauració del nou ordre: les seves primeres mesures foren la clausura de les oficines de la casa del Racional i la de la Inquisició, on es trobava també l'arxiu reial; ben aviat s'inicià, sota la seva direcció, l'operativa de confiscació de béns.⁸⁰

3.2. La Junta General de Braços de 1713

A diferència del que s'havia esdevingut el 1640-1641, el 1713 els braços es reuniren per separat dins la Casa de la Diputació, tot seguint l'estructura d'una autèntica Cort general. El Braç Eclesiàstic s'ajunta al saló «on acostuma juntar» el Braç Militar; aquest, al saló dit dels Reis; i el Braç Reial, al saló del Consistori. La iniciativa de la seva convocatòria partí no només del consistori de diputats i oïdors, sinó també del Consell de Cent i del Braç Militar i s'adreçà a totes les persones dels tres estaments que acostumaven i podien assistir a la «Junta de Brassos», a la Casa de la Diputació. Davant la proposició

⁷⁹ *Les Corts Generals de Pau Claris...*, p. 412 i 430.

⁸⁰ *Les Corts Generals de Pau Claris...*, p. 433-434, 445, 465, 470-471 i 476.

que els dirigí el consistori, el Braç Militar fou del parer que els braços nomenessin («per escrutini *ad aurem secretarii*») una Vint-i-setena per analitzar la situació i aconsellar el consistori, elecció que s'esdevingué al dia següent de l'obertura, l'1 de juliol. El Braç Eclesiàstic preferia una novena més executiva, però finalment s'imposa la tesi de la Vint-i-setena, que hauria de reunir-se a la sala de la Casa de la Diputació que utilitzava habitualment el jove Tribunal de Contrafaccions. El Braç Reial es preocupà d'entrada per la composició dels seus nou representants: tot i aplegar-se a Barcelona, volgué preservar una majoria forana: finalment serien quatre barcelonins i cinc síndics de viles i llocs (Manresa, Valls, Santpedor, Tarragona i l'Estany).⁸¹

El conseller en cap barceloní, probablement seguint la mecànica de treball de la Junta de 1640, encara que sense citar-la, proposà sense èxit el 3 de juliol que es constituís una trenta-sisena «tenint esta facultat per subdividir-se en aquellas juntas que convindrà, donant-los y atribuint tots los poders y facultats sien necessaris», fent alhora pròrroga de la Junta general fins el dia de Nadal. Al dia següent, el conseller en cap insistí en la formació d'una comissió (els membres de la qual fossin nomenats pels presidents dels braços), a fi que «guanyant los instants, formen una planta dels medis, que així en prompte com per avant, se hauran menester per la assistència de las tropas necessàries per la guarnició de las plasas y defensa de las fronteras del present Principat reportant-se després al present bras per resòldrer y deliberar per sa part lo fahedor».⁸² El Braç Militar s'adherí a la formació de la trenta-sisena (els seus representants serien nomenats pel president del braç), deixant a mans dels tres presidents dels estaments la convocatòria d'una nova Junta de Braços abans del dia de Nadal.

Entretant, però, el consistori de diputats i oïdors no es resistí a dir-hi també la seva. El 7 de juliol, enmig del clima de fervor religiós desfermat durant el setge i presa la decisió definitiva de resistència per iniciativa del Braç Reial, nomenà nou teòlegs com a «consulents» per aconsellar «aserca la justícia o injustícia de la guerra». El consistori, a més, demanà que es nomenessin persones de satisfacció dels tres braços i savi Consell de Cent, perquè aconsellessin sobre la guerra en companyia dels teòlegs designats. Al dia següent, es procedí al si dels braços al nomenament dels habilitadors dins de cada estament. Al Braç Reial fou el president qui nomenà un síndic i un ciutadà, essent després els tres els qui nomenaren els nou habilitadors. Seguiren intensíssims debats, cada dia, als braços, que duraven fins a les tres i les quatre de la matinada.⁸³

---

81 *La Junta General de Braços de 1713; L'ambaixada Dalmases i altra documentació (1713-1714)*. Barcelona: Parlament de Catalunya: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2008, p. 100, 118 i 141-142.

82 *La Junta General de Braços de 1713...*, p. 111.

83 *La Junta General de Braços de 1713...*, p. 124, 125 i 129.

Finalment, entre els dies 10 i 11 de juliol es configurà definitivament l'estructura interna de la trenta-sisena de govern, que s'aplegà a la «pessa del costat en que se acostuma de ajuntar lo bras militar»:⁸⁴ en fou nomenat president el marquès del Poal i es reconegueren vuit vicepresidents i un secretari. De la seva composició se n'extreuen quatre o cinc (als processos n'apareixen quatre, però Castellví en cita cinc) juntes o comissions:

a) Junta de Segrestaments, Donatius i Préstecs: cinc membres.

b) Junta Secreta, després dita política: cinc membres, amb Antoni de Villarroel i Rafael Casanova, el portantveus de governador de Catalunya, el protector del Braç Militar i l'oïdor eclesiàstic.

c) Junta de Provisions, també dita de prevencions o d'economia: vuit membres, entre els quals, el conseller segon Salvador Feliu de la Penya.

d) Junta de Guerra.

e) Junta de Medis.

A partir del 12 de juliol les juntes s'aplegaren en cambres separades matí i tarda i al dia següent Antoni de Villarroel fou nomenat general en cap («ha vingut a obsequiar a sas excel·lències donant-los las gràcias de la dita nominació; y és estat tractat en tot y per tot com als grandes»):⁸⁵ Segons Francesc de Castellví, el 16 de juliol, una vegada posades en marxa les comissions per matèries i oberta la trenta-sisena per als afers més importants, finalment, els braços foren prorrogats fins l'1 de gener de 1714.⁸⁶ El cert és que, tancat definitivament el setge pocs dies més tard d'aquella decisió, mai més tornaria a ser convocada a Catalunya una Junta de Braços. La situació d'ofec, a més, afavorí una concentració del poder militar real a mans de Villarroel i la Ciutat de Barcelona.

Conclusió

Resulta impossible entendre l'organització i el paper de la Cort general dins la Catalunya constitucional moderna sense passar per l'estudi del paper clau de les comissions. En foren l'ànima, des de la mateixa obertura de les sessions fins a, molt temps després de closes, amb la recaptació del donatiu o les sentències dels jutges provisors de greuges. Així mateix, les Juntes de Braços cridades pels diputats i oïdors al llarg dels segles *xvi* i *xvii* aplegaren centenars de membres de les classes dirigits i constituïren un sistema eficient de transferència del poder per resoldre la progressiva pèrdua de protagonisme de la Cort general al llarg del govern dels Àustria. De la seva convocatòria (o

⁸⁴ *Diataris de la Generalitat...*, vol. X, p. 1349.

⁸⁵ *Diataris de la Generalitat...*, vol. X, p. 1350.

⁸⁶ Castellví i Obando, Francesc. *Narraciones históricas*. Madrid: Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, cop. 1997-2002, vol. III, p. 583.

directament del designi del consistori reduït) van néixer centenars de comissions no estables (les anomenades habitualment Divuitenes), encarregades del seguiment dels principals afers de govern. Sense la seva existència, la Diputació del General difícilment podia haver estat un instrument eficaç al servei de les classes dirigents, tal i com el control polític de la institució per part del rei a partir de 1652 va posar de relleu.

Però més enllà de la Cort general i de la Diputació del General, institucions permanents, les comissions ocuparen un paper fonamental en els grans moments d'exercici de la sobirania política: naturalment, parlem de la Guerra dels Segadors i de la Guerra de Successió. Les comissions gaudiren d'una flexibilitat i un encert representatiu que les féu imprescindibles. De la gran Junta de Braços de 1640 van néixer les comissions que van gestionar el govern republicà dels primers mesos de combat contra la Monarquia hispànica. I què fou sinó una nova comissió, la Conferència dels Tres Comuns, la que articulà la posició comuna de les institucions catalanes al servei de la causa de l'arxiduc primer i de la supervivència de les institucions nacionals finalment. Les comissions es revelen com una mena d'escala d'emergència, però per continuar pujant, en els grans moments.

Fos en el funcionament reglat de les institucions, fos en els moments de gran excepcionalitat política, les comissions destacaren per la seva capacitat de vehicular iniciatives i d'ampliar la representació al si de les institucions. Iniciativa, per exemple, expressada en la proposta de noves lleis i normatives a la Cort general i en la gestió dels conflictes polítics del dia a dia i en la defensa de l'ordre constitucional al si de la Diputació del General. Foment d'una creixent representació d'amplis sectors socials a través de la capacitat de vehicular les propostes del territori a la Cort general o de trencar les costures del control polític imposat pel sistema insaculatori a la Diputació del General. Amb la mort de la Catalunya constitucional de la qual tot just ara mateix commemorem el tricentenari s'obrí una nova era en la qual, per dret de conquesta, fou esborrada qualsevol via de representació del país a les institucions de govern i s'imposà un rígid principi de jerarquització al servei del poder absolut d'un rei, els executors del qual serien, bàsicament, al nostre país, militars i recaptadors d'impostos. Les comissions havien perdut el seu sentit per massa temps

Les comissions de Balanç i Redreç: dels antecedents del XVI a les corts encavalcades de 1701-1706

Eva Serra i Puig

I. Balanç, Donatiu i Redreç

Un cop feta la convocatòria de la cort general es celebrava l'acte d'inauguració amb la presència del rei i la lectura de la proposició reial i seguia la resposta dels braços a càrrec del president del braç eclesiàstic. L'apertura de corts comportava, després, l'organització de les comissions de treball.¹ Aquestes comissions cobrien funcions diverses i tenien la representació dels tres braços. Més d'una comissió estava relacionada amb el funcionament i l'activitat de la Diputació del General: la Comissió del balanç i la Comissió del Redreç. La primera tenia com a tasca la supervisió de les finances del General i la segona estava relacionada amb l'elaboració dels anomenats Capítols del Redreç destinats a reformar i a posar al dia la legislació relativa a la Diputació del General. Segons Oriol Oleart, el concepte Capítols de Cort és un terme genèric que engloba tots els acords presos a la Cort General i, en aquest sentit, també, doncs, abraça aquests Capítols de Cort del General, que els solem reconèixer i anomenar Capítols del Redreç.² Aquesta relació entre obrir el Balanç i ordenar el Redreç queda prou clara en el capítol 19 del Redreç de 1553 que, a més, com veurem, permet observar la preocupació existent pel creixent nombre de deutors envers el General.

La Comissió del Balanç ens permet conèixer la situació financera de la Diputació, per tal com el General o Generalitat estava obligada a ensenyar els

---

1 El procediment parlamentari no tenia normativa pròpiament dita, d'aquí l'existència de pràctiques i estils, la més important és la del jurista PEGUERA, Lluís de, *Pràctica, forma y estil de celebrar Corts Generals en Catalunya y matèries incidents en aquelles*, Barcelona, Rafel Figueró, 1701. Edició facsímil a càrrec del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i del Centro de Estudios Políticos y Constitucionales de Madrid, Madrid 1998. Conté un estudi introductori de Tomàs de MONARGUT I ESTRAGUÉS, p. IX-LVII. La primera edició de la *Pràctica* de Peguera és de 1632 i també ha estat objecte d'una edició facsímil per Barcelona, Editorial Base, 1974.

2 O. Oleart, «La creació del dret: els anomenats *Capítols del Redreç* del General de Catalunya», *Pedralbes*, 13/1,(1993), p. 245-258.

seus comptes cada vegada que hi havia convocatòria de Corts i el Balanç, fet de cort en cort, és una font incompleta però una magnífica font per a conèixer l'evolució de les finances de la Diputació i els seus problemes. Aquests problemes són una de les guies per orientar el Redreç, és a dir la reforma o reactualització de les lleis que regulaven la Diputació del General.³

Els Capítols del Redreç són importants perquè la legislació general és escassa pel que fa a la normativa de la Diputació i, sense aquests Capítols, seria molt difícil tenir un coneixement exacte del funcionament històric de la Diputació a través del temps. És més, segons estudis recents de Josep Capdeferro, la manca de corts, en impedir les reformes i reactualitzacions que la Diputació necessitava, propicià que les sentències de la Visita del General poguessin funcionar de fet com a normativa, «redreç encobert» és la definició que en fa Capdeferro, tot i no ser Capítols del General o del Redreç sortits de Cort.⁴

A Catalunya no tenim cap obra recopiladora de la normativa de la Diputació com la del regne de València de Guillem Ramon Mora d'Almenar de 1625,⁵ ni tampoc disposem de cap descripció de l'estil del *Ceremonial* de Lorenzo Ibañez de Aoyz de 1611 d'Aragó.⁶ Catalunya disposa, pel que fa a la normativa del funcionament de la Diputació, d'una banda, del *Libre dels Quatre Senyals*, si bé, però, la seva cronologia apenes assoleix el segle XVI. El *Libre dels Quatre Senyals*, tot i ser de consulta permanent, es mantingué manuscrit fins a la seva primera edició de 1634. No és cap cosa estranya, el *Ceremonial* aragonès s'hi ha mantingut fins a 1989. Però Catalunya disposà també de la impressió dels quaderns de disposicions legislatives sobre el funcionament de la Diputació. En cada Cort General, com els Regnes d'Aragó i València, Catalunya obtenia capítols específics destinats al funcionament de la Diputació, però a diferència dels Regnes d'Aragó i València, els de Catalunya van passar a l'estampació. Segons la Taula de les Estampacions de Guillem Maria de Brocà,⁷ els capítols del Redreç de 1512 ja foren estampats l'any 1553 i així

3 Des de 1520 s'usa la denominació Capítols del Redreç, el 1512 els denomina «Capítols per la bona administració»

4 Josep CAPDEFERRO ha posat atenció en la importància en aquest sentit de les sentències de les visites de 1621 tot situant el context d'una coneguda estampació de les sentències dels visitadors sobre els càrrecs dels oficials de la Diputació de Barcelona i l'estampació descoberta per ell sobre els càrrecs de l'esquadra de les galeres de Catalunya, Josep CAPDEFERRO, *Joan Pere Fontanella (1575-1649), un advocat de luxe per a la ciutat de Girona. Plets i negociacions juridico-polítiques d'un municipi català a l'alta edat moderna*, Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2010, pàgs. 208, 210. Tesi doctoral publicada amb el títol *Ciència i experiència el jurista Fontanella (1575-1649)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012, p. 152-154. Pel que fa a l'actuació inspectora del General veure també Eva Serra, «Territori i inspecció fiscal: la visita del General de 1600», dins *Les xarxes urbanes a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, Barcelona Rafael Dalmau, 2011, p. 169-284.

5 *Volum e recopilació de tots los furs y actes de Cort que tracten dels negocis y affers respectants a la casa de la deputació y generalitat de la ciutat y regne de València*, València, Impremta de Felip Mey, 1625, edició facsímil, València, 1999.

6 *Ceremonial y brebe relación de todos los cargos y cosas ordinarias de la Diputación del reyno de Aragón hecho en el año de mil seyscientos y onze por Lorenzo Ybañez de Aoyz*. Zaragoza, 1989, edició facsímil d'una obra manuscrita de 1611, amb una introducció de J. Antonio Arnillas i J. Àngel, Sesma.

7 G.M. DE BROCÀ, *Taula de las Stampacions de les Constitucions y altres drets de Cathalunya y de les costums y ordinaçions de sos diverses paratges*, Barcelona, fills de Jaume Jepús, 1907, p. 92-119.

mateix sembla en el cas dels de 1522, i els de 1531 ho foren el 1534. Sembla que l'estampació, pel que fa als Capítols del Redreç es regularitza el 1553. Això vol dir, que durant anys, la normativa de la Diputació o Generalitat es mantingué manuscrita, almenys fins a 1534 pel que fa als quaderns legislatius i fins a 1634 pel que fa a llibre dels *Quatre Senyals*.⁸ Tal com s'ha dit més amunt no eren les úniques referències normatives, caldria afegir-hi els capítols i ordinacions dels drets fiscals i els tarifaris, també estampats almenys des de 1534 i les sentències de les visites, de les que en trobem algunes d'estampades el 1621. L'enllaç entre l'etapa manuscrita i l'etapa impresa, en part fou salvada a través de les estampacions d'inicis del segle XVIII. Fet que demostra tant la importància del Redreç, per antic que fos, com, a quin extrem, les institucions catalanes i els seus homes contemplaren aquell moment del XVIII com una etapa de reforma i nou impuls i explica les edicions especials cumulatives fetes una l'any 1704, en el primer regnat del duc d'Anjou Felip V, i l'altra el 1707, en el regnat de l'arxiduc Carles III.

L'anàlisi de la creació dels Capítols del Redreç ha comportat visions contraposades tant ja en el seu passat històric com en la seva actualitat historiogràfica. El conflicte rau en la interpretació tant del grau de potestat de la Diputació com de la capacitat dels braços a soles en Corts per reformar la normativa de la Diputació. D'una banda quan estava convocada la Cort General sorgien entre aquesta i la Diputació greus conflictes en relació a la potestat en el terreny de les insaculacions; de l'altra els braços reunits en Cort General disputaven al monarca el dret d'intervenir en la normativa de la Diputació. Hi hagueren moments especials d'aquestes polèmiques. Pel que fa al poder del monarca, el 1585 s'encetà una crua controvèrsia entorn de la potestat del rei sobre la normativa de la Diputació del General, tot al·legant un privilegi del rei Martí de 1410, reconegut per uns i no reconegut per d'altres. La polèmica no fou només entre la terra i el monarca sinó també entre els braços i, de fet, actualment encara dura en la historiografia i, tant aleshores com ara, el debat s'explica segons el posicionament jurídicista o polític de la interpretació.⁹ Pel que fa a

---

8 *Llibre dels Quatre Senyals*, Barcelona, editorial Base, 2006. Edició facsímil del *Llibre dels quatre senyals*, Barcelona, Jeroni Margarit, 1634. Aquesta edició facsímil conté un estudi introductori de Tomàs de MONTAGUT i ESTRAGUÉS. La demostració de la consulta constant d'aquest llibre resta demostrada per les dues altres edicions del segle XVII, una de 1683 i l'altra de 1689, ambdues a càrrec de Rafael Figueró.

9 No s'ha trobat mai l'original d'aquest privilegi i sí en canvi unes notes de la Diputació molt més tardanes que hi fan referència. Tenint en compte que la data es troba entre el trànsit de la vida de Martí l'Humà i el nou monarca Trastàmara, sempre he pensat que els braços en aquella ocasió van saber convertir una disposició puntual reial en privilegi permanent. Tot i així, el cert és que els Capítols del Redreç, sense, però, la solemnitat de la legislació general, acaben tenint el decret reial. *Cort General de Montsó (1585)*. *Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*. Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums II/5. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Barcelona, 2001. Eva SERRA, «Introducció» p. I-LI. Encara que sembli que la solemnitat dels decrets reials en els capítols del redreç no sigui tant evident, cal tenir precisament present el conflicte estudiat per Miquel PÉREZ LATRE sobre els capítols 7, 13 i 34 de 1585, anul·lats pel rei fora de corts el 1593. Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Vic, Eumo editorial, 2004, p. 226, 234 i 251. Només això ja verificaria la necessitat de fer un seguiment sobre l'abast del privilegi de 1410, o si més no, quan aquest és al·legat i quan no i per què. Es clar que la Diputació sempre al·lega potestat en el terreny fiscal, però sovint és difícil veure on comença i on acaba aquest terreny.

les relacions entre la Cort General i la Diputació, el 1632 s'obria una polèmica que exemplifica la pugna, en temps de legislatura oberta, entorn de la capacitat de la Diputació a fer insaculacions durant l'actuació de la Cort General, fet que ha gaudit d'un bon treball per part de Jaume Ribalta.¹⁰ El cas de 1585 és un episodi que verifica la lluita de sobirania entre la Corona i la Diputació, i es troba vinculat a la necessitat de decidir si els deutors del General podien o no intervenir en la Comissió del Redreç i la polèmica portava a plantejar-se qui i com s'havia de decidir i si la monarquia havia de tenir veu i vot o no en aquesta decisió. Finalment allò que sabem, i ho veiem empíricament, és que la monarquia també posava la seva decretació als Capítols del Redreç, però això no impedia que en matèria fiscal, la Diputació fos sobirana. El cas de 1585 ens porta a la complexa relació de potestat o sobirania entre la Generalitat, entesa com a Diputació del General i la monarquia. El cas de 1632 és un conflicte entre el legislatiu i l'executiu en una època en la qual encara no havien nascut aquests conceptes ni s'havien delimitat, encara, aquestes figures institucionals.

Ara bé, la intenció d'aquesta comunicació no és penetrar en aquests aspectes, que més o menys vaig plantejar ja fa uns anys en un butlletí bibliogràfic sobre Corts,¹¹ sinó centrar-me en la relació estreta existent entre Redreç del General i Balanç del General, que encara que sobretot s'ha observat que desemboca en la possible quantitat del donatiu, és, al mateix temps, un mecanisme, que més enllà de la Visita, o, si volem, complementariament a la Visita, vincula les disposicions relatives a la Diputació amb l'ordenament de la fiscalitat del General i els seus ingressos. No deixa de ser una eina de referència per a les reformes i un instrument que obligava a tenir present una mena de pressupost *avant lettre*, a fi de portar a terme el compliment de les obligacions administratives i socio-polítiques pròpies de la Diputació del General.

Els Capítols del Redreç tenien, si més no, quatre objectius fonamentals: situar els drets polítics i competències del General, assentar i reactualitzar el sistema electoral i el funcionament del consistori, establir i posar al dia l'ordenament fiscal del General o Generalitat i disposar i recordar la funció de vigilància constitucional dels diputats i oïdors.

No és casual que una edició dels capítols del Redreç de 1599 feta el 1704 adjunti al costat dels esmentats capítols del Redreç de 1599 la impressió dels capítols de cort relatius a «las insaculacions a las bolsas de Deputats y oydors de comptes des de la formació de elles, feta en las Corts de Santa Anna,

---

10 J. RIBALTA I HARO, «"De natura Deputationis Generalis Cathaloniae". Una aproximación a través de la literatura polemista del seiscientos: la alegaciones jurídicas sobre el pleito de las insaculaciones de la Diputación del General de Cataluña (1632)», *Historia. Instituciones. Documentos*, núm. 20 (Universitat de Sevilla, 1993), pp. 403-471.

11 «Butlletí Bibliogràfic sobre les Corts Catalanes», dins *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 26 (Barcelona, 2007), p. 663-738.

any 1493» i les disposicions sobre insaculació de les corts de 1503, 1520, 1533, 1542, tot fent també referència als capítols sobre la qüestió de 1585 i 1599 i fent nota dels de la recent cort de 1702.¹² Tampoc no és casual que el 1707 es faci una edició compilada que reuneixi l'edició dels capítols del Redreç des de 1512 fins a 1553 incorporant-hi també els capítols dels drets o tarifaris de 1481, de 1547 i de 1575-76, a més de la concòrdia de frontera fiscal amb Aragó de 1564,¹³ edició cumulativa que amb paginació pròpia incorpora també els capítols del Redreç de 1585.¹⁴ Aquestes edicions, que posen en paper imprès alguns textos fins aleshores només en existència manuscrita, com el tarifari de 1481 o el redreç de 1512 només en manuscrit fins a 1553, revela, com ja he dit, el sentiment d'encetar una etapa de renovació i empenta política i permet també destacar que mentre 1704 edita el Redreç de 1599, el 1707 edita el Redreç censurat de 1585,¹⁵ és a dir aquell redreç que el 1593 va patir la retallada dels capítols 7, 13 i 34 pels quals la Diputació pretenia tenir competències de pressupost extraordinari, aspirava a ampliar la capacitat inspectora sobre el consistori i s'atorgava competències d'interpretació de la normativa del General a través de divuitenes. D'altra banda, els textos editats el 1704 revelen un interès més en el funcionament institucional i els editats el 1707 revelen un interès més directament fiscal. Dit això, cal afegir que les dues edicions cumulatives són prou ben fetes i amb les eines pertinents per facilitar la consulta tal com calgui, és a dir que ambdues disposen d'uns bons repertoris a través dels quals els responsables fiscals podien ràpidament resoldre qualsevol consulta independentment de l'any en que s'hagués fet el capítol o disposició. Evidentment, els Capítols del Redreç des de la segona meitat del segle XVI disposen tots ells de repertori de consulta.

La relació entre Balanç i Redreç que s'estableix en qualsevol convocatòria de Corts permet fer un seguiment dels ingressos del General, del pes del deute públic i de l'aplicació d'aquests ingressos.

He triat quatre moments anteriors a 1705-06: 1547, 1585, 1626 i 1702. La idea és verificar la composició de la Comissió de Balanç i del Redreç, la qualitat del Balanç, la qualitat del Donatiu, situar si és verificable algun debat pertinent, valorar el Donatiu i analitzar el caràcter de les disposicions del Redreç.

---

12 *Capítols per lo Redres del General y casa de la Deputació de Cathalunya fets en las corts celebrades en lo monestir de Sant Francesch de Barcelona per la SCRМ del serenissim senyor rey don Felip II de Aragó y III de Castella en lo any 1599. Van ajustats en esta nova impressió los capítols de Corts fahents per la sinsaculacions a las bolsas de Deputats y Oyadors de comptes desde la formació de ellas feta en las Corts de Santa Anna, any 1493*, Barcelona, Rafel Figueró, 1704. p 171-217. Es reproduiran tots ells en annex en l'edició per l'IEC dels Llibres de l'Ànima de la Diputació del General que un equip que coordino format per Jordi Buyreu, Núria Florensa, Silvia Jurado, Eduard Martí, Miquel Pérez Latre i Eduard Puig.

13 Aquesta venia a millorar la concòrdia del capítol 18 de 1547.

14 *Capítols dels drets y altres coses del General del Principat de Cathalunya y comptatde Rosselló y Cerdanya fets en Corts generals del any 1481 fins en lo any 1564 inclusive y dels drets que per pràctica y altrament se paguen. Novament manats imprimir*, Barcelona, Rafel Figueró, 1707.

15 Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo editorial, 2004, p. 175 i 226.

II. El Balanç i el Redreç abans de 1705-1706: algunes referències i reflexions

Pel que fa al Balanç de 1547 en primer lloc s'elegí una comissió de tres persones, una per estament residents a Barcelona per a encarregar el Balanç i portar-lo a Montsó i foren elegits Rafael Ubach canonge de Barcelona i abat de Banyoles pel braç eclesiàstic, mossèn Bartomeu Gironella ciutadà honrat pel braç reial i mossèn Joan Bonaventura de Gualbes donzell o cavaller pel braç militar.¹⁶ La comissió parlamentària, els balancers, estigueren formats, com totes les comissions parlamentàries per la representació dels tres braços, en aquest cas per nou persones, tres per braç.¹⁷ La seva funció era «veure, regonexer y examinar lo Balans del General tramés per los comissaris deputats per la present Cort». ¹⁸ Hi ha una estreta relació entre Balanç i el Donatiu com ens ho demostra per exemple el procés familiar del braç militar d'aquesta Cort: «lo dit estament —diu el procés— desitjant anar avant y dar conclusió en la present Cort y servey fahedor a sa magestat, havent entés que lo estament ecclesiàstich havia ellegit y nomenat persones per a veure y regonéixer lo Balans del General y tractar, apunclar y refferir de hont se porà pagar lo del servey a sa magestat offeridor y quant se porà carregar sobre lo dit General e quant se porà imposar de fogatjes, collegí per sa part y nomenà per al mateix effecte» els tres balancers del braç militar.¹⁹

El balanç sempre és un document complex per tal com hi consten no sols la disponibilitat financera de la Diputació sinó també els deutes cobrables i incobrables. El Balanç de 1547 revela que la Generalitat té 40 mil lliures comptants a la Taula de la Ciutat de les quals 26 mil poden estar disponibles pel servei al rei. Hi ha 10 mil lliures més exigibles, de les quals, però només sis mil són fàcils d'exigir. Hi ha encara 10 mil lliures més «quasi inexhigibles». Finalment, La Diputació del General «ha fet residum del any MDXXXVI fins per tot agost del present any MDXXXVII uns anys ab altres de XIII en XIII mil lliures. E més han de considerar V.S. que lo residum de dites XIII o XIII mil lliures és estat tant gran a causa de les bolles arrendades esser muntades a tant alts preus, les quals se dubte que aquest trienni qui ve munten a tant gran summa». Un cop vist el Balanç s'escriu als diputats del General una carta prou contundent «havem trobat que al dit General son degudes moltes quantitats de pecunies, les quals per la necessitat occorren se tenen de prompte exhigir, per ço ab les presents vos diem encarregam e manam que d'ací per tot lo mes de janer primer vinent harau exhigits tots los deutes contenguts y specificats en los memorialis que van ab la present inconclusos feta dita exacció, y lo rational haura feta certificatòria que aquella

¹⁶ ACA, Generalitat, N-1027, fol 50r.

¹⁷ ACA, Generalitat, N-1029, fol. 70v.

¹⁸ ACA, Generalitat, Braç eclesiàstic 1547, N-1029 fol. 70v.

¹⁹ ACA, Generalitat, Braç militar 1547, N-1027 fol. 110v.

haveu feta y posats o fets posar los dines a la Taula de la Ciutat de Barcelona» si no «vosaltres ni los hoidors de comptes del dit General no rebau ni rebre pugau ni us puguen ésser pagades les terçes del salari de vostres officis. E si lo dit rational farà lo contrari e lo regent los comptes posarà vostra salari en albarà, no havent fet y complit vosaltres lo sobredit, volem manam i provehim sieu privats del salari de llurs officis del dia present en avant fins per tot lo present trienni. E pus vehieu quant és gran dany del dit General la incúria de la exactió dels deutes de aquell, tindreu gran diligència en exhigir tots los altres deutes que són deguts al dit General ultra los dels dits memorialis perque, com vehieu, ab la diturnitat de temps les actions personals manquen y de les reials se ha molt gran treball; y axí lo dit General quant tindrà necessitat no haurà de manlevar ans, fahent-se diligència, se porà eleviar dels càrrechs que fa. Nostre senyor los guarde y prospere. De Montsó a sis de octubre MDXXXVII. Los tres estaments de la Cort General del Principat de Cathalunya congregats a la vila de Montsó a vostra honor aparellats. Lo bisbe de Vich, El duque, Guillem Ramon de Soler». La carta porta adjunta la relació de deutes de manera detallada. Aquí només reproduïm els deutes per conceptes:

«Lo que es degut per les bolles fins per tot març MDXXXVII»: 24.365 lliures 7 sous 9 diners.

«Deutes de entrades y exides y altres que de present se poden exhigir comensant en lo Libre del Balans en cartes XVIII»: 7.582 lliures 13 sous 6 diners.

«La bolla de Barcelona per dues terçes ço és juliol y octubre MDXXXVII»: 8.000 lliures.

«Entrades y exides de la collecta de Levant y de Ponent terçes janer y abril de MDXXXVII y per la taula de Barcelona per les terçes juliol y octubre de XXXVII y dret de safrans y per les terçes de la taules foranes de la bolla de Barcelona terçes janer y abril de XXXVII per tot»: 8.000 lliures.

«Deutes de fogatges del any MDXII fins MDXXXIII com apar en lo balans en cartes XXXIII»: 48 lliures.

«Deutes de fogatges de any MDXXXVI e XXXXII en cartes XXXV»: 4.667 lliures 18 sous²⁰

Els deutes pujaven 47.996 lliures 1 sou 3 diners. El donatiu ascendí a 235.000 lliures de moneda corrent i el Capítol del Donatiu explicava la forma del pagament en diversos trams i maneres: 48.000 lliures a censal «a rahó o for de vint mília liures per mil» (5%) i 47.000 lliures entre els diners comptants del General i el diners fruit del rescabament dels deutes i finalment 140.000 lliures en fogatges. Encara s'hi afegia, a tall de regal al rei, 25.000 lliures també obtingudes a censal.²¹

20 ACA, Generalitat, N-1029 fols.

21 *Constitucions fetes per lo serenissimo, molt alt y molt poderós don Phelip príncep de les Astúries y de Gerona, primogénit dels regnes de Aragó y loctinent general de la sacra, cesàrea, cathòlica y real majestat del emperador y rey nostre senyor don Carles vuy beneventuradament regnant en lo Principat de Cathalunya y comdats de Rosselló y Cerdanya en la sisena Cort de Cathalunya per dita cesàrea majestat convocada y per dit serenissimo don Phelip príncep y loctinent general celebrada a tots los regnes de la Corona de Aragó deçà mar*

El Balanç no es pot separar dels ingressos i despeses del General. Hi ha doncs una relació entre Balanç i disponibles del General. Hom pot comprovar també que la carta adreçada als diputats per l'agilització en el cobrament dels deutes conté dures mesures penals que, de fet, ens traslladen a determinats aspectes del Redreç del General.

El Redreç de 1547 conté 18 capítols i un tarifari.²² El capítol 8 està precisament lligat a les obligacions fiscals, les que desemboquen en les finances de la Diputació: «dret del General, per qui, de què, com y quant y sots quines penes se han de pagar». Però el Redreç aborda moltes més qüestions: des de la perspectiva dels drets polítics del General destaquen el capítol 1 (límits a les demandes del promotor fiscal de la inquisició), 2 (contra nous vectigals) i 3 (contra l'entrada d'oficials de la procuració reial en les cases del General), Pel que fa al funcionament del consistori, que també podem vincular a les seves tasques de vigilància constitucional, hi fa referència el capítol 4 (sobre la quantitat d'assessors a disposar pels diputats en les causes de suplicació) 6 (sobre els salari de les èpoques de greuges) i 7 (sobre confirmació de capítols i actes de cort). Pel que fa a les competències fiscals hi fan referència el capítol 5 (sobre com han de pagar els fogatges els eclesiàstics), el 8 que he esmentat, el 9 (sobre quines monedes poden circular sense albarà de guia), el 10 (que les teles i altres mercaderies hagin de ser despatxades segons el cost verdader), l'11 (que la nova tarifa fiscal s'ha d'estampar i distribuir per totes les taules i sota quines penes), el 12 (sobre el dret a pagar on i com per sedes en troca i altres mercaderies en trànsit), el 13 (sobre el dret a pagar de les mercaderies de fora que entren per mar a Barcelona), el 14 (sobre les penes per l'entrada de draps de França), el 15 (sobre el repartiment dels fogatges que manquen de cobrar), el 16 (sobre el control dels abusos dels taulers en el cobrament dels drets), el 17 (confirmació dels capítols dels fogatges) i el 18 (concordia duanera entre catalans i aragonesos). A aquests 18 capítols s'hi adjunta la tarifa fiscal sobre els preus de les teles i altres mercaderies que entren a Catalunya en virtut dels capítols 10 i 11 de les mateixes Corts.

El capítol 19 del Redreç de 1553 ens permet observar la preocupació pel creixent nombre de deutors: diu el capítol:

Balans del General quan se ha de trametre a la cort general:

E per quan se ha vist en les presents Corts lo dany se és seguit en no haver obert lo Balans del General tant prest com és estat tramés, per haver pogut provehir a les grans restes de deutors s'i són trobades y altres abusos que, ab lo temps, se foren poguts remediari. Y se entén que per aquesta via de tenir prest la Cort lo Balans

en la sglésia de Santa Maria de la vila de Monçó en lo any MDXLVII, Barcelona, Jaume Cortey llibrater del General, 13 d'abril 1548, Cap LIII. La oferta de la Cort, fols 37v-39v.

²² *Capítols sobre Redres del General y Casa de la Deputació fets per les Corts generals celebrades en Montsó per lo Sereníssim Príncep don Phelip primogénit y lloctinent general de la dita SCCRM del emperador y rey don Carles en l'any MDXXXVII dins Capítols dels drets y altres coses del General del Principat de Catalunya y Comptat de Rosselló y Cerdanya fets en Corts generals del any MCCCCLXXXI fins en lo any MDLXIII inclusive y dels drets que per práctica y altrament se paguen...*, Barcelona, en casa Rafel Figueró, 1707. Pàgs. 129v-157v.

se poden moltes coses, si's trobaran mal administradas, posar-se en degut ordre así que serà com una molt bona Visita del General. Per ço la dita Cort supplica a vostra altesa li plàcia estatuir y ordenar que, habilitada lo primer acte que's faça, se trameta per lo Balans del General y aquell, de continent que sia vengut, sie obert, sens poder-s'í fer contrari, per provehir a les negligències e altres coses que de dit Balans resultaran y, specialment, vinguen en dit Balans les jornades de les pagues dels deutors de dit General perque se pugue veure si se haurà contrafet a Capítols de Cort per proveir lo que sia de justícia ab los deputats qui llavors seran estats. Plau a sa Altesa.²³

El Balanç i el Redreç de 1585 va estar dominat per l'acumulació del deute. Només sabem el resultat global del Balanç a través dels processos de Corts, però no sembla que s'hagi conservat el document detallat.²⁴ Les xifres globals segons l'anàlisi de la comissió dels nou balancers, tres per estament, elegits per la Cort General,²⁵ eren les següents: el valor del General de Catalunya amb entrades i exides, bolles arrendades i no arrendades, frauds, avaries de la règia Cort i fogatges, des de les darreres Corts de 1564, en 21 anys s'havien ingressat 3.253.880 lliures, 11 sous, 10 diners que representaven 154.946 lliures, 13 sous i 10 diners i malla anuals. S'hi advertia que hi entraven els fogatges imposats en les darreres Corts de 1564. No podia, encara, comptabilitzar el primer any de les bolles del trienni de 1584-1585 per tal com només havien cobrat una terça, ja que les tres restants és cobraven a finals del trienni i el Balanç havia estat fet a inicis d'agost i encara no havien estat cobrades totes les terces.

Pel que fa a les despeses, el General en 22 anys havia pagat 2.890.589 lliures, 15 sous i 10 diners. Era una mitjana anual de 131.390 lliures 8 sous 8 diners i malla. El «residuum» del General per dits 22 anys eren 363.290 lliures 16 sous, que repartides entre els 22 anys resultaven un «residuum» anual de 16.513 lliures, 14 sous. Les despeses extraordinàries en els dits 22 anys havien assolit les 737.130 lliures, 11 sous i 2 diners. Es feia nota que en el Balanç de 1547 s'havien fet despeses extraordinàries durant 11 anys i 2 mesos, les quals comprenien les obres del palau del lloctinent general i despeses de les corts de 1542, en un total de 48.849 lliures 8 sous 3 diners.

Els salaris anuals de diputats, oïdors i oficials de la casa de la Diputació i de les cases de la bolla i del General de Barcelona més dos sobrecol·lidors i portalers muntaven 15.746 lliures 1 sou. Les atxes, candeles, guants i estrenes anuals assolien les 3.962 lliures, 14 sous 8 diners, tot plegat sumava 19.708 lliures 15 sous 8 diners anuals. Advertien els balancers que segons el Balanç

---

²³ *Capítols dels drets y altres coses del General del Principat de Cathalunya y comptats de Rosselló y Cerdanya fets en Corts Generals del Any MCCCLXXXI fins en lo any MDLXIII inclusive y dels drets que per pràctica y altrament se paguen*, Barcelona, Rafel Figueró, 1707, capítol 19 p.167v-168r.

²⁴ *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*. Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums II/5. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Barcelona, 2001, p. 164-167.

²⁵ Van ser, pel braç eclesiàstic el doctor Joan Baptista Cardona bisbe de Vic, misser Esteve Puig abad de la Reial i el senyor Onofre Masdemunt canonge de la Seu d'Elna; pel braç militar don Pedro Galceran de Pinós i de Fonollet vescomte d'Illa i de Canet, don Onofre d'Alentorn senyor de Seró i Pere Cassador cavaller i pel braç reial Lluís Terrena burgès i síndic de Perpinyà, Joan Ponsich mercader i síndic de Vic i Joan Navarro notari i síndic de Camprodon, *Cort General de Montsó (1585)* p. 164-165.

de 1547 aquestes mateixes partides només havien assolit les 4.992 lliures 8 sous. Hi havia hagut en 38 anys una diferència en despesa ordinària central de Barcelona de 14.716 lliures 7 sous 8 diners anuals.²⁶ Pel que fa als salaris de collidors de llevant i ponent, diputats locals, assessors i advocats fiscals i notaris de diputats locals la xifra era de 4.351 lliures 4 sous 8 diners anuals. Els salaris del governador i consell civil i criminal i altres oficials de la Règia Cort significaven una xifra de 9.606 lliures.

Les pensions anuals dels censals ascendien a 32.862 lliures 8 sous ¼. Els preus d'aquests censals pujaven un total de 778.796 lliures 14 sous 4 diners ¼.

A la Taula de la ciutat, segons comprovació feta el 3 d'agost de 1585, hi havia 245.937 lliures 1 sou 11 diners.

Els deutes del General eren aleshores de 547.119 lliures 8 sous 8 diners, mentre el balanç de 1547 els deutes muntaven 71.600 lliures 7 sous i 7 diners i malla.

S'advertia que en el valor de les generalitats del primer any del trienni (1 de juliol de 1584 a 30 de juny de 1585) les bolles no estaven sumades en el Balanç per tal com els arrendataris d'aquestes en retenien tres terces ja que no les pagaven fins a la fi del trienni i el Balanç s'havia tancat el 3 d'agost i només havia caigut una terça, la qual pujava 128.992 lliures 7 sous 2 diners.

Hom pot comprovar l'increment dels salaris de la Diputació central i l'augment del deute. Amb tot, també es pot observar la capacitat de pagament de la Diputació i el paper de les despeses extraordinàries.

Les comparacions, per mancances en les fonts, no són massa viables. Però sí que permeten observar, tal com he dit, l'increment dels salaris dels diputats i oïdors entre una data i l'altra i l'increment del deute. En qualsevol cas és una dada sobre les finances públiques a remolc de la revolució dels preus.

Balanç	Balanç 1547	Balanç 1564-1585
Ingressos ordinaris en lliures anual	--	154.946
Despeses ordinàries en lliures anual	--	131.390
Residum	Entre 13.000 i 14.000	16.513
Despeses extraordinàries	--	737.130
Deute	71.600 ²⁷	547.119
Pensions/Censals	--	778.796: 21= 37.085
Preu Censals	--	245.937
Salaris i Cera, etc. Anual	4.992	19.708
Salari Diputat anual	301	1.045
Salari Oïdor anual	165	878
Taula Comptants	40.000	--

²⁶ El mateix Balanç indica que el salari de cada diputat el 1547 havia estat de 301 lliures 2 sous 6 diners i ara era de 1.045 lliures i el de cada oïdors el 1547 era de 165 lliures i ara era de 878 lliures 2 sous. Es feia sentir, doncs, l'augment dels preus del segle xv.

²⁷ Segons el Balanç de 1547 el deute és menor però si hi sumem les 14.000 lliures difícils d'exigir podem obtenir una xifra prou aproximada a la informació que el 1585 se'ns dona de 1547.

El tema estrella del Balanç de 1585 fou intentar impedir que els deutors, la major part d'ells del braç militar amb escó a les Corts, poguessin intervenir en la Comissió del Redreç i en tot allò que fes referència a les reformes de la Diputació. El 1585, el Redreç constà de 96 capítols. No en faré cap relació detallada. Només assenyalo que bona part dels capítols estan destinats a millorar la tasca de la recaptació fiscal,²⁸ el seguiment de la comptabilitat²⁹ i el seguiment del frau i les irregularitats amb la inspecció,³⁰ i capítols destinats a controlar salaris, oficis i funcions.³¹ D'altres capítols perfilen el procediment de la insaculació o els procediments de la deliberació.³² N'hi han relatius a les misses i un altre sobre a qui es pot deixar la plata i la tapisseria de la Diputació.³³ Finalment hi ha els capítols sobre despeses extraordinàries, llüicions de censals i obres de la Casa del General, és a dir tot allò relacionat amb l'acumulació del deute i, sobretot, també cal destacar els capítols destinats a donar pautes en els procediments de les suplicacions i tot allò relatiu a la interpretació dels capítols de cort que afectés al General.³⁴

De tot aquest seguit de capítols n'hi han que ens poden interessar per raons econòmiques com tot allò relatiu a la normativa fiscal dels teixits i llanes o coses com el capítol 73 que pretén gravar la sortida de seda sense obrar, o el capítol 39 sobre la fiscalitat en la treta de moneda, o el capítol 89 de control del comerç mataroní, o els capítols 56 i 57 sobre la moneda segons els quals el Rosselló i el Conflent han de pagar la fiscalitat del General. També d'altres capítols ens poden interessar per situar les relacions entre la Diputació i el baronatge. Es pot comprovar que aquesta relació no era fina en matèria fiscal, la qual cosa explica que el capítol 37 afirmi que «bolles de terres de barons són unides a l[e]s altres de ciutats y viles reynals» i que el capítol 22 disposi una mena de pacte entre la Diputació i el baronatge en els casos de vassalls de baró per poder ser guarda ordinària del General o mosqueta, és a dir aquest ha de disposar d'una doble llicència, la del General i la del baró.

---

28 Capítols 1, 31, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 56, 57, 62, 67, 70, 73, 75, 76, 80, 83, 85, 86, 89, 91 i 92. *Capítols sobre lo redres del general de Catalunya y casa de la Deputació fets en les corts celebrades en Monçó per la SCR Magestat del Rey don Philip nostre senyor. Any MDLXXXV*, Barcelona, Gabriel Nogués, 1635. Hi ha una primera edició de 1587 de Gotart. A més de la de 1707 esmentada.

29 Capítols 15, 16, 17, 18, 19, 20, 49, 61.

30 Capítols 13, 20, 46, 59, 79 i 81.

31 Salaris, remuneracions i emoluments a capítols 2,3,9,14, 32, 38, 44, 45, 50, 58, 63, 64, 87, 88, 90 i 98, sobre determinats oficis: 29, 30, 74, 77, 94 i 96, sobre subrogació 11, 33 i 95, sobre guardes del General 21, 22, 26, 28, 53, 66, 78 i 84, sobre qualitat dels diputats locals capítol 60, sobre obligacions dels assessors 27 i 54.

32 Sobre les insaculacions capítols 5, 6, 8, 35, 36, 71 i 72, sobre els procediments de la deliberació els capítols 24 i 65.

33 Sobre les misses capítol 12, sobre deixar la plata i la tapisseria de la Diputació capítol 52: es prohibit del tot a diputats i oïdors prestar una cosa i l'altra i demés coses de la casa de la Diputació sots pena d'una terça del salari. Només hi ha l'excepció de la seu de Barcelona.

34 Sobre despeses extraordinàries capítol 7, sobre les obres del General capítol 23, sobre llüició de censals capítols 4 i 10, sobre suplicacions capítols 55 i 68, sobre declaracions contra capítols de cort 69 i sobre interpretació de la llei capítol 34.

Finalment també alguns capítols ens demostren que tampoc eren fines les relacions amb la monarquia. Recordem que els capítols 7, 13 i 34 de 1585 van ser suspesos pel rei fora de Corts i aquests tenien que veure amb les despeses extraordinàries, amb la visita o capacitat inspectora de la Diputació i amb la capacitat del consistori a través de divuitenes en la interpretació de la normativa de la mateixa Diputació. Aquest darrer capítol no deixava de ser la continuïtat del debat sobre la disputada potestat reial en relació als Capítols del Redreç que havia impregnat la cort general de Montsó de 1585.

He tornat al Balanç de 1626, en part estudiat per Elliott. Segons el braç reial³⁵ foren elegits pel braç reial per a obrir el Balanç: Joan Clapés síndic de Girona, Francesc Pujol síndic de Figueres, Jaume Manjalido síndic de Besalú. Foren elegits per ordenar el Redreç: misser Joan Miravalls, síndic de Tortosa, misser Pere Vicens Sanz síndic de Vic i Rafael Coll síndic de Tuïr. El Balanç preocupava. En aquesta Cort se'ns recorda que, segons el capítol de cort 19 de 1553, el Balanç del General ha de fer-se al principi de la Cort, «igual que els greuges», diuen.³⁶ Segons aquest Balanç, els ingressos dels triennis 1599-1602 a 1623-1626 revelen unes entrades anuals d'uns 168.900 lliures, de fet confirma les 170.000 lliures que indica Elliott. Les similituds amb Elliott més o menys continuen pel que fa a les despeses ordinàries (salari i altres costos de consum quotidià: 10.506 lliures en relació al Reial Consell i Audiència i 16.109 en relació a la casa de la Diputació) més els interessos dels censals. Sobre la base dels quatre triennis complets de 1599 a 1698 les despeses ordinàries amb els interessos dels censals em resulten d'una mitjana d'unes 72.804 lliures anuals, sense arribar a les 80.000 que indica Elliott. Amb tot, cal dir que els interessos anuals dels censals pugen 53.909 lliures i en canvi en la mitjana dels quatre triennis esmentada és de 45.051 lliures, la qual cosa suposaria que no s'han pagat les pensions al complet. En cas d'haver-se pagat al complet les despeses anuals ordinàries serien de 81.662 lliures. És cert que les despeses extraordinàries són molt superiors a les ordinàries. Deixo de banda la xifra de 90.000 lliures que proposa Elliott i em baso amb els triennis de 1599-1602 i 1602-1605 que apareixen desglosats en el balanç. Això permet observar dues coses, les grans diferències que hi poden haver entre triennis i la necessitat, en part, de comptabilitzar no sempre com a extraordinàries, les despeses tingudes com a tals. Són tingudes com a despeses extraordinàries: el donatiu de corts, les despeses militars, les ambaixades al rei, les festes, les obres de la casa de la Diputació, despeses de manteniment i despeses d'escriptures i gestions concretes en relació a la defensa dels drets constitucionals o dels drets fiscals.

---

35 AHCB CCXVI-82, fol 59r.

36 AHCB, CCXVI-82, fol 99r.

Trienni 1599-1602			
Total extraordinari	Concepte	valor	% respecte al total extraordinari
992.966 ³⁷	Pagaments del donatiu de les Corts de 1599 al rei	627.446	63,18%
	Pagament dels greuges de les Corts de 1599	74.501	7,50%
	Remuneracions de les Corts de 1599	33.636	3,38%
	Despeses de les Corts de 1599	6.440	0,64%
	Despeses estada del rei a Barcelona	1.437	0,14%
	Total despeses per raó de les corts de 1599	743.461	74,87%
	Obres de la Casa de la Diputació	9.393	0,94%
	Festes Sant Jordi i canonització de Sant Ramon de Penyafort i vestits de vellut aniversari Sant Jordi (563 lliures)	9.579	0,96%
	Despeses militars sobretot en relació a la defensa del Rosselló i Cerdanya	8.891	0,89%
	Compra i lloguer de cases	3.260	0,32%
	Diversos tipus d'endarreriments	14.482	1,45%
	Salaris diversos	3.333	0,33%
	Per gestions pro fiscalitat o pro pàtria	18.415	1,85%
	Manteniments diversos	1.012	0,10%
	Llibreter	1.011	0,10%
	Ambaixades	1.913	0,19%
	Desconegut	169.202	17,00%

Trienni 1602-1605			
Total extraordinari	Concepte	valor	% respecte al total extraordinari
203.903 ³⁸	Despesa sumptuària: gramalles	561	0,27%
	Salaris diversos	2.224	0,91%
	Manteniment	624	0,30%
	Llibreter (l'estampació dels capítols del Redreç de 1599 ha valgut 392 lliures 4 sous)	432	0,21%
	Gestions pro pàtria	6.417	3,14%
	Socors militar a Rosselló i Òpol	694	0,34%
	Visita del trienni 1602	12.256	6,01%
	Ambaixada o estada del braç militar a València el trienni de 1596	666	0,32%
	Obres a la casa de la Diputació	2.531	1,24%
	Censos de cases	54	0,02%
	Donatiu de les corts de 1599 al rei	177.444	87,02%

37 Només tinc present les lliures i no comptabilitzo els sous ni els diners.

38 La suma dels conceptes em resulta 499 lliures superior a la suma de l'original: l'original és 203.404 lliures. Per evitar que la suma dels percentatges donin un resultat superior al 100% utilitzo la meua pròpia suma en lloc de l'original

El Balanç, amb forces mancances, revela, no obstant, la importància de les despeses extraordinàries, dins les quals tenen un paper rellevant els pagaments del donatiu de 1599, que representa el 63,18% de la despesa extraordinària del trienni de 1599. Si contemplen els costos del conjunt de la convocatòria de Cort General pel que fa a aquest trienni això eleva la quantitat quasi a les tres quartes parts de la despesa extraordinària. Pel que fa a les despeses extraordinàries del trienni de 1602 són molt menys elevades perquè no hi ha convocatòria parlamentària i allò més visible és el donatiu al rei de les mateixes Corts de 1599 (87,02%) i la Visita del General (6,01%). Des de la perspectiva dels diputats potser Corts i Visita podien ser despeses extraordinàries, des de la perspectiva de l'historiador em sembla que no haurien de considerar-s'hi. Aleshores les despeses extraordinàries no haurien semblat tan ostensibles, com diu Elliott. És clar que fou sobretot en el trienni 1620-1623 que es desfermà l'«activitat diplomàtica inusitada»³⁹ de la que parla Elliott. Però, en tot cas, no consten en el Balanç i caldria per saber-ho amb seguretat recórrer als volums de vàlues que encara no han estat del tot utilitzats.

El 1626 la Diputació era una institució endeutada, però amb capacitat de pagar. En el curs dels triennis de 1599 a 1623 s'havia fet esmerços de 300.000 lliures per raons ordinàries, de 80.000 lliures per les galeres i de 30.000 lliures per la seguretat de les mateixes galeres. Entre el trienni de 1599 i el març de 1626 s'havien pagat 1.333.348⁴⁰ lliures en pensions de censals que vol dir un pagament anual de 48.930 lliures ben proper a les 53.909 lliures anuals que havia de pagar.⁴¹ Al costat d'això cal tenir present els endeutaments envers el General. El Balanç cita un memorial segons el qual en el llibre de vàlues de 1623 consten 77 deutors i el deute suma 29.338 lliures. És clar que de 1599 a 1626 els ingressos havien perdut empena.

El Redreç de 1626 no va ser mai aprovat. El processos familiars de les Corts de 1626 i 1632 en situació inacabada no separen Constitucions de Capítols de Cort ni de Capítols del Redreç. Una lectura detallada dels processos ens demostra la voluntat política del braç reial d'augmentar la representació vilatana a les bosses d'insaculació de la Diputació. Augmentar en dos sentits, en presència les viles que no tenien representació i en augment de la representació les viles que ja hi eren.⁴² També emergia la preocupació pel deute però ens quedem sense Redreç per verificar les mesures que s'hi impulsaven.

39 ELLIOTT, J.H. *La revolta catalana*, Barcelona, Ed Vicens i Vives, 1966, p. 128. Pel que fa a les pàgines sobre el Balanç o millor dit els balanços entre 1599 i 1626, p. 126-127.

40 Són una mitjana de 12.232 lliures per terça anual, que representen les 48.930 lliures anuals.

41 Hi ha una relació del preu d'aquests censals que sumen de capital 1.192.731 lliures. Suprimeixo sous i diners. El valor de les pensions anuals representa poc més del 10% dels ingressos de l'etapa del trienni 1599 al trienni 1623.

42 SERRA, EVA, «El món urbà en l'espai històric català. Incidència territorial i legislativa» dins *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau editor, 2005, p. 41-140.

III. Balanç i Redreç de 1702 i 1706

El Balanç i el Redreç de 1702 i els de 1706 verifiquen que, la derrota de la Guerra dels Segadors havia passat factura a l'organisme que, per extracció electoral triennal, ostentava la representació del govern de Catalunya. El control polític de la Corona després de 1652, la política fiscal i militar de la mateixa Corona durant tota la segona meitat del segle XVII més la manca de reunió de Corts i per tant de reactualització de l'organització i funcionament de la Diputació durant més d'un centenar d'anys, havien perjudicat la institució.

Les Corts de 1626-1632, no havien consolidat un nou Redreç i havien deixat la Diputació del General a la inclemència, malgrat el «redreç encobert» de 1621. El consistori se'n ressentí en la seva representativitat, en la seva capacitat financera i en les seves obligacions constitucionals. És cert que, tal com ha demostrat Eduard Martí l'emergència de la conferència dels Comuns o dels Tres Comuns havien demostrat que hi havia alternativa en representació i en les obligacions constitucionals, però no sembla pas el cas en relació a la capacitat financera pública general de Catalunya. Tard o d'hora caldrà situar que, mentre el país revela una situació econòmica de creixement, segurament el conjunt del poder públic català es trobava per sota d'aquesta dinàmica econòmico-social del país. Deixant de banda la Diputació del General, la historiografia està demostrant l'empobriment públic de les universitats a través de l'endeutament i la venda de comunals.⁴³ Només la manca d'ajustament entre institucions públiques, especialment la Diputació del General, i economia privada pot explicar aquest desfasament. Durant la segona meitat del segle XVII la Generalitat, fins i tot havia intentat combatre el frau fiscal a través de l'aplicació de l'excomunicació als que defraudaven. La monarquia ho va impedir interferint les negociacions amb Roma.⁴⁴ Caldria situar qui eren els majors sectors fraudulents. Sí, ens trobem davant dels sectors econòmics més dinàmics, caldrà pensar que potser ho eren o podrien haver-ho estat bona part dels membres del braç militar dels Tres Comuns.

La Cort General de 1702 ja havia començat a verificar al costat del dèficit per raons militars, el creixent deute de la Diputació del General i havia començat a corregir aquesta situació sobre tres potes: augment de la representativitat de la Diputació, reactualització de les obligacions fiscals i polítiques del consistori i augment del control del sistema fiscal de la Diputació i arbitratge d'un sistema d'eixugament del seu deute (reactualització de la concòrdia amb els creditors). L'Arxiu de la Corona d'Aragó-Arxiu Reial de Barcelona disposa d'un gros volum⁴⁵ que indica la situació financera de la Diputació a inicis del segle XVIII.

43 OLIVARES, Jordi, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, Lleida, Pagès, 2.000, especialment capítols XII, XIII i XIV.

44 SERRA, Eva, «El pas de rosca en el camí de l'austracisme» dins AADD, *Del patriotisme al catalanisme*, Eumo editorial, Vic, 2001, pp. 71-103.

45 ACA-Arxiu Reial de Barcelona G147/3 Balanç 1626-1702-06. Balanços d'altres períodes són G3 (1451-1460), G72 (1702-llistat de deutors), G147/1 (1599-1626, no ha estat treballat a fons per Elliott), G147/2 (1599-1629) i G149 (1547-1548).

És el material aplegat en relació al Balanç de la Diputació del General per a les Corts de 1701-1702 i de 1705-1706 i som davant de dos balanços encavalcats. No han estat estudiats a fons, ni tampoc jo no ho he fet ara, però cal creure que el seu detallisme pot aportar informació valuosa.

El sumari general que fa del Balanç del General Jaume Bartrolí de les Corts de 1701-1702 és prou eloqüent de la situació financera de la Diputació. «La Generalitat —escriu Bartrolí— devia un milió i mig de lliures i, alhora, hom devia a la Generalitat la quantitat de 816.508 lliures. Si la primera xifra, deguda a compte de censos i censals, resultava ben clarament impagable en les condicions normals, la segona era pràcticament incobrable en la seva major part, perquè corresponia en bona part a deutes molt antics. Per un altre cantó, la mitjana d'entrades de l'organisme entre el 1695 i el 1703 era de 112.597 lliures anyals, un 60% de les quals era destinat al pagament de salaris i de censos i censals: o sigui despeses merament de funcionament. La Generalitat es convertia en un organisme feixuc».⁴⁶ Això explicaria que el capítol 1 del Redreç d'aquella Cort General establís que la Diputació del General havia de fer un balanç anual: «Per quant en les presents Corts se experimenta lo grave dany que's segueix de no tenir-se lo Balans de entrades y exides de la casa de la Deputació y General pera que en vista de ell se pujan donar las providèncias convenientes; pera evitar est tant grave inconvenient, per ço, ordena y estatueix la present Cort que los diputats y ohidors tingan obligació quiscun any de son trienni manar fer balans per los oficials respectivament a qui toque de todas las entradas y exidas dels drets de General, Bolla y demás, continuant dits balansos en un llibre per est efecte destinat. No podent dits diputats y ohidors deliberar-se a si ni als dits oficials la última terça de sos salaris de cada any respective que, primer, no sien dits balansos continuats en lo sobredit llibre y que, en Visita, se dega conèixer de qualsevol omisió de no aver-se cumplit, sens poder pretendrer los oficials remuneracions algunas per est compliment per ésser obligació annexa a sos respective oficis. Plau a sa magestat».⁴⁷ El Redreç de 1702 aprofundia, també el control de la despesa de la Diputació, no sols obligant a fer un balanç anual sinó que també obligava al Regent els Comptes a passar-los cada terça de l'any (capítol 8/1702) i el mateix feia el redreç de 1706(38/1706), el qual de tota manera sembla renunciar al balanç anual i només el reclama trienal però amb penes explícites fortes en cas de no compliment. D'altra banda, no sembla que entre 1702 i 1705 hagués estat obeïda aquesta disposició del Redreç, almenys la documentació conservada, no ho reflecteix, però el tema estava sobre la taula.

⁴⁶ Jaume BARTROLÍ I ORPÍ, «La Cort de 1701-1702: un camí truncat» dins *Recerques*, 9 (1979) p. 69.

⁴⁷ *Capítols del General del Principat de Catalunya comptats de Rosselló y Cerdanya fets en les Corts celebrades en lo monestir de Sant Francesch de Barcelona per la SCRMI del rey nostre senyor don Phelip IV de Aragó y V de Castella, per lo Redrés del General y Casa de la Deputació en los anys MDCCI y MDCCII*, Barcelona, Joan Pau Martí llibreter del General y Casa de la Deputació, 1702, p. 4-5.

El donatiu de la cort general de 1701-02 fou d'un milió cinc-centes mil lliures en set anys i en el moment de la celebració de la cort general de 1705-1706, la Diputació, segons el balanç d'aquesta cort, tenia aleshores a la Taula de Canvi, procedent del donatiu de 1702 encara en curs, 7.573'81 lliures. Els comptables calculaven que els ingressos globals anuals de la Diputació ascendien a 118.794 lliures i escaig i tenia unes eixides anuals de 110.444 lliures i escaig i en caixa el juliol de 1705 la Diputació disposava d'unes 29.923 lliures i escaig però aquest balanç positiu encobria la dura realitat del deute. Tot i haver liquidat entre 1626 i 1701 un deute de més d'un milió sis-centes mil lliures, el 1705 encara tenia pendent de liquidar més d'un milió set-centes mil lliures i tot i que hagués cobrat les quasi vuit-centes mil lliures de la que era creditora, la Diputació no hauria pogut eixugar el deute.⁴⁸ És més, no s'estava complint amb la concòrdia feta el 1701 amb els creditors.

No és estrany, doncs, que, el Redreç del General de 1706 contempli un capítol del Redreç similar al de 1702. El capítol 3 de 1706, és més laxa, ja que només reclama un balanç triennal amb controls previs per terces, però és més precis penalment que l'anterior i diu: «Desitjant evitar lo grave dany se experimenta de no tenir-se lo balans de entradas y exidas de la Casa de la Deputació y General pera que en vista de ell se pogan donar les providències convenients, per ço, ordena y estatuheix la present Cort que los deputats y oydors tingan obligació de ordenar que lo balans se fasse quiscun trienni per los officials a qui incumebeix, qui són lo Racional, escrivent de regent los comptes y escrivent de racional. Y que per dit treball se'ls done la quantitat de vuytanta lliuras tant-solament, és a saber, al Racional trenta tres lliuras, al escrivent de regent los comptes trenta lliuras y las restants deset lliuras al escrivent de racional. Y que lo Balans se age de entregar als nous deputats y oydors quinze dias antes de finir los tres mesos de la offensa del Tribunal de la Visita del trienni antecedent y que no tenint cobrat los deputats y oydors dit Balans dins dit termini, passat aquell, no pogan deliberar-se ni cobrar terça alguna de son salari que no tingan entregat dit Balans y que los offcials a qui toca formar-lo y entregar-lo si no u cumplian dins dit termini, pogan obligar-los-hi dits deputats y oydors per tots los remeys regulars fins a privar-los de sos officis. Plau a sa magestat».⁴⁹

Els capítols del Redreç de 1702 i de 1706 posen en evidència tots els dèficits que el consistori de la Diputació tenia i els 59 capítols de 1702 i els 76 de 1706 pretenien redreçar. No en faré un recompte com he fet sobretot per a 1547. Ara, d'entrada són molts més. De fet les disposicions sobre el General sortides de les comissions del Redreç el 1585 van fer un salt si més no quantitatiu. Si fem el recompte dels capítols contemplats en els diversos redreços des de

⁴⁸ Per una visió més detallada dels comptes del General del balanç de 1705 vegeu la meua introducció a l'edició del procés del braç eclesiàstic de la Cort General de 1705-06 actualment en premsa.

⁴⁹ *Capítols de Cort per lo redrés del General y Casa de la Deputació de Cathalunya fets en las Corts celebradas en dita Casa de la Deputació per la SCCRM del rey nostre senyor don Carlos III en lo any 1706*, Barcelona, estampats en casa de Rafel Figueró, 1706, p. 7-9.

1512, observem que n'hi hagueren 25 el 1512, 38 el 1520, 34 el 1533, 12 el 1537, 22 el 1542, 18 el 1547, 21 el 1553 i només una renovació de la Concòrdia duanera amb Aragó el 1564. El 1585 agafaren embranzida i ja en comptabilitzem 96 i segueixen els 97 de 1599, els 59 de 1702 i els 76 de 1706. No sabem quants haguessin estat els capítols de 1626 tot i saber que n'hi havien de decisius com la petició d'augment de la representació vilatana en les bosses de la Diputació, petició que va quedar en el tinter.⁵⁰

És complex ordenar els Capítols del Redreç de 1702 segons llurs continguts per tal com molt sovint una diversitat de temes treuen el cap en un i altre capítol. Amb tot paga la pena donar-ne una relació ordenada segons contingut principal, encara que la lectura més completa i atenta dels capítols potser podria modificar-ne l'ordenació. Dels 59 capítols de 1702 penso que n'hi han de relacionats amb el sistema electoral o procediment insaculatori,⁵¹ de relacionats amb el millorament del funcionament de la fiscalitat de la institució i de control del deute,⁵² de relacionats amb disposicions d'inspecció i de caràcter penal per garantir la transparència i el compliment fiscal tant des de la perspectiva dels funcionaris de la institució com des de la perspectiva dels contribuents,⁵³ n'hi han també de relatius als salaris dels seus dirigents i dels seus funcionaris,⁵⁴ de relatius a la necessitat d'estalviar i sobre el control de la despesa pública del General,⁵⁵ de destinats a millorar el funcionament intern del consistori,⁵⁶ i, finalment, destaquen uns capítols relatius a les funcions de vigilància constitucional del consistori⁵⁷ i a l'ampliació de la representació de la Diputació.⁵⁸ Encara dos capítols finals estan relacionats amb les pautes que cal seguir pel pagament del donatiu al rei.⁵⁹

El redreç de 1706 no és tot ell una mera repetició del de 1702. L'ordenació dels capítols en blocs temàtics també és complexa. La meua ordenació no és arbitrària, però en aquest cas, com en el de 1702, també les reiteracions temàtiques obligarien a ordenar els capítols segons més d'un criteri, amb tot, un cop fet l'advertiment, preferim simplificar-ho. En el conjunt dels 76 capítols de 1706 també hi trobem capítols destinats al sistema electoral o procediment insaculatori,⁶⁰ de millorament del funcionament de la fiscalitat i control del deute,⁶¹ de relacio-

50 SERRA, Eva, «El món urbà...», p. 41-140.

51 Capítols 25, 39, 42, 43, 53 i 54.

52 Capítols 1 (reclama un balanç anual), 4, 6, 7, 8, 20, 26, 27, 28, 29, 45 i pel que fa al control del deute 5, 48 i 52.

53 Capítols 2, 9, 17, 32, 33, 35, 44 i 51.

54 Capítols 13, 14, 16, 34, 40, 49, 50.

55 Capítol 18 i també el mateix capítol 25 sobre procediment insaculatori només fer-lo una vegada durant el trenni de govern per estalviar despeses i capítols de control de les despeses 12 i 22.

56 Capítols 3, 10, 11, 19, 23, 41, 38, 47, 58 (aquest darrer revela les tensions de jerarquia entre el protector del braç militar i els advocats assessors de la Diputació). Els capítols 21 i 31 fan referència a les misses consistorials i a les tasques de neteja de la capella del consistori i de les presons.

57 Capítols 15, 24, 30, 36, 37, 46, 55. Aquest darrer significa el dret del consistori a fer ambaixades al rei.

58 Capítol 57.

59 Capítols 56 i 59.

60 Capítols 2, 12, 34, 69, 73 i 74.

61 Capítols 3, 9, 14, 21, 22, 23, 24, 27, 29, 30, 38, 39, 49, 55, 56, 59, 60 i 64.

nats amb mesures d'inspecció i disposicions penals per garantir la transparència dels funcionaris i el compliment dels contribuents,⁶² d'altres sobre els salaris dels membres del govern i dels funcionaris de la institució,⁶³ també mesures que impliquen estalvi i normes de control de la despesa pública de la Generalitat,⁶⁴ normes de millora del funcionament intern consistorial,⁶⁵ així com disposicions relacionades amb les seves funcions de vigilància constitucional,⁶⁶ a més observem una normativa més decisiva pel que fa al reconeixement d'aspectes de sobirania que no hi eren en el redreç de 1702.⁶⁷ També clou el Redreç de 1706 un capítol, el 76, destinat a indicar la forma de fer el pagament del donatiu. Hi manca un capítol important que si hi consta el 1702, el de l'ampliació de la representació de la Diputació amb la incorporació de noves viles o l'ampliació de la representació de les que ja eren en les bosses d'insaculació, qüestió que caldria estudiar⁶⁸ i que podria interpretar-se com un resultat de dos fets: l'existència, segons es desprèn del procés familiar examinat, d'una reivindicació d'ampliació de la representació vilatana dins de les bosses de la Diputació però aquesta amb una aspiració superior a l'obtinguda el 1702 i la necessitat imperiosa de clausurar les corts a causa de la guerra que obligà a deixar a mitges i inacabat el debat de l'ampliació representativa.

Dit això penso que mereixen ser comentats alguns capítols i entre ells també alguns dels nous, en el sentit que no apareixen el 1702.

En primer lloc cal indicar que el capítol primer és la revocació del Redreç de 1702, una revocació que respon a la lògica del canvi de dinastia. Entre els capítols que no consten en la legislatura anterior⁶⁹ mereixen ser destacats el capítol 6, 7, 58 i 65 que són aquells que revelen el reconeixement de l'autoritat de la Diputació i, possiblement són una resposta a les vexacions que va patir la Generalitat durant l'etapa del primer regnat de Felip V, especialment d'ençà del primer intent de desembarc de maig de 1704 de les tropes aliades a Barcelona. «Que lo veguer ni altre official de vara —diu el capítol 6— no puga entrar ab la vara estesa ni exercir iurisdicció alguna en las Casas de la Generalitat, ni en altres en que fasse residència lo consistori més de la que aquest los perme-

---

62 Capítols 5, 11, 15, 26, 31, 37, 62 i 71.

63 Capítols 4, 16, 28, 35, 41, 61, 63, 66, 68 i 70.

64 Capítols 17, 19, 45 i 46.

65 Capítols 8, 13, 18, 25, 33, 36, 43, 44, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 67, 72 i 75.

66 Capítols 20, 32, 40, 42 i 47.

67 Capítols 6, 7, 10 i 65.

68 Tinc intenció de fer una aproximació a la qüestió relativa a per què no hi ha en el Redreç de 1706 cap capítol com el capítol 57 de 1702.

69 Es tracta d'una trentena de capítols, els capítols: 6, 7, 27, 29, 30, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 72, 73 i 74. També hi ha capítols de 1702 que no consten el 1706 són el 15, 16, 42, 47 i 58 a més del 57 esmentat. Amb tot caldria un estudi més a fons per situar fins a quin punt aquests capítols de 1702 que no hi són el 1706 han quedat absorbits dins altres capítols del mateix 1706 i fins a quin punt determinats capítols de 1706 són una desglossament de capítols més sintètics de 1702 (seria el cas dels capítols 43-44/1706 que es podrien assimilar al capítol 11 de 1702 i que els posat en el bloc de funcionament però també podrien anar en el bloc d'estalvi doncs estan relacionats amb la despesa nocturna de cera i atxes). Però si que hi han diferències que no són de forma, és el cas de la manca del capítol 57/1702 que clarament no hi és el 1706 i en sentit invers són els capítols que seguidament comentem en el text d'aquesta comunicació.

trà y tollerarà». «Els advocats que seran cridats per lo consistori de deputats y oydors de comptes per aconsellar-los en negocis de la Generalitat, dehuen assistir no tenint just impediment y sots què penes» —resa el capítol 7. «Tots los officials reals tant ab jurisdicció com sens ella y demás estipendiats que's troben privats de entrevenir en Corts, no poden concórrer a Deputats y Oydors ni obtenir officis de la Generalitat, exceptats los que vuy es troben insaculats» diu en el capítol 58 que hem de veure com una correcció al decret repressiu insaculatori de 23 de gener de 1654, el qual obria les portes a la insaculació dels oficials reials. Aquest capítol és un retorn a la situació anterior a la Guerra dels Segadors, si bé exclou la desinsaculació dels que ja hi són, és a dir no té efectes retroactius. «Que sien observats los privilegis disposants poder los officials del General aportar armas, anant offici officiant» diu el capítol 65, atorgant una aspiració constitucional llargament bloquejada pel rei i llargament desitjada pel consistori i ben necessària per a l'exercici de la recaptació fiscal.

En un altre ordre de coses, el capítol 29 revela el pes del contenciós amb França i el problema de la fiscalitat duanera en la situació de guerra. El capítol 30 indica la importància de la producció de vi i aiguardent a Catalunya que explica la introducció d'un impost que no es podia arrendar i que gravava l'entrada de vins i aiguardents forasters. A diferència de 1702, no sembla que el 1706 aquest capítol estigui només relacionat amb el Donatiu.⁷⁰ De tota manera el Donatiu, tant el 1702 com el 1706 dóna joc per encetar noves fórmules fiscals. Al costat d'això veiem la desaparició dels oficis creats per l'exacció del dret de safrans⁷¹ l'exigència del qual queda adscrit als altres drets del General la qual cosa és una demostració de la pèrdua d'importància econòmica del safrà en relació segurament a d'altres productes colonials de substitució. Hi ha capítols que més que novetats eren declaracions destinades a reactualitzar i millorar una normativa ja existent com evitar el clientelisme consistorial, confirmar les fermances que havien de donar els diputats locals i taulers a l'ingrés de l'ofici, o arbitraven la millora de les tasques vinculades a l'escrivania major, l'arxiu i el racional, o exigien la residència als diputats locals.⁷² D'altres precisen millor aspectes salarials o obligacions de control dels comptes.⁷³

IV. El debat de la fiscalitat en relació al donatiu

A diferència de les altres convocatòries interessa sobretot observar que el 1702 i el 1706 s'obrí un cruent debat sobre la manera de pagar el donatiu més enllà dels mitjans habituals de la Generalitat i de l'emissió de censals. Després

⁷⁰ En el Redreç de 1702 no hi consta cap capítol com el 30 de 1706 que resa: «Emposició de nou dret a la entrada de vins y ayguardents dins lo present Principat y que no's pugan arrendar aquell».

⁷¹ Capítol 27.

⁷² Capítols 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 57, 59, 72.

⁷³ Capítols 61, 62, 63, 64, 65.

de 1553 s'havien començat a eradicar els fogatges substituint-los per deute pública. Ara el tema del donatiu dona un nou tomb. Els capítols del donatiu revelen la presència de nous impostos lligats a l'estanc del tabac, al vi i al aiguardent i a un nou mecanisme entre el fogatge i el cadastre que comportà un cruent debat per la manca d'igualtat socio-estamental del seu pes sobre la població. Hem de creure que aquests debats de 1702 i 1706 precedeixen la necessitat d'una enquesta sobre la propietat amb finalitats fiscals que hauria d'haver estat un sistema més qualificat que no el sistema de fogatges i més controlat per la pròpia societat que no el sistema del cadastre. Però la guerra i la derrota no van permetre el seu desenvolupament.

El donatiu provocà un debat encès que permet veure la relació entre la fiscalitat del General i el Donatiu. El debat girà sobre la necessitat d'estancar el tabac en detriment de les poblacions locals amb una indemnització inferior al rendiment que aquest impost donava a les viles i d'imposar alguns drets sobre el vi i l'aiguardent importats per mar. En el debat del Donatiu també emergia la necessitat d'establir el repartiment territorial d'una taxa general que engendrà molta polèmica pel seu caràcter socio-estamental no equitatiu. Tot i els debats que verifiquen que l'estanc del tabac perjudica les hisendes locals i la confraria d'adroguers i que demostren també que el braç reial, té almenys consciència del caràcter no equitatiu de la taxa territorial, el capítol 56 del Redreç de 1702 aprovava totes aquestes novetats per pagar el donatiu i, a més gravava qualsevol intent de competitivitat envers la pròpia producció de vi i aiguardent, posant taxes a l'entrada de vi i aiguardent forasters. No deixava de ser una modernització de l'impost però observat com a eventual, és a dir en relació al Donatiu. Els impostos o contribució pública ordinària de la Generalitat seguien sent els de sempre (entrades i eixides i bolla).⁷⁴ La Cort General de 1705-1706 reobria, de nou, el mateix debat. En el debat de 1705-1706 fracassaven però diverses alternatives a l'estanc del tabac i fracassava, eventualment, l'intent de fer de la taxa general un impost socialment més just, tal com reclamava el braç reial. L'excusa era la manca de temps per indagar sota la pressió de la guerra imminent el repartiment de la riquesa. La resolució de la forma de pagar el donatiu de 2 milions de lliures en deu anys es saldava amb el capítol 76 del Redreç.

La diferència principal en relació a 1702 és el gravamen del 10% de les entrades de productes fonamentalment colonials, així com l'estanc del tabac sense contemplar la indemnització a les universitats, l'exoneració a la Diputació de les 20 mil lliures anuals i la gestió sota l'única autoritat del consistori i sense l'assessorament de 12 persones, quatre per estaments, que la cort general de 1702 havia imposat. Aquest assessorament establert el 1702, havia obligat, per tal d'evitar problemes de protocol a pensar unes reunions de ne-

---

74 Jaume BATROLÍ i ORPÍ, «La Cort de 1701-1702: un camí truncat» Recerques, 9 (1979) p. 61-63.

gociació en taula rodona.⁷⁵ Finalment el nou marc impositiu s'allargava més enllà del Donatiu al rei en quedar obligat amb la Concòrdia de creditors del General. Això no deixava de ser una reforma fiscal la qual havia anat acompanyada de crítiques duríssimes contra la bolla vista com un impost perjudicial per a la pròpia producció.

V. Cloenda a títol de conclusió

La Diputació del General, esmentada en els papers d'inicis del XVIII sovint com a Generalitat, confonent institució i territori, quedava esborrada del mapa amb l'entrada de les tropes de Felip V a Barcelona l'onze de setembre de 1714. A diferència de les universitats i les ciutats que tot i perdre bous i esquelles quedaven reconvertides en ajuntaments, la Generalitat desapareixia. Molts aspectes que la institució havia disputat a l'Audiència quedaven incorporats a la nova Audiència i pel que fa a llur fiscalitat la bolla quedava integrada a la Superintendència.⁷⁶ Aquesta consideració em porta a preguntar-me sobre quin fou el destí dels interessos dels creditors de la Generalitat desapareguda. Caldria fer un seguiment d'aquell deute, en la mesura que afectava a la població civil. No hauria estat la primera vegada que una autoritat reial es veia obligada a reconèixer el deute públic de la Generalitat per evitar l'espoli dels creditors. Això fou així després de la Guerra dels Segadors, fins i tot en relació a un deute adquirit per fer la guerra contra el rei, però el 1652 la institució malgrat l'intervencionisme de la monarquia, s'havia mantingut en peu. Ara hauria d'haver estat la Superintendència la que hauria d'haver assumit el deute en base a la continuïtat de la fiscalitat del general a les seves mans (la bolla). No en tenim prou de coneixements, però sí indicis negatius de la qüestió a través d'un conflicte de creditors posteriors a 1714, conflicte que suposo no deu ser ni un ni dos. És el cas del plet de la companyia de Jesús de l'any 1727 que generà diversos dubtes.⁷⁷ Un dels dubtes permet observar que els creditors no han abandonat els seus drets. La primera pregunta és: «Si en la insolutumdación de los censales del General o Deputación de Cataluña de propiedad 4.000 libras con los atrasos de sus pensiones, que en el año 1700 los albaceas del testamento de doña Maria Falcó y de Cassador hizieron a favor del Padre Rector del Colegio de Nuestra Señora de Belén de la Compañia

⁷⁵ Pel que fa als debats i a les resolucions sobre el tema en la Cort General de 1705-1706 es pot consultar la meua introducció a l'edició en premsa del procés familiar del braç eclesiàstic d'aquesta cort general.

⁷⁶ La bolla no va ser extingida amb la Nova Planta sinó que va ser incorporada a l'administració de la Superintendència i va continuar sent arrendada al millor postor, Joan MERCADER, *Felip V i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1968, p. 161.

⁷⁷ *Por el padre re[c]tor del Colegio de Nuestra Señora de Belen de la compañía de Jesús de Barcelona con los albaceas y legatarios de doña Maria de Falcó y de Cassador. Respondese a la dudas del pleyto pendiente en la Sala del señor don Manuel Toledo del Consejo de su Magestad. Actuario Comellas. Con licencia de los superiores.* En Barcelona, por Bartholomé Giralt, año 1727. Aquesta al·legació pot localitzar-se a la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona amb la signatura 14/8.

de Jesús de Barcelona en satisfacción del legado o manda annual de 200 libras que dicha doña Maria le hizo aplicaderas para la fàbrica del presbyterio y del Altar Mayor de la iglesia nueva de dicho colegio intervino lesión considerable en la substancia del referido contrato, en consideración que la testadora quiso que en todos los años se empleassen dichas 200 libras en la referida fàbrica y atendida la naturaleza y estado de los referidos censales según la qual desde el referido año 1700 hasta el de 1714 en que fue extinguido el Magistrado de la Diputación solo se cobraron y no se pudieron cobrar más de 300 libras, siendo assí que según la voluntad de la testadora en dicho intermedio de tiempo se avian de emplear en dicha fàbrica 2.800 libras a razón de 200 libras por año». ⁷⁸ Els dubtes del plet que signa Aparici en favor del rector del Collegi de Betlem, en cap moment indiquen que aquests censals hagin prescrit, però tampoc indica en quina situació han quedat. No és parla d'un deute públic assumit per una altre institució pública sinó del deute dels marmessors de Maria Falcó i Cassador amb el rector del col.legi de Betlem. En canvi insisteix molt en les mancances de la hisenda de la Diputació en el moment de l'extinció. «Los censales insolutumdados solamente redden 100 libras en los años de paz y en los de guerra nada, por concordia de la Deputación firmada con los acrehedores». «Alegan en segundo lugar que el Padre re[c]tor en fuerça de la insolutumdación consiguió la esperança del sorteo de los censales que la Deputación tenia ofrecido en la misma concordia». «la esperança del sorteo era muy remota, porque los censales de la Deputación según se dirá en el número 21 llegavan a un millón de libras y a fin de luirlas tenia solamente destinadas la Deputación 12.000 libras en los años de paz, que en esta província por su situación frontarissa han sido siempre los menos y assí era muy incierta la esperança de poder conseguir por sorteo la luición de los censales y lo acreditó después la experiencia pues desde el año 1700 en que se hizo la insolutumdación hasta el de 1714 en que fue extinguido el Magistrado de la Deputación no se hizo sorteo alguno». «Siete testigos ministrados sobre este assumpto [el del valor dels censals de la Diputació] declaran que en el año 1700 antes y después eran los censales de la Deputación de tan pequeño valor a pública y común estimación que si se huviessen vendido en pública almoneda o fuera de ella junto con los atrassos de 39 penciones no se habrían aun encontrado por el precio los dos tercios de la propiedad». «tomando el cotejo de los censales de la ciudad los quales eran de mayor estimación porque la ciudad pagava la media pención en todos los años y en los de paz tenia destinadas 20.000 libras y aun más para la luiciones de por cuyo motivo no era tan remota la esperança de la luición y, esto no obstante, los censales de la Ciudad a pública y común estimación eran solamente de valor de dos tercios de la propiedad y no más aun que se vendiessen con los atrassos de las

---

78 *Por el padre re[c]tor del Colegio de Nuestra Señora de Belen...* p. 3

39 pensiones». ⁷⁹ No sabem el destí del deute de la Diputació però tot fa pensar en una prescripció general afavorida no sols per la desaparició de la institució sinó també per una insolvència sense retorn per l'acció militar i la impossibilitat, en conjuntura de guerra i vida parlamentària truncada, d'adaptar la fiscalitat als canvis. Amb la institució extingida ja no caldrien ni més balanços ni més Capítols del Redreç.

*Quadre general aproximatiu i incomplet de l'evolució de l'erari de la Generalitat segons alguns balanços de Corts conservats*⁸⁰

Anys	Ingressos anuals	Despeses anuals	Despeses extraordinàries anuals	P ^o ns censals	Deute
1547					71.600
1585	154.946	131.390	737.130: 6=35.101	37.085	547.119
1626 Despeses extraordinàries triennis 1555 i 1602	168.900	10.506 Aud+ 16.109 Casa D = 26.615 (només salaris, atxes etc)	330.988+67.967: 6 = 66.492 90.000	45.051	29.338 envers el General (deute de 1623x41 anys) (anys de 1599 a 1626 = 1.202.850) Capital en censals: 1.192.731
1695-1702	112.597	67.558		Entre 1626 i 1701 havia pagat 1.600.000 : 75 anys = 21.333 any	1.500.000 del General envers el General: 816.508
1706	118.794	110.444			1.700.000 Deute envers la Generalitat quasi 800.000

⁷⁹ *Por el padre re[cl]tor del Colegio de Nuestra Señora de Belen...*, les diverses cites en les pàgines 3, 7, 8-9,11 i 11-12.

⁸⁰ No tots els balanços consten en la secció arxivística corresponent tot i que consten, com el de 1599, entre d'altres, dins dels processos familiars de corts i aquest quadre, per tant, és susceptible de ser més o menys completat, però aquesta comunicació només pretén assenyalar el funcionament d'unes comissions i subsidiàriament l'afer de l'evolució dels ingressos i despeses de la Generalitat.

Les adjuncions municipals a la Catalunya moderna

Josep Capdeferro i Pla

Ens aventurem en aquesta recerca amb cautela. No som pas novells en la història de les institucions representatives. Hem treballat processos de diferents Corts catalanes de l'edat moderna, abundants fonts de la Diputació del General i també les activitats i els plets i negociacions jurídico-polítiques de diversos municipis catalans (principalment al segle XVII). Ara bé, les fonts són molt poc generoses amb relació a les comissions de treball,¹ és a dir, amb relació a les etapes intermèdies de configuració de la voluntat dels òrgans deliberatius i executius. Rarament es conserven —si és que mai van existir— actes detallades de les reunions de ‘constitucioners’ de Corts o de divuitenes de la Diputació. Relativament, ens han arribat més ecos de les adjuncions als edils dels poderosos mons municipals, sovint conegudes pel número de persones que les conformaven i la seva especialització —vuitena de morbo, dotzena de Corts, etc. Així, hem d’esprèmer al màxim la documentació limitada de què disposem, per exemple amb eines comparatistes. Tenint en compte la força dels usos i els precedents en les societats preliberals, amb les degudes precaucions —insistim—, experiències municipals poden projectar llum sobre episodis ombrívols de la nostra història parlamentària i d’institucions delegades dels estaments.

I. Aspectes remarcables de les adjuncions a la Girona moderna

Per al nostre assaig, ens centrem en les adjuncions de Girona a cavall dels segles XVI i XVII, sens perjudici que puguem fer esment d'exemples d'altres localitats. Assumim com a premissa la variabilitat congènita d'aquestes co-

---

¹ Josep CAPDEFERRO, «Sessions plenàries *versus* comissions de treball a les Corts catalanes del segle XVII», dins Remedios FERRERO i Lluís GUIA (eds.), *Corts i Parlaments de la Corona d'Aragó. Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2008, p. 307-327. Es tracta d'un treball elaborat a partir dels processos de Corts de 1585, 1599 i 1626-1632 i documentació d'alguns municipis al respecte (*Libri Curiarum*).

missions especialitzades, insuficientment estudiades,² que muden al llarg dels anys al compàs d'interessos i equilibris precaris de poder.

Vegem tot seguit quina posició ocupen en l'organigrama municipal les adjuncions o juntes —el segon terme sembla guanyar terreny a mesura que avança el segle XVII. Es situen entre el nucli executiu, molt restringit, i el Consell General o òrgan plenari.³ L'òrgan executiu o dinamitzador de la Girona moderna està format per quatre jurats. El Consell General està format per vuitanta ciutadans, per tant les seves convocatòries i sessions són poc àgils; adopta o ratifica les deliberacions de major pes i té confiats els mecanismes electorals del municipi, que s'activen anualment.⁴ Les adjuncions són comissions especialitzades per raó de matèria, en aquest sentit es distingeixen del consell ordinari o Trentenari de Barcelona —trenta-sis persones, és a dir una quarta part dels membres del Consell de Cent, que assessoren de manera general els consellers executius durant tres mesos, sabent que durant els tres següents farà la mateixa funció una altra quarta part del Consell de Cent i així successivament.⁵

Cal evitar confondre les adjuncions amb les promenies o promenades, reunions on són convocats tots els membres del Consell General i hi assisteixen els que «poden», de manera que constitueixen una representació escurçada del plenari local. Una promenade pot servir per accelerar deliberacions que no poden esperar,⁶ i no es pot instrumentalitzar per neutralitzar les reticències d'uns consellers reticents o opositors perquè les seves decisions han de ser posteriorment ratificades pel Consell General.⁷

---

2 Una excepció és la vint-i-quatrena de Corts de Barcelona, diversos treballs n'han utilitzat documentació que es conserva. Nosaltres vam fer el mateix amb la dotzena de Corts de Girona: Josep CAPDEFERRO, «La participació de Girona a la Cort General de Catalunya de 1599», en *[Actes del] XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, vol. III, Barcelona, 2003, p. 109-132.

3 Sobre institucions municipals a la Catalunya moderna, Josep Maria TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans de l'antic règim (1453-1808)*, Barcelona, Curial, 1983. Pel que fa a Girona en concret, Joan BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona, PAM, 1994, vol. 1, p. 313-351.

4 El nombre de jurats i consellers varia al llarg de la història. Els jurats són reduïts de sis a quatre per un privilegi del virrei Fernando de Toledo de 22.XI.1576 —Griselda JULIOL (ed.), *Llibre Vermell de la ciutat de Girona (1188-1624)*, Lleida, Ajuntament de Girona i Fundació Noguera, 2001, p. 509-513. Els consellers passen de vuitanta a seixanta en virtut d'un privilegi del virrei Joan Josep d'Àustria de 16.X.1653 —Anna GIRONELLA (ed.), *Llibre Groc de la ciutat de Girona (1386, 1596-1702)*, Lleida, Ajuntament de Girona, Fundació Noguera i Caixa de Girona, 2007, p. 240-241. Almenys oficialment, la reducció dels jurats obeeix a qüestions salarials —s'opta per tenir-ne menys, però millor pagats— i la dels consellers a motius demogràfics i de governabilitat —la guerra i la pesta dificultaven l'assoliment dels quòrums.

5 Francesc ROMAGUERA subratlla aquesta diferència a les seves addicions als *Statuta civitatis Eugubij* d'Antonio CONCILOLO: addició 2a a la rúbrica 22 del llibre primer: «In nostra hac civitate, ut dixi, non datur consilium speciale, prout datur in civitate Barchinonae, videlicet triginta et sex personarum [...] sed solum congregationes, quae vulgo dicuntur *iuntas*, et in ipsis tractatur, et resolvitur, quod a consilio generali eis commissum est.» Sobre el Consell del Trentenari de Barcelona, Víctor FERRO, *El Dret Públic Català*, Vic, Eumo Ed., 1987, p. 158-159.

6 AMGI, Correspondència amb Barcelona, lligall 1, carta de 26.X.1629 dels jurats al virrei duc de Feria, en un context d'alta tensió política. Li comuniquen que des de fa més de vint dies tenen rebudes dues cartes seves adreçades als mateixos jurats i al Consell General, i que els ha estat impossible reunir un Consell amb quòrum suficient per obrir-les i llegir-les. Vista tal impossibilitat, han convocat una promenade «en la qual han acistit tots los consallers que de dit Consell de present se són poguts convocar», la qual els ha aconsellat fer el pas i obrir els plecs.

7 Francesc ROMAGUERA, addicions als *Statuta civitatis Eugubij* d'Antonio CONCILOLO, llib. 1, rub. 21, cap. 19: «In casibus tamen eventualibus, ac promptis aliquid rerum, et negociorum, in quibus materia

Aquestes institucions representatives d'àmbit local poden ser més virtuoses o menys en funció de les persones que les habitin —això és una constant històrica. En qualsevol cas, empen un llenguatge deliberatiu que no és retòric i parla d'un alt grau de maduresa política: «Nos ha aperegut estos dies ja passats fer congregar la adiunctió de privilegis en als quals representarem tots los alt dits procehiments fets fins assí y, hagut colloqui ab ells, aparagué que per ara esta ciutat eo lo Consell General de aquella poria deslberar y ordenar, si a vostres mercès los aparexerà, ser saludable remey...».⁸

Aquesta citació és d'un document oficial, però trobem moltes afirmacions d'un to similar en cartes entre els jurats i agents seus, que contenen informació merament interna. La sinceritat d'aquest tipus de fonts epistolars justifica que en fem ús molt sovint en la nostra recerca historicojurídica, també en el text present —no cal dir que cartes escrites amb evident càlcul polític també poden ser valuoses.

II. Escassa reglamentació escrita

A les Corts catalanes, els usos parlamentaris tenen una força extraordinària i només una petita part és recollida en tractats o breviaris.⁹ Semblantment, les adjuncions o comissions del món municipal tenen escassa reglamentació escrita. I la que existeix és casuística, no està sistematitzada.

Els privilegis que determinen els pilars de l'estructura orgànica de moltes localitats a vegades autoritzen expressament la constitució d'adjuncions —fins i tot poden disposar la forma d'elegir-ne els membres; altres vegades en reconeixen l'existència i les avalen.¹⁰ A partir d'aquesta cobertura jurídica, fina i alhora sòlida, el règim general o particular d'adjuncions és desenvolupat per ordinacions municipals i per la praxi.

Sovint en les actes d'erecció o constitució d'adjuncions —les seves partides de naixement— s'hi dicta la seva composició, naturalesa i amplitud dels poders, en definitiva, les seves regles del joc. La tibantor pot venir si posteriorment es dicten ordinacions generals amb ànim d'harmonitzar les especials.

Fins a final del segle XVI les adjuncions de la vida municipal gironina són formalment paritàries entre les tres mans o grans sectors socials de la ciutat, la qual cosa de facto comporta dues coses: una sobrerrepresentació del sector més benestant, i una contenció —parlar d'infrarepresentació podria ser ex-

---

non praestat locum convocandi omnium stamentorum, convocantur matriculati omnium stamentorum, qui inveniuntur, quae convocatio dicitur *prohomenada*, et isti consolunt (*sic*, consulunt) iuratis circa materiam, quam ipsis iurati proponunt, et quod concluditur approbatur a Consilio Generali.»

8 AMGI, Manual d'acords de 1612, fol. 96r, Consell General de 18.XI.1612. Emplen les foliacions històriques dels manual d'acords, a l'angle superior dret de l'anvers de cada foli.

9 Tomàs de MONTAGUT, «Pràctiques parlamentàries a Catalunya en el segle XVI i la seva formulació escrita per Lluís de Peguera», en *Ivs Fvgit* 10-11 (2001-2002), p. 633-656.

10 Privilegi de Carles I de 23.XII.1533. G. JULIOL (ed.), *Llibre Vermell de la ciutat de Girona cit.*, p. 460-462.

cessiu— de professionals vinculats a la seva perícia concreta —per exemple, juristes a l'adjunció de privilegis o metges a l'adjunció de «morbo».

A partir de l'any 1601, amb la controvertida admissió de nobles i cavallers a les institucions de govern local,¹¹ es trenca la paritat formal i encara empitjora la material, puix la molt minoritària aristocràcia, tot i tenir menys membres a cada adjunció, accentua la sobrerrepresentació de les elits. Una onzena passa a tenir tres membres de cada mà i dos militars; una catorzena en tindrà quatre de cada mà i dos militars.

III. Naturalesa i amplitud de poders

Una adjunció ha de ser creada o legitimada pel Consell General. La seva convocatòria i l'ordre del dia el proposen els jurats. S'empra sovint l'adjectiu «associats» —en el sentit que els adjunts s'associen als jurats—, la qual cosa indica que els adjunts tenen una condició perifèrica respecte als jurats, que són el pinyol de la reunió.

Les adjuncions en l'àmbit municipal de Girona poden rebre poders molt diversos: com a mínim, facultats estrictament consultives dels jurats; en un esgrà superior, de bracet dels jurats, poden assumir funcions deliberatives, executives i de despesa, que poden abarcar tasques tan variades com fer sindicats o procures, redactar instruccions, efectuar pagaments o assumir deutes, dictar ordinacions, concedir llicències, adjudicar i concertar transaccions, arrendaments o encàrrecs, etc.; tenim un interrogant obert en quant a facultats judicials o parajudicials.¹² En una situació excepcional i urgent —Felip III (IV de Castella) necessita soldats i Girona està congraciada amb l'aparell virregnal perquè l'han convertida en capital jurisdiccional del Principat—,¹³ el Consell General fa un préstec de mil dues-centes lliures al rei i, per gestionar-lo, dóna poders amplíssims —i també obligacions: de béns propis i de la universitat— als jurats i als adjunts de la botiga, de manera conjunta o si escau separada: «Y a la major part de ells y de quiscú d'ells, axí de jurats com de adiuncts assoles».¹⁴ No es pot agafar com a model, però, qui sap?, a vegades els reajustaments institucionals en circumstàncies crítiques creen precedent.

11 En virtut del privilegi de Felip II (III de Castella) de 29.IV.1601. G. JULIOL (ed.), *Llibre Vermell de la ciutat de Girona cit.*, p. 589-596, esp. p. 592: «[Que s'admetin a cada adjunció] dos persones nobles o militars de les inseculades en la bossa de jurats».

12 No ens consta que els jurats de Girona tinguin i exerceixin potestats jurisdiccionals. A Barcelona sí, i sabem que en alguns temes les poden exercir els consellers i els adjunts corresponents —en cas d'epidèmia, els adjunts del «morbo». José Luis BETRÁN, «Sociedad y peste en la Barcelona de 1651», en *Manuscrits*, 8, 1990, p. 255-282. p. 271.

13 Josep CAPDEFERRO, «Girona, capital jurisdiccional de la Catalunya convulsa dels anys 1630», dins de Narcís FIGUERAS i Pep VILA (cur.), *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, p. 275-286.

14 AMGI, Manual d'acords de 1636, Consell General de 24.I.1636: «Que per pagar y emprestar aquelles [1.200 lliures] sia firmat, com ab lo present han firmat y firman, syndicat llarch y bastant ab obligatió de béns propis y dels de dita universitat llargament, als dits senyors jurats y adiuncts de la botiga y a la

Per modestes que siguin les seves atribucions, una tal o qual adjunció tindrà la virtut de donar un plus de legitimitat al que resolguin els jurats, factor important a l'hora de parlar o negociar amb tercers, particularment amb autoritats: «Tot lo fet per dit misser Vergés certifficam a vostra excel·lència és estat conforme a les deliberacions fetes per lo Consell General sobre estes coses diverses vegades congregat y també conforme a nostre voluntat y dels adjuncts per dit Consell General expresse a nosaltres associats sobre dit negoci.»¹⁵ En casos on l'adjunció hagi rebut més facultats, seran els jurats els que quedaran vinculats al seu parer i no podran contrariar-lo: «Per haver resolt la junta de privilegis que lo pagament del maridatge se fes aquí (i. e. a Barcelona), no havem pogut resoldre nosaltres altre cosa en contrari que primer no ne hajam donada rahó an als senyors de dita junta.»¹⁶

No és gens rar que, en funció del tema a tractar, es condicionin les decisions d'una adjunció a l'aprovació del Consell General. En tal aspecte, el funcionament de l'adjunció es pot equiparar al de moltes comissions de treball parlamentàries. Quan no s'explicita tal requisit, s'entén que les deliberacions dels jurats i l'adjunció són executables sense haver de superar cap filtre.

Naturalment, el Consell General pot retirar potestats prèviament delegades a adjuncions o altres organismes municipals. Així, l'any 1630, enmig d'un enrenou sobre llicències a convents de congregacions contrareformistes, el plenari municipal lleva als jurats i als adjunts —específicament del redreç, i els altres tot darrere— la potestat de donar permisos d'obres. Avui qualificariem la mesura de moratòria urbanística indefinida: «Que d'esta hora en avant los senyors jurats qui vuy són o per temps seran a soles, ni dits senyors jurats y adjuncts de la adjunció del redrès ni de altre adjunció a qui toque o per havant tocar pugue, no pujan ni los sia lícit ni permès concedir a personas, comunitats, universitats, collegis, convents ni monestirs alguns ni altres persones particulars llicències ni facultats algunas de obrar ni fer portas, finestras, retxas, terrats, terradets, tant descuberts com cuberts, ni altres qualsevols obres tant en las murallas, torres, carrés y plassas com en altre qualsevol part de la present ciutat, sots decret de nul·litat de ditas llicèncias».¹⁷

---

major part de ells y de quiscú d'ells, axí de jurats com de adiuncts assoles y ab poder de substituir (i. e. de nomenar substituïts)».

¹⁵ AMGI, Correspondència del consell municipal, *Diversa*, lligall 15: el 14.X.1599 els jurats de Girona donen credencials a Pau Vergés i Joan Ferrer, que s'han de conferir amb el virrei per explicar-li el perjudici que pot ocasionar a l'Estudi General municipal el privilegi impetrat per Jaume d'Agullana el 24 d'agost de 1599 perquè els jesuïtes puguin impartir docència lliurement al seu establiment de Sant Martí Sacosta. Els nou «adjuncts» de la citació tenen una missió molt específica, han estat elegits pel Consell General de 25 de setembre per intentar la revocació del privilegi en qüestió —manual d'acords de 1599, fol. 153r.

¹⁶ AMGI, Correspondència amb Barcelona, lligall 1, carta de 22.VII.1630 dels jurats al mercader Joan Matxí.

¹⁷ AMGI, Manual d'acords de 1630, fol. 52r, Consell General de 1.V.1630. Sobre el context d'aquesta decisió, Josep CAPDEFERRO, *Joan Pere Fontanella (1575-1649): un advocat de luxe per a la ciutat de Girona*, tesi doctoral UPF, 2010, capítol IV.11.

És obvi que hi ha adjuncions més autònomes i poderoses que d'altres: a Girona, la de major crèdit —mai millor dit— és l'adjunció de la taula de comuns dipòsits. Juntament amb els jurats, i sense necessitat del Consell General, fa l'extracció d'oficis, rep la caució que presten els nous oficials, i es responsabilitza d'acceptar-los el memorial de fidejussors o fermances; fa la sòlita visita o inspecció a l'establiment de canvi, també dicta les ordinacions de la taula.¹⁸ En definitiva, els jurats i aquests adjunts tenen comesa per part del Consell General qualsevulla deliberació sobre la taula. Això no obstant, davant d'una problemàtica excepcional, busquen l'aval del plenari.¹⁹

A tall de balanç, podem dir que, en funció de les funcions que exerceixi efectivament tal o qual adjunció, i del grau de supervisió, tutela o revisió a què la tingui subjecta el Consell General, es podrà valorar la seva naturalesa real. Per dir-ho planerament, es podrà copsar si en l'entramat institucional funciona com un poder minideliberatiu —amb una talla molt més àgil que el Consell General— o com un poder macroexecutiu —proveint aval i un plus de legitimitat als jurats.

Per afinar aquesta valoració, serà important indagar si els membres de les adjuncions són o no responsables en el seu àmbit, sia en els mecanismes fiscalitzadors interns del municipi sia davant una altra jurisdicció. Avancem que als adjunts de la Girona moderna no els veiem mai responent en justícia —en les causes són imputats els jurats i prou.

IV. Tipologia d'adjuncions, amb una delimitació complexa i mutable

Si ens atenim al testimoni de Joan Gaspar Roig i Jalpí, les adjuncions o comissions municipals a la Girona moderna són fixes i aparentment ben delimitades: hi ha les juntes de la taula, de guerra, dels Estudis, de la carn, dels molins, de privilegis, d'hospitals i de la neu o el gel.²⁰

A la llum de la documentació d'arxiu, el panorama gironí apareix més variable i casuístic. Si més no, més conjuntural i desordenat que el de Perpinyà, on cada any els cònsols elegeixen amb regularitat els dotze membres de cadascuna de les vint-i-sis comissions municipals.²¹

¹⁸ A tall d'exemple, AMGI, Manual d'acords de 1615, fol. 107, ordinacions aprovades el 14.VIII.1615.

¹⁹ Josep CAPDEFERRO, *Joan Pere Fontanella (1575-1649): un advocat de luxe cit.*, capítol IV.4, dedicat a un presumpte frau comès per Salvador Jutglar mentre gestionava una operació de retirada del mercat de moneda d'àmbit local.

²⁰ Joan Gaspar ROIG I JALPÍ, *Resumen historial de las grandezas, y antiguedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas eclesiasticas, y seculares assi de nuestros tiempos, como de los passados*, Barcelona, por Iacinto Andrev, 1678, p. 428.

²¹ Per exemple, ADPO, 112 EDT 57, llibre de *Totis* de Perpinyà (1621-1626), fol. 231v-239r (23.VI.1625). A la capital rossellonesa hi ha constituïdes de forma estable adjuncions desconegudes a Girona com una junta de ponts, fonts, riberes i rec dels canals o una comissió de plets.

Esbossem a continuació una tipologia d'adjuncions, combinant criteris temporals i materials, i donant per fet que n'hi ha algunes de més rellevants que d'altres. En primer lloc, identifiquem unes adjuncions de llarga trajectòria que funcionen amb regularitat. La dels privilegis, per exemple, porta els temes jurídics, els plets, les relacions amb advocats, etc. La del redreç, nascuda d'una costella de l'adjunció dels privilegis, es crea amb vocació regeneradora de les institucions, adquireix amb el temps facultats de tipus urbanístic, i acaba tenint una incidència sovintejada i poderosa en la ciutat, revestint un caràcter miscel·lani. Coneixem amb certesa la data i el context de la seva constitució.²² La de la botiga dels comuns forments es responsabilitza del proveïment de blat i que la ciutat estigui abastida de pa, etc. En segon lloc, trobem adjuncions de llarga trajectòria amb períodes d'hibernació o letargia. Com a paradigmàtiques citem la de guerra i la de «morbo», que s'activen quan hi ha risc o situació bèl·lica o d'epidèmia. En tercer lloc, identifiquem adjuncions instituïdes per a temes molt precisos i limitats en el temps. A tall d'exemple, les que tracten sobre les manifestacions de dol de la ciutat pel traspàs del rei —l'any 1598 en el cas de Felip I (II de Castella) o el 1621 per a Felip II (III); la que el maig de 1602 o l'abril de 1631 tracta sobre serveis econòmics que el rei demana a la ciutat; la d'abril i maig de 1605, per organitzar unes alimàries pel naixement del príncep que esdevindrà Felip III (IV); o una que s'erigeix el maig de 1630 per fer el seguiment d'un plet de gran complexitat entre carmelitans descalços i jesuïtes on el municipi té un interès directe.

Mereixen menció a part unes adjuncions inicialment concebudes per tenir una curta trajectòria, però que a vegades es perllonguen molt en el temps. Són les adjuncions relacionades amb moneda fiduciària de coure, anomenada comunament «menuts», freqüent en diverses localitats catalanes a la primera meitat del segle XVII.²³ En presentem dos casos diferents per a dues emissions monetàries que es decideixen els anys 1601 i 1612 respectivament: el 1601, quan els nobles encara no han entrat al govern de la ciutat, es constitueix una dotzena per a «la fàbrica dels menuts», facultada per encunyar fins a deu mil lliures franques de despeses —en batrà moltíssimes més—,²⁴ el 1612, es posa en execució un privilegi virregnal donat a Barcelona el 30 de juny de 1611 per batre menuts per un valor de sis mil lliures més, també franques de despeses, i es constitueix una nova adjunció.²⁵ Sis anys més tard, en un complex escenari macroeconòmic i polític on es combinen l'habilitat de Barcelona, la superioritat dels seus ardots —també de coure però amb un aliatge de plata, fabricats

22 La resol crear el govern municipal en emulació de ciutats capdavanteres de Catalunya, per respondre a una voluntat de control del virrei. AMGI, Manual d'acords de 1567, fol. 66v-68r, Consell General de 17.XII.1567.

23 Miquel CRUSAFONT, «Problemes monetaris i solucions descentralitzades», a *Pedralbes* 23 (2003), p. 765-780, esp. p. 773-775, entén que les batudes de menuts podien ser oportunes per omplir un buit de moneda divisionària, no les veu *a priori* com actes d'irresponsabilitat per retardar obligacions creditícies de municipis.

24 AMGI, Manual d'acords de 1601, fol. 115, Consell General de 19.XI.1601.

25 AMGI, Manual d'acords de 1612, fol. 31-32, Consell General de 2.III.1612.

amb molinet—, l'acció d'institucions catalanes i una resolució de la cort, els menuts abocats en excés al mercat són un problema i els jurats gironins pensen que caldria retirar-los de la circulació. Per arribar a aquesta convicció, conceben una doble ronda de consells. Primer, una ronda informal, després una de formal, institucionalitzada, però amb ciutadans triats pels jurats: «Per millor asserter havem juntades algunes persones de tots los staments a les quals havem comunicades dites coses y, tractat, pilotejat y tingudes algunes conferènsies ab elles, apparexia que seria asertat considerar lo gran menut que esta ciutat té ja recondit, perquè se <h>entén que los habitants de ella ne tenen poch en son poder...». El Consell General avala crear una comissió especial per estudiar el tema, amb persones novament proposades pels jurats. Serà l'onzena «sobre lo asiento dels menuts».²⁶

La delimitació material d'algunes adjuncions varia al llarg del temps, de manera que poden tenir tasques fluctuants i prestar-se a confusió. En ocasions, toquen àmbits que es trepitgen l'adjunció de privilegis i la del redreç, i també l'adjunció del redreç i la setena del nou redreç —que ens consta que funcionen paral·lelament, per exemple els anys 1627 o 1629; també afecten àrees coincidents les adjuncions esmentades i una polivalent catorzena que sabem constituïda, com a mínim, després de l'any 1652 —el 1654 s'hi debat la idea, precursora de la 'Gran Girona' tardofranquista, que els districtes periurbans de Girona —la batllia ampla i la vegueria estreta— s'incorporin a la ciutat i es dilueixin en un sol comú.²⁷

Vegem acte seguit un exemple magnífic de com noves circumstàncies fan variar el repartiment d'àrees temàtiques entre adjuncions —per tant, al nostre tema li calen anàlisis dinàmiques. Ens situem al mig de l'estiu de 1627. El capítol de la Seu i la ciutat de Girona s'oposen en diversos fronts, particularment sobre tres temes: el grau de tolerància envers un pastim que depèn del capítol i a vegades ven pa a persones no eclesiàstiques, la qual cosa suposa un frau a les imposicions municipals; una disputa sobre la possessió d'uns molins a Santa Eugènia que, a la pràctica, reportaria a la ciutat el control de tots els establiments de transformació propers a la sèquia Monar; la voluntat del capítol de deixar de prestar una almoïna piadosa als pobres —l'almoïna del pa de cortó— i, a canvi, dedicar els diners a la constitució d'una escola de cant.²⁸ Segons algunes autoritats o veus respectables de l'oligarquia —resulta difícil precisar-ho—, caldria negociar una concòrdia: «Com algunas personas zelants lo bé públich d'esta ciutat nos hayen representat lo quant ere convenient que se atallassen i's concertassen las difarèntias que són entre dita ciutat y lo reverent capítol de la Seu de aquella [...] y vahent que era cosa convanient per

²⁶ AMGI, Manual d'acords de 1617, fol. 50-51, Consell General de 15.IV.1617.

²⁷ AMGI, Manual d'acords de 1654, fol. 83v-87v, reunió programàtica de 11.IV.1654 de l'adjunció de la catorzena.

²⁸ Analitzem aquestes problemàtiques amb detall a Josep CAPDEFERRO, *Joan Pere Fontanella (1575-1649): un advocat de luxe cit.*, capítols IV.3 i IV.5.

totas les parts evitar plets y qüestions». La setena del nou redreç s'hi mostra disposada, de manera que tant la ciutat com el capítol nomenen uns comissaris per negociar. Els tractes avancen i es difon el temor que no arribin a bon port si els han de beneir les tres adjuncions competents en cadascuna de les matèries, que tenen rebut «poder llarch y bastant» per decidir: la de la botiga pel que fa a l'afer del pastim, la dels molins de la Manola pel que fa als molins de Santa Eugènia, i quatre comissaris ad hoc pel que fa a l'almoïna. Per això es proposa —i s'autoritza— inhibir-les, tot concentrant tals matèries en una sola comissió: «Seria millor y ab més facilitat se porran tractar y resolre dits negosis si's comatia a la dita adjunció de la satena del nou radrés <h>o a altre...».²⁹ Visiblement aquesta racionalització no té l'èxit desitjat, altrament no trobaríem en actiu, dos anys més tard, una setena «super commutatione elemosinae panis Sedis Gerundae».³⁰

V. L'elecció dels integrants de les adjuncions

Tot seguit abordem una qüestió capital: la forma d'elecció dels membres de les adjuncions. Caldrà tenir en compte dues coordenades. La primera, qui proposa i qui elegeix —el Consell General, els jurats, els membres de la pròpia adjunció? La segona, com es proposa i s'elegeix —designació a dit, a veus, per escrutini o per rodolí? Aclarim que «a veus» s'equipara a l'actual votació a mà alçada, per escrutini significa amb vot escrit —a priori secret—³¹ i per rodolí implica una extracció a sort després d'un procés insaculatori. Deixem en suspens una pregunta: en funció de la forma com hom hagi estat elegit a una adjunció, hi tindrà més estabilitat?

A través de la documentació, detectem diverses possibilitats. I, el que és més important, es té consciència dels pros i contres de cada opció en funció de l'objectiu perseguit. Vegem-ho amb dos casos extrems. D'una banda, per a la renovació de membres de l'adjunció de la taula de comuns dipòsits de Girona, el març de 1578 es disposa l'elecció per via d'escrutini.³² I ens consta que s'observa la regla. És normal que sigui així, l'adjunció encarregada d'un òrgan tan estratègic per a l'economia de la ciutat ha d'estar conformada per homes amb un plus de confiança i d'habilitats. D'altra banda, en l'extrem contrari, adjuncions com la de guerra o la del «morbo», que hem anomenat en hibernació, veuen com les seves vacants —per mort, o també per incom-

²⁹ AMGI, Manual d'acords de 1627, fol. 63-64, Consell General de 27.VII.1627.

³⁰ AMGI, Manual d'acords de 1629, fol. 19r, 9.I.1629.

³¹ En una reunió dels jurats amb membres d'una confraria es parla de «scrutini secret». És una redundància, o bé un escrutini a seques no tindria perquè ser secret? AMGI, Manual d'acords de 1629, fol. 33r, 17.II.1629.

³² AMGI, Càrrecs municipals, lligall 1, copiator de resolucions i ordinacions municipals, fol. 153v, ordinació de 29.III.1578 que precisa una elecció oberta que havia deixat el Consell General de 16.XII.1572 —Manual d'acords de 1572, fol. 48.

patibilitats o inhabilitacions— es proveeixen cada cop que es reactiven.³³ Així s'eviten problemes de falta de quòrum. En coherència amb la urgència de la situació, són els jurats que elegeixen directament els nous adjunts, i es poden envoltar de persones de la seva confiança, que presumiblement faran pinya amb l'executiu local. En tenim un bon exemple el març de 1629, quan el virrei bisbe de Solsona adverteix d'unes companyies d'infanteria a la frontera amb França i l'adjunció gironina de guerra està coixa i manca, amb components que cal renovar i altres que no hi poden participar per tenir deutes amb el municipi.³⁴

Per a la resta d'adjuncions, la tònica seran uns criteris regulars? Coneixem força variacions, que demostren un gran interès per participar a les comissions de treball. Vegem dos episodis significatius, un d'específic i un de general. L'específic té lloc l'any 1572. En el marc d'una ambiciosa iniciativa per posar ordre i arreglar i embellir la plaça de les Cols i les botigues diformes que hi ha allí, amb talls o contribucions econòmiques dels botiguers, el Consell General avala el projecte que se li presenta, i dóna pleníssima potestat als jurats i adjunts del redreç de capitanejar l'operació urbanística. Inevitablement, la confluència d'uns poders amplis, grans costos i potencials beneficis alimenta la controvèrsia. Quatre membres del Consell General dissenteixen i demanen que es faci una adjunció nova amb membres decidits a l'atzar, per rodolins.³⁵ Pel que fa a l'episodi general, l'any 1605, al Consell General que s'acostuma a celebrar el dia de Sant Antoni Abat —sol ser programàtic del cicle polític anual que s'acaba d'inaugurar—, els jurats suggereixen, «a parer de algunes persones», canviar el sistema d'elecció de totes les adjuncions, de manera que es treguin a sort de rodolí, per temps de tres anys, i que sempre en restin la meitat dels antics. La proposta s'encomana a la valoració d'una catorzena, de la qual no coneixem eventuais conclusions.³⁶

VI. Influència contrastada de les adjuncions

Enllaçant amb els debats sobre la forma d'elegir els membres de les comissions, es planteja inevitablement aquesta qüestió: *de facto*, més enllà de les competències formalment rebudes, les adjuncions tenen una quota de poder o una influència rellevant en un govern municipal a la Catalunya moderna? La resposta ha de ser afirmativa, com es demostra amb els següents testimonis.

33 De fet, aquesta és la tònica habitual en la majoria d'adjuncions, si bé en les que es reuneixen cada any la renovació es va fent paulatinament.

34 AMGI, Manual d'acords de 1629, fol. 52-54, proposició segona del Consell General 27.III.1629.

35 AMGI, Manual d'acords de 1572, fol. 47, Consell General de 16.XII.1572.

36 AMGI, Manual d'acords de 1605, fol. 15-17. Es comet l'elecció de les catorze persones als jurats, amb l'obligació que les conclusions de la comissió d'anàlisi siguin portades i votades al Consell General.

D'entrada, la lluita per no ser-ne exclòs, si escau litigant davant la jurisdicció més elevada de Catalunya: els ciutadans honrats promouen una causa contra el municipi a principi del segle XVII per ser conservats en la possessió d'ingressar al Consell General i altres congregacions i adjuncions.³⁷

Segonament, episodis puntuals on alguna adjunció o la majoria dels seus membres s'oposa de manera categòrica al que li proposen els jurats, i els obliga a canviar de parer o reconduir una gestió. Ens n'ofereix un exemple paradigmàtic l'adjunció de la botiga dels comuns forments, que l'any 1625 vetlla perquè no es facin cessions excessives en la concòrdia que s'està negociant amb el capítol de la Seu (hi hem alludit *supra*): «Fou necessari persuadir-los molt, perquè nosaltres y la menor part dels adiuents éram de un parer y la maior part dels dits adiuents de altre».³⁸

Si els jurats són hàbils, saben utilitzar davant tercers les restriccions o les reserves d'una adjunció com un escut que els descarregui de responsabilitat, o com un mitjà per conduir la negociació pels camins que resultin més beneficiosos a la ciutat. Ambdues estratègies poden reportar avantatges. Heus-ne aquí exemples: «[Us advertim que] per esta offera no se empenyan a fer concòrdia ni a offerir-la per part de dita ciutat, per no ésser-se tractat ab dita adjunció sinó són estats los dalt dits dos caps»;³⁹ «Havem comunicada la de vostra mercè a la adjunció de privilegis, a qui tocava haver-se de trectar est negoci per part de dita ciutat, y [h]a aparagut cosa molt agra y extraordinària, y axí se ha resolt de què's fassa en dit negoci lo que està contengut en un memorial que enviam a nostre síndich».⁴⁰

En un context polític tant apassionant com delicat —les institucions del Principat i els Comtats van comprovant que el dret del país és tan poc respectat per la monarquia francesa com ho havia estat per la monarquia hispànica—, un testimoni condensa tota la potència del sistema representatiu dels antics municipis catalans. El 1644 els jurats refusen a l'aparell virregnal francès la insaculació que se'ls ha demanat de dues persones per via accelerada —per ordre reial, basada en la seva *plenitudo potestatis*. Reconeixen que ho fan d'acord amb l'adjunció o junta «y pilotejades molt y batudes las matèrias». Els jurats primer, segon i quart clouen així una carta al jurat tercer, enviat a Barcelona a negociar: «Y no se admire vostra mercè ni eixos senyors de què

37 Vegeu-ne un reflex a la sentència arbitral de 7.VIII.1604 que calma la controvèrsia: G. JULIOL (ed.), *Llibre Vermell de la ciutat de Girona cit.*, p. 604-612.

38 Transcrivim el passatge sencer. AMGI, Registres de correspondència [1625], carta de 5.V.1625 als jurats Francesc de Cartellà i Llorenç Font *jr.*, novament desplaçats a Barcelona: «No's maravella vostra mercè y lo senyor jurat Font de què la carta que scriguéram a vostres mercès del negoci de la concòrdia del capítol anàs de la manera que anà, perquè tinguéram molt gran treball y cafer (*i. e.* quefer) de alcançar de la adiuñció que anàs encara en exa forma, perquè no volian escoltar ninguna cosa, y espresament volgueran que se scrigués ab la forma que se scrigué y ab molt breu paraulas, y fou necessari persuadir-los molt, perquè nosaltres y la menor part dels adiuents éram de un parer y la maior part dels dits adiuents de altre, y en alguna manera se revencé sobre se scrigués de la manera que se scrigué, que per nosaltres may s'és pardut cosa.»

39 AMGI, Registres de correspondència [1625], carta de 28.III.1625 dels jurats al seu collega Llorenç Font *jr.* i a Joaquim Margarit.

40 AMGI, Registres de correspondència [1628], carta de 3.X.1628 dels jurats a Joan Pere Fontanella.

se vulla molt mirar y remirar, que assí no és fer lo negoci sol dels de la junta, sinó de tota una ciutat». ⁴¹

En paràmetres molt diferents, de *soft power*, consta que a vegades una adjunció s'erigeix en creadora de corrents d'opinió; pot, així, interferir en decisions dels jurats: per exemple, el noble Joaquim Margarit i de Reguer, que té un peu a Girona i un altre a Barcelona, vol convèncer els jurats que venguin la seva moneda fiduciària desprestigiada, i els informa que a Madrid hi hauria algú disposat a comprar-la: «lo que oferexen seria diner de contans y se'l ne porian aportar en aquexa taula, ab què se porian fer més luýcions, com he oït a dir als de la adjunció de la dita taula...». ⁴²

VII. Vitalitat i amenaces de les adjuncions municipals

La vitalitat de les adjuncions que estem estudiant es reflecteix en dos fenòmens, la seva evolució i la seva creixent especialització. Pel que fa a evolució, s'accentua la compartimentació de funcions en la gestió municipal, es produeix una transició cap administracions especialitzades —departaments o àrees de gestió que es giren diners i es fan préstecs entre ells, amb comptabilitats autònomes. ⁴³ Fins i tot hi ha adjuncions, com les que es responsabilitzen de batudes de menuts, que actuen com a empreses públiques —si es permet l'anacronisme.

Pel que fa a l'especialització, no passa únicament per la constitució d'adjuncions amb un objecte molt precís que se separen, almenys temporalment, d'una comissió «mare». També s'aprecia en la proliferació de figures delegades, com les subcomissions d'anàlisi ⁴⁴ i els comissaris o síndics negociadors. ⁴⁵ Igualment es detecta a través d'apèndixs —els agregats que s'afegeixen a algunes comissions. ⁴⁶ Aquesta diversificació d'ens i funcions augmentava la complexitat institucional, amb el risc palpable de convertir-la en una teranyina.

El relleu institucional que agafen les adjuncions no està exempt d'amenaques i rivals, ans el contrari. Abunden els poders fàctics que poden i volen dei-

⁴¹ AMGI, Manual d'acords de 1644, fol. 119v-120v, 11.V.1644.

⁴² AMGI, Correspondència amb Barcelona, lligall 1, carta de 13.VII.1620.

⁴³ Dos exemples entre molts: AMGI, Manual d'acords de 1621, fol. 58v-60r, 25.VI.1621 —s'acorda que els jurats i adjunts del redreç girin gairebé set-centes noranta lliures als adjunts pel dol del rei; AMGI, Manual d'acords de 1622, fol. 27r-28v, 8.IV.1622, l'adjunció del redreç autoritza un préstec graciós de cinc-centes lliures als adjunts dels molins.

⁴⁴ AMGI, Manual d'acords de 1609, fol. 3, 1.I.1609, els jurats i l'adjunció del redreç volen amortitzar l'ofici de mosqueta i els calen diners per indemnitzar el seu titular, creen una comissió d'anàlisi amb una persona de cada braç; AMGI, Manual d'acords de 1634, s. fol., 5.V.1634, els jurats i adjunts de la taula fan una comissió a quatre persones que estudiïn si Girona estaria facultada per obrir un banc com Barcelona.

⁴⁵ Vegeu, a tall d'exemple, uns comissaris elegits pels jurats i l'adjunció dels molins per reunir-se amb el noble Francesc de Cruilles i tractar sobre la compra dels seus molins —AMGI, Manual d'acords de 1619, fol. 39r i s., proposició segona del Consell General 17.IV.1619; també uns comissaris nomenats pels jurats i els adjunts de privilegis per conferir amb uns altres escollits per la confraria dels quatre sants màrtirs —AMGI, Manual d'acords de 1629, fol. 32r-33r, 17.II.1629.

⁴⁶ AMGI, Manual d'acords de 1648, fol. 133r i s., 10.VI.1648: jurats, adjunts i agregats de la taula.

xar-les a l'ombra. Sobretot quan cal prendre decisions cabdals per al municipi, apareixen a les pàgines dels manuals d'acords prohoms amb *auctoritas*, a vegades gironins d'origen que resideixen a Barcelona, o «persones zelants» pel bé de la ciutat. I constatem que, per molt prestigi que tinguin, els mecanismes representatius sovint els neutralitzen. Per exemple, el gener del 1612, davant d'un cas d'extrema urgència com és la pressió brutal del lloctinent de mestre racional per conèixer els comptes i la justificació de les imposicions locals percebudes els anys recents —més tard n'exigirà una cinquena part, el cèlebre «quint»—, els jurats expliquen al Consell General que han tingut col·loquis amb l'adjunció de privilegis i altres persones zeloses del bé de la ciutat, que han aconsellat acudir directament al rei. El març del mateix any, quan es concreta la idea d'enviar dues persones a Madrid, algunes persones, zelant la utilitat de la ciutat, veient que totes les administracions d'aquesta estan escurades, diuen que fóra millor enviar un sol delegat; el Consell General, no gensmenys, en prefereix dos i imposa el seu criteri.⁴⁷

Una altra amenaça a l'entramat deliberatiu i participatiu, per tant un contrapoder potencial de les adjuncions, són els oficis claus de l'organigrama municipal. Principalment, el secretari, càrrec amb gran estabilitat des de 1533, i els equips jurídics conformats per advocats i procuradors, de composició variable al llarg dels anys.⁴⁸ El que varia poc —i, si varia, és per créixer— és l'ascendent que aquests tècnics de plaça estable guanyen sobre els polítics, molt més efímers perquè els seus càrrecs de jurat estan subjectes a rotació anual. La temptació tecnocràtica es pot veure afavorida pel fet que en la societat de l'època són cabdals usos i costums, praxis i estils judicials, i els que tenen continuïtat en l'univers municipal són els únics que coneixen bé la documentació i els precedents. Això importa sobretot en la gestió del dia a dia. Altrament, en conjuntures significatives o crítiques, abunden testimonis d'institucions que fan prevaldre la seva voluntat sobre els consells dels experts.⁴⁹

VIII. Balanç i utilitat de l'anàlisi

Hem copsat la casuística en l'àmbit de les adjuncions de la Girona moderna, a remolc d'una reglamentació variable, de la qual la documentació només mostra la punta de l'iceberg i deixa ocults in comptables usos. Malgrat la limitació de les fonts, les adjuncions mostren una tendència a passar d'òrgans consultius o deliberatius a ser òrgans de gestió i de govern, amb creixent au-

47 AMGI, Manual d'acords de 1612, consells generals de 25.I.1612 i de 2.III.1612.

48 Josep CAPDEFERRO, *Joan Pere Fontanella (1575-1649): un advocat de luxe cit.*, vol. I, p. 511-512 i 516 i s.

49 Un exemple paradigmàtic succeeix a Barcelona l'any 1635, amb la resistència del Consell de Cent a plegar-se, com aconsellen alguns juristes, a les exigències reials en relació als «quints» de les imposicions locals: Josep CAPDEFERRO, *Ciència i experiència: el jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012, p. 259 i s.

tonomia. Aporten una component de dinamisme que no pot oferir el Consell General, i un plus de punts de vista i experiència als quatre jurats de la ciutat. Com arreu i sempre, serà en funció de les persones que poblin les institucions que es treurà major o menor profit d'aquesta interessant estructura. Ni seran convenients adjunts que practiquin un seguidisme excessiu dels edils ni altres que s'oposin de forma vehement i sistemàtica al seu necessari lideratge en la vida local. Malgrat les seves possibles fallences —algunes contrastades—, les adjuncions són determinants per fer viable i enriquir la representativitat i la participació política als municipis de Catalunya abans del Decret de Nova Planta —amb les limitacions conegudes, pròpies de totes les societats preliberals.

Escau veure si aquesta experiència municipal es pot projectar i contrastar amb la de les Corts o la Diputació del General de Catalunya, d'altres territoris de la Corona d'Aragó o de la resta d'Europa. Paràmetres a tenir en compte seran el pes de reglamentació escrita en relació amb el pes d'usos i pràctiques; rigidesa o adaptabilitat; naturalesa i amplitud de facultats rebudes; els temps polítics, tant pel que fa a durada dels càrrecs com dels problemes: temps de tota mena —segurs, previsibles, previstos i reals—, per valorar la missió i l'actuació tant dels òrgans centrals com dels perifèrics de la institució estudiada; els temes i els interessos en joc; la proximitat i el pes —segons com, sobrepès— de tècnics i experts que puguin condicionar instàncies representatives.

Les comissions del Consell de Cent de Barcelona. Un exemple: La «Comissió secreta» de 1640

Núria Florensa i Soler

*«...que prest tindrà un bon número majorment avent de servir esta gent en una cosa tant justificada en benefici de la província i per cosa que voluntariament hi acudirà molta gent sens sou».*¹ Consellers, 22 de juny de 1640.

I. Introducció: El procés cap a la insaculació

A fi de tractar específicament del tema d'aquestes Jornades és necessari inicialment conèixer a grans trets la institució sobre la que parlarem, el Consell de Cent de Barcelona, que tenia un àmbit de poder i d'actuació molt superior al d'un govern municipal. Com a «cap i casal» era la seu de les principals institucions de Catalunya i, a més, era la institució en la qual s'emmirallava el país i on es recollien les aspiracions i queixes de la resta de Catalunya. Les accions de la Ciutat Comtal tenien tal magnitud que ens serveixen per fer palès de quina manera la representació de la ciutat en la Comissió parlamentària a les Corts Generals de 1632 va impedir prosseguir les Corts a causa del *dissentiment* que va presentar Barcelona a tots els actes de gràcia i justícia.²

A continuació, hem escollit per exposar dues de les moltes Comissions existents: la primera i la més cabdal pel propi sistema d'organització del govern de la ciutat de Barcelona: el procés per formar la «Comissió de la Insaculació», i en segon lloc una altra, en principi més «discreta», en ocasions comissions difícils de documentar i que en aquest cas ens mostrarà la connivència innegable dels consellers —i també dels diputats— amb «els Segadors» des del començament de la guerra de Separació. Aquesta va ser la «Comissió secreta» de 1640.

La ciutat de Barcelona havia tingut una incipient organització municipal des de l'època comtal. En les primeres dècades del segle XIII ja formaven la

¹ Carta dels consellers de Barcelona del 22 de juny de 1640. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), *Lletres Closes*, 1640, f. 154v.

² La mesura va ser presentada pel conseller en cap de Barcelona, president del braç reial a les Corts. Sobre la defensa del privilegi de cobertura dels consellers vegi's en concret les al·legacions legals a la Biblioteca de Catalunya (BC) els Fullets Bonsoms núms. 5209, 5208, 5206 i 5207.

universitat que comprenia els *prohoms* o caps de casa més distingits.³ Seria el rei Jaume I el Conqueridor qui va donar suport a la constitució del govern municipal de Barcelona, fet que ja tenia una experiència prèvia arran de la conquesta de València a l'octubre del 1238.⁴ Així doncs, el 6 d'agost de 1249 el monarca atorga a Barcelona el privilegi d'eleger quatre *paers* com a representació municipal amb la potestat d'eleger al seu criteri els integrants del Consell. Al sistema d'elecció va quedar establert que els quatre consellers es renovarien anualment (l'any consular) i seria per cooptació. Al llarg dels anys hi va haver diversos canvis de membres, de la composició del Consell, del seu inici i del termini de vigència del seus càrrecs. Tot això, motivat per les diferències entre els estaments integrants, l'agitació social i els avalots que va comportar.⁵

Seria el 3 de novembre de 1274 quan Jaume I va constituir definitivament l'organització municipal de Barcelona, coneguda com el Consell de Cent. Tindria cinc consellers executius amb una durada anual i d'acord amb el veguer i el batlle escollirien els 100 jurats consultius en representació. En aquest mateix moment ja trobem la constitució d'una comissió cabdal en el consistori: a final d'any, el Consell de Cent escollia una «Comissió de dotze persones», la «Dotzena d'Insaculació», que serien les encarregades de nomenar els cinc consellers pel següent any consular. A partir d'aquest moment, la nova comissió aboleix el sistema de cooptació (ja no es podrà eleger successor) i el sistema electoral serà a través d'aquesta comissió, que es converteix d'aquesta manera en un sistema de compromissaris.⁶ Serà un pas qualitatiu cap a un mètode més representatiu del conjunt de ciutadans de Barcelona. Així doncs, el rei Jaume I trencava la rígida tendència oligàrquica donant un espai en el govern municipal a l'estament dels mercaders, els quals havien pressionat amb determinació en base al seu control de l'economia urbana, però el monarca es reservava el dret *beneplacitum regium*, i poc a poc el Consell de Cent es va transformar en una institució amb autonomia pròpia.⁷ Va ser el rei Pere II el Gran qui la va perpetuar el 3 de gener de 1283, concedint el privilegi anomenat «*Recognoverunt proceres*», que reconeixia la llibertat de la ciutat de poder escollir els seus consellers (la Conselleria), els consellers del plenari (Consell de Cent), els seus oficials i la renúncia reial de cobrar les imposicions reials.

3 FONT RIUS, Josep M^a, *Jaume I i la municipalitat de Barcelona*, 1977, p. 31 i «Génesis y manifestaciones iniciales del régimen municipal en Cataluña», *Miscellanea Barcinonensis*, año VI, núm. XVI (1967), pp. 67-91.

4 BC, Fullet Bonsoms 255, *Discurs de Micer Francesch Soler Donzell, ab lo qual enten provar que no convé ni's pot en casa de la Ciutat de Barcelona admetre en son regiment los qui tenen nom de Don*, Sebastià de Cormelles, Barcelona, 1621, p. 19. On s'esmenta com Barcelona adapta el model valencià. El règim municipal de la ciutat de València data del 13 de setembre de 1245.

5 FLORENSA I SOLER, Núria, *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Universitat Rovira i Virgili, Barcelona, 1996, pp. 121-137.

6 BRUNIQUER, Esteve Gilabert, *Cerimonial dels magnífichs consellers y regiment de la ciutat de Barcelona, 1614*, Impremta d'Henrich y Cia., 5 vols. conegut com a Rúbriques de Bruniquer, Barcelona, 1912-1916, vol. I, p. 79.

7 FONT RIUS, Josep M^a, op. cit., 1977, pp. 44-45, 54-55. UDINA I ABELLÓ. A. M., *El Consell de Cent barceloní*, Ajuntament de Barcelona, 1977, p. 36.

A partir d'aquell moment el veguer i el batlle havien de jurar respectar els privilegis de la ciutat i jurarien el càrrec davant dels consellers els quals els aconsellarien.⁸

Aleshores ja s'havia configurat la formació municipal d'acord amb els estaments barcelonins i els dominis familiars⁹ que ocupaven els principals càrrecs: consellers, oficis municipals i membres del Consell de Cent. Les revoltes van sovintejar per Barcelona, per les pressions estamentals i, ocasionalment, populars pels carrers de la ciutat (en especial de menestrals, fins i tot amb suport de mercaders i notaris), els grups oligàrquics es van resistir tant com van poder a obrir el ventall restringit d'accés a la municipalitat.

L'any 1388 el rei Joan I va fer certes modificacions introduint que l'elecció de consellers no seria feta per tot el Consell de Cent. Seria en aquesta ocasió una altra nova «Comissió de Vint-i-quatre jurats», que escollirien una altra «Comissió de la Dotzena» i aquests elegirien els consellers. Tots aquests canvis eren el resultat de les reivindicacions tant a nivell econòmic com social dels estaments populars més desfavorits i que en diversos països europeus també patien fam, epidèmies i grans mortaldats i que a Catalunya s'agreuaven per les guerres contra Gènova, Castella i la Guerra Civil catalana (1462-1472).¹⁰

Arribat aquest punt ja podem introduir una reflexió sobre l'establiment de les comissions electores esmentades fins ara. Davant dels interessos reials, la rivalitat estamental, l'hegemonia dels grups oligàrquics, les lluites polítiques municipals i territorials, s'institueix una comissió. Inicialment les comissions bàsiques és constituïen permanents com a mitjà per donar cabuda a les diverses tendències, aquestes responien als interessos oligàrquics de Barcelona, però els membres tenien una durada efímera i la seva efectivitat era de curt termini, ja que altres grups estamentals pressionaven en diferents fronts (el rei, les Corts Generals, la Diputació del General, l'aliança amb altres estaments, etc.), a fi de veure's reconeguts i representats.

La Comissió electora va tenir dues comissions, la «Vint-i-quatrena» i la «Dotzena de jurats» en representació del plenari. Es van fer per introduir més filtres i per ampliar més el ventall de possibilitats per escollir les persones pels càrrecs i oficis, però alhora, el municipi barceloní vetllava per l'estricta compliment de la seva admissió i l'assignació vindria precedida d'una rigorosa habilitació. Ara bé, també hem de veure com la creació d'aquest sistema de comissions va significar un acord de les parts litigants. Per una part no es volia cap canvi en el poder establert, però per una altra s'obria una possibilitat als contraris per guanyar posicions.

8 *Rúbriques de Bruniquer, op. cit.*, vol. 1, p. 79, Fullet Bonsoms, 255, *op. cit.*, p. 9. BATLLE GALLART, Carme, «El govern municipal a la Baixa Edat Mitjana» en *El govern de les ciutats catalanes*, Ed. De la Magrana, Barcelona, 1985, pp. 61-68.

9 FARGAS PEÑARROCHA, Maria Adela, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626: les estratègies de consolidació de la classe dirigent*, Pagès, Barcelona, 1997.

10 CARRÈRE, Claude, *Barcelone, centre économique à l'époque des difficultés, 1380-1462*, 2 vols, Ed. Mouton, Paris-La Haya, 1967. Hi ha versió en català de 1977-78.

Al segle xv va quedar consolidada la divisió municipal en dues faccions: la Biga —bigaires— que era el grup hegemònic dins l'organització municipal i l'integraven els ciutadans honrats, que es van constituir com a grup per prosseguir amb una estructura tancada i reservada per a ells; l'altra, la Busca —buscaires— era el grup integrat bàsicament per mercaders, artesans i menestrals, que protestaven pel mal funcionament de la ciutat i la desigualtat de participació existent l'objectiu dels quals era obrir més el règim municipal i, en conseqüència, proposaven diferents tipus de reformes. Ni el privilegi municipal del rei Alfons IV el Magnànim, ni el de la reina Maria que el va renovar, van servir per apaivagar les divergències entre si estaven en vigor els privilegis concedits per Jaume I o bé els que va atorgar el rei Joan I, no es van poder aturar els avalots constants dins del Consell de Cent i la ciutat.¹¹

Durant el bienni de 1454-1455 el grup dels buscaires va aconseguir derrotar la facció oligàrquica municipal i la lluita incansable pel govern municipal va esportar l'alçament de la Generalitat contra el rei Joan II per la qual cosa va començar la guerra civil catalana durant una dècada (finalitza l'any 1462) deixant ben malmesa Catalunya.

Seria Ferran II d'Aragó el que faria un redreçament del govern de la ciutat de Barcelona i ho va fer a petició del mateix Consell de Cent que volia pal·liar les lluites de bàndols, alhora que arranjar la hisenda municipal. L'any 1481 va lliurar un nou privilegi municipal anomenat del *Regiment*,¹² pel que s'establí una nova organització municipal: 5 consellers executius i 144 membres pel Consell de Cent repartits entre 48 escons pels ciutadans i militars i 32 per a cada altre estament de mercaders, artistes i menestrals.¹³

L'elecció dels consellers davant del Consell de Cent es faria el dia de Sant Andreu i també sortiria la «Comissió de Dotze persones». Aquesta Comissió seria escollida a la sort, per escrutini secret i tenia com a missió nomenar per ternes de persones als consellers, i, posteriorment, s'anomenarien els més votats.¹⁴ Però l'elecció per ternes de la Comissió tampoc va apaivagar les rivalitats municipals —en ocasions arribaven a les mans— per la qual cosa novament el rei entre 1493 i 1499¹⁵ va fer noves reformes i, finalment, va introduir el sistema d'elecció per insaculació.¹⁶ Des de l'elecció de l'any 1495 va quedar fixada la Conselleria

11 BATLLE GALLART, Carme, «Barcelona entre 1380 y 1462», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 5 (1968), pp. 743-751.

12 El 24 d'octubre de 1493 (amb afegits l'any 1498), el rei va atorgar el privilegi del Regiment, que es conserva al *Llibre verd* de Barcelona, vol. IV (AHCB).

13 *Ibidem*. *Llibre verd*, vol. IV, fols. 3-10v.

14 *Rúbriques de Bruniquer*, op. cit., p. 100.

15 Aquest mateix any 1499 el rei accepta que un militar sigui membre de la Conselleria i per deliberació del Consell de Cent del 25 de gener de 1504 ja van poder entrar els militars als diferents càrrecs i oficis municipals.

16 El sistema d'elecció per insaculació havia estat introduït pel rei Alfons «el Magnànim» prenent com a model el mètode que existia en algunes ciutats italianes com hem anat repetint constantment, però cal fer constar que era un sistema d'elecció molt més antic, ja utilitzat a Grècia. Agraïm les lliçons del nostre amic Josep Gago, professor de Grec, que ens va fer conèixer àmpliament com malgrat existir fins i tot màquines per l'elecció a sort, o bé extreure la «fava» blanca o negra l'afortunat per a un càrrec, amb tot, va ser un sistema que es va considerar que menyspreava les lleis vigents argumentant que per escollir un «flautista», un «fuster»...

en cinc consellers (tres ciutadans,¹⁷ un mercader i el conseller cinquè seria un artista que s'anava alternant cada any amb un menestral). Els consellers van mantenir els privilegis que gaudia la ciutat de Barcelona i van aconseguir confirmacions dels monarques: Joana i el seu fill Carles I (1519), Felip II de Castella (1547) i de Felip III de Castella (1615). Al llarg del segle XVII el Consell va tenir diverses modificacions, de les que cal destacar la inclusió de la noblesa (1621) i l'augment del Consell de Cent de 144 a 216 membres, fet esdevingut l'any consular de 1641 per la situació revolucionària arran de la guerra de Separació que va fer que s'aconguís l'antiga reivindicació del sisè conseller menestral: ja no hauria alternança anual perquè quedava establert que el conseller cinquè seria artista i el conseller sisè menestral. La Comissió d'Insaculacions de l'any consular de 1641 va presentar canvis significatius. Així, en el Consell de Cent del 30 de novembre de 1640 van deliberar el següent: van romandre els 72 consellers que els corresponia continuar, els 72 que van entrar nous i també es van quedar els 72 que havien de ser substituïts pels que entraven.¹⁸ La distribució estamental va estar constituïda per 48 ciutadans, 24 militars i 48 jurats de cadascun dels estaments de mercaders, artistes i menestrals. Canvi substancial, que com ja vam reflectir havia quedat omès pels historiadors i historiadores durant molts anys, dècades... per la subtilesa de l'anotació en el *Llibre de Deliberacions*.¹⁹

D'aquesta manera, s'asseguraven que persones claus en el procés revolucionari poguessin mantenir-se en el plenari, a més de poder ser elegits per diverses Comissions que es constituïrien. Aquest canvi important en la composició de la Conselleria i de moment en el Consell de Cent, va ser conseqüència de la pressió i els avatots urbans que exigien els pactes que se'ls havia garantit l'any consular anterior.

Després, amb la victòria militar de Felip IV de Castella a la guerra de Separació, el rei va introduir noves modificacions en el sistema d'elecció de consellers per reservar-se un control en el sistema d'elecció per insaculació. El monarca podia intervenir en l'elecció dels càrrecs i oficis de la ciutat de Barcelona, que s'extreien a sorts havien de ser revisats els noms de les persones pel virrei, pel Consell d'Aragó i, després pel Consell d'Estat, cadascuna podia extreure o introduir els noms que consideressin oportuns a la llista presentada.²⁰ D'aquesta manera buscaven assegurar persones fidels a la monarquia hispànica i evitar el que havia estat possible amb la guerra i el bienni 1640-1641. Amb tot, l'organització institucional del Consell de Cent va perdurar

---

no ho faríem mitjançant una «fava». XENOFONT, *Records de Sòcrates (Memorables)*, Llibre I, 2,9. HERÒDOT, Llibre 6, cap. 109. ARISTÒTIL, *Constitució d'Atenes*, 8, 1. PLUTARC, *Pèricles*, 27.

17 Els cavallers van ser admesos en el govern de la ciutat (1510), fet que va propiciar que els ciutadans honorats tinguessin la mateixa categoria de cavallers i la monarquia els va atorgar privilegi militar. TORRAS I RIBÉ, Josep M., *Els municipis catalans de l'Antic Règim 1453-1808*, Ed. Curial, 1983, p. 89.

18 FLORENSA I SOLER, Núria, «El bienni de transició: 1640-1641. Conflictes socials a Barcelona: el conseller sisè menestral i la revolució urbana», dins *Història moderna, història en construcció*, C. Martínez Shaw (ed.), vol. II, Ed. Milenio, Lleida, 1999, pp. 497-511.

19 Anotació al llibre amb el llatínisme «pro hac vice tantum» (només per aquesta vegada).

20 TORRAS I RIBÉ, Josep M., «El control polític de les insaculacions del Consell de Cent de Barcelona (1652-1700)», *Actes. Les Institucions Catalanes (segles xv-xvii). Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 13-I (1993), pp. 457-468.

fins a la seva aniquilació per Felip V de Castella arran de la guerra de Successió i del decret de Nova Planta (1716).²¹

II. La Comissió de la Insaculació

El sistema de govern de Barcelona es basava en què una Comissió anomenada «la Dotzena d'Insaculació» tenia com a missió encarregar-se de revisar, d'habilitar i d'efectuar tot el procés que s'havia de seguir per fer l'extracció de tots els càrrecs i oficis pel bon govern de la ciutat.

Aquesta «Comissió de Dotze» era escollida en una gran Comissió del Consell de Cent, que era el Trentenari, aquesta Dotzena amb els cinc consellers de l'any consular era fonamental, ja que eren els que proposaven, votaven, consensuaven i verificaven la idoneïtat de les persones que eren inscrites en el *Llibre de les ànimes*, nom que se li donava al llibre on eren matriculades les persones que sortirien escollides. El nom de la persona elegida es posava en un rodolí i aquest en una bossa, d'aquesta manera ja estava insaculada. En els casos d'errors o dubtes, era el *Llibre de les ànimes* qui tenia la prioritat, es considerava més fiable el registre de matriculats, aquest era concloent en cas d'algun problema, i, per tant, per sobre dels rodolins existents en les bosses. L'exigència d'una revisió curosa dels insaculats es feia molt evident, així s'extrau de les queixes dels estaments inferiors que van enviar a Felip III de Castella en la Cort General de 1599, per la que a més de demanar la verificació de les bosses es queixaven dels ciutadans perquè acaparaven el poder municipal.²²

La formació de la «Comissió de la Dotzena d'habilitadors» tenia al segle XVII les atribucions atorgades per privilegis reials de 1587 i per l'ordinació del Consell de Cent amb data del 21 de novembre de 1611. Un cop extrets els habilitadors havien de fer un jurament *en mà i poder* del conseller en cap (i aquests del conseller segon), pel qual donaven fe «*de averse bé y legalmente en dita insaculatió, y habilitatió tota passió amor temor y soborns postpasats, y de guardar lo secrets, y de guardar lo secret de la insaculatió, y habilitatió e inhabilitatió dels nomenats*».²³

L'elecció de la «Comissió de Dotze» per insacular, la importància de la qual ja hem esmentat, perquè escollien els inscrits en una bossa, els nom dels quals era vitalici fins que sortissin elegits per a un càrrec o bé un ofici municipal. En

---

21 GAY ESCODA 1982 amb la consulta del «Consejo de Castilla» ens explica la gènesi del decret de Nova Planta. MERCADER RIBA, Felip V i Catalunya, Ed. 62, Barcelona, 1985. TOMÁS I VALIENTE *Gobierno e instituciones en la España del Antiguo Régimen*, Alianza Editorial, Madrid, 1982, pp. 260-263 i 271-285, desenvolupa els decrets borbònics, així com la seva unificació i castellanització. Per a una visió molt completa i actualitzada del que va comportar el canvi de dinastia remetem a ALBAREDA I SALVADO, Joaquim, *Catalunya en un conflicte europeu. Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes (1700-1714)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2001.

22 L'ordre reial posa de manifest les irregularitats existents. AHCB, Dietari, vol. VII, p. 242, citat per PALOS I PEÑARROYA, Joan Lluís, «Vivir en Barcelona. Sugerencias para una conceptualización de la élite ciudadana en los siglos XVI-XVII», *Manuscritos*, núm. 7 (1988), p. 275.

23 AHCB, *Deliberacions*, 1635, f. 363v. I també el *Llibre d'Insaculacions*, 1C.VIII-13, el lligall de 1585.

conseqüència, aquestes persones eren matriculades pels seus «*estaments condició y officis*». La Dotzena també havia de revisar els registres de les persones que havien estat anotades en el llibre de matrícula els anys anteriors. Havien de fer constar les persones «*per òbit*» o bé que per canviar d'estament ja no els corresponia estar en aquella bossa estamental, altres podien ser inhabilitats per altres motius, a tall d'exemple: a la guerra de 1640 per traïdors a la pàtria, al 1650-51 amb la pesta a Barcelona no podien sortir de la ciutat els consellers ni els jurats..., si l'abandonaven eren «*tatxats*» al *Llibre de les ànimes* amb una línia horitzontal i com a norma municipal, també eren exclosos tots aquells que fossin deutors al municipi o iniciessin un plet contra ell.²⁴ Aquest noms tatxats havien de ser substituïts per persones que reunissin els requisits que la normativa municipal obligava i eren inscrits amb l'acord de la majoria. La «Comissió de la Dotzena» havia de fer les tasques prèvies, les d'habilitació. Quan s'esborrava una persona i se n'anotava una de nova en el *Llibre de les ànimes*, havien de fer el mateix procediment en totes les bosses on figuraven i fer el mateix amb els rodolins de cera en els que s'havien embolicat els noms de les persones afortunades.

Gràcies als llibres millors conservats dels *Llibres de les ànimes*, el de 1626-1651 i el de 1654, d'aquest darrer llibre sabem que hi havia un total de 3.315 persones inscrites en el llibre de matrícula amb els seus corresponents rodolins insaculats per ser elegits per consellers, jurats, càrrecs i oficis del Consell de Cent. Dels quals 267 persones estaven matriculades per ser elegits consellers per a la Conselleria i 978 estaven inscrites per jurats del Consell de Cent, la resta eren 2.070 persones per ser escollides pels altres càrrecs i oficis. Ara bé, com es ben sabut es repetien molt sovint els mateixos noms en moltes bosses.²⁵ I en concret a partir de 1652 es va introduir per part de la monarquia un filtre reial que va limitar la llibertat d'elecció del mecanisme insaculatori de l'etapa que estem explicant nosaltres, serà la factura del control insaculatori i la disminució de la capacitat fiscal que tindrà la Diputació del General de Catalunya per haver perdut la Guerra de Separació.

Prosseguint amb el procediment d'insaculació, com aquest era molt llarg l'iniciaven a principis de novembre i pel que sabem i es veu en els llibres de *l'Ànima* normalment feien constar la data de la matrícula entre el 26-28 de novembre preferentment. Anteriorment es trobaven la «Comissió dels Dotze jurats» amb els cinc/sis consellers, per formar la gran «Comissió d'Insaculació» a fi d'arribar als acords definitius per majoria. Amb tot, la complexitat i la rivalitat perquè cadascú voldria inscriure el seu preferit i les anomalies explícites, fa deduir que s'haurien de fer diverses reunions prèvies per les habilitacions i després obtenir la majoria necessària. Van sovintejar els problemes

²⁴ Des de fa uns anys hi ha un treball d'investigació en curs, dirigit per la professora EVA SERRA I PUIG, els membres que el formem estem buidant sistemàticament els *Llibre de les ànimes* que s'han conservat, durant tot el període des de l'origen del sistema d'insaculació fins a la supressió del Consell de Cent.

²⁵ Vegi's la distribució per estaments, càrrecs i oficis de manera destriada a FLORENSA I SOLER, Núria, *El Consell de Cent...*, op. cit., pp. 269-274.

per arribar als acords: tenim constància que en alguna ocasió hi van haver d'intervenir altres persones per arribar al consens, així per les discrepàncies en alguna ocasió es va demanar que intervinguessin tres jutges de la Reial Audiència per supervisar el procediments —però algun conseller s'hi va negar amb rotunditat—,²⁶ al·legant que només acceptarien el virrei; en una altra vegada la Conselleria no estava d'acord amb la «Comissió de la Dotzena d'Insaculació», fet que va obligar a obrir les bosses i van fer canvis, malgrat els aldarulls que la situació va suscitar, la necessitat urgent de fer l'extracció dins del termini fixat va fer que es posposés el problema pel següent any consular. Per l'extracció del cinquè conseller artista o menestral de l'any consular de 1627, el veguer va lliurar un rodolí d'un cirurgià que havien trobat sota la taula del Consell de Cent, l'interessat va promoure la revisió de la bossa de conseller cinquè artista: el *Llibre de les ànimes* i la bossa van ser verificades en presència de tot el Consell de Cent, com que no faltava cap insaculat, van procedir a l'elecció. L'any 1635 es va produir una situació de conflicte quan es va extreure el rodolí de Francesc Claris, misser (germà de Pau Claris, ambdós com és conegut, líders de la revolució catalana de 1640),²⁷ però se'l va voler inhabilitar per no ser juriconsult, es va fer el procediment similar al cas anterior que hem esmentat i es va concloure que per error en lloc de ser llegit el nom de Francesc Corts s'havia llegit el de Francesc Claris.²⁸

També existien disputes entre els diferents collegis i confraries, com la de l'any 1634 quan es va insacular el torner Francesc Roca com a resultat de la disputa entre la confraria de fusters i la dels capsers i torners. Els implicats van presentar el contenciós a la Reial Audiència que amb la sentència reial va establir que dels 10 llocs que els fusters tenien inscrits al llibre de matrícula per a la bossa de conseller cinquè, s'havia d'insacular un capser o un torner.²⁹

Podem establir que la Comissió d'Insaculacions tenia sovint grans diferències entre la Conselleria i la «Comissió de la Dotzena», com tenim recollit pels anys 1608, 1618, 1620, 1623, etc., quan aquesta disputa era irreconciliable, va ser necessari ultrapassar el secret del propi procediment i portar la polèmica al Consell de Cent, perquè decidís la controvèrsia.³⁰ Era competència de la Conselleria el poder desinsacular i proposar les persones pels llocs vacants, però la «Comissió de la Dotzena» era qui tenia la jurisdicció de censurar la qualitat dels proposats, d'aquesta manera els consellers acordaven els candidats per insacular i la «Comissió dels Dotze» era qui per majoria els acceptava o bé els repellia, per tant, això propiciava moltes de les disputes d'opinió entre

26 *Rúbriques de Bruniquer, op. cit.*, vol. 1, p. 106. No es podia presentar un recurs davant de la Reial Audiència perquè estava fora de la seva competència, ja que era privilegi exclusiu del govern de la ciutat. Malgrat això tenim constància —com citarem— que excepcionalment l'Audiència va arbitrar alguns contenciosos que van obligar als consellers a acatar la seva sentència.

27 SIMON I TARRÉS, Antoni, *Pau Claris. Líder d'una classe revolucionària*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2008, p. 83, on podem trobar un llistat actualitzat dels revolucionaris.

28 AHCB, *Deliberacions*, 1635, fols. 43-44.

29 AHCB, *Llibre d'Insaculacions* (1626-1651), 1C.VIII-1, fols. 107-107v.

30 *Rúbriques de Bruniquer, op. cit.*, vol. 1, pp. 121-123.

els membres i la dificultat d'arribar a un consens.³¹ Serveixi d'exemple també com l'any 1651 la «Comissió d'Insaculacions» va votar la desinsaculació o no d'un menestral calceter, després de tres votacions, amb paritat de vots, van haver de portar l'assumpte al Consell de Cent, on després de la votació dels seus membres el menestral fou desinsaculat.³²

La «Comissió d'Insaculació» podia presentar el procediment del «*Dubte*», aquest era un mecanisme pel que un o més membres integrants de la Comissió que feien l'habilitació qüestionaven la legalitat dels requisits d'una persona a la qual es volia matricular al *Llibre de les ànimes*, així quedava aturat el procés per demanar l'assessorament dels advocats i el seu informe, fins i tot en alguna ocasió es va portar la resolució legal al Consell de Cent perquè allí es decidís. La resolució del *dubte* plantejat i la resolució adoptada obligava a incloure'l al *Llibre de les ànimes*, a fi que servís de precedent legal per altres controvèrsies que es poguessin plantejar.

El *dubte* també va servir com a forma legal de superar la prohibició que tenien els consellers de proposar candidats al Consell, sota pena d'un terç del seu salari. Els membres de la Comissió d'Insaculacions rebien una gratificació en cera, que era de diferent import segons la categoria estamental i les tasques fetes per cadascun.³³

Així doncs, malgrat tota la normativa estricta i el procediment rigorós, de la lectura i l'anàlisi de diversos *Llibres de l'ànima* és en aquest punt que arribem a la conclusió que les irregularitats van sovintejar, fins i tot la tupinada. Diversos autors que han tractat la guerra de Separació de 1640 —fins i tot algun historiador que ha fet la biografia del conseller en cap Joan Pere Fontanella—,³⁴ hi han passat «de puntetes» sense pronunciar-se obertament sobre la tupinada de la seva elecció en els moments més decisius per a la guerra, deixant de banda l'argumentació destriada que nosaltres ja havíem fet anteriorment.³⁵

Resulta d'un reduccionisme aclaparador, pensar que va ser l'atzar qui va escollir una de les persones claus de la lluita oberta contra Felip IV de Castella, i, a més, un dels advocats més prestigiosos d'Europa en aquells moments. En un procés revolucionari que vivia tot Catalunya, com uns homes decidits, atrevits, que s'havien oposat als abusos reials amb fermesa havien de deixar que la sort decidís per ells?

L'historiador Antoni Rovira i Virgili, amb molta perspicàcia, ja ho va fer palès en el cas de l'elecció dels nous diputats que s'havien de renovar l'any 1638 pel trienni següent de la Diputació del General de Catalunya, amb

31 *Rúbriques de Bruniquer*, op. cit., vol. 5, p. 312 i vol. 2, p. 86.

32 AHCB, *Llibre d'Insaculacions* (1626-1651), 1C.VIII-1, f. 130.

33 FLORENSA I SOLER, Núria, *El Consell de Cent...*, op. cit., pp. 276-278. Com a exemple el 23 de novembre de 1640 el municipi va pagar 176 ll. 1 s. 6 d. pels habilitadors i 6 lliures a dos ajudants per validar un baptisme. AHCB, *Deliberacions*, 1640, fols. 390 i 392.

34 PALOS, Joan Lluís, *Els juristes i la defensa de les constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Eumo Editorial, Vic, 1997.

35 FLORENSA I SOLER, Núria, «La insaculació pactada. Barcelona 1640», *Actes. Les Institucions Catalanes (segles XV-XVII)*. Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Pedralbes. *Revista d'Història Moderna* (13-1993, vol. 1), pp. 447-455.

aquestes paraules: «Creiem que es feu sortir Claris i potser altres companys seus, amb qualsevol recurs de fàcil prestidigitació. El procediment de la insaculació oferia el perill, gravíssim, de posar al capdavant de les corporacions de la terra, en hores decisives, homes incapaços. I no té res d'estrany, ni de censurable, que en aquests casos hom forçés la sort».³⁶

En el cas del Consell de Cent, la situació va resultar la mateixa i ja hem exposat i argumentat tot un seguit d'irregularitats en els procediments per anomalies, fets i omissions, de la «Comissió d'Insaculació» de novembre de 1640.³⁷

III. La «Comissió secreta» de 1640

En el context de l'etapa revolucionària contra el rei Felip IV de Castella i el seu govern, la ciutat de Barcelona d'acord amb la Generalitat van posar-se al front de l'oposició als abusos reials i van donar suport als moviments populars contra les tropes hispàniques que es van establir il·legalment a Catalunya, fent tot tipus d'extorsions per les arbitràries decisions que havia adoptat la Corona.

Després dels fets coneguts com el «Corpus de Sang» del 7 de juny de 1640 en el que va ser mort el virrei comte de Santa Coloma, la revolució estava estesa per Barcelona.³⁸ Inicialment les autoritats de la ciutat van donar suport i per omissió van ajudar als revoltats (malgrat que en algun moment van procurar assossegars-los i així ho van magnificar posteriorment al rei). Però, a tall d'exemple, el fet de deixar entrar els segadors armats —malgrat la negativa del virrei— va fer possible que se'ls hi unissin també els marginats urbans de la ciutat, situació que va produir que durant alguns dies els amotinats fessin seva la ciutat. L'any següent els consellers de Barcelona van prohibir l'entrada de segadors amb armes.

Paral·lelament a la creació de la Comissió de Guerra, «la Vint-i-quatrena», sorgeix la necessitat de crear una «Comissió secreta» amb tres finalitats: els consellers havien de poder exercir el control de la ciutat —com era la seva obligació—, per fer-ho havien de treure fora de Barcelona tota aquella gent tant revolucionada, però al mateix temps no volien desmobilitzar totalment aquells homes batalladors, disposats a defensar amb fermesa els seus drets, que eren alhora els que per privilegis reials havia aconseguit Catalunya, al mateix temps es volia tenir a punt un grup d'homes armats disposats a complir les ordres de la Conselleria, per això en van formar una altra de «secreta», de la qual fins ara sabem que estava integrada al menys, pels 5 consellers executius i per 3 membres: Aloy Planes, Lluís de Peguera i Pau Modolell.

³⁶ ROVIRA I VIRGILI, Antoni, *Història de Catalunya*, 1922-34, reedició Ed. La Gran Enciclopèdia Vasca, Bilbao, 1979, vol. VIII, p. 60-61.

³⁷ Vegi's FLORENSA I SOLER, Núria., «La insaculació pactada...», op. cit., p. 453 i «El bienni de transició: 1640-1641...», op. cit., pp. 497-511.

³⁸ Aquesta jornada era el tercer avalot urbà, FLORENSA I SOLER, Núria, *El Consell de Cent...*, op. cit., pp. 494-505.

A aquest darrer se li va atorgar una credencial per transmetre oralment les actuacions que havia de fer el terç que ells dirigirien. Com a tal «Comissió secreta», no volia deixar proves escrites com notes, cartes, ni documents compromesos. Amb tot, hem pogut espigolar aquesta comissió.

Els consellers van nomenar a Aloy Planes i a Lluís de Peguera, perquè conservessin un grup selecte d'homes amb experiència militar «*gent molt granada*» i que estarien sempre a punt per les necessitats estratègiques que en qualsevol moment els requerissin. Tenim constància que la Conselleria pagava³⁹ aquests «Terç secret» de 46 homes que s'entrenaven per mantenir la seva bel·licositat ben ensinistrada i preparant-se per rebre nous reforços. Hem trobat una carta que s'ha conservat on s'exposa: «...*que prest tindrà un bon número majorment avent de servir esta gent en una cosa tant justificada en benefici de la província i per cosa que voluntariament hi acudirà molta gent sens sou v.m. ab totas ocasions anirà avisant de la gent que tindrà y procurarà aconsell del sr. don Luys y ajudant que sian personas pràcticas i bellicosas per manejar las armas perquè altrament no se aconseguiran lo fi perques fa esta gent*». ⁴⁰

Un cop més podem constatar la necessitat de crear comissions com a suport per governar i cadascuna amb tasques ben definides.

La formació i l'evolució d'aquest «Terç secret» serà un dels nuclis per a la constitució posterior de l'exèrcit català contra les tropes reials hispàniques.⁴¹

IV. A tall de Conclusió

Tal i com hem anat desenvolupant i també com presentem a l'organigrama adjunt,⁴² el mecanisme de funcionament per a l'elecció del govern, dels càrrecs i dels oficis de la ciutat de Barcelona era molt complex. Al llarg dels anys, dels segles, es van fer diversos canvis dels membres i en el sistema de composició de les comissions, i del sistema d'elecció, fet que demostra l'activitat i la dinàmica del Consell de Cent com a institució de govern en un àmbit que influïa a tot Catalunya i, per una altra part, fet que contradiu a alguns historiadors que només han volgut veure les institucions catalanes com «organismes anquilosats».

Des del Consell de Cent s'anava ascendint mitjançant diverses comissions formades per estaments dels jurats escollits, fins arribar a la màxima fita desitjada: estar inscrit per a la bossa de l'elecció de consellers. Les comissions

³⁹ Pau Modolell feia de pagador, portava 500 lliures i les instruccions per a Aloy Planes que continuessin els reclutaments d'homes. Carta dels consellers de 12 de juliol de 1640. AHCB, *Lletres Closes*, 1640, fols. 182-182v.

⁴⁰ Carta dels consellers del 22 de juny de 1640. AHCB, *Lletres Closes*, 1640, f. 154v.

⁴¹ FLORENSA I SOLER, Núria - GÜELL, Manel, «*Pro Deo, Pro Regi, et Pro Patria*». *La revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les terres de Tarragona*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Ed. Omnium, Barcelona, 2005.

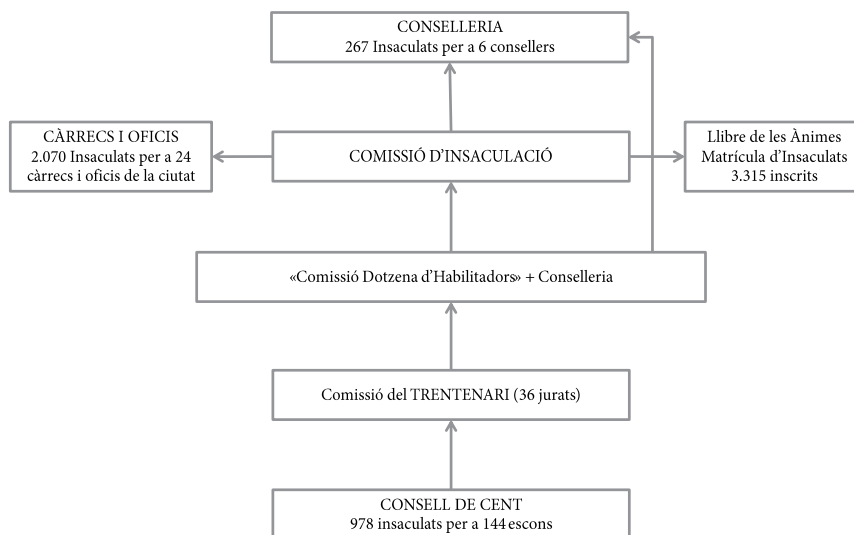
⁴² Annex 1. A tall d'exemple, organigrama de la Comissió d'Insaculació del Consell de Cent de 1654 amb la distribució total dels matriculats al *Llibre d'Ànima*, 1C.VIII.3. AHCB. Amb independència al filtre posterior que el mecanisme reial limitaria.

permetien estendre a diversos nivells la xarxa familiar⁴³ i de dependència dels diferents grups estamentals.

Ara bé, la potestat absoluta de decisió residia en el Consell de Cent, llevat de poques excepcions que van haver de complir la sentència de la Reial Audiència. Era el plenari qui atorgava poders limitats per delegació a les comissions —altres càrrecs i oficis— i, en conseqüència, en última instància era el plenari qui decidia mitjançant la votació personal. Amb tot, els exemples que hem anat presentant sobre les comissions —i d’altres que hem exposat en treballs anteriors per càrrecs i oficis— resulta evident que en ocasions la Conselleria actuava per imperatiu de la necessitat ràpida del moment, o bé també la comissió nomenada ho feia per decisió pròpia. Però si les decisions no eren del plaer del Consell de Cent eren rebutjades posteriorment, feien constar que s’anul·laven per no tenir el seu *beneplacitum* i, alhora, que no servissin de precedent.

Però, també hem de percebre que alguna decisió ja s’havia dut a terme i l’actuació d’alguna comissió ja era irrevocable, la qual cosa posa en evidència la importància de la creació d’aquestes, les disputes i rivalitats que podia ocasionar voler formar part d’elles, ja que eren l’exercici del poder, compartit en ocasions amb les autoritats màximes, que eren els consellers de la ciutat de Barcelona i en darrera instància el Consell de Cent.

Annex nº1: Comissió d’Insaculació del Consell de Cent (1654)⁴⁴

FONT: AHCB, *Llibre de les bosses de consellers, Consell de Cent i oficis*, 1C.VIII-3. Resum i elaboració de l’autora.

43 FARGAS PEÑARROCHA, Maria Adela, «Nupcias y movilidad social en la constitución de lo público y lo privado en la Barcelona moderna», *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 8 (2009), pp. 151-173.

44 Després de l’any 1652 (per la Guerra de Seccesió) es va establir un control polític més estricte pel qual el rei es reservà el dret a intervenir en l’elecció dels càrrecs i oficis d’aquests, fins aquell moment s’extreien a sorts d’uns llistats que havia preparat la mateixa institució.

The Committee of Estates of the Scottish Parliament, 1640-1651: an exercise in provisional government

John R. Young

Prudent men and these well affected to his Majesty's service by no means like this innovation of setting up a tribunal for maintaining parliamentary authority always in vigour, as they consider that it contains the seed of hurtful consequences in the future and that it comprises a secret intention to approach the Dutch form of government, for which the people here show far too much inclination.¹

Such were the observations of Giovanni Giustinian, the Venetian Ambassador in England, as he wrote home to his superiors in 1641. His comments related directly to constitutional innovation within the confines of the English Parliament. This took the form of a

magistracy of forty members that is ten of the Upper Chamber and thirty of the Lower who are to represent the majesty of parliament, with authority to accept petitions, treat with the Scots as required, provide the fortresses and the soldiers with food and munitions of war: and to convoke the whole parliament in case of need.²

Giustinian's comments also provide an indication of a remarkable degree of similarity with the Scottish Committee of Estates formally established by the Scottish Parliament on 8 June 1640. James Gordon, parson of Rothiemay in north-east Scotland, and a leading seventeenth century Scottish cartographer, specifically commented on the powers accorded to the Committee of Estates by the 1640 parliamentary session: 'this new representative had the power of Kings and Parliaments engrost in ther persones and judicatorye'.³ The June 1640 parliamentary session (2-11 June) was of fundamental political and constitutional significance. The clerical estate in Parliament was abolished by legislation of 2 June 1640 and the Scottish Estates were deemed to be noblemen, barons (representing the shires or shire commissioners)

---

1 A.B. Hinds (ed.), *Calendar of State Papers Venetian, 1640-1642* (London, 1924), p. 220.

2 *Calendar of State Papers Venetian, 1640-1642*, p. 220.

3 J. Roberston and G. Grub (eds), James Gordon, *History of Scots Affairs, 1637-1641*, 3 vols (Aberdeen, 1841), vol. 3, pp. 181-2.

and burghs.⁴ In the absence of a royal commissioner, the Estates proceeded to elect their own President on 2 June 1640.⁵ The Scottish Parliament therefore had an elected President, 1640-51.⁶ On 6 June 1640 legislation was also enacted for Parliaments to be held once every three years.⁷ The 1640 Triennial Act therefore resulted in regular meetings of Parliament in the period to 1651, including six sessions of The First Triennial Parliament, 1644-47, and eight sessions of The Second Triennial Parliament, 1648-51.⁸ It is also significant that ‘the Scottish Triennial Act preceded the similar English measure by some months.’⁹ The Lords of the Articles, the parliamentary committee that had been so controversial in the Parliaments of 1621 and 1633 for securing the safe passage of Crown legislation, was deemed to be optional and not mandatory, albeit the committee was essentially abolished. A Committee for Revising the Papers Discussed in Articles in 1639 had been formed on 2 June to consider the legislation and papers that had been discussed in the 1639 Lords of the Articles during the 1639 parliamentary session (30 August-14 November).¹⁰ Much of the legislative agenda that was enacted in the June 1640 session had in fact been prepared by the Tables and the Articles were essentially under the control of the Covenanters, before the 1639 parliamentary session was prorogued by John Stewart, first Earl of Traquair, the King’s Commissioner.¹¹ On 2 June 1640 the estates stated that ‘there shall be a committee for revising the papers formerly discussed in the articles and reporting the same to the parliament’. This committee was to consist of an equal number of each estate and ‘those of the committee shall be chosen by the whole body of the estates indiscriminately and together and not separately by each one of the three estates apart’.¹² Yet on 6 June the legislation was enacted for the election of committee members out of each parliamentary estate.¹³ This was the electoral practice that was adopted for committee membership for the system of session and interval committees described below.

⁴ *The Records of the Parliaments of Scotland to 1707*, K.M. Brown et al (eds), (St Andrews, 2007-2014), [hereafter RPS], RPS 1640/6/5.

⁵ RPS, 1640/6/4.

⁶ R.S. Rait, *The Parliaments of Scotland* (Glasgow, 1924), pp. 399-400, 508, 511; C.S. Terry, *The Scottish Parliament. Its Constitution and Procedure 1603-1707* (Glasgow, 1905), pp. 69-70, 121-122, 139.

⁷ RPS, 1640/6/27.

⁸ D. Stevenson, *The Government of Scotland Under the Covenanters 1637-1651* (Edinburgh, 1982), pp. 174-176.

⁹ Rait, *Parliaments of Scotland*, p.67.

¹⁰ Rait, *The Parliaments of Scotland*, pp. 63-67; Terry, *The Scottish Parliament*, pp. 110-113, 121-122; J.R. Young, ‘Charles I and the 1633 Parliament’, in K.M. Brown & A.J. Mann (eds), *The History of The Scottish Parliament. Volume 2. Parliament and Politics in Scotland, 1567-1707* (Edinburgh, 2005), pp. 101-137.

¹¹ J.R. Young, *The Scottish Parliament 1639-1661: A Political and Constitutional Analysis* (Edinburgh, 1996), pp. 1-20; A.I. Macinnes, *Charles I and the Making of the Covenanting Movement 1625-1641* (Edinburgh, 1991), pp. 194-197; D. Stevenson, *The Scottish Revolution 1637-44. The Triumph of the Covenanters* (Edinburgh, 2003 edition), pp. 166-176, 192-197.

¹² RPS, 1640/6/7. See Rait, *The Parliaments of Scotland*, pp. 376-377.

¹³ RPS, 1640/6/39.

From 1640 onwards Committees of Estates were established on a regular basis until the final Cromwellian conquest of Scotland in 1651 and the subsequent collapse of Scotland under Covenanting rule. Furthermore, the mechanism of a Committee of Estates was later revived as constitutional expedients as a de facto provisional government in Scotland with the Restoration of the monarchy in 1660 and also in 1689 with the Revolution Settlement of 1689-90.¹⁴ There are 11 surviving manuscript registers of the Committee of Estates in the National Archives of Scotland, Edinburgh, covering the years 1643-51, and a minute book of the 1640 Committee of Estates has been located in the Special Collections Unit of Edinburgh University Library. This has been transcribed, but now yet published. The proceedings of two Committees of Estates for 1645 and 1648 have been transcribed and published in *The Government of Scotland Under the Covenanters*, edited by Professor David Stevenson (Scottish History Society, Edinburgh, 1982), but the remaining volumes await to be fully transcribed and published as an authoritative source.¹⁵ During the era of Covenanting hegemony the Scottish Parliament experienced an impressive degree of political and constitutional development. 'Between 1639 and 1651 the Scottish Parliament sat more frequently and for longer terms than in any other period of its existence, and its system of committees underwent a rapid and important development'.¹⁶ The Scottish Covenanters adopted Parliament as the appropriate forum and institution in which to challenge the anglicised absentee monarch of Charles I as King of Scotland, but also the administrative focal point in which to establish a centralised administrative structure for the Covenanters to control, assess, and reassess their commitments in the Three Kingdoms. One striking feature of this administrative structure was the development and evolution of parliamentary committees which played a key role in the efficient preparation and process of parliamentary business. This committee structure functioned on a regular basis to 1651 and it was based on session committees and interval committees. Session committees usually had the lifespan of a single parliamentary session. Interval committees, on the other hand, sat during intervals of Parliament and their commissions usually only lasted until the next parliamentary session, although their commissions were often renewed.¹⁷

Committees of Estates possessed a flexibility of structure and variations in size, as well as being accorded remarkably wide powers. Six Committees of Estates established between 1640 and 1651, for example, possessed full financial powers. In the cases of other specialised interval committees that

---

¹⁴ Rait, *The Parliaments of Scotland*, pp. 75-76, 380; J.R. Young, *The Scottish Parliament 1639-1661: A Political and Constitutional Analysis* (Edinburgh, 1996), pp. 304-309; G.H. MacIntosh, *The Scottish Parliament under Charles II 1660-1685* (Edinburgh, 2007), pp. 9-15.

¹⁵ See Stevenson (ed.), *The Government of Scotland Under the Covenanters 1637-1651*; Young, *The Scottish Parliament*, pp. 338-339; Edinburgh University Library, Dc4.16, Transactions of the Committee of Estates of Scotland, August 1640-June 1641.

¹⁶ Rait, *The Parliaments of Scotland*, p. 374.

¹⁷ See Young, *The Scottish Parliament*; Rait, *The Parliaments of Scotland*, pp. 374-380.

were distinct from Committees of Estates and in the case of excise collection, which was granted to separate commissions, it was still the norm for such committees to be subordinate to the overall authority of the Committee of Estates.¹⁸

The origins of the Committee of Estates can be traced to the 'Tables' which emerged in 1637-38 as the structural format of the emerging Covenanting movement as the crisis with Charles I escalated. The Tables took on a more formal and coherent structure as events unfolded in 1638.¹⁹ The final form adopted was that of five separate tables; nobles, gentry, ministers and burgesses, with a fifth table that acted as a 'revolutionary executive'.²⁰ The nobility constituted a separate table, as did the gentry/barons, burgesses, and ministers respectively. These have been defined as four 'sectional' tables. The fifth table consisted of representatives of the other four tables and it has been defined as the 'general' or 'executive' table.²¹ This latter table played a crucial role in the co-ordination and implementation of the managerial decisions of the Covenanting hierarchy. For example, the Tables oversaw and controlled the elections of commissioners, via the presbyteries, for the General Assembly of the Church of Scotland that met in Glasgow Cathedral in November and December 1638, known as the 'Glasgow Assembly'. The Glasgow Assembly abolished controversial religious innovations of both James VI and Charles I and it proceeded to establish a Presbyterian Church of Scotland.²² Collectively, the Tables represented the 'revolutionary embodiment of the Covenanting Movement'.²³ The first Committee of Estates received formal parliamentary and constitutional sanction on 8 June 1640. Therefore whilst the origins of the Committee of Estates can certainly be traced to the Tables, it should also be recognised that the Committee of Estates per se was a separate and distinct body, although it may be regarded as a formalisation of the Tables. This formalisation applied particularly to membership and the definition of powers via a formal parliamentary commission.²⁴ Despite the fact that Committees of Estates were established on a regular basis until 1651, at the time of formation the original committee of 1640 was viewed as a temporary expedient in the run-up to the Second Bishops' War of 1640

---

18 See D. Stevenson (ed.), *The Government of Scotland Under the Covenanters 1637-1651* (Edinburgh, 1982), pp. xl, 183-186. See Young, *The Scottish Parliament*, for an extensive analysis of the committee structure of the Covenanting Parliaments.

19 Stevenson (ed.), *Government of Scotland Under the Covenanters*, pp. x, xii, xiv-xxiii; Stevenson, *The Scottish Revolution 1637-44*, pp. 76, 98-99, 121, 129; Macinnes, *Charles I and the Making of the Covenanting Movement*, pp. 166-172.

20 A.I. Macinnes, 'The Scottish Constitution, 1638-51: The Rise and Fall of Oligarchic Centralism', in J. Morrill (ed.), *The Scottish National Covenant in its British Context* (Edinburgh, 1990), pp.107-108.

21 Stevenson, *Government of Scotland Under the Covenanters*, p. xv; Macinnes, *Charles I and the Making of the Covenanting Movement*, pp. 167-168.

22 Macinnes, *Charles I and the Making of the Covenanting Movement*, pp. 166-172, 173-177, 186-189, 189-206.

23 Macinnes, *Charles I and the Making of the Covenanting Movement*, pp. 183.

24 Stevenson (ed.), *Government of Scotland under the Covenanters*, pp. xxv-xxvi; R.S. Rait, *The Parliaments of Scotland* (Glasgow, 1924), pp. 376-377.

with Charles I, until a political settlement could be reached with the king or until the next parliamentary session.²⁵

I. Powers of the Committee of Estates

The Committee of Estates was formed ‘ostensibly on account of the imminent danger from extraneous forces’²⁶ in the context of the kingdom of Scotland adopting a posture of defence in the face of ongoing aggression from Charles I. Thus, the 1640 Committee of Estates was given a range of ‘comprehensive powers.’²⁷ These included powers to govern, direct and order the kingdom; powers of maintaining and preserving the army, including the appointment of army officials and overseers and commissioners for civil government who were answerable to the Committee; powers of assessing and levying taxation; the borrowing and distribution of money; and to call on additional nobles, gentry and burgesses for consultation when necessary.²⁸ In essence, this allowed the Committee of Estates to draw on additional manpower from the Covenanting movement in the Scottish localities, allowing for structure of ‘inherent flexibility.’²⁹ It has been strongly argued that the Committee of Estates ‘was conceived and received as an unprecedented agency which supplanted the government of an absentee monarch.’³⁰ Within a wider context, Macinnes has argued that the formation of the institution of the Committee of Estates represented a ‘classical, if corporate, alternative (reminiscent of the consular system of ancient Rome) to the exercise of executive power’ of Charles I.³¹ In terms of conceptual approaches, it has been noted that the Committee of Estates ‘remained the national nucleus of oligarchic centralism,’ despite the formation of other specialised interval committees dealing with finance, religion and diplomacy, for example.³² In essence this structure of oligarchic centralism constituted the political faction of Archibald Campbell, eighth Earl and first Marquis of Argyll, ‘the British Confederate,’ and the leader of the movement.³³

Statistical data indicates that 318 members of the Scottish parliamentary estates (consisting of 78 nobles, 157 gentry and 103 burgesses) were included on 7 Committees of Estates whose membership increased from 40 in 1640

---

25 Macinnes, *Charles I and the Making of the Covenanting Movement*, p. 196.

26 Macinnes, ‘The Scottish Constitution, 1638-51’, p. 115. See RPS, 1640/6/42 for the commission of 8 June 1640.

27 Macinnes, ‘The Scottish Constitution, 1638-51’, p. 115.

28 RPS, 1640/6/42.

29 Macinnes, ‘The Scottish Constitution, 1638-51’, p. 115.

30 Macinnes, ‘The Scottish Constitution, 1638-51’, p. 115.

31 Macinnes, *Charles I and the Making of the Covenanting Movement*, p. 196.

32 Macinnes, ‘The Scottish Constitution, 1638-51’, p. 124.

33 See A.I. Macinnes, *The British Confederate. Archibald Campbell, Marquess of Argyll, 1607-1661* (Edinburgh, 2011).

to 129 in 1651. Fifty-three per cent of this total membership (170 out of 318) was included on only one committee. This figure of 170 consisted of 34 nobles, 87 gentry and 49 burgesses. Three nobles were included on every committee, including John Campbell, first Earl of Loudoun, who was appointed Chancellor in 1641. An inner core of 48 members (23 nobles, 8 gentry and 17 burgesses) was included on at least four committees, but no estate had an 'absolute majority'.³⁴

An example from 16 November 1640 can be provided to illustrate the important co-ordinating role of the Committee of Estates on a national basis. Thus, on 16 November the Committee of Estates issued instructions to the shires and burghs of the kingdom, as well as the Committees of War. Sixteen instructions were issued focusing on military affairs at the local level and national security. Legislation against fugitives and runaways, for example, were to be proclaimed at every Market Cross on the first day of market, and also in every parish church in the country on the first Sunday after receiving the instructions. A list of anti-Covenanters and enemies of the regime was to be drawn up by the Committees of War and the magistrates of burghs and then sent to the Committee of Estates. Other instructions were concerned with finance, the drilling of troops at the local level, and the provision of clothes and shoes for troops, for example. John Spalding, the contemporary commentator from the north-east of Scotland, noted that these instructions were read out by William Strachan in St Machar's parish in Aberdeen, as well in the rest of the parishes and market crosses of the kingdom.³⁵

Committees of Estates became a permanent feature of the Covenanted administrative system and they acted as the dominant co-ordinating link between centre and locality, Edinburgh and the Scottish localities when Parliament was not in session.³⁶ The leading example of this is the relationship with the Committees of War in the localities. Shire committees of war, based on the Swedish model of military conscription, were the mechanism for the raising of the Covenanted armed forces. Military recruitment was therefore based on the shire unit. Troop levels were decided on at a national basis and each shire was required to levy a particular quota of men.³⁷ Elected parliamentary commissioners were usually members of their own shire committee. Analysis of the shire committee of war for Edinburgh principal appointed on 26 August 1643 reveals that nine of the 21 members (43%) had been active in Scottish parliamentary politics, 1639-41. These included the two burgh commis-

---

³⁴ Macinnes, 'The Scottish Constitution', pp. 124-125.

³⁵ J. Skene (ed.), *John Spalding. The History of the Troubles and Memorable Transactions in Scotland and England, 1624-45*, 2 vols (Edinburgh, 1828-29), vol. I, pp. 360-362.

³⁶ Rait, *The Parliaments of Scotland*, p. 378.

³⁷ E.M. Furgol, 'Scotland turned Sweden: The Scottish Covenanters and the Military Revolution', in Morrill (ed.), *The Scottish National Covenant in its British Context*, pp. 134-154.

sioners for Edinburgh in the 1643 Convention of Estates, Sir John Smith and James Dennistoun, as well as the two shire members, Sir Archibald Johnston of Wariston and George Winraham of Libberton. Sir John Wauchope of Nid-drie and Sir David Creichton of Lugtoun, were also members of the 1643 shire committee of war and both men had represented the shire of Edinburgh in the 1639-41 Parliament.³⁸ A further important institutional relationship of the Committee of Estates was with the Church of Scotland. General Assemblies of the Church of Scotland met from 1638-53. The Church of Scotland under the Covenanters was a Presbyterian church governed by a General Assembly. General Assemblies met on an annual basis and in 1642 an executive committee, the Commission for the Public Affairs of the Kirk (Commission of the Kirk) was formed to look after church interests until the next General Assembly the following year. Membership was consisted of both ministers (the vast majority of membership) and lay elders.³⁹ Lay elders could often be elected parliamentary commissioners or nobles. Furthermore, in terms of church-state institutional liaison the Commission of the Kirk and the Committee of Estates often established subcommittees to deal with and discuss important issues relating to contemporary religious politics. On 26 August 1646, for example, a delegation from the Committee of Estates attended a meeting of the Commission of the Kirk. They produced a paper consisting of five articles and the Commission of the Kirk appointed a group of ministers and lay elders to discuss the articles in question.⁴⁰ Likewise, on 5 December 1648 a sub-committee of the Commission of the Kirk was appointed to meet with a sub-committee of the Committee of Estates to discuss affairs.⁴¹ The Commission of the Kirk has been described as 'an ideological watchdog, monitoring agency and supplicant for the radical mainstream in affairs of State'.⁴² It too was an important feature of oligarchic centralism. Further statistical data indicates that a total of 314 ministers and 249 ruling elders from the three parliamentary estates served on the 10 Commission of the Kirks, 1642-51. Membership of individual Commissions of the Kirk ranged from 48 to 105. With regard to total membership, 126 ministers (40%) and 150 elders (60%) were members of only one Commission. Three ministers and two nobles were members of every Commission. This included Archibald Campbell, eighth Earl and first Marquis of Argyll, and this clearly indicates his dominant and leadership role

---

38 J.R. Young, 'The Scottish Parliament and the War for the Three Kingdoms, 1639-1651', *Parliaments, Estates and Representation*, 21, (2001), p. 106.

39 D. Stevenson, 'The General Assembly and the Commission of the Kirk, 1638-51', *Records of the Scottish Church History Society*, 19, (1975-77), pp. 59-79.

40 A.F. Mitchell and J. Christie (eds), *Records of the Commissions of the General Assemblies of the Church of Scotland, 1646-52*, 3 vols (Edinburgh, 1892-1909), vol. I, pp. 49-50.

41 *Records of the Commissions of the General Assemblies of the Church of Scotland*, vol. II, p. 135. See J.R. Young, 'Scottish Covenanting Radicalism, the Commission of the Kirk and the establishment of the Scottish Parliamentary Radical Regime of 1648-49', *Records of the Scottish Church History Society*, 25, pp. 342-376, for a fuller discussion of this issue.

42 Macinnes, 'The Scottish Constitution', p. 125.

within the radical mainstream.⁴³ Furthermore, statistical data indicates that the business and proceedings of the Commission of the Kirk were ‘controlled by an inner core’ of 35 ministers and 19 lay elders (consisting of eight nobles, seven gentry and four burghesses) ‘who served on at least six commissions.’⁴⁴ What is particularly significant in this context is that all these 19 elders served on the Committee of Estates, thereby indicating the importance and sophistication of church-state institutional liaison for the Covenanting movement.⁴⁵ An example of this institutional liaison and membership trends can be provided for 1649. The General Assembly of the Church of Scotland appointed a Commission for the Public Affairs of the Kirk on 4 August 1649. The Third Session of the Second Triennial Parliament had been sitting since 23 May and it appointed a Committee of Estates on 7 August 1649. All ten noble lay elders on the Commission of the Kirk were also members of the Committee of Estates. These included high-profile radical Covenanting nobles such as Argyll, John Kennedy, sixth Earl of Cassillis, and William Ker, third Earl of Lothian. Other gentry and burghess lay elders were also members of both committees. Some of these gentry and burghesses were also parliamentary commissioners as per the recorded sederunts of 23 May 1649. This applies to Sir John Chiesley of Kersewell (Lanarkshire), Sir Robert Adair of Kinhilt (Wigtownshire), Robert Barclay (Irvine) and John Boswell (Kinghorn), for example. Other gentry and burghesses included on both committees were not parliamentary commissioners as per 23 May 1649, such as Sir James Arnot of Fernie, Sir Alexander Inglis of Ingliston, Hugh Kennedy and Robert Lockhart.⁴⁶ Yet Hugh Kennedy was a high profile burghess in the movement and he had represented the burgh of Ayr in the 1643 Convention of Estates and other parliamentary sessions of 1649-51. Indeed, he was appointed to negotiate with the General Assembly in 1650.⁴⁷ Further analysis provides an insight into membership trends and the operation of the movement. Officers of State (whose appointments, as well as those of Privy Councillors and Lords of Session, had been sanctioned by Parliament as per legislation of 16 September 1641),⁴⁸ Lords of Session and military officials were also appointed to the Commission of the Kirk and the Committee of Estates, but some of these officials were also elected parliamentary commissioners as per the sederunts of 23 May 1649. This applies to Sir Daniel Carmichael of Hyndford, the Treasurer Depute, who

43 Macinnes, ‘The Scottish Constitution’, p. 125. See also D. Stevenson, ‘The General Assembly and the Commission of the Kirk, 1638-51’, *Records of the Scottish Church History Society*, XIX (1975), pp. 59-79.

44 Macinnes, ‘The Scottish Constitution’, p. 125.

45 Macinnes, ‘The Scottish Constitution’, p. 125. Macinnes notes, however, that no more than seven nobles, two gentry and one burghess (10 in total) were associated with the inner core.

46 RPS, 1649/5/2, 1649/5/376; ‘Acts: 1649’, *Acts of the General Assembly of the Church of Scotland, 1638-1842* (1843), pp. 200-220. URL: <http://www.british-history.c.uk/report.aspx?compid=60094>.

47 M. Young (ed.), *The Parliaments of Scotland. Burgh and Shire Commissioners*, 2 vols (Edinburgh, 1992-93), vol. I, p. 388.

48 RPS, 1641/8/55.

represented Lanarkshire, and Sir James Stewart of Kirkfield and Coltness who was one of the two burgh representatives for Edinburgh. Likewise, two of the Ordinary Lords of Session, Sir Alexander Brodie of that ilk and George Winraham of Libberton represented the shires of Elgin and Edinburgh respectively. Sir Archibald Johnston of Wariston, Clerk Register, did not represent Edinburgh-shire/Midlothian on 23 May, but he had represented that constituency on 4 January 1649 and he was a key figure in the movement.⁴⁹ With regard to constituency analysis, it is also worth noting that the two Lanarkshire commissioners, Sir Daniel Carmichael of Hyndford and Sir John Chiesley of Kersewell, were both members of the Commission of the Kirk and the Committee of Estates of 4 August and 7 August 1649 respectively. Gideon Jack, the burgh representative for Lanark, was a member of the Committee of Estates of 7 August 1649. He was not a member of the 1649 Commission of the Kirk, but he had been a member of previous Commission of 1648, he was a member of the parliamentary interval of the Committee for the Plantation of Kirks and Valuation of Teinds appointed on 15 March 1649. His parliamentary career extended back to 1630 and he had been a member of previous Committees of Estates of 1643, 1644, 1645 and 1647 respectively. He was also a member of the interval committee for Monies and Accounts of 14 March 1649. On 10 July 1649 legislation was enacted in his favour for losses and damages to the value of £2,524 6s 8d that he had incurred during the previous years of warfare.⁵⁰ II. Membership

Membership of the Committee of Estates, in common with parliamentary interval committees in general, was not restricted to parliamentary members as per the date of commission. The commission to the Committee of Estates of 8 June 1640 stated that membership was to consist of 12 members of each estate. In fact, 6 of the 12 barons/gentry (50%) and 7 of the 12 burgesses (58%) on the 1640 Committee of Estates were not parliamentary commissioners as per 2 June 1640 as per the recorded parliamentary rolls (attendance data).⁵¹ Six of the 23 barons/gentry (26%) and 7 of the 21 burgesses (33%) appointed to the Committee of Estates of 26 August 1643 were not members of the 1643 Convention of Estates (as per the attendance data of 22 June 1643).⁵² David Stevenson has commented that interval committees can be defined essentially as 'committees of estates' as opposed to 'committees of Parliament' if the latter definition is 'confined to bodies composed entirely of members of Parliament'.⁵³

---

⁴⁹ RPS, 1649/1/2, 1649/5/2, 1649/5/376; 'Acts: 1649'; Young (ed.), *The Parliaments of Scotland. Burgh and Shire Commissioners*, vol. I, pp. 381-382. Edinburgh, as the leading burgh in the kingdom, had two burgh representatives. See Rait, *The Parliaments of Scotland*, p. 272.

⁵⁰ RPS, 1649/1/295, 1649/1/309, 1649/5/2, 1649/5/222, 1649/5/376; 'Acts: 1649'; Young (ed.), *The Parliaments of Scotland. Burgh and Shire Commissioners*, vol. II, pp. 373-374.

⁵¹ RPS, 1640/6/2, 1640/6/42. Adam Hepburne of Humble was also included in the capacity of Clerk to the Committee, as was Archibald Johnston of Wariston as Procurator for the Kirk, and Alexander Leslie as Lord General of the armed forces, but this was in addition to the number of 12 members per estate.

⁵² RPS, 1643/6/1, 1643/6/92.

⁵³ Stevenson (ed.), *Government of Scotland under the Covenanters*, pp. xxxix-xl.

Legislation of 26 July 1644 clarified this anomaly of non-members' inclusion on interval committees. The Act anent the Choosing of Commissioners out of the Members of Parliament, in this context, allowed non-members to be included on committees, but only if they were qualified for election to parliamentary membership (i.e. their status was conform to electoral rules for election as a shire or burgh commissioner) and that they had also been approved by the estate in question.⁵⁴ Thus, a non-member of Parliament could be included on committees if he met the regulations for parliamentary membership and he had been approved by the commissioners of the shires or commissioners of the burghs as distinct parliamentary estates. Within the period to 1651, however, it was certainly the case that session committees were overwhelmingly staffed by parliamentary members. The act of 26 July 1644 also allowed for closer parliamentary regulation of the staffing of interval committees by controlling the qualifications and prerequisites for membership.⁵⁵

Several membership trends can be identified in the operation of Committees of Estates, 1640-51. First, non-commissioned individuals often attended committee diets. Two nobles, two barons/gentry, and one burgess, for example, attended various diets of the Committee of Estates of 20 March 1647.⁵⁶ Second, cross-sectional attendance (see below for a discussion of the sectional structure) was common in terms of the operation of committees. Twelve nobles, six barons/gentry, and five burgesses included on the army section of the Committee of Estates of 26 July 1644 also attended diets of the Edinburgh section.⁵⁷ Analysis of sederunts of the Edinburgh section of the Committee of Estates of 8 March 1645 indicates cross-sectional attendance with the army section (Scotland) and the army section (England).⁵⁸ Such a trend is further confirmed by consideration of other specialised interval committees, most notably the Committee for Monies (North) and the Committee for Monies (South) of 3 February 1646. Both northern and southern sections were part of a unitary interval committee for the fining of malignants on a national basis following the defeat of the Royalist Montrose Rebellion (c.1644-46). Cross-sectional attendance can be identified over both sections of the Committee for Monies.⁵⁹ A further trend that can be identified is that quorum levels of Committees of Estates were generally adhered to at the vast majority of diets.⁶⁰

54 RPS, 1644/6/243; Rait, *The Parliaments of Scotland*, p. 379.

55 RPS, 1644/6/243. See also Stevenson (ed.), *Government under the Covenanters*, p. xxxix-xl.

56 NAS, PA. 11/5, Register of the Committee of Estates, 29 March 1647-28 February 1648, ff. 3-218; Young, *The Scottish Parliament*, pp. 193-194.

57 NAS, PA. 11/3, Register of the Committee of Estates, 29 July 1644- 6 January 1645, ff. 6-168; Young, *The Scottish Parliament*, pp. 107-108.

58 NAS, PA. 11/4, Register of the Committee of Estates, 10 March 1645-31 March 1646, ff. 1-128; Young, *The Scottish Parliament*, pp. 120-121.

59 NAS, PA. 14/3, Register of the Committee for Monies (South), 3 February 1646-26 October 1646; PA. 14/4, Register of the Committee for Monies (North), 9 March 1646-28 October 1646; Young, *The Scottish Parliament*, pp. 150-151, 155-158.

60 Young, *The Scottish Parliament*, pp. 73, 75, 107, 121, 130, 155, 193, 209, 232, 245, 274, 307.

III. Supernumeraries

Supernumeraries constitute an important feature in the staffing of parliamentary interval committees of the Covenanted Parliaments. 'Extra-parliamentary members of committees were elected by the several Estates, and members of the Estates were appointed as supernumeraries.'⁶¹ This applied to the Committee of Estates too. Supernumeraries were employed in a range of formats. First, they could be employed in an executive role. John Campbell, first Earl of Loudoun, the Chancellor, was included as a supernumerary on most Committees of Estates, such as those appointed on 26 August 1643, 26 July 1644, 8 March 1645, 11 May 1648, 30 December 1650, and 31 March 1651, for example. John Lindsay, Earl of Crawford-Lindsay, was included as a supernumerary in his role as elected President of Parliament on the Committees of Estates of 8 March 1645, 3 February 1646, 20 March 1647, and 11 May 1648, for example.⁶²

A second function of supernumeraries was inclusion in a military capacity. 'General officers' of the armed forces were included as supernumeraries on the Committees of Estates of 7 August 1649, 30 December 1650, and 31 March 1651. Alexander Leslie, first Earl of Leven, Lord General, and James Livingstone, first Earl of Callendar, were appointed as supernumeraries on the Committees of Estates of 26 July 1644, 8 March 1645, 3 February 1646, and 20 March 1647.⁶³ Although the designation of 'general officers' was used when listing supernumeraries in the parliamentary commissions, only the most important officers usually attended, or were intended for inclusion, such as Lord General, Lieutenant Generals, Major Generals, General of Artillery, and Commissary General.⁶⁴ In the period 1649-50, however, more junior officers also attended committee meetings. These were mostly men who held the office of Quartermaster General.⁶⁵ Thirty-two sederunts of the Committee of Estates established on 7 August 1649 are recorded between 10 August and 27 November 1649. William Stewart, Quartermaster General, attended 23 of these 32 diets (72%).⁶⁶ Stewart also attended 10 out of 17 diets (59%) listed between 4 December 1649 and 26 February 1650.⁶⁷ A third function of

---

61 Rait, *The Parliaments of Scotland*, p. 379. From 1644, supernumeraries were required to be qualified for election as shire or burgh commissioners, if they were not already parliamentary commissioners.

62 RPS, 1643/6/1, 1644/6/239, 1645/1/181, 1645/11/210, 1646/11/409, 1648/3/133, A1650/11/20, A1651/3/16.

63 RPS, 1644/6/239, 1645/1/181, 1645/11/210, 1646/11/409, 1648/3/133.

64 Stevenson (ed.), *Government of Scotland under the Covenanters*, p. xxxviii.

65 Stevenson (ed.), *Government of Scotland under the Covenanters*, p. xxxviii.

66 NAS, PA.11/8, Register of the Committee of Estates, January-November 1649, ff. 99+. Folios 1-7 (26 January-8 March 1649) and 93-98 (24 May- 1 August 1649) have been calendared by David Stevenson. They are the proceedings of the session committees, the Committees for Dispatches (Stevenson, *Government of Scotland under the Covenanters*, pp. 83-94, 95-104). These had been established on 5 January and 23 May 1649 respectively. Folios 11-93 are proceedings of the Committee of Estates established on 14 March 1649.

67 NAS, RH2/1/42, Transcripts of the Committee of Estates, 4 December 1649-26 February 1650, ff. 1-173. This register relates to the proceedings of the Committee of Estates established by the third session of the Second Triennial Parliament on 7 August 1649.

supernumeraries was that of inclusion in a military-fiscal capacity. Thus, Sir Adam Hepburne of Humbie, Treasurer of the Armies, was included as a supernumerary in a financial capacity on the Committee of Estates of 3 February 1646.⁶⁸ Sir John Weymes of Bogie, General Commissioner, was included in a financial capacity on the Committees of Estates of 20 March 1647 and 11 May 1648.⁶⁹ Sir James Stewart, General Commissioner, was included as a supernumerary on the Committee of Estates of 7 August 1649.⁷⁰ Sir Daniel Carmichael of Hyndford, Treasurer Depute, was included as a supernumerary on the Committee of Estates of 31 March 1651.⁷¹

Supernumeraries could also be employed in a supplementary role. Nobles, barons/gentry, and burgesses could be included to boost the overall membership and/or membership per estate, but without any specialised executive, military, or financial function. One example of this feature is that of the Committee of Estates of 30 December 1650. Five nobles, three barons/gentry, and four burgesses were included on the Committee in this capacity.⁷² Finally, supernumeraries could be employed to achieve a combination of any of the above roles, such as in a specialised executive, military, or financial capacity, *and* in a supplementary role. Sir Thomas Nicholson, Lord Advocate, Sir Archibald Johnston of Wariston, Clerk Register, and Sir Daniel Carmichael of Hyndford, Treasurer Depute, included as supernumeraries on the Committee of Estates of 30 December 1650, come into this category.⁷³ Important legal officials, Lords of Session, were also often included as supernumeraries. On other occasions they were included as representatives of the barons/shires. Sir Andrew Fletcher of Innerpeffer (Forfar), Sir Archibald Johnston of Wariston (Argyll), Sir Adam Hepburne of Humbie (Haddington), and Sir James Lockhart of Lee (Lanark), four Senators of the College of Justice, were included on the Committee of Estates of 11 May 1648 as barons/shire representatives and not in their legal capacity. All four were members of the first session of the Second Triennial Parliament, 2 March-11 July 1648.⁷⁴ Wariston was a key member of the Argyll faction and it was the Marquis of Argyll's patronage that resulted in the election of Wariston for Argyllshire. Wariston had traditionally represented the shire constituency of Edinburgh/Midlothian.⁷⁵

---

68 See Stevenson (ed.), *Government of Scotland under the Covenanters*, pp. 193-198, for a list of financial officials. Hepburne of Humbie had been the clerk to the 1640 Committee of Estates (RPS, 1640/6/42).

69 RPS, 1646/11/409, 1648/3/133.

70 RPS, 1649/5/376. Stewart replaced Weymes of Bogie as Commissary General. Weymes held the office 1647-48 and was followed by Stewart, 1648-50. Stewart was also Treasurer of the Excise during these years (1648-50). See Stevenson (ed.), *Government of Scotland under the Covenanters*, pp. 193, 197, 198.

71 RPS, A1651/3/16. The Commissary General was also usually appointed to financial committees. See Stevenson (ed.), *Government of Scotland under the Covenanters*, p. xxxviii.

72 RPS, A1650/11/20.

73 RPS, A1650/11/20.

74 RPS, 1648/3/2, 1648/3/133.

75 RPS, 1648/3/2. Neither Fletcher nor Wariston attended any of the committee meetings between 12 and 27 May 1648. Hepburne and Lockhart both attended seven of the committee meetings; Young

The 'office' of supernumerary therefore offered a degree of flexibility in the employment of personnel on Committees of Estates. The examples cited above also indicate where individuals were included on Committees of Estates in a variety of capacities. The 'office' of supernumerary also provided a mechanism for the specialisation of tasks and demarcation of duties of the de facto provisional government of the Covenanting centralised structures operating through the system of oligarchic centralism. Within the latter context, it offered an outlet for executive managerial control. The criteria also correspond with David Stevenson's model of 'general supernumeraries' and 'estate supernumeraries'. General supernumeraries were included due to the nature of offices held or specialist skills/expertise, whilst estate supernumeraries represented a supplementary body of personnel which could be added by the full Parliament to the membership lists of nobles, barons/gentry, and burgesses.⁷⁶

IV. Sectionalisation

The structure of the Committee of Estates was based on three central formats; a single unitary committee, a split committee based on an Edinburgh section and an army section, and a single committee based on more than two sections. As per the original commission of 1640, the Committee was split into two sections with equal numbers of each estate (18 members each for the Edinburgh and army sections respectively).⁷⁷ The Edinburgh section was empowered to 'sustain central government' and another section was to accompany the Covenanting army whose military movements were not to be restricted to Scotland. This has been interpreted as 'a clear indication that the Covenanters were prepared to move on the offensive and, if necessary, take the war to the Royalists in England'.⁷⁸ The Edinburgh and army sections were autonomous in the government of their own sections, but the consent of the full Committee was required for declarations of war and peace settlements.⁷⁹ As events and military commitments unfolded in the 1640s, however, a flexible and agile structure developed, with additional army sections, as noted above.

The 1640 model and precedent were adopted when the 1643 Convention of Estates established a Committee of Estates on 26 August 1643. The committee was empowered to appoint an army committee and a subsequent division of the full committee into an Edinburgh and an army section took place on 1 December 1643.⁸⁰ Following this division on 1 December, the

---

(ed.), *The Parliaments of Scotland. Burgh and Shire Commissioners*, vol. I, pp. 381-382.

⁷⁶ Stevenson (ed.), *Government of Scotland Under the Covenanters*, p. xxxix.

⁷⁷ RPS, 1640/6/42.

⁷⁸ Macinnes, 'The Scottish Constitution, 1638-51', p. 115; RPS, 1640/6/42.

⁷⁹ Macinnes, 'The Scottish Constitution, 1638-51', p. 115; RPS, 1640/6/42.

⁸⁰ RPS, 1643/6/92; NAS, PA.11/2, Register of the Committee of Estates (Army), 4 December 1643-23 November 1644, ff.3r-3v.

Edinburgh section sat from 2 December 1643 to 31 May 1644, including the duration of the 1644 Convention of Estates (3 January-3 June 1644), before its commission technically expired before the meeting of the first session of the First Triennial Parliament (1644-47) on 4 June 1644. This also indicates that the Edinburgh section had a managerial role over the 1644 Convention.⁸¹ Sederunts of the army committee run from 1 December 1643 to 23 November 1644. The commission to the army committee was renewed by subsequent commissions to the Committee of Estates of 26 July 1644, 8 March 1645, 11 July 1645, 7 August 1645, and 3 February 1646.⁸² These commissions were therefore in existence until the Army of the Solemn League and Covenant (the Covenanting army in England fighting on the side of the English Parliament against Charles I) was withdrawn to Scotland in January 1647 in return for the payment of arrears of pay in an Anglo-Scottish parliamentary agreement in the aftermath of the First Civil War in England that ended in 1646.⁸³ Army committees were also employed on 9 June 1648 for the military invasion of England in the summer of 1648 (this time to fight for and defend Charles I) known as The Engagement, as well as on 5 June 1651 in the move towards national unity in face of the Cromwellian invasion and penetration of Scotland (there was another invasion of England, this time headed by Charles II, that ended in disaster at the Battle of Worcester on 3 September 1651).⁸⁴

Five categories of different sections of Committees of Estates can be identified for the period 1640-51. Firstly, an Edinburgh section operated as the central administrative unit/provisional government within Scotland.⁸⁵ Secondly, an army section of the Committee of Estates either accompanied the Scottish army in England or opposed English invasions.⁸⁶ Thirdly, a section of the Committee of Estates was in existence, 1644-46, for the Covenanting army that was sent to Ireland in 1642, albeit they were 'seldom more than nominal, for they met only on the few occasions when some of their members were sent to negotiate with the army'.⁸⁷ Fourthly, an army section of the Committee of Estates operated against Royalists in Scotland during the Scottish Civil War, known as the Montrose Rebellion, c.1644-47, as well as in other regional operations.⁸⁸ Fifthly, a diplomatic section of the Committee

81 RPS, 1643/6/92; NAS, PA. 11/1, Register of the Committee of Estates, 28 August 1643-26 July 1644, ff.3-238; Young, *The Scottish Parliament*, p. 72.

82 RPS, 1644/6/239, 1645/1/181, 1645/7/8/11, 1645/7/24/60, 1645/11/210.; NAS PA. 11/2, Register of the Committee of Estates (Army), 4 December 1643-23 November 1644, ff. 1-113; Young, *The Scottish Parliament*, pp. 70-75.

83 MacInnes, *The British Revolution*, pp. 171-173; D. Stevenson, *Revolution and Counter-Revolution in Scotland, 1644-51* (Edinburgh, 2003 edition), pp. 45-67.

84 RPS, 1648/3/213, 1651/5/8.

85 Stevenson (ed.), *The Government of Scotland under the Covenanters*, pp. 176-179.

86 Stevenson (ed.), *The Government of Scotland under the Covenanters*, pp.180-181.

87 Stevenson (ed.), *The Government of Scotland Under the Covenanters*, p. 181.

88 Stevenson (ed.), *The Government of Scotland under the Covenanters*, pp.182-183. Robert Barclay was an important Covenanting burgess and he was an important burgess in the Argyll faction. See Young (ed.), *The Parliaments of Scotland. Burgh and Shire Commissioners*, vol. I, pp. 40-41.

of Estates was also in operation. Robert Baillie, the Covenanting minister of Kilwinning parish in Ayrshire in the west of Scotland, commented on the diplomatic section of the Committee of Estates when writing to his cousin, William Spang, in 1641. Hence, Baillie wrote that 'there was appointed a Committee of Estates to attend the Parliament of England, not so much for the perfecting of the Treaty [the 1641 Treaty of London], as to keep correspondence in so needful a tyme'.⁸⁹ Diplomatic commissioners had been appointed by the Committee of Estates in 1640 for negotiations that had commenced at Ripon, in Yorkshire, England, at the end of the First Bishops' War that had then continued to London in 1641. The articles of the Treaty of London were thereafter ratified by the Scottish Parliament on 26 August 1641. Three members of each estate had been appointed as diplomatic commissioners. In addition, Alexander Henderson, the Church of Scotland minister from Leuchars in Fife, and Archibald Johnston of Wariston, were included to represent the interests of the Church. Henderson and Wariston were the authors of the 1638 National Covenant and were leading high-profile Covenanters. The conduct of the commissioners was later approved by Parliament between 22 and 25 September 1641.⁹⁰ The overall conduct of the 1640 Committee of Estates as a whole received parliamentary approval on 15 November 1641 towards the close of the parliamentary session. 'Every one of them' was deemed 'to have done good service to his Majesty and this kingdom, and that they have behaved themselves as good Christians, loyal subjects and well-deserving patriots'.⁹¹

The commission to the Committee of Estates of 8 March 1645 stated that the 'commissioners appointed by the parliament to go to London' were 'also to be upon the commission, as a committee of the estates of parliament'.⁹² On 9 January 1644 the Convention of Estates issued a commission and instructions to John Campbell, first Earl of Loudoun, Chancellor, John, Lord Maitland (who became second Earl of Lauderdale in 1645 and who was currently in England at that point), Sir Archibald Johnston of Wariston and Robert Barclay, who represented the burgh of Irvine and who had been the tutor of Archibald Campbell, eighth Earl and first Marquis of Argyll, to proceed to London. Eight instructions were issued dealing with the objective of the effective implementation of the 1643 Solemn League and Covenant in England and Ireland, as well as the 1643 Treaty of Military Assistance that had been agreed for Covenanting military intervention in the English Civil War.⁹³ This was linked to Covenanting membership and participation in the Committee

⁸⁹ D. Lang (ed.), *The Letters and Journals of Robert Baillie, Principal of the University of Glasgow, 1637-1662*, 3 vols (Edinburgh, 1841-42), vol. 3, p. 397.

⁹⁰ RPS, 1641/8/21, 1641/8/64, 1641/8/65, 1641/8/66, 1641/8/70, 1641/8/71, 1641/8/76, 1641/8/77, 1641/8/78, 1641/8/79, 1641/8/80, A1641/8/50, A1641/8/51, A1641/8/57.

⁹¹ RPS, 1641/8/173.

⁹² RPS, 1645/1/181.

⁹³ RPS, 1644/1/42.

for Both Kingdoms. Sir Archibald Johnston of Wariston 'usually managed Committee business.'⁹⁴ The Covenanting leadership regarded the Committee of Both Kingdoms as 'a co-ordinating confederal council' and 'the prime-but not the sole agency for preserving Scottish interests in the management of the affairs of both kingdoms.'⁹⁵

The Convention of Estates' commission and instructions of 9 January were revised and given full parliamentary power by the First Session of the First Triennial Parliament on 16 July 1644. Extended membership now included Argyll, John Elphinstone, second Lord Balmerino for the nobility, Sir Charles Erskine of Cambuskenneth (Clackmannanshire) and George Dundas of Manor (Linlithgowshire) for the barons/gentry, and Sir John Smith (Edinburgh) and Hugh Kennedy (Ayr) for the burgesses. Lord Maitland was still in England for these diplomatic purposes and he was named as a supernumerary in this commission. They were to take their orders and instructions as commanded 'either by the committee from the parliament here, they being in Scotland, or the committee with the army, they being in England,'⁹⁶ meaning the Edinburgh section of the Committee of Estates or the section with the Army of the Solemn League and Covenant in England. The Committee of Estates was proactive in the pursuit of European diplomatic objectives too, as was the 1644 parliamentary session. On 10 May 1644 the Edinburgh section of the Committee of Estates that had been established on 26 August 1643 issued a set of diplomatic instructions to Thomas Cunningham to proceed to the United Provinces of the Dutch Republic with the objective of extending the 1643 Solemn League and Covenant to the Dutch Republic and other potential powers.⁹⁷ Cunningham was the 'leading fundraiser and financial facilitator for the Covenanting movement.'⁹⁸ He was based at Campvere in Zeeland and in March 1644 he had been appointed as the Scottish agent to work beside Matthew Strickland, the English agent in the United Provinces. The decision of the Committee of Estates on 10 May 1644 and the remit given to Cunningham is of some significance. The Covenanters were seeking to revive 'confessional confederation in defence of European Protestantism', based on extending the Solemn League of Covenant as a British confessional confederation as a joint Anglo-Scottish venture.⁹⁹

---

94 Macinnes, *The British Revolution*, p. 162.

95 A.I. Macinnes, 'The "Scottish Moment", 1638-45', in J. Adamson (ed.), *The English Civil War* (Basingstoke, 2009), p. 144.

96 *RPS*, 1644/6/157. Allan Dunlop represented the burgh of Irvine in the 1644 parliamentary session and Ayr was represented by John Osborne (*RPS*, 1644/6/2). These two Ayrshire burghs were therefore appropriately represented, as both Kennedy and Barclay were involved in diplomatic affairs.

97 E.J. Courthope (ed.), *The Journal of Thomas Cunningham of Campvere, 1640-1654* (Edinburgh, 1828), pp. 82-89; J.R. Young, 'The Scottish Parliament and European Diplomacy 1641-47: The Palatine, The Dutch Republic and Sweden', in S. Murdoch (ed.), *Scotland and the Thirty Years' War, 1618-1648* (Leiden, 2001), pp. 87-92.

98 Macinnes, *The British Revolution*, p. 163.

99 Macinnes, *The British Revolution*, p. 163.

The Committee of Both Kingdoms was involved in Swedish diplomacy too, but in June 1644 there was Swedish diplomatic mission to Edinburgh led by the Swedish diplomat Hugh Mowatt (who was Scottish) on behalf of Queen Christina. Mowatt was sent to Britain as a Swedish Ambassador to the Scottish and English Parliaments. Swedish diplomatic proposals for the Scottish Parliament and the Covenanters to mediate in relations between Denmark-Norway and Sweden were formally considered by the 1644 Scottish parliamentary session and a session committee was formed on 25 June to consider these proposals. It is also clear that Chancellor Loudoun was closely involved in this Swedish dimension, linking him further to the Committee of Both Kingdoms' angle, and he had a close political relationship with the Swedish Chancellor, Axel Oxenstierna.¹⁰⁰ The Committee of Estates had previously been involved in European diplomacy in 1641, chronologically around the same time as the 1641 Treaty of London was being ratified and when closer union with England was being sought. Hence the Committee of Estates at Edinburgh was promoting a tripartite political confederation that would involve the Scottish Estates, the English Parliament, and the United Provinces of the Dutch Republic.¹⁰¹ This did not come into existence, but it is also worth noting that General Alexander Leslie, later created first Earl of Leven in 1641, head of the Covenanting armed forces and who himself had been an outstanding General in the Swedish army, had been initiating endeavours with Oxenstierna in the aftermath of the Treaty of London, for an 'alternative confederation' that would involve the Swedes, the Covenanters and the English Parliament.¹⁰² Yet this does help to explain the significance of the Swedish diplomatic context of 1644. By 1645, however, the pro-Scottish influence of Oxenstierna was in decline and much of the 'British' Swedish initiative had been taken up by the English Parliamentarians.¹⁰³

From a different factional perspective, the Committee of Estates formed on 9 June 1648,¹⁰⁴ sought both Dutch and French support for the 1648 Britannic Engagement and the military invasion of England to defend Charles I, in addition to informing the Prince of Wales in exile of the forthcoming operation. The Prince of Wales was to be invited to head the Engagement army. The Engagement ended in disaster at the Battle of Preston, 17-19 August

---

100 Young, 'The Scottish Parliament and European Diplomacy', pp. 93-101. For further information on Mowatt's profile, see S. Murdoch, *Network North. Scottish Kin, Commercial and Covert Associations in Northern Europe 1603-1746* (Leiden, 2006), pp. 131, 172, 268-270, 274, 276-277, 289, 309. On the wider importance of Sweden, see A. Grosjean, *An Unofficial Alliance: Scotland and Sweden, 1569-1654* (Leiden, 2003), and A. Grosjean, 'Scotland: Sweden's Closest ally?', in Murdoch (ed.), *Scotland and The Thirty Years' War*, pp. 143-171.

101 Edinburgh University Library, Instructions to the Committee of Estates of Scotland, 1640-41, Dc.4.16, ff. 93, 97; Macinnes, *The British Revolution*, pp. 139-140.

102 Macinnes, *The British Revolution*, p. 140.

103 Macinnes, *The British Revolution*, p. 163. For a new and important contribution on Leslie, see S. Murdoch and A. Grosjean, *Alexander Leslie and the Scottish Generals of the Thirty Years' War, 1618-1648* (London, 2014).

104 RPS, 1648/3/213.

1648. John Maitland, second Earl of Lauderdale, who has already been noted as important Scot in the Covenanting British diplomacy in 1644, was issued with instructions by the Committee of Estates in July 1648, prior to the military defeat. The primary focus of his instructions was on the United Provinces. He was to seek diplomatic and military support for the Engagement, but he was also instructed, if he found it to be feasible and expedient, to 'treat and conclude with the States Generall and those appointed by them of a stricter alliance and nearer conjunction betwixt the kingdome of Scotland and the United Provinces'.¹⁰⁵ If Lauderdale thought it was necessary, then he was empowered to proceed from Holland to France where he was to deliver correspondence to the French monarchy. He was to explain the justification of the Engagement, as well as seeking financial and military support.¹⁰⁶

V. Executive control and presidential functions

Where different sections of a unitary Committee of Estates were formed, then it became standard procedure for each section to have its own President. Nominally, this office was held by the Chancellor as part of his constitutional office,¹⁰⁷ but in reality presidential tenure of all sections was impracticable where different sections were on military operations in England, Scotland, and Ireland, as well as the central executive based in Edinburgh and the diplomatic section in London. Hence John Campbell, first Earl of Loudoun, the Chancellor, was the nominal President of the Edinburgh section, the army section (England), and the army section (Scotland) of the Committee of Estates established on 8 March 1645, for example. Formal provision was made, given time, to deal with Chancellor Loudoun's absence from any one section and at any given time. In such instances, John Elphinstone, second Lord Balmerino, was to preside in the Edinburgh section, Archibald Campbell, eighth Earl and first Marquis of Argyll, was to preside in the army section (England), and John Lindsay, Earl of Crawford-Lindsay, the current President of Parliament, was to preside in the army section (Scotland). Balmerino had been the elected President of Parliament in the final session of the 1639-41 Parliament, 18 August-17 November 1641. Where neither Chancellor Loudoun nor the substitute Presidents were absent, then each section was empowered to elect its own President at any given diet.¹⁰⁸ Sixty sederunts of

¹⁰⁵ S. R. Gardner (ed.), *The Hamilton Papers, 1638-1650* (London, 1880), p. 235; Young, 'The Scottish Parliament and European Diplomacy', pp. 101-103; J. Miller, *Charles II* (London, 1991), p. 7.

¹⁰⁶ Gardner (ed.), *The Hamilton Papers*, p. 236; Stevenson, *Revolution and Counter-Revolution in Scotland*, p. 93.

¹⁰⁷ Stevenson (ed.), *The Government of Scotland Under the Covenanters*, p. 175.

¹⁰⁸ The Committee of Estates of 3 February 1646 (established by the fifth session of The First Triennial Parliament) has its first recorded sederunt on 27 February 1646. At this diet, Crawford-Lindsay was nominated and elected as President in the absence of the Chancellor; NAS PA. 11/4, Register of the Committee of Estates, 10 March 1645-31 March 1646, f. 181).

the Edinburgh section are recorded prior to the meeting of the third session of the Second Triennial Parliament on 8 July 1645. The committee first met on 10 March and sederunts are recorded until 2 July. Chancellor Loudoun did not attend any of these diets. Balmerino presided at 26 diets. Loudoun's presidential role was also undertaken by Argyll (5 diets) and John Kennedy, sixth Earl of Cassillis (6 diets), for example, when Balmerino was not present.¹⁰⁹

Further empirical evidence can also be provided to indicate how presidential office of the Committees of Estates operated in reality. The Committee of Estates of 3 June 1651 was the final Committee of Estates established prior to defeat at the Battle of Worcester on 3 September 1651. Following the end of the eighth session of the Second Triennial Parliament on 6 June 1651, the first diet of the committee was held at Stirling on 9 June, with Chancellor Loudoun present. Loudoun is recorded in 19 of the 35 sederunts (54%) recorded between 9 June and 22 July, and he presided in 18 of those meetings. John Maitland, second Earl of Lauderdale, presided at the remaining diet in question and it is notable that Glencairn was also present at this diet. At the second diet on 10 June, with Loudoun absent, William Cunningham, ninth Earl of Glencairn, was elected as President until the Chancellor's return or until another member was chosen as President. Chancellor Loudoun subsequently returned on 17 June and preside at all bar one diets at which he was present. This would appear to contravene the decision of 10 June. In conformance with the decision of 10 June, Glencairn presided at six diets, where Loudoun was absent. In the absence of the Chancellor, therefore, Glencairn's presidential role appears to have been subordinated to that of Lauderdale.¹¹⁰

The case study of the Committee of Estates of 3 June 1651 is of further interest in terms of the relationship between the presidential office of the Committee of Estates and the monarchy. Presidential office was not circumvented by Charles II, who attended 20 of the 35 diets (57%). The institutional and constitutional innovations in terms of the operation and structure of the Committee of Estates were allowed to continue, despite the obvious national move towards pragmatic Covenanting Royalism as the backbone of attempting to secure and maintain national independence in the face of the ongoing Cromwellian military advance into Scotland.¹¹¹

---

¹⁰⁹ NAS, PA. 11/4, Register of the Committee of Estates, 10 March 1645-31 March 1646, ff. 1-128; Young, *The Scottish Parliament*, pp.120-122.

¹¹⁰ Lauderdale presided at the afternoon diet of 25 June, despite the fact that Chancellor Loudoun was also present. Glencairn was present, yet Lauderdale presided at the diets of 25 June (p.m.), 27 June (p.m.), 28 June, and 10 July. Glencairn presided at the morning and afternoon diets of 7 July, despite the fact that Lauderdale was also present at these diets; NAS, PA.11.11, Register of the Committee of Estates (Army), April-July 1651, ff. 51, 53, 53+.

¹¹¹ Charles II had attended 9 diets of the Committee for Managing the Affairs of the Army between 1 April and 22 May. The Committee for Managing the Affairs of the Army of 31 March was a parliamentary interval committee that was essentially a revamped and rival Committee of Estates composed of

VI. Subcommittees

Subcommittees were often established by Committees of Estates as the appropriate mechanism for the delegation and consideration of specialised business. Such subcommittees would then report back to the full committee (as represented in quorate form, see below). During the period of the Montrose Rebellion (c.1644-47), for example, the Edinburgh section of the Committee of Estates of 8 March 1645 established a Committee anent Malignants (enemies of the Covenanting regime) on 11 April 1645. This subcommittee consisted of three members per estate and it was given the task of considering the citations of malignants to Parliament.¹¹² In similar fashion, a Committee anent Delinquents (another term for the enemies of the Covenanters) was formed on 23 October 1645 to consider the cases of 12 rebels and to decide on whether or not those individuals were to be processed or fined, and what the level of fine should be, if appropriate.¹¹³ The Committee of Estates of 20 March 1647 established a trio of subcommittees at its second meeting on 30 March; a Committee for Losses, a Committee of Accounts, and a Committee for Farming the Excise. A Committee for Bills was also established on 6 July.¹¹⁴ Membership analysis reveals that the composition of the Committee for Accounts was identical to that of the Committee anent the Excise, which was a parliamentary interval committee established by the sixth session of the First Triennial Parliament on 10 March 1647. This indicates the importance of another trend of important links between membership of the Committee of Estates and other parliamentary committees. The Excise Committee was established to examine all public accounts remitted to the Committee of Estates and it was then to report its conclusions to that committee as a whole. The Committee for Farming the Excise was formed to take over one specific function of the Excise Committee, thereby allowing that committee to concentrate on its examination of the public accounts.¹¹⁵

In addition to dealing with issues of national importance, subcommittees were also established to deal with specific local remits or geographic areas. Hence, a Committee for Malignants in Perthshire was formed on 28 October 1645. Committees for trying the Losses of the inhabitants of Lanarkshire, Stirlingshire and the shire of Nithsdale and Stewartry of Annandale were established on 8 November 1645. These subcommittees were invariably

---

Royalists, prior to the repeal of the Acts of Classes on 2 June 1651. The Acts of Classes of 1646 and 1649 had purged those involved in the Montrose Rebellion and the Engagement from the armed forces respectively; NAS PA. 11/1, Register of the Committee of Estates (Army), April-July 1651, ff. 1+; Stevenson (ed.), *Government of Scotland under the Covenanters*, pp. 105-173.

¹¹² NAS, PA. 11/4, Register of the Committee of Estates, 10 March 1645-31 March 1646 (Edinburgh Register), f.45.

¹¹³ Stevenson (ed.), *The Government of Scotland under the Covenanters*, pp. 8-9.

¹¹⁴ NAS, PA. 11/5, Register of the Committee of Estates, 29 March 1647 – 28 February 1648, ff 6, 39.

¹¹⁵ Young, *The Scottish Parliament*, pp. 189-90.

concerned with damage and destruction caused by the military campaigns and operations of the Montrose Rebellion.¹¹⁶ Subcommittees were similarly employed on other important interval committees established by the Covenanters. Subcommittees of the Committee for Managing the Affairs of the Army of 28 March 1651, for example, included Committees for Provision of the Army, anent Levies, for Surgeons, and for the train of Artillery, and Bills.¹¹⁷

VII. Quorums

Regulations were laid down concerning attendance levels at the meetings of the Committee of Estates. This was in line with the parliamentary committee system that operated in the Covenanting Parliaments for both session and interval committees. Quorum regulation usually took two forms. First, a minimum total membership was specified. Second, a minimum attendance of each estate was specified. Quorum regulations for the Committee of Estates appointed on 20 March 1647, for example, required a minimum attendance of nine members in total, with a minimum of two per estates being in attendance. These attendance regulations were adhered to at a total of 107 sederunts recorded between 29 March 1647 and 28 February 1648.¹¹⁸ Quorum regulations were also set out for distinct sections of the Committee of Estates. The quorum levels of the Edinburgh section of the Committee of Estates appointed on 26 July 1644, for example, were set at a total membership of seven, with one of each estate required to be in attendance. The army section of the 1644 Committee of Estates required a minimum total membership of five, with one of each estate in attendance. The quorum levels of the Edinburgh section were met in all 84 sederunts recorded between 30 July 1644 and 6 January 1645.¹¹⁹ The quorum breakdown for the four sections of the Committee of Estates appointed on 8 March 1645 can also be provided. A minimum attendance of one per estate was required for each section. Total minimum attendance for each section was as follows – Edinburgh section (7), army section England (5), army section Scotland (5), and the diplomatic section (9).¹²⁰

---

116 Stevenson (ed.), *The Government of Scotland under the Covenanters*, pp. 17, 46-47.

117 Stevenson (ed.), *The Government of Scotland under the Covenanters*, pp. 109, 110-111, 161.

118 NAS, PA. 11/5, Register of the Committee of Estates, 29 March 1647-28 February 1648, ff 5-218.

119 NAS, PA. 11/3, Register of the Committee of Estates, 29 June 1644- January 1645, ff 6-168. This is the manuscript committee register of the Edinburgh section. No register for the army section is available in the National Archives of Scotland. The second session of the First Triennial Parliament convened on 7 January 1645.

120 No quorum levels were specified for the diplomatic section as per 8 March 1645. Likewise, no quorums had been laid down for this section as per the commission of 26 July 1644 to the 1644 Committee of Estates. Legislation of 19 July concerning the diplomatic commission (whose membership was incorporated in the Committees of Estates of 26 July 1644 and 8 March 1645) had es-

From the perspective of an analytical overview of quorum data of parliamentary interval committees throughout the Covenanting period, three main trends can be identified. First, a full Committee of Estates, as an entity, had a minimum total membership requirement and a minimum attendance per estate requirement. Second, a Committee of Estates composed of distinct sections, whilst still retaining a unitary identity and overall structure, had separate quorum regulations for each section. Third, quorum regulations were generally adhered to. It should be noted, however, that quorum regulations were relatively low in comparison to the membership size of Committees of Estates and committees often complained of lack of attendance.¹²¹ On the other hand, attendance levels could be very high when major issues of national importance were being discussed, such as in the factional clash between Archibald Campbell, eighth Earl and first Marquis of Argyll, and James, third and first Duke of Hamilton, in 1647 concerning the position of Charles I and the contentious issue of the disbanding of the army.

VIII. Factionalism

The Committee of Estates, as the 1640s progressed, was the focal point for factional struggles. This focused on the years 1646-48 when there was a struggle between the factions of Archibald Campbell, eighth Earl and first Marquis of Argyll, and James, third Marquis and first Duke of Hamilton. This was largely concerned with the decision of the Covenanting leadership in 1646 to withdraw its army from England in return for arrears of pay and leave Charles I, who at that point was with the Covenanting army at Newcastle, to the jurisdiction of the English Parliament. This resulted in the accusation that they had sold the King of Scots to the English and it brought factional differences to a head. This Argyll-Hamilton factional struggle culminated in the Engagement Treaty of December 1647, the Engagement Parliament of 2 March-10 June 1648, and the Engagement military invasion of England in the summer of 1648. The Committee of Estates formed on 20 March 1647 exhibited high attendance levels, reflecting the factional struggle that was being fought out in the committee. The entry for the diet of 12 August 1647, for example, stated that ‘This wholl eftirnoone spent upone debate of public business and nothing else done,’¹²² while the entry of 17 August noted that ‘The most part of the eftirnoone spent upon debate of public

---

established quorum levels of a minimum total of 9, with one of each estate required to be present. However, the commission to the Committee of Estates of 3 February 1646 stated that the quorum of the diplomatic section was to be three of the whole number, with no specification of minimum attendance per estate.

121 Stevenson (ed.), *The Government of Scotland Under the Covenanters*, pp. xli-xlii.

122 NAS, PA. 11/5, Register of the Committee of Estates, 29 March 1647- 28 February 1648, f.59.

business'.¹²³ Fifty members were present at the diet of 12 August and three more (53) attended the meeting of 17 August. Similarly, 59 members attended the diet of 13 October and 61 members attended both the morning and afternoon sessions of 14 October.¹²⁴ At the afternoon diet of 14 October there were 'several debaights concerning the power of the Committee in disbanding the Armie' and 'the busenis was remitted till the next Day this wholl day being spent upone debaigt'.¹²⁵ Between 10 February and 25 February 1648 attendance levels ranged from 56 to 61 members and at all these diets there was virtual parity in attendance per estate.¹²⁶ That the Argyll-Hamilton factional struggle had not been fully resolved was reflected in these attendance figures. The last recorded sederunt of the Committee of Estates was that of 28 February and when the Second Triennial Parliament convened in its first session on 4 March 1648 the factional struggle intensified, albeit it was resolved in favour of the Hamiltonians who were the majority faction in the 1648 Engagement Parliament.¹²⁷

As events unfolded, the Hamilton faction and conservative Covenanters became more dominant. The Hamilton faction dominated the 1648 parliamentary session and the decision to invade England on behalf of Charles I was sanctioned. This military invasion was the Engagement, mentioned above. Ironically, a minority of the Argyll faction was included on the 1648 Committee of Estates. With the military defeat of the Engagement at the Battle of Preston in England in August 1648, there was a coup d'état in Scotland in which the Argyll faction established a radical regime based on ideological and theological purity. What is of relevance here is that it was the 1648 Committee of Estates that was the main political mechanism for the coup d'état – the minority Argyll faction on the committee brought in committed Covenanting radicals from the localities to establish regime change, in tandem with the Commission of the Kirk, in the autumn and winter of 1648. The radical regime was in the ascendancy from roughly September 1648 to September 1650. Political and military purging took place to ensure that Scotland was governed by the 'godly'. Thereafter there was a painstakingly slow process of a patriotic accommodation, in light of the military invasion and penetration of Scotland by Oliver Cromwell in 1650-1. The Committees of Estates of 1649-51 were involved in both the purging process and then

123 NAS, PA. 11/5, Register of the Committee of Estates, 29 March 1647-28 February 1648, f.61.

124 J.R. Young, 'The Scottish Parliament 1639-1661: A Political and Constitutional Analysis', (University of Glasgow, PhD thesis, three volumes, 1993), volume three, pp. 1203-1206; Stevenson (ed.), *Government of Scotland Under the Covenanters*, pp. xlii-xliii.

125 NAS, PA. 11/5, Register of the Committee of Estates, 29 March 1647-28 February 1648, f.118.

126 Fifty-six members, consisting of 18 nobles, 19 gentry, and 19 burgesses, attended the diet of 10 February. The diets of 15, 17, and 21 February were attended by 59 members, consisting of 21 nobles, 19 gentry, and 19 burgesses. The diets of 23, 24, and 25 February were attended by 61 members, consisting of 20 nobles, 20 gentry, and 20 burgesses (Young, 'The Scottish Parliament', PhD, volume three, pp.1203-1206).

127 NAS, PA.11/5, Register of the Committee of Estates, 29 March 1647-28 February 1648, f.218; Young, *The Scottish Parliament*, pp. 189-196.

attempted national reconciliation. A final invasion of England in 1651, headed by Charles II, ended in failure at the Battle of Worcester on 3 September 1651, ending the War of the Three Kingdoms. By 1651 both Scotland and Ireland were conquered kingdoms. Charles I had been executed in London in January 1649 and England moved to becoming a republic. When news of the execution reached Edinburgh, the response of the radical regime was to proclaim Charles II as King of Great Britain, France and Ireland, but with terms and conditions attached. Charles II was to be a Covenanted king of three Covenanted kingdoms. The Covenanting ideal of confederal Britain was in stark contrast to Cromwellian hostility to monarchy and the advent of an English republic. It took Charles II almost two years to agree to Covenanting conditions and he was finally crowned as king on 1 January 1651 at Scone in Perthshire, the traditional location for Scottish coronations.¹²⁸

IX. Conclusion

The Committee of Estates has an important place in Scotland's parliamentary and constitutional history. It was at the heart of the Covenanting administration of Scotland and it was the most important parliamentary committee established by the Covenanters. It was a central component of the oligarchic centralist structure of the Covenanting movement. As a parliamentary device for government, it was again used in 1660 and 1689, but in different political circumstances, with the Restoration of the Stuart monarchy in 1660 and the Revolution of 1688-90 with the replacement of James VII and II with William of Orange respectively.

---

¹²⁸ Stevenson, *Revolution and Counter-Revolution in Scotland*, pp. 68-176.

Las novenas de la Diputación de Cataluña en la segunda mitad del siglo XVII

Eduard Martí Fraga

I. Introducción

En 1657 Felipe IV instaba a los diputados a que recurriesen al virrey para presentar las quejas de las ciudades por los abusos en los alojamientos, «porque es el medio justo para conseguir este fin, y no el de hazer la junta de los Treinta y seis, que he entendido havéis convocado, ni otros procedimientos que no sirven de remedio sino de ruido y otros inconvenientes que se deven evitar, assí os encargo y mando lo hagáis disolviendo la junta».¹ Unos días antes, el virrey les había hablado en el mismo sentido, y los diputados le habían respondido «*que lo juntar Trentasisena és styl de la casa en matèrias graves*».² Resulta sorprendente que en plena época del mal llamado «neoforalismo», cuando las instituciones catalanas están sometidas a la dureza del control insaculatorio recientemente estrenado, sean capaces de enfrentarse a la voluntad real de esta manera. Lo cierto es que los diputados sólo hicieron caso al monarca de manera aparente. Al año siguiente, volvieron a convocar una *divuitena* para solucionar un conflicto con el comisario de la Cámara apostólica, y al siguiente una novena sobre la pérdida del Rosellón. ¿Cómo se explica esta actitud?

En los últimos años son numerosos los trabajos que se han adentrado en el estudio de la Generalitat de Cataluña y el poder creciente que adquirió en la Edad Moderna.³ Tradicionalmente se ha dicho que fue el distanciamiento en la convocación de las Cortes la causa que ayuda a entender el creciente poder de la Diputación. Los estudios de Ferro, Palos, y Pérez Latre, ponen de manifiesto que

---

Este trabajo se inserta dentro del proyecto del Ministerio «España y los Tratados de Utrecht (1712-1714)» (HAR2011-26769) y del *Grup d'Estudis de les Institucions i la societat a la Catalunya Moderna, segles XVI-XIX* (2009 SGR 00318), dirigidos por el profesor Joaquim Albareda. Quisiera agradecer a la profesora Eva Serra los comentarios a un primer borrador de este texto.

1 *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (10 vols.), Generalitat de Catalunya, Departament de Presidència, Barcelona, 1994-2008, Vol. VII, p. 1175. De ahora en adelante, DG.

2 DG, vol. VII, p. 15.

3 Los trabajos sobre este tema lógicamente son inmensos. Una reciente y buena aproximación, con la principal bibliografía, es FERRER I MALLOL, M.T. (Dir.), *Història de la Generalitat de Catalunya. Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys*, Institut d'Estudis Catalanas, Barcelona, 2011.

fue sobre todo en el siglo XVI cuando adquiere un mayor peso político.⁴ Sin embargo, al adentrarnos en el siglo XVII la imagen de una Diputación fuerte, que se convierte en un auténtico contrapeso a la actuación real, presenta claros oscuros cada vez mayores. Ya lo señaló John Elliott y lo confirmó Ferro al considerar que a partir del siglo XVII se observa «*inhibició o desma en el compliment de la seva tasca en la defensa de la legalitat*».⁵ Hay un consenso unánime al señalar el año 1652 como el punto de inflexión. Eva Serra nos ha recordado que fue a partir de esa fecha cuando «*la Diputació va perdre pes polític*».⁶ Las consecuencias de la derrota en la Guerra de Secesión fueron desastrosas para la Generalitat. El control de las insaculaciones de la Generalitat fue quizá el más conocido de los castigos, a lo que habría que añadir el problema de la fiscalidad, de modo que la Generalitat quedó «*políticamente debilitada, fiscalment afeblida i amb l'hisenda endeutada*».⁷

Durante la segunda mitad del siglo XVII la actuación de la Diputación estuvo marcada por tres grandes problemas que condicionaron su relación con la corona: el control insaculatorio, la situación económica y la situación militar.⁸ A ello habría que añadir el debate sobre el papel que ejerció la institución en la defensa de las Constituciones.⁹ Sin embargo, esta situación de crisis institucional, política y económica cambió con las Cortes de 1701 y 1705 que, a parecer de Joaquim Albareda, ponen de manifiesto «*l'existència d'un constitucionalisme viu, capaç de recuperar terreny perdut i, fins i tot, d'eixamplar-lo considerablement*».¹⁰ No deja de sorprender que después de cincuenta años de sometimiento de las instituciones a la insaculación y la enorme debilidad de la Generalitat, la sociedad catalana fuese capaz de producir un florecimiento tan contundente de las dinámicas constitucionalistas. Cabe preguntarse si las medidas represivas de 1652 consiguieron anular completamente la autonomía de las instituciones catalanas o si, por el contrario, éstas pervivieron y se mantuvieron activas. Una primera clave interpretativa nos la proporciona Eva Serra cuando, al analizar la actividad de la Junta del Batalló durante los años del dominio francés del Principado (1641-1659) concluye que para la Diputación «*en cap cas no hi havia hagut paràlisi política, ni jurídica*».¹¹

4 FERRO, V., «La Diputació del General de Catalunya», en VV.AA., *El territori i les seves institucions*, Fundació Noguera, Barcelona, 1999, pp. 441-460; PALOS, J. L., *Catalunya a l'imperi dels Austries*, Pagès Editors, Lleida, 1994, p. 328; PÉREZ LATRE, M., *Entre el Rei i la terra. El poder polític a Catalunya al s. XVI*, Eumo Editorial, Vic, 2003, p.260.

5 ELLIOTT, J. H., *España y su mundo*, Alianza, Madrid, 1990, p. 111; FERRO, V., «La Diputació...», p. 456.

6 SERRA, E., «El Pas de Rosca en el camí de l'Austriacisme», dins ALBAREDA, J. (ed.), *Del patriotisme. Del patriotisme al catalanisme*, Eumo Editorial, Vic, 2001, pp. 71-104, pp. 92 y 93. Sobre el control insaculatori vid. Puig, E., *Intervenció reial i resistència institucional: el control polític de la Diputació del general de Catalunya i del Consell de Cent de Barcelona (1654-1705)*, Tesis doctoral, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2012.

7 SERRA, E., «La Generalitat de Catalunya entre 1652 i 1700», en FERRER I MALLOL, M.T., *Història de la Generalitat...*, pp. 199-219. La cita està en la p. 204,

8 La bibliografía sobre este tema también es amplia. Entre las últimas aportaciones, la más destacada quizá sea la de SIMÓN A., *Del 1640 al 1705*, Publicacions Universitat de Valencia, 2011. Respecto a la situación militar y política, los referentes ineludibles son las obras Antonio Espino y Jaume Dantí.

9 DANTÍ, J., «Lafebliment de la Generalitat, 1674-89: Fidelitat institucional, incapacitat econòmica», en DG, vol. VIII, pp. IX-XXIV; SERRA, E., «La Generalitat de Catalunya entre...», pp. 209-215.

10 ALBAREDA, J., «Les Corts de 1701-1702 i 1705-1706. La represa del constitucionalisme», en *Constitucions, capítols i actes de Cort 1701-1702, 1705-1706*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2006, p. XLI.

11 SERRA, E., «Entre la ruptura i la continuïtat. Algunes consideracions a propòsit de la capacitat institucional de Catalunya durant la Guerra dels Segadors», en DD.AA., *Les Corts a Catalunya, Actes del*

Nos podemos preguntar si sucedió algo semejante para la segunda mitad del siglo XVII.

II. Juntas de Brazos y *divuitenes*. La práctica política antes de 1652

Una de las maneras de hacerlo es a través del estudio de las juntas menores (Juntas de Brazos, *divuitenes*, novenas, etc.), que la Diputación nombraba para asesorarse en asuntos de gravedad. El enfoque no es nuevo, pues ya lo planteó Juan Luis Palos tras estudiar las comisiones menores de la Diputación durante la década de 1630.¹² Jon Arrieta, consideraba que estas comisiones eran un «complejo institucional dotado de gran poder de hecho, bien organizado en el plano local, que se pretendían legitimar y fundamentar de derecho».¹³ El estudio de Palos, que comprendía la primera mitad del siglo XVII, fue continuado por Miquel Pérez Latre, que centró su atención en la etapa justo anterior, 1585-1593, momento durante el cual estas juntas asesoras, como consecuencia del *Redreç* de las Cortes de 1585, adquirieron una gran importancia, arrojándose un poder superior a la misma Diputación.¹⁴ Todos estos estudios han analizado el desarrollo de las Juntas y la *divuitenes* en la etapa anterior a 1652, pero ¿Qué sucedió después? ¿Cómo reaccionó institucionalmente la Generalitat ante esos cambios? ¿Hay realmente una diferencia tan grande en las dinámicas institucionales de la Diputación antes y después de 1652? El estudio de las novenas durante estos años nos puede dar un poco más de luz sobre este aspecto.

Para poder entender esto resulta necesario hacer antes una breve explicación del desarrollo de las Juntas de Brazos antes de 1652. Las Juntas de Brazos eran una reuniones con carácter asesor convocadas por la Diputación.¹⁵ En ellas asistían todos los miembros de los Brazos que lo desearan (eclesiásticos, nobles y ciudadanos honrados) y se votaba a título personal. La única excepción la representaba el *Consell de Cent*, que siempre enviaba un *conseller* y cuyo voto sí que estaba determinado por la opinión de su común. Esto hacía que el peso simbólico que tenía el voto de la ciudad fuera mayor que el resto.¹⁶ El número de asistentes a las Juntas de Brazos variaba enormemente, desde reuniones de apenas 30 personas, como la de julio de 1610, a otras con más de

---

Congrés d'Història Institucional, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991, pp. 160-167. La cita está en la p. 167.

12 PALOS, J.L., *La pràctica del govern en Catalunya. Siglos XVI-XVII*, Tesis doctoral. Departament de història Moderna i Contemporània, Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona, 1990, p. 224.

13 ARRIETA, J., «La Disputa en torno a la jurisdicción real en Cataluña. (1585-1640): De la acumulación de la tensión a la explosión bélica», *Pedralbes*, 15, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1995, pp. 33-93. La cita está en la p. 87.

14 PÉREZ LATRE, M., *Llevar la Corona de su magestad*, Treball d'iniciació a la recerca, Universitat Autònoma de Barcelona, 1994.

15 Victor Ferro muestra como la Diputación convocaba las Juntas de Brazos tanto para «*demanar consell*» como para «*obtenir l'aprovació de llurs iniciatives*», FERRO, V., *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova planta*, Eumo Editorial, Vic, 1987, p. 286.

16 Cfr. MARTÍ FRAGA E., *La Conferencia de los Tres Comunes (1697-1714). Una institución decisiva en la política catalana*, Milenio, Lleida, 2009, p. 57.

un centenar, como la de abril de 1621.¹⁷ En las Juntas de Brazos los diputados exponían a los asistentes el tema para el cual habían sido convocados, y tras una votación que se ganaba por mayoría simple, la Junta aconsejaba la opción que consideraba más adecuada. La duración habitual de las Juntas de Brazos solía ser de un día y se convocaban sólo para tratar de un tema concreto. No tenían una permanencia en el tiempo. Cuando el tema tenía una mayor gravedad y exigía un trabajo más a fondo, la Junta de Brazos designaba una comisión menor, representativa de todos los estamentos, para que trabajase con más asiduidad y profundidad la cuestión planteada. Estas juntas menores, el número de las cuales variaba según las circunstancias (*novenes, dotzenes, divuitenes, trentasenes*) eran auténticas comisiones de trabajo, que se podrían reunir cada día con el fin de redactar documentos, consultar con los asesores o plantear propuestas de solución, todo lo cual se volvía a presentar a una nueva Junta de Brazos, que era la responsable de dar el consejo definitivo a los diputados.¹⁸ En ocasiones, las Juntas de Brazos podían delegar un gran número de competencias a estas juntas menores, hasta el punto de poder prescindir incluso de la misma Junta de Brazos para decidir algunas actuaciones. Esto concedía a las *divuitenes* un valor permanente que, en palabras de Pérez Latre «*tendia perillosament a la fixació d'una mena de govern estable en el temps. A la pràctica, podia derivar en la creació d'un poder executiu lliure*». ¹⁹ La importancia de las Juntas de Brazos era doble, pues permitían huir del control insaculatorio, ya que sus miembros asistían por propia voluntad y, por otro lado, poseían un gran valor simbólico, al considerarse representativas de los tres brazos.

Es conocido que el desarrollo de las Juntas de Brazos tuvo dos fases claramente diferenciadas: 1587-1593 y 1593-1652. Las primeras tuvieron una relevancia mucho mayor, hasta el punto que las *divuitenes* nombradas por Las Juntas de Brazos cuestionaron el poder no sólo de los diputados sino también de la Real Audiencia. Por esta razón, en 1593 y 1599 Felipe II modificó la legislación convirtiendo las Juntas y las *divuitenes* en instrumentos puramente asesores.²⁰ A partir de esta fecha, y durante toda la primera mitad del siglo XVII, estas Juntas de Brazos debilitadas no serán tan decisivas, y las comisiones de trabajo (*divuitenes*) ya no podrán cuestionar el poder de la Diputación. Palos recoge que entre 1558 y 1653 hubo más de 150 Juntas de Brazos, lo cual supone una media mensual de 0,3 reuniones, cifra muy alejada del 1,3 que constata Pérez-Latre para el periodo anterior.²¹ Pero esto no impidió que fueran determinantes en algunos momentos clave del periodo y que progresivamente adquiriesen más poder, especialmente en años veinte y treinta.²² Su apogeo llegó en la decisiva

17 Cfr. DG, vol. III, p. 687 y vol. IV, p. 464.

18 Cfr. PALOS, J.L., *Catalunya...*, p. 371 y ss.

19 PÉREZ LATRE, M., «La Diputació del General i les torbacions polítiques de 1587-1593», en FERRER I MALLOL, M.T., *Història de la Generalitat...*, pp. 163-178. La cita está en la p. 176.

20 PÉREZ LATRE, M., *Llevar la corona...*, p. 34.

21 PÉREZ LATRE, M., *Diputació...*, p. 239.

22 Cfr. DG, vol. III, pp. 383 y 714; vol. IV, pp. 99 y 575; vol. V pp. 180, 316 y 723.

coyuntura de 1639-1640 cuando Clarís decidió convocar la Junta General de Brazos, la cual no era sino una evolución de estas Juntas «particulares» de Brazos. La monarquía se dio cuenta que una vez más las Juntas de Brazos habían adquirido un poder desmesurado. En 1593 no se atrevió a prohibirlas y se limitó a reformarlas para someterlas a los diputados. El error le costó caro, ya que fue a través de estas Juntas de Brazos que se canalizó la ruptura con la Corona en 1640. Precisamente por eso, cuando el príncipe Juan José de Austria ocupó Barcelona en octubre de 1652 no se lo pensó dos veces. Una de las primeras medidas fue prohibir a los diputados reunir las Juntas de Brazos. ¿Cómo reacción la Diputación ante esta nueva limitación institucional?

III. Una nueva institución para un nuevo contexto político

La prohibición de convocar Junta de Brazos en 1652 no significa que los diputados renunciasen a buscar el apoyo de los tres estamentos en las decisiones que ellos consideraban importantes para el futuro del país. Quizá sea ésta la idea que ayuda a entender la «reformulación» a que van a ser sometidas las *novenas* de la Diputación a partir de esa fecha y que las convierte en un instrumento clave de la política catalana entre 1653-1700.²³ Como veremos en las próximas líneas, las *novenas* se van a configurar como una especie de «nuevas» Juntas de Brazos, pero con rasgos propios. En este sentido, no hay que confundir estas «*novenas*» con las «*novenas*» anteriores a 1652, a pesar de tener el mismo nombre. Para entender los datos que a continuación vamos a presentar, resulta necesario hacer tres puntualizaciones metodológicas. Por un lado vamos a designar de modo general a estas reuniones con el término *novenes*, aunque en algunos casos eran *sisenes*, *dotzenes*, *divuitenes* o *trentasisenes*. Lo que las caracteriza es la función asesora, tener un número limitado de miembros y ser nombradas por los diputados. La cronología del estudio se sitúa entre enero de 1653 y octubre de 1700 (fallecimiento de Carlos II). Excluimos del estudio las *novenas* de insaculadores y de visitadores pues no poseen las mismas características.²⁴

Un primer elemento que cabría destacar, y que pone de manifiesto una continuidad en las dinámicas institucionales después de 1652 es que en todas las convocatorias de las *novenas* se hace una mención explícita de que son personas de los tres estamentos. En este sentido, el nombre con que son designadas (*novenes*, *divuitenes*, etc.) aparece como un elemento secundario, de menor re-

23 Hay que decir en este punto, que durante la Guerra de Secesión, se desarrolló un modelo de *novena* peculiar, también diferente de las *novenas* de la segunda mitad del siglo xvii. Este modelo, que no estudiaremos en el presente trabajo, se caracteriza por tener una mayor perdurabilidad en el tiempo. Entre 1652 y 1700 este formato sólo se volvió a convocar en 1676 con el pago de los tercios. Vid. DG, vol. VIII, pp. 209-206. Sobre el formato de las *novenas* entre 1640-1652, consultad, por ejemplo, el caso de 1652 (DG, vol. VI, p. 539).

24 Las *novenas* de insaculación y de visita eran comisiones estables, que se reunían periódicamente y cuyo funcionamiento definitivo fue fijado en las Cortes de 1599. Cfr. FERRO, V., *El dret públic...*, pp. 250-251 y pp. 408-409.

levancia. La primera novena de este tipo era designada como «*una trentasisena de les persones dels tres estaments*» (mencionando los dos elementos), y la tónica general durante el periodo fue ésta, pero no siempre. En 1674 los diputados acordaron «*aconsellar-se ab personas de tots tres estaments, ecclesiàstich, militar y real*», sin concretar el número de personas.²⁵ Algo semejante sucedió en 1675, 1681, o 1689, en que fueron designadas como «*junta de personas dels tres estaments*»,²⁶ o «*junta dels tres estaments*». ²⁷ Es inevitable comprobar que esta terminología presenta una gran similitud con las «Junta de Brazos». A pesar de que éstas últimas eran abiertas y las novenas cerradas (número limitado de miembros), tanto unas como otras pretenden ser representativas de los tres brazos, son convocadas a iniciativa de los diputados, su designación escapa al control insaculatorio y tienen un carácter aparentemente sólo asesor.

¿Cómo funcionaba una novena? Los diputados eran los responsables de convocarla y designar sus miembros. Las reuniones se tenían en la sala del consistorio, y en ellas los componentes de la novena se sentaban por estamento, a pesar de las quejas de militares y ciudadanos, que exigían sentarse intercaladamente.²⁸ En ese momento, el diputado eclesiástico o el secretario de la Diputación leía la proposición que se tenía que resolver, se discutían y finalmente se votaba a título individual, primero los eclesiásticos, los militares y los ciudadanos.²⁹ No se conservan las actas de las reuniones, quizá porque no las hubo, pero parece claro que en no pocos casos hubo grandes discusiones y que la decisión final se tomaba por mayoría simple, como sucedió en 1662, 1688 o 1700.³⁰ Esta manera de funcionar es exactamente igual a las Juntas de Brazos estudiadas por Palos, lo que muestra la continuidad con ellas.

Las novenas reforzaban la igualdad y representatividad de los tres estamentos de manera más clara que las Juntas de Brazos. En las Juntas de Brazos, el *Consell de Cent* enviaba un conceller que no hablaba a título personal sino en representación de todo el consistorio. Además, el hecho que los diferentes tipos de novenas (*sisenes, dotzenes, divuitenes,...*) sean un múltiplo tres, facilitaba que cada estamento estuviera igualmente representado. Esto no sucedía en las Juntas de Brazos, donde, según el tema planteado, un estamento podía estar más o menos representado y controlar la reunión, tal como pusieron de manifiesto Palos y Elliott.³¹ En este sentido, el estudio de las Juntas de Brazos de los primeros 30 años del siglo XVII, pone de manifiesto que en 73 de las 79 juntas los miembros del estamento noble representaron el doble que el

25 En este caso se nombró a una *sisena*. Cfr. DG, vol. VIII, p. 18.

26 DG, vol. VIII, pp. 141 y 511.

27 DG, vol. IX, p. 32.

28 El dietario recoge numerosos casos de esta protesta, como por ejemplo en 1679 (DG, vol. VIII, p. 341), 1690, 1699 y 1700 (DG, vol. IX, pp. 80, 1003 y 1229).

29 DG, vol. VIII, p. 184. El dietario recoge este hecho en muchos otros casos, y parece que se cumplió desde el principio. Cfr. vol. VIII, p. 585; vol. IX, p. 11.

30 DG, vol. VII, p. 143; vol. VIII, p. 960; vol. IX, p. 1230.

31 PALOS, J.L., *La práctica...*, p. 206-207; ELLIOTT, J.H., *La revolta catalana, 1598-1640*, Vicens Vives, Barcelona, 1966, p. 145.

real y el eclesiástico juntos.³² Las novenas evitaban esos peligros y agilizaban también la toma de decisiones, pues eran menos miembros y no tenían que esperar a la deliberación del *Consell de Cent* para tomar una decisión final.³³

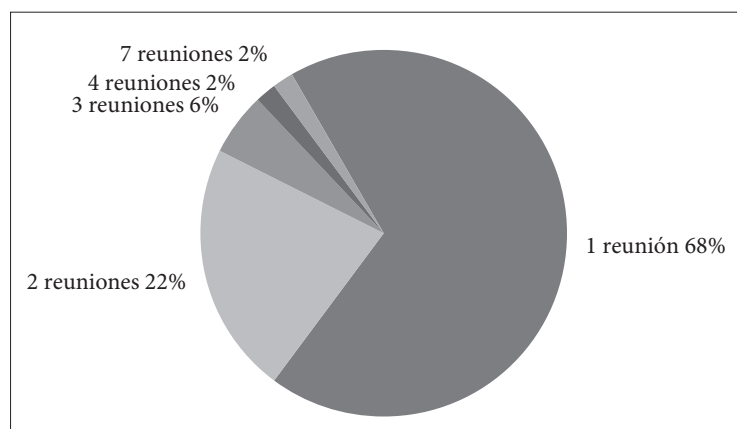
Tema diferente sería valorar la duración de las juntas. Las fuentes nos proporcionan poca información sobre este tema. En algunos casos, constatamos que hubo grandes debates,³⁴ pero lo habitual fue que las novenas se convocasen sólo una vez para tener una única reunión en la que asesoraban a los diputados. El siguiente gráfico y cuadro recoge esta información.

Cuadro 1. Reuniones de las novenas

1 reunión	37	68,519
2 reuniones	12	22,222
3 reuniones	3	5,5556
4 reuniones	1	1,8519
7 reuniones	1	1,8519

Fuente: DG. Vols. VI-IX.

Gráfico 1. Reuniones de las novenas

Fuente: DG. Vols. VI-IX.

Como podemos observar, el 70% de las novenas tuvieron sólo una reunión, el 20% tuvieron dos reuniones y sólo el 10% de las novenas se alargaron con tres o más reuniones. Esta información es indicativa del carácter «coyuntural» de las novenas y reafirma que no se convirtieron en un organismo con perdurabilidad en el tiempo. Tenían como finalidad guiar a los diputados en la toma de decisiones relevantes y difíciles, pero en ningún caso substituirlos. El hecho que un 25% de las novenas tuvieran 2 o 3 reuniones se explica

32 MARTÍ FRAGA, E., *La Conferencia de los Tres Comunes...*, p. 56.

33 Palos recoge el caso de una reunión que tuvo que posponerse hasta el día siguiente por que se retrasó la deliberación de la Ciudad. Cfr. PALOS, J.L., *La práctica...*, p. 205.

34 DG, vol. VIII, p. 512.

por varias razones. En algunos casos porque la novena aconsejaba a los diputados la redacción de documentos para que una vez hechos los volvieran a presentar a la novena y validarlos, como sucedió, por ejemplo, en 1659, 1682 y 1695.³⁵ En otros casos porque surgen nuevas dificultades sobre el tema planteado y se considera conveniente consultarlas de nuevo con la novena. Así sucedió, por ejemplo, en 1683 con el conflicto de las insignias de la Diputación o en 1688 con la plaga de langostas.³⁶ Por otro lado, el hecho que en muy pocos casos se acaben prorrogando puede ser sintomático del deseo por evitar la configuración de un poder institucional paralelo a los mismos diputados que los acabase por substituir en sus funciones, tal como había sucedido en 1587-1593.

IV. Una forma de trabajo flexible

El paralelismo con las Juntas de Brazos se visualiza también en la capacidad que tenían las novenas de designar juntas menores de trabajo cuando la materia lo requería. La importancia que habían tenido estas juntas menores en el pasado (las *divuitenes* y *trentasisenes* de 1588-1592) obligó a la corona a modificar su funcionamiento y limitar sus competencias en 1599.³⁷ El proceso que se acentuó con los decretos de 1652. Sin embargo, estas medidas no consiguieron anular la existencia de las comisiones de trabajo. Entre 1653 y 1700 las novenas aconsejaron en 6 ocasiones la designación de comisiones de trabajo menores.³⁸ La composición de estas comisiones varió entre dos y seis miembros según los años, los diputados eran los responsables de designar a sus miembros y su finalidad principal era la redacción de documentos aconsejados por la novena, como representaciones al rey (1676 y 1682), al virrey u otras personalidades (1653, 1688).³⁹ Estos documentos eran presentados de nuevo a la novena, la cual los validaba o no. Habitualmente estas comisiones se reunían con los Diputados (1653, 1676, 1682 y 1688), igual que las comisiones estudiadas por Pérez Latre, pero no siempre fue así.⁴⁰ Lo importante, sin embargo, es constatar que ambas pretenden evitar que la Junta de Brazos se reuniera continuamente y muestran una misma dinámica institucional, bajo formas diferentes.⁴¹

35 DG, vol. VII, p. 85, vol. VIII, p. 586, vol. IX, p. 550.

36 Cfr. DG, vol. VIII, pp. 656 y ss., y 960 y ss.

37 PÉREZ LATRE, M., *Llevar la corona...*, p. 273 i ss.; SERRA, E., «L'enllaç del segle XVII i el canvi de dinastia», dins *Historia de la Generalitat de Catalunya i els seus presidents*, vol. II. Generalitat de Catalunya i Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003, pp. 15-42., p. 26.

38 En concreto los años 1653, 1656, 1659, 1676, 1682 y 1688. Cfr. DG, vol. VI, p. 552 y 637, vol. VII, p. 85; vol. VIII, pp. 210, 585 y 981.

39 En ocasiones a estas comisiones se las puede designar como «*sisenas*», lo cual puede dar lugar a una confusión de términos.

40 En 1656 se reunieron con el *Consell de Cent* y en 1659 con los asesores de la Diputación.

41 La única excepción a este modo de proceder es la novena de noviembre de 1676 que, a diferencia del resto, es una auténtica comisión de trabajo, que no delega la redacción de documentos en juntas menores. Cfr. DG, vol. VIII, pp. 210-216.

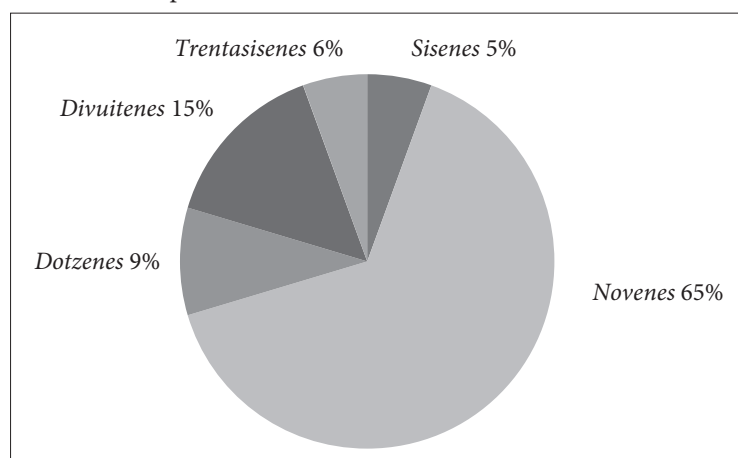
Palos ha puesto de manifiesto el valor simbólico que podía tener el número de integrantes de una embajada o comisión de trabajo.⁴² El hecho que sea más o menos numerosa podía ser un elemento de presión a la corona o un instrumento que facilitase una determinada posición política. Fijar la atención en el número de miembros de las novenas que se convocaron entre 1653-1700 nos puede aportar alguna información relevante.

Cuadro 2. Tipos de novenas

Tipos de novenas		
Tipo	Número	%
<i>Sisenes</i>	3	5,56
<i>Novenes</i>	35	64,81
<i>Dotzenes</i>	5	9,26
<i>Divuitenes</i>	8	14,81
<i>Trentasisenes</i>	3	5,56

Fuente: DG. Vols. VI-IX.

Gráfico 2. Tipos de novenas

Fuente: DG, vol. VI-IX.

Observamos que, efectivamente, las novenas fueron el formato que más veces se utilizó, seguido de las *divuitenes* y las *dotzenes*. Las *sisenes* y las *trentasisenes* tiene un peso mucho menor. Una mirada por su la distribución temporal muestra que, si bien las novenas son frecuentes durante todo el periodo, es entre 1659-1688 cuando se hacen omnipresentes, representando el 79% de todas las reuniones que hubo esos años.⁴³ Resulta significativo observar que las reuniones con más miembros tienden a situarse al inicio y al final del pe-

42 PALOS, J.L., «Una lectura de la Guerra dels Segadors (1638-1644)», en DG, vol. V, Generalitat de Catalunya, Departament de Presidència, Barcelona, 1999, pp. XVI-XXXII. La cita está en la p. XIX.

43 Cfr. Anexo.

riodo analizado. En este sentido, la orden de Felipe IV de no convocar más a la *trentasisena* en 1657 sí que tuvo un cierto efecto sobre la Diputación: no consiguió que se dejaran de convocar novenas, pero sí que las que se convocasen tuviesen un menor número de miembros. El «renacer» de las novenas de más miembros a partir de 1688 cabe entenderlo como un signo de reforzamiento de la institución. No es casualidad que el recurso a las *trentasisenas* se hiciera concretamente en 1653 y en 1657, pues son los últimos ecos y testimonios del papel clave que habían tenido las *trentasisenas* en la década de los años 40.⁴⁴ Otro dato relevante es comprobar que las *divuitenes*, determinantes en los hechos de 1587-1593, ahora disminuyen considerablemente. Se convocaron sobre todo entre 1654 y 1658 (3 casos) y en el periodo 1688-1696 (4 casos). Es significativo, sin embargo, que algunos de los temas más importantes del momento se encargaron a *divuitenes* y no a novenas. Es el caso del levantamiento de Centelles en 1688, de la fortificación de Camprodón en 1689 o los ataques del enemigo en 1696.⁴⁵ Todas las *dotzenes* menos una se convocan a partir de 1693. Comprobamos que es precisamente al final del periodo analizado cuando encontramos una mayor concentración de reuniones de más miembros. Entre 1688 y 1700 las *divuitenes* y *dotzenes* suponen el 35% del total de *novenes* que hubo. Los datos muestran que fue durante los años de una mayor conflictividad política, cuando la Diputación considera necesario dotarse de novenas más amplias para asesorarse. En el fondo es el retorno a posicionamientos semejantes a los años treinta, con una mayor participación política de miembros en las decisiones de la Diputación.

La documentación muestra que las novenas se convocaban para aconsejar a los diputados en materias graves y porque confiaban que así acertarían la decisión más adecuada. Estas tres motivaciones (consejo, materia grave y acierto en la decisión) son una constatación a lo largo de toda la segunda mitad del siglo XVII, y por eso no nos puede extrañar que en mayo de 1700, después de casi 50 años de novenas, el oidor eclesiástico lo tuviese muy claro. A raíz de un conflicto sobre el pago de impuestos consideraba que el tema, «*com a tan grave y de considerable conseqüencias, [...] sia consultat ab una novena o divuitena per a que en vist del que aconsellarien se pogués prendre la més acertada resolució*».⁴⁶ Consejo y el acierto en no pocos casos se convertían en un binomio inseparable al que los diputados no querían renunciar antes de tomar una decisión. Así lo manifestaban en abril de 1688 a raíz de la plaga de langostas: «*ab lo precedent sentir y assertada resolució de vostra senyoria nos assegurem lo més segur desemenyo*».⁴⁷ Este lenguaje es el mismo que se utilizaba en las Juntas de Brazos anteriores a 1652. Por poner sólo

44 El DG constata la presencia activa de *trentasisenas* durante todos los años del periodo 1640-1651, con la excepción de 1642 y 1643.

45 DG, vol. VIII, p. 967; vol. IX, pp. 11 y 649.

46 DG, vol. IX, p. 1192.

47 DG, vol. VIII, p. 960.

un ejemplo de los muchos que hay, comprobamos que en 1627, con la pretensión secesionista de Perpiñán, encontramos la misma tríada de elementos: se consultaba «*lo que podem y devem fer en negoci de tanta importancia, que estam ben assegurats que amb tan madur consell exirà una resolució tant acertada*». ⁴⁸ Una vez más podemos ver que novenas y Juntas de Brazos responden a unas mismas dinámicas institucionales, pues se recurre a ambas para pedir consejo en asuntos graves, seguros de que así se acertará en la resolución final.

V. Las novenas: entre el jurisdicismo y la política.

Las novenas eran un organismo asesor pero no eran los únicos mecanismos de que disponían los diputados para consultar temas complejos. Como es conocido, igual que las novenas e incluso mucho más que ellas, los diputados acudían a sus abogados para dirimir cuándo una determinada actuación de la Corona o un particular constituían una contrafacción de la constitucionalidad. Los estudios de Elliott, Amelang, Arrieta y Capdeferro han puesto de manifiesto el papel fundamental que ejercían los abogados en la política catalana del siglo XVI y XVII. ⁴⁹ Esta realidad generó un debate no pequeño sobre cuándo había que convocar una novena y cuándo era suficiente con el consejo de los asesores ordinarios de la Diputación. El tema enlaza con la misma problemática que se planteó en 1587: decidir si las novenas tenían capacidad o no para determinar qué era contrafacción. En el fondo de la cuestión, como planteó Pérez Latre, subyacía el peligro que estas comisiones asesoras (las *divuitenes* en la coyuntura de 1587, novenas a partir de 1652) acabasen substituyendo a los abogados de la Diputación. ⁵⁰ Esto que implicaba, como decía un informe del Consejo de Aragón de 1591, que «dieciocho personas legas y sin letras fuesen censores de las sentencias y provisiones de los doctores del Consejo Real». ⁵¹ Es decir, que personas no expertas en leyes, pudieran decidir la legalidad de la actuación de la corona. Así, se podía convertir en «cuestiones políticas» lo que eran «cuestiones jurídicas».

La ambigüedad entre lo que era «jurídico» y «político» pervivió en la segunda mitad del siglo XVII. Uno de los campos donde se hizo más evidente era cuando una novena tenía que decidir sobre votos divergentes de los

⁴⁸ DG, vol. V, p. 180.

⁴⁹ PALOS, J.L., *Els juristes i la defensa de les Constitucions*, Eumo Editorial, Vic, 1997; AMELANG, J., *La Formació de una classe dirigent*. Barcelona, 1490-1714, Ariel, Barcelona, 1986, pp. 76-80; ARRIETA, J., «La Disputa en torno a la jurisdicción real...»; CAPDEFERRO, J., *Els assessors ordinaris de la Diputació del General de Catalunya als anys previs a la Revolució de 1640*, Treball d'iniciació a la recerca, Universitat Pompeu Fabra, 1997; CAPDEFERRO, J., «Una aproximació a l'activitat dels assessors ordinaris de la Diputació del General de Catalunya al segle XVII», en VV.AA., *El territori...*, pp. 687-702.

⁵⁰ PÉREZ LATRE, M., «Juntas de Braços i Diputació del General 1587-1593: Un presidi de cavallers conspirant contra sa Magestad?», *Pedralbes*, 13, Barcelona, 1993, pp. 281-298. La cita está en la p. 285.

⁵¹ PALOS, J.L., *La práctica...*, p. 217.

abogados de la Diputación. Así sucedió, por ejemplo en 1662, a raíz del impuesto de la Nova Ampra. El año anterior los asesores habían dicho que el decreto era contrafacción y que resultaba necesario oponerse, pero en una nueva consulta con los asesores había habido un empate a seis. Por eso, el 26 de mayo, los diputados consultaban con la *divuitena* «*si seguim lo vot que diu esser contrafacció o lo que diu no ésser contrafacció, o que es lo que devem fer i obrar*». ⁵² Los datos muestran que finalmente los Diputados, siguiendo un nuevo voto de los asesores, ⁵³ no protestaron el impuesto. Es evidente que la divergencia en los votos de los asesores había hecho que una cuestión «jurídica» se convirtiese en «política». Es en este sentido que la *divuitena* podía actuar y que su decisión «política» tenía una clara consecuencia «jurídica». ⁵⁴

En principio, las novenas eran un recurso político que proponía actuaciones «extrajudiciales» (representaciones, embajadas, cartas, etc.) para solucionar problemas, mientras que el recurso a los abogados era para temas estrictamente «judiciales» (votos sobre la constitucionalidad de decisiones). A la hora de la verdad en no pocos casos, las novenas fueron utilizadas por los diputados como modo de cuestionar las decisiones aconsejadas por los asesores. Así sucedió en agosto de 1661 con el conflicto sobre la pragmática real de la moneda recortada. Los asesores habían aconsejado a los diputados que antes que oponerse al rey por medios judiciales, lo hiciesen por medios «extrajudiciales». Pasado un tiempo, los diputados en vez de volver a consultar a los abogados su parecer, deciden acudir a una novena para pedirle su opinión sobre el voto de los asesores. La novena aconsejó que consultaran de nuevo con los asesores y que hicieran lo que ellos indicasen. ⁵⁵ Lógicamente los diputados pretendían ignorar la opinión de los asesores, pero el sentir mayoritario de la novena hizo que no pudieran seguir sus deseos. Algo parecido aconteció en 1665 con el nombramiento del Baltasar Oriol como miembro de la visita. Los asesores habían aconsejado a la Diputación que protestara por vía extrajudicial, pero la Diputación, no satisfecha con este parecer, decide consultarlo con una novena. ⁵⁶ Podemos ver la existencia de un mundo asesor múltiple y muy flexible, que podía ser utilizado fácilmente por los diputados para dotar de mayor representatividad y rigor jurídico algunas decisiones que en el fondo eran políticas. En este sentido, las novenas podían tener un papel clave para conseguir estos fines.

A la vez, la documentación muestra también la existencia de una complementariedad de ambos sistemas a la hora de ejercer su función asesora. Es sig-

---

⁵² DG, vol. VII, p. 1016 y 143.

⁵³ DG, vol. VII, p. 1017.

⁵⁴ Otro caso conocido de divergencia entre asesores se produjo en 1675 a raíz de la mayoría de edad de Carlos II. A pesar del voto particular de Lluís de Valencia, la novena siguió el parecer de la mayoría. Cfr. DG, vol. VIII, p. 142.

⁵⁵ DG, vol. VII, p. 134.

⁵⁶ DG, vol. VII, p. 233.

nificativo que en 11 de las 54 novenas que hemos estudiado se había acudido previamente a los asesores, lo que supone casi el 20% del total. Las novenas se podían convertir entonces como un segundo nivel de actuación, al que se recurría después de comprobar la falta de eficacia de las medidas «jurídicas» y resultaba necesario poner en práctica medios políticos. Así sucedió, por ejemplo, en 1660 con la pragmática real sobre la moneda recortada. Los diputados habían enviado al rey un voto de los asesores diciendo que era contrafacción, pero el rey les había respondido que no lo era. Ante esta realidad, el 11 de marzo los diputados convocaban una novena para ver qué más podían hacer.⁵⁷ En otros casos, eran los mismos asesores los que aconsejaban a los diputados que consultasen la materia con una novena. Así sucedió en 1658 con el colector de la Cámara apostólica o en 1674 para dar la bienvenida al marqués de Vilafranca.⁵⁸ La complementariedad hizo que en ocasiones la novena se convirtiese en juez de la actuación de los abogados, como sucedió en 1677. En aquella ocasión la novena fue la responsable de validar unas cartas redactadas por los asesores.⁵⁹

Esta dinámica, comportó que en muchos casos la novena fuese el último de los recursos de carácter político. Un buen ejemplo de ello puede ser la plaga de langostas de 1688. En aquella ocasión la Diputación había escrito al Santo Padre para pedirle un Jubileo, se había impreso un cuaderno sobre cómo enfrentarse a la plaga, se había hablado con los asesores y la Real Audiencia para ver si podían gastar más dinero y, después de estas medidas, se pedía a la novena su parecer sobre la posibilidad de tener una conferencia con el *Consell de Cent* para costear las ayudas a los pueblos afectados por la plaga.⁶⁰ En muchos otros casos, se pedía consejo a la novena después de haber escrito al monarca numerosas representaciones que no habían obtenido la repuesta deseada. Así sucedió en 1661 con la pragmática o en 1692 y 1693 por la situación militar.⁶¹ El estudio de las 54 novenas pone de manifiesto que en el 51% de los casos se acudía a la novena por la ineficacia o insuficiencia de otros sistemas.

VI. Los límites del poder: decisiones consultivas o vinculantes.

Otro aspecto de las novenas que presenta notables claroscuros es determinar la influencia real de sus consejos. Pérez Latre nos recuerda que a la hora de la verdad, «*És difícil discernir si les Junes i divuitenes eren només consultives o si les seves decisions esdevenien de fet vinculants*».⁶² Lo mismo sucedía con

57 DG, vol. VII, p. 112.

58 DG, vol. VII, p. 46 y vol. VIII, p. 18.

59 DG, vol. VIII, p. 250.

60 DG, vol. VIII, p. 960.

61 Cfr. DG, vol. VII, p. 134; vol. IX, pp. 213 i 344.

62 PÉREZ LATRE, M., «Junes de Braços...», p. 286.

las novenas. Una cosa es que los diputados puedan no seguir el consejo de la novena y otra diferente es que llegado el momento de tomar una decisión, realmente lo hagan. Si nos atenemos a los hechos que podemos documentar, lo cierto es que no hemos encontrado ningún caso en que los Diputados cuestionen frontalmente los consejos emitidos por las novenas. Los únicos que se pueden ver bajo este enfoque serían los de la *sisena* de 1653 y el de agosto de 1676. En ellos la opinión de la novena fue contrastada con la opinión de otros organismos asesores, lo cual llevaba implícito afirmar que la novena no siempre era la última instancia asesora.⁶³

En no pocas ocasiones, la documentación muestra la clara voluntad de los diputados por poner en ejecución los dictámenes de las novenas. En 1653, «*desitjant posar en executió la resolució de la trentasisena*»,⁶⁴ la Diputación nombraba una *sisena* para que elaborase los documentos. Años más tarde, en 1696, una *divuitena* mostraba a los diputados «*lo que deuhen obrar y posar en executió per a que més se cumple al servey de sa magestat*». ⁶⁵ Estos planteamientos no están muy alejados de los que hacía la Diputación en la primera mitad del siglo xvii.⁶⁶ Así, por ejemplo, en 1628 los diputados pedían a la Junta de Brazos que «*se servescan, vistas dites escriptures, manar-nos aconsellar lo que devem fer acerca de dit fet, que és cert que ab consell tan mudat de persones tan calificades acertarem*». ⁶⁷ En este sentido volvemos a comprobar la continuidad entre las Juntas de Brazos y las novenas. Pero no sólo eso: observamos también el especial valor que adquiere el aparente carácter asesor, pues el «consejo» suele ir acompañado del deseo de «*executar-lo*». Con estos precedentes, habría que estar muy convencido del error de la novena o la Junta de Brazos para no seguir su parecer.

De este modo en algunas ocasiones las Juntas o las novenas podían convertirse *de hecho* en organismos superiores a la misma Diputación, que se limitaba a aceptar y seguir sus indicaciones. Un buen ejemplo de ello se visualiza en las cuestiones relacionadas con el protocolo. A lo largo de esos años los diputados debatieron sobre cómo tenían que sentarse o el tipo de celebración que tenían que hacer para celebrar algunos acontecimientos políticos. Son temas relativamente sencillos de solucionar, que en la mayor parte de los casos se solventaban con una sola reunión de la novena. Lo llamativo es que la opinión de la novena nunca fue cuestionada.

Es así como las novenas llegaron a liderar la actuación política del país en determinadas situaciones. Un caso conocido es la *treintasisena* de 1653 pero quizá más relevantes fueron los de 1688-1696. En 1688, por ejemplo, ante el

---

63 En 1653 se consultaba con una *sisena*, en agosto de 1676 con los asesores. Cfr. DG, vol. VI, p. 555 y vol. VIII, p. 188.

64 DG, vol. VI, p. 550.

65 DG, vol. IX, p. 653.

66 DG, vol. V, p. 1098.

67 DG, vol. V, p. 220.

levantamiento de Centellas, una *divuitena* aconsejó a los diputados que escribieran al Rey informando de la situación, que pidieran a los otros tres comunes (Ciudad, Capítulo y Brazo Militar) que acompañaran la carta y que ayudasen al virrey en el alojamiento de la caballería. A lo largo de los días siguientes, una novena acordaba hacer una representación conjunta con el *Consell de Cent*, que se enviase por un embajador a Madrid y también que los diputados escribieran sobre el asunto de los hermanos Sayol.⁶⁸ Cuatro años después, en 1693 la *dotzena* convocada para coordinar la defensa del Principado adquiriría un protagonismo todavía mayor. Ya en su primera reunión se indicaba a los diputados que tenían que aumentar el tercio en 1000 hombres así como su sueldo; debían también hacer levas por los alrededores de Barcelona y pedir ayuda a los reinos de Aragón y Valencia. En reuniones posteriores aconsejaron pedir información al virrey sobre las levas y solicitar ayuda a Manresa, Vic, Vilafranca y Tarragona.⁶⁹ En este punto cabe recordar que fue precisamente en estos años cuando los diputados recurrieron a *dotzenes* y *divuitenes* y no *novenes* para asesorarse. Esto es importante, porque pone de manifiesto que en los momentos clave, una base social más amplia participaba en las decisiones importantes. Los hechos muestran cómo lo que aparentemente tenía un simple poder asesor, se había convertido en algo que iba mucho más allá.

VII. Una influencia política creciente

Una vez dibujados los principales rasgos internos de las novenas, estamos en condiciones de enfrentarnos a una valoración de su influencia en los acontecimientos históricos de la segunda mitad del siglo XVII. Como hemos apuntado anteriormente, durante estos años se produjeron un total de 54 novenas diferentes, lo que equivale a poco más de una novena por año. La cifra está muy alejada de las 2,5 Juntas de Brazos por año de la primera mitad de siglo (1600-1652) que se desprende del estudio de Juan Luis Palos, y es todo un mundo respecto a las 13 Juntas por año que recoge Pérez Latre para los años 1587-1593.⁷⁰ En este sentido, el estudio de las novenas de la Diputación durante los años 1653-1700 confirma la crisis que padece esta institución a medida que avanza el siglo XVII. Los dos siguientes gráficos recogen la distribución temporal de las novenas en estos años así como el número de reuniones que tuvieron.⁷¹

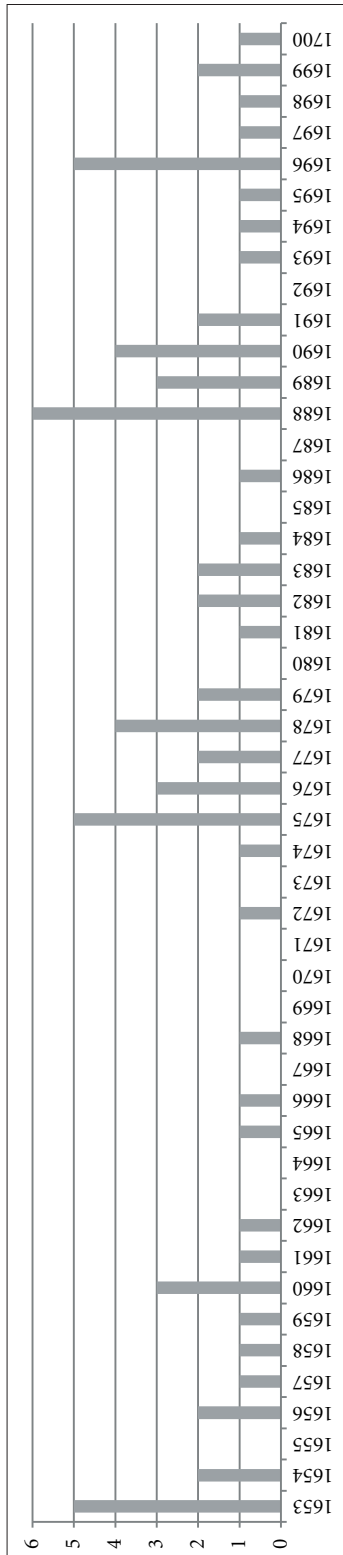
68 DG, vol. VIII, p. 967 y ss.

69 DG, vol. IX, pp. 344-347.

70 Estos datos los hemos elaborado a partir de la información proporcionada por PÉREZ LATRE, M., *Llevar la corona...*, p. 49; PALOS, J.L., *La práctica...*, p. 225.

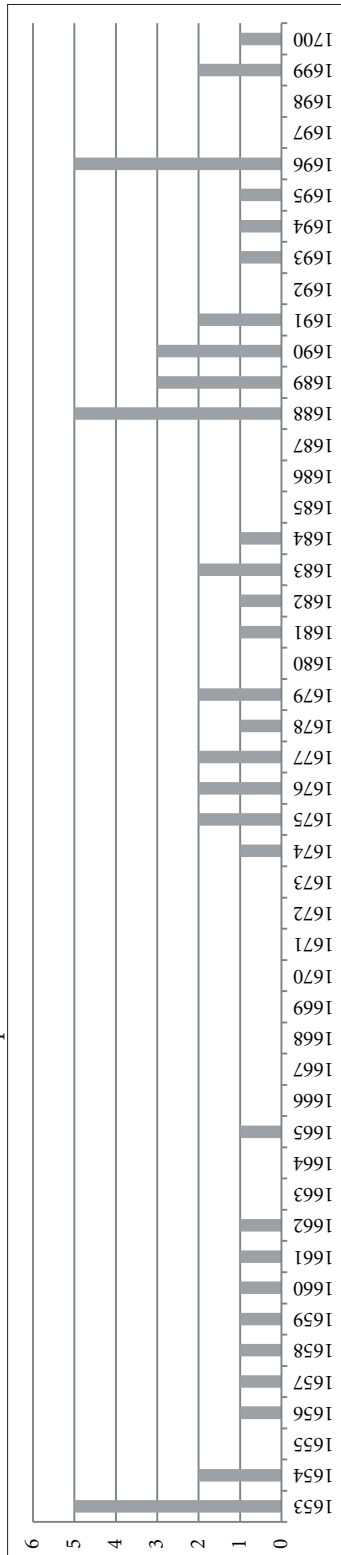
71 Entendemos que una cosa son las novenas, es decir la comisión designada, y otra cosa diferente es el número de reuniones que tiene esa comisión. Esto es lo que recoge los gráficos 2 y 3.

Gráfico 3. Las novenas de la Diputación entre 1653-1700

Fuente: DG, vol. VI-IX.

Gráfico 4. Las reuniones de las novenas de la Diputación entre 1653-1700

Fuente: DG, vol. VI-IX.

Podemos observar algunos fenómenos interesantes. El primero de ellos es la ausencia casi total de novenas entre 1663-1673 y 1684-1687. Este periodo de crisis, lo podríamos alargar quizá entre 1655 y 1673, en la medida que durante estos años sólo se convoca una novena por año y las que se convocaron sólo tuvieron una reunión.⁷² Esto significa que entre 1655 y 1674 la media de reuniones por año sea de 0,5. Si nos fijamos bien, es justo el periodo posterior a la derrota de 1652: es decir, momento en que Cataluña está sometida a un fuerte control insaculatorio. Es significativo constatar que los años que algún historiador ha considerado de «busca del autogobierno perdido» (1659-1667) por parte de las instituciones catalanas, sean los años de una menor actividad, cosa que también sucede con el «golpe de estado» de don Juan José de Austria (1669).⁷³ En 1653 todavía hay una considerable actividad de las novenas, lo cual es un signo de la perdurabilidad de las dinámicas anteriores de las Juntas de Brazos. Visto en su conjunto destacan dos periodos de una mayor actividad de las novenas: 1675-1684 y 1688-1699, en los que la media es de 1,4 y 1,9 novenas por año respectivamente. Estas diferencias se hacen todavía más palpables cuando vemos el número de reuniones que tuvieron por año: 2,5 y 2,8 respectivamente. No es casualidad que sean estos dos periodos los que Eva Serra ha considerado como de mayor actividad de la Diputación en la defensa del marco constitucional.⁷⁴ El primero son los años de la mayoría de edad de Carlos II, las pretensiones catalanas para que viniera al Principado a jurar las Constituciones y los conflictos por la aplicación de la viceregía. El segundo, todavía más importante, está marcado por la situación militar, cuyas principales manifestaciones fueron la revuelta de los barretinas en 1688-1689 y los continuados ataques franceses durante los años noventa, en el contexto de la Guerra de los nueve años. En todos estos acontecimientos las novenas tuvieron un papel clave.

Para poder hacer una valoración real de la influencia que pudieron tener las novenas durante este periodo resulta necesario ver con detalle en qué temas participaron y cuál fue su actuación durante esos años. En la primera parte de este trabajo ya hemos expuesto como la historiografía ha considerado que la situación económica, la cuestión militar y el sometimiento de las instituciones a través del control insaculatorio caracterizaron la relación entre los comunes y la corona durante la segunda mitad del siglo. A ello habría que añadir quizá procesos más complejos de control de la simbología⁷⁵ así como la defensa del marco constitucional. El siguiente cuadro, que es una síntesis del anexo, recoge los principales temas que se debatieron en las novenas durante esos años.

72 La única excepción sería el caso de las novenas de 1659 y 1662, que trataron sobre la paz de los Pirineos y el impuesto de la Nueva Ampra respectivamente. Cfr. DG, vol. VII, pp. 84 y 142.

73 SÁNCHEZ MARCOS, F., *Cataluña y el Gobierno central tras la guerra de los segadores (1652-1679)*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1983, pp. 145 y ss., y pp. 166 y ss.

74 SERRA, E., «La Generalitat de Catalunya entre...», pp. 209-214.

75 Sobre los conflictos por los símbolos de representación de la Diputación cfr. SERRA, E. «Catalunya després de 1652: recompenses, censura i repressió», dins *Pedralbes*, 17, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1997, pp. 191-216. Cfr. también SALES, N., «Abans del 1714: cap a una democratització de les institucions catalanes», dins *La commemoració de l'onze de setembre a Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1994, pp. 96-104.

Cuadro 3. Los temas de las novenas

Año	Fecha	Tema
1653	28/01	Asuntos del Principado
1653	2/06	Embajador enviado al rey
1653	21/06	Conservación de la provincia
1653	18/09	Pago del tercio de la Diputación
1654	12/03	Conflicto con el comisario y colector de la Cámara apostólica
1654	18/11	Asuntos de la Diputación
1656	21/06	Sobre como levantar un tercio
1657	16/01	Abusos de las tropas
1659	16/06	Sobre la pérdida del Rosellón
1660	11/03	Sobre la pragmática real de las monedas
1662	27/04	Sobre el impuesto de la Nova Ampra
1665	12/12	Oposición al nombramiento de un oficial real como miembro de la visita
1674	8/10	Bienvenida al Marqués de Vilafranca.
1675	6/07	Garstar dinero en el recibimiento del maestro de campo del tercio de Zaragoza
1675	8/11	Pedir al rey que jure las Constituciones y que mientras tanto se aplique la viceregia
1676	29/07	Nombramiento y asistencia al juramento del virrey Farnesio
1676	17/11	Pago de dos tercios
1677	27/04	Pedir al rey que venga a Cataluña a jurar las Constituciones
1677	21/07	Las plazas vacantes de la insaculación
1678	23/07	Responder al Conde de Plasencia
1679	12/01	Recibimiento del Conde de Plasencia
1679	30/08	Celebraciones por las bodas reales
1681	24/09	Cátedras de la Universidad
1682	26/08	Derecho a llevar las insignias de la Diputación
1683	28/07	Derecho de los consistoriales elegidos a llevar las insignias
1683	17/09	Abusos a las bollas de la Diputación
1684	22/05	Pedir ayuda para el asedio de Girona
1688	14/03	Plaga de langostas
1688	7/04	Levantamiento en Centelles
1688	14/05	Sobre los pasquines en la ciudad
1688	22/05	Responder a Josep Ciges
1689	8/03	Cubrir de duelo las insignias de la Diputación
1689	4/09	Fortificar Camprodón
1689	23/11	Desórdenes en la cercanía de Barcelona
1690	9/09	Muerte del vicescanciller del Consejo de Aragón
1690	23/09	Defensa del Principado
1690	4/12	Memorial enviado al rey
1691	14/05	Defensa del Principado
1691	10/10	Defensa del Principado
1693	7/06	Defensa del Principado
1694	28/05	Defensa del Principado
1695	30/08	Defensa del Principado
1696	7/06	Muerte de la reina
1696	18/06	Sacrilegios del enemigo y situación militar
1696	8/10	Fiestas por la mejora de la salud del rey
1696	6/11	Asistir a la celebración del Brazo Militar
1699	14/01	Enviar representación al rey
1699	19/02	Visitar al hermano del príncipe Darmstadt
1700	25/10	Mejora de la salud del rey

Fuente: DG. Vols. VI-IX.

Una primera ojeada pone de manifiesto de manera clara la importancia que tienen las cuestiones económicas durante los primeros años, especialmente entre 1654-1676. Los diputados acudieron al consejo de novenas para ver cómo podían gestionar el pago de los tercios que el virrey solicitó en 1653 y 1656; en el enfrentamiento que tuvieron entre 1654 y 1658 con el colector de la Cámara Apostólica de Tarragona por una deuda;⁷⁶ en 1660 y 1661 el problema fue la pragmática real sobre la moneda.⁷⁷ Además fue también con una novena con la que se lideró la oposición al impuesto de la Nueva Ampra en 1662. Parece que a partir de mediados de los setenta los asuntos económicos pierden peso y se limitan sobre todo a la legalidad y el modo de costear tercios o los medios para atenuar el efecto de la plaga de langostas de 1688. Esta disminución de la importancia que tienen los temas económicos en las novenas, está acorde con la situación general del Principado, pues no olvidemos que fue en 1670 cuando la Generalitat firmó su concordia con los acreedores y que a partir de mediados de los años setenta se produce el despegue económico de los sectores mercantiles catalanes.

Lo mismo, y con una mayor claridad se puede ver en las cuestiones militares. El gráfico muestra la omnipresencia de los temas militares a lo largo de todo el periodo, con la excepción de los años 1660-1675 y 1679-1684. Los primeros años (1653-1659) están marcados por el fin de la Guerra con Francia y los problemas de los alojamientos. En todos ellos tuvo la novena un protagonismo, tanto para levantar tercios en 1653 y 1656 como en la mencionada *trentasisena* de 1657 sobre los alojamientos. Los años setenta están marcados por la guerra con Holanda, en la cual las novenas volvieron a asesorar sobre el levantamiento y pago de los tercios, así como la ayuda a Girona en 1684.⁷⁸ Es a partir de 1688 cuando la situación militar se dispara enormemente con el levantamiento de Centelles, el conflicto barretina y el inicio de la Guerra de los nueve años, a lo que habría que añadir el problema de los alojamientos y la plaga de langostas.⁷⁹ Globalmente supone una mezcla explosiva que, como ha puesto de manifiesto Antoni Simón «*presenten prou similituds amb el moviment de 1640 i alhora constitueixen un antecedent del que esdevindrà el 1705*».⁸⁰ Como ya hemos podido ver, las novenas jugaron un papel determinante en todos estos conflictos, destacando de manera especial las peticiones para la reincorporación de los hermanos Sayol,⁸¹ la leva, el pago y el aumento de tercios (1691, 1693, 1694) y numerosas cartas al Rey solicitando refuerzos (1690, 1691, 1695 o 1696).

76 Cfr. DG, vol. VI, pp. 584 y ss.; vol. VII, pp. 46 y ss.

77 Sobre este conflicto cfr. CRUSAFONT I SABATER, M., «El problema monetari després de la guerra dels segadors» en ALBAREDA J., y SERRA, E., (coords.), *Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*, vol II., Recerques, Lleida, 2005, pp. 45-54.

78 ACA, *Libro de Deliberaciones de la Diputación*, N-219, fol. 185r.

79 ALBAREDA, J., «Catalunya a finals del segle XVII. La continuïtat de la revolta», DD.AA., *La revolta...*, pp. 291-317; ALBAREDA, J., «Entre França i Espanya: actituds dels grups dirigents catalans a fins del segle XVII», *Pedralbes*, 13, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1993, pp. 167-181; ESPINO, A., *Guerra, fisco y fueros. La defensa de la Corona de Aragón en tiempos de Carlos II, 1665-1700*, Universitat de València, Valencia, 2007.

80 SIMÓN, A., *Del 1640...*, 2011, p. 20.

81 DG, vol. VIII, pp. 975 i 981

El enfrentamiento por la recuperación del autogobierno fue una de las principales preocupaciones de las instituciones catalanas durante esos años.⁸² Si bien es cierto que la Diputación no lideró esta batalla,⁸³ eso no significa que no fuera parte importante de sus preocupaciones. Tanto en 1665, como en 1677 y 1689 se recurrió a novenas para evitar abusos en la insaculación y, en la medida de lo posible, conseguir condiciones favorables.⁸⁴ A estos casos habría que añadir el de 1678, que fue coordinado por la Conferencia de los Tres Comunes, pero también contó la participación activa de una novena.⁸⁵ Por otro lado, también hay que destacar los conflictos derivados de la aplicación del viceregia en 1675, 1676 y 1677. Durante esos años las novenas aconsejaron escribir al monarca solicitando su venida al Principado, el envío de embajadores y la aceptación, bajo protesta, de diferentes virreyes.⁸⁶ Además no hay que olvidar que en 1659 una novena asesoró a los diputados en su intento de evitar que el Rosellón fuera separado del Principado.⁸⁷

El protocolo y el control de los símbolos no fue un tema menos importante y ante el cual la Diputación tuvo que enfrentarse duramente por mantener su autonomía a pesar de los intentos de la corona por reducirla.⁸⁸ El primer enfrentamiento de entidad se produce en 1682, cuando una novena aconsejó a los diputados hacer un memorial al rey defendiendo su derecho a llevar su escudo en las ceremonias públicas.⁸⁹ A partir de 1689 este tipo de conflictos aumentan. Tanto en 1690 como en 1696 una novena asesoraba a los diputados sobre el modo de manifestar públicamente el duelo por el fallecimiento de las diferentes esposas de Carlos II.⁹⁰ Algo semejante sucedió en 1679, 1696 y 1700 por la boda del rey y sus puntuales mejoras de salud.⁹¹ A estos elementos cabría añadir consultas a las novenas sobre la conveniencia de visitar a personalidades relevantes de la política de momento, como sucedió en 1674, 1675 y 1699.⁹² Todos estos detalles de protocolo tienen una gran importancia, pues lo que estaba en juego era la imagen pública de los diputados y su prestigio social.

Sin duda las novenas no intervinieron en todos los conflictos que afectaron a la Diputación durante esos años. Quizá el más llamativo de ellos, fue el *pronunciamento* de Juan José de Austria en 1669 y todo el enfrentamiento entre María Fontanella y el gobernador Manel Llupià en 1686-87, que marcó profun-

82 Cfr. SIMÓN, A., *Del 1640...*, p. 19.

83 El mismo autor recoge como de las 9 embajadas que los comunes hicieron al rey para pedir este derecho solo una, la de 1675, se hizo a instancias de la Diputación, aunque más bien habría que decir que se hizo a instancias de la Conferencia de los dos comunes. Cfr. SIMÓN, A., *Del 1640...*, p. 73. Sobre la actuación de esa conferencia MARTÍ FRAGA, E., «Los orígenes de la Conferencia de los tres Comunes en la segunda mitad del siglo XVII», XIX Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Zaragoza, 26-30 de junio de 2012.

84 En 1665 el conflicto fue por el nombramiento de Baltasar Oriol como escribano mayor de la visita (DG, vol. VII, p. 233); en 1677 fue el intento que el marqués de Leganés nombrara las plazas vacantes de la Diputación (DG, vol. VIII, p. 250); en 1689 fue el conflicto por los hermanos Sayol.

85 DG, vol. VIII, pp. 321 y 329.

86 DG, vol. VIII, p. 141-143; 179-183 y 230 y ss.

87 DG, vol. VII, pp. 84-85.

88 SERRA, E., «Catalunya després de 1652...», p. 204.

89 DG, vol. VIII, pp. 585 y 586.

90 DG, vol. VIII, p. 1051 y vol. IX, p. 646 y 656.

91 DG, vol. VIII, p. 362-363, vol. IX, pp. 697 y ss. y 1225 y ss.

92 DG, vol. VII, pp. 18 y 82. Vol. IX, p. 1026.

damente la tensa relación entre los diputados y el virrey marqués de Leganés.⁹³ A ello cabría añadir quizá el tema de los vectigales y los enfrentamientos con la Capitanía General durante la década de los setenta o la ausencia de la cuestión de los alojamientos entre 1660-1675. Pero no cabe duda que en líneas generales se constata que en los grandes problemas a los que se enfrentó la Diputación durante esos años siempre se recurrió a una novena para gestionar los aspectos más complejos. El liderazgo que llegó a ejercer la novena en coyunturas como la de 1653, 1675-1677 y a partir de 1688 es evidente.

VIII. Temas, consejos y documentos

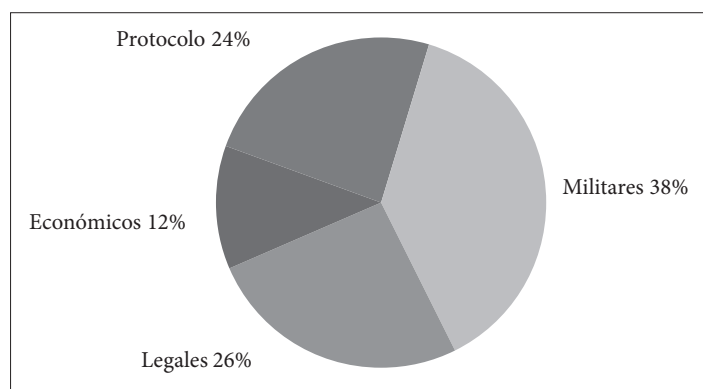
Una síntesis de todos estos datos nos puede ser útil para valorar el peso relativo de cada uno de los temas. Ello nos permitirá ver no sólo la actuación de la novena, sino también los principales rasgos del periodo. Los siguientes cuadros y gráficos ilustran este aspecto.

Cuadro 4. Tipología de temas

Protocolo	Militares	Económicos	Legales
14	22	7	15

Fuente: DG, vol. VI-IX.

Gráfico 5. Temas de las novenas

Fuente: DG, vol. VI-IX.

Globalmente durante esos años se trataron 50 temas diferentes.⁹⁴ La cifra puede parecer pequeña, pues supone poco más de un tema por año. Pero más significativo que la cantidad es la calidad. Siguiendo las grandes temáticas con que los historiadores suelen caracterizar este periodo, hemos clasificado

⁹³ Cfr. SÁNCHEZ MARCOS, F., *Cataluña y el Gobierno...*, pp. 166-203 y SIMON, A., *Del 1640...*, pp. 135-146.

⁹⁴ Los cálculos están hechos sobre 49 pues desconocemos el tema que se trató en la novena de noviembre de 1654.

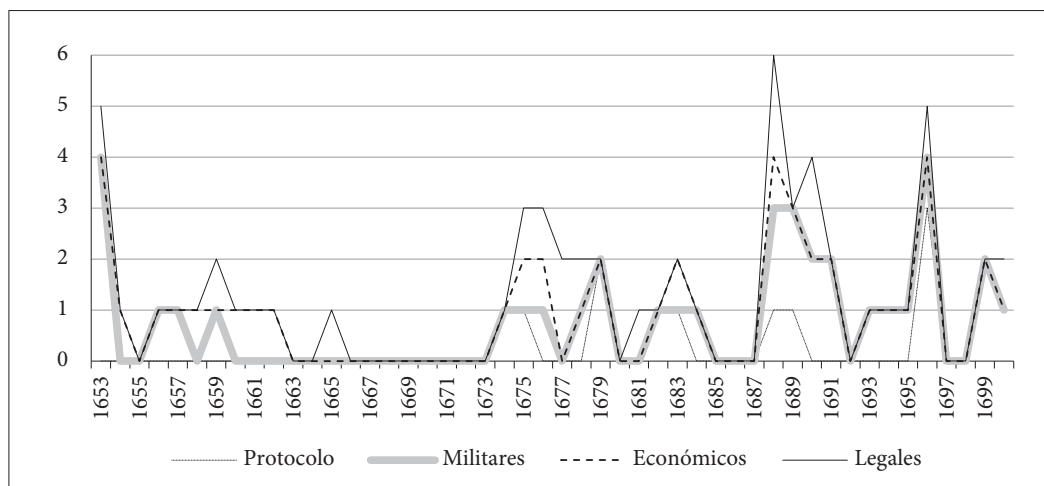

los temas en 4 tipologías: protocolo, militares, económicos y legales. Dentro del primer grupo englobamos tanto las que se refieren al protocolo de las ceremonias/visitas a autoridades (años 1674, 1679, 1689, etc.) como las cuestiones ligadas al honor, signos y símbolos de los catalanes (véase el caso de 1699). Por cuestiones legales entendemos aquellas relacionadas estrictamente con el cumplimiento de la legislación y que no son económicas o militares.⁹⁵

La preeminencia de los temas militares en las novenas, que suponen un 40% del total, es el elemento que más destaca. Como hemos visto, la mayor parte de los casos hace referencia a la cuestión de los alojamientos, la necesidad de levantar y costear tercios, y las demandas al rey para reforzar las defensas de la frontera. Especial importancia tiene la gestión del conflicto de los *barretines* entre 1688-1689, tema al que dedicaron 8 reuniones diferentes. Los temas legales suponen el 26% y entre ellos destacan los intentos que hicieron las instituciones para que se aplicara la viceregía en los años 70. Dentro de esta tipología encontramos conflictos muy variados que ponen de manifiesto la amplitud de campos en los que intervinieron los diputados: des del Tratado de los Pirineos en 1659 hasta la asistencia a los juramentos de los virreyes. Por otro lado, los temas de protocolo suponen el 26% del total y son los segundos más numerosos. Finalmente están los temas económicos, que en el cómputo global son los menos numerosos (12%) pero que fueron otro de los grandes caballos de batalla de esos años.

Esta visión se puede completar con un análisis temporal de estos temas, lo cual es un buen termómetro para valorar la concentración y variedad de los mismos según los años. El siguiente gráfico nos lo ilustra.

Gráfico 6. La tipología temática de las novenas por años

Fuente: DG, vol. VI-IX.

⁹⁵ A la hora de llevar a cabo esta clasificación en ocho casos hemos asignado un mismo tema a dos tipologías diferentes, pues lo que nos interesa es mostrar el aspecto cualitativo y no cuantitativo de las cuestiones sobre las que asesoraron las novenas.

Quizá uno de los datos más llamativos sea la acumulación de temas en algunos años concretos. El más claro de ellos es 1688 cuando se produjeron conflictos de las cuatro categorías. Algo parecido sucede en 1675, 1676 y 1696 donde encontramos ejemplos de tres categorías. A la vez se observa la preeminencia de los temas económicos durante los primeros años, así como la omnipresencia de los militares, especialmente a partir de 1675. Los temas del protocolo, empiezan a aparecer sólo a partir de 1674, mientras que los temas legales están igualmente repartidos por todo el periodo, mostrando así que la defensa de la constitucionalidad fue un tema constante. Por último, el cuadro muestra el proceso de intensificación de la conflictividad desde mediados de los años setenta hasta el final del periodo. Esto se visualiza en la cercanía que tienen las diferentes columnas temáticas, especialmente entre 1675-1676 y 1688-1691. Ciertamente no tuvieron el desarrollo de las Juntas de Brazos de la primera mitad del siglo, pero no es menos cierto que en circunstancias de una menor actividad y conflictividad política las novenas continuaron asesorando a los diputados en los momentos clave.

Esta intensa actividad se puede ver a través de otra perspectiva: el número de consejos que emitieron las novenas. En cifras absolutas constatamos que durante la segunda mitad del siglo XVII dieron un total de 122 consejos, lo que supone una media de 2,2 consejos por novena. A lo largo de las páginas anteriores ya hemos visto muchos ejemplos de ellos. Una parte importante hacían referencia a la necesidad de enviar y redactar embajadas para el Virrey o el Rey informando de la situación, exigir un aumento de refuerzos militares, pedir la anulación de algunos decretos o el fin de los abusos de las tropas. Todos ellos serían consejos situados claramente dentro de las medidas «extrajudiciales». Otro gran ámbito sería aquellos que hacen referencia a la gestión interna de la Diputación: la necesidad de consultar con los asesores o tomar una decisión ante votos contrarios, la conveniencia de coordinarse con otros comunes, nombrar comisiones de trabajo, etc.⁹⁶ La documentación muestra con claridad que la novena asesoraba pero no ejecutaba. Es decir, ella no redactaba los documentos ni designaba a los representantes/ embajadores que los hacían o los presentaban al monarca/virrey, si no que indicaba a los diputados lo que tenían que hacer.

Ahora bien, a la hora de la verdad, el volumen de documentos redactados a instancia suya fue considerable. Si fijamos nuestra atención sólo en las representaciones/memorials que la Diputación envió al rey o al virrey por petición de la novena o con su visto bueno, encontramos que fueron 27, lo que da una media aproximada de un documento cada dos años. De estos, una tercera parte (9), fueron escritos entre 1688 y 1693, momento de máxima intensidad de las novenas. Lógicamente no vale la pena recoger aquí la lista entera de

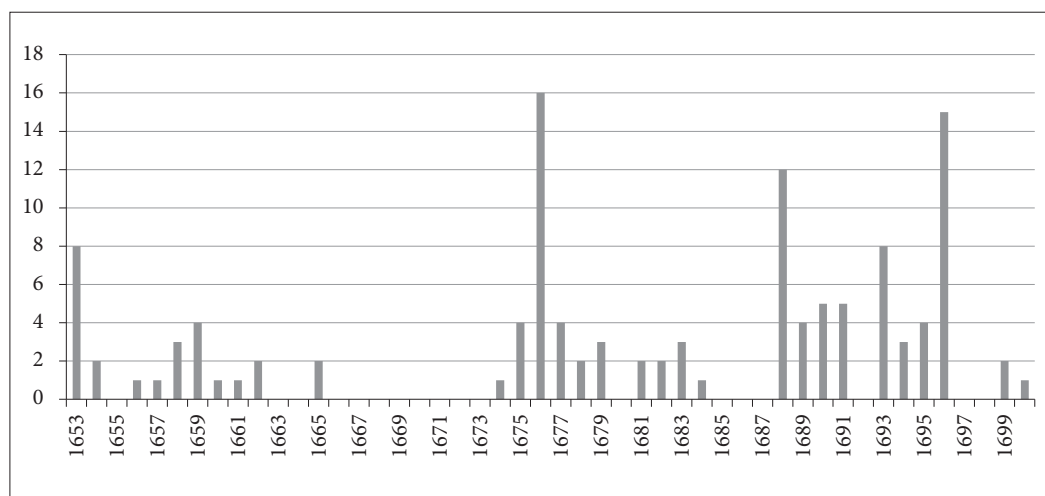
---

⁹⁶ Para ver con más detalle estos consejos consultad el anexo.

memoriales hechos. Baste recordar que entre los documentos enviados al rey destacan las cartas de 1653 sobre la tropas; el memorial sobre la pérdida del Rosellón en 1659 o los 11 memoriales sobre la situación militar escritos entre 1689 y 1696. A esta cifra habría que añadir los documentos presentados a los virreyes, las casi 10 embajadas que se hicieron a instancia de las novenas y otros documentos de menor entidad como la planta del tercio en 1656, 1676, 1690 y 1693. En no pocas ocasiones la novena sugirió el envío al rey de un embajador conjunto con los *consellers* (1689, 1691) o solicitó el apoyo de los reinos de Aragón y Valencia tanto en la defensa del país como para que intercedieran en favor de las peticiones de los diputados ante el rey (1691, 1693 y 1696). A la vista de todos estos datos, no se puede dudar que las novenas llevaron a cabo una labor contundente, que refuerza la impresión de que los consejos de la novena eran algo más que consejos.

Finalmente una lectura de la distribución de los consejos emitidos a lo largo de los años nos puede dar alguna otra información de interés.

Gráfico 7. Los consejos de las novenas

Fuente: DG, vol. VI-IX.

Observamos que se mantienen las mismas características de los gráficos anteriores: tres grandes bloques de actuación, destacando de manera especial el auge de las novenas a partir de 1688. De hecho, el 48% de todos los consejos que emitieron las novenas entre 1653 y 1700 se realizaron entre 1688 y 1700 (59 consejos), y otro 25% se produjo entre 1674 y 1679. La intensidad de esta actuación enlaza con una de las ideas que estamos planteando a lo largo de este artículo: el aumento de la actividad de las novenas se corresponde con los momentos de un aumento de la conflictividad institucional. Si la conflictividad es baja, la actividad de las novenas también.

IX. Conclusiones

No se puede cuestionar la importancia de los decretos de 1652 y 1653 que marcaron, en palabras de Sánchez Marcos, «un cierto hito en el camino del absolutismo centralizador». ⁹⁷ Parece difícil poner en tela de juicio que el conjunto de medidas que se aplicaron esos años por parte de la Corona eran «*un assaig consicent de desactivació política del país i de reconversió en un conjunt de vassalls obedients i pidolaires*». ⁹⁸ ¿Lo consiguió? Todavía faltan estudios por hacer, pero no cabe duda que durante la segunda mitad del siglo XVII hay un proceso de debilidad creciente de la Diputación, que a pesar de todo, no renuncia a luchar por la defensa de la constitucionalidad vigente. Pero... ¿Realmente estaba tan debilitada? Unos años antes, Belenguer volvía a poner sobre el tablero de juego el eterno debate sobre la «fossilización» del derecho catalán en los años tardomodernos. ⁹⁹ ¿Se produjo este proceso?

Lo cierto es que a lo largo de casi 50 años las novenas habían demostrado ser un instrumento eficaz para asesorar y guiar a la Diputación en aquellos asuntos graves que requerían una respuesta eficaz y acertada. Sus más de 82 reuniones, la casi treintena de documentos escritos a instancias suyas y el centenar de consejos transmitidos, ponen de manifiesto una intensa actividad, que abraza todo tipo de problemáticas: desde las militares a las legales pasando por las económicas o las protocolarias y simbólicas. Ante esta actividad nos podemos preguntar si realmente estaba tan sometida y anulada la Diputación. De hecho, las novenas no dejan de ser un mecanismo que refuerza el papel de los diputados, y suponen una mejora cualitativa en la toma de decisiones. Las novenas eran una mezcla sugerente y enriquecedora de las virtuales de las Juntas de Brazos y de las *divuitenes*. Por un lado garantizaban la autonomía de los diputados, al designar ellos los miembros. Por otro lado, se mantenía el valor representativo, al considerarse una reunión de todos los estamentos en igualdad numérica de miembros. La flexibilidad a la hora de determinar el número de miembros (*novenes*, *dotzenes*, *divuitenes*) permitía una adaptabilidad mayor a las circunstancias. La «fossilització» del derecho catalán, a la luz de lo que hemos expuesto, parece difícil de creer. Así, el «debilitamiento» político de la Diputación adquiere una nueva perspectiva, en la que se comprueba que hay más matices de los que se pensaba. Las novenas estuvieron presentes en casi todos los grandes acontecimientos del momento y su actuación difícilmente puede ser vista como signos de debilidad.

Desde las *divuitenes* de 1587, pasando por las Juntas de Brazos de 1601-1653, las novenas de la segunda mitad del siglo XVII y las Conferencias de los Tres Comunes de la primera década del siglo XVIII se observa un mismo hilo conductor, una

⁹⁷ SÁNCHEZ MARCOS, F., *Cataluña y el Gobierno...*, p. 64.

⁹⁸ SERRA, E., «Catalunya després de 1652...», p. 203.

⁹⁹ BELENGER, E., «És vàlid avui el concepte formulat per Reglà de fossilització del Dret Català al llarg del segle XVII», *Manuscrits*, 15, Barcelona, 1997, pp. 33-40.

única corriente constitucional, que lleva a la Diputación a compartir su responsabilidad política con un mayor número de personas y sin pedir permiso ni autorización al monarca. Sin duda podemos ver aquí nuevas manifestaciones de los procesos «*democràtics*» de las instituciones catalanas, en el sentido que los entendía Núria Sales.¹⁰⁰ Son estos elementos los que ayudan a entender el florecimiento constitucional catalán en las Cortes de 1701, «*un constitucionalisme viu, capaç de recuperar terreny perdut i, fins i tot, d'eixamplar-lo considerablement*».¹⁰¹ Una vez más los historiadores hemos de reconocer la gran intuición que tuvo Eva Serra al afirmar que «*en les situacions d'exccepcionalitat política s'observa que a Catalunya no hi ha un buit de poder per un arcaïcisme institucional, sinó tot el contrari, capacitat política de resposta, que només s'explica entre altres coses, per la base social del país que encarna, dinamitza i enforteix una densitat històrica institucional i constitucional*».¹⁰² Las novenas fueron una nueva manifestación clara de esta realidad.

---

100 SALES, N., «Abans de 1714...», p. 96.

101 ALBAREDA, J. «Les Corts de 1701-1702...», p. XLI.

102 SERRA, E., «Entre la ruptura...», p. 160.

Anexo: Las novenas de la Diputación

Fecha	Tipo de junta	Tema	Deliberación	Fuente
1653				
28/01	<i>Trentasisena</i>	Asuntos del Principado	1. Que se envíe embajador al rey. 2. Que se rechace la propuesta de tener conferencias con el <i>Consell de Cent</i> para las celebraciones. 3. Que la Diputación piense cómo puede hacer levadas de soldados.	551
30/01	<i>Sisena</i>	Ejecutar las indicaciones de la <i>trentasisena</i>	1. Redacción representación virrey. 2. Respuesta al <i>Consell de Cent</i> . 3. Ven cómo hacer levadas.	552
22/02	<i>Trentasisena</i>	Si se ha de hacer lo que dice la <i>sisena</i> .	1. Se aconseja hacerlo.	555
2/06	<i>Novena</i>	Embajador enviado al rey	-	564
21/06	<i>Novena</i>	Conservación de la provincia	1. Escribir carta al rey sobre los abusos que algunos hacen contra las tropas reales. 2. Se pide también que el virrey acompañe la carta de la Diputación.	565
18/9	<i>Trentasisena</i>	Pago del tercio de la Diputación	1. Hablar con el <i>Consell de Cent</i> .	576
1654				
12/3	<i>Novena</i>	Conflicto con el comisario y colector de la Cámara apostólica	1. Mirar los privilegios que tiene la Diputación. 2. Hacer embajada al virrey, al <i>Capítol</i> y al <i>Consell de Cent</i> .	584
18/11	<i>Divuitena</i>	Asuntos de la Diputación		605
1656				
21/06	<i>Divuitena</i>	Sobre como levantar un tercio	1. Aconsejan a los diputados que nombren una comisión de menos personas.	637
1657				
16/01	<i>Trentasisena</i>	Abusos de las tropas	1. Buscar más casos de abusos per poder protestar con más fuerza.	15
1658				
9/4	<i>Divuitena</i>	Conflicto con el comisario y colector de la Cámara apostólica	1. Que se aclaren algunas dudas de la proposición. 2. Que se consulte con los asesores 3. Que se vuelva a convocar la novena.	46
1659				
16/06	<i>Novena</i>	Sobre la pérdida del Rosellón	1. Que se consulte con los asesores. 2. Que se haga un papel con toda la documentación. 3. Que se vuelva a reunir la novena.	84
21/06	<i>Novena</i>	Sobre la pérdida del Rosellón	1. Que una comisión de 3 personas se reúna con los asesores y hagan la representación para el rey.	85
1660				
11/3	<i>Novena</i>	Sobre la pragmática real de las monedas	¿?	112

Fecha	Tipo de junta	Tema	Deliberación	Fuente
1661				
8/8	<i>Dotzena</i>	Sobre la pragmática real de las monedas	1. Que hagan lo que digan los asesores.	134
1662				
27/4	<i>Divuitena</i>	Sobre el impuesto de la Nova Ampra	¿?	142
26/05	<i>Divuitena</i>	Sobre el impuesto de la Nova Ampra	1. Que se ha de salir en defensa de la contrafacción. 2. Se redactaran dos embajadas para el virrey.	143
1665				
12/12	<i>Novena</i>	Oposición al nombramiento de un oficial real como a miembro de la visita	1. Que se siga el voto de los asesores que defienden la actuación extrajudicial. 2. Hacer embajada al virrey.	233
1674				
8/10	<i>Sisena</i>	Dar la bienvenida al Marqués de Vilafranca.	1. Que se le dé la bienvenida aunque nos sea diputado ni oidor militar.	18
1675				
6/7	<i>Sisena</i>	Gastar dinero en el recibimiento del maestro de campo del tercio de Zaragoza	1. Que consulten los antecedentes en el archivo. 2. Que lo vean con los asesores.	82
8/11	<i>Novena</i>	Pedir al rey que jure las Constituciones y que mientras tanto se aplique la viceregía	1. De acuerdo con el voto de los asesores. 2. Escribir al rey, pedir el juramento o y activación viceregía 3. Que se informe al virrey de la decisión.	141-143
1676				
29/7	<i>Novena</i>	Nombramientos y asistencia al juramento del nuevo virrey Farnesio	1. De acuerdo con la actuación de los diputados de convocar una conferencia con el <i>Consell de Cent</i> . 2 Nombrar 3 personas para que tengan las conferencias.	179
30/7	<i>Novena</i>	Nombramientos y asistencia al juramento del nuevo virrey Farnesio	1. Dan el visto bueno a lo dicho por la conferencia. 2. Harán un documento con los pros y los contras de admitir el juramento.	180
1/8	<i>Novena</i>	Nombramientos y asistencia al juramento del nuevo virrey Farnesio	1. Esperan el papel que se tiene que enviar a los representantes del <i>Consell de Cent</i> .	183
2/8	<i>Novena</i>	Nombramientos y asistencia al juramento del nuevo virrey Farnesio	Redactan un papel en que aconsejan: 1. Asistir al juramento i aceptarlo. 2. Escribir al rey protestando.	183
17/11	<i>Novena</i>	Pago de dos tercios	1. Deciden prorrogar la decisión hasta el día siguiente.	209
18/11	<i>Novena</i>	Pago de dos tercios	1. Redactan un papel en que aconsejan: 1. Aceptar el pago de los tercios pero dejan para más adelante la manera de pagarlo. 2. Que una comisión de 4 personas de la novena redacte la representación al virrey.	210
20/11	<i>Novena</i>	Pago de dos tercios	1. Se da el visto bueno al documento, pero antes que se consulte con los asesores.	211

Fecha	Tipo de junta	Tema	Deliberación	Fuente
22/11	<i>Novena</i>	Pago de dos tercios	1. Se da el visto bueno a la opinión de los asesores. 2. Que se envíe la representación al virrey.	212
26/11	<i>Novena</i>	Pago de dos tercios	1. Se presenta la respuesta del virrey sobre el papel que han hecho.	214
27/11	<i>Novena</i>	Pago de dos tercios	1. A la vista de la opinión de los asesores acuerdan hacer un papel de aceptación.	215
28/11	<i>Novena</i>	Pago de dos tercios	1. Aprueban el papel hecho per la novena.	216
1677				
27/4	<i>Novena</i>	Pedir al rey que venga a Catalunya a jurar les Constituciones.	1. Que se haga representación y se envíe por embajador.	230
21/7	<i>Novena</i>	Les places vacantes de la insaculación	1. Enviar por ordinario embajada al marqués de Leganés.	250
1678				
21/7	<i>Novena</i>	Responder al conde de Plasencia	1. Que lo decidirán después.	
23/7	<i>Novena</i>	Responder al conde de Plasencia	1. Que se reúna la conferencia y haga las nuevas instrucciones.	321
21/10	<i>Novena</i>	Responder al conde de Plasencia	1. Hacer la misma respuesta que haga el <i>Consell de Cent</i> .	329
1679				
12/01	<i>Novena</i>	Recibimiento al conde de Plasencia	1. Que se informe a Plasencia que primero tiene que informar a los diputados y después a los <i>consellers</i> .	341
30/8	<i>Novena</i>	Celebraciones per las bodas del rey	1. Que se haga la fiesta de Sant Jordi. 2. Hacer luminarias en la Casa de la Diputación.	362, 363
1681				
24/09	<i>Novena</i>	Cátedras de la Universidad	1. Que responderán al <i>Consell de Cent</i> en la próxima reunión.	512
26/9	<i>Novena</i>	Cátedras de la Universidad	1. No conviene hacer la embajada al <i>Consell de Cent</i> a no ser que la pida.	513
1682				
26/8	<i>Novena</i>	Derecho a llevar las insignias de la Diputación a todos los actos de representación	1. Que se haga un memorial al rey pidiendo la extensión del derecho a todos los actos públicos.	585
28/8	<i>Novena</i>	Derecho a llevar las insignias de la Diputación a todos los actos de representación	1. Se aprueba el memorial.	586
1683				
28/7	<i>Novena</i>	Derecho de los consistoriales elegidos a llevar las insignias	1. No pueden llevarlas.	656
30/7	<i>Novena</i>	Derecho de los consistoriales elegidos a llevar las insignias	1. Sólo el rey puede conceder que los nuevos y viejos lleven las insignias simultáneamente.	657
17/9	<i>Novena</i>	Abusos en las bollas de la Diputación	1. Que se hagan revisiones en las cases donde se sospecha que se defrauda la bolla. 2. Que se escriba al virrey, al Capítol i al Brazo Militar pidiendo su apoyo.	673

Fecha	Tipo de junta	Tema	Deliberación	Fuente
1684				
22/5	<i>Novena</i>	Pedir ayuda para el asedio de Girona	1. Se delibera hacer carta a Joan Francesc Pujol, agente de la Diputación a Madrid.	717. LLDDP. N219, fol. 185r
1688				
14/3	<i>Novena</i>	Plaga de langostas	1. Convocar una conferencia con el <i>Consell de Cent</i> .	960
22/3	<i>Novena</i>	Plaga de langostas	1. Aceptar la nominación para la Conferencia.	962
3/4	<i>Novena</i>	Plaga de langostas	1. Que la manera de hacer los gastos lo consulte con los jueces de la Real Audiencia.	965
7/4	<i>Divuitena</i>	Levantamiento de Centelles	1. Escribir al Rey. 2. Pedir al <i>Consell de Cent</i> , Capítol y Brazo Militar que acompañen la carta al rey 3. Ayudar al virrey en el alojamiento de la caballería en Barcelona.	967. Registre. N-883, fol. 83r
13/4	<i>Novena</i>	Levantamiento de Centelles	1. Hacer una representación al rey conjuntamente con el <i>Consell de Cent</i> . 2. Nombrar un embajador conjuntamente.	970
21/4	<i>Novena</i>	Levantamiento de Centelles	1. No enviar embajador ni la representación que se había acordado.	973
28/4	<i>Novena</i>	Levantamiento de Centelles	1. Enviar representación al rey. 2. Se pide también la restitución de los Sayol y Ciges en los cargos.	975 LLDDP. N241. fol. 903v
14/5	<i>Novena</i>	Sobre los pasquines en la ciudad	¿?. También se lee la carta de rey sobre los Sayol.	978
22/5	<i>Novena</i>	Responder a Josep Ciges	1- Se crea una comisión menor para que redacte la respuesta.	981. Registre. N-883, fol. 97
1689				
8/3	<i>Novena</i>	Cubrir de duelo les insignias de la Diputación	1. Hay que cubrir de duelo el escudo y las insignias de la Diputación.	1051
4/9	<i>Divuitena</i>	Fortificar Camprodón	1. Escribir al Rey. 2. Pedir al <i>Consell de Cent</i> , Capítol y Brazo Militar que acompañen la carta al rey y escriban a otros miembros de los comunes.	11
23/11	<i>Novena</i>	Levantamiento barretina	1. Que se vuelva a pedir ayuda al virrey.	32
5/12	<i>Novena</i>	Levantamiento barretina	¿?	36
1690				
9/9	<i>Novena</i>	Muerte del vicescanciller del Consejo de Aragón	1. Enviar representación al rey para pedir que el nuevo vicescanciller sea catalán.	70
23/9	<i>Novena</i>	Defensa del Principado	1. Enviar un embajador al rey. 2. Que se informe al <i>Consell de Cent</i> para que el nombramiento sea conjunto y para que, a través de representantes de los dos comunes se haga el memorial del embajador.	74

Fecha	Tipo de junta	Tema	Deliberación	Fuente
25/9	<i>Novena</i>	Defensa del Principado	1. Que no se acepten las modificaciones que propone el <i>Consell de Cent</i> sobre el embajador. 2. Que dos representantes de la novena se reúnan con dos del <i>Consell de Cent</i> para consensuar las cláusulas del embajador.	75
4/12	<i>Novena</i>	Memorial enviado al rey	1. Es reciben cartas de la reina y de Medinasidonia.	111
1691				
14/5	<i>Novena</i>	Defensa del Principado	1. Aumentar el tercio y pagar una dobla de entrada. 2. Ponerse a los pies del virrey y ofrecer dos opciones: convocar los tres Brazos o que dos consistoriales vayan por todo el Principado haciendo levas.	177
10/10	<i>Novena</i>	Defensa del Principado	1. Hacer una embajada conjunta con los reinos Aragón y Valencia. 2. Que les gastos los pague la Diputación. 3. Que la representación la haga una comisión de la novena y los diputados.	213. LLDDP. N245. fol. 462
1693				
7/06	<i>Dotzena</i>	Defensa del Principado	1. Aumentar el tercio en 1000 hombres. 2. Que se pague 3 doblas y 2 reales. 3. Hacer levas por otras ciudades de Barcelona. 4 Pedir ayuda a los reinos de Aragón y Valencia para que envíen hombres. 5. Escribir al rey y pedir a los reinos de Aragón y Valencia que acompañen las cartas. 6. Enviar personas para hacer levas a otras ciudades del Principado.	344 i 345. Registro N-887, fol. 147r.
10/06	<i>Dotzena</i>	Defensa del Principado	1. Escribir al virrey pidiendo más información sobre cómo hacer las levas. 2. Que se envíen caballeros a Manresa, Vich, Vilafranca y Tarragona.	346
12/06	<i>Dotzena</i>	Defensa del Principado	1. Hacer según las indicaciones del virrey.	347
1694				
28/5	<i>Dotzena</i>	Defensa del Principado	1. Aumentar el tercio en 1000 hombres y que se pague 2 doblas. 2. Hacer levas por todo el país y que vayan dos consistoriales.	417
1695				
30/8	<i>Novena</i>	Defensa del Principado	1. Escribir al Rey con individuación de los hechos sucedidos. 2. Escribir a la Reina y a otros miembros de la Corte. 3. Escribir al virrey poniéndose a su servicio.	549
31/8	<i>Novena</i>	Defensa del Principado	1. Se aprueba la representación para el rey.	550

Fecha	Tipo de junta	Tema	Deliberación	Fuente
1696				
7/06	<i>Novena</i>	Muerte de la reina	1. Cubrir de duelo las sillas, las cortinas y los tapetes de las puertas. 2. Hacer una funeraria. 3. Vestuario de duelo sólo a los eclesiásticos. 4. Ver qué hará el <i>Consell de Cent</i> .	646
18/06	<i>Divuitena</i>	Nuevos ataques del enemigo y situación militar	1. Escribir al rey. 2. Escribir a los jurados y Diputación de Valencia y Zaragoza. 3. Embajada al virrey a Hostalric a través de un oficial. 4. Enviar copia de la embajada a los capitanes.	649. N-889, fol. 176 y s.
26/06	<i>Divuitena</i>	Nuevos ataques del enemigo y situación militar	1. Hacer nueva representación al rey. 2. Escribir a la reina, presidente del Consejo de Aragón, Velasco y secretario de Despacho Universal.	653
27/06	<i>Divuitena</i>	Funeraria reina	1. Se indica los oficiales de la Diputación que irán en la ceremonia con las gramallas.	656
8/10	<i>Dotzena</i>	Fiestas per la mejora de la salud del rey	1. Se acuerda hacer las alimaras. 2. Que la Diputación debe hacer otras manifestaciones.	697
9/10	<i>Dotzena</i>	Fiestas per la mejora de la salud del rey	1. Que no hace falta hacer nuevas manifestaciones de alegría.	698
6/11	<i>Novena</i>	Asistir a la celebración del Brazo Militar	1. Que no asistan por no tener la precedencia en el <i>Te Deum</i> .	706
1699				
14/01	<i>Dotzena</i>	Enviar representación al rey	1. Se rechaza la demanda del <i>Consell de Cent</i> de escribir al rey.	1003
19/2	<i>Novena</i>	Visitar al hermano del príncipe Darmastadt	1. Se rechaza hacer la visita.	1026
1700				
25/10	<i>Novena</i>	Mejora de la salud del rey	1. Que la Diputación puede gastar lo necesario en las celebraciones.	1225

Fuente: Cuando no se indica lo contrario la fuente es el DG.
 LLDDP: ACA, Libro de Deliberaciones de la Diputación.
 R: ACA, Registro de la Diputación

Las comisiones o diputaciones de los cabildos castellanos en la Época Moderna. Interrelación financiera-fiscal entre los distintos niveles de poder y nuevos paradigmas interpretativos de la historiografía más reciente

José Manuel de Bernardo Ares

I. Introducción

El objetivo primordial de este trabajo es el análisis de las comisiones municipales —llamadas también diputaciones—, que se nombraban en el seno de los cabildos castellanos durante la Época Moderna. Pero como estas importantes instituciones municipales constituían una parte importante de la organización política de la sociedad, ésta, en su concreción de comunidad local, explica, a su vez, la composición sociológica de aquéllas, dando cuenta de las redes sociales, que están en la base de las decisiones de los gobernantes.¹

Teniendo en cuenta estos dos polos de un único binomio vertebrador —instituciones municipales (diputaciones) y comunidad local (redes sociales)—, se abordarán las siguientes cuestiones. Desde la perspectiva institucional se fijará la naturaleza, sistema de elección y la tipología de estas diputaciones municipales, estableciendo sus relaciones tanto horizontales como verticales; y, desde la óptica social, se determinará el quién es quién en la toma de decisiones con el fin de esclarecer el nivel de la representación política e, incluso, el de la legitimidad en el ejercicio del poder.

Este trabajo ha sido realizado en el contexto del Proyecto de Investigación HAR2011-24529 (PLUTARCO XXI: *Biografías y Procesos desde las perspectivas interdisciplinares de la Historia, la Traductología y la Literatura (1600-1800)*, financiado por el Ministerio de Ciencia e Innovación (MICINN) con fondos PGE (Presupuesto General del Estado).

¹ Aunque publicados hace tiempo, los trabajos de Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, *En torno al municipio en la Edad Moderna*, CEMCI, Granada, 2005, siguen siendo un referente obligado. Lo mismo sucede con la obra clásica de Antonio SACRISTÁN Y MARTINEZ, *Municipalidades de Castilla y León. Estudio histórico-crítico*, Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid, 1981.

Una vez hechos estos planteamientos generales, tanto de carácter institucional como social, se planteará concretamente la interrelación financiera-fiscal, que se dio, a través de las diputaciones de propios, arbitrios y de cuentas, entre las haciendas de las ciudades, las del Reino o de Cortes y las del Rey o centrales.

Como todo lo anterior se debe a investigaciones propias, desarrolladas en el contexto de dinámicos equipos de investigación y, sobre todo, a las aportaciones de la más reciente historiografía, se expondrán, aunque sea brevemente, tanto las nuevas cuestiones temáticas planteadas como las innovadoras metodologías ensayadas, resumiendo todo ello en un conjunto de paradigmas interpretativos, con la finalidad de ofrecer a la comunidad científica internacional unos puntos básicos de discusión, que entroncan definitivamente los estudios históricos en las coordenadas teóricas y metodológicas comunes a todas las ciencias sociales.

II. Las comisiones o diputaciones municipales y sus relaciones horizontales y verticales

Para entender la naturaleza, la composición y las funciones de las comisiones o diputaciones municipales hay que relacionarlas con otras instituciones que las condicionan tanto horizontal como verticalmente.²

A nivel horizontal estas comisiones o diputaciones realizan el trabajo político-técnico que se les encarga por parte de los cabildos de las ciudades castellanas, que, a su vez, son las asambleas municipales o mini-cortes, que se reúnen dos o tres veces por semana y que están integradas por tres instituciones «políticas», cuales son el corregimiento, el regimiento y la juraduría, además de las imprescindibles instancias «técnicas» de la escribanía, la mayordomía y la contaduría.³ Y todo ello no deja de ser una parte del municipio, que, además de este órgano político (el *concejo*), consta de un *territorio* o *término* condicionante y de una *población* concreta o comunidad local, de la que salen aquellos gobernantes y a la que se debe servir en su condición de gobernados.⁴

A nivel vertical estas diputaciones, al igual que el resto del concejo, estuvieron totalmente condicionadas en su trabajo institucional por el «Reino» y el «Rey». Además de la participación de las 21 ciudades castellanas en las Cortes del Reino, aunque con voto consultivo; las figuras impositivas de éstas —encabezamiento de alcabalas y tercias y repartimiento de servicios y donativos— eran administradas en el seno de las ciudades. Y, desde luego, el sistema

---

2 Philippe WOLFF (Dir.), *Guide internationale d'histoire urbaine*, L'Europe, París, 1977; Alfonso GARCÍA GALLO, «Cuestiones y problemas de la historia de la administración española», *Actas del I Symposium de Historia de la Administración*, Madrid, 1970, p. 39-59.

3 Siro VILLAS TINOCO, *Estudios sobre el cabildo municipal malagueño en la Edad Moderna*, Diputación Provincial, Málaga, 1996.

4 Mariano BAENA DEL ALCÁZAR, *Curso de Ciencia de la Administración*, Tecnos, Madrid, 1985.

polisinodial del Rey en su conjunto, y muy especialmente los Consejos de Castilla y Hacienda, intervenía en todas y cada una de las ciudades a través de la omnipresencia del corregidor en los campos gubernativos, judicial y militar.⁵

La tipología de las comisiones era múltiple y variada, dependiendo de las funciones específicas a realizar. Pero en la mayoría de las 21 ciudades con voto en Cortes las más importantes eran las diputaciones de propios, de arbitrios, del pósito, de cuentas y del mes. La primera se encargaba de todo lo relacionado con la administración de los bienes del concejo; la segunda se encargaba de todas las exacciones fiscales a nivel local; la del pósito tenía encomendado todo lo concerniente a la recogida de cereales en tiempo de bonanza para luego adelantarlos en forma de producto o préstamo de dinero en los años difíciles; la diputación de cuentas controlaba todos los caudales públicos; y la diputación del mes, que, entre otras funciones, se encargaba de vigilar que todos los abastos públicos respetasen tanto la calidad del producto como los precios establecidos.⁶

La composición de estas importantes diputaciones, sobre las que descansaba toda la dinámica de la política local, se renovaba en el mes de junio (por San Juan) de cada año. El sistema de elección podía ser distinto en cada ciudad, pero el normalmente adoptado era el de sorteo y rotación, contemplándose siempre la cuestión de las sustituciones, habida cuenta de la imperiosa necesidad de que estas diputaciones estuviesen siempre operativas. Con este sistema de elección todos los regidores y jurados de una ciudad concreta aseguraban su participación en la gestión pública local y preservaban los intereses de las redes sociales a las que pertenecían.⁷

---

5 En Inglaterra estas relaciones verticales han sido bien estudiadas por J. R. JONES, *Country and Court. England 1658-1714*, Edward Arnold, London, 1978. Y para el reino de Aragón contamos con el excelente trabajo de Porfirio SANZ CAMAÑES, *Política, hacienda y milicia en el Aragón de los últimos Austrias entre 1640 y 1680*, Institución «Fernando el Católico», Zaragoza, 1997; Jon ARRIETA ALBERDI, «Las formas de vinculación a la Monarquía y de relación entre sus reinos y coronas en la España de los Austrias. Perspectivas de análisis», in Antonio ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO y Bernardo J. GARCÍA GARCÍA (Coords.), *La monarquía de las naciones. Patria, nación y naturaleza en la Monarquía de España*, Fundación Carlos de Amberes, Madrid, 2004, p. 303-326; José Manuel de BERNARDO ARES, «Rey-Reino: el binomio estatal de la Corona de Castilla en el XVII», in Juan Luis CASTELLANO CASTELLANO, Jean-Pierre DEDIEU y María Victoria LÓPEZ-CORDÓN (Edist.), *La pluma, la mitra y la espada*, Universidad de Burdeos y Marcial Pons, Madrid-Barcelona, 2000, p. 339-354.

6 Armando ALBEROLA ROMA, «Abasto urbano y protesta popular en tierras valencianas durante el siglo XVIII», in José Manuel BERNARDO ARES (Coord.), *La Administración Municipal en la Edad Moderna. Actas de la V Reunión científica de la Asociación Española de Historia Moderna (AEHM), Cádiz, 27-30 de mayo de 1998*, Publicaciones de la Universidad de Cádiz y Asociación Española de Historia Moderna, Cádiz, 1999, II, p. 321-339. La estructura y evolución de las finanzas locales, así como el abastecimiento e intervencionismo municipal sobre el mercado la estudia modélicamente David BERNABÉ GIL, *Hacienda y mercado urbano en la Orihuela foral moderna*, Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert», Alicante, 1989, al analizar la ciudad de Orihuela; Antonio Miguel BERNAL, «Haciendas locales y tierras de propios: funcionalidad económica de los patrimonios municipales (ss. XVI-XIX)», *Hacienda Pública Española*, 55, 1978, p. 285-312; Oscar Luis ENSINCK JIMÉNEZ, *Propios y arbitrios del cabildo de Buenos Aires. 1580-1821. (Historia económica de una gran ciudad)*, ICI-Sociedad Estatal V Centenario-Instituto de Est, Madrid, 1990.

7 Un buen ejemplo de análisis sociológico nos lo ha brindado hace tiempo Yves DURAND, *Finance et mécénat. Les fermiers généraux au XVIII siècle*, Hachette, Paris, 1976, principalmente pp. 97-167, en las que aborda el tema preciso de «Familles et hiérarchie»; Francisco José ARANDA PÉREZ, «Bases económicas y composición de la riqueza de una oligarquía urbana castellana en la Edad Moderna: patrimonio y rentas de los regidores y jurados de Toledo en el siglo XVII», *Hispania. Revista española de Historia*, LII/3, 182, 1992, p. 863-914; Esther CRUCES BLANCO, «Ensayo sobre la oligarquía malagueña: regidores, jurados y clanes urbanos (1489-1516)», in LÓPEZ DE COCA CASTAÑER, *Estudios sobre Málaga y el reino de Granada en el V centenario de la conquista*, Diputación Provincial, Málaga, 1987, p. 199-213; Adriano GUTIÉRREZ

III. La toma de decisiones y los conceptos básicos de representación y de legitimación

Analizadas en el apartado anterior las diputaciones municipales en sus relaciones orgánicas, tanto horizontales como verticales, procede ahora detenerse en el tema estelar de la sociología política. Es decir, si en el contexto general de toda «organización política de la sociedad» es importante estudiar a fondo el polo institucional, no lo es menos reparar en quién toma las decisiones y por qué las toman.⁸ Lo que nos mete de lleno, no ya en conocer con nombres y apellidos aquellos regidores y jurados, que intervinieron en cada una de las indicadas diputaciones, sino en todo el tejido social que les ha servido de base para la patrimonialización de los oficios en el caso de los regidores en Castilla (llamados también caballeros veinticuatro en Andalucía) y para la elección anual por circunscripciones o collaciones, si se trata de los jurados.⁹

No es éste el momento de un análisis pormenorizado de quién es quién en cada uno de los regimientos y juradurías de las ciudades castellanas, porque eso corresponde a monografías específicas; pero sí de plantear, partiendo de estas monografías ya publicadas, los dos conceptos/realidades medulares de toda organización política, cuales son los de la «representación» y los de la «legitimación».¹⁰ A todos los analistas políticos, sean coetáneos o historiadores, les preocupan ambas realidades, porque son ellas las que nos permiten establecer en todo tiempo y lugar la naturaleza y el alcance de las relaciones entre gobernantes y gobernados.¹¹ A primera vista parece que en una sociedad esta-

---

ALONSO, «Consideraciones sobre el matrimonio y la familia de una élite de poder: los regidores de Valladolid (1600-1750)», in James CASEY y Juan HERNÁNDEZ FRANCO (Edits.), *Familia, parentesco y linaje*, Publicaciones de la Universidad, Murcia, 1997, p. 269-276; María Araceli SERRANO TENLLADO, *El poder socioeconómico y político de una élite local. Los regidores de Lucena en la segunda mitad del siglo XVI*, Universidad de Córdoba y Caja Sur, Córdoba, 2004; Jean-Pierre DEDIEU y Christian WINDLER, «La familia: ¿una clave para entender la historia política? El ejemplo de la España moderna», *Studia Historica. Historia Moderna*, 18, 1998, p. 201-233.

⁸ Es muy esclarecedor el apartado «Les groupes d'intérêt et la décision politique» de la obra de Hilton L. ROOT, *La construction de l'Etat Moderne en Europe. La France et l'Angleterre*, Presses Universitaires de France, Paris, 1994, p. 279-307.

⁹ José A. MORENO NIEVES, «Intervención de los grupos sociales de la hacienda municipal del Antiguo Régimen: el caso de Villena en la primera mitad del siglo XVIII», *Fiscalitat estatal i Hisenda local (ss. XVI-XIX). Funcionament i repercussions socials. VI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Institut d'Estudis Balearics, Palma de Mallorca, 1988, p. 199-207; Ana GUERRERO MAYLLO, *Familia y vida cotidiana de una élite de poder. Los regidores madrileños en tiempos de Felipe II*, Siglo XXI, Madrid, 1993; Joaquín CENTENO YAÑEZ, *Los jurados de Córdoba, 1454-1579. Estudio jurídico-institucional*, Publicaciones de la Universidad, Córdoba, 2000.

¹⁰ Hanna FENICHEL PITKIN, *El concepto de representación*, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1985; Fernando RODRÍGUEZ DE LA FLOR, *Barroco. Representación e ideología en el mundo hispánico (1580-1680)*, Cátedra, Madrid, 2002; José Ignacio FORTEA PÉREZ, «Las Ciudades, las Cortes y el problema de la representación política en la Castilla Moderna», in José Ignacio FORTEA PÉREZ (Edít.), *Imágenes de la diversidad. El mundo urbano en la Corona de Castilla (s. XVI-XVIII)*, Universidad y Asamblea Regional de Cantabria, Santander, 1997, p. 421-445; I. A. A. THOMPSON, *Crown and Cortes. Government, Institutions and Representation in Early-Modern Castile*, Variorum, Aldershot, 1993; José María MARDONES, «Teorías de la legitimación del poder hoy. J. Habermas y la teoría del discurso», *Sistema. Revista de Ciencias sociales*, 120, 1994, 39-58; Hans BLUMENBERG, *La legitimación de la Edad Moderna*, Pre-Textos, Valencia, 2008.

¹¹ «Gouvernés et gouvernants. Bas Moyen et Temps Modernes (I-II)», Recueils de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions, Paris, 1984, XX; Jean-Marie CAUCHIES, *La législation princière pour le comté de Hainaut. Ducs de Bourgogne et premiers Habsburgs (1427-1506). Contribution à l'étude des rapports entre gouvernants et gouvernés dans les Pays-Bas à l'aube des temps modernes*, Facultés Universitaires Saint-Louis, Bruxelles, 1982.

mental la «representación» no existe como tal o, al menos, está muy limitada, puesto que los regidores —los auténticos gobernantes locales— pertenecen al estado noble y han adquirido muchos de ellos el cargo por merced del rey o por compra-venta del oficio.¹² Pero esto no fue así, tal y como han demostrado de manera fehaciente Fortea Pérez en Castilla, Gallego Campese en Sevilla y Sanz Yagüe en Soria,¹³ amén de otros estudios anteriores, según los cuales los jurados de todas las ciudades con representación en Cortes jugaron un papel político de primer orden en el ámbito de sus respectivas comunidades locales. Estos jurados, no sólo se reunían todos los sábados en sus cabildos propios, sino que dos de ellos asistían a los cabildos de la ciudad; y como aquí sólo tenían voz, pero no voto, podían apelar directamente al rey a través del Consejo de Castilla, cuando las necesidades de sus collaciones no eran tenidas en cuenta.¹⁴

Y en cuanto a la «legitimidad» del poder, entendido éste en el sentido amplio de Michael Mann, lo que está en juego son siempre los problemas reales de los gobernados.¹⁵ Todos los tratadistas del pasado y, desde luego, los actuales, como por ejemplo la Escuela Crítica de Fráncfort, estudian este decisivo tema contraponiendo la satisfacción exclusiva de los intereses de unos pocos o la satisfacción de las necesidades de la mayor parte de la población.¹⁶ Como veremos en el apartado siguiente de la «interrelación financiera-fiscal» lo que ha predominado han sido los intereses de una minoría (llámense regidores e, incluso, jurados) y no las necesidades de la mayoría de una población, hundida en una pobreza generalizada a causa de las frecuentes crisis de subsistencias, pestes y epidemias, guerras y altísima presión fiscal.¹⁷ Para resolver estas graves situaciones sociales el mismo

12 Margarita CUARTAS RIVERO, «La venta de oficios públicos en el siglo XVI», *Actas del IV Symposium de Historia de la Administración*, Madrid, 1983, p. 225-260; Manuel CUESTA MARTÍNEZ, «La enajenación de oficios públicos a través de la justicia ordinaria en el siglo XVIII: grupos sociales y pautas de comportamiento», *Actas del II Congreso de Historia de Andalucía. Andalucía Moderna, Córdoba 1991*, Junta de Andalucía y Cajasur, Córdoba, 1995, p. 401-411; Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, «La venta de cargos y oficios públicos en Castilla y sus consecuencias económicas y sociales», *Anuario de Historia Económica y Social*, 1975, p. 105-137; Francisco TOMÁS Y VALIENTE, «Ventas de oficios públicos en Castilla durante los siglos XVII y XVIII», *Gobierno e instituciones en la España del Antiguo Régimen*, Alianza, Madrid, 1982, p. 151-177.

13 José Ignacio FORTEA PÉREZ, «Las Ciudades, las Cortes y el problema de la representación política en la Castilla Moderna», *op. cit.*, p. 421-445; Fernando Javier CAMPESE GALLEGO, *La representación del Común en el Ayuntamiento de Sevilla (1766-1808)*, Universidades de Sevilla y Córdoba, Sevilla, 2005; Ana Isabel SANZ YAGÜE, *La ciudad de Soria en el siglo XVIII. Un estudio sociocultural*, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 7-XI-2012, Director: Dr. Carlos MARTÍNEZ SHAW (Tesis doctoral inédita).

14 Joaquín CENTENO YAÑEZ, *El control de la administración urbana. Evolución de los jurados de Córdoba (1297-1834)*, Publicaciones UCO, Ayuntamiento y CajaSur, Córdoba, 2006; José Manuel de BERNARDO ARES, «Cortes o Cabildos: La representación política del Reino en la Corona de Castilla (1665-1700)», in J. SOBREQÜÉS, J. AGIRREAZKUENAGA y M. et al. MORALES, *Actes del 53è Congrès de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, Parlament de Catalunya – Museu d'Història de Catalunya, Barcelona, 2005, I, 393-410.

15 Michael MANN, *Las fuentes del poder social. Una historia del poder desde los comienzos hasta 1760 d.C.*, Alianza, Madrid, 1991, I.

16 Gian Enrico RUSCONI, *Teoría crítica de la sociedad*, Ediciones Martínez Roca, Barcelona, 1977; Reyes MATE, «Las escuelas de Fráncfort» o «Un mensaje en una botella», *Boletín Informativo de la Fundación Juan March*, nº285, 1998, p. 3-10. Rolf et al. WIGGERSHAUS, *La escuela de Fráncfort*, Fondo de Cultura Económica de Argentina, Buenos Aires, 2010.

17 Pere MOLAS RIBALTA, «Resistencia fiscal a Mataró, 1757-1766», *Fiscalidad estatal i Hisenda local* (ss. XVI-XIX). *Funcionament i repercussions socials. VI Jornades d'Estudis Històrics locals*, *op. cit.*, p. 385-399, y Vicent GIMÉNEZ CHORNET, «Pressió fiscal i revolta popular a Traiguera al segle XVIII», *Fiscalidad estatal i Hisenda local* (ss. XVI-XIX), *op. cit.*, p. 415-423; Bartolomé YUN CASALILLA, *Crisis de subsistencias y conflictividad social en Córdoba a principios del siglo XVI. Una ciudad andaluza en los comienzos de la Mo-*

poder central recurrió a medidas drásticas, cuales fueron la sustitución del corregidor de capa y espada por un corregidor letrado e, incluso, la modificación de todo el sistema municipal ordinario por un sistema judicial extraordinario con el fin de poner un poco de orden en la administración municipal.¹⁸

Tanto los aspectos institucionales del primer apartado como los sociales de este segundo fueron sustancialmente afectados a finales del siglo xvii y principios del xviii con el cambio de dinastía en la monarquía hispánica en general y después de los tratados de Utrecht-Rastadt de manera concreta.¹⁹ Este cambio afectó, no ya a la aparición de un poder hegemónico nuevo en Euro-América —el de Inglaterra frente al de España y Francia—,²⁰ sino al conjunto de aquella organización política de la sociedad europea, según la cual la hasta entonces soberanía compartida entre el Reino y el Rey fue sustituida por una soberanía unitaria; y la vieja descentralización administrativa, en la que el peso de las administraciones municipales era indudable, fue dejando paso de forma progresiva a una cada vez mayor centralización administrativa, en la que el poder central se fue convirtiendo en el único hontanar de la ley y de la guerra.²¹

IV. Interrelación financiera-fiscal:

Haciendas locales y Hacienda central

Después de esta contextualización de las diputaciones municipales en sus respectivas comunidades locales se puede abordar ahora la cuestión neurálgica de las finanzas y de la fiscalidad municipal en sus inexcusables relaciones con los distintos niveles de poder: el territorial («Reino») y el central («Rey»).²² Este tema específico de la interrelación financiera-fiscal entre las haciendas

---

derinidad, Diputación Provincial, Córdoba, 1980; Marcel LACHIVER, *Les années de misère. La famine au temps du Grand Roi, 1680-1720*, Fayard, París, 1991.

18 Beatriz CÁRCELES DE GEA, «La Chancillería de Granada: Un poder jurisdiccional durante el siglo xvii», *Actas del II Congreso de Historia de Andalucía. III: Andalucía Moderna, op. cit.*, III, p. 463-474; José Manuel de BERNARDO ARES, *Corrupción política y centralización administrativa. La hacienda de propios en la Córdoba de Carlos II*, Publicaciones de la Universidad, Córdoba, 1993.

19 Joaquim ALBAREDA, *Felipe V y el triunfo del absolutismo. Cataluña en un conflicto europeo (1700-1714)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2002; *Id.*, *La Guerra de sucesión de España (1700-1714)*, Crítica, Barcelona, 2010; Agustín GONZÁLEZ ENCISO, *Felipe V: La renovación de España. Sociedad y economía en el reinado del primer Borbón*, EUNSA, Pamplona, 2003; Lucien BELY, *Les relations internationales en Europe (XVIIe-XVIIIe siècles)*, Presses Universitaires de France, París, 1992.

20 Geoffrey HOLMES, *The Making of a Great Power: Late Stuart and Early Georgian Britain, 1660-1722*, Longman, London and New York, 1995, p.307-321.

21 Benjmn GONZÁLEZ ALONSO, «Reflexiones históricas sobre el Estado y la autonomía regional en España», *Sobre el Estado y la Administración de la Corona de Castilla en el Antiguo Régimen*, Siglo XXI, Madrid, 1981, p. 235-265; Antonio M. HESPANHA, *Visperas del Leviatán. Instituciones y poder político (Portugal, siglo xvii)*, Taurus, Madrid, 1989; Albert RIGAUDIERE, *Penser et construire l'État dans la France du Moyen Âge (XIIIe-XVe siècle)*, Comité pour l'Histoire Économique et Financière de la France, París, 2003; Jean-Pierre GENET, «Féodalisme et naissance de l'Etat moderne: A propos des thèses de Charles Tilly», in Monique BOURIN (Coord.), *Villes, bonnes villes, cités et capitales. Études d'histoire urbaine (XIIIe-XVIIIe siècle) offertes à Bernard Chevalier*, Paradigme, Caen, 1993, p. 239-246.

22 José Manuel de BERNARDO ARES, «El gobierno del Rey y del Reino. La lucha por el poder desde la perspectiva municipal», in José Manuel BERNARDO ARES (Coord.), *La Administración Municipal en la Edad Moderna, op. cit.*, II, p. 25-49.

locales y la hacienda central ha sido el objeto de los bien documentados análisis de José Ruiz de Celada (1777) y de Manuel Gallardo Fernández (1805);²³ fue estudiado en cinco monografías para el municipio de Córdoba por Manuel Villegas, María Isabel García, José Manuel de Bernardo, Lázaro Pozas y Manuel Cuesta;²⁴ y abordado por otros especialistas con gran precisión conceptual y no menor riqueza informativa.²⁵ De toda esta rica información documental y no menos rigurosas interpretaciones extraeremos *hic et nunc* una serie de explicaciones, que sintetizaremos en los tres siguientes subapartados: la estrecha interrelación de haciendas; la importancia del sistema de recaudación y la generalización del fraude y exención fiscal.

a) Las haciendas del rey, del reino y de las ciudades

En esta cuestión de la interrelación entre las haciendas locales y la hacienda central hay que tener muy presente la diferenciación antedicha del poder político-legal del rey de una parte (*potestas*) y el poder económico-administrativo del reino (*proprietas*) de otra para la comprensión del funcionamiento complementario, pero también muy interesado para ambos poderes, aunque por razones muy distintas: en el primer caso primaban las necesidades, sobre todo bélicas; y en el segundo, los intereses de los beneficiados.²⁶ Pero ahora nos vamos a fijar únicamente en dos de los resultados de esta interrelación financiera-fiscal: un alarmante e incorregible déficit crónico y una subordinación progresiva de los Cabildos y de las Cortes a los Consejos de Castilla y de Hacienda.²⁷

23 José RUIZ DE CELADA, *Estado de la bolsa de Valladolid. Examen de sus tributos, cargas y medios de extinción. De su gobierno y reforma*, Universidad de Valladolid y Caja de Salamanca, Valladolid, 1990 (edición de Bartolomé YUN CASADILLA); FRANCISCO GALLARDO FERNÁNDEZ, *Origen, progresos y estado de las rentas de la Corona de España, su gobierno y administración*, Imprenta Real, Madrid, 1805, I.

24 Manuel VILLEGAS RUIZ, *La aportación financiero-fiscal de Córdoba a la Hacienda de Carlos I*, Publicaciones UCO y CajaSur, Córdoba, 2005; María Isabel GARCÍA CANO, *La Córdoba de Felipe II. Gestión financiera de un patrimonio municipal e intervención política de una monarquía supranacional*, Universidad de Córdoba y CajaSur, Córdoba, 2003, 2 vols; José Manuel de BERNARDO ARES, *Corrupción política y centralización administrativa. La hacienda de propios en la Córdoba de Carlos II*, op. cit.,; Lázaro POZAS Poveda, *Ciudades castellanas y monarquía hispánica. La aportación municipal al gasto del Estado*, Publicaciones de la Universidad, Córdoba, 2001; y Manuel CUESTA MARTÍNEZ, *Oficios públicos y Sociedad. Administración urbana y relaciones de poder en la Córdoba de finales del Antiguo Régimen*, Servicio de Publicaciones de la UCO, Córdoba, 1997.

25 José Ignacio FORTEA PÉREZ, *Monarquía y Cortes en la Corona de Castilla. Las ciudades ante la política fiscal de Felipe II*, Cortes de Castilla y León, Salamanca, 1990; Carmen María CREMADES GRIÑÁN, *Borbones, hacienda y súbditos en el siglo XVIII*, Publicaciones de la Universidad, Murcia, 1993; Bernardo HERNÁNDEZ, *Fiscalismo y finanzas en la Cataluña Moderna. La fiscalidad catalana en época de Felipe II*, Taller de Estudios Hispánicos e Hispanoamericanos, Barcelona, 2003; Jesús Manuel GONZÁLEZ BELTRÁN, «Haciendas municipales en la Edad Moderna. Funciones y usos», in José Manuel BERNARDO ARES (Coord.), *La Administración Municipal en la Edad Moderna*, op. cit., II, p. 191-216.

26 Felipe RUIZ MARTÍN, «La hacienda y los grupos de presión en el siglo XVII», *Estado, hacienda y sociedad en la historia de España*, Instituto de Historia de Simancas, Valladolid, 1989, p. 95-122. Para este maestro de historiadores no se puede entender la hacienda de la monarquía española si no se tienen en cuenta las haciendas locales.

27 José Antonio MARAVALL, *Teoría del Estado en España en el siglo XVII*, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1997; Alfonso GARCÍA GALLO, *Manual de Historia del Derecho Español I: El origen y la evolución del Derecho*, Artes Gráficas y Ediciones, Madrid, 1975; Id. *Manual de Historia del Derecho Español. II: Metodología-jurídica. Antología de fuentes del Derecho español*, Artes Gráficas y Ediciones, Madrid, 1975; Ambos autores distinguen nitidamente la *potestas* de la *proprietas*, pero ambas son el auténtico gozne de la organización política.

Sin entrar en la compleja tipología de ingresos y gastos —sobre los que la documentación informa detalladamente y las monografías antedichas han estudiado a fondo—, los primeros no cubrieron mínimamente los gastos, teniendo que acudir de forma regular a una serie de expedientes como la venta de oficios, de jurisdicciones, etc. («todo se vendía» en palabras de Alberto Marcos Martín);²⁸ y, desde luego, a las aportaciones masivas de juristas y censualistas, incrementando con ello la deuda consolidada y flotante respectivamente a techos impagables.²⁹ ¿Pero cuáles fueron las causas de este déficit crónico? Las causas internas se encuentran en las *biografías* y las externas en los *procesos*. En efecto, la lamentable administración en la recaudación de ingresos y en la utilización de los gastos por parte de los responsables políticos (corregidor, regidores y jurados) y de los ejecutivos administradores (mayordomos, contadores y demás oficiales locales) fue debida a la lentitud y negligencia en la utilización de los oficios públicos, al descuido y mala gestión de los recursos y a una corrupción generalizada. En cuanto a las causas externas las económicas (crisis de subsistencias y drásticas deflaciones) desempeñaron un papel de primer orden, las fiscales (insufrible presión fiscal) empeoraron aquella situación deprimida, las demográficas (contagio de peste) impidieron la renovación generacional y las sociales (privilegios de la nobleza e inmunidad fiscal de los eclesiásticos) redujeron drásticamente las contribuciones.³⁰

Ante tan abultado déficit se intentaron poner remedios, acometiéndose diversas reformas fiscales. Pero ni las llevadas a cabo a finales del xvii (unión de millones y rentas en 1658, creación del superintendente general de la real hacienda en 1687 y de los superintendentes de provincias en 1691) ni las emprendidas a principios del xviii (reformas de Jean Orry: nuevos ingresos, suprimir juro y recuperar derechos enajenados) lograron enderezar aquella realidad financiera-fiscal,³¹ porque los males estructurales eran muy profun-

28 Alberto MARCOS MARTÍN, «Las ventas de oficios en Castilla en tiempos de suspensión de las ventas (1600-1621)», *Chronica Nova*, nº 33, 2007, p. 13-35. Ana GUERRERO MAYLLO, «La repercusión de las ventas y consumos de oficios concejiles en la vida municipal de La Mancha durante el siglo xvi: el caso del partido de Quintanar», *Fiscalitat estatal i Hisenda local (ss. xvi-xix)*, op. cit., p. 451-465.

29 Rafael TORRES SÁNCHEZ, «Incertidumbre y arbitrariedad. La política de deuda pública de los Borbones en el siglo xviii», *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 34, 2008, p. 263-282; Carmen MORALES GARCÍA, *El pacto de Sevilla con el Imperio. Presión fiscal, deuda pública y administración en el siglo xvi*, Ayuntamiento de Sevilla, Sevilla, 1997; Pilar TOBOSO SÁNCHEZ, *La deuda pública castellana durante el Antiguo Régimen (Juros) y su liquidación en el siglo xix*, Instituto de Estudios Fiscales, Madrid, 1987.

30 Rafael TORRES SÁNCHEZ, «Hacia un irremediable endeudamiento. La hacienda municipal de Cartagena durante el siglo xviii», in José Manuel BERNARDO ARES (Coord.), *La Administración Municipal en la Edad Moderna*, op. cit., II, p. 289-307; Adriano GUTIÉRREZ ALONSO, «Un aspecto poco conocido de la crisis del siglo xvii: el endeudamiento municipal. El ejemplo de la ciudad de Valladolid», *Investigaciones históricas. Época Moderna y contemporánea*, VI, 1986, p. 9-37; Andreu MURILLO I TUDURI, «Pressió fiscal i altres pressions econòmiques i extraeconòmiques a la Menorca de finals del segle xvi»; Josep SEGURA I SALADO, «La tragèdia fiscal del Regne de Mallorca l'any 1715: les duanes, la sal i el tabac, les talles i el "papel sellado"»; Francisco Javier QUINTANA TORET, «Los "asientos" del concejo malagueño en el siglo xvii. ¿Una alternativa fiscal de la monarquía absoluta?», los tres últimos trabajos en *Fiscalitat estatal i Hisenda local (ss. XVI-XIX)*, op. cit., p. 313-342, p. 353-360 y p. 466-479, respectivamente.

31 Carmen SANZ AYÁN, *Estado, monarquía y finanzas. Estudios de historia financiera en tiempos de los Austrias*, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2004, p. 105-125; Anne DUBET, *Un estadista francés en la España de los Borbones. Juan Orry y las primeras reformas de Felipe V (1701-1706)*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2008, p. 181-213.

dos, tanto organizativos como económicos, y las interesadas costumbres de los políticos y administradores estaban muy arraigadas.³²

La subordinación progresiva de los Cabildos y de las Cortes a los Consejos de Castilla y de Hacienda en la temática financiera-fiscal sólo se puede entender a la luz de la dicotomía expuesta de los dos poderes interactuantes en la dinámica política del Estado moderno.³³ El *poder político-legal* del «rey» se reservaba el amplísimo campo de la «ley», hasta tal punto que las ordenanzas municipales, elaboradas en el seno de los cabildos de las ciudades, sólo tenían valor de normas aplicables una vez que eran aprobadas por el Consejo de Castilla.³⁴ Y, desde luego, todos los arbitrios, que «autónomamente» eran ejecutados en los ámbitos locales, necesitaban la autorización previa del Consejo de Hacienda.³⁵ Bien es verdad que el otro poder del «reino» —el *poder económico-administrativo*— desempeñaba en aquella dinámica financiera-fiscal un papel de primer orden por cuanto, no sólo concedían los préstamos a la Corona, sino que eran, sobre todo, los intermediarios en el sistema de recaudación de los tributos.³⁶

Sobre esta importante cuestión de la subordinación o autonomía de las ciudades castellanas, reunidas en las Cortes o separadas en sus respectivos cabildos, se desencadenó hace unos años un interesante y fructífero debate historiográfico entre los «estatalistas» y «no estatalistas». Los primeros —Antonio Domínguez, Tomás y Valiente, Benjamín González Alonso, etc.— defendieron la existencia de un Estado moderno desde fines del xv (Ladero Quesada), habida cuenta de que el derecho positivo de los reyes se iba imponiendo poco a poco sobre el derecho común por arriba y el derecho municipal por abajo. Mayáns en el siglo xviii insistía en la generalización de este derecho positivo.³⁷ Por el contrario, los «no estatalistas» —Manuel Hespahna, Bartolomé Clavero, Jean-Frédéric Schaud, Pablo Fernández Albaladejo, etc.— sostienen que el conocimiento en las aulas y la aplicación en la práctica política del derecho común a lo largo de la Modernidad no ha permitido el desarrollo del «absolutismo» regio hasta bien entrado el siglo xviii. Para la historiografía más reciente ambos planteamientos son ciertos parcialmente, según las fuentes tenidas en cuenta en las respectivas explicaciones. Los «estatalistas»

---

32 Agustín GONZÁLEZ ENCISO, «A Moderate and Rational Absolutism. Spanish Fiscal Policy in the First Half of the Eighteenth Century», in Rafael TORRES SÁNCHEZ (Edit.), *War, State and Development. Fiscal-Military States in the Eighteenth Century*, EUNSA, Pamplona, 2007, p. 109-132.

33 Francisco Javier QUINTANA TORET, «La hacienda municipal de Málaga (1590-1714). Gestación y desenlace de una crisis», Carmen GARCÍA GARCÍA, «La crisis de las haciendas municipales: las ayudas financieras de los concejos a la hacienda real (1740-1820)», ambos trabajos en *Fiscalitat estatal i Hisenda local* (ss. XVI-XIX), *op. cit.*, p. 87-100 y p. 427-450 respectivamente.

34 Ángeles HIJANO PÉREZ, *Las ordenanzas municipales como norma del gobierno local*, CEMCI, Publicaciones, Granada, 2001; José Manuel de BERNARDO ARES, «Las ordenanzas municipales y la formación del Estado Moderno», *Axerquíta. Revista de Estudios cordobeses*, 6, 1983, p. 65-83.

35 Jesús MARINA BARBA, «Arbitrios y endeudamiento; claves para la supervivencia económica municipal en el siglo xviii», *Fiscalitat estatal i Hisenda local* (ss. XVI-XIX), *op. cit.*, p. 177-186.

36 Ubaldo GÓMEZ ÁLVAREZ, *Estudio histórico de los préstamos censales del principado de Asturias, 1680-1715*, Oviedo, 1979; José Ignacio RUIZ RODRÍGUEZ, «Estructura y recaudación del servicio de millones (1590-1691)», *Hispania. Revista española de Historia*, LII/3, 182, 1992, p. 1073-1088.

37 Antonio MESTRE SANCHÍS, *Humanistas, políticos e ilustrados*, Universidad de Alicante, Alicante, 2002.

manejaron fuentes archivísticas de los concejos; y los «no estatalistas» utilizaron preferentemente fuentes doctrinales, enseñadas en la Universidades. Tal y como acabamos de ver, la ley del «rey» —el derecho positivo— era observado en los ámbitos locales; mientras que el derecho común, bien conocido por los alcaldes mayores, no era de aplicación concreta para la resolución de los problemas que se planteaban en el día a día.³⁸

b) Sistema de recaudación

Según Miguel Artola el sistema de recaudación era tan importante que «podía alterar la naturaleza del impuesto».³⁹ No vamos a analizar aquí la tipología distinta y compleja del sistema —administración directa, encabezamiento y arrendamiento—, sino que vamos a destacar tan sólo el papel esencial de los concejos de las ciudades castellanas en todos estos procesos recaudatorios.⁴⁰

Como muy bien dice Bartolomé Yun, comentando el ya citado libro de José Ruiz de Celada, las ciudades castellanas fueron la «unidad de reparto de los impuestos», el «sujeto jurídico encargado de su recaudación».⁴¹ Es aquí, por lo tanto, en donde la relevancia económico-administrativa de los concejos se percibe con mayor claridad. En su funcionamiento institucional los jueces ejecutores municipales eran los responsables de todo el proceso de recaudación, los receptores se encargaban de cobrar y de pagar y el juzgado municipal dirimía los pleitos y conflictos en primera instancia.⁴²

Por consiguiente, el sistema de recaudación de todas las contribuciones, de cualquiera de los niveles de poder en los que se estratificaba la monarquía hispánica (rey, cortes, cabildos), al destacar el papel central de las instituciones municipales, tal y como demandaba la naturaleza de aquel poder económico-administrativo, nos desvela el gran protagonismo de las élites locales en todo lo relacionado con el sistema financiero-fiscal del Estado moderno.⁴³ Es aquí,

---

38 Francisco TOMÁS Y VALIENTE, *Gobierno e instituciones en la España del Antiguo Régimen*, Alianza, Madrid, 1982; Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO, *Materia de España. Cultura política e identidad en la España moderna*, Marical Pons, Madrid, 2007; José Manuel de BERNARDO ARES, «El derecho común y el derecho positivo en la formación del Estado Moderno (siglos XVI-XVIII)», in Andrea ROMANO (Dir.), *The Formation and Crisis of the Great Systems of Law: The legacy of the Romano-canonical Ius Commune*, Erice (Sicilia), 2011.

39 Miguel ARTOLA, *La hacienda del Antiguo Régimen*, Alianza Editorial y Banco de España, Madrid, 1982; José Luis BERMEJO CABRERO, «Dos aproximaciones a la Hacienda del Antiguo Régimen», *Anuario de Historia del Derecho Español*, LXII, 1992, p. 159-238.

40 Emilia MARTÍNEZ RUIZ, «El arrendamiento de los bienes de propios de la hacienda municipal granadina en la segunda mitad del siglo XVI (1559-1593)», *Fiscalitat estatal i Hisenda local (ss.XVI-XIX)*, op. cit., p. 187-197.

41 En el prólogo de Bartolomé Yun a José RUIZ DE CELADA, *Estado de la bolsa de Valladolid. Examen de sus tributos, cargas y medios de su extinción. De su gobierno y reforma*, op. cit., p. 7-41.

42 Lorenzo de SANTAYANA BUSTILLO, *Los magistrados y tribunales de España: su origen, instituto, jurisdicción, conocimiento y gobierno*, Imprenta de Joseph Fort, Zaragoza, 1751; Beatriz CÁRCELES DE GEA, «Del juez de comisión al comisario real (1632-1643). El fraude fiscal como agente del “gobierno económico”», *Studia Historica. Historia Moderna*, XIII, 1995, p. 155-175; Juan Miguel GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, *La conflictividad judicial ordinaria en la Galicia atlántica (1670-1820). Bouzas y otros juzgados gallegos del siglo XVIII*, Instituto de Estudios Vigueeses, Vigo, 1997.

43 José AMADO MENDES, «O contributo da biografía para o estudo das elites locais: algunos exemplos», *Análise Social*, LXXVII, 116-117, 1992, p. 357-365.

por lo tanto, en donde se pone de manifiesto la necesidad de la articulación de una genuina sociología concejil, puesto que fueron los magistrados locales (corregidor, regidores y jurados) y los oficiales municipales los que manejaron todo aquel sistema de recaudación, además de ser los arrendatarios de los bienes de propios directamente o por persona interpuesta, los destinatarios del gasto (retribuciones burocráticas) y, en muchos casos, censualistas que ahogaban con la exigencia de los intereses a los censatarios, entre los cuales estaba el mismo concejo del que formaban parte.⁴⁴

c) Fraude, corrupción y exención fiscal

Independientemente de la clase de poder —el legal y el militar del «rey» o el económico-administrativo del «reino»—, la existencia de éste fue y es inseparable de la corrupción, como nos recuerda Badie y Birnbaum.⁴⁵ Son las dos caras indisociables de una única realidad, de la realidad omnipresente de la actuación de unos pocos sobre los muchos. Aquéllos, con mayor o menor claridad, buscan siempre el beneficio de sus propios intereses y nunca, o casi nunca, el servicio de las necesidades de los demás.⁴⁶

Lo acabamos de ver en el apartado anterior. Si los magistrados y los oficiales locales, en connivencia total con los políticos y administradores del poder central, fueron los responsables de la recaudación de las contribuciones, los pocos ingresos se distribuían siempre en función de los intereses recíprocos: los del «rey» desde luego, pero también los del «reino», representados por estas élites municipales. Por consiguiente, el fraude (conductas individuales muy extendidas) y la corrupción (actos ocasionales de oficiales muy poco escrupulosos) fueron prácticas normales, hasta tal punto que el sistema fiscal del Antiguo Régimen era un auténtico sistema de excepciones, entre las que también hay que incluir la exención fiscal practicada ampliamente por la Iglesia, bien parapetada detrás la inmunidad eclesiástica.⁴⁷

---

44 Gerónimo CASTILLO DE BOVADILLA, *Política para corregidores y señores de vasallos en tiempo de paz y de guerra; y para jueces eclesiásticos y seglares y de sacas, aduanas y de residencias y sus oficiales; y para regidores y abogados; y del valor de los corregimientos y gobiernos realengos y de las Ordenes*, Imprenta Real, Madrid, 1649; Lorenzo de SANTAYANA BUSTILLO, *Gobierno político de los pueblos de España, y el corregidor, alcalde y juez en ellos*, Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid, 1979; José Manuel de BERNARDO ARES, «Poder local y Estado absoluto. La importancia de la política de la Administración municipal de la Corona de Castilla en la segunda mitad del siglo XVII», in José Manuel de BERNARDO ARES y Enrique MARTÍNEZ RUIZ (Edits.), *El municipio en la España moderna*, Universidad de Córdoba, Córdoba, 1996, p. 111-155.

45 Bertrand BADIE y Pierre BIRNBAUM, *Sociologie de l'État*, Éditions Grasset et Fasquelle, París, 1982.

46 Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, «La desigualdad contributiva en Castilla durante el siglo XVII», *Instituciones y sociedad en la España de los Austrias*, Ariel, Barcelona, 1985, p. 97-145; Branko MILANOVIC, *La era de las desigualdades. Dimensiones de la desigualdad internacional y global*, Editorial Sistema, Madrid, 2006, se refiere este autor al mundo contemporáneo, pero se puede aplicar a todo tiempo y lugar por tratarse de una cuestión recurrente.

47 Juan A. SÁNCHEZ BELÉN, *La política fiscal en Castilla durante el reinado de Carlos II, Siglo XXI*, Madrid, 1996, p. 126-200; Alfredo MORENO CEBRIÁN y Núria SALA I VILA, «Una aproximación a la corrupción política virreinal. La confusión entre lo público y lo privado en el Perú de Felipe V», *Historica*, XXIX, 1, 2005, p. 69-105; Bartolomé YUN CASALILLA, «Corrupción, fraude, eficacia hacendística y economía en la España del siglo XVII», *Hacienda Pública Española*, 1, 1994, p. 47-60; Beatriz CÁRCELES DE GEA, *Fraude y desobediencia fiscal en la Corona de Castilla, 1621-1700*, Valladolid, 2000.

V. Nuevas aportaciones historiográficas

Son muchas las aportaciones historiográficas que se debieran destacar, pero tan sólo nos referiremos a dos de gran significación: una de carácter metodológico y la otra relativa al contenido o a los resultados de los ingentes trabajos.⁴⁸

La aportación de carácter metodológico es la que considera a la historia como una ciencia social más, que, privilegiando las coordenadas espacio-temporales de las realidades humanas, se elabora siguiendo los paradigmas lógicos, o mejor epistemológicos, de las ciencias en general y de las ciencias sociales en particular.⁴⁹ Esos paradigmas son un meticuloso, contrastado y objetivo análisis de las fuentes, sean del tipo que sean, aunque se prefieran las primarias; una rigurosa sistematización subjetiva de todos los anteriores datos informativos en varias y seleccionadas claves; y una teoría explicativa, que, teniendo en cuenta aquella objetividad de los datos y esta subjetividad creadora del historiador, da cuenta con rigor de la inabarcable e inconmensurable realidad histórica estudiada.⁵⁰ Así, pues, con esta rigurosa metodología, común a todas las ciencias sociales, se ha desterrado tanto el positivismo objetivista, que no tiene en cuenta la capacidad creadora del científico social; como las teorías explicativas al margen de los datos empíricos, que nos ofrece el imprescindible laboratorio de las fuentes.⁵¹

La otra aportación historiográfica, que hace referencia a los contenidos, está muy relacionada con aquella concepción estructuralista de toda realidad y en particular de la realidad humana en un espacio y en un tiempo determinados. Así, por ejemplo, en el caso que nos ocupa no se puede entender la realidad financiera-fiscal de cualquiera de los niveles del poder político si no se entronca con los otros aspectos absolutamente condicionantes de una única realidad: con lo social, lo económico, lo político y lo cultural.⁵² De ahí que una gran parte de estudiosos nos ofrezcan una historia político-institucional, contando siempre con la sociología histórica, la imprescindible relación oferta y demanda económicas, y el universo axiológico.⁵³

Entre los centros de investigación más relevantes científicamente, que han sido el verdadero hontanar de las referidas aportaciones historiográficas en

48 Georg G. IGGERS, *La ciencia histórica en el siglo XX. Las tendencias actuales. Una visión panorámica y crítica del debate internacional*, Labor, Barcelona, 1995; Peter BURKE, *Historia y teoría social*, Amorrutu Editores, Buenos Aires - Madrid, 2007; Pierre VILAR, *Crecimiento y desarrollo. Economía e historia. Reflexiones sobre el caso español*, Ariel, Barcelona, 1964, p. 449-493. Para el caso de Francia las nuevas aportaciones historiográficas sobre las ciudades las resume magistralmente Antoine FOLLAIN, *Le village sous l'Ancien Régime*, Fayard, Paris, 2008, p. 29-63.

49 Maurice CAVEING, «El proyecto racional de las ciencias contemporáneas», *Epistemología y marxismo*, Ediciones Martínez Roca, 1974, p. 27-44.

50 José Manuel de BERNARDO ARES y Antonio CALVO CUENCA, *Historia e informática. Metodología interdisciplinar de la investigación histórica*, Publicaciones de la UCO y CajaSur, Córdoba, 2005.

51 José Antonio MARAVALL CASESNOVES, *Teoría del saber histórico*, Urgoiti Editores, Pamplona, 2007.

52 Un buen ejemplo concreto de esta imprescindible interrelación nos lo brinda el número monográfico de *Enquêtes Rurales*, 11 (2007), 174 pp., que, coordinado por Michaël Bermond et Jérôme Luther Viret, aborda el tema monográfico de «Société, pouvoirs et politique dans les campagnes».

53 Noël MOULOU, «El método de las ciencias de estructuras y los problemas del conocimiento racional», *Estructuralismo y marxismo*, Ediciones Martínez Roca, Barcelona, 1971, p. 23-45.

los últimos años del siglo xx y principios de éste, merecen destacarse algunos de Inglaterra, Francia, Portugal, Italia y España.

En Inglaterra la *British Association for Local History* tiene un gran protagonismo en todo lo relacionado con la vida local en general y con los estudios financieros-fiscales en particular a través de la *English Local History and the Victoria County History*, que constante y ejemplarmente renuevan su metodología de trabajo.⁵⁴ En la Leicester University el *Centre for Urban History* publica, además de la internacionalización académica y de la realización de significativas reuniones científicas, la importante y muy leída revista *Urban History*, cuyas contribuciones nos permiten estar al día en todo lo concerniente a la ciudad y muy particularmente a la realidad urbana financiera-fiscal.⁵⁵ Y en el prestigioso *Institute of Historical Research*, perteneciente a la University of London, existe un dinámico *Centre for Metropolitan History*, en el que imparten seminarios los más prestigiosos investigadores anglosajones.⁵⁶

En Francia, aparte de su gran historia urbana,⁵⁷ deben de mencionarse por su indudable influencia en la historiografía europea tres autores, una acción temática y un centro de investigación. Los tres autores son Marque, Garden y Rigaudière.⁵⁸ La acción temática, dirigida por Genet, dio lugar a una serie de trabajos, sin los cuales no se puede abordar la construcción o configuración del Estado moderno.⁵⁹ Y el grupo de investigación se sitúa en Nantes, impulsado magistralmente por Guy Saupin, para quien la dimensión atlántica de los estudios nos da luces para comprender las diversidades espaciales de las ciudades de uno y otro lado del Atlántico.⁶⁰

En Portugal la síntesis de Luis Vidigal insiste en las ideas precedentes de la imperiosa necesidad de abordar la organización política de la sociedad teniendo muy en cuenta el poder municipal en general y el de las haciendas locales en particular.⁶¹ Entre los centros de investigación merecen destacarse las Universidades de Lisboa, Coimbra y las Azores, en los que trabajan historiadores «estructuralistas» como Nuno Monteiro, Leal de Faria, Isabel Cluny, Sobral Neto, Cruz Cohello, Damiao Rodrigues y un largo etc.

---

54 C.R. ELINGTON (Edit.), *The Victoria History of the counties of England*, Oxford University Press, Oxford, (sus muchos vols. están siendo continuamente actualizados).

55 El último número de *Urban History* es el 40. 4, 2013, pp. 597-778.

56 Christopher CURRIE y Christopher LEWIS (Edits.), *A Guide to English County Histories*, Sutton Publishing Limited, Stroud, sin año, p. 483.

57 Monique BOURIN (Coord.), *Villes, bonnes villes, cites et capitales. Études d'histoire urbaine (XIIIe-XVIIIe siècle) offertes à Bernard Chevalier*, Paradigme, Caen, 1993, p. 419.

58 Jean-Pierre MARQUE, *Institution municipale et groupes sociaux. Gray, petite ville de province (1690-1790)* Paris, 1979; Maurice GARDEN, *Lyon et les Lyonnais au XVIIIe siècle*, Flammarion, Paris, 1975; Albert RIGAUDIÈRE, *Gouverner la ville au Moyen Age*, Antropos, Paris, 1993.

59 Jean-Philippe GENET, «La genèse de l'Etat Moderne. Les enjeux d'un programme de recherche», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 118, 1997, p. 3-18.

60 Guy SAUPIN (Dir.), *Villes atlantiques dans l'Europe occidentale du Moyen Âge au XXe siècle*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2006, p. 480; *Id.*, *Pouvoirs urbains dans les villes atlantiques d'Europe Occidentale aux Temps Modernes*, Ouest Éditions, Nantes, 2002.

61 Luis VIDIGAL, *O municipalismo em Portugal no século XVIII. Elementos para a caracterização da sociedade e instituições locais, no fim do Antigo Regime*, Livros Horizonte, Lisboa, 1989.

De los muchos centros italianos hay uno que merece toda nuestra atención por el particular interés que presta a los aspectos económicos de las más importantes ciudades de las riberas del Po. Se trata de la Universidad Luigi Bocconi de Milán, en donde desarrolla su trabajo un excelente equipo de investigadores, dirigidos por Marzio Romani y Marco Cattini.⁶²

Finalmente, en España en general y en Andalucía en particular han proliferado en los últimos años destacados grupos de investigación, a los que hemos aludido reiteradas veces en diversos trabajos monográficos sobre sus novedosas aportaciones. *Hic et nunc*, a modo de ejemplo, destacaremos varios núcleos: el de Cataluña, con los pioneros trabajos de Pere Molas y Torras i Ribé;⁶³ el de Murcia con los no menos significativos análisis de Francisco Javier Guillamón, Carmen Cremades y Ruiz Ibañez;⁶⁴ el de la Universidad de Vigo, dirigido por María López;⁶⁵ el de la Universidad de Alicante, desarrollado por Enrique Giménez, M^a del Carmen Irlés y Bernabé Gil entre otros;⁶⁶ y el del País Vasco y Navarra, en cuyas Universidades, abiertas ejemplarmente a todas las corrientes historiográficas del momento, trabajan Rosario Porres, Susana Truchuelo, José María Imízcoz y otros muchos.⁶⁷

VI. Paradigmas interpretativos

a) Estructura dinámica de la realidad histórica

Cualquiera que sea la realidad estudiada, a través de fuentes archivísticas o de cualquier otro hontanar experimental, se nos muestra objetivamente como una «estructura dinámica», para la aprehensión de la cual la mente humana en general

62 Marco CATTINI y Marzio A. ROMANI, «Per lo studio delle élite municipali di due capitali di stato: Parma e Modena nei secoli dell'Età moderna», *Cheiron. Materiali e strumenti di aggiornamento storiografico*, 2004.

63 Pedro MOLAS RIBALTA, «Un municipio catalán bajo la Nueva Planta. Metodología para su estudio», *Actas de las I Jornadas de Metodología aplicada de las Ciencias Históricas. III: Historia Moderna*, Cajas de Ahorros y Universidad de Santiago, Santiago de Compostela, 1975, II, p. 577-584; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic de l'Antic Règim (1453-1808)*. (Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants), Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1983.

64 Francisco Javier GUILLAMÓN ÁLVAREZ, *Reformismo en los límites del orden estamental. De Saavedra Fajardo a Floridablanca*, Editum, Murcia, 2010; Carmen María CREMADES GRIAN, *Economía y hacienda local del concejo de Murcia en el siglo XVIII (1701-1759)*, Academia Alfonso X el Sabio y Ayuntamiento de Murcia, 1986; José Javier RUIZ IBAÑEZ, *Las dos caras de Jano. Monarquía, ciudad e individuo. Murcia, 1588-1648*, Ayuntamiento y Universidad de Murcia, Murcia, 1995.

65 María LÓPEZ DÍAZ, *Gobierno y hacienda municipales. Los concejos de Santiago y Lugo en los siglos XVI y XVII*, Diputación Provincial, Lugo, 1996.

66 Enrique GIMÉNEZ LOPEZ y M^a del Carmen IRLÉS VICENTE, «Los municipios de realengo valencianos tras la Guerra de Sucesión», *Estudis*, 17, 1992, p. 75-113; María del Carmen IRLÉS VICENTE, *El régimen municipal valenciano en el siglo XVIII. Estudio institucional*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Valencia, 1996; David BERNABÉ GIL, *El municipio en la corte de los Austrias. Síndicos y embajadas de la ciudad de Orihuela en el siglo XII*, Institució Alfons el Magnànim, València, 2007.

67 María Rosario PORRES MARIJUAN, *Gobierno y administración de la ciudad de Vitoria en la primera mitad del siglo XVIII. (Aspectos institucionales, económicos y sociales)*, Diputación Foral de Ávila, Vitoria, 1989; Susana TRUCHUELO GARCÍA, *Tolosa en la Edad Moderna. Organización y gobierno de una villa guipuzcoana (siglos XVI y XVII)*, Aranzadi, Tolosa, 2006; José María IMÍZCOZ, «Actores sociales y redes de relaciones: reflexiones para una historia global», in José María IMÍZCOZ (Dir.), *Redes familiares y patronazgo. Aproximación al entramado social del País Vasco y Navarra en el Antiguo Régimen (siglos XV-XIX)*, Universidad del País Vasco, Bilbao, p. 19-30.

y la del científico social en particular está subjetivamente dotada.⁶⁸ A esta relación sujeto-objeto los epistemólogos, como por ejemplo Edgar Morin, le llaman «conocimiento científico», integrado por un binomio inextricable, cuyo polo subjetivo, limitado, interpreta con genuina capacidad creativa; mientras que el otro polo objetivo, que, siendo inabarcable, se deja aprehender poco a poco o parcialmente.⁶⁹

Este paradigma conceptual básico de la estructura dinámica de la realidad ha sido formulado filosóficamente por Nicolás de Cusa hace tiempo y más recientemente por Xavier Zubiri;⁷⁰ e históricamente ha sido ensayado magistralmente por Pierre Vilar, José Antonio Maravall y Amado Mendes.⁷¹ Para unos y otros toda realidad, y por supuesto, la realidad histórica, es un conjunto de relaciones, casi siempre conflictivas, sin cuya necesaria interconexión no es posible comprender las muchas y variadas partes que la integran.

De ahí que los temas centrales de nuestra exposición, cuales son las comisiones o diputaciones de los cabildos municipales y la realidad financiera-fiscal de los ámbitos locales o territoriales en un espacio (Corona de Castilla) y en un tiempo (fines del xvii y principios del xviii) determinados, en tanto ingredientes fundamentales de la organización política de una sociedad, no se podrían entender si no los relacionamos, no ya con los otros elementos de la propia política, sino con la sociedad, la economía y la cultura. Así, pues, estas cuatro dimensiones, a las que reducimos intelectualmente la riqueza inabarcable de la realidad histórica, tienen que ser analizadas rigurosa y comparativamente para dar cuenta de aquellas específicas realidades institucionales en general y financieras-fiscales en concreto.⁷²

En este sentido, la «política» —un concepto mucho más amplio que el del poder y el del Estado, aunque los incluya a ambos— tiene que ser tenida en cuenta, tanto en su vertiente interna de los distintos niveles administrativos (horizontales y verticales) que la integran, como en su proyección externa, en la medida en que los medios de la acción internacional —los de la guerra (fortificaciones, ejércitos y flotas) y los de la diplomacia (embajadores, nuncios, etc.)— la condicionan siempre.

Sin «sociedad» no es posible la política en ningún sentido. Ésta no se puede entender sin decisiones (política propiamente dicha) y sin ejecuciones (todo

---

68 Henri Irénée MARROU, «Comment comprendre le métier d'historien», in Charles SAMARAN (Dir.), *L'histoire et ses méthodes*, Gallimard, Paris, 1961, p. 1465-1540.

69 Edgar MORIN, *La méthode*, Éditions du Seuil, Paris, 2008.

70 Nicolás de CUSA, *La docta ignorancia*, Aguilar, Madrid, 1966; Nicolás de CUSA y Juan WENCK, *Apología de la docta ignorancia y la ignorada sabiduría*, Universidad de Navarra, Pamplona, 1995; Xavier ZUBIRI, *Estructura dinámica de la realidad*, Alianza y Fundación Xavier Zubiri, Madrid, 1989.

71 Pierre VILAR, *Pensar históricament. Reflexions i records*, Edicions 3 i 4, València, 1995; José Antonio MARAVALL, *La cultura del Barroco. Análisis de una estructura histórica*, Ariel, Barcelona, 1975; José M. AMADO MENDES, *A História como ciência. Fontes, metodologia e teorização*, Coimbra Editora, Coimbra, 1989.

72 Tres buenos ejemplos de esta inexcusable interrelación nos los brindan para Cuenca la monografía de David Sven REHER, *Town and Country in Pre-industrial Spain. Cuenca, 1550-1870*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990; para Toledo la de Laura SANTOLAYA HEREDERO, *Una ciudad del Antiguo Régimen: Toledo en el siglo xviii. (Personas, propiedad y administración)*, Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madrid, 1991; y para Ciudad Real la de Carla RAHN PHILLIPS, *Ciudad Real, 1500-1750. Growth, Crisis, and Readjustment in the Spanish Economy*, Harvard University Press, Cambridge and London, 1979.

el aparato administrativo). Los procesos, en este caso políticos, no se dan ni se pueden entender sin las biografías tanto individuales como colectivas (los actores sociales). Y ahí están para demostrarlo las redes clientelares, la patrimonialización de los oficios, los regidores censualistas, los destinatarios preferentes de los gastos, la primacía de los intereses de unos pocos frente a las necesidades de los más, etc. etc.

La existencia generalizada de una «economía consumista», caracterizada por el consumo privado (suntuario en muchos casos), las importaciones y, sobre todo, el gasto público, es otro de los factores condicionantes de aquella estructura dinámica de la realidad política y social.⁷³ La inversión, propia de una economía productiva, está gravemente lastrada por la recurrencia de las generalizadas crisis de subsistencias y de los cambiantes procesos inflacionarios-deflacionarios. De ahí que los factores económicos —el juego de la oferta y de la demanda— arrojen un déficit crónico, que lastra irremediabilmente todo proyecto de reforma política (y de manera muy especial de las reformas financieras-fiscales) y todo intento de paz social.⁷⁴

Finalmente, la «cultura», entendida como la expresión axiológica de una manera de pensar y sentir (*La inteligencia sentiente* de Zubiri),⁷⁵ que orienta las conductas tanto individuales como colectivas, lo informa todo, a la vez que es condicionada por aquellos procesos políticos, sociales y económicos. Pues bien, esa cultura, de carácter transcendentalista, influye decisivamente en la formación de un concreto pensamiento financiero-fiscal a nivel individual (pensadores, tratadistas, etc.), pero también en las mentalidades colectivas, configuradas por los parámetros doctrinales de la Iglesia católica. De ahí que las contribuciones de la Iglesia, que ostenta un gran patrimonio y moviliza muchos recursos financieros, haya que explicarlas desde una perspectiva económica, pero encuadrándolas siempre en ese influyente marco doctrinal teológico.

b) Niveles del poder

Volviendo a la dimensión «política» de esa estructura dinámica de las realidades institucionales (diputaciones) y financieras-fiscales, uno de los temas fundamentales para analizarlas primero y explicarlas después pasa por diferenciar nítidamente los distintos niveles de poder, tanto verticales como horizontales, que caracterizan a la organización política de la sociedad.⁷⁶

---

⁷³ Rafael DOMÍNGUEZ MARTÍN, «Crecimiento económico, crisis del Antiguo Régimen y haciendas locales. La hacienda municipal de Santander, 1754-1808», *Fiscalitat estatal i Hisenda local* (ss. XVI-XIX), *op. cit.*, p. 263-283.

⁷⁴ Maximo GARCÍA y Bartolomé YUN, «Pautas de consumo, estilos de vida y cambio político en las ciudades castellanas a fines del Antiguo Régimen. (Sobre algunas teorías del crecimiento económico desde la perspectiva de la demanda)», in José Ignacio FORTEA PÉREZ (Edit.), *Imágenes de la diversidad. El mundo urbano en la Corona de Castilla* (s. XVI-XVIII), *op. cit.*, p. 245-282.

⁷⁵ Xavier ZUBIRI, *Inteligencia sentiente. Inteligencia y realidad*, Alianza y Fundación Xavier Zubiri, Madrid, 1991.

⁷⁶ Paul D. HALLIDAY, *Dismembering the Body Politic: Partisan Politics in England's Towns, 1650-1730*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Prescindiendo ahora de la organización eclesiástica (Santa Sede, cabildos eclesiásticos, obispados y parroquias) y centrándonos en la organización política de la monarquía hispánica hay que distinguir verticalmente dos grandes niveles de poder: el del «Rey» y el del «Reino». En el primero se incluye todo el poder palatino de las Casas Reales, el poder político de los Consejos y/o Secretarías y el poder administrativo de todas las instituciones centrales y periféricas. Y en el segundo las Cortes de la Corona de Castilla y las 21 ciudades con voto consultivo en esas mismas Cortes, dado que el voto decisivo se lo reservan los respectivos cabildos.⁷⁷

Cada uno de estos tres niveles de poder, entendido en el sentido amplio planteado por Michael Mann, tuvo sus propias haciendas, distintas en su naturaleza fiscal y con figuras impositivas específicas. La hacienda del «rey» con sus rentas provinciales, ventas de oficios y jurisdicciones, asientos y juros;⁷⁸ las de las «cortes» con sus servicios ordinario, extraordinario y de millones; y la de los «concejos» con sus propios, pósito y arbitrios. Pero, aparte de esta dinámica fiscal propia, aunque estrechamente interrelacionada, lo que importa destacar aquí, hablando de niveles de poder, es la adecuada caracterización conceptual de este mismo poder. En efecto, mientras que el poder del «rey» es un *poder político-legal*, que se reserva toda la *soberanía* (o *potestas*), o capacidad de dar, modificar o enmendar las disposiciones normativas, independientemente de su rango (pragmáticas, provisiones, cédulas o simplemente ordenanzas), el poder del «reino» es fundamentalmente un *poder económico-administrativo*, que ostenta «representativamente» la *propiedad* de los súbditos (la *proprietas*). Son precisamente estos súbditos —las élites dirigentes y poderosas— desde las plataformas institucionales de las Cortes de la Corona de Castilla y de los Cabildos de las ciudades los actores sociales, que administran, controlan y, casi siempre, utilizan en beneficio propio todo el sistema financiero-fiscal de la organización política, independientemente del nivel de poder de que se trate.

c) Binomios recurrentes

De todo lo anterior se pueden deducir una especie de «leyes en la historia» que, independientemente de la temática, se reproducen de manera reiterativa. Por tratarse de la estrecha interrelación, casi siempre conflictiva, entre dos elementos básicos de una única realidad, los presentamos como si tratase de dos polos de un solo binomio, que en este caso reducimos a cinco: soberanía-propiedad, unidad-diversidad, guerra-paz, biografías-procesos y espacio-tiempo.

⁷⁷ José Ignacio FORTEA PÉREZ, «Las Ciudades, las Cortes y el problema de la representación política en la Castilla Moderna», *op. cit.*, p. 434.

⁷⁸ Francisco Javier QUINTANA TORET, «Los <asientos> del concejo malagueño en el siglo xvii. ¿Una alternativa fiscal de la monarquía absoluta», *Fiscalitat estatal i Hisenda local (ss. xvi-xix)*, *op. cit.*, p. 466-479.

El binomio de la soberanía-propiedad se comprende fácilmente con la explicación anterior sobre la distinta naturaleza del poder político-legal del «rey» y del poder económico-administrativo del «reino». Pero, aparte de esta insoslayable constatación empírica, Jean Bodin hace mucho tiempo y José María Maravall y Perry Anderson más recientemente coinciden en afirmar que para entender la construcción y progresiva consolidación del Estado moderno tan importante fue la una como la otra.⁷⁹ De ahí que en un tema tan medular de este Estado moderno, cual es su estructura y dinámica institucional (comisiones) y financiera-fiscal, la «propiedad» de los súbditos sea tan importante como la «soberanía» del rey; si aquella está en las manos de regidores, asentistas, censualistas, arrendatarios, etc., ésta —la soberanía o capacidad de dar leyes— tiene como exclusivo hontanar la institución central o supranacional del rey.

El segundo binomio, el de la unidad-diversidad, muy utilizado en nuestros días por el sociólogo Edgar Pisani para explicar la recurrente dialéctica de los nacionalismos de ayer y de hoy,⁸⁰ nos aclara la tensión permanente entre la afanosa búsqueda de la uniformidad fiscal de la segunda mitad del siglo xvii y principios del xviii, no ya para reducir lo más posible los privilegios fiscales de una sociedad estamental, sino para uniformar, respetando aquellos privilegios sociales, un complejo, diversificado y confuso sistema fiscal muy poco eficiente para lograr buenos resultados económicos.

El tercer binomio, el de la guerra-paz, pone de manifiesto la conflictividad permanente del devenir humano, que en unos casos se queda en revuelta o revolución y en otros se dirime a través del enfrentamiento bélico.⁸¹ Esta conflictividad, por lo tanto, no sólo está en el seno de la propia sociedad, sino que es característica incuestionable de la política, en la que siempre se lucha por el poder entre gobernantes o contra el poder entre gobernados y gobernantes. De ambos aspectos se dan buenas pruebas en el terreno concreto de la fiscalidad, cuya presión insostenible levanta sublevaciones o, al menos, provoca reformas; y, desde luego, la realidad casi permanente de las guerras consume la mayor parte de las contribuciones.⁸²

El cuarto binomio es el que relaciona a las biografías con los procesos. La importancia de estos últimos ha sido ampliamente destacada por las historiografías más punteras desde la segunda mitad del siglo xix (materialismo histórico, *Annales*, etc.); y las biografías, tanto individuales como colectivas,

79 Jean BODIN, *Les six livres de la République*, Jacques du Puys, Lyon, 1580.; José Antonio MARAVALL, *Teoría del Estado en España en el siglo xvii*, op. cit.; Perry ANDERSON, *L'Etat absolutiste. Ses origines et ses voies. I: L'Europe de l'Ouest*, Maspero, Paris, 1978.

80 Edgar PISANI, «Comment conjuguer unité et diversité. Le Canada, laboratoire institutionnel à hauts risques», *Le Monde Diplomatique*, 526, 1998, p. 14-15.

81 Francesco BENIGNO, *Espejos de la revolución. Conflicto de identidad política en la Europa Moderna*, Crítica, Barcelona, 2000; e *Id.*, «Lotta politica e sbocco rivoluzionario: riflessioni sul caso Messina (1674-1678)», *Storica*, V, 1999, p. 7-56.

82 H. V. BOWEN y A. GONZÁLEZ ENCISO (Edits.), *Mobilising Resources of War: Britain and Spain at Work During the Early Modern Period*, EUNSA, Pamplona, 2006, p. 243; Annie MOLINIÉ y Alexandra MERLE (Drs.), *L'Espagne et ses guerres*, PUPS, Paris, 2004; Joël CORNETTE, *Le roi de guerre. Essai sur la souveraineté dans la France du Grand Siècle*, Éditions Payot et Rivages, Paris, 2000.

son el tema preferente de la *sociología* en general y de la *sociología histórica* en particular, de la que forman parte los estudios sobre la familia, las clientelas, las genealogías, etc. etc. (Coppolani, Gingras, Loriga, Chacón, etc.). En nuestro caso, el estudio pormenorizado del quién es quién en todos los antedichos niveles del poder es una cuestión central, sin la cual la comprensión rigurosa de la realidad institucional de las diputaciones o comisiones sería totalmente imposible. La persona o personas pasan a ocupar, bien con nombre y apellidos individualmente, o estudiados colectivamente como grupo administrativo (los regidores, por ejemplo), un lugar destacado, por no decir primordial, en estos análisis institucionales y financieros-fiscales. Unos y otros, los actores sociales, son casi siempre la clave explicativa de los referidos procesos políticos, económicos, sociales y culturales, que, a su vez recíprocamente, les condicionan en sus decisiones.

El quinto binomio, el del espacio-tiempo, es un viejo tema historiográfico, pero no por ello menos importante que los anteriores. En relación con el tiempo hay que traer a colación, una y otra vez, que si «todo cambia» (Heráclito) también «todo permanece» (Parménides), dando por conspicua la formulación braudeliana del tiempo corto, medio y largo.⁸³ Y en relación con el espacio no se puede entender la esfera de lo local sin tener en cuenta la internacional (Higounet, Battistella, Claval, Kennedy, etc.);⁸⁴ de la misma manera que no se pueden comprender las metrópolis europeas sin las colonias americanas o viceversa (Bailyn, Greene, etc.);⁸⁵ y, en nuestro caso, para estudiar las diputaciones de los concejos hay que tener muy en cuenta el ámbito territorial de toda la Corona de Castilla y nunca se puede prescindir del amplio espacio internacional de la monarquía hispánica.⁸⁶

VII. Conclusiones

De todo lo anterior se pueden sacar cuatro conclusiones, previamente sintetizadas en el mismo título del trabajo. A saber, la importancia orgánica o institucional de las diputaciones municipales; la omnipresencia de las redes sociales; la interrelación financiera y fiscal entre los distintos niveles del

---

⁸³ Fernand BRAUDEL, *La Historia y las ciencias sociales*, Alianza, Madrid, 1970; Alfred CORDOLIANI, «Comput, chronologie, calendriers», in Charles SAMARAN (Dir.), *L'histoire et ses méthodes*, Gallimard, París, p. 37-51.

⁸⁴ Charles HIGOUNET, «La géohistoire», in Charles SAMARAN (Dir.), *L'histoire et ses méthodes*, op. cit., p. 68-91; Dario BATTISTELLA, *Théories des relations internationales*, Presses de Sciences Po, París, 2006; Paul CLAVAL, *Espace et pouvoir*, Presses Universitaires de France, París, 1978; Paul KENNEDY, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Unwin Hyman Limited, London, 1990.

⁸⁵ Bernard BAILYN, «The Idea of Atlantic History», *Itinerario*, 20, 1996, p. 19-44; Jack P. GREENE, *Peripheries and Center: Constitutional Development in the Extended Politics of the British Empire and the United States, 1607-1788*, Norton, Athens, 1987.

⁸⁶ Christian GRATALOUP, *Géohistoire de la mondialisation. Le temps long du Monde*, Armand Colin, París, 2007.

poder; y la consideración de la historia como ciencia social al diferenciar el «hecho histórico» del «hecho historiográfico». Estas cuatro conclusiones se pueden, pues, encuadrar en un triángulo interpretativo, según el cual las «diputaciones» constituirían el vértice superior (objetivo del trabajo); las «redes sociales» (familiares o clientelares) serían uno de los vértices de la base (sociología histórica); el otro vendría dado, en nuestro caso, por un contenido de carácter financiero-fiscal (temática específica elegida). Y, naturalmente, el centro del triángulo estaría ocupado por las nuevas teorías y experimentadas metodologías, que colocan a la historia en las obligadas coordenadas de las demás ciencias sociales.

Las diputaciones o comisiones municipales tienen que ser estudiadas en sus estrechas relaciones, tanto horizontales como verticales, con las otras instituciones, que escalonan de manera integradora los distintos niveles del poder político, un poder político que hasta comienzos del siglo XVIII compartió la soberanía y actuó de manera descentralizada.

Pero estas diputaciones sólo pueden ser entendidas cabalmente, si, además de sus elementos orgánicos, se tiene en cuenta los ingredientes sociales de su composición, desvelando el quién es quién en la toma de decisiones y entroncando a regidores y jurados en las redes sociales envolventes, que condicionan aquellas decisiones en la búsqueda de beneficios (intereses) y no de servicios (necesidades).⁸⁷

Según sea la tipología de estas diputaciones municipales así será su función o cometido. Como en nuestro caso nos centramos en aquellas comisiones de carácter financiero-fiscal (arbitrios y propios fundamentalmente), se aborda el alcance de las distintas haciendas (las locales, las territoriales y las centrales), poniendo de relieve la importancia del sistema de recaudación en manos prácticamente de las autoridades municipales (regidores y jurados) y la generalización del fraude, de la corrupción y de la exención fiscal al predominar institucional y sociológicamente los intereses de unos pocos sobre las necesidades de los muchos.

Ahora bien, estos tres vértices (las diputaciones, las redes sociales y los contenidos concretos financiero-fiscales), ¿cómo son estudiados? Para ello se echa mano de las aportaciones de las ciencias sociales en general y de la nueva historia en particular, que distingue nítidamente el «hecho histórico» del «hecho historiográfico». Mientras aquél es contingente y no repetitivo, éste es universal y permanente, al menos mientras la realidad histórica analizada (objeto) no aporte nuevos elementos informativos y la capacidad interpretativa del historiador (sujeto) no descubra nuevas relaciones entre los hechos analizados primero y sintetizados después en grandes y envolventes claves explicativas.

---

87 Manuel CUESTA MARTÍNEZ, *Oficios públicos y Sociedad. Administración urbana y relaciones de poder en la Córdoba de finales del Antiguo Régimen*, op. cit.,.

Les Junes: institucions representatives a Nàpols durant el virregnat austríac (1707-1734)

Neus Ballbé

Des del punt de vista del funcionament polític i institucional, Nàpols representa, probablement, un cas particular en el context europeu occidental. Territori sotmès, al llarg de la seva història, a diferents monarquies estrangeres i gairebé a 250 anys de virregnat i, per tant, amb el rei llunyà, no serà fins al 1734 que aconseguirà el seu ple establiment com a regne independent. Les seves institucions polítiques, per tant, són diverses, i evolucionen, es desenvolupen i desapareixen en funció d'aquests canvis constants, de manera diferent a la resta de l'Europa occidental. Crec necessari, doncs, començar exposant algunes particularitats que defineixen aquesta situació: la titularitat del Regne, el parlament, el funcionament polític de la ciutat de Nàpols, el poder dels *togati*, i el singular «estat jurisdiccional». Altrament, serà difícil d'entendre per què dic que es tracta d'un cas significativament diferent dels altres i per què, en lloc de comissions i/o comitès parlamentaris, tracto el funcionament de les juntes.

La primera singularitat que voldria destacar es refereix a la titularitat del Regne. Des del període normand, al segle XII, la Santa Seu n'era titular, tot i que en algunes dissertacions de caràcter històric-jurídic es fa remuntar aquest dret sobre Nàpols i Sicília a les primeries del segle IX;¹ per tant, com a feu pontifici que era, corresponia al Papa atorgar-ne la investidura cada vegada que hi havia un canvi de monarca i cedir-ne el control a canvi d'un tribut anual. Aquesta particularitat comportà no pocs conflictes entre tots dos poders —papal i reial— al llarg de la història: un dels més destacats es produí durant la guerra de Successió, quan no se celebrà la cerimònia d'investidura de Felip V per negativa papal, servint aquest fet per justificar el posterior re-

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives – Universitat Pompeu Fabra. Becària predoctoral FPU 2010-2014 (Ministerio de Educación, Cultura y Deporte), membre dels grups de recerca *Grup de recerca de les Institucions i la Societat a la Catalunya moderna (segles XVI-XIX)* SGR-318 i *España y los tratados de Utrecht (1712-1714)* del Ministerio de Economía y Competitividad (HAR2011-26769). El present treball no hauria estat possible sense l'inestimable ajut de Gaetano Damiano, Fausto De Mattia i Ferdinando Saleme de l'Archivio di Stato di Napoli. A ells, el meu més sincer agraïment.

1 Hauria estat Ludovic, fill de Carlemany, que hauria donat ambdós regnes al papa Pasqual I; MARTÍN MARCOS, D. *El Papado y la Guerra de Sucesión española*, Madrid, 2011, p. 63.

coneixement de l'arxiduc Carles III com a successor dels territoris de la monarquia hispànica —inclòs el regne de Nàpols— per part de Roma.² Per tant, encara que *de facto* entre 1700 i 1707, Felip V no va ser mai considerat *de iure* com a legítim monarca de Nàpols.

Segona: el parlament. Introduït per Alfons el Magnànim, no tenia un pes polític comparable al de les Corts aragoneses i catalanes, ni al d'altres assemblees d'estat europees. En el regne de Nàpols sota la Corona d'Aragó, «*baroni e sindaci delle città demaniali... non ebbero mai, come corpi politici, una funzione "costituzionale", né nel parlamento, come bracci o staments dello stesso, né al di fuori da esso.*»³

El que manca al parlament napolità és el *pactisme* en el sentit correcte del terme, malgrat algunes tímides aspiracions en aquest sentit per part dels barons. Ni Alfons ni Ferrante no van jurar, en seu parlamentària, de respectar els costums i usos del Regne, com succeïa a les assemblees ibèriques, ni les demandes presentades pels barons i aprovades pel sobirà eren, des del punt de vista jurídic, lleis pactades, ni tampoc les concessions específiques foren sempre l'automàtica contrapartida, amb efectes igualment vinculants per als contraents, de les contribucions fiscals ordinàries i extraordinàries. Alfons i Ferrante es mostren disponibles a àmplies concessions, però llur acció apareix sempre inspirada en una concepció clara de la funció règia, les prerrogatives de la qual són sempre defensades i reforçades. La potestat absoluta que el Magnànim exercia a Nàpols, de fet, permetia —com el mateix sobirà declarà als ambaixadors de les Corts catalanes de 1450— administrar millor la justícia sense la nosa dels costums i usatges catalans.

En el regne aragonès de Nàpols la monarquia no basava la seva força només en el control de l'enfrontament amb poders feudals, senyoriais, ciutadans i comunitaris, representats o no en el Parlament, sinó sobretot en una clientela règia de caràcter internacional (catalans, castellans, sicilians, napolitans), que ocupava l'administració del Regne i n'explotava els recursos.

Durant el llarg virregnat espanyol (1516-1707),⁴ i fins el 1642, el parlament es reunia regularment cada dos anys i la seva funció era determinar l'entitat i el repartiment de les càrregues tributàries.

El control, per part del virrei, de les funcions del parlament va anar-se intensificant progressivament: entre la data d'expedició de la carta reial de convocatòria i l'inici efectiu dels treballs transcorria un temps variable en el qual es posaven en marxa les acurades i primmirades atencions del virrei, majors o menors segons les persones i les circumstàncies, per fer per manera que en

2 Pròleg de RIBOT, L. a MARTÍN MARCOS, L. *El Papado...*, p. 11-16.

3 SENATORE, F. «Parlamento e luogotenenza generale. Il regno di Napoli nella Corona d'Aragona», a SESMA MUÑOZ, J.A. (coord.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia (1208-1458). La monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*, Zaragoza, 2010, p. 435-478.

4 Segurament seria més correcte anomenar-lo virregnat castellà, però és com a virregnat espanyol com apareix a la documentació i a la bibliografia que s'hi refereix.

l'assemblea confluïssin elements «segurs» que no reservessin sorpreses i que s'adherissin a les peticions ja avançades en nom del rei, de la manera més pacífica i satisfactòria,⁵ a més de la facultat d'intervenir en l'elecció dels dotze diputats baronials, que havien de ser preelegits d'una llista preventivament preparada i feta arribar als barons electors. Si s'afegeix que procuraven tenir un síndic que els fos particularment devot i que des del 1548 designaven el mateix electe del Poble al govern de la ciutat, es té un quadre eloqüent de la situació i s'entén com, potencialment i molt sovint, el control del virrei representava un gran obstacle per al desenvolupament del parlament napolità.

Tercera: el govern de la ciutat de Nàpols. En els segles XVI i XVII, el síndic napolità «aveva una funzione eminente, inusuale nel panorama europeo, di "coordinatore-presidente" dell'assemblea», precedia els barons i els altres síndics, presidia els treballs del parlament i de la comissió especial (la Diputació per a les mercès), formada a parts iguals per barons i ciutadans napolitans, encarregada de formular les peticions al sobirà. Era el síndic a respondre el discurs del virrei, mentre que en els parlaments aragonesos aquesta funció corresponia al protonotari del Regne.⁶

L'administració de la ciutat era gestionada per una junta de sis membres —els electes—, cinc designats per la noblesa i un pel poble. El virrei Pedro de Toledo (1532-1553) va aconseguir que la designació d'aquest darrer depengués del virrei, transformant-lo així en un instrument per al control regi de la vida político-administrativa de la ciutat.⁷

A diferència del parlament, l'assemblea dels electes no era convocada pel sobirà, sinó que es reunia per pròpia iniciativa. Això li va consentir romandre, durant tot el domini castellà, com un òrgan polític de la noblesa i de la baronia.

El govern de cadascun dels *seggi* (escons, o districtes, per fer-ho més clar) era confiat amb rotació semestral a sis diputats, cavallers del districte votats entre aquells que tenien més de vint anys; cadascun dels districtes elegia, a més, cada sis mesos, el propi representant, l'electe, a l'administració ciutadana, el *Tribunale di S. Lorenzo*.

Els sis electes eren al capdavant d'un complex i mastodòntic aparell comunal, organitzat en diputacions i oficis. Les diputacions eren òrgans col·lectius, compostos de nobles i populars, que desenvolupaven funcions específiques; algunes, a més de deures d'administració activa, exercitaven també funcions jurisdiccionals. Altres diputacions estaven desproveïdes de l'exercici de la jurisdicció però tenien un fort pes polític; a aquestes diputacions ordinàries sovint en seguien moltes d'extraordinàries creades per a la resolució de proble-

5 D'AGOSTINO, G. *Parlamento e società nel Regno di Napoli secoli xv-xvii*, Napoli, 1979.

6 SENATORE, F. «Parlamento e luogotenenza...»

7 MUTO, G. «Il patriziato napoletano e il governo della città capitale», a MUTO, G.; CAPASSO TORRE DELLE PASTENE, E.; SANFELICE DI BAGNOLI, P. (ed.), *Patriziato napolitano e governo della città*, Napoli, 2005, p. 17-23.

mes concrets i de durada sovint breu. Al costat de les diputacions, operaven una sèrie d'oficis, cadascun dels quals tenia un sol titular, però una inacabable xarxa burocràtica que involucrava diversos centenars de persones.

La importància política dels *seggi*, augmentarà des de 1642 quan, després de la manca de convocatòria del parlament general del Regne, seran ells a discutir i votar el donatiu biennal ordinari d'1.200.000 ducats. Aquest fet comporta no tant un problema de representativitat com un canvi en el significat de la representació política.⁸ La transferència de l'escenari parlamentari al municipal va significar el redimensionament de la gran noblesa titulada i l'aliança del poder regi amb el patriciat ciutadà o, més concretament, amb aquella part del patriciat napolità menys dotat de recursos econòmics, de feus i de capacitat política i, per tant, més fàcilment controlable per part del virrei. Això no obstant, la condició de patrici *di seggio* no és incompatible amb la de senyor titulat.⁹

Quarta: el poder dels *togati*. Si bé el dret, i com a conseqüència els juristes, havien esdevingut puntals per al manteniment dels sistemes polítics a l'Europa occidental moderna, el paper dels juristes, a Nàpols, té també els seus aspectes diferencials. Mentre a Catalunya els juristes esdevenen els màxims intèrprets i responsables de la posada al dia de la legislació, donada la manca de convocatòria de Corts tot al llarg del segle XVII, a Nàpols hi ha una potenciació del cos jurídic, per part de l'aparell virregnal, com a fre a les aspiracions polítiques i de poder de la noblesa del Regne. El virrei va desenvolupar una obra de restauració política que va recompondre el consens al voltant de la corona, impulsant un equilibri en el govern de les institucions; l'obertura a l'aristocràcia va ser en certa manera redimensionada i, al mateix temps, va madurar una hegemonia de l'aparell ministerial substancialment controlat per la gran burocràcia togada.

Aquest poder dels juristes arrenca del moment en què es crea el *Consiglio Collaterale*, instituït per Ferran el Catòlic el 1507. Amb l'arribada del virrei Pedro de Toledo el 1532 la funció de direcció política va ser progressivament buidada, reforçant la de cancelleria, el paper central de la qual era confiat als regents, que assistien el virrei en qüestions de govern. A partir de la segona meitat del segle XVI les funcions i el poder concret dels virreis van ser gradualment dimensionats a favor del Collateral. Pier Luigi Rovito afirma, en aquest sentit, que «tra Cinque e Seicento i vicerè avevano fatto da supporto alla silenziosa conquista del potere da parte dai legali. Ma, rafforzatasi e consolidatasi

8 MUTO, G. «Alla vigilia della rivoluzione: istituzioni di governo, congiuntura economica, ceti sociali», a FERRERO MICÓ, R.; GUIA MARÍN, L. (ed.), *Corts i parlaments de la Corona d'Aragó. Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, València, 2008, p. 413-427.

9 MUTO, G. «Il patriziato napoletano...», p. 20. I no només això. El 30 de maig de 1713 seran els representants municipals els que, al·legant antics costums i privilegis del Regne, i en nom d'aquest, protestaran davant de l'Arxiduc per la nòmina d'un català -Domènec Aguirre- com a president del Consell de Santa Clara, com també per la nominació de bisbes no regnicoles. Els signants del document són els representants dels *seggi* de la capital. (Archivio di Stato di Napoli (ASNa), *Consiglio Collaterale, Affari diversi II*, lligall 251, s.f.)

*quell'accesa, la potestas vicereale era stata la prima a fare le spese del nuovo assetto. Nella respublica dei togati, insomma, i vicerè erano divenuti gli ostaggi dell'establishment locale».*¹⁰

Donat el caràcter plenament feudal del Regne, un altre element a tenir en compte és el particular «estat jurisdiccional», això és la coexistència de nombrosos poders en els mateixos territoris i competències, amb la conseqüència que mancava una autoritat capaç de coordinar el govern de la perifèria. L'extraordinari poder jurisdiccional local dels barons, aconseguit gràcies a la cessió de poder polític, va impedir que les audiències provincials desenvolupessin un paper semblant al de les intendències franceses.¹¹

Aclarit el particular context polític i institucional napolità, ens situem en el breu període del virregnat austríac, que manté durant vint-i-set anys més el govern d'un virrei sobre la preexistent estructura castellana, però amb vius signes de millora, de modernització i d'accentuat desenvolupament, no tant en el camp financer com en l'econòmic i jurisdiccional.¹² Considerat fins fa pocs anys com una simple continuació del més llarg període de dominació castellana presenta, però, alguns aspectes en base als quals és possible parlar d'una certa diferenciació entre aquest i el precedent període, sobretot del 1647-48 endavant. Aquesta diferenciació, tanmateix, no ho és tant pels resultats obtinguts, sinó pels intents de millora, quan no de veritable i pròpia renovació, que l'administració habsbúrgica va provar d'aplicar en l'aparell econòmic-financer i polític del País.¹³ Carles III l'arxiduc va mantenir l'estructura administrativa existent al Regne però, igual com havia succeït en els anys de govern a Barcelona, l'opció d'utilitzar les juntes significa la tria d'unes institucions de funcionament més àgil, en les que pot col·locar homes de la seva màxima confiança.¹⁴

Així, doncs, pretenc analitzar un mecanisme completament extraparlamentari com són les juntes, organismes que, tot i ser representatius, no ho són en el sentit de ser establerts per decisió de cap parlament, sinó que ho són en sentit justament contrari, d'un enfortiment de l'absolutisme regi i, en els anys del virregnat austríac, a més, de la voluntat de construir o d'utilitzar aquelles estructures necessàries per al millor funcionament de l'Estat. Des del virregnat espanyol i fins a la unitat d'Itàlia, per tant al llarg de més de 300 anys, les juntes napolitanes desenvolupen les funcions que en altres indrets d'Europa van ser responsabilitat de les comissions parlamentàries.

10 ROVITO, P.L., *Respublica dei togati. Giuristi e società nella Napoli del Seicento*, Napoli, 1981, p. 39.

11 Prefaci de MUSI, A. a DI FALCO, A. *Il governo del feudo nel Mezzogiorno moderno (secc. XVI-XVIII)*, Avellino, 2012, p. X.

12 MAZZOLENI, J. *Le fonti documentarie e bibliografiche dal sec. X al sec. XX conservate presso l'Archivio di Stato di Napoli*, Napoli, 1978, vol. I, p. 98.

13 DI VITTORIO, A. "La mancata numerazione dei fuochi del 1732 nel Viceregno austriaco di Napoli", *Temi e problemi di economia asburgica tra Vienna e Napoli secolo XVIII*, Innsbruck-Bozen, 2009, p. 41-67.

14 LEON, V. *Entre Austrias y Borbones. El Archiduque Carlos y la monarquía de España (1700-1714)*, Madrid, 1993.

En principi, les juntes tenien una articulació institucional extraordinària, en el sentit que no tenien origen en la legislació estatal, sinó en ordres directes reials o virreials, però, alhora, molt difosa en el sistema administratiu d'Antic Règim i amb una estabilitat i longevitat que, en alguns casos, es mantindrà inalterada, donant-li una característica d'ordinarietat.¹⁵

Eren, sovint, estructures internes d'una fonamental magistratura del Regne, la *Regia Camera della Sommaria*. Si bé anterior però organitzada de manera estable en època aragonesa, aquesta potentíssima magistratura va resistir tot intent de redimensionar-ne competències i estructura fins al 1807, quan fou abolida pels napoleònics per donar lloc a la *Gran Corte dei Conti*. Les competències i les funcions reservades a aquest tribunal eren força àmplies en l'àmbit de l'anomenat «interès fiscal»: eren de la seva competència totes les causes en les quals l'actor o l'afectat fos la hisenda, o que hi tinguessin qual-sevol relació.

La composició de les Juntes comportava, sempre, la presència com a cap del lloctinent de la *Sommaria*, en qualitat de delegat del rei en l'afer de competència de cadascuna de les Juntes, i és a casa seva on es fan les reunions. El lloctinent tenia al costat, almenys, un president al qual confiava l'encàrrec i que, per això, els documents s'hi refereixen com a jutge comissari. Totes les activitats de competència de la *Regia Camera della Sommaria* eren, a l'inici de cada any, objecte de confiança als presidents, de *commessa*, tal com es pot comprovar en les nombroses *commesse* impreses que es conserven a l'*Archivio di Stato di Napoli*.¹⁶

Constituídes en bona part per consellers i funcionaris de l'aparell ministerial provinents de diferents branques de l'administració, permetien no haver d'assumir nou personal administratiu en les antigues institucions de govern, alhora que s'assolia un equilibri que evitava les tensions entre òrgans que en teoria podien tenir competències concorrents sobre la matèria en qüestió; no més així s'explica perquè les juntes, més enllà de dèbils protestes formals, no fossin obstaculitzades per la burocràcia ministerial.

De la documentació sobreviscuda al pas del temps i a l'incendi per part de les tropes alemanyes d'una bona part dels fons de l'*Archivio di Stato di Napoli* el 1943, resulta impossible fer una anàlisi acurada de totes les juntes en funcionament o creades durant el virregnat austríac i, per tant, el treball que presento es basa en el funcionament de dues d'aquestes juntes, de vital importància des del punt de vista econòmic: d'una banda, la junta per a la numeració dels focs que, si bé de creació anterior, presenta diverses modificacions respecte al sistema operatiu que havia tingut fins aleshores i que havia de significar una

15 DAMIANO, G. fitxa sobre «Libro maggiore dell'introito, e esito de' fondi addetti per l'espurgo de regij lagni che si dispongono dalla Regia giunta eretta da Sua Maestà per attendere alle suddette opere (1785)», a BUCCARO, A.; DE MATTIA, F. (ed.), *Scienziati-artisti. Formazione e ruolo degli ingegneri nelle fonti dell'Archivio di Stato di Napoli e della Facoltà d'Ingegneria di Napoli*, Napoli, 2003, p. 136.

16 DAMIANO, G. «Libro maggiore...».

actualització de les contribucions fiscals; de l'altra, la junta del bon govern o de les universitats, que havia de permetre resoldre els problemes d'excés d'endeutament, de manca d'ingressos derivats de l'impagament dels tributs per part dels barons i d'empobriment del patrimoni reial, i que fou creada durant aquest període.

Pel que fa a la primera, la numeració dels focs havia de tenir lloc, teòricament, cada quinze anys però, des del 1595, any en què se'n féu una de completa i general —i que continuava sent la base per als pagaments fiscals—, la darrera, feta de manera incompleta, datava del 1669 i no podia ser tampoc fiable perquè fou feta immediatament després d'una greu epidèmia de pesta. Val a dir que aquestes numeracions no tenien com a principal una finalitat estadística —entre altres motius perquè la ciutat de Nàpols estava exempta d'imposicions directes— sinó que servien per a la distribució i el pagament de les càrregues fiscals.

En els primers anys del 1700 hi ha nombrosos indicis de l'interès a fer una nova numeració, segons es desprèn de la correspondència entre el Collateral, que manifestava la necessitat de conèixer la nova situació dels focs, i el sobirà, a qui es demanava la manera com podia realitzar-se.¹⁷

A l'arribada dels austríacs al Regne el juliol de 1707, aquests advertiren la necessitat d'una nova numeració que, sobretot per les imposicions fiscals, reflectís l'evolució de la situació demogràfica, i en el mateix any se'n començà a parlar. La *Sommaria*, però, es manifestà contrària al projecte, preocupada per no introduir novetats que poguessin ser contràries a interessos preexistents.¹⁸

La incertesa derivada de la conjuntura internacional que, fins al tractat de Rastadt de 1714, no va determinar que el regne de Nàpols fos definitivament territori austríac, no va afavorir la concentració sobre problemes que requeries un notable compromís i despesa econòmica, a més d'una ferma presa de posicionament contra els interessos d'aquells que en podien sortir perjudicats.

El 1722-23 des de Viena es retorna a l'argument de la numeració, demanant al Collateral, no pas la seva opinió, sinó que presentés només la manera d'executar-la. Fou un privat, però, el marquès de Franco, que realitzà el 1724 una proposta de nova numeració que, segons ell, no havia de comportar despeses per les finances del Regne i que hauria permès una actualització de la població i, consegüentment, majors ingressos.

Viena, en aquest cas, va preferir escoltar el parer del Collateral, que fou negatiu, al·legant com de difícil i antieconòmica era l'aplicació del projecte, a banda d'oposar-se frontalment a la proposta que feia Franco de premiar amb sis places de ministre els responsables de dur a terme la numeració. D'altra banda, tenint en compte precedents anteriors, argumentava que la despesa era excessiva, com ho seria també el greuge fiscal per a les universitats que se

17 ASNa, *Collaterale, Notamenti*, n. 105, f. 38r, 44v-45r.

18 DI VITTORIO, A. «La mancata numerazione dei fuochi...».

n'hauria derivat per l'inevitable augment dels focs, des del moment que, en numeracions anteriors, les universitats preferien pagar xifres molt elevades abans de contribuir a una nova numeració. El Collateral pensava que una nova numeració no comportaria més ingressos perquè, tot admetent un augment del nombre de famílies, moltes s'havien traslladats a la capital, exempta, com he apuntat, d'imposicions directes, i la resta no constituïa un grup significatiu en el sentit de fer augmentar els ingressos. Així, doncs, es demanava la suspensió de l'expedient de la numeració.¹⁹

El gener de 1726, però, pressionat des de Viena, el virrei Althan presentava una proposta de numeració, no obstant la seva oposició inicial, tant per la durada de l'operació i el seu cost, com pel convenciment que calia, prèviament, una reforma de l'estructura burocràtica de l'Estat.

El 6 de febrer de 1732 es convocà un Collateral extraordinari per procedir a la constitució d'una Junta que havia d'ocupar-se'n, manifestant, un cop més, que la numeració era més un mal que un benefici. Després de diverses ordres i contraordres, el 31 de març de 1732 es confirmava, amb carta del sobirà, la ferma voluntat de dur a terme la numeració «per motius de justícia»; mentrestant, la Junta va assumir una relació obertament desconfiada envers les universitats, intentant prevenir en la mesura del possible tant els fraus com les omissions en les llistes.

Les numeracions s'havien fet, fins al 1669, seguint el sistema d'anotació *ostiatim*, és a dir *casa per casa*, mitjançant *numeradors* delegats del govern i enviats a cada universitat, a partir del qual es determinaven els *focs fiscals*. La numeració del 1732, en canvi, es va fer seguint el sistema de les *rivele*, declaracions jurades en les que els caps de casa havien d'anotar totes les dades personals i familiars, i descriure els béns, les rendes i els censos dels que gaudien. Per evitar l'ocultació de propietats, es procediria eventualment a la confiscació, per part del govern, dels béns no declarats. Les diferents províncies del Regne foren dividides i posades sota la responsabilitat dels diversos consellers i racionals, que havien de recollir-ne i presentar-ne els resultats.²⁰

En la documentació conservada, hi ha les actes de les reunions de la junta, amb la indicació de la data de cadascuna, el lloc on es realitzaven (la casa del comte Aguirre, lloctinent de la *Sommaria*) i les intervencions de cadascun del components.²¹ En les primeres reunions es discuteixen els preliminars de la numeració; en les successives, s'entra de ple en la pròpia numeració. Cada membre de la Junta refereix els obstacles que la numeració troba per part de les universitats, els governs de les quals demanen proveïments que puguin alleugerir les càrregues fiscals lligades a la numeració. S'hi troben les discussions sobre les controvèrsies entre numeradors i universitats sobre els focs atribuïts,

19 ASNa, *Collaterale, Notamenti*, n. 136, f. 151, 30 gener 1726.

20 BARBAGALLO DE DIVITIIS, M.R. *Una fonte per lo studio della popolazione del regno di Napoli: la numerazione dei fuochi del 1732*, Roma, 1977.

21 BARBAGALLO DE DIVITIIS, M.R. *Una fonte...*, p. 11.

s'estableixen penes per haver fet la numeració «contra la forma del ban i instruccions»; s'entra en el detall de totes les controvèrsies relatives a les diferents categories de ciutadans.

Les operacions per a la numeració, però, no avançaven regularment. Les universitats, que havien demanat i obtingut una pròrroga del termini fixat per a completar l'operació, no la duïen a terme correctament. A més, la junta dubtava de la lleialtat de les seves declaracions, a banda de constatar diverses falsedats en les escriptures. La nova numeració dels focs es presentava lenta, obstaculitzada no menys per forces internes que per la situació econòmicopolítica general del país on s'havia d'efectuar, insuficient, a més, pel sistema en què s'estava desenvolupant, per aportar substancials millores a la depressiva economia del *Mezzogiorno*. Amb l'inici de la guerra de Successió polonesa, el regne de Nàpols va esdevenir l'objectiu d'una expedició de l'exèrcit espanyol sota comandament del duc de Montemar i de l'infant don Carlos. No es parlarà mai més de numeració, sinó solament de preparatius per a la guerra.

L'altra junta que pretenia millorar els ingressos en el reial patrimoni, establerta, aquesta sí, durant el virregnat austríac, fou la *Giunta del buon governo o delle università*,²² creada el 4 de desembre de 1728²³ per aconseguir una rehabilitació dels comptes públics de les universitats del Regne i per vigilar sobre l'acompliment de dues pragmàtiques del segle anterior, *de administratione Universitatum*, que s'ocupaven de l'estat de les universitats del Regne, en tant que un dels mals que experimentava el patrimoni reial consistia en la insol·vència d'algunes d'aquestes universitats que no podien pagar els pesos, per la mala gestió dels administradors públics, per la prepotència dels barons, o per collusió d'aquells que governaven la mateixa universitat.

El març de l'any següent, va ser publicat un ban²⁴ per determinar proveïments a favor de les universitats, normes per als administradors i per individualitzar, sobretot, aquells que havien de pagar la *bonatenenza* —la junta hauria hagut d'obligar la feudalitat al pagament dels béns alodials,²⁵ de naturalesa no feudal, que posseïen en els diferents comuns del regne— important font d'entrades que hauria permès a les universitats de sostenir sense endeutar-se les pròpies despeses, perquè fins llavors els barons s'havien escapolit de complir amb aquesta obligació i les universitats, davant del poder d'aquest barons rebutjaven la possibilitat de denunciar-los davant la *Regia Camera della Sommaria*.

---

22 Tot i l'escassetat de documentació referida a aquesta Junta, és possible resseguir-ne les traces gràcies al treball de recuperació dels pocs fragments documentals existents fet per SALEMME, F. *Archivio della Giunta del Buon Governo delle Università*, Archivio di Stato di Napoli

23 ASNa, *Consiglio di Spagna*, 270, f. 196.

24 *Prammatica XXII* del 10 marzo 1729, a GIUSTINIANI, L. «Nuova Collezione delle Prammatiche del Regno di Napoli», Tomo I, Napoli, MDCCCIII titolo VI «De Administratione Universitatum», *Prammatica XXII*, p. 298-300.

25 Segons GALANTI, G.M. *Memorie storiche del mio tempo*, Cava de' Tirreni (Salerno), 1996, p. 69: «*burgensatico equivale ad alodiale, ma con riferimento a quelle proprietà che i feudatari avessero a pieno titolo, al pari dei borghesi... e dunque senza potervi vantare diritti di sorta, ma anche senza obblighi di prestazioni verso il sovrano o di riconoscimento di diritti verso i cittadini.*».

Així, es consideraven terres de residu, i objecte del treball d'aquesta junta, aquelles universitats que presentaven en el balanç un deute envers la règia Cort pel pagament dels fiscals, principal imposició directa del sistema tributari del regne de Nàpols des d'època aragonesa. Cal esmentar que ja en el decenni precedent a la formació de la junta, en el si de la *Regia Camera della Sommaria*, actuava una *Camera abbreviata* per ocupar-se específicament d'aquests casos.²⁶

En el ban de març de 1729, que s'havia de publicar a totes les ciutats, terres i casals del Regne, s'ordenà a tots els administradors dels comuns presentar una declaració jurada de les sumes que havien d'ingressar per la *bonatenenza*, amb la llista de les persones que eren deutores i la descripció de llurs béns. Una segona declaració jurada atenyia les gabelles, drets i altres entrades que en el present posseïa la universitat, com també si alguna es trobava cedida, assignada, empenyorada, permutada, o en qualsevol altra manera «distreta» amb la distinció de les persones, dels temps i de les causes per les quals s'havia fet l'assignació, cessió, empenyorament o distracció; finalment, els administradors havien de fer la relació dels temps, causes i contractes amb els quals es feren les distraccions.

L'activitat de la junta, però, fou molt contestada per la noblesa, i el 29 de maig de 1734, se'n demanà l'abolició a canvi d'un donatiu, resposta similar a altres intents d'intervenció per sanejar els balanços de les universitats del Regne. La feina de la junta fou transferida novament a una «*Camera abbreviata de' ministri*».²⁷ Entre les motivacions que s'allegaren en el Collateral per a la seva abolició es llegeix que «*senza che apporti al fisco utile alcuno, riesce di sommo gravame non solamente a' Baroni per i litigj che sono obbligati a sostenere, e per le ubbidienze che hanno perduto de' loro vassalli; ma anche alle università stesse, le quali si dissenguano per le spese delle liti, e per lo mantenimento qui de' loro diputati che ciascuna fa assistere, ed a' quali è obbligata di pagare le diete*».²⁸

A tall de conclusió, les juntes esdevenen un mecanisme imprescindible per a dur a terme algunes de les missions que en altres indrets de l'Europa occidental moderna, amb l'existència d'un parlament o unes corts amb un fort pes polític i legislatiu, duen a terme les comissions o comitès parlamentaris. En el cas concret del virregnat austríac de Nàpols, al meu parer, s'utilitzen les juntes, no tant com a reflex d'un comportament absolutista, malgrat que probablement també hi és en certa mesura, sinó pel seu vessant més pràctic, per la rapidesa del seu establiment, per la teòrica eficiència que haurien de demostrar, per la també teòrica rapidesa amb què haurien d'arribar les seves conclusions i resolucions, i per la possibilitat de situar-hi al capdavant homes de

26 ASNa, *Sommaria, Consulte*, vol. 148, f. 100-101.

27 ASNa, *Consiglio Collaterale, Notamenti di Niccolò Fraggianni*, tomo XVII, 98.

28 ASNa, *Consiglio Collaterale, Notamenti di Niccolò Fraggianni*, tomo XIII, 516.

la màxima confiança de Viena. El fet que el territori sigui una entitat política de segon ordre, sense institucions pròpies fortes que serveixin de contrapès a les actuacions sovint arbitràries de la corona, amb nombrosos grups socials en constant conflicte, no facilita tampoc l'eficiència de les juntes quant al seu funcionament i als resultats que s'obtenen del seu treball.

De totes les juntes en funcionament durant el període, aquelles que van tenir més importància van ser les de l'àmbit econòmic, en un intent de redreçar les malmeses finances del Regne, d'actualitzar-ne la fiscalitat i d'ordenar-ne i controlar-ne el comerç. La rellevància d'aquest intent modernitzador no es pot valorar en funció dels resultats reals obtinguts, entre altres motius perquè la situació de partida no era la més òptima: la incertesa respecte a la dependència política final del Regne dels primers anys del període, una economia empobrida després de dos-cents anys de dominació castellana que en va explotar els recursos fins a gairebé l'exhauriment, un règim jurisdiccional i econòmic plenament feudal, i la manca d'unes institucions polítiques que fessin de contrapès al sempre més important poder de l'estament togat i a la poca «sensibilitat» política de reis i virreis castellans. Aquest panorama no es presentava com el més idoni per a la realització de profundes reformes. Això no obstant, l'intent de dur-les a terme va existir, juntament amb la pretensió de situar al capdavant de les màximes responsabilitats polítiques, jurídiques i econòmiques del virregnat a persones «noves» que en garantissin l'eficiència, tot i que romanien una part important de la vella guàrdia que no en facilitava la feina. Probablement, per dur a terme aquest projecte de modernització calien les polítiques que es van seguir i que, en alguns casos, podríem qualificar d'absolutistes.

Segons havia ja manifestat el jurista Francesco D'Andrea a finals del segle XVII, «*nella dialettica tra potere centrale e baronaggio, il terzo attore, il ceto togato, che si aggiunse e divenne principale nello scontro cetuale col potere nobiliare, avrebbe dovuto... rappresentare proprio quegli interessi dello Stato; con l'intransigente difesa della giurisdizione regia, assumendola in proprio, si sarebbe dovuto far difensore del bene pubblico, per la "felicità della Repubblica"*».²⁹

L'arribada d'una nova fornada de juristes, alguns dels quals catalans i sense interessos feudals en el Regne, significa, en part, l'acompliment del desig expressat per D'Andrea, almenys en el pla teòric, tot i que la curta durada del virregnat, juntament amb totes les oposicions internes possibles a qualsevol intent de canvi, no permeten visualitzar-ne la correspondència en el terreny pràctic. Això no obstant, una bona part de les propostes i de la feina feta durant aquest període servirà de base per a algunes de les profundes reformes que arribaran al regne de Nàpols en el posterior període borbònic.

---

²⁹ GAMBINI DE VERA D'ARAGONA, M. *Il diritto feudale in Francesco D'Andrea*, tesi de laurea, anno accademico 2000/2001, Università degli Studi di Napoli Federico II, Facoltà di Giurisprudenza, p. 105.

Le Comité diplomatique ou l'échec du contrôle parlementaire sur la politique extérieure (1790-1793)

Virginie Martin

Le Comité diplomatique constitue une illustration parfaite de la complexité et de l'ambiguïté des comités législatifs durant la période révolutionnaire. Destinés initialement à un travail de préparation des projets de lois, ces comités constituent, dès l'origine, les antichambres ou les coulisses des différentes Assemblées révolutionnaires. Rapidement, leurs pouvoirs excèdent cependant cette stricte fonction législative, en raison des relations étroites qu'ils entretiennent avec un ensemble d'institutions extérieures à l'Assemblée, et en particulier avec les ministères. Les comités s'imposent donc progressivement comme de véritables « tentacules » de l'Assemblée, destinées à concurrencer, sinon à contester les prérogatives de l'exécutif. L'étude des comités ne saurait donc se limiter à leur seul travail d'expertise juridique, ni se réduire au seul huis-clos de l'enceinte parlementaire : elle doit également prendre en compte leur rôle d'intermédiaire entre les pouvoirs législatif et exécutif, ce qui leur confère une nature d'autant plus floue qu'elle participe des deux pouvoirs.

Parce qu'il se situe à la charnière entre l'Assemblée et le ministère des Affaires Étrangères, le Comité diplomatique constitue un cas exemplaire de cette nature hybride. Cette position « d'entre-deux » n'a cependant jamais été étudiée en tant que telle, ce qui fait qu'au même titre que d'autres, le Comité diplomatique demeure encore largement méconnu.¹ Ce défaut d'études n'a cependant pas empêché les historiens d'investir ce comité du pouvoir le plus régalien qui soit : le pouvoir de fabriquer la politique extérieure. On considère en effet que, de sa création le 29 juillet 1790 jusqu'à sa disparition en juin 1793, le Comité diplomatique se serait imposé, au détriment du pouvoir exécutif, comme le principal instigateur de la diplomatie révolutionnaire, puisqu'il aurait progressivement accaparé les pouvoirs du ministère des Af-

---

¹ CASTELLÀ I PUJOLS M.B. « Introduction. Que sait-on aujourd'hui des comités des assemblées parlementaires ? », *Les comités des assemblées révolutionnaires : des laboratoires de la loi*, revue en ligne *La Révolution française*, n°3, 2012. URL : <http://lrf.revues.org/674>.

fares Etrangères.² Pour de nombreux juristes, le Comité diplomatique appartient donc moins à la catégorie des comités législatifs qu'à celle des « comités d'exécution » : les premiers sont destinés à fabriquer des lois ; les seconds sont voués à empiéter sur le terrain de l'exécutif.³ Par cette tendance à phagocyter les fonctions de l'exécutif et par cette propension à se substituer au ministère, ce Comité aurait permis aux députés de violer le principe cardinal de la séparation des pouvoirs. En cela, il aurait donc contribué à un déséquilibre institutionnel permanent qui aurait été à l'origine du dysfonctionnement structurel de la monarchie constitutionnelle, et, par la suite, de la marche « boiteuse » de la diplomatie républicaine.

À ce problème strictement institutionnel, s'ajoute une seconde difficulté : l'instrumentalisation dont ce comité aurait fait l'objet de la part de certains de ses membres, afin de servir leur politique personnelle ou partisane. Ce comité a beau avoir fonctionné comme un organe collégial, il est communément admis que certains députés seraient parvenus à le « noyauter » et, ce faisant, à confisquer le débat parlementaire à leur profit. Ce serait notamment le cas pour deux d'entre eux : Mirabeau sous la Constituante et Brissot sous la Législative et sous la Convention. En tant que serviteur occulte de la Cour, Mirabeau se serait servi du Comité diplomatique pour renforcer les pouvoirs du roi ;⁴ à l'inverse, en tant que précurseur de la République, Brissot en aurait usé pour anéantir la monarchie constitutionnelle.⁵ Ainsi s'expliqueraient les revirements de ce Comité, qui fut initialement pacifique entre les mains de Mirabeau avant de devenir belliciste entre celles de Brissot. Dans cette logique, le Comité diplomatique n'aurait donc été qu'un moyen institutionnel au service de finalités politiques pour le moins troubles. Dérapage institutionnel d'un côté, détournement politicien de l'autre : le Comité diplomatique aurait finalement doublement trahi ses fonctions originelles. Alors qu'il avait été conçu comme un trait d'union entre l'exécutif et le législatif, il aurait en fait alimenté les dissensions permanentes entre les deux pouvoirs ; et alors qu'il avait été pensé comme un instrument de paix, il se serait transformé en une véritable machine de guerre.

L'étude exhaustive des archives de ce Comité prouve au contraire qu'il ne s'est jamais imposé comme l'instance de fabrication de la politique extérieure, dans la mesure où les députés n'ont jamais voulu en faire un substitut du ministère des Affaires Etrangères, mais un organe de surveillance. Ce Comité

---

2 TULARD J., FAYARD J.-F., FIERRO A. (éd.), *Histoire et dictionnaire de la Révolution française*, Paris, Laffont, 1987, article « Comité diplomatique », p. 663.

3 BARTHÉLÉMY J., *Démocratie et politique étrangère*, Paris, Alcan, 1917, p. 90 ; OLIVE H., *L'action exécutive exercée par les comités des Assemblées révolutionnaires*, Th. Droit, Aix, 1908, p. 28-30, 37-38, 80 ; CASTALDO A., *Les méthodes de travail de la Constituante. Les techniques délibératives de l'Assemblée Nationale (1789-1791)*, Paris, PUF, 1989, p. 218 ; 222 ; 235 ; 240-241.

4 STERN A., « Mirabeau et la politique étrangère », *La Révolution française*, 1890, t. 19, p. 385-406 ; CHAUSSINAND-NOGARET G., *Mirabeau*, Paris, éd. du Seuil, 1982, p. 268-282.

5 FURET F., « Les Girondins et la guerre : les débuts de l'Assemblée législative », dans FURET F., OZOUF M. (dir.), *La Gironde et les Girondins*, Paris, Payot, 1991, p. 189-207 ; ATTAR F., *Aux armes citoyens ! Naissance et fonctions du bellicisme révolutionnaire*, Paris, Seuil, 2010.

a en effet constitué le seul moyen d'exercer une certaine forme de contrôle sur le seul champ du politique qui relevait constitutionnellement du ressort exclusif de l'exécutif : les relations extérieures. Ce contrôle parlementaire a cependant été tardif et imparfait sous la monarchie constitutionnelle, avant d'être entièrement inefficace, voire inexistant sous la République. Ce sont les raisons de cet échec en deux temps que permet de comprendre l'étude des fonctions et du fonctionnement du Comité diplomatique entre 1790 et 1793.

I. Les attributions ambiguës du Comité diplomatique sous la monarchie constitutionnelle (1790-1792)

Curieusement, sous la monarchie constitutionnelle, les députés n'ont jamais reconnu, en droit, au Comité diplomatique ce pouvoir de surveillance de l'exécutif qu'il a pourtant fini, de fait, par s'adjuger. Il y a en effet un écart saisissant entre les attributions extrêmement limitées qui lui ont été dévolues et les fonctions qu'il s'est progressivement arrogées et qu'il a effectivement exercées.

Lors de la création du Comité diplomatique, le 29 juillet 1790, les députés ne lui reconnaissent qu'un rôle purement technique : celui d'instruire l'Assemblée de la teneur des traités diplomatiques hérités de l'Ancien Régime. À l'origine, le Comité diplomatique n'a donc qu'une simple mission d'information juridique (sur le droit public), et non d'enquête politique (sur les agissements de l'exécutif).⁶ Cette fonction minimale est d'autant plus surprenante qu'à cette date, la crise de confiance entre le roi et l'Assemblée est d'ores et déjà consommée : si les députés ressentent alors le besoin de se doter d'un Comité diplomatique, c'est en raison du danger que constitue le blanc-seing qu'ils ont conféré au roi trois mois plus tôt, en se dessaisissant de tout pouvoir diplomatique et en renonçant à tout droit de regard sur la politique extérieure. En effet, dans ce domaine, les députés de la Constituante ont reconnu au roi ce qu'ils lui refusent dans tous les autres champs du politique : le droit de décider seul, sans partage et sans contrôle parlementaire. Les attributions minimales du Comité diplomatique ne sont donc que la conséquence des attributions extensives qu'ils ont confiées à l'exécutif en matière de politique extérieure, en vertu de la loi du 22 mai 1790.⁷

Par cette loi, entérinée par la Constitution de 1791,⁸ les députés ont en effet confié au roi le monopole de la diplomatie, soit le droit exclusif de nommer les

---

⁶ *Archives parlementaires* [A. P.], t. 17, 29 juillet 1790, p. 399 : « L'Assemblée nationale décrète qu'il sera nommé un comité de six membres chargés de prendre connaissance des traités existants entre la France et les puissances étrangères et des engagements respectifs qui en résultent, pour en rendre compte à l'Assemblée, au moment où elle le demandera ».

⁷ *AP*, t. 15, 22 mai 1790, p. 661 ; Collection Baudoin, n°297, 22 mai 1790.

⁸ Titre III, chapitre IV « De l'exercice du pouvoir exécutif », articles 1-2 ; Chapitre IV, section III, « Des relations extérieures », articles 1-3, dans GODECHOT J., *Les Constitutions de France depuis 1789*, Paris, Garnier Flammarion, 1970, p. 55 et 58.

agents à l'étranger, d'entretenir la correspondance diplomatique et de conduire les négociations. La politique extérieure peut donc faire l'objet de discussions entre les députés, elle ne peut cependant pas être l'objet de lois, puisque les députés n'ont aucun pouvoir constitutionnel ni sur la définition, ni sur la conduite de la diplomatie.⁹ En outre, c'est au roi que cette loi confère l'initiative de la guerre : la guerre ne peut être discutée par l'Assemblée que sur notification du roi et elle ne peut être entamée qu'à l'issue d'un décret adopté sur proposition du roi. En effet, ce n'est qu'après la notification du roi d'un état « d'hostilités imminentes ou commencées » que l'Assemblée s'autorise à en examiner les « causes et les motifs » et à statuer sur leur légitimité (article 3) pour, éventuellement, y mettre un terme (articles 5 et 7). Non seulement l'Assemblée abdique donc tout contrôle, en amont, sur la diplomatie, mais elle ne se donne finalement que le droit, en aval, de censurer l'exécutif en cas d'hostilités abusives, c'est-à-dire en cas d'hostilités qui ne seraient pas en conformité avec les critères de la « guerre juste » - ce qui recouvre, selon les préceptes du droit des gens, trois types de guerres : les guerres défensives (qui sont destinées à repousser une invasion étrangère), les guerres préventives (qui permettent d'anticiper et juguler une menace de guerre latente) et les guerres de représailles (qui visent à réparer un tort ou à récupérer un bien).

Or, dans les faits, l'Assemblée ne peut pas exercer convenablement ce droit de censure. Elle ne peut en effet juger du bien-fondé d'une guerre préconisée par le roi puisqu'elle n'est pas en mesure d'évaluer la nature réelle des dangers extérieurs qui menacent la France : d'une part, elle ne dispose sur l'étranger d'aucune source d'information autre que celle que consent à lui communiquer au compte-goutte le ministère ; d'autre part, elle ignore tout des engagements diplomatiques français. L'Assemblée souffre donc d'un double handicap : d'un côté, le déficit d'informations sur les négociations menées par l'exécutif ; de l'autre, le défaut de connaissances des traités diplomatiques au nom desquels l'exécutif dit agir. Comment pourrait-elle dès lors évaluer la pertinence de décisions qu'elle ignore, en vertu de traités dont elle ne connaît pas la teneur, et en fonction d'événements qui lui sont délibérément cachés par l'exécutif ? La capacité de nuisance de l'exécutif tient donc avant tout dans ce pouvoir de dissimulation que lui confère ce droit au secret diplomatique.

C'est donc pour y remédier qu'est créé, le 29 juillet 1790, le Comité diplomatique. Si ce Comité permet d'éclairer les députés sur la teneur même des traités, il ne leur donne cependant aucun droit de regard sur l'information dont dispose le ministre et encore moins sur les décisions qu'il adopte. Ce sont donc les scrupules des députés à déroger à la règle cardinale de la séparation des pouvoirs, et encore plus, à attenter à la règle d'or du secret diplo-

---

⁹ Contra MASSON F., *Le Département des Affaires Étrangères pendant la Révolution française, 1787-1804*, Paris, Plon, 1877, p. 78-80.

matique qui expliquent l'efficacité plus que limitée du contrôle exercé par ce comité sur la politique extérieure.

Ce sont les mêmes scrupules qui se manifestent lors de la refondation de ce comité sous l'Assemblée législative, comme en témoigne le fait que les députés ne savent même pas comment le baptiser : le 14 octobre 1791, ils décrètent la formation d'un « comité des questions et des matières diplomatiques » ; mais, dès, le lendemain, ils se ravisent et se contentent d'instaurer un « comité des matières diplomatiques ». ¹⁰ La confusion sur la titulature officielle de ce second Comité témoigne bien des hésitations des députés sur l'étendue réelle de ses fonctions : ils choisissent finalement de lui retirer les « questions diplomatiques » (les sujets que traite le ministre), en ne le cantonnant qu'à l'examen des « matières » diplomatiques (les traités hérités de l'Ancien Régime). Ce second comité est donc limité aux mêmes fonctions que son prédécesseur, et pour la même raison : la volonté de ne pas violer le double principe du secret diplomatique et de la séparation des pouvoirs.

Dans le champ de la politique extérieure, l'exécutif a donc disposé d'une autonomie presque absolue, que les députés ne lui ont jamais contesté en droit, mais qu'ils vont cependant chercher, dans les faits, à « borner » par le moyen du Comité diplomatique. Or, comment borner l'exécutif sans empiéter pour autant sur ses prérogatives ?

Pour éviter que les actes législatifs n'en viennent à court-circuiter les décisions ministérielles, les députés renoncent purement et simplement à légiférer sur la diplomatie. De ce fait, non seulement la politique extérieure ne suscite pas de loi, mais elle n'induit pas non plus la production d'un nouveau type de droit. En effet, sous la monarchie constitutionnelle, ce Comité n'a été à l'initiative d'aucun rapport susceptible ni d'épurer, ni de rénover la structure diplomatique. Quant au cadre normatif des échanges diplomatiques, non seulement le Comité diplomatique a renoncé à graver dans le marbre de la loi les principes du droit des gens, mais il s'est également toujours abstenu de révoquer, et même de réformer, le droit public. En effet, en matière de droit, les députés se sont contentés de chercher une compatibilité entre le droit positif de la France révolutionnaire (l'ensemble des lois décrétées par l'Assemblée) et le droit public de l'Europe (l'ensemble des traités et conventions diplomatiques hérités de l'Ancien Régime). Entre 1790 et 1792, aucun de ces traités n'a donc été ni abrogé, ni censuré, ni même corrigé.

Cette retenue législative ne s'explique pas seulement par le respect scrupuleux de l'équilibre institutionnel, ni même par son incapacité légale à produire des lois dans un champ qui ne relève pas de ses attributions constitutionnelles. Elle procède aussi d'un calcul stratégique ou pragmatique, qui vise

---

¹⁰ AP, t. 34, 14 octobre 1791, p. 223 ; 15 octobre 1791, p. 243-244, Décret qui fixe la liste des comités : « Article 16 : Le comité des matières diplomatiques sera composé de 12 membres élus pour trois mois, à renouveler de la même manière et dans la même proportion ».

à ménager coûte que coûte le dialogue avec les puissances étrangères : en ne changeant pas les règles du jeu diplomatique, l'Assemblée cherche avant tout à éviter d'envenimer les relations entre la France révolutionnaire et l'Europe monarchique. C'est d'ailleurs pour cette même raison qu'elle confie au Comité diplomatique une mission essentielle : celle de résoudre les contentieux juridiques qui opposent la France aux puissances étrangères – à commencer par deux épineuses questions : celle du rattachement de l'enclave pontificale d'Avignon à la France et, plus grave encore, celle des princes possessionnés d'Alsace. Alors qu'il est appelé à arbitrer ces conflits de droit, le Comité diplomatique n'établit pourtant aucune règle fixe en la matière : il se contente de suivre les logiques de l'intérêt national, qui consiste tantôt à dédommager ses voisins de certaines pertes (dans le cas des princes possessionnés d'Alsace), tantôt à les dépouiller de certains privilèges (dans le cas d'Avignon), au nom de droits qui ne sont cependant jamais puisés dans les principes de droit naturel, mais dans les héritages du droit public de l'Europe. En effet, entre 1790 et 1793, la plupart des rapports qui sont produits sur ces contentieux juridiques se fondent sur une analyse détaillée des clauses des traités hérités de l'Ancien Régime.

Que la question des princes possessionnés d'Alsace se pose en termes de droit public ne saurait surprendre car c'est bel et bien le problème des engagements diplomatiques de la France avec l'Empire qu'elle soulève : les décrets des 4-11 août 1789 et du 2 novembre 1789 qui abolissent la féodalité contrevennent aux « traités de paix subsistants entre l'Empire germanique et la couronne de France », suivant les termes mêmes du *conclusum* rendu à ce sujet par la diète de Ratisbonne.¹¹ C'est donc exclusivement sous l'angle du droit public que, le 28 octobre 1790, cette question est traitée par Mirabeau, au nom du Comité diplomatique. Or, sur le même sujet, le même jour, Merlin de Douai produit, au nom du Comité féodal, un autre rapport dans lequel il envisage quant à lui la question sous l'angle du droit naturel.¹² Mirabeau et Merlin de Douai ont pourtant tous deux travaillé sur les mêmes sources : les traités diplomatiques d'un côté, des ouvrages d'histoire de l'autre. Merlin de Douai va même jusqu'à dire qu'il les a examinés et décortiqués de très près, « avec les yeux de l'Ancien Régime ». Comme Mirabeau, il défend le principe des indemnités à octroyer aux princes allemands pour les dédommager des pertes que leur a causées l'abolition de la féodalité. Mais, à la différence de Mirabeau, Merlin de Douai ne fait pas de ces indemnités la conséquence d'un « droit historique », issu du traité de Munster de 1648, dans la mesure où la souveraineté de la France sur l'Alsace ne découle aucunement sur des « parchemins diplomatiques ». ¹³ La légitimation de cette souveraineté dérive d'un principe de droit naturel, qu'il pose à la fois comme antérieur et comme supé-

11 MURET P., « L'affaire des princes possessionnés d'Alsace et les origines du conflit entre la France et l'Empire », *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 1899-1900, n°1, p. 433-566.

12 AP, t. 20, 28 octobre 1790, p. 75-84.

13 AP, t. 20, 28 octobre 1790, p. 75-84.

rieur au droit public : le « droit des peuples à disposer d'eux-mêmes », autrement dit, le droit, pour ces peuples, de choisir d'être Français.¹⁴ C'est pourtant le projet de décret de Mirabeau qui obtient la priorité sur celui de Merlin de Douai et qui est finalement adopté par l'Assemblée. Aux yeux de l'Assemblée, ce sont donc toujours les traités diplomatiques, et non les préceptes philosophiques, qui fondent son droit de tutelle sur certains territoires.

Dans le cas de l'affaire d'Avignon, son principal rapporteur, Menou, n'envisage pas la question en termes de conflit de droit, mais en termes de cumul de droit.¹⁵ Dans les quatre rapports qu'il soumet sur la question, entre avril et septembre 1791, Menou s'emploie en effet à fonder la légitimité des prétentions de la France sur cette enclave pontificale, sur deux plans qui ne sont pas tant contradictoires que complémentaires : sur le plan du droit historique et sur celui du droit naturel.¹⁶ Pour ce faire, il mobilise donc deux types de matériaux : des documents historiques et diplomatiques d'une part ; les pétitions des Avignonnais d'autre part. Les premiers forment la matière de son rapport du 30 avril 1791 dans lequel Menou s'emploie à démontrer la légitimité historique des prétentions de la France sur le Comtat Venaissin, puisque ce territoire aurait été cédé, illégalement, en 1348 par « Jeanne la folle » au Saint-Siège, au titre d'un « engagement révocable ».¹⁷ À l'inverse, les pétitions adressées à l'Assemblée par les Avignonnais en faveur de cette réunion ne sont mobilisées que très ponctuellement : elles ne sont exposées que dans un seul de ses quatre rapports, celui du 24 mai 1791, sans d'ailleurs emporter la décision de l'Assemblée.¹⁸ Comme dans le cas de l'affaire des princes possessionnés d'Alsace, la source de légitimation de l'annexion d'Avignon ne réside donc pas tant dans le « droit des peuples à l'auto-détermination » que dans des droits historiques inscrits dans un héritage diplomatique.¹⁹

En sus de ces questions juridiques, le Comité diplomatique a été investi d'une autre fonction majeure : la défense nationale. En effet, sur les 83 rapports qu'il a produits devant l'Assemblée sous la monarchie constitutionnelle, plus de la moitié s'y rapporte. Le Comité diplomatique a donc moins traité de la diplomatie en tant que telle, que des moyens d'apprécier et de juguler la menace de guerre. Alors même qu'aucun décret ne spécifie cette mission, il a pourtant été chargé d'informer les députés de la teneur exacte de cette me-

---

14 BELISSA M., *Fraternité universelle et intérêt national (1713-1795). Les cosmopolitiques du droit des gens*, Paris, Éd. Kimé, 1998, p. 219-229 ; LEUWERS H., « Révolution et guerre de conquête : les origines d'une nouvelle raison d'État (1789-1795) », *Revue du Nord*, vol. LXXV, n° 299, 1993, p. 21-40.

15 AP, t. 25, 21 avril 1791, p. 237 : « Il y a deux moyens d'opérer la réunion d'Avignon et du comtat Venaissin. Un de ces moyens est de prouver que le Comtat et la ville d'Avignon ne sont qu'un domaine engagé au pape et de cette manière, il doit être réuni à la France, comme tous les autres domaines qui ont été engagés à différents particuliers. En outre, il y a un autre moyen, qui est celui du vœu présenté par Avignon et le Comtat ».

16 *Contra* BELISSA M., *Fraternité universelle*, op. cit., p. 233 : « [Le débat sur la réunion d'Avignon] révèle tout d'abord les contradictions du discours révolutionnaire face à la question de la confédération de la liberté ».

17 AP, t. 25, 30 avril 1791, p. 457-472.

18 AP, t. 26, 24 mai 1791, p. 361-384.

19 BELISSA M., *Fraternité universelle*, op. cit., p. 233-242.

nace extérieure afin de les mettre à même d'y répondre par des lois adéquates. Cela supposait donc, de sa part, d'entretenir un dialogue étroit avec le seul détenteur de ces informations : le ministre des Affaires Etrangères.

II. Les modalités de contrôle du Comité diplomatique sur le ministre des Affaires Etrangères (1790-1792)

Sous la Constituante, ce dialogue nécessaire entre le Comité et le ministère a cependant rapidement tourné au « dialogue de sourds » : d'un côté, le ministre fait délibérément de la rétention d'informations ; de l'autre, le Comité ne prend pas la peine ou n'a pas les moyens de vérifier l'authenticité de ces informations. A l'origine, le Comité se contente donc de relayer dans l'enceinte parlementaire les nouvelles toujours rassurantes que lui transmet ponctuellement le ministre. Ce dialogue à sens unique procède moins d'une démission coupable de la part du Comité diplomatique que de la complicité évidente entre le député Mirabeau et le ministre Montmorin.²⁰ En effet, Mirabeau profite de son aura au sein de l'Assemblée pour « bâillonner » le comité, afin de mettre le ministre à l'abri des réclamations de ses collègues. C'est donc cette confiance entre les deux hommes qui autorise une collaboration sans suspicion entre les deux organes - collaboration qui s'achève cependant brutalement au printemps 1791. En effet, le 2 avril 1791, Mirabeau décède et le 21 juin 1791, le roi signe en quelque sorte sa « mort politique », en tentant de s'enfuir à l'étranger. Cette trahison manifeste du roi ouvre alors une crise de confiance majeure à l'égard de l'exécutif, qui autorise enfin les députés à dénoncer le dialogue de dupes entre le Comité et le ministère : le Comité est accusé d'entretenir le « secret ministériel » ; et le ministère, de profiter de ce secret pour fomenter des complots. À l'issue de ce double procès, le Comité diplomatique peut devenir ce que les députés lui avaient initialement interdit d'être légalement : un organe de surveillance du ministère des Affaires Étrangères. Dans le bilan qu'il dresse de l'action des comités sous la Constituante, Armand-Gaston Camus fait d'ailleurs de cette surveillance de l'exécutif la mission sinon « naturelle », du moins « originelle » de ce Comité, alors qu'elle n'a fini par s'imposer comme une nécessité impérieuse qu'à l'issue des trahisons manifestes de l'exécutif :

C'est l'inertie des ministres, dans un temps où l'on paraissait douter de l'établissement de la Constitution qui a déterminé l'établissement d'un comité pour s'instruire et rendre compte à l'Assemblée des relations de la France avec les puissances étrangères. On a senti l'importance que cette surveillance se continuât et le comité a subsisté jusqu'à la fin de la session.²¹

²⁰ Sur le rapprochement entre Mirabeau et Montmorin, voir BACOURT A. de (éd.), *Correspondance de Mirabeau et du Comte de La Marck pendant les années 1789, 1790, 1791*, Paris, Le Normant, 3 vol., 1851, t. 1, p. 195-197.

²¹ AP, t. 34, 13 octobre 1791, p. 208.

C'est en effet seulement sous la Législative qu'une première ébauche de contrôle parlementaire sur la politique extérieure se met en place. Pour cela, le Comité diplomatique dispose d'une arme législative qui va lui permettre d'exercer, de fait, cette surveillance sur le ministère, alors que rien ne l'y autorise en droit : le principe de la responsabilité ministérielle, qui trouve sa première définition légale dans le décret du 22 février 1792.²² En vertu de ce décret, les députés se donnent en effet pour la première fois le droit de poursuivre pénalement les ministres pour des crimes avérés. Il leur suffit pour ce faire de disposer de suffisamment de preuves de la culpabilité d'un ministre pour lancer à son encontre un décret d'accusation.²³ Ces preuves, c'est au Comité diplomatique qu'il incombe de les fournir, en enquêtant systématiquement sur les agissements du ministre des Affaires Etrangères. C'est pourquoi, à partir de l'automne 1791, les modalités de communication entre les deux organes changent radicalement, afin de donner au Comité diplomatique les moyens de confondre le ministre.

Ce contrôle parlementaire sur le ministère des Affaires Etrangères passe alors nécessairement par un contrôle de l'information diplomatique. En effet, sous la Constituante, le ministre n'informait le Comité que des pièces qui lui étaient réclamées (et qu'il ne livrait pas toujours) ou bien des faits qu'il avait intérêt à rendre publics (et qu'il prenait soin de sélectionner pour minimiser la menace extérieure). À l'inverse, sous la Législative, le ministre doit instruire directement et systématiquement le Comité de tout ce qui intéresse la sûreté des frontières.²⁴ Et il ne doit plus seulement se contenter de lui communiquer des synthèses de la correspondance diplomatique, il doit désormais lui transmettre les dépêches originales des ambassadeurs.²⁵ Or, le seul moyen de pression dont l'Assemblée dispose pour obliger l'exécutif à se conformer à cette nouvelle contrainte de « transparence », consiste à rendre le ministre responsable de ce qu'il tait autant que de ce qu'il dit.

En effet, lorsque le 14 mars 1792, l'Assemblée vote un décret d'accusation contre le ministre des Affaires Etrangères Delessart, elle l'inculpe davantage pour ses silences que pour ses actions.²⁶ Ce décret d'accusation du 14 mars

²² AP, t. 39, 22 février 1792, p. 9-12.

²³ TROPER M., « Responsabilité politique et fonction gouvernementale », dans BEAUD O. et BLANQUER J.-M. (dir.), *La responsabilité des gouvernants*, Paris, Descartes et cie, 1999, p. 33-56.

²⁴ AP, t. 37, 2 janvier 1792, p. 9 : « Le ministre des Affaires Etrangères sera tenu de remettre au Comité diplomatique dans le même délai toutes les notes et éclaircissements relatifs auxdits complots et aux circonstances qui les ont accompagnés ou suivis, que les agents de la nation auprès des puissances étrangères ont dû lui faire parvenir ; comme aussi de dénoncer à l'Assemblée nationale ceux d'entre lesdits agents qui peuvent s'être rendus coupables de connivence avec les révoltés, soit en favorisant ouvertement leurs projets, soit en négligeant d'instruire le gouvernement des dispositions hostiles qu'ils ont manifestées et des négociations qu'ils ont préparées et suivies sous leurs yeux dans les cours étrangères ».

²⁵ AP, t. 38, 1er février 1792, p. 60.

²⁶ AP, t. 39, 14 mars 1792, p. 694-695. Le ministre Delessart « est prévenu d'avoir négligé et trahi ses devoirs, d'avoir compromis l'indépendance, la dignité, la sûreté et la Constitution de la France » « art. 1 : en n'ayant pas donné connaissance à l'Assemblée nationale des différents traités, conventions, circulaires, qui tendaient à prouver le concert formé, dès le mois de juillet 1791, entre l'Empereur et diverses puissances contre la France, et ayant, au contraire, donné, à cet égard, une fausse sécurité à l'Assemblée par les assurances sur les dispositions pacifiques de l'Empereur [...] ; art. 3 : en ayant dérobé à la connaissance de l'Assemblée l'office de l'Empereur du 5 janvier 1792 [...] ; art. 12 : en n'ayant pas instruit l'Assem-

a été considéré comme un véritable « putsch » commis par ce comité à l'encontre du ministère et ce serait ce putsch qui, selon les historiens, aurait permis aux députés de s'emparer de la conduite de la diplomatie au détriment de l'exécutif. Ce putsch a d'ailleurs été interprété comme une « victoire personnelle » de Brissot, qui aurait su profiter de sa position éminente au sein du Comité diplomatique pour se débarrasser d'un ministre partisan de la paix et pour pouvoir ainsi plus facilement déclencher la guerre. En étant confisqué par les partisans de Brissot, ce Comité aurait donc à la fois outrepassé et dévoyé ses fonctions : d'un organe de surveillance du ministère, il se serait érigé en un organe de tutelle, et d'un outil de paix, il serait devenu un levier de guerre.²⁷

Cette prétendue dérive institutionnelle et belliciste de ce Comité « brissotin » n'a en réalité jamais eu lieu.

Il faut d'abord souligner que contrairement à une légende tenace, ce comité n'a jamais été la « chose » de Brissot, puisque, jusqu'au 12 mars 1792, il a toujours été dominé par des députés du parti feuillant, favorables au maintien de la paix.²⁸ Les procès-verbaux du Comité diplomatique prouvent en outre que Brissot n'en fut jamais élu président, qu'il ne siégea que rarement à ses séances et qu'il ne produisit que très peu de rapports en son nom.²⁹ Non seulement Brissot n'a donc jamais instrumentalisé le Comité diplomatique, mais il s'est même toujours opposé à lui. C'est en effet à la tribune parlementaire qu'il a mené un véritable combat contre ce Comité, en produisant des discours qui anticipent ou qui contrecarrent les rapports de ses collègues : si Brissot est parvenu à imposer sa voix dans l'Assemblée, c'est en prenant la parole en dehors et à l'encontre du Comité diplomatique.³⁰

Au demeurant, le « bellicisme propagandiste » de Brissot mérite également d'être nuancé. Si Brissot a joué un rôle cardinal dans le débat sur la guerre, il ne peut cependant être considéré comme le « fauteur de guerre » qu'on en a fait. Pour Brissot la guerre ne constitue pas une fin en soi, mais plutôt un ultime recours. Dans les quatre discours qu'il prononce devant l'Assemblée législative sur ce sujet (les 20 octobre et 27 décembre 1791, et les 17 janvier et 10 mars 1792), Brissot ne cherche pas tant à faire déclarer la guerre qu'à « for-

---

blée nationale du concert coupable qui existait entre plusieurs envoyés de France dans les états étrangers et plusieurs émigrés, et en ne s'étant pas pressé de rappeler ces envoyés » [souligné par moi].

27 ATTAR F., *Aux armes citoyens*, op. cit., p. 108 ; note 43, p. 370.

28 Des douze membres élus le 25 octobre 1791, seulement un tiers est inscrit au club des Jacobins (Mailhe, Gensonné, Brissot et Rühl) tandis que cinq d'entre eux appartiennent au club des Feuillants (Lemontey, Baert, Ramond, Schirmer et Jaucourt). Le 12 mars, les Brissotins obtiennent un décret qui permet de faire entrer comme membres à part entière les six députés qui avaient été élus suppléants le 2 mars. Mais seulement trois d'entre eux sont des proches de Brissot (Jean De Bry, Lasource et Vergniaud). On ne peut donc pas parler d'une « confiscation » du Comité diplomatique par le parti brissotin, même à l'issue du renouvellement du 12 mars.

29 AN, F7 4395, Registre des procès-verbaux du Comité diplomatique (28 octobre 1791-30 juillet 1792).

30 Sur ce point, je me permets de renvoyer à MARTIN V., *La diplomatie en Révolution. Structures, agents, pratiques et renseignements diplomatiques : l'exemple des diplomates français en Italie (1789-1796)*, thèse de doctorat sous la direction de MARTIN J.-C. (Paris I - IHRF), 2011, 3 vol., t. 1, p. 395-405.

cer » les cours étrangères à déclarer clairement leurs intentions à l'égard de la France – c'est-à-dire en réalité, à se prononcer officiellement pour ou contre la France.³¹ Pour les y contraindre, Brissot considère qu'il faut renoncer aux négociations diplomatiques traditionnelles et adopter un moyen de pression inédit : l'ultimatum assorti d'une menace de guerre, en cas de réponse négative ou en cas d'absence de réponse dans les délais impartis. À la menace de guerre latente que font peser les puissances étrangères sur la France, la France doit donc répliquer par une menace de guerre explicite.

Cette politique de fermeté ne résulte pas d'une quelconque idéologie belliciste, mais d'un constat pragmatique. En effet, selon lui, les députés ne peuvent plus se fier à la parole des ambassadeurs du roi puisque ces ambassadeurs, qui se refusent obstinément à représenter la nation et qui demeurent entièrement à la solde du roi, dissimulent délibérément les préparatifs de guerre des monarchies européennes : c'est donc parce que la diplomatie demeure aux mains d'ambassadeurs contre-révolutionnaires et parce que « la nation semble ne pas exister encore pour la diplomatie », que non seulement il ne faut plus faire confiance au pouvoir exécutif, mais qu'il faut également renoncer à en faire usage. Ce faisant, il cherche avant tout à donner aux députés les moyens de contourner le pouvoir exécutif puisqu'un ultimatum lancé publiquement par l'Assemblée a par définition la priorité sur les négociations menées secrètement par le ministre et ses agents. Si Brissot invente donc cette stratégie de l'ultimatum, ce n'est pas tant pour accélérer la « marche à la guerre » que pour mettre fin aux « mystères de notre équivoque diplomatie » et pour permettre ainsi à l'Assemblée de se préparer à l'éventualité d'une guerre en connaissance de cause.

Enfin, sous la Législative comme sous la Constituante, ce comité n'a jamais cherché à se substituer au ministère, mais simplement à lui ôter les moyens de nuire. Ce comité n'a en effet jamais disputé au ministère le monopole de ses attributions, mais seulement le monopole de ses informations. C'est donc sur la question du renseignement diplomatique qu'un bras de fer s'engage entre le Comité et le ministère à partir de l'automne 1791. De ce bras de fer, le ministre sort, certes, perdant en mars 1792, mais cela ne signifie pas pour autant que le Comité se soit emparé de ses prérogatives diplomatiques : avant comme après, le ministre demeure libre de nommer les agents qu'il souhaite et de mener les négociations diplomatiques à sa guise. En destituant le ministre Delessart, l'Assemblée ne cherchait pas à s'emparer de ses pouvoirs, mais à lui ôter les moyens de nuire, puisqu'elle était alors en mesure de prouver que les informations qu'il lui communiquait sur la menace extérieure étaient à la fois lacunaires et mensongères. Or, ces démentis à la parole ministérielle, les députés les tiennent de l'opinion publique.

---

31 *AP*, t. 34, 20 octobre 1791, p. 309-317.

En effet, le Comité diplomatique n'est pas seulement chargé de correspondre avec le ministère mais également avec les citoyens, les sociétés populaires et les administrations locales sur tous les sujets qui relèvent de ses attributions - en particulier, sur les questions de défense nationale. Ce droit de correspondance suppose donc que le réseau de communications des comités s'exerce bien au-delà du huis-clos parlementaire et qu'il ne se réduit pas à un simple tête à tête avec l'exécutif. Le fait que les Comités aient été autorisés à recevoir et à traiter les pétitions qui relèvent de leur champ de compétence leur a donc conféré un rôle de pivot entre Paris et la province, ainsi qu'un rôle de courroie de transmission entre les organes politiques et l'opinion publique, qui illustre parfaitement bien leurs « pouvoirs tentaculaires ». ³² Or, dans leur grande majorité, les lettres que reçoit le comité proviennent essentiellement des départements frontaliers et ne contiennent que des avis alarmistes qui contredisent les nouvelles toujours optimistes que relaie le ministre : ces lettres dénoncent à la fois la complicité avérée des puissances étrangères avec les émigrés et la passivité de l'exécutif qui néglige délibérément de protéger les frontières. Les pressions exercées par le comité sur le ministère ne sont donc en réalité que le résultat des pressions exercées sur les députés par l'opinion publique. En effet, pour ce comité, « traiter » ces pétitions, cela ne signifie pas seulement correspondre avec les intéressés, mais en tenir compte dans ses rapports à l'Assemblée et dans son rapport avec l'exécutif. Les informations relayées par cette opinion publique n'ont donc pas seulement permis de désavouer les rapports ministériels : elles ont autorisé l'Assemblée à destituer le ministre, à lancer les décrets d'ultimatum, et *in fine*, à déclarer la guerre du 20 avril 1792. Les députés ont certes « anticipé » la guerre en la votant, mais seulement pour se mettre en état de repousser une invasion qui leur paraissait d'autant plus imminente que les alternatives diplomatiques étaient alors épuisées. Le silence obstiné de l'Autriche aux ultimatums français a en effet été interprété comme une déclaration de guerre larvée, à laquelle les députés se sont résolus à répondre par une déclaration de guerre ouverte.

En résumé, sous la monarchie constitutionnelle, le Comité diplomatique a d'abord été dominé par Mirabeau, mais sans jamais être accaparé ensuite par Brissot ; il n'a pas été un artisan des lois diplomatiques, ni même un fer de lance de la guerre, mais l'un des organes chargés de garantir la sécurité nationale ; enfin, il n'a jamais remplacé le ministère, il a seulement accru son contrôle sur ce dernier : en recourant à des sources d'information parallèles et en appelant à la responsabilité pénale des ministres, l'Assemblée s'est donnée les moyens de prouver et de punir les défaillances ministérielles.

---

³² Dès le 3 novembre 1791, l'Assemblée législative autorise « le bureau des renvois et correspondances à renvoyer à chaque comité les pétitions et pièces qui ont rapport à chacun de ces comités ». Le décret du 20 novembre 1791 charge également les comités de « renvoyer les différentes pétitions sur lesquelles l'assemblée a décrété qu'il n'y avait pas lieu à délibérer aux différents pétitionnaires ». *AP*, t. 34, 3 novembre 1791, p. 603 ; *AP*, t. 35, 20 novembre 1791, p. 248-249.

III. Le Comité diplomatique républicain face au ministre des Affaires Etrangères : collaboration ou tutelle ?

Or, paradoxalement, avec l'avènement de la République, le Comité diplomatique ne parvient pas davantage à normaliser ses rapports avec l'exécutif, non plus qu'à s'imposer comme un réel acteur législatif. Le décret du 2 octobre 1792 investit pourtant ce troisième comité de compétences inédites puisqu'il est chargé « d'examiner et de proposer à la Convention nationale tout ce qui peut intéresser la République sous le rapport de ses relations avec les nations étrangères ». ³³ La Convention opère ici une double rupture par rapport aux fonctions qui avaient été dévolues à ses prédécesseurs : d'un côté, elle lui reconnaît le droit de proposer certaines lois en matière diplomatique, alors que cette initiative lui avait jusqu'ici toujours été refusée ; de l'autre, elle ne songe plus à en faire un organe de « contrôle », mais un organe de « collaboration » avec l'exécutif. De cet exécutif, il n'y a en théorie plus rien à craindre puisque les ministres sont désormais élus par les députés, et non plus nommés par le roi. Et pourtant, là encore, en dépit de ses attributions officielles, le Comité diplomatique ne jouera aucun rôle réformateur réel, pas plus qu'il ne s'imposera comme partenaire privilégié de l'exécutif.

En effet, sous la République, le Comité n'a entretenu que des rapports extrêmement minces avec le ministre des Affaires Etrangères. C'est ce que prouvent à la fois l'absence de correspondance régulière entre les deux organes et le fait que le ministre produise des rapports devant l'Assemblée sans presque jamais en référer préalablement au Comité diplomatique. Encore faut-il souligner que ces rapports ne visent qu'à informer, après coup, l'Assemblée de décisions qui sont d'ores et déjà en cours d'exécution, et qu'ils ne sont pas tant motivés par un devoir de transparence que par des exigences financières. Pour en donner une illustration, dans le rapport qu'il soumet à la Convention le 23 septembre 1792 sur l'état de son département, le ministre de la Marine (Monge) explique qu'il a été amené au mois d'août à renforcer la flotte de la Méditerranée, afin de protéger le commerce français et de faire respecter le pavillon national. ³⁴ Le ministre s'abstient pourtant alors de préciser que ce renforcement militaire a déjà clairement une vocation belliciste puisque, dès le 19 septembre, il a été arrêté par le Conseil exécutif qu'une expédition contre la Sardaigne serait tentée, parallèlement à l'invasion du comté de Nice – ce que le ministre ne dévoile que le 28 septembre 1792 pour demander le vote des fonds nécessaires à cette expédition. ³⁵ Autant que l'Assemblée, le Comité diplomatique ignore donc presque tout des décisions et des agis-

³³ *AP*, t. 52, 2 octobre 1792, p. 278.

³⁴ *AP*, t. 52, 23 septembre 1792, p. 112-115 (p. 113).

³⁵ *Le Moniteur*, t. 14, n°275, 1er octobre 1792, p. 89.

sements de l'exécutif, qui dispose toujours d'une autonomie presque absolue dans le champ diplomatique.³⁶

De même, non plus que la monarchie constitutionnelle, la République n'accouche de ce fameux « code du droit des gens », pourtant réclamé depuis mai 1790.³⁷ Alors que la révision du Code civil et du Code criminel incombe au Comité de législation, les relations extérieures ne font quant à elles l'objet d'aucune redéfinition républicaine. Alors même qu'il a été chargé, dès le 22 octobre, d'exposer les principes qui devaient désormais régir « les négociations de la République avec les puissances étrangères »,³⁸ le Comité diplomatique s'est pourtant scrupuleusement abstenu de présenter aucun rapport qui aurait permis de graver dans le marbre de la loi les nouveaux codes de la diplomatie républicaine. Parce qu'elle est privée de cadre juridique, la politique extérieure semble donc laissée au hasard de la conjoncture militaire, aux aléas des rapports de force entre les ministres au sein du Conseil exécutif, et enfin, aux apories des députés. Car c'est également cette absence de cadre normatif des relations extérieures qui explique la contradiction des décrets successivement rendus par la Convention en matière de politique extérieure : le décret « de propagande » du 19 novembre 1792, le décret « d'annexion » du 15 décembre 1792 et enfin, le décret de « non-ingérence » du 13 avril 1793. Interprétés à tort comme les bornes légales qui délimitent les différentes phases des guerres révolutionnaires (de la « guerre de propagande » à la « guerre de défense nationale », en passant par la « guerre de conquêtes »), ces décrets illustrent plutôt l'incapacité des députés à trancher le dilemme inhérent à la politique extérieure républicaine : une République peut-elle négocier avec les rois sans trahir la cause des peuples ? En d'autres termes, une République n'a-t-elle pas le devoir de sacrifier la concertation diplomatique avec les rois sur l'autel de la guerre de libération des peuples ? Ce dilemme, personne ne le résume mieux que Brissot le 21 novembre 1792, alors qu'il prononce son second rapport sur Genève :

Sans doute, la Constitution nouvelle fixera à cet égard les droits et les devoirs de chaque pouvoir constitué ; sans doute on examinera si un peuple libre peut et doit se lier par des traités ; s'ils ne sont pas inutiles avec les Républiques, que la communauté des mêmes principes doit toujours gouverner ; s'ils ne sont pas indécents avec tout gouvernement qui ne tient pas ses pouvoirs du peuple. Car c'est peut-être là qu'est le secret de votre Révolution et de celles qui se préparent. Vous avez réussi, vous réussirez, parce que les peuples, les individus sont pour vous. Traitez avec des tyrans, vous n'êtes plus pour les peuples qu'un gouvernement ordinaire ; l'enthousiasme des peuples cesse avec votre gloire et vos succès. Votre Comité diplomatique se propose de fixer un jour vos regards sur ces questions importantes.³⁹

36 MARTIN V., « Diplomatie et République : gageure ou impasse », dans BIARD M., BOURDIN P., LEUWERS H., SERNA P., 1792 : *Entrer en République*, Paris, Armand Colin, 2013, p. 283-296 (p. 290).

37 BELISSA M., « Le droit des gens dans le débat constitutionnel de 1793 », dans BOURDERON R. (dir.), *L'an I et l'apprentissage de la démocratie*, Saint Denis, Ed. PSD, 1995, p. 98-100.

38 *Le Moniteur*, t. 14, n°298 (24 octobre 1792), p. 275 ; *Journal des Débats et des Décrets*, n°33, 22 octobre 1792, p. 611-612.

39 *AP*, t. 53, p. 503-506.

A ces « questions importantes », le Comité diplomatique n'apportera pourtant jamais aucune réponse sous la République. Parce que ces questions de droit demeurent donc en suspens, s'explique la marche pour le moins chaotique de la politique extérieure durant les premiers mois de la République. Durant l'automne 1792, la diplomatie républicaine ne cesse d'osciller entre, d'un côté, le soutien aux révolutions étrangères (par la promotion de ce « droit des nations », plaidé par l'abbé Grégoire)⁴⁰ et, de l'autre, le respect des souverainetés étrangères (par la confirmation du droit public de l'Europe, consacré par Brissot).⁴¹ Jusqu'au printemps 1793, sur le plan institutionnel comme sur le plan juridique la République fonctionne donc sur un « provisoire » qui autorise à la fois les improvisations bellicistes inconséquentes de l'exécutif et les initiatives diplomatiques hasardeuses des généraux.

En conséquence, le Comité diplomatique n'est finalement sollicité par l'Assemblée que dans deux cas seulement : lorsqu'il y a litige avec les puissances étrangères sur des points ponctuels de droit, et lorsqu'il s'agit de statuer sur les modalités de gestion des conquêtes militaires. Si le Comité ne peut ni décider, ni empêcher ces conquêtes, il lui reste en effet seulement à les « gérer » - ce qui consiste soit à les « limiter » en leur fixant des bornes, soit à les « encourager » en leur apportant sa caution législative. Or, c'est précisément ces deux rôles contradictoires qu'il va successivement jouer.

Entre octobre et décembre 1792, sous l'influence des Girondins, le Comité diplomatique produit des rapports en faveur de l'autodétermination des peuples « libérés » et en faveur d'une mise sous tutelle très étroite des généraux par le pouvoir civil. En effet, durant cette période, le Comité diplomatique est régulièrement consulté pour statuer sur les pouvoirs qui incombent aux militaires dans les territoires qu'ils ont conquis aux frontières de la France (dans les enclaves piémontaises de Nice et de la Savoie, sur la rive gauche du Rhin et enfin, en Belgique). Les ordres du jour relatifs à ces conquêtes ont beau se succéder, ils sont rapidement périmés, tant par les progrès toujours plus rapides des troupes françaises que par l'enlèvement toujours plus évident des députés à l'égard d'une question sur laquelle ils ne parviennent pas à se mettre d'accord. C'est la raison pour laquelle la Convention ne cesse de se décharger de cette épineuse question sur le Comité diplomatique, en lui laissant le soin de déterminer l'étendue des pouvoirs des militaires en termes à la fois de contributions fiscales et d'ingérence politique dans les pays qu'ils ont conquis.

Initialement, sous l'influence de sa majorité girondine, le Comité diplomatique cherche, sans succès, à s'ériger en tuteur des militaires et en rempart contre la spirale conquérante initiée par l'exécutif. Sans succès, dans la

---

40 CHEVALLEY L., *La déclaration du droit des gens de l'abbé Grégoire (1793-1795). Étude sur le droit international public intermédiaire*, thèse, Université de Paris, faculté de droit, 1912.

41 MARTIN V., « Diplomatie et République : gageure ou impasse », *art. cit.*, p. 293-295.

mesure où aucun des rapports qu'il soumet sur cette question ne reçoit l'aval de la Convention. Sur la question des contributions, elle se refuse à voter le projet de décret présenté par Cloots le 20 octobre 1792 qui proposait de n'autoriser les généraux qu'à se saisir des biens des nobles et des ecclésiastiques et à « n'exiger aucune contribution des propriétaires plébéiens ». ⁴² Faute de lois, les militaires se sentent donc autorisés à ponctionner les pays conquis - ce qui alimente en retour les plaintes récurrentes des pays victimes des exactions de l'armée française. Sur la question du degré d'ingérence des militaires dans l'organisation politique des pays conquis, la Convention ne se montre pas plus claire : le 24 octobre 1792, le Comité diplomatique propose pourtant de décréter, par l'organe de Lasource, le principe suivant lequel les peuples conquis ont le droit de se donner librement, c'est-à-dire sans ingérence française, la Constitution qu'ils souhaitent, en vertu de deux principes sacrés : celui de la « renonciation aux conquêtes » et celui « de la souveraineté des peuples ». ⁴³ Là encore, la Convention ajourne la discussion de ce projet de décret, qui ne sera finalement clôturée que le 15 décembre 1792 : c'est le Comité des Finances qui, en la personne de Cambon, confèrera alors à la République non seulement le droit de faire payer aux peuples « libérés » l'effort de guerre consenti par la République pour leur porter secours, mais également le droit de placer ces peuples sous tutelle administrative française. ⁴⁴ Ce faisant, ce décret entérine un tournant majeur, tant dans les rapports entretenus par la France avec les peuples conquis, que dans les fonctions dévolues au Comité diplomatique : celui-ci n'a plus pour mission d'endiguer la dérive expansionniste, mais de la cautionner. En effet, si le Comité n'a jamais rendu aucun rapport sur les principes au nom desquels la République a le devoir de négocier, à partir de la mi-décembre 1792, il en produit en revanche plusieurs sur la manière dont elle a le droit de conquérir. En effet, à partir de janvier 1793, le Comité devient le principal outil de légitimation des conquêtes, qu'il n'envisage plus que sous la forme unique d'annexions, c'est-à-dire comme des propriétés françaises : alors qu'il aurait pu être la matrice d'un nouveau code du droit des gens, le Comité devient, de fait, le promoteur du code de la guerre républicaine.

Ce changement radical de politique, qui intervient au tournant de l'année 1792-1793, entraîne un changement patent de *leadership* au sein du Comité diplomatique puisqu'à cette date, la mouvance girondine (incarnée par Brissot) est évincée par le parti montagnard (représenté par Carnot). Mais cette défaite politique des Girondins face aux Montagnards n'est que le résultat de la défaite institutionnelle du Comité diplomatique face au Comité des Finances de Cambon. C'est cette double défaite qui est sanctionnée par

---

⁴² AP, t. 52, 20 octobre 1792, p. 593-594.

⁴³ AP, t. 56, 24 octobre 1792, p. 651-656.

⁴⁴ AP, t. 54, 15 décembre 1792, p. 70-76.

l'adoption du décret du 15 décembre 1792. Dès lors, le Comité diplomatique se vide aussi bien de ses membres que de ses fonctions : les députés girondins désertent le Comité diplomatique pour se transporter dans le Comité de défense générale pour tenter d'y mener la contre-attaque contre cette politique d'annexion. Le Comité diplomatique n'est alors plus qu'une coquille vide qui ne se réunit plus, qui ne délibère plus, et qui, surtout, n'a plus rien de « diplomatique » puisqu'il ne rend plus de rapports que sur une question : l'annexion à la France des pays conquis. En effet, entre janvier et mars 1793, ces « réunions » sont votées sans discussion par la Convention après avoir été proposées par Carnot au nom d'un Comité, qui, dans les faits, a cessé d'exister et qui, en droit, n'a plus aucune raison d'être. Le 3 juin 1793, les députés ne ressentent donc pas le besoin de supprimer ce comité par un décret : ils se contentent d'en constater la « mort naturelle ». ⁴⁵

En conclusion, l'étude du Comité diplomatique permet de démentir l'idée commune d'une confiscation de la politique extérieure par l'Assemblée qui se serait faite au détriment de l'exécutif. Le Comité diplomatique ne s'est en effet jamais érigé comme un tuteur et encore moins comme un substitut du ministère, puisqu'il ne s'est jamais arrogé ses pouvoirs : il n'a exercé sur lui qu'une surveillance minimale, qui s'est en fait limitée au contrôle de l'information diplomatique.

Cette étude permet également de relativiser le rôle majeur qui est généralement attribué à l'enceinte parlementaire dans la définition comme dans la conduite de la politique extérieure. En effet, le Comité diplomatique s'est moins illustré dans le domaine diplomatique que dans le champ militaire, puisqu'il n'a produit que les lois qui ont permis, sous la Législative, de mettre la France en état de défense puis de guerre et, sous la Convention, de légaliser l'expansion militaire française en Europe.

Ces lois sont autant le résultat de logiques partisans que de mécanismes institutionnels complexes. La politique extérieure a certes été l'objet de luttes politiques qu'il ne s'agit pas d'ignorer, mais qu'il convient de replacer dans le cadre plus large de conflits institutionnels qui en expliquent aussi l'issue. Car plus encore que les tensions internes à ce Comité et que les divisions partisans de l'Assemblée, c'est bel et bien l'échec de ce contrôle parlementaire sur la politique extérieure qui explique à la fois les ambiguïtés de la diplomatie sous la monarchie constitutionnelle et l'impasse initiale de la République sur la diplomatie.

---

45 *AP*, t. 66, 3 juin 1793, p. 4.

(Re) pensar Bertrand Barère, o més enllà de la punta de l'iceberg: comitès, comissions i comissaris de les Assemblees parlamentàries sota la Revolució francesa (1789-1795)

Maria Betlem Castellà i Pujols

Introducció

El treball que presentem a continuació és fruit de les recerques que hem dut a terme darrerament¹ per tal de censar tots els comitès, les comissions i els comissaris² que van haver-hi a França sota cada de una de les Assemblees parlamentàries entre el mes de juny de 1789 i el mes d'octubre de 1795.

Si bé hem censat tots els comitès establerts³ i bona part de les comissions internes que es van crear, no podem proporcionar encara un cens definitiu pel que fa al nombre total de comissions mixtes i externes establertes, ni tampoc indicar el nombre total de grups de comissaris posats en peu per realitzar alguns treballs decretats per les diferents assemblees parlamentàries. Treballs que poc tenen a veure amb les missions en els departaments i en els exèrcits acomplides per diferents diputats del cos legislatiu.

Davant d'això, la pregunta obligada a fer-nos és la següent: Per què un cens a inicis del segle XXI sobre els comitès, les comissions i els comissaris que hi hagué sota l'Assemblea nacional constituent (1789-1791), l'Assemblea legislativa (1791-1792) i la Convenció nacional (1792-1795)?

---

1 El treball i les recerques que presentem s'han dut a terme en el marc del *Grup d'Estudi de les Institucions i de la Societat a la Catalunya Moderna (segles XVI i XIX)* (2009 SGR 00318) i gràcies a un contracte Beatriu de Pinós - modalitat B de l'AGAUR (Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca) de la Generalitat de Catalunya (2010-BP-00124).

2 Es troben exclosos en aquesta categoria de «comissaris», els diputats enviats en missió als departaments i als exèrcits per les diferents Assemblees parlamentàries. Per qualsevol informació sobre els comissaris enviats en missió a partir del 9 de març de 1793 fins al final de la Convenció nacional, consulteu: Michel BIARD, *Missionnaires de la République. Les représentants du peuple en mission (1793-1795)*, Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, Paris, 2002.

3 Veure l'annex nº2 del següent article: Maria Betlem CASTELLÀ I PUJOLS, « Introduction. Que sait-on aujourd'hui des comités des assemblées parlementaires ? », *La Révolution française* [En línia], 3 | 2012, posat en línia el 20 de desembre de 2012, consultat el dia 13 de desembre de 2013. URL : <http://lrf.revues.org/674>

La primera resposta és òbvia. Mai han sigut comptabilitzats (o censats) els comitès, les comissions (internes, mixtes i externes)⁴ i els grups de comissaris establerts per les diferents Assemblees parlamentàries, i creats per acomplir un seguit de treballs necessaris pel bon funcionament de la cambra parlamentària o, en alguns casos, pel manteniment de l'ordre polític, econòmic i social establert pels diputats en el marc de les seves discussions legislatives.

La segona resposta no és menys òbvia que la primera. No podem conèixer del tot les lluites polítiques del període en el marc del poder legislatiu i les seves implicacions fóra d'aquest òrgan, si no estem en condicions de conèixer a fons les Assemblees parlamentàries. I per conèixer-les a fons, cal anar més enllà de la sala de sessions on els diputats conjuntament deliberen i legislen. Cal observar l'iceberg més enllà de la seva punta, més enllà de la seva part més visible. Cal conèixer els comitès, les comissions i els comissaris que fan possible la tasca legislativa. De no fer-ho, podem quedar atrapats en l'estudi de la fase final d'unes discussions polítiques que comencen a gestar-se, la majoria de vegades, entre els bastidors i els despatxos situats més enllà de la sala de sessions.

L'elaboració d'un cens és per tant el primer pas a recórrer d'un seguit de passos que haurem de realitzar, en diferents etapes, per tal conèixer les Assemblees parlamentàries. Aquests passos tenen a veure amb: precisar les missions i competències d'aquestes institucions (comitès, comissions i comissaris), el personal que les compon (diputats i secretaris), els treballs que realitzen (gestió de la informació rebuda i elaboració de projectes, entre d'altres) i els contactes que mantenen amb altres organismes (dins i fóra de l'Assemblea). Per tal d'observar, en un segon moment, les metamorfosis que pateixen i les xarxes de col·laboració que estableixen entre elles i amb altres institucions. Perquè, què és una Assemblea parlamentària, sinó un entramat d'organismes que interactuen entre ells per tal de dur a terme un objectiu precís? No convé precisar aquest organisme? Fer-ne un mapa? Un mapa de comitès, comissions i comissaris que muta sovint?

No podem passar per alt que els organismes que componen les Assemblees parlamentàries muten i que una part considerable de les mutacions o metamorfosis que pateixen (com ara: increment o pèrdua de competències, ampliació, reducció o renovació del personal o pèrdua d'autonomia, ja que qualsevol d'aquestes institucions pot ser annexionada o absorbida per una altra) no responen sempre a una lògica purament administrativa, sinó també a les lluites polítiques que les Assemblees parlamentàries acullen en el seu si.

De fet, no poques vegades, la vida i la mort d'aquestes institucions, la seva constitució o dissolució, ve determinada pels enfrontaments entre determinades faccions polítiques i passar-los per alt, o analitzar aquestes institucions, les seves metamorfosis i les seves xarxes de col·laboració des d'una òptica pura-

---

4 Per comissions internes designem les comissions compostes íntegrament per diputats de l'Assemblea. Per comissions mixtes designem aquelles compostes per diputats de l'Assemblea i per individus no diputats de l'Assemblea. Per comissions externes designem aquelles comissions compostes per individus no diputats de l'Assemblea.

ment administrativa i no política, ens pot fer perdre l'oportunitat de comprendre, des d'un altre punt de vista, no massa explorat encara, el procés revolucionari. Per tant, l'objectiu d'aquest treball rau en mostrar com des de l'estudi dels comitès, les comissions i els comissaris podem aportar una mica més de llum a la comprensió històrica d'aquest procés.

Ara bé, per raons d'espai principalment, el treball se centra en les conclusions derivades del cens pel que fa als anys de 1793-1794. No obstant això, en l'annex d'aquest treball, presentem un cens abreujat dels comitès, les comissions i els comissaris posats en peu sota la Convenció nacional i localitzats fins a dia d'avui. Deixem per més endavant, doncs, la publicació de tot el cens i els comentaris generals i les conclusions que se'n deriven.

Primera part

La reorganització del poder executiu i del poder legislatiu

1.1. Interferències: El Comitè de salvació pública i el Consell executiu provisional

El cens que hem elaborat ens ha permès d'observar en primer lloc que la intervenció del Comitè de salvació pública sobre el Consell executiu provisional i els seus sis ministeris no comença amb el decret del 12 de *germinal* de l'any II (1 d'abril de 1794) quan s'estableix el següent:

Art. 1er. Le conseil exécutif provisoire est supprimé, ainsi que les six ministres qui le composent. Toutes les fonctions cesseront au premier floréal prochain. Art. II. Le ministère sera suppléé par douze commissions. [...]. Art. XVII. Ces douze commissions correspondront avec le Comité de salut public, auquel elles sont subordonnées ; elles lui rendront compte de la série et des motifs de leurs opérations respectives. Le comité annulera ou modifiera celles de ces opérations qu'il trouvera contraires aux lois ou à l'intérêt public. Il hâtera près d'elles l'expédition des affaires, fixera leurs attributions respectives et les lignes de démarcation entr'elles⁵

La intervenció del Comitè de salvació pública sobre el Consell executiu provisional i els seus ministres comença sis mesos abans, i no ens referim a la intervenció que pugui observar-se en el projecte de decret del 19 de *vendémiaire* de l'any II (10 d'octubre de 1793) presentat a la Convenció nacional per Saint-Just:

Art. 1er – Le gouvernement provisoire de la France est révolutionnaire jusqu'à la paix.
Art. 2. Le Conseil exécutif provisoire, les ministres, les généraux, les corps constitués sont placés sous la surveillance du Comité de salut public, qui en rendra compte tous les huit jours à la Convention. Art. 3. Toute mesure de sûreté doit être prise par le Conseil exécutif provisoire, sous l'autorisation du Comité qui en rendra compte à la Convention.⁶

⁵ *Archives parlementaires des Chambres françaises de 1787 à 1860, recueil complet des débats législatifs et politiques des chambres françaises, première série (1787 à 1799)*, Paris, (Paul Dupont éditeur, puis CNRS) 1897-2012, t. 87, p. 697-698.

⁶ SAINT JUST, *Œuvres complètes*, edició establerta per Michèle Duval, Éditions Ivrea, Paris, 2003, p. 529.

Com tampoc ens referim a la intervenció que pot apreciar-se en el decret del 14 de *frimaire* de l'any II (4 de desembre de 1793) presentat per Jacques-Nicolas Billaud-Varenne i adoptat per la Convenció el mateix dia:

Section II. Exécution des lois. Art. 1er. La Convention nationale est le centre unique de l'impulsion du gouvernement. Art. 2. Tous les corps constitués et les fonctionnaires publics sont mis sous l'inspection immédiate du Comité de Salut public, conformément au décret du 19 vendémiaire ; et pour tout ce qui est relatif aux personnes et à la police générale et intérieure, cette inspection particulière appartient au comité de sûreté générale de la Convention, conformément au décret du 17 septembre dernier : ces deux comités sont tenus de rendre compte, à la fin de chaque mois, des résultats de leurs travaux à la Convention nationale. Chaque membre de ces deux comités est personnellement responsable de l'accomplissement de cette obligation.⁷

Ens referim, per tant, a la intervenció que comença el dia 22 d'octubre de 1793 amb la creació de la Comissió de subsistències i aprovisionaments,⁸ prossegueix el dia 1 de febrer de 1794 amb l'establiment de la Comissió d'armes i pólvores,⁹ continua el dia 4 de març amb la instauració de la Comissió de transports militars¹⁰ i acaba el dia 11 del mateix mes amb la creació de la Comissió de treballs públics.¹¹ Quatre comissions externes que tenen les següents particularitats:

1. Cap dels seus membres serà escollit d'entre els diputats de la Convenció.
2. Seran compostes per tres membres nomenats per la Convenció però proposats pel Comitè de salvació pública.
3. Un dels seus membres seaurà en el Consell executiu provisional.
4. Es trobaran sota la vigilància del Comitè de salvació pública.

Tot i que el decret que la constitueix no ho precisa, la Comissió de subsistències i aprovisionaments també va trobar-se, a la pràctica, sota la seva vigilància del Comitè de salvació pública.¹²

Això significa que, per la via de diferents decrets adoptats per la Convenció, la intervenció sobre el poder executiu per part del Comitè de salvació pública —i no estem parlant en termes de vigilància (decret del 19 de *vendémiaire*) o d'inspecció (decret del 14 de *frimaire*) sinó de presència del Comitè de salvació pública en les deliberacions del Consell executiu provisional a través d'un seguit d'individus que escull i manté sota la seva vigilància—, comença temps abans de l'adopció per part de la Convenció del projecte de decret del 12 de *germinal* de l'any II.

De fet, en data 1 d'abril de 1794, el Consell executiu provisional compta *teòricament* en el marc de les seves sessions, segons els decrets adoptats per la

⁷ *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 80, p. 630.

⁸ *Id.*, t. 77, p. 327.

⁹ *Id.*, t. 84, p. 183.

¹⁰ *Id.*, t. 86, p. 76.

¹¹ *Id.*, t. 86, p. 340.

¹² Patrice GUENIFFEY, *La politique de la terreur. Essai sur la violence révolutionnaire, 1789-1794*, Paris, Fayard, 2000, p. 269.

Convenció, amb 6 ministres presentats per l'Assemblea i amb 3 membres presentats pel Comitè de salvació pública: un pertanyent a la Comissió de subsistències i d'aprovisionaments, l'altra a la Comissió d'armes i pólvores i l'altra a la Comissió de transports militars.¹³

Però això no és tot: en data 1 d'abril de 1794 —data de la seva dissolució per decret— el Consell executiu provisional es troba dissenyat per acollir a partir del 20 de *germinal* de l'any II (9 d'abril de 1794)¹⁴ a 4 membres escollits pel Comitè de salvació pública, un per cada una de les comissions externes establertes. Això significa que del total de membres amb competència per seure en les sessions del Consell executiu provisional el 60% haurien estat proposats per la Convenció mentre que el 40% restant ho haurien estat pel Comitè de salvació pública (veure el requadre 1).

Requadre 1

Dret a seure en el Consell executiu provisional	
Ministeris (6 ministres nomenats per l'Assemblea)	Comissions externes (1 representant de cada comissió nomenat pel CSP)
Justícia	Subsistències i aprovisionaments
Guerra	Armes i pólvores
Marina	Transports militars
Afers Estrangers	Treballs públics
Interior	
Contribucions públiques	

A dia d'avui però, no sabem si els membres de les comissions amb dret a seure en el Consell executiu provisional hi van arribar a seure en algun moment.¹⁵ Tanmateix, això no invalida la reorganització operada ni la seva importància. Quatre membres nomenats pel Comitè de salvació pública i subordinats a ell, tenien dret a assistir a les deliberacions del Consell executiu provisional, i per tant, a conèixer de primera mà les discussions que marcaven la *pensée du gouvernement*.

Ara bé, la intervenció d'aquestes quatre comissions sobre el poder executiu no es limita al fet que un dels seus membres té dret a seure en el Consell

¹³ Segons el decret adoptat el dia 4 de març de 1794 la Comissió de transports militars havia d'entrar en funcionament el 10 de germinal de l'any II, és a dir, el 30 de març de 1794. Això significa que per l'1 d'abril de 1794, un dels membres d'aquesta comissió ja tenia dret a seure en les sessions del Consell executiu provisional. *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 86, p. 76-77.

¹⁴ Segons el decret adoptat el dia 11 de març de 1794 la Comissió de treballs públics havia d'entrar en funcionament el 20 de germinal de l'any II, és a dir, el 9 d'abril de 1794. *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 86, p. 340-341.

¹⁵ En el seu llibre, *Les Jacobins. Une traduction des principes de Jean-Jacques Rousseau*, Julien Boudon no especifica si els membres d'aquestes comissions van seure o no en el Consell executiu provisional. Ara bé, sí ens indica que pels convencionals era evident que la Comissió de subsistències i aprovisionaments tenia un caràcter marcadament ministerial. Julien BOUDON, *Les Jacobins. Une traduction des principes de Jean-Jacques Rousseau*, Paris, L.G.D.J., 2006, p. 391.

executiu provisional i per tant a trobar-se al corrent de totes les deliberacions que hi tenen lloc. L'establiment d'aquestes comissions suposa una pèrdua de competències per part d'alguns ministeris¹⁶ —tal i com ha assenyalat Julien Boudon—,¹⁷ i de retruc, la no gestió dels diners destinats a finançar les competències traspassades.

1.2. Reorganització: El Comitè de salvació pública i els comitès de la Convenció nacional

El cens que hem elaborat ens ha permès d'observar en segon lloc que el Comitè de salvació pública no només comença a intervenir sobre el Consell executiu provisional i els seus ministeris a mitjans d'octubre de 1793, sinó també, sobre els diferents comitès de la Convenció. I no ens referim a la intervenció que pot observar-se arran del decret adoptat el dia 13 de setembre de 1793:

La Convention nationale, sur la proposition d'un membre, décrète que tous les comités, à l'exception de celui de salut public, seront renouvelés ; charge son comité de salut public de lui présenter une liste de candidats pour chacun d'eux.¹⁸

Ens referim a la reducció del nombre de comitès que s'opera el dia 23 d'octubre de 1793 quan el Comitè de salvació pública presenta els noms dels diputats que han de renovar una part del personal que compona els diferents comitès¹⁹ de la Convenció.

A través de les llistes que el Comitè de salvació pública sotmet al cos legislatiu s'observa una reducció de 20 a 16 comitès. Per ser més precisos, 8 comitès d'un total de 20 (existents en data 23 d'octubre de 1793) són reorganitzats o millor dit, fusionats entre ells, per crear-ne 4 de nous. Això significa que, exceptuant els primers mesos de l'Assemblea nacional constituent (4 comitès pel mes juny, 7 comitès pel mes d'agost, 11 comitès pel mes de setembre, 12 comitès pel mes d'octubre i 15 comitès el mes de novembre) mai abans havia existit un nombre tan reduït de comitès en una Assemblea parlamentària (veure el requadre 2).

16 En aquest sentit, la Comissió de subsistències i aprovisionaments va intervenir sobre les competències del ministeri de l'interior; mentre que la Comissió d'armes i pólvores ho va fer sobre les competències dels ministeris de marina, guerra i contribucions públiques. Per altra banda, la Comissió de transports militars va intervenir sobre les competències del ministeri de la guerra; mentre que la Comissió de treballs públics ho va fer sobre les competències dels ministeris de guerra, interior i marina. Només el ministeri de la justícia i el ministeri d'affers estrangers van quedar al marge d'aquesta reorganització operada entre l'octubre de 1793 i el febrer de 1794.

17 Julien Boudon explica el traspàs de competències ministerials del Consell executiu provisional a les quatre comissions externes que citem. Ara bé, no menciona que aquestes comissions tenen com a característica rellevant el dret d'un dels seus membres a seure en les sessions del Consell executiu provisional. A cas, aquest dret no és rellevant? O només ho seria, si tenen dret a seure-hi amb veu deliberativa?, Julien BOUDON, *op. cit.*, p. 390-393.

18 *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 74, p. 52.

19 *Id.*, t. 77, p. 462.

Requadre 2

Comitès de la Convenció nacional			
Abans del dia 23 d'octubre de 1793		Després del dia 23 d'octubre de 1793	
1	Agricultura	Agricultura, comerç i carreteres reunits i navegació interior	1
2	Comerç		
3	Ponts et Carreteres		
4	Alienació	Alienació i dominis reunits	2
5	Dominis		
6	Finances	Finances	3
	Examen de Comptes (secció del comitè de finances)	Liquidació i examen de comptes	4
7	Liquidació		
8	Colonial	Marina i Colònies	5
9	Marina		
10	Decrets	Decrets	6
11	Divisió	Divisió	7
12	Inspectors de la sala, de la secretaria i de la impremta	Inspectors de la sala, de la secretaria i de la impremta	8
13	Instrucció pública	Instrucció pública	9
14	Legislació	Legislació	10
15	Guerra	Guerra	11
16	Peticions i correspondència	Peticions i correspondència	12
17	Salvació pública	Salvació pública	13
18	Ajuts públics	Ajuts públics	14
19	Seguretat general	Seguretat general	15
20	Vigilància de subsistències, equipaments i carruatges dels exèrcits	Vigilància de subsistències, equipaments i carruatges dels exèrcits	16

Desconeixem encara l'impacte polític o administratiu que aquesta reorganització va suposar en el marc de la Convenció. Ara bé, no podem passar per alt que mentre el nombre de comitès es redueix, el nombre de comissions (internes) posades en peu s'incrementa. I això resulta de gran interès perquè si bé els comitès es troben regits per un seguit de normes (com ara: els seus membres han de ser renovats periòdicament²⁰ i un diputat no pot formar part de dos comitès alhora),²¹ les comissions no es troben regulades. De manera que un diputat pot formar part d'un comitè i d'una o varies comissions simultàniament. Per altra banda, no podem passar per alt que les comissions són un bon mecanisme per arrabassar als comitès algunes de les seves competències. D'aquí s'esdevé que el Comitè de salvació pública suprimeixi totes aquelles que en un moment o altre poden ingerir en el seu àmbit d'actuació.²² Finalment, i pel que fa al nombre de comissions establertes, convindria assenyalar que a partir del mes de gener de 1794 aquest comença a reduir-se i no s'incrementa de nou fins després del mes de setembre de 1794. Ens trobem, per tant, davant de la Revolució glaçada anunciada per Louis Antoine Saint-Just? Ara per ara, no podem respondre la pregunta; però molt probablement

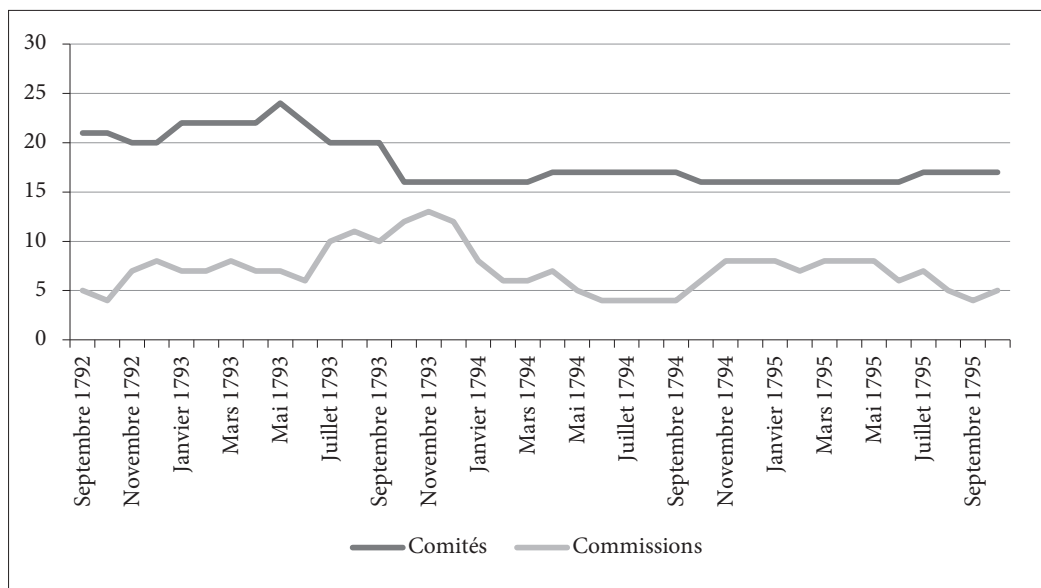
20 Id., t. 52, p. 660.

21 Id., t. 52, p. 209.

22 Maria Betlem CASTELLÀ I PUJOLS, *op. cit.*, paràgrafs 25-27.

caldrà tenir en compte els resultats proporcionats per la gràfica nº1 derivats del cens que hem elaborat.

Gràfic 1. Comitès et comissions de la Convenció nacional (1792-1795)

1.3. Bertrand Barère : La pensée du gouvernement

El cens que hem elaborat ens ha permès d'observar qui es troba al darrera de l'establiment de les quatre comissions executives que tenen dret a seure al Consell executiu provisional, així com també qui es troba al darrera de les llistes que, per una banda, presenten els nous candidats a ocupar els comitès, i per l'altra, reorganitzen els comitès de la Convenció reduint-los de 20 a 16.

El diputat que es troba darrera de tot això no és cap altre que Bertrand Barère, membre del Comitè de salvació pública des dels seus inicis. L'home titllat de *girouette* pels seus contemporanis i per una gran part de la historiografia consagrada a la Revolució francesa. De fet, Albert Mathiez no va dubtar a dir d'ell: « Quant à Barère, génie fertile, il évoluait d'une tendance à l'autre selon les circonstances. »²³ i « Barère, sentant le vent tourner, orienta sa girouette ».²⁴

Recentment, però, els treballs de Pierre Serna han observat altrament el personatge i la seva obra. I a partir dels escrits d'aquest diputat, d'entre els quals destaca *De la pensée du gouvernement*,²⁵ les seves actituds canviant (el propi Barère constata en les seves Memòries que se'l titllava de feillant,

23 Albert MATHIEZ, *La Révolution française*, Paris, Éditions Denoël, 1985, t. 3, p. 21.

24 Id., p. 142.

25 Bertrand BARÈRE, *De la pensée du gouvernement par Bertrand Barère, ex-député du Département des Hautes-Pyrénées à la Convention Nationale*, Imprimé à Genève et réimprimé en France l'an cinquième de la République française, 223 p.

girondí, terrorista, robespierrista, anarquista, republicà, o, fins i tot, bonapartista) han sigut reïntepretades.²⁶ La insistència de Barère a establir un poder executiu fort²⁷ i la seva preocupació per fer executar les lleis republicanes²⁸ explicarien, segons Pierre Serna, els seus vaivens polítics.

De fet, només cal llegir el primer capítol del seu llibre, *De la pensée du gouvernement quant à l'exécution des lois*, per observar que l'interès de Barère pel poder executiu i l'execució de les lleis és del tot indiscutible:

J'appelle ici gouvernement, l'action première qui fait exécuter les lois, et qui dirige l'administration publique. Il se compose en France du directoire exécutif et des ministres. On pourrait donner au gouvernement – pouvoir exécutif, un sens plus étendu, en y comprenant toutes les sortes d'agences nécessaires pour mettre par-tout les lois à exécution, tels que les administrations civiles, départementales, les tribunaux, les justices de paix, de correction, de police et les administrations municipales, mais je n'ai considéré ces agents secondaires d'exécution, que dans leurs rapports avec les agents supérieurs de cette même exécution. C'est dans l'agence suprême exécutive, que réside la pensée. J'ai voulu parler de la tête et non point des bras.²⁹

Amb aquestes paraules, Barère deixa clar que el seu interès pel govern no rau en tota la seva estructura, formada pels seus agents superiors (directori i ministres) i els seus agents secundaris (les administracions civils o departamentals, els tribunals, la policia o l'administració local). L'interès de Barère se centra en l'agència suprema de l'execució, que sota el Directori es troba a mans d'un Directori executiu compost per 5 membres i per un nombre indeterminat de ministres que pot oscil·lar entre 6 i 8.³⁰ De fet, l'interès de Barère per aquesta agència no és casual. *La pensée du gouvernement* que Barère valora especialment es gesta en el marc d'aquesta agència:

J'appelle donc pensée du gouvernement, la délibération du directoire, sur l'action des lois et sur l'esprit qui doit diriger leur exécution, dans l'ensemble de toutes les parties de la république. Les ministres, d'après la délibération du directoire, règlent les grands détails d'exécution des lois et de l'administration publique. Les vues générales appartiennent au directoire exécutif les ordres spéciaux, d'après ces vues générales, sont du ressort des ministres. C'est l'exécution littérale des lois, éclairées par leur esprit, que résulte un gouvernement juste.³¹

Com sabem, Barère va publicar aquestes reflexions en el transcurs del cinquè any de la República francesa, dos anys després de la inauguració del Di-

---

26 Pierre SERNA, « Barère, penseur et acteur d'un premier opportunisme républicain face au directoire exécutif », *Annales historiques de la Révolution française*, 2003, n°2, p. 101-128.

27 Id., p. 109.

28 Pierre Serna en aquest sentit ha escrit el següent: « En revanche, ce qui est examiné dans les pages qui suivent, ce sont les différentes positions de Barère, non dans la discussion politique, mais face à la faisabilité pratique du gouvernement républicain. En ce sens, les attitudes changeantes de Barère ne renverraient pas tant à une faiblesse idéologique, qu'à une force d'expérimentation permanente de l'essence des modes d'application de la loi républicaine sous différents gouvernements. », Pierre SERNA, *op. cit.*, p. 109.

29 Bertrand BARÈRE, *op. cit.*, p. 7-8.

30 Michel TROPER, *Terminer la Révolution. La Constitution de 1795*, Paris, Fayard, 2006, p. 725.

31 Bertrand BARÈRE, *op. cit.*, p. 8.

rectori. Però, molt probablement, la seva preocupació per l'*agència suprema de l'execució* es remunta anys enrere, quan Barère, des del Comitè de salvació pública, proposa a la Convenció, entre el mes d'octubre de 1793 i el mes de març de 1794, quatre comissions externes amb el dret d'un dels seus membres de seure al Consell executiu provisional. Un consell dipositari de *la pensée du gouvernement* des del mes d'agost de 1792.

Per altra banda, no podem passar per alt que els projectes de decret que van instituir el govern revolucionari (decrets del 19 de *vendémiaire* i del 14 de *frimaire* de l'any II) no van alterar la composició del Consell executiu provisional i els àmbits d'actuació dels seus sis ministeris. Tanmateix, sí que ho van fer les quatre comissions proposades per Barère, que va començar a esculpir, amb el vist-i-plau del Comitè de salvació pública i dels diputats de la Convenció, com havia de ser sota l'any II l'*agència suprema d'execució*.

Dit això, podem assenyalar que Barère no s'hauria limitat a deixar per escrit, en el transcurs del cinquè any de la República francesa, com hauria de ser l'*agència suprema d'execució*, sinó que hauria treballat sota la Convenció per tal d'esculpir-la segons els seus criteris. Arran dels projectes de decret que va presentar, va modificar les competències de quatre dels sis ministeris existents, i va introduir en les deliberacions del Consell executiu provisional, on devia gestar-se *la pensée du gouvernement*, a tres individus sotmesos a la vigilància del Comitè de salvació pública.

La Convenció nacional era el centre d'on partia l'impuls del govern, de tot el govern (l'*agència suprema d'execució* i els agents secundaris) —*La Convention nationale est le centre unique de l'impulsion du gouvernement*— però el Consell executiu provisional era el centre d'on havia de sortir *la pensée du gouvernement*, l'*agència suprema d'execució*. De fet, tot i que el Comitè de salvació pública tingués la competència de suspendre aquelles decisions adoptades pel Consell executiu provisional contràries a l'interès nacional amb la condició de comunicar-ho a la Convenció, això no suposava que el Consell executiu provisional no tingués a les seves mans una certa capacitat per deliberar i una certa independència, que el mateix Barère no dubtava en denunciar: « un Conseil exécutif inerte, toujours délibérant et d'une indépendance funeste ».³²

Lluny de ser un *girouette*, Barère va ser probablement, sota la Convenció, un constructor de l'*agència suprema d'execució*, o millor dit encara, un dels arquitectes del govern revolucionari. Amb l'establiment de les quatre comissions externes, Barère va aconseguir introduir —indirectament— el Comitè de salvació pública en les deliberacions del Consell executiu provisional. Ara bé, amb la reorganització dels comitès operada el 23 d'octubre de 1793, es pot dir que Barère no només va ocupar-se de reorganitzar l'*agència suprema d'execució* (el Consell executiu provisional i els sis ministeris) sinó també el poder

32 Julien BOUDON, *op. cit.*, p. 397.

legislatiu. Barère va proposar a la Convenció el nombre total de comitès que havien de gestionar els diferents àmbits sobre els quals l'Assemblea legislava.

1.4. Un decret important: El decret del 12 de germinal de l'any II

El 12 de *germinal* de l'any II Lazare Carnot va presentar-se a la Convenció, en nom del Comitè de salvació pública, amb un projecte de decret per ser llegit. En cas d'adoptar-se, aquest projecte 1) posaria punt i final al Consell executiu provisional i als seus sis ministeris; i 2) atorgaria al Comitè de salvació pública la capacitat d'establir, de ple dret, *la pensée du gouvernement*.

El projecte de decret que Carnot proposava a la Convenció no era altra cosa que dur a terme dues reorganitzacions que s'estaven operant paral·lelament des dels inicis de la tardor de 1793. Una d'elles afectava al Consell executiu provisional i als seus ministeris; l'altra, al govern revolucionari que ja comptava amb dos decrets a les seves espatlles: el decret del 19 de *vendémiaire* i el decret del 14 de *frimaire* de l'any II.

Pel que fa a la reorganització que afectava al Consell executiu provisional, Carnot proposava suprimir els sis ministeris per dotze comissions executives, que tenien per model les quatre comissions externes proposades per Barère des del mes d'octubre de 1793.³³ Com Carnot assenyalava a l'inici del seu discurs:

Représentants du peuple, vous avez déjà créé plusieurs commissions particulières dont les attributions forment autant de démembrements de fonctions ministérielles. Je viens aujourd'hui au nom de votre comité de salut public, vous proposer l'entière abolition du conseil exécutif, dont vous avez maintes fois senti que l'existence était incompatible avec le régime républicain.³⁴

Per altra banda, pel que fa a la segona reorganització, la del govern revolucionari, Carnot proposava suprimir el Consell executiu provisional i atribuir al Comitè de salvació pública la competència d'establir *la pensée du gouvernement*. Una competència que fins aquell moment no tenia assignada expressament:

Le comité de salut public se réservant la pensée du gouvernement, proposant à la Convention nationale les mesures majeures, prononçant provisoirement sur celles que le défaut du temps ou le secret à observer ne permettent pas de présenter à la discussion de l'assemblée, renvoyant les détails aux diverses commissions, se faisant rendre compte chaque jour de leur travail, réformant leurs actes illégaux, fixant leurs attributions respectives, centralisant leurs opérations pour leur donner la direction, l'ensemble et le mouvement qui leur sont nécessaires ; chacune de ces commissions enfin, exécutant les détails de son ressort, mettant dans ses différents bureaux la même ordre que le comité de salut public doit mettre en elles, présentant chaque jour au comité le résultat de son travail, dénonçant les abus, proposant les réformes

33 Sobre l'origen de les dotze comissions proposades per Carnot, Albert Mathiez va escriure el següent: « Carnot fait supprimer les ministres qui seront remplacés par 12 commissions exécutives formées chacune de deux à trois membres et conçues sur le type des deux commissions déjà existantes des subsistances et des armes et poudres. », Albert MATHIEZ, *op. cit.*, p. 189.

34 *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 87, p. 694-695.

qu'elle juge nécessaire, ses vues de perfection, de célérité et de simplification sur les objets qui la concernent tel est succinctement le tableau de la nouvelle organisation.³⁵

Tot amb tot, el projecte de decret llegit per Carnot als diputats no era altra cosa que un projecte de decret que seguia en bona mesura el pensament de Barère, tal com havia estat exposat tant en els projectes de decret que van donar lloc a l'establiment de les quatre comissions externes ja mencionades, com, anys més tard, en el seu llibre *De la pensée du gouvernement*. A grans trets, el projecte de decret presentat per Carnot posava a mans del Comitè de salvació pública *la pensée du gouvernement* anteriorment a mans del Consell executiu provisional; i a mans de dotze comissions externes, les funcions i les competències anteriorment gestionades per sis ministeris i quatre comissions externes.

De fet, a inicis del mes d'abril de 1794, el projecte de decret presentat per Carnot tenia força similituds amb els projectes de decret presentats per Barère sobre les comissions externes. Les dotze comissions que havien de suprimir els sis ministeris havien de ser compostes per tres membres externs a la Convenció i trobar-se subordinades al Comitè de salvació pública; tal i com s'havia establert mesos enrere per la Comissió de subsistències i aprovisionaments, per la Comissió d'armes i pólvores, per la Comissió de transports militars i per la Comissió de treballs públics.³⁶

Mirat en perspectiva, el projecte de decret presentat per Carnot i adoptat pels diputats de la Convenció el 12 de *germinal* de l'any II (1 d'abril de 1794) no només va ser el punt i final de la reorganització del Consell executiu provisional i dels seus sis ministeris, o la tercera fase de la reorganització del govern revolucionari (decret del 19 de *vendémiaire*, decret del 14 de *frimaire* i decret del 12 de *germinal* de l'any II), sinó també un antecedent als decrets i als discursos que van configurar el poder executiu en el marc de la Constitució de l'any III. Donat que *l'agència suprema d'execució* va quedar dividida en dos organismes, com sempre havia estat: el Directori executiu per una banda i els seus ministres per un altre, el primer amb la capacitat de dictar *la pensée du gouvernement*³⁷ i el segon amb la capacitat d'executar-la. Els antecedents del Directori executiu es poden observar, doncs, tant en el Consell executiu provisional de la Convenció, com en el Comitè de salvació pública a partir del 12 de *germinal* de l'any II (veure el requadre 4).

35 Id., p. 696.

36 El projecte de decret adoptat el 12 de *germinal* de l'any II establia el següent: « La Convention nationale, après avoir entendu le rapport de son comité de salut public, décrète : Article premier. Le conseil exécutif provisoire est supprimé, ainsi que les six ministres que le composent. Toutes leurs fonctions cesseront au premier floréal prochain. II. Le ministre sera suppléé par douze commissions, [...]. III. Chacune de ces commissions, à l'exception de celles dont il sera parlé dans l'article suivant, sera composée de deux membres & d'un adjoint : cet adjoint fera les fonctions de secrétaire & de garde des archives de la commission. [...]. XVII. Ces douze commissions correspondront avec le comité de salut public, auquel elles sont subordonnées ; elles lui rendront compte de la série & des motifs de leurs opérations respectives. Le comité annulera ou modifiera celles de ces opérations qu'il trouvera contraires aux lois où à l'intérêt public. Il hâtera près d'elles l'expédition des affaires, fixera leurs attributions respectives & les lignes de démarcation entr'elles. », *Procès-verbal de la Convention nationale*, (Imprès per ordre de la Convenció nacional) París, Impremta. nacional, any II, p. 333-339

37 Michel TROPER, *op. cit.*, p. 175-176.

Requadre 4

Periode	Vigilància / Inspecció	<i>Pensée du gouvernement</i>	Detalls d'execució
10/08/92-06/04/93		Consell executiu provisional	6 ministeris
06/04/93-22/10/93	Comité de Salut públic	Consell executiu provisional	6 ministeris
22/10/93-01/04/94	Comité de Salut públic	Consell executiu provisional (6 ministres + 3 comissaris)	6 ministeris + 3 comissions
01/04/94-26/10/95		Comitè de salvació pública	12 comissions
Sota el Directori		Directori executiu	Ministeris (entre 6 i 8)

1.5. El decret del 12 de germinal de l'any II: L'endemà de la «lluita de faccions»

Tan interessant és el contingut del decret adoptat el dia 12 de *germinal* de l'any II com el dia que va ser escollit pel Comitè de salvació pública per tal de llegir-lo a la Convenció a fi de fer-lo adoptar.

Resulta interessant observar que el decret que suprimia el Consell executiu provisional i atorgava al Comitè de salvació pública *la pensée du gouvernement* s'adoptés l'endemà de posar a la garjola a Desmoulins i a altres companys seus que, en els últims mesos, s'havien destacat per criticar l'establiment del govern revolucionari i les enormes competències del Comitè de salvació pública.

Així com també resulta francament interessant observar que el decret que suprimia els sis ministeris (i de retruc les quatre comissions externes proposades per Barère) per dotze comissions subordinades al Comitè de salvació pública i compostes aquestes per tres individus escollits per aquest comitè però nomenats per la Convenció, fos adoptat uns dies després d'executar a Jacques René Hébert, que demanava obertament l'organització del poder executiu segons la Constitució de 1793. És a dir, l'establiment d'un consell executiu compost per vint-i-quatre membres escollits pel cos legislatiu, d'una llista de candidats nomenats per cada una de les assemblees electorals de cada un dels departaments de la República.

Du Conseil exécutif. Art. 62. Il y a un Conseil exécutif composé de vingt-quatre membres. Art. 63. L'Assemblée électorale de chaque département nomme un candidat. Le corps législatif choisit, sur la liste générale, les membres du conseil.³⁸

Malgrat que el decret del 12 de *germinal* de l'any II no sol vincular-se sempre a la «lluita de faccions», tot sembla indicar que Carnot —o qui ho sap si Barère com instigador o el propi Comitè de salvació pública— va esperar a tenir silenciada l'oposició per operar amb la tercera fase de l'organització del govern revolucionari. De no ser així, ens hauríem de preguntar per què el pro-

³⁸ *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 67, p. 147-148.

jecte de decret no va ser presentat uns dies abans a la Convenció? És a dir, per què no va fer-se públic quan Desmoulins exercitava amb força la seva ploma o els Hébertistes reclamaven posar en peu la Constitució de 1793?

Difícilment un projecte de decret com el presentat el dia 12 de *germinal* de l'any II surt del no res o de les deliberacions que puguin sorgir hores després d'un decret d'acusació que podia derivar amb l'execució de Desmoulins i els seus companys. Un decret que planteja la dissolució del Consell executiu provisional i els seus sis ministeris per dotze comissions subordinades al Comitè de salvació pública implica una reforma massa profunda del poder executiu i de les relacions d'aquest poder amb el poder legislatiu com per elaborar-lo d'un dia per un altre. De manera que, mentre Barère indicava tot indignat el dia abans de la presentació del decret a la Convenció que no s'aspirava a la dictadura, tot defensant els treballs del Comitè de salvació pública, ometia a viva veu que en els despatxos d'aquest comitè s'hi gestava un document que acabaria conferint-li més competències de les que ja (de per si molt importants) tenia:

On a parlé de dictature ; ce mot a retenti à mon oreille pendant un quart d'heure ; il est essentiel de détruire une pareille idée. [...] Je ne connais de dictature que lorsqu'un homme prend tous les masques [...], lorsqu'on se fait un parti [...]. Peut-on parler de dictature là où il existe des comités responsables à chaque minute, qui ne tirent leur autorité que de la Convention nationale et qui lui rapportent ce qu'ils font ?³⁹

No podem passar per alt que «la lluita de faccions» no deixa de ser una lluita en contra del govern revolucionari i les competències del Comitè de salvació pública. Tot i que després la historiografia s'hagi pogut referir a l'afer de la Companyia de les Índies, a la petició d'un Comitè de clemència per part de Desmoulins, o a les lluites entre Indulgents i Hébertistes que haurien fet trontollar el govern revolucionari, res resulta més revelador per entendre aquesta lluita que el fet de saber que Indulgents i Hébertistes coincidien en el següent: la crítica al govern revolucionari. O com molt bé ha dit Françoise Brunel: « Aux origines du conflit des factions, et donc du 9 thermidor, se trouve le débat vieux de quelques mois sur l'exécutif révolutionnaire [...] »⁴⁰

Ara bé, per tot el que hem citat, podem considerar que la crítica al govern revolucionari va ser l'únic argument de pes que va provocar la caiguda dels Hébertistes i dels Indulgents? Probablement no.

Tots els ingredients citats pesen, tot i que n'hi ha un que és molt revelador. La crítica al govern revolucionari va anar acompanyada d'una altra crítica que ha passat més desapercebuda en la majoria de treballs científics que s'han dedicat a comprendre aquest moment clau de l'any II. Es tracta ni més ni menys de la crítica a Bertrand Barère. La crítica a l'home que va estar al darrera de

39 Françoise BRUNEL, *Thermidor. La chute de Robespierre*, Bruxelles, Éditions Complexe, 1989, p. 26-27.

40 Id., p. 14.

l'establiment del Comitè de salvació pública,⁴¹ al darrera de la creació de la Comissió extraordinària dels dotze,⁴² que va participar en el Comitè de l'*analyse* per elaborar una constitució per a França,⁴³ que va proposar quatre comissions que van començar a desmembrar el Consell executiu provisional i els seus sis ministeris i que va trobar-se al darrere de la reorganització dels comitès.

Barère, el gran orador, l'incansable home de treball, el *girouette* desmentit, va ser l'objecte de les crítiques més feroços dels Indulgents i dels Hébertistes. Quan aquests van anar per ell, ell va saber trobar-los.

Segona part

Bertrand Barère i la lluita de faccions

2.1. Una nova triangular: Indulgents – «Bareristes» – Hébertistes

La historiografia de la Revolució francesa no sol observar a Barère com un possible candidat a ocupar el centre de les lluites de faccions. Aquest espai sempre sol estar reservat a Robespierre. Ja sigui pel seu discurs del 8 de gener de 1794 (19 de *nivôse* de l'any II) al Club dels Jacobins:

Deux espèces de factions sont dirigés par le parti étranger. [...]. Ceux qui sont d'un génie ardent et d'un caractère exagéré, proposent des mesures ultra-révolutionnaires ; ceux qui sont d'un esprit plus doux et plus modéré, proposent des moyens citra-révolutionnaires. Ils se combattent entre eux, mais que l'un ou l'autre parti soit victorieux, peu leur importe ; comme l'un ou l'autre système doit également perdre la République, ils obtiennent un résultat également certain, la dissolution de la Convention nationale.⁴⁴

Ja sigui pel seu discurs del dia 4 de febrer de 1794 (17 de *pluviôse* de l'any II) a la Convenció. Un discurs que segons paraules de Lamartine: « fut le tocsin de la Convention contre les Hébertistes et les Dantonistes » :⁴⁵

Les ennemis intérieurs du peuple français se sont divisés en deux factions, comme en deux corps d'armée. Elles marchent sous des bannières de différentes couleurs et par des routes diverses : mais elles marchent au même but ; ce but est la désorganisation du gouvernement populaire, la ruine de la Convention, c'est-à-dire, le triomphe de la tyrannie. L'une de ces deux factions nous pousse à la faiblesse, l'autre aux excès. L'une veut changer la liberté en bacchante, l'autre en prostituée.⁴⁶

41 *Archives parlementaires*, op. cit., t. 61, p. 343.

42 Id., t. 65, p. 47.

43 Id., t. 61, p. 316.

44 Maximilien ROBESPIERRE, *Œuvres de Maximilien Robespierre*, Paris, Phénix Éditions, 2000, t. X, p. 313.

45 Alphonse de LAMARTINE, *Histoire des Girondins*, (Introducció i notes de Jean-Pierre Jacques), Paris, Plon, 1984, t. II, p. 717-718.

46 Jean-Clément MARTIN, *La Révolution française, 1789-1799. Une histoire socio-politique*, Paris, Éditions Belin, 2004, p. 219 i Maximilien ROBESPIERRE, op. cit., p. 359-360.

El fet és que la historiografia de la Revolució francesa sol situar a Robespierre en el bell mig de les «lluïtes de faccions» que van acabar desembocant en el «drama de Germinal». És a dir, amb l'execució dels Hébertistes primer i dels Indulgents després. Dues faccions que, situades a banda i banda de Robespierre (membre del Comitè de salvació pública des del 27 de juliol de 1793) haurien posat la Convenció en perill en proposar mesures contràries entre si. La facció moderada formada per Danton, Fabre d'Englantine, Philippeaux, Desmoulins o Delacroix hauria demanat un Comitè de clemència mentre que la facció ultra-revolucionària liderada per Hébert, Vincent, Momoro o Ronsin hauria amenaçat amb una insurrecció popular per posar fi al moderantisme de la Convenció.⁴⁷ Una i altra, no haurien fet altra cosa que dividir un espai públic que, segons paraules de Sophie Wahnich, convenia mantenir unificat.⁴⁸

A partir d'aquí, de situar a Robespierre en el bell mig de les lluites polítiques, alguns historiadors han seguit el discurs forjat després del 9 de *thermidor* de l'any II, segons el qual el diputat d'Arras hauria suprimit les faccions per a governar per ell mateix i establir una dictadura personal que hauria acabat amb la seva execució i la dels seus companys el dia 28 de juliol de 1794. Ara bé, per a sostenir aquest discurs *thermodirià*, o la posició central de Robespierre en la lluita de faccions, potser caldria conèixer amb més profunditat el pes que podia tenir Robespierre dins del Comitè de salvació pública i el pes que podien tenir-hi altres diputats. I també analitzar més detingudament si les divisions dins d'aquest comitè van començar després del «drama de Germinal» o un temps abans, tal vegada cap al mes de setembre de 1793 quan, segons Jean-René Suratteau, Robespierre començà a canviar d'opinió sobre Barère:

Robespierre, en juillet 1793, l'appréciait fort : « Barère, disait-il, sait tout, connaît tout, est propre à tout. ». Mais l'Incorruptible modifia plus tard son jugement, déclarant dès septembre suivant que c'était « un homme faible et sans principes ».⁴⁹

Potser ha arribat el moment de comprendre la lluita de faccions a partir de tenir en compte altres variables, altres pesos, dels que fins ara hem valorat, per tal d'aproximar-nos un pèl més al procés revolucionari. Un procés que probablement no va passar per una sola coordenada: Danton – Robespierre – Hébert, sinó per més d'una, com ara: Desmoulins – Barère – Hébert. Un procés que potser cal analitzar més enllà de les tres faccions clàssiques: Indulgents, Robespierristes i Hébertistes. De no fer-ho, potser no tindrem manera de situar noves «faccions», noves «conspiracions», nous grups polítics. O no tindrem

47 Irene CASTELLS, *La Revolución francesa (1789-1799)*, Madrid, Editorial Síntesis, 1997, p. 204.

48 Sophie WAHNICH, *La Révolution française. Un événement de la raison sensible, 1787-1799*, Paris, Hachette, 2012, p. 116.

49 Jean-René SURATTEAU, « BARÈRE (de Vieuxac) Bertrand », *Dictionnaire historique de la Révolution française*, Paris, Presses Universitaires de France, 1989, p. 74-77.

manera de situar la tercera conspiració denunciada per Desmoulins en el tercer número del seu diari:

Enfin, il y a une troisième conspiration, qui n'est pas la moins dangereuse; c'est celle que Marat aurait appelée la conspiration des dindons; je veux parler de ces hommes qui, avec les intentions du monde les meilleurs, étrangers à toutes les idées politiques, et, si je puis m'exprimer ainsi, scélérats de bêtise et d'orgueil, parce qu'ils sont de tel comité, ou qu'ils occupent telle place éminente, souffrent à peine qu'on leur parle; montagnards d'industrie, comme les appelle si bien d'Eglantine, tout au moins montagnards de recrues, de la troisième ou quatrième réquisition, et dont la morgue ose traiter de mauvais citoyens des vétérans blanchis dans les armées de la République, s'ils ne fléchissent pas le genou devant leur opinion, et dont l'ignorance patriote nous fait encore plus de mal que l'habileté contre-révolutionnaire des Lafayette et des Dumouriez.⁵⁰

Una tercera conspiració que Desmoulins no va dubtar en indicar subtilment —[B...isme]—⁵¹ a partir del cognom del seu líder més indiscutible: Barère, en el darrer número que li van deixar escriure: el n°7, publicat l'any 1795, mesos més tard de la seva execució.

2.2. Primer combat: Indulgents versus Barère

El cens que hem elaborat ens ha permès d'observar que tan importants són les comissions posades en peu i en funcionament que aquelles que són establertes en un moment determinat i suprimides gairebé immediatament. Les querelles polítiques no només podem resseguir-les a partir de les comissions que s'estableixen i de les competències que els hi són atorgades, també podem observar-les a partir d'intentar analitzar per què algunes comissions són suprimides al cap de poc de constituir-se.

El cens que hem elaborat ens ha permès d'observar la importància de dues comissions que van ser suprimides un cop posades en peu: La *Comissió per examinar la conducta de Ronsin, Rossignol i altres generals de l'exèrcit de l'Oest* establerta el dia 22 d'octubre de 1793 i suprimida l'endemà, i la *Comissió per a recercar els mitjans per tal de posar en llibertat els patriotes que haguessin pogut ser empresonats* establerta el dia 20 de desembre de 1793 i suprimida sis dies després.

Aquestes dues comissions que van tenir un temps de vida reduït es troben curiosament vinculades a dos fets que marquen de manera molt especial el distanciament entre els Indulgents per una banda, i el Comitè de salvació pública i el Comitè de seguretat general (en menor mesura) per una altra.

Un d'aquests fets és la denúncia de Pierre Philippeaux a les accions dels generals Ronsin i Rossignol en el departament de la Vendée que haurien costat la vida a uns 100.000 republicans; denúncia que va anar acompanyada d'una crí-

⁵⁰ Camille DESMOULINS, *op. cit.*, p. 57-58.

⁵¹ Id., p. 113.

tica al Comitè de salvació pública per haver-ho permès. L'altre fet és la petició realitzada per Desmoulins en el seu diari d'establir un Comitè de clemència:

Je suis certain, au contraire, que la liberté serait consolidée et l'Europe vaincue si vous aviez un comité de clémence. C'est ce comité qui finirait la révolution; car la clémence est aussi une mesure révolutionnaire, et la plus efficace de toutes, quand elle est distribuée avec sagesse.⁵²

Tant la denúncia de Philippeaux com la petició de Desmoulins no van provocar un distanciament inevitable entre els Indulgents per una banda i Robespierre per una altra, com a membre del Comitè de salvació pública. Ara bé, sí que van provocar-lo entre els primers i Bertrand Barère.

El diputat de Tarbes va avortar tant la *Comissió per examinar la conducta de Ronsin, Rossignol i altres generals de l'exèrcit de l'Oest* que donava satisfacció a la denúncia de Philippeaux, com la *Comissió per a recercar els mitjans per tal de posar en llibertat els patriotes que haguessin pogut ser empresonats* que satisfedia la petició de Desmoulins d'establir un Comitè de clemència.

2.3. Comissió per examinar la conducta de Ronsin, Rossignol i altres generals de l'exèrcit de l'Oest

Quan Philippeaux va denunciar les activitats dels generals Ronsin i Rossignol a la Convenció, els diputats no van dubtar en establir una comissió per tal de examinar-ne la conducta, així com les causes dels desastres que s'havien produït en el departament de la Vendée:

La Convention nationale, après avoir entendu les députés extraordinaires de la Société des Sans-Culottes de Tours, sur la motion d'un membre [Philippeaux], décrète : 1° Qu'il sera formé dans le jour une commission pour examiner la conduite de Ronsin, Rossignol et autres généraux de l'armée de l'Ouest, et les véritables causes des désastres que la République a éprouvés dans la Vendée, pour lui en faire incessamment rapport ; 2° que l'Assemblée elle même nommera les membres qui doivent composer cette commission.⁵³

L'endemà mateix de l'establiment d'aquesta comissió, Barère es va presentar a l'Assemblea per tal de fer revocar el decret que la constituïa, tot argumentant que interferia en els treballs del Comitè de salvació pública:

Eh bien! ce décret est la division du grand travail que le comité prépare sur les représentants, sur les généraux, sur les administrations, ces administrations que vous verrez coupables et favorisant la Vendée. Nous demandons le rapport du décret d'hier; nous supplions l'Assemblée de joindre ce qui concerne les généraux au rapport sur les administrations et sur les commissaires. Nous vous promettons dans l'examen de leur conduite la plus grande austérité.⁵⁴

⁵² Id., p. 64.

⁵³ *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 77, p. 398.

⁵⁴ Id., p. 453.

Si bé és cert que aquesta comissió podia interferir en els treballs del Comitè de salvació pública, també ho és que escapava al control d'aquest comitè. En un moment en què tots els candidats a ocupar una plaça en un dels vint comitès de la Convenció eren escollits, en última instància, pel Comitè de salvació pública,⁵⁵ la comissió que es volia posar en peu havia de ser composta per membres escollits per l'Assemblea. Amb aquest requisit, es volia sostreure aquesta comissió del control del Comitè de salvació pública? Allunyar-la del comitè implicat en la denúncia que havia d'examinar? Probablement, sí, donat que Barère no va estar-se de comentar-ho obertament:

Il semblait, d'après le décret rendu hier, qu'il se fût levé sur votre comité une sorte de prévention...⁵⁶

Davant dels arguments de Barère, i sense discussions entremig, la Convenció va revocar el decret que establia la comissió, només acabada la intervenció del diputat de Tarbes. Sobre els riscos que podien derivar-se de deixar a mans del Comitè de salvació pública l'informe sobre la conducta dels generals de l'exèrcit de l'Oest, estretament vinculats a aquest comitè, ningú en va dir res. Per què? No era evident que l'informe resultant podia pecar de parcialitat? O, tal vegada, van creure que el Comitè de salvació pública examinaria el cas amb *la plus grande austerité*?

Aquell dia ningú va replicar els arguments de Barère. Ara bé, uns mesos més tard, Philippeaux no dubtaria en fer-ho:

Et puis comment osez-vous vous ériger en juges d'une cause où vous êtes personnellement intéressés ? Cette prétention ne viole-t-elle pas tous les principes ? Depuis quand les accusés sont-ils montés sur le tribunal pour se juger eux-mêmes, sous la dictée de leurs passions et de leurs vengeances ?⁵⁷

2.4. Comissió per a recercar els mitjans per tal de posar en llibertat els patriotes empresonats

Barère no va dubtar en revocar totes aquelles institucions que podien contradir els interessos del Comitè de salvació pública o del Comitè de seguretat general. D'aquí s'escau tant la seva intervenció per suprimir la *Comissió per examinar la conducta de Ronsin i Rossignol i altres generals de l'exèrcit de l'Oest*, com la seva intervenció per liquidar la *Comissió per a recercar els mitjans per tal de posar en llibertat els patriotes empresonats*. Una comissió, aquesta última, que curiosament

---

⁵⁵ Recordem el decret adoptat per la Convenció nacional el dia 13 de setembre de 1793: « La Convention nationale, sur la proposition d'un membre, décrète que tous les comités, à l'exception de celui de salut public, seront renouvelés ; charge son comité de salut public de lui présenter une liste de candidats pour chacun d'eux. », *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 74, p. 52.

⁵⁶ Id., t. 77, p. 453.

⁵⁷ Pierre PHILIPPEAUX, *Discours de Philippeaux a la séance des Jacobins, le 16 nivós*, De l'Imprimerie de Desenne, 1793, p. 6

Robespierre havia proposat a la Convenció i que Desmoulins havia ben acceptat per considerar-la propera a la seva idea d'establir un Comitè de clemència:

Oh! Mon cher Robespierre! C'est à toi que j'adresse ici la parole; [...] Toi dont la postérité relira les discours éloquens! Souviens-toi de ces leçons de l'histoire et de la philosophie: que l'amour est plus fort, plus durable que la crainte; que l'admiration et la religion naquirent des bienfaits; que les actes de clémence sont l'échelle du mensonge, comme nous disait Tertullien, par lesquels les membres des comités de salut public se sont élevés jusqu'au ciel, et qu'on n'y monta jamais sur des marches ensanglantées. Déjà tu viens de t'approcher beaucoup de cette idée dans la mesure que tu as fait décréter aujourd'hui, dans la séance du décadi 30 frimaire. Il est vrai que c'est plutôt *un comité de justice* qui a été proposé. Cependant pourquoi la clémence serait-elle devenue un crime dans la république?⁵⁸

Robespierre havia demanat que la comissió fos composta tant per membres del Comitè de salvació pública com per membres del Comitè seguretat general, i Barère, en nom dels dos comitès afectats, no hi estava d'acord. El decret proposat per Robespierre i adoptat per la Convenció estipulava el següent:

Article premier. Les comités de salut public & de sûreté générale nommeront des commissaires, pris dans leur sein, pour rechercher les moyens de remettre en liberté les patriotes qui auraient pu être incarcérés. II. Ces commissaires apporteront dans l'exercice de leurs fonctions la sévérité nécessaire pour ne point énerver l'énergie des mesures révolutionnaires commandées par le salut de la patrie. III. Les noms de ces commissaires demeureront inconnus du public, pour éviter les dangers des sollicitations. IV. Ils ne pourront mettre personne en liberté de leur propre autorité ; ils proposeront seulement le résultat de leurs recherches aux deux comités, qui statueront définitivement sur la mise en liberté des personnes qui leur paraîtront injustement arrêtées.⁵⁹

Per Barère, la comissió proposada per Robespierre s'immiscia en competències del Comitè de seguretat general, donat que la comissió seria composta tant per membres d'aquest darrer comitè com per membres del Comitè de salvació pública. I segons Barère, les competències de la comissió proposada per Robespierre requieien específicament en el Comitè de seguretat general:

Les comités de salut public et de sûreté générale réunis jusqu'à 2 heures du matin, ont examiné cette matière, c'est le comité de sûreté générale qui a provoqué l'attention du comité de salut public sur cet objet. Nous avons trouvé que les mesures décrétées sur la motion de Robespierre avaient des inconvénients et étaient dangereuses ; elles tendaient à isoler du comité de sûreté générale, centre naturel des mesures générales de police, l'examen des arrestations.⁶⁰

Per Barère, la solució passava per establir dins del Comitè de salvació pública una secció de cinc membres pertanyents al Comitè de seguretat general; així com també per introduir quatre nous diputats dins d'aquest últim comitè per a compensar els cinc diputats traslladats al Comitè de salvació pública:

⁵⁸ Camille DESMOULINS, *op. cit.*, p. 66-67.

⁵⁹ « Procès-verbal de la séance du 30 frimaire l'an deuxième de la République française une & indivisible », *op. cit.*, p. 365-366 i *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 82, p. 367.

⁶⁰ *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 82, p. 369.

Art. 1er. Il sera formé dans le jour, dans le comité de Salut public, une section chargée exclusivement de l'examen et du jugement des motifs d'arrestation des citoyens incarcérés par les comités de surveillance, en exécution de la loi du 7 septembre (vieux style), concernant les personnes suspectes. Art. 2. Cette section sera composée de cinq membres, qui sont tenus de s'assembler deux fois par jour pour cet objet. Art. 3. Ils seront renouvelés dans le comité tous les quintidi. Leurs noms seront secrets. Ils travailleront seuls dans une salle particulière. Ils décerneront à la majorité des voix les mandats de liberté. Art. 4. La Convention adjoint au comité de sûreté générale quatre membres dont les noms suivent : Dumaz (du Mont-Blanc), Reverchon, Bourgain et Bouilleron.⁶¹

Amb poques paraules, Barère plantejava introduir una nova secció dins del Comitè de salvació pública, traslladar diputats a aquest comitè originaris del Comitè de seguretat general i reconfigurar el personal d'aquest últim organisme. Tot i que l'operació podia, i pot, semblar irrellevant, sempre ens quedarà per saber: 1) si els membres del Comitè de seguretat general traspassats al Comitè de salvació pública haurien tingut dret a participar en les deliberacions d'aquest comitè; 2) com s'hauria efectuat la renovació del personal de la nova secció; 3) qui, d'entre tots els membres del Comitè de seguretat general, hauria escollit Barère (o el Comitè de salvació pública) per gestionar les competències d'aquesta nova secció i 4) com haurien basculat les forces polítiques dins del Comitè de seguretat general amb l'entrada de Dumaz, Reverchon, Bourgain i Bouilleron (aquest últim punt sí que podem saber-lo si analitzem el personal de Comitè de seguretat general).

Davant de tot això, i malgrat la repugnància que Robespierre sentia alhora d'oposar-se a un decret proposat pel Comitè de seguretat general i pel Comitè de salvació pública al qual pertanyia (« *c'est une avec certaine répugnance que je prends la parole contre un projet de décret qui vous est présenté au nom des comités de salut public et de sûreté générale* »⁶²), s'hi va oposar rotundament. Al seu entendre, cinc membres del Comitè de seguretat general deixarien de fer la seva feina per tal de gestionar les nombroses reclamacions que arribarien d'arreu de França:

Dans les circonstances où nous trouvons, établir une Commission de cette espèce qui absorberait l'énergie et le patriotisme de cinq membres de la Convention, serait porter un grand préjudice à la chose publique. La mesure que j'avais prise était plus simple, sans avoir d'inconvénients, elle ne demandait pas qu'une partie du comité de sûreté générale fût uniquement occupé des réclamations de l'aristocratie.⁶³

Les resistències de Robespierre a la proposta de Barère semblaven evidents. Ara bé, a què responien? Tenia por el diputat d'Arras de les implicacions que podien derivar-se de la proposta de Barère? Temia una nova composició del

61 Id., p. 369.

62 Id., p. 369 i Maximilien ROBESPIERRE, *op. cit.*, p. 283.

63 *Archives parlementaires*, t. 82, p. 369 i Maximilien ROBESPIERRE, *op. cit.*, p. 284.

Comitè de salvació pública i del Comitè de seguretat general? O, ben contràriament, perseguia Robespierre apropiar-se d'algunes competències del Comitè de seguretat general i Barère va intentar evitar-ho?

Fossin els que fossin els motius pels quals Robespierre va refusar la proposta de Barère, el cert és que la Convenció va tancar ràpidament la discussió. A instàncies de Billaud Varenne, els diputats van decidir suprimir la comissió establerta a partir de la proposta de Robespierre i no prendre en consideració la proposta de Barère. En conseqüència, el *Comitè de justícia* proposat per Robespierre i que Desmoulins va observar com a proper a la seva idea d'establir un *Comitè de clemència* va quedar en un no res, tal i com havia quedat la comissió que anhelava Philippeaux des del mes d'octubre de 1793. Ara bé, allò que no va quedar en un no res van ser les divergències entre Desmoulins i Barère. A partir del dia 6 de *nivôse* de l'any II (26 de desembre de 1793), moment en que Barère va avortar la comissió proposada per Robespierre, aquestes es van amplificar considerablement.

2.5. Distàncies insalvables: Camille Desmoulins *versus* Bertrand Barère

No podem passar per alt que la intervenció de Barère a la Convenció el dia 6 *nivôse* de l'any II perseguia clarament dos objectius. El primer, suprimir la comissió proposada per Robespierre el 30 *frimaire* de l'any II (20 de desembre de 1793). El segon, carregar les tintes contra Desmoulins:

Ainsi, je dirai avec plus de raison et de politique que certains écrivains périodiques qui, sans le savoir et peut-être sans le vouloir, ont favorisé les contre-révolutionnaires et réchauffée les cendres de l'aristocratie, je dirai : noble, *suspect* ; prêtres, hommes de cour, hommes de loi, *suspects* ; banquiers, étrangers et agioteurs connus, citoyens déguisés d'état et de forme extérieure, *suspects* ; hommes plaintifs de tout ce qui fait une Révolution, *suspects* ; hommes affligés de nos succès à Maubeuge, à Dunkerque et dans la Vendée, *suspects*. Oh ! la belle loi que celle qui aurait déclaré suspects ceux qui, à la nouvelle de la prise de Toulon, n'ont pas eu une joie ostensible et prononcée ! Pourquoi n'a-t-on pu, ce jour-là, placer des commissaires des comités révolutionnaires dans les salons dorés, dans les maisons que l'orgueil appelait des hôtels, dans les clubs aristocratiques, dans les cafés inciviques, dans les groupes salariés, dans les asiles secrets des confidences de ces complices divers du despotisme ? C'est là que les comités de surveillance eussent frappé sans erreur, est incarcéré sans remords. De telles arrestations n'eussent pas motivé une nouvelle traduction de Tacite, qui n'écrivait que contre des tyrans sans révolution, et non contre les républicains révolutionnaires ; Tacite qui ne burinait les traits hideux de la tyrannie que lorsque la tyrannie était passée, et non pas lorsque nous attaquons les vieux amis des despotes, les incorrigibles sectaires de la tyrannie.⁶⁴

64 *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 82, p. 365-366.

Davant les paraules de Barère, Desmoulins no va quedar-se en silenci. Va sortir de la Convenció i es va dirigir al seu diari, per tal d'escriure el que havia de ser el seu nº5 i denunciar l'apropiació feta pel diputat de Tarbes de les seves idees. Camille el va acusar directament de ser un plagi:

Il aurait pu dire que ce jour-là même, me trouvant à dîner avec lui, je lui avais dit : « Voilà les hommes vraiment suspects ; voilà ceux à l'arrestation desquels je serais le premier à applaudir, ceux que cette conquête de Toulon a attristés ou seulement laissés tout de glace, et non pas, comme je l'ai lu dans une certaine dénonciation, M. tel, *parce qu'il est logé luxurieusement*, » Que pensera le lecteur impartial de voir Barère, je ne dis pas s'emparer de mon idée, et s'en faire honneur à la tribune de la Convention mais à ce plagiat joindre la petite malice de publier à la tribune que je n'admettais point de gens suspects. Si Barère m'avait cité, si au moins il avait dit que je partageais son opinion, les républicains les plus soupçonneux auraient vu que moi aussi je voulais des maisons de suspicion, et que je ne diffèrais d'opinion que sur le signalement des suspects. Mais je le vois, Barère a craint la grande colère du Père Duchesne, et la dénonciation itérative de *M. de Vieux-Sac*, et dans son rapport, il a ouvert la main tout entière pour la satire, et le petit doigt seulement pour l'éloge.⁶⁵

La ploma de Camille, però, no es va aturar amb aquesta acusació. Camille va dedicar uns quants paràgrafs del seu número a criticar-lo obertament, tal i com havia fet en el seu nº3, quan va denunciar una tercera conspiració liderada per *montagnards d'industrie*. Aquest cop, però, la crítica va ser més punyent que aleshores i més directe que en altres ocasions. Sense embuts, Camille va titllar-lo de *girouette* tot recordant-li un passat *pseudo*-revolucionari:

Où les diviseurs de la montagne veulent-ils nous mener par les calomnies qu'ils chuchotent aux oreilles des patriotes? Quelle est cette perfidie de s'accrocher à une phrase de mon numéro 4, de la détacher de l'amendement et de la note qui y est jointe? Y a-t-il une mauvaise fois plus coupable? Déjà on ne se reconnaît plus à la montagne. Si c'était un vieux Cordelier comme moi, un patriote *rectilinge*, Billaud-Varenes, par exemple, qui m'eût gourmandé si durement, *sustinuissem utique*, j'aurais dit: C'est le soufflet du bouillant saint Paul au bon saint Pierre qui avait péché! Mais toi, mon cher Barère! toi, l'heureux *tuteur de Pamela!* toi le *président des Feuillans!* Qui as *proposé le comité des douze*, toi qui, le 2 juin, *mettait en délibération dans le comité de salut public, si l'on n'arrêterai pas Danton!* toi, dont je pourrais relever bien d'autres fautes, si je voulais fouiller le *Vieux-sac*, que tu deviennes tout-à-coup un *passé-Robespierre*, et que je sois par toi colpahisé si se! J'avoue que ce soufflet m'a fait voir trente-six chandelles, et que je me frotte encore les yeux. Quoi! C'est toi qui m'accuse de modérantisme! Quoi! C'est toi, camarade montagnard du 3 juin, qui donne à Camille Desmoulins un brevet de civisme! sans ce certificat, j'allais passer pour un modéré. Que vois-je? Je parle de moi, et déjà dans les groupes, c'est Robespierre même qu'on ose soupçonner de modérantisme. Oh! La belle chose que de n'avoir point de principes, que de savoir prendre le vent, et qu'on est heureux d'être une girouette!⁶⁶

El combat entre els dos diputats, cada un des del seu comitè, va prosseguir fins el dia que Desmoulins va ser detingut. Barère fulminava a Camille des

65 Camille DESMOULINS, *op. cit.*, p. 79-80

66 Id., p. 80.

del Comitè de salvació pública i des de la tribuna de la Convenció, segons paraules de Lamartine,⁶⁷ mentre que aquest últim ho feia a través del Club dels Jacobins i del seu *Comité de lecteurs et de penseurs*, dedicat a meditar en nom de tots aquells que, ocupats en els seus respectius comitès, no tenien temps de fer-ho:

Mes collègues ont tous été si occupés et emportés par le tourbillon des affaires, les uns dans des comités, les autres dans des missions, que le temps leur a manqué pour lire, je dirai presque pour méditer. Moi qui n'ai été d'aucune mission, d'aucun comité où l'on eût quelque chose à faire; qui au milieu de cette surcharge de travaux de tous mes collègues montagnards, pour l'affermissement de la République, ai composé, presque à moi seul (qu'ils me passent l'expression), leur comité de lecteurs et de penseurs, me sera-t-il permis, au bout d'un an, de leur présenter le rapport de ce comité, de leur offrir les leçons de l'histoire, le seul maître, quoiqu'on en dise, de l'art de gouverner, et de leur donner les conseils que leur donneraient Tacite et Machiavel, les plus grands politiques qui aient jamais existé?⁶⁸

2.6. Segon combat: Hébertistes *versus* Barère

No només els Indulgents van topar amb Barère, els Hébertistes també van topar-hi. Si els primers van veure dissoltes les seves comissions després de les intervencions del diputat de Tarbes a l'Assemblea,⁶⁹ els segons van poder observar com la seva caserna, el ministeri de la guerra —en paraules de Jean-Paul Bertaud, un ministeri inundat d'Hébertistes⁷⁰— a mans de Jean-Baptiste Noël Bouchotte, anava perdent competències en detriment de les comissions externes proposades per Barère. Tres de les quatre comissions externes establertes —la Comissió d'armes i pólvores, la Comissió de transports militars i la Comissió de treballs públics— van modificar les competències del ministeri de la guerra, convertint-lo en el ministeri que més es va veure afectat per les comissions proposades per Barère. La resta de ministeris es van veure força menys perjudicats.⁷¹

67 Alphonse LAMARTINE, *op. cit.*, p. 713.

68 Camille DESMOULINS, *op. cit.*, p. 40.

69 Òbviament ens referim a la Comissió per examinar la conducta de Ronsin, Rossignol i altres generals de l'exèrcit de l'Oest i a la Comissió per a recercar els mitjans per tal de posar en llibertat els patriotes empresonats.

70 Jean-Paul Bertaud, *Camille et Lucile Desmoulins. Un couple dans la tourmente*, Paris, Presses de la Renaissance, 1986, p. 239.

71 El ministeri d'affers estrangers, a mans de François Louis Deforgues, home proper a Barère, no va veure cap de les seves competències modificades, com tampoc les hi va veure el ministeri de la justícia a mans de Louis Gohier. Pel que fa al ministeri de l'interior, amb Jules François Paré al capdavant, proper a Danton, només es va veure afectat per la Comissió de treballs públics, mentre que el ministeri de la marina, amb Jean Dalbarade com a titular, ja va veure alterades les seves competències per dues comissions: la Comissió d'armes i pólvores i la Comissió de treballs públics. Finalment, l'últim ministeri afectat per les comissions de Barère va ser el de contribucions públiques que, amb Louis Grégoire Deschamps Destournelles com a ministre proper al diputat de Tarbes, va veure algunes de les seves competències modificades amb l'establiment de la Comissió d'armes i pólvores.

Ara bé, no només el ministeri de la guerra, on treballava un dels màxims representants Hébertistes, François-Nicolas Vincent, com a secretari-general, va topar amb els projectes de decret de Barère. També hi va topar la reivindicació dels Hébertistes d'establir un Consell executiu segons els principis de la Constitució de 1793. Una reivindicació que Hébert havia fet sentir en el Club dels Jacobins el dia després de perdre les eleccions davant de Jules François Paré per ocupar la plaça de ministre de l'interior.⁷² Una reivindicació que el Club dels Cordeliers havia recolzat adreçant una petició a la Convenció el dia 18 de setembre de 1793.⁷³

El projecte dels Hébertistes d'establir un Consell executiu format per vint-i-quatre membres escollits pel cos legislatiu, d'una llista de candidats nomenats per cada una de les assemblees electorals de cada un dels departaments de la República, topava de front amb l'*agència suprema d'execució* que Barère esculpia a través de les seves comissions externes. Una agència on la intervenció del Comitè de salvació pública, sobre els individus que havien de formar-ne part, era cada cop més evident. L'èxit del projecte dels Hébertistes suposava una amenaça clara al projecte de Barère mentre que la seva derrota suposava fer més acceptable per part de la Convenció, i de l'opinió pública en general, el projecte de decret del 12 de *germinal* de l'any II.

2.7. Un precedent: Jacques Danton i el consell executiu provisional

No podem obviar que abans que Barère tracés les línies de la nova *agència suprema d'execució*, Jacques Danton havia demanat l'1 d'agost de 1793 d'erigir el Comitè de salvació pública en govern provisional i els ministres com els primers agents d'aquest comitè:

Je demande que la Convention érige en gouvernement provisoire son comité de Salut public ; que les ministres ne soient que les premiers commis du gouvernement provisoire ; qu'il soit mis 50 millions à la disposition de ce gouvernement, qui en rendra compte à la fin de sa session, mais qui aura la faculté de les employer tous en un jour, s'il le juge utile.⁷⁴

A inicis del mes d'agost de 1793, però, ningú semblava disposat a recolzar la proposta de Danton. Ni Jean-Bon Saint André, ni Robespierre, ni Coutton, ni Delacroix, ni el mateix Barère, que havien participat en la sessió parlamentària havien vist amb bons ulls la proposta. No rebutjaven oberta-

⁷² *Réimpression de l'Ancien Moniteur*, t. XX, Paris, Imprimerie d'A. René et Cie, 1841, p. 50, François-Alphonse Aulard, *Recueil des documents pour l'histoire du Club des Jacobins de Paris*, Paris, Librairie Léopold Cerf, Librairie Noblet, Maison Quantin, 1985, t. V, p. 367-368 i Albert MATHIEZ, *La vie chère et le mouvement social sous la Terreur*, Paris, Payot, 1973, t. I, p. 307.

⁷³ Paul d'Estrée, *Le Père Duchesne : Hébert et la commune de Paris (1792-1794)*, Paris, Édition Moderne, Librairie Ambert, [s.d.], p. 324.

⁷⁴ *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 70, p. 105.

ment suprimir el Consell executiu provisional i atorgar *la pensée du gouvernement* al Comitè de salvació pública, però no veien clar atribuir a aquest comitè la competència de gestionar 50 milions de lliures per tal de salvar la República, o que Danton no precisés les mesures que havien de configurar el Comitè de salvació pública en un govern provisional. Tal i com ho veia Robespierre:

Si en changeant l'état du gouvernement actuel, on y substituait un état certain et stable, j'appuierais la proposition de Danton ; mais en détruisant l'autorité du Conseil exécutif, je ne vois pas qu'on fasse mieux marcher le gouvernement. La proposition me paraît vague, son objet d'une exécution incertaine. Il serait dangereux de paralyser subitement le gouvernement existant. Il ne suffit pas de dire : il n'y aura plus de Conseil exécutif et le Comité de Salut public sera un gouvernement ; et comme on ne nous en a pas encore montré les moyens, je demande l'ajournement de la proposition.⁷⁵

Durant els mesos que van seguir a la proposta de Danton, ningú va explicar mitjançant un discurs ben articulat com operar la substitució del Consell executiu provisional pel Comitè de salvació pública. Ara bé, mitjançant projectes de decret concrets i precisos i no discursos teòrics, proposant un seguit de comissions externes, Barère va anar preparant el terreny per operar amb la substitució.

De fet, el treball legislatiu de Barère va ser tan sòlid, i tan subtilment executat —els seus projectes de decret no van propiciar mai un debat seriós sobre l'organització del poder executiu— que quan Carnot es va presentar a la Convenció el 12 *germinal* de l'any II per suprimir el Consell executiu provisional i atorgar *la pensée du gouvernement* al Comitè de salvació pública, només li va caldre dir:

Représentants du peuple, vous avez déjà créé plusieurs commissions particulières dont les attributions forment autant de démembrements de fonctions ministérielles. Je viens aujourd'hui au nom de votre comité de salut public, vous proposer l'entière abolition du conseil exécutif, dont vous avez maintes fois senti que l'existence était incompatible avec le régime républicain.⁷⁶

Preocupats per les lluites de faccions existents i les mesures adoptades pel Comitè de salvació pública per combatre els enemics interiors i exteriors de la Revolució, havien observat els diputats de la Convenció que el Consell executiu provisional es modificava amb l'adopció dels projectes de decret de Barère? Havien apreciat que vuit mesos després de la proposta de Danton, el mateix consell queia com una conseqüència lògica d'un llarg procés de reconfiguració del poder executiu per part de Barère? O tal vegada, havien observat que la supressió d'aquest consell es produïa l'endemà de l'acusació dels Dantonistes i una setmana més tard de l'execució dels Hébertistes?

---

75 Id., p. 106.

76 Id., t. 87, p. 694-695.

O, des d'una altra perspectiva, havien esperat Carnot i Barère, aquest últim a l'ombra del primer, l'execució d'aquells que proposaven un Consell executiu constitucional per fer públic el decret del 12 de *germinal* de any II? O el silenci de Desmoulins contra les competències del Comitè de salvació pública per traspassar-li a aquest comitè *la pensée du gouvernement* a mans del Consell executiu provisional?

Tercera part

Maximilien Robespierre i el Comitè de salvació pública

3.1. Imatges: Maximilien Robespierre dictador?

Dues imatges solen recórrer encara alguns textos d'història sobre la Revolució francesa. Una d'aquestes és la d'una Convenció temerosa del seu Comitè de salvació pública. L'altra és la de Robespierre controlant aquest comitè i de retruc la Convenció. Ni l'una ni l'altra ens semblen del tot sostenibles a dia d'avui. En cas d'haver controlat el Comitè de salvació pública la Convenció, ens hauríem de preguntar el següent: per què el Comitè de salvació pública va revocar totes aquelles comissions que podien atemptar contra les seves missions i les seves competències?⁷⁷ Per què Robespierre va dedicar-se freqüentment a defensar les mesures adoptades per aquest comitè? Per què vuit dies després d'adoptar-se el projecte de decret sobre el govern revolucionari, alguns diputats van demanar expressament la renovació del Comitè de salvació pública? Si més a més aquest comitè demanava a la Convenció si podia o no prosseguir amb les seves activitats i amb la mateixa composició. O, ja per acabar, per què els membres del Comitè de salvació pública van esperar a llegir el projecte de decret del 12 *germinal* de l'any II un cop les dues faccions més crítiques amb aquest comitè van ser executades o detingudes?

Resumint: d'haver dominat el Comitè de salvació pública a la Convenció hauria necessitat aquest comitè controlar el personal dels comitès, revocar certes comissions, justificar diàriament les seves accions o esperar el moment «propici» per tal de dur a terme la reforma més important del poder executiu? No serà que la Convenció amb 745 diputats era molt menys governable del que podríem pensar? No serà que els poders del Comitè de salvació pública eren extremadament fràgils?

Per altra banda, pel que fa a la imatge d'un Robespierre controlant el Comitè de salvació pública, ens hauríem de preguntar el següent: per què les dues úniques comissions que va demanar Robespierre el mes de desembre de 1793 van ser revocades pel Comitè de salvació pública després de ser establertes per

---

⁷⁷ Maria Betlem CASTELLÀ I PUJOLS, *op. cit.*, paràgrafs 25-32.

la Convenció? Quina mena d'autoritat tenia Robespierre sobre el Comitè de salvació pública quan aquest públicament revocava els seus projectes?

3.2. No a les comissions de Maximilien Robespierre: L'inici del seu declivi dins del Comitè de salvació pública?

No només els Indulgents i els Hébertistes van topar amb Barère i el Comitè de salvació pública, Robespierre també hi va topar. Malgrat ser membre d'aquest comitè des del 27 de juliol de 1793 i intervenir regularment a la Convenció i al Club dels Jacobins per defensar els seus treballs i les seves decisions, Robespierre va poder observar com, el desembre de 1793 i el gener de 1794, les seves propostes eren revocades pels seus camarades de comitè.

El 26 de desembre de 1793 Robespierre va poder escoltar a l'Assemblea com Barère es manifestava en contra de la comissió que havia demanat un dia abans per localitzar els mitjans per tal de posar en llibertat els patriotes que podien haver estat empresonats.⁷⁸ I menys de dues setmanes més tard, el 7 de gener de 1794, Robespierre va poder observar com el Comitè de salvació pública refusava nomenar els comissaris que havien de constituir la comissió que havia sol·licitat el 25 de desembre de 1793, la *Comissió encarregada de facilitar als defensors de la pàtria els mitjans necessaris per a gaudir dels avantatges que la llei els hi proporcionava*.⁷⁹

En concret, el dia 6 de gener de 1794, la Convenció havia demanat explícitament al Comitè de salvació pública que presentés el nom dels diputats que havien de formar part de la comissió proposada per Robespierre.⁸⁰ Però el Comitè de salvació pública va presentar-se davant dels diputats, l'endemà de la petició, per informar-los que en un termini de tres dies, els presentaria un informe per evitar el retard en l'execució de les lleis relatives als ajuts que es devien als pares dels defensors de la pàtria.⁸¹ Sobre la comissió que havia demanat Robespierre, o sobre el nom dels diputats que havien de formar part d'aquesta comissió, res en va dir el Comitè de salvació pública. I, ara per ara, cap informació ha estat localitzada sobre l'existència d'aquesta comissió.

Davant d'aquests fets, potser hauríem de començar a interrogar-nos sobre quina era la influència real de Robespierre dins el Comitè de salvació pública mesos abans de la caiguda dels Hébertistes i dels Indulgents. I també, donada la participació de Barère en la supressió d'una d'aquestes comissions, quina era la relació que Robespierre podia mantenir amb el diputat de Tarbes.

⁷⁸ Maximilien ROBESPIERRE, *op. cit.*, p. 283.

⁷⁹ *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 82, p. 299.

⁸⁰ « Procès-verbal de la séance du 17 nivôse l'an deuxième de la République française une & indivisible », *op. cit.*, p. 8.

⁸¹ « Procès-verbal de la séance du 18 nivôse l'an deuxième de la République française une & indivisible », *op. cit.*, p. 41.

Fins ara, el lideratge de Robespierre dins del Comitè de salvació pública començava a ser qüestionat després de l'execució dels Hébertistes i dels Indulgents, sobretot, perquè l'eliminació d'aquestes dues faccions es vinculava sempre amb la seva persona. Però potser caldria contemplar la possibilitat de que Robespierre no tingués una posició del tot dominant dins del Comitè de salvació pública en el moment en que aquestes dues faccions van ser aniquilades. Una posició no dominant que podria explicar el perquè de l'execució dels Hébertistes i dels Indulgents, i el perquè del comentari següent de Danton abans de ser executat:

La République les écrasera, disait-il. Si je pouvais laisser mes jambes au paralytique Couthon et ma virilité à l'impuissant Robespierre, cela pourrait encore marcher quelque temps. Quant à moi, ajoutait-il, je ne regrette pas le pouvoir, car, dans les révolutions, la victoire reste aux plus scélérats.⁸²

No podem passar per alt les resistències de Robespierre a enviar als Indulgents al tribunal revolucionari, ni tampoc que els Hébertistes van ser detinguts la nit del 13 al 14 de març, just el mateix dia que Robespierre s'havia incorporat a la Convenció després d'un mes d'absència per malaltia. Podem forçar les peces del puzzle i suposar que Robespierre ho va organitzar tot des del seu retir, o bé podem començar a plantejar-nos que tal vegada la lluita de faccions no va passar per una única coordinada: Indulgents – Robespieristes – Hébertistes, sinó per més d'una, com ara: Indulgents – *Bareristes* – Hébertistes.

3.3. Noves distàncies: Maximilien Robespierre *versus* Bertrand Barère

L'estudi de les comissions establertes sota la Convenció ens ha permès d'observar que les distàncies entre Robespierre i Barère no haurien començat a eixamplar-se poc després de la caiguda de les faccions, sinó setmanes abans, entre finals de la tardor de 1793 i inicis de l'hivern de 1794.

Sense haver elaborat una recerca específica en aquest sentit, hem localitzat uns quants fets que ens semblen il·lustratius d'aquest distanciament. Fets que van tenir lloc en el marc del Club dels Jacobins i van donar-se entre el 28 de novembre de 1793 i el 8 de gener de 1794. Fets que van tenir molt a veure amb les tensions existents entre Philippeaux i Barère per una banda, i entre aquest últim i Desmoulins per una altra. Fets que van posar de manifest els esforços fets per Robespierre per no agreujar les tensions entre faccions, així com el silenci d'aquest diputat davant les crítiques punyents que Barère rebia tant per part de Philippeaux com per part de Desmoulins.

---

82 Alphonse de LAMARTINE, *op. cit.*, p. 741.

Primer fet: el dia 8 de *frimaire* de l'any II (28 de novembre de 1793) Robespierre va negar-se a participar al Club dels jacobins en un debat sobre la suposada feblesa de Barère, quan temps enrere, l'havia defensat de les crítiques que rebia.⁸³

Il n'est pas question de Barère ; si l'on discutoit ici Barère, je demanderais que la discussion s'ouvrit d'une autre manière, et j'y voudrais rester étranger.⁸⁴

Segon fet: el dia 3 de *nivôse* de l'any II (23 de desembre de 1793) Robespierre va assenyalar que les crítiques fetes per Philippeaux sobre el Comitè de salvació pública, arran de les accions de Ronsin i Rossignol en el departament de la Vendée, es devien més a un excés de passió que a una dolenta intenció.

S'il est question ici d'une querelle individuelle, si Philippeaux n'a obéi qu'à des passions particulières, si l'amour-propre a été mis en jeu, il doit faire le sacrifice de son opinion ; mais si une passion plus violente, l'amour de la patrie et de la liberté, l'a engagé à dénoncer à l'univers entier le Comité de salut public, alors ce n'est plus une querelle d'individu à individu, c'est le gouvernement, ce sont des hommes calomnies, et abhorrés par les puissances étrangères qu'on attaque, et la Société doit entendre un homme, qui j'aime à le croire, n'a eu que de bonnes intentions.⁸⁵

Aquest mateix dia, Couthon va recolzar una proposta de Danton d'establir dins del Club dels Jacobins la comissió volguda per Philippeaux. El Club va acceptar la proposta i es va posar en peu una comissió que la Convenció nacional havia avortat a instàncies d'un projecte de decret presentat per Barère. Posaven els jacobins en entredit la voluntat de la Convenció nacional i d'una part del Comitè de salvació pública?

Couthon – Je demande à Philippeaux s'il croit dans son âme et conscience qu'il y a une trahison dans la guerre de la Vendée (*Oui !* répond Philippeaux) Alors, je demande aussi la nomination d'une Commission.⁸⁶

Terçer fet: el dia 16 de *nivôse* de l'any II (5 de gener de 1794), Robespierre va demanar que Philippeaux fos escoltat, moments després d'una intervenció feta per Collot d'Herbois, company seu dins del Comitè de salvació pública, per tal d'expulsar-lo del Club.

Robespierre. La motion faite par Danton étoit très-sage. Philippeaux témoigne un juste mécontentement de n'avoir point été entendu, il faut qu'il parle le premier à la prochaine séance. Ce seroit compromettre la Société que de prononcer sur un individu sans l'avoir entendu.⁸⁷

Quart fet: el dia 18 de *nivôse* de l'any II (7 de gener de 1794) davant de la negativa de Philippeaux de parlar al Club dels Jacobins i davant de la publicació per part d'aquest del discurs que havia preparat, mitjançant el qual

83 Maximilien Robespierre, *op. cit.*, p. 96.

84 Id., p. 215.

85 Id., p. 267.

86 Id., p. 576-577.

87 Maximilien ROBESPIERRE, *op. cit.*, p. 298.

denunciava indirectament a Barère per haver suprimit la comissió que havia demanat,⁸⁸ Robespierre va demanar de no parlar més sobre Philippeaux i de fer-ho sobre els crims del govern britànic.⁸⁹ Una mesura de distracció per no agreujar més les tensions?

Cinquè fet i últim: el dia 19 de *nivôse* de l'any II (8 de gener de 1794) davant de la publicació del nº 5 de *Le Vieux Cordelier*, on Desmoulins acusava a Barère de *girouette* i de fals revolucionari, Robespierre va intervenir per assenyalar que no calia llegir aquest número, ni discutir més sobre Desmoulins. Per Robespierre calia centrar el debat en Pitt i Cobourg, els veritables responsables de les faccions existents. Una altra maniobra de distracció?

Ce n'est donc pas Camille Desmoulins qu'il importe de discuter, mais la chose publique, la Convention elle-même qui est en butte aux intrigues du parti de l'étranger qui cause tous les maux dont nous sommes victimes, qui dicte la plus grande partie des erreurs, des exagérations dont nous sommes environnés.⁹⁰

Quarta part

La caiguda dels Hébertistes i dels Indulgents

4.1. La caiguda dels Hébertistes: Maximilien Robespierre o Bertrand Barère?

La nit del 13 al 14 de març de 1794, Hébert, Vincent, Momoro i Ronsin van ser detinguts. L'informe de Charmont del dia 10 de març de 1794 es confirmava:

Les Hébertistes ne se tiennent pas pour vaincus, ils assuraient encore aujourd'hui, quoique Collot leur eût bien fait des représentations sur cet objet, qu'ils ne s'en départiraient pas d'un iota. Cependant on assurait, dans un endroit particulier, qu'avant peu, Hébert et une partie de sa clique seraient mis en état d'arrestation, que le Comité de salut public était après ses troupes.⁹¹

Què havia passat, doncs, perquè el Comitè de salvació pública prengué una decisió semblant? L'amenança sobre el govern revolucionari s'havia fet més gran? Què podien haver fet o dit els Hébertistes per què fossin detinguts?

Primera resposta possible: el dia 4 de març de 1794 (14 de *ventôse* de l'any II) el Club dels Cordeliers va cobrir amb un vel la Declaració de Drets de

---

88 En el discurs que Philippeaux va fer imprimir comentava el següent: « J'avais demandé, le premier brumaire, une commission pour les approfondir ; les coupables se jugeant eux-mêmes, l'ont étouffée dès sa naissance. Vous mêmes, Citoyens, en avez établi une autre, je m'y suis présenté tous les jours ; je mettois le plus vif empressement à vous convaincre par son organe, hé bien, elle est supprimée ! Citoyens, que me reste-t-il à faire maintenant, et qu'ont à faire mes antagonistes ? Ce qui me reste à faire, est de demander s'il existe en France une justice nationale contre les barbares qui ont fait assassiner patriotiquement 100.000 républicains. », Pierre PHILIPPEAUX, *op. cit.*, p. 2.

89 Maximilien ROBESPIERRE, *op. cit.*, p. 303.

90 Maximilien ROBESPIERRE, *op. cit.*, p. 312.

91 Jacques DE COCK, *Les Cordeliers dans la Révolution française, textes & documents*, Fantasques éditions, Lyon, 2002, vol. 2, p. 1521.

drets de l'home i del ciutadà. Un gest que podria indicar, segons paraules de Françoise Brunel, la necessitat de recórrer, contra la Convenció, a l'article 35:

Quand le gouvernement viole les droits du peuple, l'insurrection est pour le peuple le plus sacré des droits et les plus indispensable des devoirs.⁹²

El vel no va cobrir durant massa dies la Declaració de Drets, però l'avis de descontentament llençat contra el govern s'havia fet sentir amb força.

Segona resposta a tenir en compte: el dia 11 de març de 1794 (21 de *ventôse* de l'any II) es va produir una reconciliació entre Philippeaux, els Indulgents i el Club dels Jacobins per una banda, i Ronsin, els Hébertistes i el Club dels Cordeliers per una altra. És a dir, una reconciliació entre les dues faccions més crítiques amb el govern revolucionari i el Comitè de salvació pública.⁹³ Una reconciliació que tot i ser extremadament fràgil⁹⁴ va produir-se per a defensar la *chose publique*.

Ara bé, amb la reconciliació, els Indulgents i els Hébertistes què perseguien? Volien defensar la *chose publique* o fer front un comú contra el govern revolucionari? O senzillament, conspirar contra el Comitè de salvació pública? Albert Mathiez no va descartar la possibilitat d'una conspiració mentre escrivia sobre la lluita de faccions:

A moins de supposer que Danton était devenu subitement aveugle et sourd, il était averti de ce qui se préparait. Les 4 et 8 ventôse il avait manifesté l'intention, en termes menaçants, de demander des comptes au Comité. Brusquement il se tut. Faut-il supposer qu'il vit avec plaisir l'insurrection des Cordeliers et qu'il essaya de lier partie avec Ronsin pour renverser le gouvernement? Des indices nombreux et concordants laissent, croire que l'entente secrète que les Comités dénonçaient entre les deux branches de la conspiration n'était pas une imagination.⁹⁵

Tercera resposta a valorar: el dia 12 de març de 1794, els Cordeliers van fer reparèixer novament *L'Ami du Peuple*. El diari que Jean-Paul Marat havia publicat per a denunciar a tots aquells que atemptaven contra els drets sagrats dels homes:

Il mettra dans la rédaction de ce journal tout le zèle qui caractérise les vrais républicains. Connu par sa haine contre les rois, par la rigidité de ses principes, le Club des Cordeliers, marcha toujours d'un pas égal avec celui qui provoqua et accéléra la chute du trône. Comme cet imperturbable ami de la liberté, la société dénoncera à l'opinion publique les abus et les attentats commis ou qu'on voudrait commettre contre les droits sacrés de l'homme; comme lui aussi, elle fera connoître les intrigans, poursuivra les conspirateurs et les traîtres jusques dans leurs repaires secrets.⁹⁶

92 Françoise BRUNEL, *op. cit.*, p. 22.

93 Jacques DE COCK, *op. cit.*, p. 1522.

94 *Id.*, p. 1523.

95 Albert MATHIEZ, *La révolution française, op. cit.*, p. 177-178.

96 *Id.*, p. 1525.

Marat s'havia caracteritzat per a perseguir els conspiradors i els Cordeliers volien imitar-lo. En primer lloc, denunciant els mandataris infidels, els diputats, que pretenien atemptar contra la pàtria:

Elle dira la vérité avec énergie, démasquera avec courage les malveillants, de quelque voile qu'ils se couvrent; elle atteindra plus particulièrement encore les mandataires infidèles, qui ont trahi ou voudroient trahir la patrie, soit en attaquant les principes sacrés de la liberté, soit en conspirant pour perdre ses courageux défenseurs.⁹⁷

En segon lloc, mostrant al poble quins decrets dels adoptats per la Convenció podien trair-lo:

Elle saura donc, en attaquant, en foudroyant par l'opinion tout despotisme, mettre le peuple en garde contre tous décrets qui ne seroient que le fruit de l'intrigue, des passions, ou de l'esprit de domination; elle tracera la ligne des vertus républicaines, dont Marat nous a donné l'exemple.⁹⁸

Davant de tot això, hi havia cap perill més gran per un govern revolucionari que sentir-se amenaçat per un diari que pretenia vigilar la conducta dels seus homes i el contingut dels seus decrets? Podia permetre's el govern revolucionari que la reparició de l'*Ami du Peuple* s'unís a les crítiques que Hébert i Desmoulins feien sentir (el primer des del seu *Le Père Duchesne* i el segon des del seu *Le Vieux Cordelier*)?

Quarta resposta a tenir present: el dia 12 de març de 1794 (22 *ventôse* de l'any II), Hébert va denunciar obertament una nova facció i a continuació va denunciar Barère:

Un membre monte à la tribune et dénonce la faction qui s'élève au sein de la convention. Hébert prend la parole et parle aussi de la nouvelle secte qui voudroit diviser la représentation nationale. Il dénonce particulièrement Barrere qu'il regarde comme un homme astucieux, il lui reproche d'avoir quelques jours après la journée du 31, blâmé les opérations de ce jour mémorable. Il considere ensuite les individus de la convention tels que Chabot, etc. Sous divers rapports et a des époques différentes. Une partie de la faction dénoncée aux patriotes ne vouloit pas que la tête de Brissot tombât; après la mort de ce scélérat. On fit des motions tendantes à éterniser l'anarchie au sein de la convention, on perçut l'or de l'étranger pour la diviser, etc., etc.⁹⁹

Amb unes paraules així, estava denunciant Hébert la mateixa conspiració que Desmoulins havia denunciat feia uns mesos en el tercer número del seu *Le Vieux Cordelier*, conspiració que setmanes més tard denunciaria sota el nom de [B...isme] en el darrer número que va poder escriure?

A mitjans de març de 1794 dues amenaces semblaven prendre força. Una sobre el govern revolucionari¹⁰⁰ i l'altra sobre Barère. Quina de les dues va

97 Id., p. 1525.

98 Id., p. 1525.

99 Id., p. 1530.

100 Sobre aquesta amenaça que requeia sobre el govern revolucionari per part de les dues faccions, Robert R. Palmer va dir-ne el següent: « Agissant avec précaution et toujours à la dérobée, ces deux fac-

provocar la detenció dels Hébertistes? L'amenaça sobre el govern revolucionari? L'amenaça sobre Barère? Cap de les dues? O totes dues?

O dit d'una altra manera, què va dur a l'execució dels Hébertistes? Haver cobert amb un vel la Declaració de Drets de l'home i del ciutadà? Haver-se reconciliat amb els Jacobins? Haver fet reaparèixer l'*Ami du peuple*? O haver amenaçat a Barère? Tots aquests fets? O cap d'aquests en concret?

El que sembla evident de tot plegat és que, el dia abans de ser detingut, Hébert va denunciar a Barère i no pas a Robespierre, i va denunciar una conspiració liderada pel primer i no pas pel segon. És més, davant de les acusacions que va rebre per part d'un periodista d'haver denunciat a Robespierre, Hébert va demanar explícitament a la Societat dels Cordeliers que confirmés que ell no havia denunciat en cap sessió precedent al diputat d'Arras.

Hébert fait remarquer le crime du journaliste qui lui impute d'avoir dénoncé Robespierre dans une précédente séance, afin de mettre les patriotes en opposition les uns avec les autres, et demande que la société atteste que jamais il n'a prononcé ce nom là lui imputant des actions [...].¹⁰¹

Si la lluita entre els Hébertistes i Robespierre hagués estat tan important com per acabar portant als primers a la guillotina, per què Hébert va atacar en la seva última intervenció a Barère enlloc de Robespierre? Així com també, per què va ser tant important pel primer que la Societat dels Cordeliers assenyalés que ell no havia parlat en contra de Robespierre el dia 4 de març? Hi havia per tant una conspiració per enfrontar Hébert amb Robespierre i viceversa? Hébert així ho creia. Perquè no tan sols ho va comentar el dia 12 de març de 1794 moments abans de ser detingut; ho va comentar també, segons Lamartine, mesos abans, el dia 21 de novembre de 1793:

La politique de tous les tyrans, dit Hébert, est de diviser pour régner. Celle des patriotes comme nous est de se rallier pour écraser les tyrans. Déjà je vous ai avertis que des intrigants cherchaient à nous envenimer les uns contre les autres. On cite des expressions de Robespierre contre moi. On me demande tous les jours comment je ne suis pas encore arrêté. Je réponds: "Est-ce qu'il y aurait encore une Commission des douze?"¹⁰²

Hi hagués o no hi hagués una conspiració per enfrontar Robespierre amb les diferents faccions, hauria instigat Robespierre la caiguda dels Hébertistes quan aquests i els jacobins semblaven disposats a reconciliar-se, tal i com ell

---

tions, essayaient de renverser les décemvirs, chacune dans l'espoir de leur succéder un jour au pouvoir. Plusieurs représentants de l'une et de l'autre de ces factions avaient réclamé, avec les précautions oratoires qui convenaient, que l'on appliquât enfin la Constitution de juillet. Une telle mesure aurait abouti à la dissolution du Comité de salut public et au démantèlement de l'ensemble du gouvernement révolutionnaire, et reconduirait directement le pays au chaos. La France ne pouvait être gouvernée par une constitution républicaine tant que la guerre n'aurait pas pris enfin et que les révolutionnaires les plus exaltés n'auraient pas été éliminés ou débarrassés de leur illusions. Avant la constitution devait passer la Terreur. », Robert R. PALMER, *op. cit.*, p. 234.

¹⁰¹ Id., p. 1529.

¹⁰² Alphonse de LAMARTINE, *op. cit.*, p. 697.

havia demanat a inicis del mes de gener de 1794?¹⁰³ O hauria propiciat la seva caiguda des de la seu retir, malalt des del 7 de febrer?¹⁰⁴

La reconciliació dels Hébertistes i dels Dantonistes beneficiava a la Revolució, però beneficiava a Barère? A l'artífex d'un poder executiu diametralment oposat al Consell executiu que volia Hébert? Al constructor d'un Comitè de salvació pública que incrementava competències davant d'un grup de diputats que no volien un comitè tan poderós?

Davant de tots aquests fets, o bé podem continuar observant a Robespierre en el bell mig de les lluites de faccions per alguns dels discursos que va fer, o bé podem començar a observar que altres enfrontaments mereixen ser tinguts en compte alhora d'analitzar la caiguda dels Hébertistes i dels Indulgents.

4.2. Una defensa al projecte de Barère: Saint Just i el seu informe del 23 de ventôse de l'any II

Hores abans de la detenció dels Hébertistes, Saint-Just va presentar-se a la Convenció amb un informe i un projecte de decret per ser llegits. Un conjunt de pàgines que, discutides prèviament en el Comitè de salvació pública, no deixaven lloc a dubtes de les intencions d'aquest comitè.

En primer lloc, calia deixar clar que les divisions existents eren provocades pel govern anglès. La comunitat revolucionària no es trencava per ella mateixa, per discrepàncies internes sobre com encaminar el projecte revolucionari. Es trencava per la voluntat d'uns pocs que, estrangers a la comunitat, anglesos principalment, pretenien corrompre-la. I així, Saint-Just, reprent antics discursos de Robespierre, va expressar-se amb el vist-i-plau del Comitè de salvació pública:

Le premier auteur du complot est le gouvernement anglais. Voici quelques paroles proférées dans le conseil d'État, deux jours avant la rentrée du Parlement : « Si nous faisons la guerre, le gouvernement convulsif de la France prendra de nouveaux moyens d'autorité de notre résistance ; si nous faisons la paix, elle aura la guerre civile : corrompons cette République. » On ajouta même : « Que toutes nos séances s'ouvrent par ces mots : corrompons cette République. » [...]. Le gouvernement anglais a pris ce double parti, et de préparer vivement la guerre en apparence, et de mettre le feu aux passions de tous les hommes ambitieux, avides et corrompus.¹⁰⁵

¹⁰³ El dia 7 de gener de 1794 (18 de nivôse de l'any II) Robespierre va pronunciar el següent discurs: « Il ne me reste qu'à inviter les citoyens qui ont jusqu'à présent défendu la liberté, et qui ont terrassé les factions, les représentants qui sont investis de la confiance nationale, et à qui les tyrans eux-mêmes ont rendu hommage, je les conjure, dis-je, de se rallier aux principes, et de ne suivre que les règles de la justice. Je demande qu'écartant les petits incidens, on mette consamment à l'ordre du jour, après la séance de demain, *les crimes du gouvernement anglais, et les vices de la constitution Britannique.* », Maximilien ROBESPIERRE, *op. cit.*, p. 305.

¹⁰⁴ Jean Jaurès ens diu que Robespierre es va retirar del Club dels Jacobins des del 7 de febrer al 13 de març de 1794 També ens indica que no va intervenir a la Convenció nacional des del 10 de febrer al 15 de març de 1794. Jean JAURÈS, *Histoire socialiste de la Révolution française. t. VI. Le gouvernement révolutionnaire*, Paris, Messidor/Éditions sociales, p. 356-357.

¹⁰⁵ SAINT-JUST, *op. cit.*, p. 724.

En segon lloc, calia posar de manifest que no es permetria trencar amb l'ordre polític, econòmic i social existent:

Si vous voulez faire contre l'ordre présent des choses ce que le peuple a fait contre la tyrannie, vous êtes de méchants qu'il faut démasquer.¹⁰⁶

S'atacava amb aquesta advertència només als Hébertistes? No. L'informe llegit per Saint-Just advertia tant als Hébertistes com els Indulgents. I en aquest sentit, tant ho va deixar de manifest Jean Jaurès en els seus escrits:

Le discours de Saint-Just était une sorte d'acte d'accusation collectif où Danton était enveloppé comme Hébert¹⁰⁷

Com Albert Mathiez un temps més tard:

Munis de ces indices, les Comités résolurent d'agir sans retard pour tuer le complot dans l'œuf. Billaud-Varenne, de retour de sa mission à Port-Malo, Couthon et Robespierre, qui sortaient de maladie, assistèrent à leur séance du 22 ventôse où furent approuvées les conclusions du rapport d'accusation que Saint-Just présenta le lendemain contre les deux factions qui faisaient le jeu de l'ennemi.¹⁰⁸

De fet, l'informe de Saint-Just no passava per alt la reconciliació entre els Hébertistes i els Indulgents, o dit d'altra manera, el complot que Albert Mathiez va citar posteriorment en les seves pàgines:

La faction des indulgents, qui veulent sauver les criminels, et la faction de l'étranger, qui se montre hurlante, parce qu'elle ne peut faire autrement sans se démasquer, mais qui tourne la sévérité contre les défenseurs du peuple ; toutes ces factions se retrouvent la nuit pour concerter leurs attentats du jour ; elles paraissent se combattre, pour que l'opinion se partage entre elles ; elles se rapprochent ensuite, pour étouffer la liberté entre deux crimes¹⁰⁹

O expressat de manera diferent:

J'ai parcouru notre situation générale, et développé les causes secrètes qui sans cesse altèrent la vigueur du corps social ; nous avons parcouru par la pensée tous les chemins secrets par lesquels la conjuration a marché. Un pressentiment était dans l'opinion publique, qu'un grand complot était ourdi ; les convulsions des coupables depuis quelques jours, qui semblent éperdus de la froideur, et du maintien du gouvernement, les nuages répandus sur les fronts suspects, tout présage l'exemple qui sera bientôt donné du supplice des criminels.¹¹⁰

Davant de tot això, per què volien conspirar els Hébertistes i els Indulgents? Per què volia l'estranger corrompre la comunitat? Segons el contingut del informe, per tal d'imposar un *chef unique*, un sol home al cap del govern.

---

106 Id., p. 726-727.

107 Jean JAURÈS, *op. cit.*, p. 376.

108 Albert MATHIEZ, *La révolution française, op. cit.*, p. 175-176.

109 SAINT-JUST, *op. cit.*, p. 729.

110 Id., p. 733.

Chargés par vous du soin de veiller sur le bonheur de la patrie, nous avons tous mis en usage pour pénétrer les desseins de nos ennemis. Leur projet est donc, puisqu'ils n'ont pu nous empêcher de vaincre, de confondre toutes nos idées de droit public, de nous donner des mœurs lâches, de nous inspirer une cupidité effrénée, afin qu'engourdis par les vices, las des affaires et entraînés vers les jouissances, la nécessité d'un chef se fit sentir par la paresse universelle, et que, tout étant préparé, le chef fût porté en triomphe ; et cette idée d'un chef a saisi l'espoir ridicule de quelques personnages qui croient déjà se voir sur le pavois. La patrie est déjà partagée entre les conjurés, flattés tous par l'espoir d'une grande fortune.¹¹¹

En tercer lloc, per Saint-Just i el Comitè de salvació pública convenia reforçar el govern revolucionari:

Affermissez le gouvernement républicain : c'est aujourd'hui l'intérêt le plus cher du peuple et de la liberté.¹¹²

Les crítiques a tota facció que pogués anar en contra del govern, citades àmpliament en l'informe, i el projecte de decret que l'acompanyava, no perseguien altre objectiu que protegir el govern revolucionari de les amenaces presents. En aquest sentit, l'article primer del projecte de decret llegit per Saint-Just semblava dirigir contra la reconciliació que hi hagué entre els Hébertistes i els Indulgents i la seva suposada conspiració:

Art. 1er. Le tribunal révolutionnaire continuera d'informer contre les auteurs et complices de la conjuration ourdie contre le peuple français et sa liberté ; il fera promptement arrêter les prévenus, et les mettra en jugement.¹¹³

L'article segon semblava fer front a totes aquelles idees que podien proposar una forma de govern diferent a l'actual. Tal vegada un consell executiu provisional seguint les directrius de la Constitució de 1793 tal i com proposaven els Hébertistes?

Art. 2. Sont déclarés traîtres à la patrie, et seront punis comme tels, ceux qui seront convaincus d'avoir, de quelque manière que ce soit, favorisé, dans la République, le plan de corruption des citoyens, de subversion des pouvoirs et de l'esprit public ; d'avoir excité des inquiétudes, à dessein d'empêcher l'arrivée des denrées à Paris ; d'avoir donné asile aux émigrés ; ceux qui auront tenté d'ouvrir les prisons ; ceux qui auront introduit des armes dans Paris, dans le dessein d'assassiner le peuple et la liberté ; ceux qui auront tenté d'ébranler ou d'altérer la forme du gouvernement républicain.¹¹⁴

L'article tercer i el quart protegien tant la Convenció com el govern revolucionari. Implicava això només la institució o també els membres que en formaven part?

---

111 Id., p. 725.

112 Id., p. 732.

113 SAINT-JUST, *op. cit.*, p. 737.

114 Id., p. 737.

Art. 3. La Convention nationale étant investie par le peuple français de l'autorité nationale, quiconque usurpe son pouvoir, quiconque attente à sa sûreté ou à sa dignité, directement ou indirectement, est ennemi du peuple et sera puni de mort. Art. 4. La résistance au gouvernement révolutionnaire et républicain, dont la Convention nationale est le centre, est un attentat contre la liberté publique ; quiconque s'en sera rendu coupable, quiconque tentera, par quelque acte que ce soit ; de l'avilir, de la détruire ou de l'entraver, sera puni de mort.¹¹⁵

L'article cinc, protegint l'execució dels decrets de la Convenció i les decisions del Comitè de salvació pública, semblava dirigit expressament contra els objectius dels Hébertistes anunciats en la reaparició del nou diari de *l'Ami du Peuple*.

Art. 5. – Le Comité de salut public destituera, conformément à la loi du 14 frimaire, tout fonctionnaire public qui manquera d'exécuter les décrets de la Convention nationale ou les arrêtés du Comité, ou qui se sera rendu coupable de prévarication ou de négligence dans l'exercice de ses fonctions ; il le fera poursuivre selon la rigueur des lois et pourvoira provisoirement à son remplacement.¹¹⁶

Mentre que l'article sis establia quelcom de molt interessant. Tots aquells comissaris que estaven arreu del territori sense una autorització expressa del Comitè de salvació pública havien de deixar les seves funcions. Ara bé, una excepció apareixia: tots aquells comissaris en funcions nomenats per la Comissió de subsistències i la Comissió d'armes i pólvores continuarien les seves funcions.

Art. 6. – Les autorités constituées ne peuvent déléguer leurs pouvoirs ; elle ne pourront envoyer aucun commissaire au-dedans ni au-dehors de la République, sans l'autorisation expresse du Comité de salut public ; les pouvoirs ou commissions qu'elles peuvent avoir donnés jusqu'à ce moment sont annulés dès à présent ; ceux qui, après la promulgation du présent décret, oseraient en continuer l'exercice, seront punis de vingt ans de fers. Les agents des commissions des subsistances, et des armes et poudres, continueront provisoirement leurs fonctions.¹¹⁷

Resulta francament interessant observar com en un projecte de decret de tretze articles per a protegir el govern revolucionari, un dels articles protegís específicament els homes de les dues comissions executives que, sota la vigilància del Comitè de salvació pública, intervenien sobre el Consell executiu provisional. L'agència suprema d'execució que lentament dissenyava Barère des del Comitè de salvació pública apareixia protegida fins i tot en un projecte de decret que, més enllà d'establir les bases per a perseguir les faccions, es trobava pensat per a defensar (o blindar) el govern revolucionari.

No podem passar per alt que si el govern revolucionari queia, *l'agència suprema d'execució* dissenyada per Barère desapareixia. El manteniment d'una institució era vital pel manteniment d'un projecte que, en el bell mig de la

---

115 Id., p. 737.

116 Id., p. 737.

117 SAINT-JUST, *op. cit.*, p. 737-738

lluita de faccions, s'accelerava. Saint-Just va pronunciar el seu discurs el dia 13 de març de 1794. Només nou dies després de posar-se en peu la Comissió de transports militars (la tercera comissió executiva de les quatre que hi hagué) i només dos dies després d'establir-se la Comissió de treballs públics (la quarta i última en establir-se). Aprofitava Barère que la Convenció es trobava en plena discussió sobre la lluita de faccions per accelerar la configuració de la nova *agència suprema d'execució*?

4.3. La caiguda dels Indulgents: Maximilien Robespierre o Bertrand Barère?

Divuit dies després de la detenció dels Hébertistes, i només una setmana després de la seva execució, els Indulgents van ser detinguts. Se'ls va acusar de ser uns conspiradors en un discurs que novament va ser elaborat i llegit a la Convenció per Saint-Just. S'havia convertit aquest jove diputat en l'encarregat d'elaborar els informes contra les faccions que podien atemptar contra el govern revolucionari (ja que l'informe que va posar punt i final a la facció girondina també havia sigut fet i llegit per ell)?¹¹⁸ Operava sense problemes ni rivalitats una exacta divisió de funcions dins del Comitè de Salvació pública?¹¹⁹ O bé hi havia certs informes que podien ser encarregats expressament a algú? I si era així, qui decidia quins informes havien de ser fets per cada un dels membres integrants del comitè? Un membre en concret o entre tots ho decidien?¹²⁰

El fet és que una part no menyspreable de la historiografia de la Revolució francesa ha considerat que Robespierre va incitar la caiguda dels Indulgents, després d'haver incitat la caiguda dels Hébertistes. Fins i tot s'ha arribat a sostenir que Robespierre va inspirar-li a Saint-Just el contingut de l'informe que va redactar en contra dels Indulgents.¹²¹ I això ha provocat que el paper

---

118 Bernard VINOT, « Saint-Just, Louis Antoine de », *Dictionnaire historique de la Révolution française*, op. cit., p. 948. Per llegir l'informe consulteu : « Rapport fait au nom du Comité de salut public sous les trente-deux membres de la Convention détenus en vertu du décret du 2 juin, présenté à la Convention nationale dans la séance du 8 juillet 1793 », SAINT-JUST, op. cit., p. 457-478.

119 Sobre la repartició de funcions dins del Comitè de salvació pública, veure: Julien BOUDON, op. cit., p. 363-373.

120 Pel que sembla a mitjans de l'any II el Comitè de salvació pública no comptava amb cap despatx per organitzar la feina que havia de fer. És a dir, no comptava amb un president, un vice-president i uns secretaris, organització amb la que sí que comptaven altres comitès de la Convenció nacional. Segons Raphaël Matta-Duvignau, només durant els seus inicis, i després sota la reacció thermidoriana, el Comitè de salvació pública va tenir un despatx per organitzar les seves tasques. Raphaël MATTA-DUVIGNAU, *Gouverner, administrer révolutionnairement: le comité de salut public (6 avril 1793 – 4 brumaire an IV)*, Paris, L'Harmattan, 2013, p. 113.

121 Unes notes publicades per Albert Mathiez l'any 1918 van posar en entredit que Robespierre hagués inspirat el discurs de Saint-Just. Segons, Albert Mathiez, Robespierre hauria corregit un primer discurs que Saint-Just havia elaborat. Maximilien ROBESPIERRE, « Les notes de Robespierre contre les Dantonistes. Essai d'édition critique par Albert Mathiez », *Œuvres de Maximilien Robespierre, Compléments (1784-1794)*, t. XI, édition présentée et annotée par Florence Gauthier, Paris, Société des études robespierristes, 2007, p. 421 i p. 448-449.

que pogueren tenir altres personatges com Barère en la lluita de faccions i en la seva posterior eliminació hagi passat molt més desapercebut, malgrat alguns historiadors i contemporanis als fets ocorreguts hagin posat de manifest el rol jugat pel diputat de Tarbes.

Segons Robert Launay, biògraf de Barère, el dia 22 de març de 1794, en ple judici contra els Hébertistes i a dos dies per executar-los, Barère va començar a preparar l'acusació contra els Indulgents.

Barère, le 2 germinal (22 mars), dans un projet d'adresse au peuple français amorça, si l'on peut dire, l'accusation contre les Indulgents. Aucun doute possible : leur tour allait venir après celui des sanguinaires.¹²²

Temps enrere, la implicació de Barère en la caiguda dels Indulgents també semblava evident per Jules Michelet:

Contre Danton, Desmoulin, ont pu mentir à leur aise les oracles toujours consultés, un Barère qui les livra, un Souberbielle qui les jugea.¹²³

Com ho semblava també pels propis imputats. Segons Robert Launay, Danton, enmig del seu procés, hauria exclamat el següent:

C'est Barère qui est patriote à présent et Danton aristocrate ! La France ne croira pas longtemps cela !¹²⁴

Desmoulin, per la seva banda, no va poder evitar de deixar per escrit la implicació de Barère en la seva caiguda, hores després de que Saint-Just l'hagués acusat a ell i als seus companys de conspiració:

Faudra-t-il des témoins pour prouver que le tartuffe, que le scélérat Barrère étoit président des Feuillants, tuteur de Pamela ; qu'il a proposé la commission des 12 ; que Sempronius Gracchus Vilate, ici juré, est bien connu pour l'espion de Barrère ; que Barrère loge dans le pavillon de Flore ; qu'il venoit chez moi me caresser, me flargonner, et disoit en sortant à Rousselin : il faut que nous ayons sous 8 jours les têtes de Danton, Camille Desmoulin, Philippeaux...¹²⁵

Danton, Desmoulin, Philippeaux. Per què aquests tres individus haurien estat l'objectiu de Barère? Tal vegada per què Desmoulin i Philippeaux portaven mesos atacant-lo? Tal vegada perquè, com Alphonse Aulard va indicar en el seu moment, aquests tres diputats, juntament amb d'altres, volien fóra del Comitè de salvació pública a Barère, Collot d'Herbois i Billaud-Varenne?¹²⁶

122 Robert LAUNAY, *Barère l'Anacréon de la guillotine*, Paris, Tallandier, 1989, p. 147-148

123 Jules MICHELET, *Histoire de la Révolution française*, Paris, Robert Laffont, 1979, t. II, p. 743.

124 Robert Launay, *op. cit.*, p. 150-151

125 Camille DESMOULINS, *Correspondance inédite de Camille Desmoulin, député à la Convention nationale*, publiée par M. Matton aîné, Paris, Ebrard, Librairie-éditeur, 1836, p. 237-238.

126 Més recentment, David Andress també ha comentat que Danton volia expulsar a Collot d'Herbois i Billaud-Varennes del Comitè de salvació pública. David ANDRESS, *El Terror. Los años de la guillotina*, Barcelona, Edhasa, 2011, p. 416.

M. Aulard explica dans quelles circonstances l'ancien « procureur de la lanterne » en vint à publier son *Vieux Cordelier*. Une intrigue s'ourdissait contre le Comité de Salut Public. Fabre d'Églantine, Phelippeaux, Dubois-Crancé, Merlin (de Thionville), Bourdon (de l'Oise) songeaient à en écarter Barère, Collot d'Herbois et Billaud-Varenne, pour y faire entrer Danton. C'est pour soutenir leur manœuvre que Desmoulins, gagné sincèrement aux idées de miséricorde, entreprit sa campagne.¹²⁷

O tal vegada, per què el dia 22 de *frimaire* de l'any II, a punt van estar de renovar els membres del Comitè de salvació pública? Bourdon de l'Oise i Merlin de Thionville van demanar la renovació d'aquest comitè quan Barère es va presentar a la Convenció per prorrogar un mes més els poders d'aquest comitè. Segons l'informe fet pel *Journal de Perlet* la situació s'hauria donat de la següent manera:

Barère. Les pouvoirs du comité de salut public sont expirés depuis deux jours. Je vous propose de les renouveler. Quelques membres demandent qu'ils soient encore prorogés pour un mois. Bourdon de l'Oise s'y oppose. Il y a, dit-il, dans ce comité, certains membres qui ne plaisent pas à toute la Convention. Il faut les remplacer. Merlin (de Thionville) propose le renouvellement par tiers tous les mois.¹²⁸

La renovació del comitè de salvació pública no va tenir lloc. Ara bé, de tenir lloc, Barère, un dels líders menys indiscutibles d'aquest comitè,¹²⁹ hauria vist el seu càrrec perillar, així com també l'*agència suprema d'execució* que estava dissenyant. I això perquè el dia 22 de *frimaire* de l'any II, 12 de desembre de 1793, només hi havia en peu una de les quatre comissions que van acabar establir-se: la comissió de subsistència i aprovisionaments establerta el 22 d'octubre de 1793.

L'enfrontament que Alphonse Aulard va observar entre Danton, Desmoulins i Philippeaux per una banda, i Barère, Collot d'Herbois i Billaud-Varenne, per una altra, es trobaria confirmat pel mateix Danton, si donem validesa a un paràgraf de Michelet sobre el procés dels Indulgents.

Danton dit, en son nom, au nom de Desmoulins et de Philippeaux, qu'on les avait accusés parce qu'ils allaient accuser, qu'ils demandaient que l'Assemblée nommât une commission *qui reçut leur dénonciation contre la tyrannie des comités*, qu'ils appelaient comme témoins seize membres de la Convention. Herman, Fouquier et Fleuriot, épouvantés et du discours et de l'attitude du peuple, se turent et levèrent la séance (le soir du 3 avril).¹³⁰

Davant de tot això, davant d'una lluita que podria donar-se entre Desmoulins, Philippeaux i Danton per una banda, i Barère, Collot d'Herbois i Billaud-Varenne per una altra, a on cal situar Robespierre? Podem continuar

127 Robert LAUNAY, *op. cit.*, p. 141.

128 *Archives parlementaires, op. cit.*, t. 81, p. 367.

129 Guillaume Mazeau així ho ha assenyalat en un article recent que ha publicat sobre Robespierre: « L'homme central du comité, c'est en réalité Bertrand Barère : seul membre à être physiquement présent pendant un an et demi aux réunions, il peut compter sur le soutien du « tiers parti », composé de députés cherchant à occuper le centre de la vie politique », Guillaume MAZEAU, « Robespierre dictateur ? », *Robespierre. Portraits croisés*, Paris, Armand Colin, 2012, p. 181.

130 Jules MICHELET, *op. cit.*, p. 746-747.

deixant-lo en un espai central? En el bell mig de la lluita de faccions, quan els mateixos protagonistes del període van observar les resistències de Robespierre a acusar els Indulgents? Billaud-Varenne així ho va mencionar el dia 9 de *thermidor* de l'any II:

La première fois que je dénonçai Danton au comité, Robespierre se leva comme un furieux, en disant qu'il voyait mes intentions, que je voulais perdre les meilleurs patriotes... Tout cela m'a fait voir l'abîme creusé sous nos pas.¹³¹

Anys més tard, Albert Mathiez, sobre el comentari de Billaud-Varenne de manant la detenció de Danton, comentaria el següent:

Est-ce à la suite de cette alerte que Billaud demanda à ses collègues des Comités l'arrestation de Danton, qui était, leur dit-il, le point de ralliement de tous les contre-révolutionnaires ? Seules les résistances de Robespierre qui répugnait à livrer ses anciens compagnons d'armes retardèrent de quelques jours la mesure inévitable.¹³²

Per altra banda, en el seu discurs testament, del 8 *thermidor* de l'any II, Robespierre no va deixar dubtes sobre el fet que a finals del mes de juliol de 1794 continuava considerant a Chaumette, Hébert, Danton, Chabot i Delacroix uns conspiradors. Ara bé, sí que va deixar dubtes sobre el fet que ell hagués instigat les maniobres que van acabar duent a Danton, Fabre i Desmoulin a la guillotina. Per ell, els autors del complot que denunciava, sense dir noms, n'eren els responsables:

Que dirait-on, si les auteurs du complot, dont je viens de parler, étaient du nombre de ceux qui ont conduit Danton, Fabre et Desmoulin à l'échafaud ?¹³³

Les resistències de Robespierre a condemnar als Indulgents explicarien molt probablement per què Desmoulin en redactar els noms dels responsables de la seva detenció no va citar-lo,¹³⁴ per què Lucile Desmoulin considerava que els projectes funestos que es volien acomplir sobre el seu marit li havien estat inspirats a Robespierre per ànimes vils que l'envoltaven¹³⁵ i sobretot, per què Danton es lamentava, en els seus últims moments, d'un Robespierre impotent.

131 Auguste AMIC i Étienne MOUTTET, *La tribune française, Choix des discours et des rapports les plus remarquables prononcés dans nos assemblées parlementaires depuis 1789 jusqu'en 1840*, Paris, Aux Bureaux de la tribune française, 1840, t. II, p. 553.

132 Albert MATHIEZ, *La Révolution française, op. cit.*, p. 179.

133 Maximilien ROBESPIERRE, *Œuvres de Maximilien Robespierre, op. cit.*, t. X, p. 564.

134 En unes notes que porten per títol: *Notes de Camille Desmoulin sur le rapport de Saint-Just*, Camille Desmoulin es pregunta el següent: « Qui sont ceux qui nous persécutent aujourd'hui ? ». Els noms que cita Desmoulin són: Vadier, president del Comitè de seguretat general; Vouland, antic secretari dels Feuillants sota la presidència de Barère; Amar, *rapporteur* del comitè de seguretat general; David, membre d'aquest comitè; i Barère. Camille DESMOULINS, *Correspondance inédite de Camille Desmoulin, député à la Convention nationale, op. cit.*, p. 235-238.

135 En una carta que finalment Lucile Desmoulin no va enviar a Robespierre, la primera va escriure: « Mais, Robespierre, pourras-tu bien accomplir les funestes projets que t'ont inspirés sans doute les ames viles qui l'entourent ? », Camille DESMOULINS, *Correspondance inédite de Camille Desmoulin, député à la Convention nationale, op. cit.*, p. 217.

Si je pouvais laisser mes jambes au paralytique Couthon et ma virilité à l'impuissant Robespierre, cela pourrait encore marcher quelque temps¹³⁶

Davant de què podia ser impotent Robespierre? I sobretot, davant de qui? D'una facció que dominava el Comitè de salvació pública? D'una facció dominada per *patriotes d'industrie*? D'un grup de diputats liderat per Barère? O d'una facció denunciada per Desmoulins en l'últim número que van deixar-li escriure? O dit d'una altra manera, la incapacitat que podia tenir Robespierre per actuar o modificar el curs dels esdeveniments —de fer cas al comentari de Danton— es devia al fet de no comptar amb el suport majoritari dels membres del Comitè de salvació pública? De no tenir el suport de tots aquells que en un moment determinat van suprimir les comissions que havia proposat? De no gaudir del recolzament de tots aquells que van sostenir la proposta de Barère d'establir dins del comitè una secció amb cinc membres del Comitè de seguretat general?

En plena lluita de faccions, tenia Barère dins del Comitè de salvació pública el suport que Robespierre no tenia? Hi havia dins del comitè dues faccions clares? Dos grups de diputats que podien tenir propòsits ben diferents? Per Desmoulins així semblava ser. Donat que, en el nº7 que no va poder deixar enllestit per la seva detenció, no va dubtar en assenyalar que la República amenaçaria ruïna, si el poderós Comitè de salvació pública no es trobés a mans de Robespierre, Lindet o Couthon.

Si un pouvoir tel et de si longue durée que celui du comité de salut public était en d'autres mains que les siennes, et celles de Couthon, Lindet, je croirais que la République menace ruine.¹³⁷

De Saint-Just no en va dir res. Per què? Tal vegada perquè el considerava més proper a Barère que a Robespierre?¹³⁸

4.4. Un despertar difícil: Un dia després de la detenció dels Indulgents

Dominés o no Barère el comitè de salvació pública, estigués Saint-Just més a prop o més lluny de Robespierre, tingués o no aquest últim una feble posició dins del Comitè de salvació pública, o hi hagués o no en aquest comitè una divisió important entre els seus membres, el cert és que el 12 de *germinal* de l'any II, un dia després de la detenció dels Indulgents,¹³⁹ Carnot va aconseguir

¹³⁶ Alphonse de LAMARTINE, *op. cit.*, p. 741.

¹³⁷ Camille DESMOULINS, *Le Vieux Cordelier*, *op. cit.*, p. 142.

¹³⁸ *Id.*, p. 125.

¹³⁹ Per ser més precisos, els Indulgents van ser detinguts la nit del 10 a l'11 de germinal de l'any II (30-31 de març de 1794). El discurs de Saint-Just va ser llegit a la Convenció nacional el dia 11 de germinal de l'any II i el discurs sobre la reorganització del poder executiu presentat per Carnot va ser llegit el dia 12 de germinal de l'any II.

que la Convenció adoptés el seu projecte de decret per traspasar al Comitè de salvació pública *la pensée du gouvernement*, la competència més rellevant del Consell executiu provisional.

Les veus més crítiques amb els enormes poders del Comitè de salvació pública, amb Barère i amb una tercera conspiració denunciada tant pels *ultra* com pels *citra*, havien quedat momentàniament silenciades. Els Hébertistes (els *ultra*) havien estat executats i els Indulgents (els *citra*) passaven les seves primeres hores a la presó a l'espera de ser jutjats. *Le Père Duchesne* havia emmudit, *le Vieux Cordelier* també i amb Philippeaux a la presó ja no s'imprimien més discursos criticant incisivament al Comitè de salvació pública i a alguns dels seus membres. En aquest context, qui s'atreveria a dir en veu alta i públicament paraules semblants a les següents:

Votre puissance et vos menaces ne m'en imposeront pas plus que les persécutions ministérielles de l'ancien régime. Quand on est sans ambition et sans reproche, qu'on a le témoignage de sa conscience, et qu'on ne craint pas la mort, on est plus fort, seul au milieu de tous les périls, que toutes les puissances ensemble. Ainsi donc, sachez une bonne fois que vous ne me ferez point trembler ; que je vous attaquerai corps à corps, et que si vous me faites périr, ce crime, ajoute à tous les autres, ne fera que rendre votre condamnation plus certaine.¹⁴⁰

El 12 de *germinal* de l'any II, en el bell mig d'un despertar que no devia ser fàcil, el projecte de Barère de reorganitzar l'agència suprema d'execució es va materialitzar. Finalment, *la pensée de gouvernement* estaria a mans del Comitè de salvació pública i deixaria d'existir un Consell executiu provisional deliberatiu i independent. Dues característiques que Barère no estava disposat a acceptar.¹⁴¹

Ara bé, amb l'adopció del projecte de decret de Carnot, mitjançant el qual s'entrava en una nova fase de reorganització del govern revolucionari, s'aconseguiria l'estabilitat necessària per encaminar el procés revolucionari? La unitat que convenia per tal de garantir *le bonheur commun*? O dit d'altra manera: amb l'adopció del projecte de decret de Carnot veuria Barère, l'arquitecte institucional del Comitè de salvació pública, consolidat el seu projecte? El veuria definitivament lliure de tota amenaça? La resposta a aquesta pregunta és negativa. Però l'explicació d'aquesta, per raons d'espai principalment, caldrà donar-la ja en un altre article.

---

¹⁴⁰ Pierre PHILIPPEAUX, *op. cit.*, p. 6.

¹⁴¹ Sobre Barère i el traspàs de competències dels ministeris a les comissions executives, Julien Boudon va escriure el següent: « Si la transition est lente, elle peut être présentée comme un succès : faisant la liste des progrès réalisés par le gouvernement révolutionnaire, Barère mentionne en bonne place “un Conseil exécutif inerte, toujours délibérant et d'une indépendance funeste, remplacé par des commissions exécutives dépendantes et labourieuses”. Les ministres ne remplissaient pas leurs missions, ils concurrençaient l'autorité nationale puisqu'ils formaient un Conseil “délibérant”, donc indépendant. Rien de tel avec les commissions exécutives qui répondent au double impératif de l'efficacité et de la subordination. Ces deux exigences sont indissociables pour le Comité de salut public qui demande leur respect à toutes les autorités administratives, en particulier aux administrations locales », Julien Boudon, *op. cit.*, p. 397.

Conclusions

Les recerques que hem elaborat en relació als comitès, les comissions i els comissaris que hi hagué sota cada una de les assemblees parlamentàries, entre 1789 i 1795, ens han permès d'observar pel que fa a l'any II el següent: 1) que Barère va jugar un paper rellevant en la lluita de faccions que hi hagué des del mes d'octubre de 1793 fins el mes de març de 1794; 2) que la lluita de faccions no pot ser explicada únicament a partir de la coordinada Hébertistes, Robespierristes i Indulgents; cal considerar també la coordinada Hébertistes, *Bareristes* i Indulgents; 3) que independentment de les conspiracions que podien planejar els *ultra* i els *citra*, n'hi havia una altra, una tercera, no liderada per Robespierre sinó per Barère; 4) que tant els Hébertistes com els Indulgents van atacar a Barère abans de caure i ser executats; 5) que Barère tenia un projecte en ment que tant topava amb els projectes dels *ultra* com amb els projectes dels *citra*; 6) que el projecte de Barère no era altra cosa que reconfigurar l'agència suprema d'execució i lliurar al comitè de salvació pública *la pensée du gouvernement*, la competència més rellevant del Consell executiu provisional; 7) que el decret del 12 de *germinal* de l'any II mitjançant el qual se suprimien els sis ministeris per dotze comissions executives no era altra cosa que la culminació d'un projecte que Barère estava duent a terme des del 22 d'octubre de 1793; 8) que aquest projecte de reconfiguració del poder executiu no es pot desvincular de la lluita de faccions; 9) que la lluita de faccions no pot tenir com a pal de paller a Robespierre i els seus companys més propers; 10) que en la lluita de faccions no hi ha un centre i dos extrems, tal vegada, hi ha dos o més centres i diversos extrems; 11) que el Comitè de salvació pública no es trenca després de la lluita de faccions, després del mes de març, sinó abans; i 12) ja per acabar, que Robespierre no lidera ni domina el Comitè de salvació pública entre la tardor de 1793 i l'hivern/ primavera de 1794.

Les recerques que hem elaborat ens indiquen que hem de passar pàgina una vegada per totes al discurs forjat l'endemà de l'execució de Robespierre, quan aquest diputat va haver de carregar amb el pes de tot allò que, ocorregut mentre participava amb onze individus més en les tasques acordades per la Convenció al Comitè de salvació pública, podia ser condemnable als ulls de la posteritat.

Encara ens queda molt per recórrer però comencem a intuir que ni Robespierre va ser el pal de paller de la lluita de faccions, ni el 9 de *thermidor* la ruptura més important que hi hagué durant l'estiu de 1794. Tot amb tot, si les pedres per a bastir la història són les mateixes per a tothom, els plànols per a bastir-la no ho són, i l'estudi dels comitès, les comissions i els comissaris de les Assemblees parlamentàries, o dit d'altra manera, l'estudi de la base de l'iceberg, enlloc de l'estudi de la punta de l'iceberg, ens permet (re)pensar, (re)dibuixar els plànols d'un edifici que potser cal bastir per enèsima vegada.

Annex: Cens dels comitès, les comissions i els comissaris de la Convenció nacional (1792-1795)

Taula de símbols	
∨	Aquest símbol indica que la institució a la qual fa referència sorgeix de la reunió de dos o més comitès o comissions.
⋈	Aquest símbol indica que la institució a la qual fa referència prové d'una escissió i que les seves funcions havien estat gestionades anteriorment per un altre comitè o comissió.
*	Aquest símbol significa que: 1) o bé no hem localitzat la data exacta de l'establiment de la institució a la qual fa referència; 2) o bé no hem localitzat la data exacta en que la institució a la qual fa referència va acabar els seus treballs.
Ⓢ	Aquest símbol significa que la institució a la qual fa referència és una secció d'un comitè, i no un comitè o una comissió.
Ⓣ	Aquest símbol significa que la institució a la qual fa referència es fusionarà amb un altre comitè o comissió. Això significa que hi haurà un nou comitè o una nova comissió.
Ⓡ	Quan aquest símbol apareix en la columna (Darrera notícia), significa que la institució a la qual fa referència és reorganitzada, a vegades amb un altre nom i amb competències diferents. Quan aquest símbol apareix en la columna (nom), significa que la institució acaba de ser reorganitzada.
Ⓜ	Aquest símbol indica que la institució a la qual fa referència és una institució mixta. Una part d'aquesta institució es troba composta per diputats del cos legislatiu mentre que una altra part es troba composta per individus que no són diputats del cos legislatiu.
ⓔ	Aquest símbol indica que la institució a la qual fa referència formarà part d'un altre comitè o comissió. A diferència del símbol Ⓣ, el símbol ⓔ significa que no hi haurà un nou comitè o comissió.
ⓧ	Aquest símbol significa que la institució a la qual fa referència és establerta pel cos legislatiu però cap dels seus membres serà diputat.
[...]	Aquest símbol significa que no hem localitzat cap informació sobre la institució a la qual fa referència.
☆	Aquest símbol significa que la institució a la qual fa referència té un antecedent (semblants missions i competències) i que un cop es posa en peu, l'antecedent desapareix.
Ⓐ	Aquest símbol indica que la institució a la qual fa referència formarà part d'un altre comitè, mantenint, però, la seva estructura. En aquest sentit, no es tracta exactament d'una fusió.
C	La lletra «C» significa que la institució a la qual fa referència és un comitè
Co	Les lletres «Co» signifiquen que la institució a la qual fa referència és una comissió.
Com	Les lletres «Com» signifiquen que la institució a la qual fa referència és una reunió de comissaris

Taula de comitès, comissions i comissaris de la Convenció nacional (1792-1795)						
Primera notícia			Nom	Darrera notícia		
1	21-09-92		Com	Commissaires pour vérifier l'état de la Caisse de l'extraordinaire, la Caisse de Trésorerie nationale & assister au comptage des assignats	23-09-92*	
2	22-09-92		Com	Commissaires pour présenter le tableau des comités à établir, pour s'occuper d'un projet de règlement sur le mode des délibérations & la discipline intérieur	29-09-92*	
3	23-09-92		Com	Commissaires chargés de surveiller & de hâter la fabrication des assignats	[...]	
4	23-09-92	∨	C	Guerre <i>Formarà part d'aquest comitè: Commission de douze membres pour l'examen de la conduite du Ministre Pache [36]</i>	24-08-94	Ⓡ 135
5	24-09-92*		C	Examen des Comptes	30-03-93	ⓔ 18
6	24-09-92		Com	Commissaires chargés de rendre compte de l'état actuel de la République et notamment de l'état de la ville de Paris	27-10-92	
7	28-09-92		ⓧ	Commission établie à la monnaie de Paris	14-02-94	
8	29-09-92		C	Constitution	16-02-93	

Taula de comitès, comissions i comissaris de la Convenció nacional (1792-1795)							
Primera notícia				Nom	Darrera notícia		
9	01-10-92	∨	C	Inspecteurs de la salle, du secrétariat et de l'imprimerie <i>Formarà part d'aquest comitè : Commission chargée de recevoir les dépouilles des églises</i>	24-08-94	(R)	141
10	01-10-92		C	Agriculture	23-10-93	(F)	83
11	01-10-92		C	Division	24-08-94	(R)	138
12	01-10-92		Co	Commission extraordinaire des vingt-quatre	19-07-93		
13	02-10-92		C	Colonial	23-10-93	(F)	84
14	02-10-92		C	Commerce	23-10-93	(F)	83
15	02-10-92		C	Décrets	24-10-92	(F)	31
16	02-10-92		C	Marine	23-10-93	(F)	84
17	02-10-92	∨	C	Sûreté générale	24-08-94	(R)	127
18	02-10-92	∨	C	Finances <i>Formarà part d'aquest comitè: Examen des comptes [5] / Commission des sept chargée de présenter ses vues sur les contributions de 1793 [65] / Commission chargée de présenter un projet de lois forestières [90]</i>	24-08-94	(R)	128
19	02-10-92		C	Domaines	23-10-93	(F)	82
20	02-10-92		C	Diplomatique	03-06-93*		
21	02-10-92		C	Instruction publique <i>Formarà part d'aquest comitè: Commissaires chargés de présenter un projet de décret sur l'éducation et l'instruction publique [58] / Commission temporaire des Arts [71] / Commission des actions héroïques [74]</i>	24-08-94	(R)	130
22	02-10-92		C	Secours publics	24-08-94	(R)	137
23	02-10-92	∨	C	Législation <i>Formarà part d'aquest comitè: Commission de cinq membres pour présenter un projet de code civil [63]</i>	24-08-94	(R)	129
24	02-10-92		C	Liquidation	23-10-93	(F)	81
25	02-10-92	∨	C	Pétitions et de Correspondance	24-08-94	(R)	140
26	02-10-92	∨	Co	Commission centrale	07-01-94*		
27	02-10-92		Com	Commissaires pour surveiller les bureaux pour les procès-verbaux, les expéditions et les renvois	24-10-92	(F)	31
28	02-10-92		Co	Commission particulière pour les Archives	24-04-94	(R)	122
29	18-10-92	∨	(M)	Commission pour la conservation des monuments des Arts et des Sciences	18-12-93		
30	21-10-92	∨	C	Aliénation <i>Formarà part d'aquest comitè: Commissaires chargés de la recherche et de la vente du mobilier de l'ex-liste civile [55]</i>	23-10-93	(F)	82
31	24-10-92	∨	C	Décrets	24-08-94	(R)	139
32	06-11-92		Co	Commission chargée d'accélérer la traduction	12-12-92*		
33	20-11-92		Co	Commission des marchés ou de l'examen des fournitures des armées	21-06-93	(F)	56
34	20-11-92		Co	Commission des douze, chargée d'inventorier les papiers trouvés dans l'armoire de fer	23-07-93		
35	06-12-92	∨	Co	Commission des vingt et un chargée de présenter l'acte énonciatif des crimes dont Louis Capet est accusé et la série des questions à lui poser	07-03-93*		

Taula de comitès, comissions i comissaris de la Convenció nacional (1792-1795)						
Primera notícia			Nom	Darrera notícia		
36	30-12-92		Ⓢ	Commission de douze membres pour l'examen de la conduite du Ministre Pache – adjunta al comitè de la guerra	10-12-94*	
37	31-12-92		Ⓜ	Caisse à trois clefs (Deux commissaires de la Convention nationale, deux commissaires de la Trésorerie nationale, le contrôleur général de la caisse et le caissier général de la Trésorerie nationale)	21-03-94	
38	01-01-93	∨	C	Défense Générale	05-04-93	
39	04-01-93		⊗	Bureau de vérification & du brûlement des assignats – sota la vigilància del Directeur général de la fabrication des assignats	20-10-95*	
40	18-01-93		C	Ponts et chaussées	23-10-93	ⓕ 83
41	11-02-93	∨	Com	Commissaires pour prendre des renseignements sur l'administration des postes	24-08-94*	
42	01-03-93	∨	Ⓜ	Agents publics pour la fabrication des assignats (Archiviste, Directeur des Artistes, Directeur de l'Imprimerie & l'Inspecteur du Timbre)	31-10-93*	
43	01-03-93		⊗	Bureau de Comptage	29-07-93*	
44	10-03-93		Co	Commission des six près le tribunal criminel extraordinaire	02-04-93	
45	13-03-93	☆	C	Comité de l'analyse, ou commission des six chargée d'analyser les divers projets de constitution	13-05-93*	
46	28-03-93		⊗	Commission centrale de bienfaisance	16-11-94*	
47	06-04-93		C	Comité de salut public	24-08-94	Ⓡ 126
48	08-04-93		Co	Commission des dépêches	24-08-94	ⓕ 140
49	19-04-93		C	Comité de surveillance de l'administration des vivres & subsistances militaires	21-06-93	ⓕ 56
50	23-04-93		⊗	Bureau de poursuite des fabricateurs & distributeurs de faux assignats – sota la vigilància del Bureau de vérification & du brûlement des assignats	26-10-93	Ⓡ 85
51	04-05-93		C	Charrois de l'armée	22-06-93	ⓕ 57
52	04-05-93		C	Habillement des troupes	22-06-93	ⓕ 57
53	18-05-93		Co	Commission extraordinaire des douze, chargée de rechercher et de poursuivre les conspirateurs	31-05-93	
54	10-06-93		⊗	Muséum d'Histoire Naturelle	05-09-94	Ⓐ 108
55	10-06-93		Ⓜ	Commissaires chargés de la recherche et de la vente du mobilier de l'ex-liste civile – adjunts al comitè d'aliénation	24-02-95*	
56	21-06-93		C	Comité de surveillance des subsistances militaires et de l'examen des marchés	22-06-93	ⓕ 57
57	22-06-93	∨	C	Comité de surveillance des subsistances, habillement et charrois des armées <i>Formarà part d'aquest comitè: Commission chargée des affaires de la Belgique [68]</i>	24-09-94*	
58	03-07-93		Com	Commissaires chargés de présenter un projet de décret sur l'éducation et l'instruction publique	06-10-93	ⓔ 21
59	04-07-93	∨	Ⓜ	Commission pour les monuments où l'on voit des attributs de la royauté ou des inscriptions en l'honneur des rois	18-12-93	
60	09-07-93		Co	Commission des six, chargée de réunir les procès-verbaux relatifs à l'acceptation de la Constitution	31-08-93	
61	20-07-93	∨	Co	Commission composée de six membres pour surveiller l'agiotage	23-11-93	
62	23-07-93		Co	Commission de cinq membres pour dresser un code des lois politiques et réglementaires	[...]	

Taula de comitès, comissions i comissaris de la Convenció nacional (1792-1795)						
Primera notícia			Nom	Darrera notícia		
63	23-07-93		Ⓢ	Commission de cinq membres pour présenter un projet de code civil – Secció del comité de législation	03-11-93	
64	23-07-93		Co	Commission de cinq membres organisée pour présenter un travail à l'égard de la situation des finances	06-12-93	
65	29-07-93		Co	Commission des sept, chargée de présenter ses vues sur les contributions de 1793	17-12-93	Ⓔ 18
66	08-08-93		Co	Commission chargée de recevoir les renseignements sur les mouvements contrerévolutionnaires	[...]	
67	15-08-93		Com	Commissaires nommés pour s'assurer de l'exécution du décret pour l'adoption des scellés sur tous les dépôts et les caisses des académies de Paris	01-09-93	Ⓕ 71
68	18-08-93		Co	Commission de six membres chargée d'examiner toutes les affaires relatives à la Belgique	28-11-93	Ⓔ 57
69	20-08-93	∨	Co	Commission chargée de vérifier les listes fournies par les membres du conseil exécutif, des fonctionnaires publics, civils et militaires et des chefs et employés des bureaux	20-09-93*	
70	26-08-93		Co	Commission de six membres qui s'occupera d'un projet de loi définitif sur les subsistances	18-10-93*	
71	01-09-93*	∨	Ⓜ	Commission temporaire des Arts – sota la vigilància del Comité d'instruction publique <i>Formarà part d'aquesta comissió: Commissaires nommés pour s'assurer de l'exécution du décret pour l'adoption des scellés sur tous les dépôts et les caisses des académies de Paris [67] / Conservatoire du Muséum des Arts [96]</i>	26-12-95	Ⓐ 21
72	11-09-93	Ⓡ	ⓧ	Commission temporaire sur les poids et mesures	05-09-94	Ⓐ 108
73	13-09-93		Co	Commission des six nommée pour la révision des lois sur les émigrés	15-11-94*	
74	19-09-93		Ⓢ	Commission des actions héroïques - Secció del comité d'instruction publique	06-04-95*	
75	27-09-93		Ⓜ	Commission des ci-devant trois compagnies de finances	05-05-94*	
76	05-10-93	∨	Co	Commission pour faire l'extrait des noms des individus formant la garde de Louis Capet	[...]	
77	08-10-93		Co	Commission de cinq membres de la Convention, chargés de présenter incessamment les changements à faire dans l'organisation, les lois, le tarif et l'administration des douanes	30-03-94*	
78	19-10-93		ⓧ	Commission pour examiner les comptes des subsistances fournies par le gouvernement en 1789, 1790 et années antérieures	23-10-93	
79	22-10-93		Co	Commission pour examiner la conduite de Ronsin, Rossignol et autres généraux de l'armée de l'Ouest	23-10-93	
80	22-10-93		ⓧ	Commission des subsistances et approvisionnements	19-04-94	
81	23-10-93	∨	C	Liquidation et examen des comptes	24-08-94	Ⓔ 128
82	23-10-93	∨	C	Aliénation et domaines réunis	24-08-94	Ⓔ 128
83	23-10-93	∨	C	Agriculture, commerce, ponts et chaussées réunis, navigation intérieure	24-08-94	∧ 131 132 133
84	23-10-93	∨	C	Marine et colonies	24-08-94	Ⓡ 136
85	26-10-93	Ⓡ	ⓧ	Bureau de poursuite des fabricateurs & distributeurs de faux assignats – sota la vigilància del comité de sûreté générale	02-02-94	Ⓡ 98
86	03-11-93		Co	Commission formée de six membres pour réviser et retoucher le code civil	18-12-93*	

Taula de comitès, comissions i comissaris de la Convenció nacional (1792-1795)							
Primera notícia			Nom			Darrera notícia	
87	04-11-93		Co	Commission des six pour recevoir les diverses parties du plan d'instruction publique	15-11-93*		
88	08-11-93		⊗	Institut national de musique	03-08-95	Ⓡ	178
89	12-11-93		Co	Commission des douze membres chargée de proposer un projet de loi relatif aux moyens de recueillir, de vendre ou de convertir en monnaie les matières d'or et d'argent et autres objets précieux offerts à la patrie	24-11-93*		
90	23-11-93		Co	Commission chargée de présenter un projet de lois forestières	23-11-93	ⓔ	18
91	04-12-93		Co	Commission de l'envoi des lois	01-04-94	ⓔ	107
92	14-12-93		Co	Commission pour prendre connaissance des armes, salpêtres et poudres	27-01-94*		
93	20-12-93		Com	Commissaires pour rechercher les moyens de remettre en liberté les patriotes qui auraient pu être incarcérés	26-12-93		
94	24-12-93		Co	Commission de six membres, pour vérifier, le 1 ^{er} janvier prochain (vieux style), le 12 nivôse, les caisses, comptes, livres et organisation de la trésorerie nationale	[...]		
95	25-12-93		Co	Commission chargée de leur faciliter aux défenseurs de la patrie les moyens de jouir des avantages que la loi leur accorde	07-01-94		
96	16-01-94	☆	⊗	Conservatoire du Muséum des arts – sota la vigilància del Comitè d'instruction publique	06-02-94	Ⓐ	71
97	01-02-94		⊗	Commission des armes et poudres	01-04-94*		
98	02-02-94	Ⓡ	⊗	Bureau de poursuite des fabricateurs & distributeurs de faux assignats – sota la vigilància del comité des assignats et monnaies	08-09-94		
99	06-02-94		Co	Commission de quatre membres pour faire retirer de dessous le scellé apposé chez les députés détenus les papiers relatifs aux affaires et pétitions renvoyés aux divers comités de la Convention nationale	07-05-94*		
100	06-02-94	Ⓐ	⊗	Conservatoire du Muséum des arts – Formarà part de la Commission temporaire des arts	05-09-94	Ⓡ	108
101	14-02-94		⊗	Administration des monnaies	14-10-95	Ⓡ	
102	21-02-94		⊗	Commission de santé	31-01-95	Ⓡ	165
103	04-03-94		⊗	Commission de transports militaires	23-05-94*		
104	11-03-94		⊗	Commission des travaux publics	16-03-94*		
105	21-03-94		⊗	Contrôleur près de la caisse générale et Contrôleur près de la caisse de la recette journalière de la trésorerie nationale	08-01-95*		
106	29-03-94		⊗	Inspecteurs des envois des receveurs de districts	19-06-94*		
107	01-04-94	∞	⊗	Commission des administrations civiles, police et tribunaux <i>Formarà part d'aquesta comissió: Commission de l'envoi des lois [91]</i>	20-10-95*		
108	01-04-94		⊗	Commission de l'instruction publique <i>Formarà part d'aquesta comissió: Muséum d'histoire naturelle [54] / Commission temporaire sur les poids et mesures [72] / Conservatoire du Muséum des Arts [100]</i>	20-10-95*		
109	01-04-94		⊗	Commission d'agriculture, arts & manufactures	20-10-95*		
110	01-04-94	☆	⊗	Commission du commerce et des approvisionnements	06-01-95		
111	01-04-94	☆	⊗	Commission des travaux publics	20-10-95*		
112	01-04-94		⊗	Commission des secours publics	26-10-95*		

Taula de comitès, comissions i comissaris de la Convenció nacional (1792-1795)						
Primera notícia			Nom	Darrera notícia		
113	01-04-94	☆ (X)	Commission des transports, postes et messageries	19-06-94		
114	01-04-94	(X)	Commission des finances / Commission des revenus nationaux	24-10-95*		
115	01-04-94	(X)	Commission d'organisation et du mouvement des armées de terre	20-10-95*		
116	01-04-94	(X)	Commission de la marine et des colonies	25-10-95*		
117	01-04-94	☆ (X)	Commission des armes, poudres et exploitation des mines	04-09-95		
118	01-04-94	(X)	Commission des relations extérieures	02-08-95*		
119	01-04-94	(E) Co	Commission de l'envoi des lois – réunie à la Commission des administrations civiles, police et tribunaux	23-09-95*		
120	16-04-94	Co	Commission chargée de rédiger un code succinct et complet des lois qui ont été rendues jusqu'à ce jour, en supprimant celles qui sont devenues confuses	17-07-94*		
121	16-04-94	Co	Commission chargée de rédiger un corps d'institutions civiles propres à conserver les mœurs et l'esprit	[...]		
122	24-04-94	(R) C	Archives	24-08-94	(F)	139
123	25-06-94	(X)	Agence temporaire des titres	28-06-95*		
124	10-08-94	Co	Commission chargée de l'examen de Robespierre	27-05-95*		
125	11-08-94	Co	Commission établie pour l'organisation des comités	24-08-94		
126	24-08-94	(R) C	Salut public	26-10-95		
127	24-08-94	(R) C	Sûreté générale	26-10-95		
128	24-08-94	∨ C	Finances	26-10-95		
129	24-08-94	(R) C	Législation	26-10-95		
130	24-08-94	(R) C	Instruction publique	26-10-95		
131	24-08-94	∧ C	Agriculture et des arts	26-10-95		
132	24-08-94	∧ C	Commerce et des approvisionnements	26-10-95		
133	24-08-94	∨ C	Travaux publics	26-10-95		
134	24-08-94	C	Transports, postes et messageries	26-10-95		
135	24-08-94	(R) C	Militaire	26-10-95		
136	24-08-94	(R) C	Marine et des colonies	26-10-95		
137	24-08-94	(R) C	Secours publics	26-10-95		
138	24-08-94	(R) C	Division	26-10-95		
139	24-08-94	∨ C	Procès-verbaux, décrets et archives	26-10-95		
140	24-08-94	∨ C	Pétitions, correspondance et dépêches	26-10-95		
141	24-08-94	(R) C	Inspecteurs du Palais National	26-10-95		
142	31-08-94	(X)	Police administrative	11-08-95	(R)	179
143	31-08-94	(X)	Contributions publiques	13-12-94	(R)	162
144	05-09-94	(A) (X)	Commission temporaire sur les poids et mesures – Adjunta a la Commission exécutive d'instruction publique	07-04-95		
145	05-09-94	(A) (X)	Conservatoire du Muséum des arts – Adjunta a la Commission exécutive d'instruction publique	30-03-95	(R)	169
146	05-09-94	(A) (X)	Muséum d'histoire naturelle – Adjunta a la Commission exécutive d'instruction publique	25-10-95*		
147	26-09-94	Co	Commission qui sera chargée de l'examen des Colonies	25-10-95*		
148	10-10-94	(X)	Conservatoire des arts & métiers	23-10-95*		
149	13-10-94	Co	Commission pour la levée des scellés apposés sur les bureaux de la caisse du dépôt de Pijuda & Héron	02-01-95*		

Taula de comitès, comissions i comissaris de la Convenció nacional (1792-1795)							
Primera notícia			Nom			Darrera notícia	
150	29-10-94		Co	Commission des Vingt-et-un			17-07-95*
159	12-11-94		Co	Commission centrale pour accélérer la liquidation des dettes des émigrés			03-03-95*
160	20-11-94		Co	Commission chargée d'examiner les dépenses qu'ont occasionnées les établissements d'armes portatives à Paris & les ressources qu'ils ont procurées à la République			24-11-94
161	03-12-94		Co	Commission établie pour l'organisation des commissions exécutives & des comités de la Convention			08-04-95
162	13-12-94	®	⊗	Commission composée de cinq membres chargée des opérations qu'administrerait la municipalité de Paris relativement aux contributions			12-02-95*
163	29-12-94		Co	Commission pour dresser avec celui des finances l'état général de situation, de l'entrée & de la sortie des assignats, & de toutes les recettes & dépenses			30-08-95*
164	06-01-95	☆	⊗	Commission des approvisionnements			01-09-95
165	31-01-95	®	⊗	Conseil de santé			09-10-95*
166	16-02-95	®	⊗	Bureau de comptabilité – sota la vigilància del comitè des finances			14-10-95*
167	04-03-95	☆	⊗	Comité central des fortifications			[...]
168	30-03-95		Co	Commission sur le mode le plus prompt de préparer les lois organiques de la Constitution			21-04-95
169	30-03-95	®	⊗	Conservatoire du Muséum des arts – Adjunta a la Commission exécutive d'instruction publique			26-10-95*
170	07-04-95	☆	⊗	Agence temporaire des poids et mesures			23-09-95*
171	07-04-95	☆	⊗	Commissaires particuliers choisis parmi les savants en ce qui concerne les opérations relatives à la détermination de l'unité des mesures de longueur & de poids			06-07-95*
172	18-04-95		Co	Commission des onze chargée de préparer les lois nécessaires pour mettre en activité la constitution			26-10-95*
173	20-05-95		Co	Commission extraordinaire de quatre membres			20-05-95
174	23-05-95		Co	Commission militaire			27-07-95
175	04-07-95	π	C	Liquidation			26-10-95
176	23-07-95		Com	Commissaires chargés de la surveillance & la direction de la force armée de Paris & de la dix-septième division			26-09-95*
177	24-07-95		Co	Commission pour statuer sur toutes les arrestations qui ont été faites par mesure de sûreté générale			06-08-95
178	03-08-95	®	⊗	Conservatoire de Musique			24-10-95*
179	11-08-95	®	⊗	Police administrative			26-09-95*
180	01-09-95		⊗	Commission chargée de l'examen des comptes de la commission des approvisionnements			[...]
181	04-09-95		Co	Commission pour recevoir & apurer les comptes de la commission des armes			[...]
182	08-10-95		Co	Commission chargée d'examiner la conduite des commis			25-10-95*
183	17-10-95		⊗	Conservatoire de la Bibliothèque nationale			25-10-95*
184	19-10-95		⊗	Institut national des sciences et des arts			23-10-95*
185	22-10-95		Co	Commission de cinq membres chargée de préparer & de proposer demain à la Convention nationale toutes les mesures de salut public que les circonstances exigent			25-10-95

De la prohibición de las «Comisiones» en las Juntas Generales de Bizkaia a su institucionalización y desarrollo en tiempos de revolución liberal (1784-1876)

Joseba Agirreazkuenaga

Las Juntas Generales de Bizkaia a partir de la concordia de 1630, (un acuerdo por el que se reformó la unión y representación de las villas, anteiglesias y la ciudad de Orduña en unos órganos comunes y simplificó la organización institucional pública de Bizkaia) articularon la representación de la mayor parte del territorio actual de Bizkaia. Además la aprobación de un arbitrio sobre la vena de carácter general contribuía al arranque de la formación de una hacienda general en 1642 y la formación de la Diputación General en 1645, fortaleciendo los mecanismos de gestión del poder público. La convocatoria ordinaria de las Juntas Generales del territorio de Bizkaia se realizaba bianualmente. Ahora bien, la Asamblea o Junta General era una de las instituciones representativas que competía por resolver los problemas de gestión y gobierno de Bizkaia. En el mismo territorio otras instituciones representativas tales como la Junta de mercaderes del Consulado o la villa de Bilbao así como la organización eclesial o los órganos generales de la monarquía mediante el Corregidor también trataban de gobernar en su particular esfera de influencia. Todas las instituciones son concurrentes y la pugna por la prevalencia de su autoridad y sus poderes es consustancial al sistema de gobierno jurisdiccional del Antiguo Régimen. Es preciso recordar la organización de las Junta de cofrades mareantes, Junta de dueños de ferrerías, Junta de Mercaderes del Consulado de Bilbao, Junta de dueños de viñas y manzanales de Bilbao y Begoña, Juntas de Vicaria. Además en el territorio actual de Bizkaia, las Encartaciones, la merindad de Durango y el valle de Orozko disponían de sus propias Juntas territoriales.

En la segunda mitad del XVIII la consustancial conflictividad competencial y de poderes se acentuó en particular con debates recurrentes con los representantes de la Corte y la administración real. En el debate de índole legal que se dilucidaba en instancias judiciales y políticas, el fortalecimiento de la Diputación o del Gobierno Universal del Señorío de Bizkaia elegida en las Juntas

Generales ganó progresivamente en autoridad y prestigio en la comunidad política de Bizkaia y los juristas que la asesoraban formularon un discurso y narrativa para conservar las esferas de gestión y gobierno propias de las Juntas Generales y su Gobierno Universal. En dicho contexto la creación de comisiones por las Juntas Generales fue objeto de debate y prohibición.

I. La prohibición de la formación de comisiones en las Juntas Generales de Bizkaia durante el despotismo ilustrado de 1784

En 1782 llegó a Bizkaia un nuevo corregidor José Colon de Larreategui que se distinguió por su enfrentamiento con los dirigentes políticos de Bizkaia. El 6 de diciembre de 1783 y el 31 de marzo de 1784 uno de los Diputados generales del bienio 1782-1784 Miguel Antonio Murga Andonegui contra la opinión del otro Diputado general Miguel Francisco Sarachaga Zubiladea impidió el voto del Corregidor en la reunión ordinaria de la Diputación general porque en su opinión el Corregidor carecía de voto en las sesiones de la Diputación general de Bizkaia:¹ La jurisdicción gubernativa y económica residía enteramente en el Señorío, sus Juntas, Diputaciones y Justicias y la contenciosa en el Corregidor. Por lo tanto en el primer caso el Corregidor presidía el Gobierno de Bizkaia sin voto y para ello apelaba a la Real Orden de 17 de abril de 1752. El Corregidor además impedía que la Diputación pudiera abrir las cartas oficiales sin que el Corregidor estuviera presente. En el informe de legalidad el consultor del Señorío de Bizkaia, José San Martín, afirmaba en 1784 que había que distinguir entre Diputación general elegida en el Congreso de Bizkaia y el Tribunal de Corregidor y Diputados que dirime y decide las causas civiles y criminales. En esta última instancia, la correspondiente al Tribunal, el Corregidor podía ejercer el voto. Con independencia del criterio de legalidad expuesto, interesa destacar el argumento expuesto por el jurista José San Martín porque evoca un determinado relato e interpretación del poder público de Bizkaia que adquirirá mayor desarrollo en el curso de la revolución liberal.

En opinión del Consultor J. San Martín, la referida distinción entre Diputación general y Tribunal de Diputación «esta fundada en la misma particular Constitución de la naturaleza y gobierno del Señorío que siendo un País libre y exento con particulares leyes, fueros privilegios usos y costumbres necesita para la conservación integra y sin lesión de su Constitución, de unos Gefes, representantes o Diputados que como miembros del Cuerpo, celen el interés común y particular, tomando los consejos que exija cada uno de los casos particulares de los Consultores destinados por el mismo Señorío y de

---

1 Archivo Histórico Nacional. Consejos. 1183, nº 49, 11.929, nº 18.

las personas que puedan prestarlos». Además se apoya en reales provisiones de 1584, 1679 y la Real Orden de 17 de abril de 1752 sobre conservación de montes en Bizkaia. Su conclusión era que «el Corregidor quiere trastornar la constitución foral».

En esta interpretación del consultor advertimos que contraponen la legitimidad de los Diputados generales fundada en las Juntas Generales y la autoridad del Corregidor, agente o intendente del poder real o de la Corte. Ambos poderes los enmarca en un contexto de rivalidad, oposición y enfrentamiento.

El Corregidor criticó justamente esta visión de confrontación y niega que tal interpretación pudiera derivarse del fuero y constitución particular de Bizkaia, ya que el poder residía en el Rey y en tanto que delegado real en el Corregidor. En su opinión, el Corregidor era la cabeza del Señorío, sus Juntas y Diputaciones y por lo tanto estaba facultado para intervenir en la jurisdicción económica y gubernativa. Y en este contexto criticó la formación de comisiones en las Juntas Generales o en la Diputación general para el arreglo y toma de decisiones por personas que no estaban preparadas. Por lo tanto para que el Corregidor pudiera defender los intereses del Rey, las Juntas Generales ni la Diputación debiera organizar tales comisiones y las tacha de ilegales tal y como exponía en su denuncia:

No sucede así en el presente Bienio porque los asuntos mas graves de Vizcaya y mas transcendentales a su felicidad y a los intereses del Rey se miran fuera de la Diputación y se tratan con trastorno de su Constitución por Particulares, sin duda por ocultar sus ideas al Corregidor y privarle (como sucede sin arbitrio) de su intervención, lo que no puede hacer la Junta General por carecer de facultades. Si en la Diputación como dice el Consultor, reside el gobierno universal, no se debe sacar negocio alguno de su Centro conforme a su misma doctrina. De esta ilegal infracción nacen las Comisiones que se dan en las Juntas: de ellas provienen la confusión, las negociaciones, las intrigas, la cautela con el Corregidor y el no cumplirse regularmente la común opinión del País por los Comisionados. Bien ve este celoso Consultor privados afrentosamente a los Diputados y a la Diputación de la intervención y noticia en tales Materias; pero calla y ha callado porque su ánimo no es defender las facultades del Tribunal de la Diputación sino armar los Pueblos y al ignorante vulgo contra las del Corregidor

En definitiva la nueva doctrina que defendía el consultor de Bizkaia en opinión del corregidor «es turbulenta y eversiva de la constitución Monárquica» y por lo tanto «arruinan la mejor parte de la Soberanía».

Además manifiesta que «Es también ajeno a verdad que al Fuero y constitución de Vizcaya repugne la intervención del Señor o de su ministro en todos los asuntos políticos y gubernativos antes bien es muy conforme a su literal sentido y a su mas remota observancia. Se equivoca del mismo modo en que las deliberaciones de los Diputados son previas y anteriores al Acto de la Diputación y que a ella se le convoca al Corregidor para solo ejecutarlas.»

Finalmente el Consejo de Castilla para zanjar la controversia, tomó unos determinados acuerdos. Respecto al tema de las comisiones de Juntas Generales y Diputación general. La opinión del fiscal era la siguiente: ²

Por lo que mira a que se prohíban en las Juntas Generales las comisiones particulares no siendo con dependencia del Corregidor y Diputados estima también el Fiscal ser conveniente la declaración de esta prohibición para que las comisiones se pongan al cuidado de personas celosas inteligentes y amantes del bien público y no recaigan en sujetos que solo consulten a su interés particular olvidándose del común del Señorío (Madrid Junio 8 de 1784)

Es decir que la creación de comisiones resulta sospechosa porque amplían la participación de un mayor número de personas en los procesos de decisión y desde el punto de vista del despotismo ilustrado consideraban que solamente un sector de la población el mejor formado y vinculado a la administración del Rey podía garantizar «el bien público» como si carecieran de intereses particulares porque el resto solamente mira por intereses particulares y ello resultaría perjudicial para la comunidad.

Finalmente la resolución del Consejo de Castilla en 1784 fue la siguiente:

Que los Diputados puedan abrir las cartas, que el Corregidor tenga voto en las Diputaciones y Juntas y no solo en caso de discordia. Y respecto a las Comisiones que se prohíban en las Juntas Generales las comisiones particulares no siendo con absoluta dependencia y conocimiento del Corregidor y Diputados y que las que puedan tener relación con el Gobierno del País o los intereses del Rey radiquen enteramente en dicho tribunal sin mezcla de otro alguno

Además ordena que se rompan en las próximas Juntas Generales el informe de Consultor hecho a nombre de los Diputados y síndico y «que se castigue al consultor por el arrojado de haber sostenido esta doctrina y presentándola con las firmas de los Diputados y a d. Miguel Antonio de Murga que fue el primero que la produjo en público».

Por lo tanto durante el época del despotismo ilustrado la creación de Comisiones resultaban sospechosas para la administración real en tanto que fomentaban la participación de un mayor número de personas y en consecuencia escapaban al control que debiera establecer el poder del Rey o personas que le representaban.

II. El desarrollo de las Comisiones de Juntas Generales en tiempos de la revolución liberal

El impacto de la revolución liberal significó un nuevo reto e influyó también en la evolución e interpretación de las Juntas Generales a lo largo del siglo XIX. En la segunda mitad del siglo la Diputación general comienza a ser equipa-

---

2 Archivo Historico Nacional. (Madrid) Consejos. 1183, nº. 49.

rada a un gobierno con poder ejecutivo, elegido en las Juntas Generales. Esta división de poderes resulta evidente cuando el poder judicial se independiza y se instituye en Bizkaia un sistema judicial nuevo, de conformidad a las previsiones de la Constitución española de 1837. En esa época es cuando la Diputación General comienza a denominarse Diputación Foral en contraposición a la Diputación Provincial prevista en la Constitución de 1812 y 1837. El proceso de institucionalización política se consolida en parámetros que pudieran ser asimilables al sistema liberal representativo, con un legislativo y un ejecutivo. No obstante en Bizkaia el concepto de gestión asambleario perduró de modo que la Diputación o Gobierno Universal aparecían también como una suerte de organismo permanente entre Asambleas. La Diputación general o foral, de conformidad a su significado etimológico, era una institución delegada, una comisión permanente para cumplir determinados fines políticos y de gestión encomendadas por la Asamblea representativa.

La población de Bizkaia en 1810 era de 112.000 habitantes y en 1877 190.000 habitantes. Se trata de una sociedad en transición que asistía a la quiebra de su protoindustria, la desaparición del espacio libre de comercio en 1841 ya que las aduanas situadas en la línea interior, Balmaseda, Orduña y línea del Ebro, se trasladan a la costa. Pese a las continuas tentativas, hasta el último tercio del siglo XIX no logró el despegue industrial y la consolidación de una economía modernizada.

En este contexto la complejidad de la intervención pública aumentaba y la creación de comisiones para impulsar el fomento económico y otras actividades se tornó en una práctica ordinaria desde comienzos del siglo XIX. Las comisiones no solamente se forman en las Juntas Generales sino también por iniciativa directa de la Diputación general, unas con un carácter temporal otras con una finalidad permanente.

De este modo en el siglo XIX la práctica de la creación de las comisiones se extiende como un instrumento de trabajo de la propia Asamblea y su reconocimiento se reglamentó en el proyecto de reglamento presentado en las Juntas Generales de 1833. Aunque finalmente el reglamento no fue aprobado por el debate que generaba la objetivación de otras prácticas de representación, sin embargo la práctica de las comisiones y su organización siguió su proceso de institucionalización. Posteriormente, en tiempos del liberalismo, en 1854 las Juntas Generales aprobaron un reglamento interno y en su articulado se contemplan las funciones y composición de las comisiones. L. Egibar ha realizado en el contexto de la representación de las instituciones de gobierno de Bizkaia un análisis jurídico y político de las comisiones en las Juntas Generales de Bizkaia³ y el propósito de esta contribución no es otra que ponderar la prác-

---

³ Para un estudio de la representación en Bizkaia, con referencias a las comisiones de Juntas Generales, véase EGIBAR Lartaun, *Representación y representatividad en las instituciones de gobierno del Señorío de Bizkaia en el siglo XIX*. (Donostia-San Sebastian, 2009) pp.189-198.

tica ordinaria de la formación de las comisiones, en el marco de la revolución liberal. Las tareas de los apoderados de las Juntas Generales y del gobierno elegido bianualmente se reestructura bajo premisas diferentes y desarrolla nuevas competencias como las que correspondían a los nuevos Estados liberales para ofrecer servicios a la ciudadanía de Bizkaia y contribuir asimismo al fomento de la economía general y el bienestar de sus ciudadanos.

El acceso al Gobierno Universal de Bizkaia tenía una limitación censitaria de manera que los candidatos debían de demostrar un patrimonio de 220.000 reales y en 1854 se estableció que al menos los diputados generales gozaran de unas rentas de 12.000 reales y la mitad los regidores. Por lo tanto estamos ante un sistema representativo censitario que preserva el ejercicio del poder a una reducida oligarquía. Los máximos cargos de Diputado General están circunscritos a una red de familias distribuidas geográficamente por Bizkaia que tienden a emparentarse entre ellas mediante una efectiva política matrimonial que garantiza su supervivencia como grupo que debía ocuparse del Gobierno del territorio. Estas entendían que el ejercicio del poder les correspondía en virtud de su naturaleza, status y riqueza. Una de sus obligaciones consistía en la adquisición de una preparación intelectual para el noble ejercicio del gobierno público, entendido como un servicio a la comunidad. Asimismo cuando se producen las elecciones al Parlamento español, el mismo grupo logró controlar la ocupación de los escaños en las elecciones de los parlamentarios en los distritos electorales con un discurso político difundido por abogados y demás profesionales que vivían en las áreas urbanas y que calaba en amplias capas de la población. Si bien su estructura de rentas evidencia el peso de las rentas rurales, sin embargo también están preocupados por el crecimiento económico tal y como desde el siglo XVIII manifiesta el programa de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País, en cuyo Seminario Patriótico Bascongado de Bergara se formaron las elites gobernantes de la primera mitad del siglo XIX. Son por otro lado elites que viven en áreas urbanas en las que participan de los valores burgueses y siguen con atención y detalle los costes del ferrocarril Liverpool Manchester y tratan de imitar su éxito con un proyecto de construcción similar en Bizkaia, presentado en las Juntas Generales de 1833, para la construcción de un camino de hierro entre Balmaseda y Bilbao siguiendo el curso del río Kadagua.

III. Naturaleza de las comisiones

El Gobierno Universal del Señorío de Bizkaia debía someterse al escrutinio periódico de la Asamblea representativa. El acceso a la categoría de apoderado o representante resulta más general y los juristas comienzan a imaginar la representación de la Asamblea como institución que representa la voluntad general de Bizkaia. Por lo tanto la consolidación de un sujeto político co-

lectivo representado en la Asamblea forma parte de la cultura política de los dirigentes políticos. Además, para la efectiva labor de control se instituyen periódicamente comisiones en las Juntas Generales que tienen la función de fiscalizar la labor de gobierno en todas las esferas.

Si analizamos la naturaleza de las comisiones en el siglo XIX, unas son conceptuadas como comisiones auxiliares para la efectiva administración pública dirigida por la Diputación en tanto que órgano rector ejecutivo. Otras podían adquirir una dimensión de grupo de trabajo técnico entre Juntas Generales para analizar unas propuestas y proponer un reglamento o decreto de Juntas Generales. En cualquier caso, cuando se constituyen las comisiones en el seno de las Juntas, están obligadas a ofrecer a la asamblea un dictamen. A mediados de siglo XIX lo habitual era que las comisiones formadas en las Juntas Generales con una representación territorial de las merindades o comarcas de Bizkaia elaboraran un dictamen de la mayoría y otro de la minoría y ambos se sometían a votación de las Juntas Generales.

Las comisiones reciben la información de la Junta General. Ahora bien como los padres de provincia, es decir, los exdiputados generales podían acudir a las mismas adquirieron de hecho un carácter de comisión mixta, formada por apoderados de las Juntas Generales elegidos en representación de las merindades o comarcas y exdiputados generales que actuaban como personas externas pero a su vez eran miembros natos tanto de las Juntas Generales como de las comisiones formadas en su seno.

La comisión de revisión de poderes era al comienzo de cada sesión de Juntas Generales la más importante ya que realizaba el control de legalidad de la representación otorgada al apoderado para que pudiera incorporarse a las Juntas Generales. A continuación se formaba el «cuerpo de comunidad» con el Corregidor o representante real, junto a los Diputados y demás miembros del gobierno universal para abrir las sesiones de la Asamblea. Las Juntas Generales debían elegir el nuevo gobierno y por otro lado fiscalizar la gestión del gobierno cesante y resolver cuantas iniciativas se suscitaban.

En las propias juntas los apoderados de las diferentes merindades elegían a sus representantes en las diversas comisiones. La representación en la comisión era de carácter territorial. Los miembros de la comisión se nombraban en representación de las siguientes comarcas o merindades: Uribe, Busturia, Arratia, Markina, Zornoza, Villas y Ciudad, (los núcleos urbanos como Bilbao, Bermeo, Gernika o la «ciudad» de Orduña) Encartaciones, Durango y Orozko.

En las Juntas Generales extraordinarias convocadas por el general Gabriel Mendizabal en Bilbao en 1812, Juntas de carácter excepcional, el fin primordial residía en la jura de la Constitución de Cádiz y la formación de una Diputación general o poder civil que apoyara a las tropas españolas, en el contexto de las guerras napoleónicas, cuando el área occidental de Bizkaia permanecía ocupada por las tropas francesas. En esas Juntas se constituyeron diver-

sas comisiones de trabajo que denota una práctica creciente a lo largo del siglo XIX. La jura de la Constitución de Cádiz se realizó de forma condicionada con el fin de obtener una conciliación entre la nueva Constitución de Cádiz y la «constitución vizcaína». Por ello las Juntas Generales continuaron con su labor institucional. La provisional Junta-Diputación nombrada por el jefe del Séptimo Ejército español en el norte, G. Mendizabal el 12 de octubre de 1812 había creado diversas comisiones y en las Juntas Generales se amplió el número de sus miembros. Las comisiones tratan de ofrecer una respuesta administrativa a las demandas del jefe militar que requería apoyo para el abastecimiento del ejército.⁴ Estas juntas fueron las siguientes:

- Comisión de arbitrios
- Junta de subsistencias
- Junta de sanidad
- Comisión para armamento, vestuario y manutención de batallones

Además durante la celebración de las Juntas Generales se formaron las siguientes:

- Comisión de cuentas
- Comisión de examen y liquidación de cuentas
- Comisión de servicio militar
- Ampliación de la Junta de subsistencias

Ahora bien como la guerra continuaba en 1813, la Comisión de la Junta de Subsistencias y Arbitrios se consolidó con carácter permanente el 23 de marzo de 1813. Los comisionados se nombraron por distritos, con un Presidente y un Secretario. Se trataba de garantizar un control más preciso del territorio. Se crean una totalidad de 11 distritos, los de Durango y Bilbao se añaden a posteriori, cuando ambas quedan evacuadas y libres de la ocupación francesa. El Presidente es el Arcediano de Segorve y el Secretario Eusebio de Trebilla. Los distritos son Valle de Carranza y Lanestosa; 3 concejos y Portugalete; Orduña, Arcaldo, Miravalles, Basauri; Amorebieta, Gorocica, Etxano, Derio, Larrabezua y Lezama; Munguía, Gamiz y Fica; Plencia, Barrica, Sopelana, Sondica, Deusto y Begoña; Gernika, Luno y Forua; Markina y Berriatúa; Lekeitio y Ondárroa; Villaro, Dima y Ochandiano; Durango y Bilbao.⁵

Más adelante la Comisión de la Junta de Sanidad del Señorío, estuvo integrada por miembros de distintas instituciones: Jefe político del Señorío, diputados, síndico general, curas más antiguos de las Iglesias de la Villa.⁶

---

⁴ La elaboración de la lista de comisiones en los sucesivos períodos del siglo XIX se ha elaborado con la colaboración de la investigadora Anabel Prado a la que agradecemos la labor desarrollada con el uso de fuentes primarias para fijar con precisión las comisiones creadas por la Diputación general y las comisiones formadas en el seno de las Juntas Generales. Archivo Histórico Foral de Bizkaia (AHFB), Administrativo, Gobierno y Asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 23/09/1812, fol. 53-77.

⁵ En Libro de Actas, AJ00136/001, 1813, 26/03/1813, fol. 82 vº a 83 rº.

⁶ En Libro de Actas, AJ00136/001, 16/08/1813, fol. 89 vº.

En estos casos estas comisiones tienen facultades de carácter ejecutivo y están vinculadas a la acción del gobierno de la Diputación.

Pero con la restauración del sistema foral en 1814 la práctica de las comisiones se generaliza y su gestión también debe entenderse como un proceso de ampliación de los ámbitos de debate y decisión. El acceso a la comisión implicaba una apertura a un sector de la población para quien estaba vedado el acceso a los cargos de la Diputación. En este proceso se pueden distinguir dos períodos:

El primero arrancaría a comienzos del siglo XIX, en el que las comisiones son reducidas y puntuales. En las Juntas de 1808 se acuerda que no se abonarán sueldos a los miembros de las comisiones pero los gastos ordinarios de gestión serán gratificados al comisionado. Esto significa que las comisiones dependen de las Juntas y en su caso de las Diputaciones generales.

La mayoría de las Comisiones entre 1808 y 1839 se crean en las Juntas Generales. No obstante comienzan a perfilarse comisiones permanentes subordinadas directamente a la Diputación general.

Exponemos a continuación las comisiones ordinarias creadas en las Juntas Generales de septiembre de 1814 y por otro lado las propias nombradas por la Diputación para canalizar la gestión en áreas de intervención concreta:⁷

- Comisión de donativos
- Comisión de servicios hechos con motivo de la guerra
- Comisión de cuentas-tesorería
- Comisión de arbitrios para subsistencia de niños expósitos
- Comisión de revisión de memoriales
- Comisión de caminos de la vereda de Bilbao a Durango
- Comisión de Cádiz

Por su lado el 8 de octubre de 1814 la Diputación General nombró la Junta Superior de Sanidad.

En 1815 se celebraron Juntas Generales Extraordinarias y se nombró la importante Comisión de conciliación con el Consulado y villa de Bilbao, para la formación de una hacienda que arreglara la liquidación de la deuda pública acumulada en Bizkaia.⁸ Se nombraron también, la Comisión de poderes y la Comisión de conciliación del Señorío y Consulado sobre el pago del 2% con destino a las guerras de Francia.⁹

La Diputación por su lado creó la Comisión de revisión de cuentas el 15 de noviembre de 1815.¹⁰

7 AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 02/09/1814, fol. 32 y siguientes.

8 En Juntas Generales del día 2 de Marzo de 1815, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00137/001.

9 En Juntas Generales a día 18 de Enero de 1815, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ001371/001.

10 En Sesiones de la Diputación General, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00137/001, 15 de Noviembre de 1815, fol. 34 rº.

En las Juntas Generales de 1816 se formaron las siguientes comisiones:

- Comisión de revisión de poderes
- Comisión de socorros a militares
- Comisión de detención de ladrones
- Comisión minería – mejora de la fabricación del hierro
- Comisión sobre la introducción del hierro extranjero
- Comisión de memoriales
- Comisión de servicio de marinería
- Comisión de agravios

En las Juntas Generales de 1818 la gestión de las Juntas Generales y de la Diputación se orienta hacia una mayor intervención en la economía mediante el fomento de las infraestructuras viarias. Además aparece una comisión que debe analizar la situación de la Constitución vizcaína frente a la política centralizadora que impulsan los absolutistas.¹¹ Por aquel entonces, la comisiones fueron las siguientes:

- Comisión de cuentas de la tesorería¹²
- Comisión de caminos
- Comisión del donativo
- Comisión de minería
- Comisión de expósitos
- Comisión de puertos de mar – minería
- Comisión de suministros y servicios de tropas
- Comisión de caminos de Bilbao a Pancorbo
- Comisión de caminos de Orozco
- Comisión de liquidación de suministros y servicios
- Comisión de constitución y fuero

En 1818 siendo Eulogio de la Torre nuevo Diputado general fomentó la creación de comisiones propias de la Diputación. Eulogio de la Torre pertenecía a la elite que detentaba rentas agrarias en la comarca de las Encartaciones, adscrito a la tendencia liberal y en 1812 formó parte la minoría que apoyaba la jura incondicional de la Constitución española de 1812.

En 1818 se manifestó un debate en una comisión de las Juntas Generales sobre la conveniencia de implantar un impuesto directo sobre la propiedad para lograr la consolidación fiscal a raíz de la deuda pública acumulada durante las sucesivas guerras. El debate en comisión generó dictámenes contrapuestos. Finalmente quienes apoyaban la creación de los impuestos directos sobre la propiedad quedaron en minoría. En dicha comisión defendieron la

¹¹ Juntas Generales del Señorío, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, 8 de julio de 1818, fol. 8.

¹² Juntas Generales del Señorío, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, 8 de julio de 1818, fol. 8.

propuesta de la minoría dos personalidades que representaban dos tendencias políticas antagónicas: Pedro Novia de Salcedo quien devino líder de la tendencia tradicionalista-carlista y Manuel M. Aldecoa, hacendado y líder de los liberales de Bilbao. Ambos defendieron el establecimiento de impuestos directos para incrementar con mayor equidad los ingresos de la Diputación. La mayoría era favorable al incremento de los impuestos indirectos sobre productos de consumo.

Las Comisiones creadas por la Diputación general en 1819 fueron: ¹³

- Comisión de arbitrios
- Comisión de lista de contribuyentes¹⁴
- Comisión permanente de agricultura¹⁵
- Comisión marinería y puertos¹⁶
- Comisión de reglamento de agricultura¹⁷

Más adelante, en las Juntas generales de 1820, después de la proclamación de la Constitución liberal, la comisión más importante sin duda fue la Comisión de fueros y Constitución de 1812. Una vez más aprobaron un proyecto de conciliación y que al menos se facultara a la Diputación en la gestión de su deuda pública y por lo tanto se le reconocieran facultades de índole fiscal pero el Gobierno central rechazó la propuesta y se instituyó la Diputación provincial.

En la nueva coyuntura del trienio liberal aunque la Diputación provincial tuviera otra naturaleza jurídica sin embargo la dinámica de gestión de las Diputaciones generales aparece reflejada en la formación de comisiones y otros temas. Así por ejemplo la comisión de caminos de Orduña, la permanente de caminos o la de beneficencia continuaron en la nueva coyuntura y en 1822 observamos que funcionaban las siguientes comisiones:

- Comisión Junta Sanidad¹⁸
- Comisión marinería¹⁹
- Comisión Junta de caminos de Bermeo a Durango²⁰
- Comisión exterminio de facciosos²¹

---

13 AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, 27 de Mayo de 1819.

14 En sesión de la Diputación general del Señorío, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, Junio de 1819, fol. 30 vº.

15 En sesión de la Diputación General del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, 30 de Octubre de 1819, fol. 33 rº.

16 En sesión de la Diputación General del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, fol. 34 rº.

17 En sesión de la Diputación General del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, 8 de Noviembre de 1819, fol. 37 rº.

18 En sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 23 de Abril de 1822, fol. 80 rº.

19 En sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 1822.

20 En sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 1822.

21 En sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 1822.

- Comisión Junta municipal de beneficencia²²
- Comisión de la Junta de caridad de la cárcel pública²³
- Comisión de la Junta permanente de caminos²⁴

Cuando los realistas antiliberales volvieron de nuevo al poder de la Diputación, se restablecieron la Diputación general y las Juntas Generales. El número de comisiones aumentó significativamente porque las iniciativas legales y reglamentistas aumentaron durante el gobierno de los realistas ya que se propusieron un programa intervencionista en la esfera pública y radicalmente antiliberal.

Conviene destacar la comisión de armamento entre 1823 y 1833 que permitió un rearme de las milicias realistas denominadas en Bizkaia «paisanos armados» o la comisión de estadística para revisar los valores de riqueza con el fin de establecer impuestos directos que aumentaran los ingresos de la Diputación general. Asimismo la comisión permanente de caminos adquirió un creciente protagonismo en la gestión ordinaria de la Diputación. Esta comisión tendrá un carácter permanente y técnico y se ocupó de la gestión relativa a la política caminera que consistió en la construcción de una tupida red de infraestructura viaria como medio de fomento de la economía productiva. Exponemos a continuación la relación de comisiones de Juntas Generales y Diputación. Su denominación evoca las materias y temas de interés que prevalecieron en el período de gobierno de la monarquía absoluta:

- Comisión de fidelidad y adhesión a la monarquía²⁵
- Comisión de poderes²⁶
- Comisión de arbitrios
- Comisión del servicio militar voluntario y extraordinario
- Comisión del servicio militar extraordinario
- Comisión para reglamento de la compañía de ladrones
- Comisión de propios militares (salarios)
- Comisión de armamento general del señorío
- Comisión de poderes
- Comisión de memoriales

²² En sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 1822.

²³ En sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 1822.

²⁴ En sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, 1822.

²⁵ En sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 21/04/1823, fol. 1vº.

²⁶ En Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 14/05/1823, fol. 13vº.

Por su lado la diputación creó:

- La Comisión de tratos con otras provincias hermanas²⁷
- La Comisión Junta de caminos de Orduña²⁸
- La Comisión de felicitaciones al Duque de Angulema²⁹
- La Comisión Junta permanente de caminos³⁰
- La Comisión de la Junta de caridad³¹

En síntesis, la creación de comisiones entre 1814 y 1833 denota que la gestión pública resulta más compleja y la Diputación general y las Juntas Generales procuraron dar una respuesta a las nuevas demandas y necesidades de la sociedad vizcaína, con un objetivo claro de impedir una intervención directa de la administración de la Monarquía de manera que la gestión y gobierno se realizara desde la Diputación General y las Juntas Generales. Con lo cual procuraban ejercer su independencia administrativa y obviamente la fiscal. Esta práctica se manifestó con mayor énfasis en el período de los gobiernos de los realistas (1823-1833).

Aunque en cierta manera es cierto que el poder de la Diputación general es creciente frente al de la villa de Bilbao y el Consulado, sin embargo hasta 1833 los proyectos de liquidación de la deuda y de infraestructuras viarias se acuerdan entre las llamadas 3 comunidades: Diputación General, villa de Bilbao y Consulado de Bilbao.

Por lo tanto debemos subrayar que la Diputación impulsó comisiones auxiliares para asesorarse en la gestión pública y el gobierno ordinario del territorio de Bizkaia.

Por otro lado cuando en los períodos que funcionan las Diputaciones provinciales ordinarias, todas las comisiones se organizan desde la Diputación provincial. Durante el ejercicio de las diputaciones provinciales se crearon comisiones pero simplemente estaban subordinadas a una función de apoyo a la gestión.

Durante la guerra civil carlista, la Diputación general estaba limitada al territorio de Bilbao y la Diputación carlista trataba desde Durango de organizar una gestión pública en el resto del territorio. En 1837 se abolieron de nuevo las instituciones forales y las diputaciones provinciales impulsaron la creación de comisiones como si trataran de ampliar el número de personal activo participante en la gestión pública del territorio. Véase a continuación las comisiones creadas por la nueva Diputación provincial en 1838 que trataba de emular a la

---

27 En sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 15 de Julio de 1823, fol. 38 vº.

28 En sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 18 de julio de 1823, fol. 40 rº.

29 En sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 15 de Noviembre de 1823, fol. 11vº.

30 En sesión de la Junta General de Caminos, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 1823.

31 En sesión de la Diputación General, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 6 de Diciembre de 1823, fol. 17 rº.

extinta Diputación Foral de la que se consideraba heredera institucional, un año antes de finalizar la guerra en 1839:

- Comisión Junta de arbitrios y subsistencias³²
- Comisión Junta de expósitos³³
- Comisión de créditos contra la Hacienda nacional³⁴
- Comisión reparto de contribuciones extraordinarias de la guerra³⁵
- Comisión Junta de caridad³⁶
- Comisión sobre el bloqueo para que no afecte la extracción comercio³⁷
- Comisión para conferenciar con el Conde de Luchana sobre el bloqueo³⁸
- Comisión sobre modificaciones de la tarifa de impuestos³⁹
- Comisión instrucción primaria⁴⁰
- Comisión ante el Conde de Luchana⁴¹
- Comisión de reclamación de créditos contra Francia⁴²
- Comisión Junta permanente de caminos⁴³

A partir del restablecimiento de las Juntas Generales en 1839 la práctica de la formación de comisiones continúa la dinámica emprendida. En la gestión ordinaria de la Diputación Foral las comisiones tienen un carácter más profesional y abierto, son comisiones externas y de formación mixta. En esas comisiones se involucran personalidades expertas en la materia o con intereses. La comisión de ferrones elaboró en el decenio de 1840 diversos diagnósticos sobre el futuro de las ferrerías o fargas a la catalana frente al establecimiento de los nuevos hornos altos.

Por su lado en las Juntas Generales se instituirá la Comisión de los Fueros para analizar el proceso de arreglo y adaptación de la constitución foral a la

---

32 En sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 15 de Enero de 1838, fol. 33 rº.

33 En sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 31 de Mayo de 1838, fol. 106.

34 En sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, fol. 127.

35 En sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 4 de Agosto de 1838, fol. 137 vº.

36 En sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 20 de Setiembre de 1838, fol. 153 vº.

37 En sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 25 de Setiembre de 1838, fol. 156 rº y vº.

38 En sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, Ayuntamiento de Bilbao y Junta de Comercio, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 25 de Setiembre de 1838, fol. 156 vº.

39 En sesión extraordinaria en la que se reúnen la Diputación, el Ayuntamiento de Bilbao y la Junta de Comercio, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 10 de Octubre de 1838, fol. 179.

40 En sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ-0152/001, 18 de Octubre de 1838, fol. 188 rº.

41 En sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 17 de Noviembre de 1838, fol. 211 vº.

42 En sesión de la Diputación Provincial, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 13 de Diciembre de 1838, fol. 219 vº.

43 En sesión de la Junta Permanente de Caminos, AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, 1838.

ley del 25 de Octubre de 1839 aprobada por el Parlamento español. En realidad los exdiputados generales o padres de provincia tenían un gran ascendiente en la generación de estados de opinión y en la resolución de temas políticos. La comisión de fueros, es decir, la que evaluaba el proceso de arreglo foral o adecuación de la Constitución foral a la Constitución liberal española fue sin duda la comisión política por antonomasia y en ella se sucedieron debates de gran calado porque debatían el sistema de articulación política y fiscal de Bizkaia en el nuevo Estado-nación español.

El perfil de las Juntas Generales adquiere las características de una cámara legislativa, si bien de conformidad a la Constitución española la atribución legislativa se circunscribía de forma exclusiva al Parlamento nacional español.

En 1852 se acordaron una serie de Comisiones que en adelante funcionarían como fijas en años sucesivos y en 1854 se aprobó un reglamento interno en el que se fija con mayor precisión las funciones de las comisiones. El artículo 18 contempla que las merindades elegirán dos miembros para la formación de la comisión de poderes, en total 18 miembros.

La diputación general designa el local y hora de reunión. Los que subscriban el voto de la mayoría deberán fundarlo con un voto particular. Se formaran en las Juntas cuantas comisiones acuerde la Diputación para el análisis de los diferentes temas. Los expedientes y documentos se leerán en castellano y continuarán en lengua vasca de conformidad al artículo 29. Los Padres de Provincia, es decir quienes hayan ostentado el cargo de Diputado general, pueden acudir a las comisiones con voz y voto. Sin embargo en el pleno solamente tienen voz.

El 13 de Julio de 1846 se establecieron una serie de comisiones fijas que en adelante debían constituirse en las Juntas Generales y este acuerdo se ratifica en las Juntas Generales de 1852. Las comisiones que en adelante se constituyeron como fijas eran las siguientes:

- Comisión de poderes
- Comisión de expedientes y memoriales
- Comisión de hacienda y cuentas
- Comisión de caminos y ferrocarriles
- Comisión de instrucción pública
- Comisión de liquidación y nivelación de suministros
- Comisión de fueros
- Comisión de agricultura y arbolado
- Comisión expediente de culto y clero
- Segunda comisión de caminos
- Comisión permanente de ferrocarril

En las comisiones de mayor importancia e impacto como la de fueros o la de caminos o ferrocarril los representantes elegidos por merindad eran 4 personas y en las restantes 1 o dos por merindad.

La Comisión de ferrocarril constituida el 14 de mayo de 1855 por iniciativa de la Diputación foral se formó con representantes de la villa de Bilbao y de la Junta de Comercio. En este caso se reproduce el esquema histórico de las tres instituciones para emprender la construcción de un ambicioso proyecto ferroviario que finalmente no se llevó a cabo porque expiró la concesión. Asimismo el 12 de enero de 1858 la Diputación constituyó la comisión del ferrocarril minero de Triano. En estos años las Diputaciones aumentaron el número de comisiones creadas para implementar su gestión de gobierno: Comisión de proyecto de reglamento y plantilla en sesión del 1 de diciembre de 1856, Comisión de reglamento de caminos el 10 de junio de 1857 o Comisión permanente de caminos y ferrocarril el 18 de junio de 1857. El 19 de enero de 1863 se formó la Comisión de redacción de bases para la reforma de un reglamento interno de Juntas y elecciones del Gobierno del Señorío y el 22 de enero de 1863 de la Comisión de Estadística y riqueza territorial y el 3 de febrero la Subcomisión del impuesto de industria. El 30 de octubre de 1868 se constituyeron en sesión de Regimiento General la Comisión de aduanas, la de instrucción pública y la de estudio en relación con la agricultura, industria comercio y marinería. En dicho año sucedió la expulsión de la Reina Isabel II y el arranque del sexenio democrático con una nueva constitución aprobada en 1869.

El 7 de abril de 1873, en el contexto de la nueva guerra civil carlista, se formó una Comisión de Gobierno y propietarios de minas sobre uso de cargaderos de mineral en el Desierto así como otras comisiones para el sostenimiento de los gastos de guerra. Tanto la comisión permanente de caminos como la de ferrocarril de Triano continuaron sus labores y prolongaron sus actividades incluso después de la abolición de las Diputaciones forales.

En suma se observa que las Diputaciones también desarrollaron la formación de las comisiones para un ejercicio más eficaz en sus tareas ordinarias de gobierno del territorio de Bizkaia. La renovada administración pública foral reflejaba la modernidad propia de las nuevas administraciones públicas liberales y denotaba una estructura de carácter estatal limitado al territorio de Bizkaia, es decir, aspiraban a desarrollar de forma exclusiva una serie de competencias en todas las esferas que afectan a las actividades y servicios públicos de la población de Bizkaia.

Fuentes y Bibliografía

Esta contribución se enmarca en el proyecto de investigación realizado entre 2011 y 2013 «Historia de la Diputación Foral de Bizkaia», contratado entre la Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea y la Diputación Foral de Bizkaia. Deseo agradecer la colaboración de la investigadora Ana Isabel Prado quien ha preparado y contrastado en el archivo Histórico Foral

de Bizkaia, la lista de la comisiones de Juntas Generales y las propias de la Diputación Foral, así como la información documental pertinente.

Archivo Histórico Foral de Bizkaia (AHFB), Administrativo, Gobierno y Asuntos eclesiásticos Libros de actas de las Juntas Generales y de la Diputación general, 1812-1877.

Archivo Histórico Nacional. (Madrid): Consejos. 1183, número 49, 11.929 número 18

AGIRREAZKUENAGA Joseba, *Vizcaya en el siglo XIX. Las finanzas públicas de un Estado emergente. 1812-1876*. (Bilbao, 1985.)

EGIBAR Lartaun, *Representación y representatividad en las instituciones de gobierno del Señorío de Bizkaia en el siglo XIX*. (Donostia - San Sebastian, 2009)

LOPEZ ATXURRA Rafael, *La administración fiscal del Señorío de Vizcaya. (1630-1804)*. (Bilbao, 1999).

MARTINEZ RUEDA Fernando, *Los poderes locales en Vizcaya: del Antiguo Régimen a la Revolución Liberal (1700-1853)*. (Bilbao, 1994)

PORTILLO, José María, *Monarquía y gobierno provincial. Poder y Constitución en las provincias vascas (1760-1808)*. (Madrid, 1991)

Comisiones constituidas en Juntas Generales de Bizkaia
y por la Diputación o Gobierno de Bizkaia (1812-1877)

JUNTAS GENERALES 1812
COMISIÓN DE ARBITRIOS, elegida en Junta de Diputación, consultado en AHFB, Administrativo, Gobierno y Asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 23/09/1812, fol. 53 vº.
JUNTA DE SUBSISTENCIAS, elegida en Junta de Diputación, consultado en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 12/10/1812, fol. 63rº. Esta Junta se amplía en Juntas Generales del día 18 de Octubre de 1812.
JUNTA DE SANIDAD, en Junta de Diputación, consultado en AHFB, Administrativo, Gobierno y Asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 12/10/1812.
COMISIÓN PARA ARMAMENTO, VESTUARIO Y MANUTENCIÓN DE BATALLONES, en Junta de Diputación, consultado en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 18/10/1812.
COMISIÓN DE CUENTAS, en Juntas Generales del Señorío de fecha 20/10/1812, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, fol. 69.
COMISIÓN DE EXÁMEN Y LIQUIDACION DE CUENTAS, en Juntas Generales del Señorío, 22/10/1812, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, fol. 70 rº.
COMISIÓN SERVICIO MILITAR, en Juntas Generales del Señorío, 22/10/1812, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, fol. 70 vº.
JUNTA DE SUBSISTENCIAS, por secciones y según necesidades, en Junta de Diputación general, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, fol. 77 vº.
DIPUTACIÓN 1813
JUNTA DE SUBSISTENCIAS, esta vez se divide por distritos, un total de 11 distritos territoriales. Cada distrito cuenta con un Presidente y un secretario. Una vez liberados se suman los distritos de Durango y de Bilbao. En Junta de Diputación celebrada en la villa de Lekeitio, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ 00136/001, 26 de Marzo de 1813, pág. 82 vº y 83 rº.
JUNTA DE SANIDAD DEL SEÑORÍO EN BILBAO, por amenaza de peste procedente de puertos de Turquía. En Junta de la Diputación Provincial en la villa de Bilbao, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 16 de Agosto de 1813, fol. 89 vº.
JUNTAS GENERALES 1814
COMISIÓN DE DONATIVOS, elegida en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 02/09/1814, fol. 32.
COMISIÓN DE SERVICIOS HECHOS CON MOTIVO DE LA GUERRA, elegida en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 03/09/1814.
COMISIÓN DE CUENTAS-TESORERÍA, elegida en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 03/09/1814.
COMISIÓN ARBITRIOS PARA LA SUBSISTENCIA DE NIÑOS EXPÓSITOS, elegida en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00134/001, 06/09/1814, fol. 44 vº y 44 rº.
COMISIÓN DE REVISIÓN DE MEMORIALES, elegida en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 06/09/1814, fol.133.

JUNTAS GENERALES 1814
COMISIÓN DE CAMINOS DE LA VEREDA DE BILBAO A DURANGO, elegida en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00134/001, 09/09/1814, fol. 67.
COMISIÓN CÁDIZ, elegida en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00134/001, Setiembre 1814.
COMISIÓN JUNTA SUPERIOR DE SANIDAD, elegida en Junta de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00136/001, 08/10/1814.

DIPUTACIÓN 1815
COMISIÓN DE CONCILIACIÓN CON EL CONSULADO Y VILLA DE BILBAO, en Juntas Generales del día 2 de Marzo de 1815, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00137/001.
COMISIÓN DE PODERES, en Juntas Generales del día 2 de Marzo de 1815, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ001371/001.
COMISIÓN CONCILIACIÓN SEÑORÍO Y CONSULADO SOBRE EL PAGO DEL 2% CON DESTINO A LAS GUERRA DE FRANCIA, en Juntas Generales a día 18 de Enero de 1815, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ001371/001.
COMISIÓN DE REVISIÓN DE CUENTAS, en Sesiones de la Diputación General, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00137/001, 15 de Noviembre de 1815, fol. 34 rº.

DIPUTACIÓN 1816
COMISIONADO PARA CONFERENCIAR EN ELORRIO SOBRE LOS MEDIOS PARA EVITAR EL CONTRABANDO, en sesión de Diputación General, 26 de Abril de 1816, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00137/001

JUNTAS GENERALES 1816
COMISIÓN DE REVISIÓN DE PODERES, en Juntas Generales del Señorío, fecha 9 de Julio de 1816, AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00137/001, fol. 44rº.
COMISIÓN DE SOCORROS A MILITARES, en Juntas Generales del Señorío, fecha 12 de Julio de 1816, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00134/001, fol. 17.
COMISIÓN DETENCIÓN LADRONES, en Juntas Generales del Señorío, fecha 16 de Julio de 1816, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00134/001, 16 de Julio de 1816, fol. 34.
COMISIÓN MINERIA-MEJORA FABRICACIÓN DE HIERRO, en Juntas Generales del Señorío de 1816, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00134/001, 17 de julio de 1816, fol. 38.
COMISIÓN SOBRE INTRODUCCIÓN DE HIERRO EXTRANJERO, en Juntas Generales del Señorío de 1816, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00134/001, fol. 28.
COMISIÓN DE MEMORIALES, en Juntas Generales del Señorío del 13 de Julio de 1816, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00134/001, 13 de julio de 1816.
COMISIÓN SERVICIO DE MARINERÍA, en Juntas Generales del Señorío, fecha 18 de julio de 1816, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00134/001, 18 de julio de 1816, fol. 43 rº.
COMISIÓN DE AGRAVIOS, en Juntas Generales del Señorío, fecha 20 de julio de 1816, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00134/001, 20 de julio de 1816, fol. 60.

JUNTAS GENERALES 1818
COMISIÓN DE CUENTAS DE LA TESORERÍA, en Juntas Generales del Señorío, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, 8 de julio de 1818, fol. 8.
COMISIÓN DE CAMINOS, en Juntas Generales del Señorío, en AHDN, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, 17 de julio de 1818, fol. 49.
COMISIÓN DONATIVO, en Junta General Extraordinaria del Señorío, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, Noviembre 1818.
COMISIÓN MINERIA: Se mantiene la de 1816.
COMISIÓN EXPÓSITOS, en Juntas Generales del Señorío, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00137/001, fol. 37.
COMISIÓN DE PUERTOS DE MAR/MARINERÍA : 16 de julio de 1818
COMISIÓN DE SUMINISTROS Y SERVICIOS DE TROPAS : 16 de julio de 1818
COMISIÓN CAMINOS DE BILBAO A PANCORBO, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00138/001, 16 de julio de 1818, fol. 34.
COMISIÓN CAMINOS DE OROZCO, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00138/001 16 de julio de 1818, fol. 46.
COMISIÓN DE LIQUIDACIÓN DE SUMINISTROS Y SERVICIOS, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00138/001, 19 de julio de 1818.
COMISIÓN DE CONSTITUCIÓN Y FUERO, en Juntas Generales del Señorío, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00138/001, julio de 1818.

DIPUTACIÓN 1819
COMISIÓN ARBITRIOS, en sesión de la Diputación General del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, 27 de Mayo de 1819.
COMISIÓN DE LISTA DE CONTRIBUYENTES, en sesión de la Diputación general del Señorío, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, Junio de 1819, fol. 30 vº.
COMISIÓN PERMANENTE DE AGRICULTURA, en sesión de la Diputación General del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, 30 de Octubre de 1819, fol. 33 rº.
COMISIÓN MARINERÍA PUERTOS, en sesión de la Diputación General del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, fol. 34 rº.
COMISIÓN REGLAMENTO DE AGRICULTURA, en sesión de la Diputación General del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, 8 de Noviembre de 1819, fol. 37 rº.

JUNTAS GENERALES 1820
COMISIÓN DE PODERES, en Junta General Extraordinaria, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00139/001, 24 de Marzo de 1820.
COMISIÓN FUEROS Y CONSTITUCIÓN DE 1812, en Junta General Extraordinaria, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0000139/001, 24 de Marzo de 1820, fol. 48 vº y 49 rº.

DIPUTACIÓN 1820
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, T-00291/001, 1820.
COMISIÓN FABRICACIÓN DE ARMAS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 20 de Diciembre de 1820, fol. 50 vº.

DIPUTACIÓN PROVINCIAL 1821
COMISIÓN DE CAMINOS DE LA VEREDA DE ORDUÑA, en sesión de la Diputación, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 1821.
COMISIÓN JUNTA DE BENEFICENCIA, en sesión de la Diputación general, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 9 de Agosto de 1821, fol. 83 rº.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, 1821.

DIPUTACIÓN PROVINCIAL 1822
COMISIÓN JUNTA SANIDAD, en sesión de la Diputación, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 23 de Abril de 1822, fol.80 rº.
COMISIÓN MARINERÍA, en sesión de la Diputación I, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 1822.
COMISIÓN JUNTA DE CAMINOS DE BERMEO A DURANGO, en sesión de la Diputación, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0140/001, 1822.
COMISIÓN EXTERMINIO DE FACCIOSOS, en sesión de la Diputación, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 1822.
COMISIÓN JUNTA MUNICIPAL DE BENEFICENCIA, en sesión de la Diputación, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 1822.
COMISIÓN DE LA JUNTA DE CARIDAD DE LA CÁRCEL PÚBLICA, en sesión de la Diputación, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00140/001, 1822.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, 1822.

DIPUTACIÓN GENERAL 1823
COMISIÓN DE FIDELIDAD Y ADHESIÓN A LA MONARQUÍA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 21/04/1823, fol. 1vº.

JUNTAS GENERALES 1823
COMISIÓN DE PODERES, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 14/05/1823, fol. 13vº.
COMISIÓN DE ARBITRIOS, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0141/001, 14 de Mayo de 1823, fol. 13 vº.
COMISIÓN DEL SERVICIO MILITAR VOLUNTARIO Y EXTRAORDINARIO, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 14 de Mayo de 1823, fol. 8 vº.
COMISIÓN SERVICIO MILITAR EXTRAORDINARIO, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 19 de Mayo de 1823, fol. 15 rº.
COMISIÓN PARA REGLAMENTO DE LA COMPAÑÍA CONTRA LADRONES, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 23 de Mayo de 1823, fol. 21 vº-22rº.
COMISIÓN DE PROPIOS MILITARES (SALARIOS), en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 23 de Mayo de 1823, fol. 23 vº.

JUNTAS GENERALES 1823
COMISIÓN DE ARMAMENTO GENERAL DEL SEÑORÍO, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 23 de Mayo de 1823, fol. 24 rº.
COMISIÓN DE MEMORIALES, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 18 de mayo de 1823, fol. 13 vº.
DIPUTACIÓN 1823
COMISIÓN DE TRATOS CON OTRAS PROVINCIAS HERMANAS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 15 de Julio de 1823, fol. 38 vº.
COMISIÓN JUNTA DE CAMINOS DE ORDUÑA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00141/001, 18 de julio de 1823, fol. 40 rº.
COMISIÓN FELICITACIONES AL DUQUE DE ANGULEMA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 15 de Noviembre de 1823, fol. 11vº.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta General de Caminos, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 1823.
COMISIÓN DE LA JUNTA DE CARIDAD, en sesión de la Diputación General, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 6 de Diciembre de 1823, fol. 17 rº.
DIPUTACIÓN 1824
COMISIÓN VISITADORES DE BOTICAS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 12 de Enero de 1824, fol. 20 rº y vº.
JUNTAS GENERALES 1824
COMISIÓN DE PODERES, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 18 de Mayo de 1824, fol. 31 rº.
COMISIÓN DE MEMORIALES, en Juntas Generales del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0142/001, 19 de Mayo de 1824, fol. 32 vº.
COMISIÓN DEL DONATIVO, en Juntas Generales Extraordinarias del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 22 de Mayo de 1824, fol. 36-37.
COMISIÓN PARA REGLAMENTO DE VOLUNTARIOS REALISTAS, en Juntas Generales Extraordinarias del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 25 de Mayo de 1824.
COMISIÓN PARA REDUCCIÓN DE ESCRIBANÍAS, en Juntas Generales Extraordinarias del 25 de Mayo de 1824, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 25 de Mayo de 1824, fol. 45 rº y vº.
COMISION PERMANENTE DE MINERÍA Y MEJORA DEL HIERRO, en Juntas Generales Extraordinarias del 25 de Mayo de 1824, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, fol. 45 vº.
COMISIÓN DE MEJORA Y ADELANTAMIENTO EN PESCA, en Juntas Generales Extraordinarias del 25 de Mayo de 1824, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, fol. 45 vº.
COMISIÓN DE HIDALGUÍAS, en Juntas Generales Extraordinarias del 26 de Mayo de 1824, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00412/001, fol. 46 vº.

JUNTAS GENERALES 1824
COMISIÓN DE RECEPCIÓN DEL PRÍNCIPE D. MAXIMILIANO DE SAJONIA, PADRE DE LA REINA, en sesión de la Diputación General, 18 de Noviembre de 1824, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, fol. 67 vº.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, T-00291/001, 1824.

JUNTAS GENERALES 1825
COMISIÓN DE PODERES, en Juntas Generales del 7 de Julio de 1825, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 7 de Julio de 1825.
COMISIÓN DE MEMORIALES, en Juntas Generales del día 7 de Julio de 1825, en AFHB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, 7 de Julio de 1825, fol. 85 rºy vº.
COMISIÓN DE ESTADÍSTICA, en Juntas Generales del 8 de Julio de 1825, en AFHB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ 00142/001, 8 de Julio de 1825, fol. 86 rº.
COMISIÓN DE REVISIÓN DE CUENTAS, en Juntas Generales del día 7 de Julio de 1825, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, fol. 85 rº y vº.
COMISIÓN DE EXPÓSITOS, en Juntas Generales del 9 de Julio de 1825, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001, fol. 88 vº.
COMISIÓN ARMAMENTO, en Juntas Generales del día 16 de julio de 1825, en AFHB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00142/001.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta permanente de caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, T-00291/001, 1825.

DIPUTACIÓN 1826
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta permanente de caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, T-00291/001, 1826.
COMISIÓN PARA QUE LAS TRES PROVINCIAS RESUELVAN LO CONCERNIENTE A ARBITRIOS, en sesión de Diputación General, en AFHB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ143/001, 9 de julio de 1826, fol. 24 rº

DIPUTACIÓN 1827
COMISIÓN PEDIDO DE HOMBRES PARA VIZCAYA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00143/001, 15 de Junio de 1827, fol. 35 rº.
COMISIÓN CONSERVACIÓN DE MONTES, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00143/001, 27 de Junio de 1827, fol. 36 rº.

JUNTAS GENERALES 1827
COMISIÓN DE PODERES, en Juntas Generales del día 10 de Julio de 1827, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00143/001, 10 de julio de 1827, fol. 39 rº.
COMISIÓN DE CUENTAS, en Juntas Generales del día 11 de Julio de 1827, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00143/001, 11 de Julio de 1827, fol. 40 rº.
COMISIÓN DE MEMORIALES, en Juntas Generales del día 11 de Julio de 1827, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00143/001, 11 de julio de 1827.

JUNTAS GENERALES 1827
COMISIÓN REAL SERVICIO, en Juntas Generales del día 11 de Julio de 1827, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00143/001, 11 de Julio de 1827, fol. 40 vº.
COMISIÓN DE MINERÍA, en Juntas Generales del día 12 de Julio de 1827, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00143/001, 12 de Julio de 1827, fol. 47.
COMISIÓN DE ARMAMENTO, en Juntas Generales del día 13 de Julio de 1827, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00143/001, 13 de Julio de 1827, fol. 52 rº.
COMISIÓN CAMINOS DE ELANCHOVE, en Juntas Generales del día 18 de Julio de 1827, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00143/001, 18 de Julio de 1827, fol. 62 rº y vº.
DIPUTACION 1827
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de Junta Permanente de Caminos, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, T-00291/001, 1827.
DIPUTACIÓN 1828
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, T-00291/001, 1828.
COMISIÓN PARA PREPARAR LA VISITA REAL, en sesión de Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00144/001, 10 de Mayo de 1828, fol., 11.
DIPUTACIÓN 1829
COMISIÓN PARA TRATAR CON LAS OTRAS JUNTAS GENERALES, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00144/001, 9 de Enero de 1829, fol. 18 rº.
JUNTAS GENERALES 1829
COMISION REVISIÓN DE PODERES, en Juntas Generales del 11 de Julio de 1829, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0144/001, 11 de Julio de 1829, fol. 27.
COMISIÓN DE MEMORIALES, en Juntas Generales del 14 de Julio de 1829, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00144/001, 14 de Julio de 1829, fol. 30 rº.
COMISIÓN DE ESCRIBANÍAS, en Juntas Generales del 15 de Julio de 1829, en AFHB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00144/001, 15 de Julio de 1829, fol. 32 rº.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, T-00291/001, 1829.
JUNTAS GENERALES 1830
COMISIÓN DE PODERES, en Juntas Generales Extraordinarias de 4 de Febrero de 1830, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 4 de Febrero de 1830. No hay de Memoriales
COMISIÓN REVISIÓN DEL NUEVO CÓDIGO DE COMERCIO, en Juntas Generales Extraordinarias, del 5 de Febrero de 1830, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 5 de Febrero de 1830, fol. 49 rº.

JUNTAS GENERALES 1830
COMISIÓN DE GUERRA, en Junta General Extraordinaria del 15 de Setiembre de 1830, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 15 de Setiembre de 1830, fol. 122 rº y vº.
COMISIÓN CORTE UNIDA A LA COMISIÓN DE GUERRA, en Junta General extraordinaria del 15 de Setiembre de 1830, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, fol. 122 Rº Y Vº.
COMISIÓN DEL SEÑORÍO, en Junta General extraordinaria del 15 de Setiembre de 1830, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, fol. 122 Rº Y Vº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, 15 de septiembre de 1830.
JUNTAS GENERALES 1831
COMISIÓN DE PODERES, en Juntas Generales del 6 de Julio de 1831, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 6 de Julio de 1831, fol. 162 vº.
COMISIÓN MEMORIALES, en Juntas Generales del 6 de Julio de 1831, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 7 de Julio de 1831, fol. 163 rº.
COMISIÓN DE INDUSTRIA Y COMERCIO, en Juntas Generales del 6 de Julio de 1831, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 6 de Julio de 1831, fol. 164 vº.
COMISIÓN EXÁMEN DE CONDUCTA POLÍTICA, en Juntas Generales del 8 de Julio de 1831, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 8 de Julio de 1831, fol. 165 rº.
COMISIÓN DE CUENTAS Y PAGOS, en Juntas Generales del 8 de Julio de 1831, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 8 de julio de 1831, fol. 165 rº y vº.
COMISIÓN DUDAS EJECUCIÓN DEL REGLAMENTO DE ARMADOS, en Juntas Generales del 9 de Julio de 1831, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 9 de Julio de 1831, fol. 166vº.167 rº.
COMISIÓN DE REVISIÓN DE CUENTAS DEL TESORERO, en Juntas Generales del 9 de Julio de 1831, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 9 de Julio de 1831, fol. 167 vº-168 rº.
COMISIÓN DEL CÓDIGO DE COMERCIO, en Juntas Generales del 11 de Julio de 1831, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 11 de Julio de 1831, fol. 168.
COMISIÓN PERMANENTE DE CAMINOS, en Juntas Generales del 11 de Julio de 1831, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 11 de Julio de 1831, fol. 169-170.
COMISIÓN DE REGLAMENTO DE OFICINAS, en Juntas Generales del 14 de Julio de 1831, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00145/001, 14 de Julio de 1831, fol. 173 rº.
SE SOLICITA EL RESTABLECIMIENTO DE LA COMISIÓN PERMANENTE DE ARMAMENTO PERO SE DENIEGA
DIPUTACIÓN 1831
COMISIÓN JUNTA DE CAMINOS, CAMBIAN ALGUNOS MIEMBROS EN 17/11/1831, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00146/001, 17 de Noviembre de 1831, fol. 19 vº.

DIPUTACIÓN 1832
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y transportes, T-00291/001, 1832.
JUNTAS GENERALES 1833
COMISIÓN DE PODERES, en Juntas Generales del 4 de Julio de 1833, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00146/001, 4 de Julio de 1833, fol. 43 vº.
COMISIÓN INFORMES DEL NUEVO REGLAMENTO INTERNO PARA JUNTAS Y ELECCIONES, en Juntas Generales del 5 de Julio de 1833, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00146/001, 5 de Julio de 1833, fol. 56 vº.
COMISIÓN DE CUENTAS, en Juntas Generales del 6 Julio de 1833, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00146/001, 6 de Julio de 1833, fol. 57 rº.
COMISIÓN DE MAYORAZGOS, en Juntas Generales del 6 de Julio de 1833, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00146/001, 6 de Julio de 1833, fol. 58.
COMISIÓN SOBRE SUMINISTROS A PARTICULARES E IGLESIA DURANTE LA GUERRA DE LA INDEPENDENCIA, en Juntas Generales del 9 de Julio de 1833, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00146/001, 9 de Julio de 1833, fol. 62 vº.
COMISIÓN DE ESCRIBANÍAS, en Juntas Generales del 9 de Julio de 1833, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00146/001, 9 de Julio de 1833, fol. 63 vº.
COMISIÓN ECONÓMICA PARA ADMINISTRAR LOS FONDOS DEL SEÑORÍO, en Juntas Generales del 11 de Julio de 1833, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00146/001, 11 de Julio de 1833, fol. 66 rº.
COMISIÓN ESPECIAL DE SALUBRIDAD, en Juntas Generales del 13 de Julio de 1833, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00146/001, 13 de Julio de 1833, fol. 70 vº.
COMISIÓN DE AGRICULTURA, MIEMBROS DE LA RSBAP, en Juntas Generales del 14 de Julio de 1833, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00146/001, 14 de Julio de 1833, fol. 76 rº.
DIPUTACION 1833
JUNTA DE SUBSISTENCIAS (30/12/1833), en sesión de la Diputación General el 30 de Diciembre de 1833, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00148/001, 30 de Diciembre de 1833, fol. 29 vº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AT-00291/001, 1833.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, Diciembre de 1833.
DIPUTACIÓN 1834
COMISIÓN ESTADÍSTICA CONTRIBUCIÓN DEL CLERO, en sesión de la Diputación General del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00149/001, 20 de Marzo de 1834, fol. 73 rº y vº, No da los nombres de todos los vicarios.
COMISIÓN ESTADÍSTICA PARA CONTRIBUCIÓN 4% PRODUCTO LÍQUIDO DE PATRONATOS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00149/001, 13 de Mayo de 1834, fol. 69 rº.

DIPUTACIÓN 1834
COMISIÓN O JUNTA DE EXPÓSITOS, en sesión de la Diputación General del Señorío, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00149/001, fol. 158 r°.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, 1834.
DIPUTACIÓN 1835
COMISIÓN JUNTA DE SUBSISTENCIAS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00149/001, 8 de Abril de 1835, fol. 230 v°.
COMISIÓN DE JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, 1835.
DIPUTACIÓN 1836
COMISIÓN DE JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001.
DIPUTACIÓN 1837
COMISIÓN DE REVISTA EXTRAORDINARIA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00151/001, 29 de Noviembre de 1837, fol. 14 v°.
COMISIÓN EN CORTES SOBRE IMPUESTO DE MILLONES DE REALES, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 5 de Octubre de 1837, fol. 66.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, 1837.
DIPUTACIÓN PROVINCIAL 1838
COMISIÓN JUNTA DE ARBITRIOS Y SUBSISTENCIAS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 15 de Enero de 1838, fol. 33 r°.
COMISIÓN JUNTA DE EXPÓSITOS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 31 de Mayo de 1838, fol. 106.
COMISIÓN CRÉDITOS CONTRA LA HACIENDA NACIONAL, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, fol. 127.
COMISIÓN REPARTO CONTRIBUCIONES EXTRAORDINARIAS DE LA GUERRA, en sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 4 de Agosto de 1838, fol. 137 v°.
COMISIÓN JUNTA DE CARIDAD, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 20 de Setiembre de 1838, fol.153 v°.
COMISIÓN SOBRE EL BLOQUEO PARA QUE NO AFECTE LA EXTRACCIÓN COMERCIO, en sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 25 de Setiembre de 1838, fol. 156 r° y v°.
COMISIÓN PARA CONFERENCIAR CON EL CONDE DE LUCHANA SOBRE EL BLOQUEO, en sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, Ayuntamiento de Bilbao y Junta de Comercio, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 25 de Setiembre de 1838, fol. 156 v°

DIPUTACIÓN PROVINCIAL 1838
COMISIÓN SOBRE MODIFICACIONES DE LA TARIFA DE IMPUESTOS, en sesión extraordinaria en la que se reúnen la Diputación, el Ayuntamiento de Bilbao y la Junta de Comercio, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 10 de Octubre de 1838, fol. 179.
COMISIÓN INSTRUCCIÓN PRIMARIA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ-0152/001, 18 de Octubre de 1838, fol. 188 rº.
COMISIÓN ANTE EL CONDE DE LUCHANA, en sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 17 de Noviembre de 1838, fol. 211 vº.
COMISIÓN RECLAMACIÓN DE CRÉDITOS CONTRA FRANCIA, en sesión de la Diputación Provincial, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 13 de Diciembre de 1838, fol. 219 vº.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, 1838.

DIPUTACIÓN PROVINCIAL 1839
COMISIÓN INGRESOS DEL RAMO DE TABACOS, en sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 1 de Enero de 1839, fol. 235.
COMISIÓN DEUDA DE GUERRA, en sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, en AFHB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 2 de Enero de 1839, fol. 269 vº.
COMISIÓN DEUDA CON PROPIETARIOS DE LA ESTIVA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 24 de Enero de 1839, fol. 269.
COMISIÓN BÚSQUEDA DE PRÉSTAMOS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 24 de Enero de 1839, fol. 270 y ss.
COMISIÓN GASTOS PRESIDARIOS PAISANOS Y MILITARES, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 24 de Enero de 1839, fol.270 y ss.
COMISIÓN JUNTA DE CAMINOS DE LA VEREDA DE ORDUÑA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administración, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 31 de Enero de 1839, fol. 271 vº.
COMISIÓN REBAJA DEL IMPUESTO DE TABACOS, en sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, en AFHB, Administración, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 4 de Febrero de 1839, fol. 276 vº.
COMISIÓN SERVICIO DE SUMINISTROS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 14 de Febrero de 1839, fol. 284 vº.
COMISIÓN DEL TRÁFICO MARÍTIMO, en sesión extraordinaria de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0152/001, 26 de Febrero de 1839, fol. 293 rº.
COMISIÓN COBRO DE LIBRANZAS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFBM Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00152/001, 28 de Febrero de 1839, fol. 295.
COMISIÓN DE DEROGACIÓN DE IMPUESTOS MILITARES, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00153/001, 8 de Abril de 1839, fol. 13 rº.

DIPUTACIÓN PROVINCIAL 1839
COMISIÓN DE PRESUPUESTOS, en Sesión Extraordinaria de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00153/001, 10 de Mayo de 1839, fol. 12 rº.
COMISIÓN RECLAMACIÓN DE PRÉSTAMOS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00153/001, fol. 13.
COMISIÓN DEL PRESUESTO GENERAL, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00153/001, 31 de Mayo de 1839, fol. 20.
COMISIÓN DE FESTEJOS DE RECIBIMIENTO DEL DUQUE DE NEMOURS, HIJO DEL REY DE FRANCIA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00153/001, 3 de Julio de 1839, fol. 30 vº.
COMISIONADO EN CORTE, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00153/001, fol. 59.
COMISIÓN PERMANENTE DE DAÑOS DE GUERRA, en Juntas generales del 16 de Diciembre de 1839, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0154/001, fol. 15 vº.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y transportes, AT-00291/001, 1839.
DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1840
COMISIÓN ESPECIAL DE FOMENTO DE OBRAS PÚBLICAS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 18 de Enero de 1840, fol. 26 vº.
COMISIÓN DE LA JUNTA DIRECTIVA DEL COLEGIO VIZCAYA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 26 de Enero de 1840, fol. 29 rº.
COMISIÓN CONFERENCIA DE LAS TRES PROVINCIAS HERMANAS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 3 de Enero de 1840, fol. 31 vº.
COMISIÓN DE BAGAJES Y TRANSPORTES MILITARES, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 9 de Febrero de 1840, fol. 32 vº.
COMISIÓN MEDIDAS SOBRE EL HIERRO EXTRANJERO, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 16 de Abril de 1840, fol. 43 vº.
COMISIÓN DIRECTIVO INTERINA DEL CAMINO BILBAO-VALMASEDA, en sesión de la Diputación general, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, Junio de 1840, fol. 49 vº.
COMISIÓN CONFERENCIA EN VILLA DE VERGARA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, Julio 1840, fol. 57 vº.
COMISIÓN VERGARA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 6 de Agosto 1840.
COMISIÓN PERMANENTE DE GUERRA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 18 de Agosto de 1840, fol. 58 vº.
COMISIÓN DE RECONOCIMIENTO DE LIBROS Y CUENTAS Y DEMÁS DOCUMENTACIÓN DE LA DIPUTACIÓN PROVINCIAL, en Regimiento general, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 22 de Octubre de 1840, fol. 68 vº.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1840
COMISIÓN DE LA JUNTA DE CAMINOS, en Regimiento general, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 21 de Diciembre de 1840, fol. 75 vº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y transportes, AJ-00291/001, 1840.

JUNTAS GENERALES 1841
COMISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 21 de Marzo de 1841, fol. 96 rº.
COMISIÓN DE FUEROS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 23 de Marzo de 1841, fol.98 rº.
COMISIÓN DE REVISIÓN DE CUENTAS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 25 de Marzo de 1841, fol. 99 vº.
COMISIÓN APROBACIÓN DE LAS CUENTAS DEL BIENIO, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 25 de Marzo de 1841, fol. 99 vº.
COMISIÓN EN CORTE, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 30 de Marzo de 1841, fol. 102 vº.
COMISIÓN DE INFORMES Y ACUERDOS SOBRE EL PLAN DE CAMINOS, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 29 de Marzo de 1841, fol. 103.
COMISIÓN ECONÓMICA, en sesión de Juntas Generales del 2 de Abril de 1841, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 2 de Abril de 1841, fol. 106 rº.
COMISIÓN REEMPLAZO Y NOMBRAMIENTO DE CONSULTORES, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00156/001, 31 de Marzo de 1841, fol. 29 vº.
COMISIÓN INDUSTRIA Y EL HIERRO, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 6 de Setiembre de 1841, fol. 7 vº y 8 rº.

DIPUTACION GENERAL O FORAL 1841
COMISIÓN PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 22 de Abril de 1841, fol. 112.
COMISIÓN PERMANENTE PARA EL ARREGLO DE UN PLAN DE ADMINISTRACIÓN ECONÓMICA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 30 de Abril de 1841, fol. 114 vº.
COMISIÓN DIRECTIVA DEL CAMINO DE BALMASEDA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 27 de Mayo de 1841, fol. 115 vº.
COMISIÓN CAMINO DURANGO BERMEO, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 20 de Julio de 1841, fol. 125 rº.
COMISIÓN CAMINO BILBAO-BERMEO, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 20 de Julio de 1841, fol. 125 rº.

DIPUTACION GENERAL O FORAL 1841
COMISIÓN RAMALES ELANCHOVE Y EA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 20 de Julio de 1841, fol. 125 rº.
COMISIÓN CAMINO MERINDAD DE ARRATIA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 20 de Julio de 1841, fol. 125 rº.
COMISIÓN CAMINO ONDÁRROA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 20 de Julio de 1841, fol. 125 rº.
COMISIÓN CAMINO LEQUEITIO, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00154/001, 20 de Julio de 1841, fol. 125 rº.
Constitución de la COMISIÓN ECONÓMICA PROVINCIAL en sustitución de la Diputación foral por mandato de Baldomero Espartero, 24 de octubre de 1841.
COMISIÓN ECONÓMICA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 21 de Noviembre de 1841, fol. 3 rº.
COMISIÓN DE CORTE, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, Noviembre de 1841.
COMISIÓN JUNTA DE CAMINOS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, Noviembre de 1841.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de las Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, Noviembre de 1841, (6 representantes desde 1840, 2 por Diputación, dos por el Ayto. de Bilbao y dos por la Junta de Comercio. A partir de abril en adelante pasan a 5 más sustituto para el representante de la Diputación).

DIPUTACIÓN PROVINCIAL 1842
COMISIÓN ECONÓMICA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 5 de Febrero de 1842, fol. 32.
COMISIÓN DE ADMINISTRACIÓN Y FOMENTO FABRIL, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 1842.
COMISIÓN DE AYUNTAMIENTOS Y AGRICULTURA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 1842.
COMISIÓN ARREGLO DE OFICINAS, en sesión de la Diputación Provincial en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 1842.
COMISIÓN DE INSTRUCCIÓN PRIMARIA, BENEFICENCIA Y CULTO Y CLERO, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 1842, fol.32 rº.
COMISIÓN DE REVISIÓN DE REMATES DE ARBITRIOS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 9 de Setiembre de 1842, fol. 76 rº.
COMISIÓN DEL CAMINO DURANGO-BERMEO (DIRECTOR), en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 27 de Setiembre de 1842, fol. 86 rº.
COMISIÓN DE LIQUIDACIONES DE SUMINISTROS DE GUERRA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 4 de Noviembre de 1842, fol. 110 vº.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, 1842.

DIPUTACIÓN PROVINCIAL 1843
COMISIÓN JUNTA DIRECTIVA DEL CAMINO DE PANCORBO, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 6 de Marzo de 1843, fol. 166 rº.
COMISIÓN PROYECTO DE LIQUIDACIONES DE SUMINISTROS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 6 de Marzo de 1843, fol. 166 rº.
COMISIÓN ADUANAS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 14 de Marzo de 1843, fol. 169 rº.
COMISIÓN DE ARBITRIOS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00159/001, 14 de Marzo de 1843, fol. 169 rº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transporte, AJ00159/001, 14 de Marzo de 1843, fol. 169 rº.
El 27 de julio se restablece la DIPUTACIÓN GENERAL y se juran los fueros
COMISIÓN ACUERDO CON EL GOBIERNO CENTRAL, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00160/001, 7 de Agosto de 1843, fol. 8 vº.
COMISIÓN CONFERENCIAS CON LAS DIPUTACIONES HERMANAS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00160/001, 10 de Agosto de 1843, fol. 11 rº.
COMISIÓN DE LA JUNTA DE CAMINOS DE LA VEREDA DE PANCORBO, en sesión de la Junta Superior de Gobierno, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00161/001, 6 de Julio de 1843, fol. 5 vº.
COMISIÓN ELECCIÓN DE JUNTA SUPREMA DE GOBIERNO, en sesión de la Junta Superior de Gobierno, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00161/001, 21 de Julio de 1843, fol. 17 rº.
El 10 de septiembre se instala la DIPUTACIÓN PROVINCIAL INTERINA
COMISIÓN DE LA JUNTA DIRECTIVA EXPÓSITOS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 1 de Octubre de 1843, fol. 24 vº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PROVINCIAL DE SANIDAD DE VIZCAYA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 4 de Octubre de 1843, fol. 27 rº.
COMISIÓN DE ESCRIBANÍAS, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 7 de Noviembre de 1843, fol. 48 vº.
COMISIÓN CORTE, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 2 de Diciembre de 1843, fol.68 vº.
COMISIÓN REMATES, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 9 de Diciembre de 1843, fol. 60 y 70.
El 15 de diciembre se instala la DIPUTACIÓN PROVINCIAL
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001.
DIPUTACIÓN PROVINCIAL 1844
COMISIÓN DIRECTIVA DEL CAMINO REAL DE ARRATIA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 23 de Enero de 1844, fol. 103 rº.

DIPUTACIÓN PROVINCIAL 1844
COMISIÓN JUNTA DE CAMINOS DE PANCORBO, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 24 de Enero de 1844, fol. 107 rº.
COMISIÓN CORTE, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 26 de Enero de 1844, fol. 109.
COMISIÓN VENTA DE ACCIONES, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 12 de Abril de 1844, fol. 157 rº.
COMISIÓN PROVINCIAL DE INSTRUCCIÓN PRIMARIA, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 16 de Abril de 1844, fol. 159 rº.
COMISIÓN JUNTA DEL CAMINO DE BILBAO A DURANGO, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 3 de Mayo de 1844, fol. 163 rº.
COMISIÓN PARA LAS PÉRDIDAS DEL ALZAMIENTO DE OCTUBRE, en sesión de la Diputación Provincial, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00162/001, 25 de Mayo de 1844, fol. 176 vº.

JUNTAS GENERALES 1844
COMISIÓN DE REVISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 30 de Julio de 1844, fol 6 vº.
COMISIÓN DE INFORME SOBRE COMISIONADOS EN CORTES, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 1 de Agosto de 1844, fol. 10 rº y vº.
COMISIÓN DE ELECCIÓN DE CONSULTOR, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 1 de Agosto de 1844, fol. 11 rº.
COMISIÓN DE CUENTAS, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 3 de Agosto de 1844, fol. 12 vº.
COMISIÓN DE LIQUIDACIÓN Y NIVELACIÓN DE GASTOS DE GUERRA, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 5 de Agosto de 1844, fol. 16 vº.
COMISIÓN CORTE, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 6 de Agosto de 1844, fol. 17 vº.
COMISIÓN DE ELECCIÓN DE SUPLENTE COMISIONADOS EN CORTE, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 7 de Agosto de 1844, fol. 20 rº.
COMISIÓN DE JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, 1844.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1845
COMISIÓN AUXILIAR DEL COLEGIO GENERAL DE VIZCAYA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 19 de Mayo de 1845, fol. 47.
COMISIÓN NOMBRAMIENTO DE PROFESOR DE NÁUTICA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 12 de Julio de 1845, fol. 48 rº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-00291/001, 1845.

JUNTAS GENERALES 1846
COMISIÓN CUENTAS, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 7 de Julio de 1846, fol. 64.
COMISIÓN ESTUDIO DE RENUNCIA DEL CARGO DE CONSULTOR, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 9 de Julio de 1846, fol.69 rº.
COMISIÓN NOMBRAMIENTO CONSULTOR, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 9 de Julio de 1846, fol. 69 vº.
COMISIÓN ECONÓMICA, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 9 de Julio de 1846, fol. 71 rº.
COMISIÓN ESTUDIO DE GESTIONES DE LOS COMISIONADOS EN CORTES SOBRE LA LEY 25/10/1839, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 7 de Julio de 1846, fol. 64 vº.
COMISIÓN DE LIQUIDACIÓN Y NIVELACIÓN DE CUENTAS DE SUMINISTROS DE GUERRA, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 7 de Julio de 1846, fol. 65 rº.
COMISIÓN PERMANENTE PARA LA LEY DE 25/10/1839, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00163/001, 12 de Julio de 1846, fol. 74 rº. (Junto a los padres de la provincia y los consultores del señorío).
COMISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00164/001, Julio de 1847, fol. 285.
DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1847
COMISION EN CORTE, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00165/001, 15 de Abril de 1847, fol. 14 rº.
DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1848
COMISIÓN AUXILIAR EXTRAORDINARIA ADMINISTRACIÓN DE CAMINOS DE LAS ENCARTACIONES, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0166/001, 2 de Noviembre de 1848, fol. 12 rº.
COMISIÓN DE INFORME SOBRE CAMINOS DE LAS ENCARTACIONES, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0166/001, 11 de Diciembre de 1848, fol. 21 rº.
DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1849
COMISIÓN ESTUDIO ESTABLECIMIENTO DE UNA SOCIEDAD DE SEGUROS MUTUOS CONTRA INCENDIOS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00166/001, 3 de Mayo de 1849, fol. 39 rº y vº.
COMISIÓN COLECTIVA EXTRAORDINARIA DE ARREGLO FORAL-FUEROS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00166/001, 20 de Julio de 1849, fol. 46 rº.
COMISIÓN CONSULTA RENUNCIAS DE NOVIA DE SALCEDO Y DE HORMAECHE, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00166/001, 10 de Agosto de 1849, fol. 47 rº.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1850
COMISIÓN COLECTIVA EXTRAORDINARIA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00166/001, 16 de Febrero de 1850, fol. 54 vº.
COMISIÓN EN CORTE, FEBRERO 1850, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00166/001, 16 de Febrero de 1850, fol. 54 vº.
COMISIÓN ACUERDO DE DIMISIONES DE LOS COMISIONADOS EN CORTES, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00166/001, 3 de Junio de 1850, fol. 67 vº.
COMISIÓN EN CORTE, JUNIO, en sesión de la Comisión colectiva extraordinaria, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, 6 de Junio de 1850, fol. 69 vº.
COMISIÓN JUNTA DE CAMINOS VECINALES, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, 8 de Mayo de 1850, fol. 33 rº.
COMISIÓN PROBLEMAS CONTRIBUCIONES DE CAMINOS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, 15 de Octubre de 1850, fol. 5 vº.
COMISIÓN DE FERRONES, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, 2 de Diciembre de 1850.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1851
COMISIÓN EN CORTE, en sesión del Regimiento General de la Diputación, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, 23 de Junio de 1851, fol. 26-27 rº.
COMISIÓN FERROCARRIL IRÚN HACIA MADRID POR BILBAO, en sesión del Regimiento General de la Diputación, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, 7 de Julio de 1851, fol. 28 vº.

JUNTAS GENERALES 1852
COMISIÓN REVISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales del 18 de Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, 18 /05/1851, fol.56 vº.
COMISIÓN INFORMATIVA SOBRE RENUNCIAS DE CONSULTORES, en sesión de Juntas Generales del 19 de Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, Mayo de 1852, fol. 59 vº.
Se retoma la determinación tomada en JJGG de 13/07/1846 y se nombran las siguientes comisiones:
COMISIÓN DE EXPEDIENTES Y MEMORIALES, en sesión de Juntas Generales, Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, Mayo de 1852, fol. 60 rº.
COMISIÓN DE HACIENDA Y CUENTAS, en sesión de Juntas Generales, Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, Mayo de 1852, fol. 60 rº.
COMISIÓN CAMINO Y FERROCARRILES, en sesión de Juntas Generales, Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, Mayo 1852, fol. 60 vº.
COMISIÓN INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Juntas Generales, Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, Mayo 1852, fol. 60 vº.

JUNTAS GENERALES 1852
COMISIÓN DE LIQUIDACIÓN Y NIVELACIÓN DE SUMINISTROS, en sesión de Juntas Generales, Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, Mayo 1852, fol. 60 vº.
COMISIÓN DE FUEROS, en sesión de Juntas Generales, Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, Mayo 1852, fol. 60 vº y 61 rº.
COMISIÓN DE AGRICULTURA Y ARBOLADO, en sesión de Juntas Generales, Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, Mayo 1852, fol. 61 rº.
COMISIÓN EXPEDIENTE DE CULTO Y CLERO DEUSTO, en sesión de Juntas Generales de 23 de Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, 23 de Mayo de 1852, fol. 66 rº y vº.
SEGUNDA COMISIÓN DE CAMINOS, en sesión de Juntas Generales de 23 de Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, fol. 66 vº
COMISIÓN PERMANENTE DE FERROCARRIL, en sesión de Juntas Generales de 29 de Mayo de 1852, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00167/001, fol. 92 vº
JUNTAS GENERALES 1854
COMISIÓN DE EXPEDIENTES Y MEMORIALES, en sesión de Juntas Generales del 25 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol 30 rº.
COMISIÓN HACIENDA Y CUENTAS, en sesión de Juntas Generales del 25 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 30 rº.
COMISIÓN DE CAMINOS Y FERROCARRILES, en sesión de Juntas Generales del 26 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol, 30 vº.
COMISIÓN DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Juntas Generales del 26 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 31 rº.
COMISIÓN LIQUIDACIÓN Y NIVELACIÓN DE SERVICIOS, en sesión de Juntas Generales del 26 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 31 rº.
COMISIÓN DE FUEROS, en sesión de Juntas Generales del 26 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 31 vº.
COMISIÓN ESPECIAL DE NUEVO GOBIERNO Y CONSULTORES, en sesión de Juntas Generales del 26 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 32 rº.
COMISIÓN FOMENTO AGRÍCOLA, en sesión de Juntas Generales del 26 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 32 rº.
COMISIÓN DE CULTO Y CLERO, en sesión de Juntas Generales del 26 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 32 vº.
COMISIÓN DE BENEFICENCIA, en sesión de Juntas Generales del 26 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 32 rº.

JUNTAS GENERALES 1854
COMISIÓN INVESTIGADORA SOBRE LA CONDUCTA DE DON RAMÓN CASTOR DE ROTAECHE A PETICIÓN DE SUS HIJOS, en sesión de Juntas Generales del 29 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol.39 rº. (Se investiga su conducta en su cargo como jefe de la quinta brigada armada de paisanos del año 1833 y las sumas recibidas de la Caja general).
COMISIÓN PARA INFORMAR SOBRE EL REGLAMENTO ORGÁNICO E INTERIOR DE LAS JUNTAS, en sesión de Juntas Generales del 27 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 46 y siguientes.
COMISIÓN PERMANENTE DE BENEFICENCIA PARA LA CONSTRUCCIÓN DE UNA CASA PROVINCIAL DE BENEFICENCIA, en sesión de Juntas Generales del 28 de Octubre de 1854, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 47 vº.
DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1855
COMISIÓN DE FERROCARRIL, es una comisión especial mixta integrada por miembros de la Diputación, el Ayuntamiento de Bilbao y la Junta de Comercio, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, 14 de Mayo de 1855, fol. 210 rº
JUNTAS GENERALES 1856
COMISIÓN EXPEDIENTES, en sesión de Juntas Generales del 11 de Julio de 1856, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, 11 de Julio de 1856, fol. 285.
COMISIÓN DE HACIENDA Y CUENTAS, en sesión de Juntas Generales del 11 de Julio de 1856, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, 11 de Julio de 1856, fol. 285 rº.
COMISIÓN DE CAMINOS Y FERROCARRIL, en sesión de Juntas Generales del 11 de Julio de 1856, AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, 11 de Julio de 1856, fol. 285 vº.
COMISIÓN INSTRUCCION PÚBLICA, en sesión de Juntas Generales del 11 de Julio de 1856, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, 11 de Julio de 1856, fol. 286 rº.
COMISIÓN DE LIQUIDACIÓN Y NIVELACIÓN DE SERVICIOS, en sesión de Juntas Generales del 11 de Julio de 1856, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, 11 de Julio de 1856, fol. 286 rº.
COMISIÓN FUEROS, en sesión de Juntas Generales del 11 de Julio de 1856, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, 11 de Julio de 1856, 286.
COMISIÓN ECONOMICA DE FOMENTO AGRÍCOLA, en sesión de Juntas Generales del 11 de Julio de 1856, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 287 rº.
COMISION DE CULTO Y CLERO, en sesión de Juntas Generales del 11 de Julio de 1856, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 287 rº.
COMISIÓN DE BENEFICENCIA, en sesión de Juntas Generales del 11 de Julio de 1856, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00169/001, fol. 287 vº.
DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1856
COMISIÓN DE CAMINOS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ 00169/001, fol. 369 rº.
COMISIÓN DE CORTE, en sesión de la Diputación general, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 1856.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1856
COMISIÓN PROYECTO DE REGLAMENTO Y PLANTILLA, en sesión de la Diputación general, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 1 de Diciembre de 1856.
COMISIÓN FERROCARRIL, en sesión de Diputación general, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 15 de Diciembre de 1856, fol. 51 rº.
DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1857
COMISIÓN REGLAMENTO DE CAMINOS, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 10 de Junio de 1857, fol. 69 rº.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS Y FERROCARRIL, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 18 de Junio de 1857, fol. 74.
DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1858
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Diputación general, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 11 de Enero de 1858, fol. 112.
COMISIÓN DIRECTORES DE CAMINOS, en sesión de la Diputación general, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 11 de Enero de 1858, fol. 112.
COMISIÓN ESPECIAL DEL CAMINO MINERO DE TRIANO, en sesión de la Diputación General, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 12 de Enero de 1858, fol. 114 rº.
JUNTAS GENERALES 1858
COMISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 5 de Julio de 1858, fol. 153 rº.
COMISIÓN EXPEDIENTES Y MEMORIALES, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 6 de Julio de 1858, fol. 159 y siguientes.
COMISIÓN DE HACIENDA Y CUENTAS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 6 de Julio de 1858, fol. 160 vº.
COMISIÓN DE CAMINOS Y FERROCARRIL, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 6 de Julio de 1858, fol. 161 rº.
COMISIÓN INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 6 de Julio de 1858, fol. 161 rº.
COMISIÓN DE LIQUIDACIÓN Y NIVELACION DE SUMINISTROS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, 6 de Julio de 1858, fol. 161 vº.
COMISIÓN DE FUEROS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, fol. 162 rº.
COMISIÓN DE FOMENTO DE AGRICULTURA Y ARBOLADOS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ000170/001, fol. 162 vº.
COMISIÓN CULTO Y CLERO, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, fol. 162 vº.
COMISIÓN DE BENEFICENCIA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, fol. 163 rº.
COMISIÓN PARA NOMBRAMIENTO DE CONSULTORES, TESOREROS Y CUARTO OFICIAL DE SECRETARIA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00170/001, fol. 164 vº.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1859
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, T-01533, 185.

JUNTAS GENERALES 1860
COMISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00171/001, 9 de Julio de 1860, fol.153 rº. (Se suman los padres de provincia, entre ellos: D. Nicolás Ambrosio de Anitua, D. Timoteo de Loizaga y D. Donato Alonso de Ecenarro).
COMISIÓN DE EXPEDIENTES Y MEMORIALES, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00171/001, 9 de Julio de 1860, fol. 158 y ss.
COMISIÓN DE HACIENDA Y CUENTAS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00171/001, 9 de Julio de 1860, fol. 162 rº y vº.
COMISIÓN DE CAMINOS Y FERROCARRIL, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00171/001, 9 de Julio de 1860, fol. 162 vº.
COMISIÓN DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Juntas Generales de 9 de Julio de 1860, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00171/001, 9 de Julio de 1860, fol. 163 rº.
COMISIÓN DE LIQUIDACION Y NIVELACIÓN DE SUMINISTROS, en sesión de Juntas Generales de 9 de Julio de 1860, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00171/001, fol. 163 rº.
COMISIÓN DE CULTO Y CLERO, en sesión de Juntas Generales de 9 de Julio de 1860, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00171/001, fol. 164 rº.
COMISIÓN DE FUEROS, en sesión de Juntas Generales de 9 de Julio de 1860, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00171/001, fol. 163 rº.
COMISIÓN DE FOMENTO, AGRICULTURA Y ARBOLADO, en sesión de Juntas Generales de 9 de Julio de 1860, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00171/001, fol. 163 vº y 164 rº.
COMISIÓN DE BENEFICENCIA, en sesión de Juntas Generales de 9 de Julio de 1860, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00171/001, fol. 164 vº.
COMISIÓN NOMBRAMIENTO CONTADOR Y OFICIALES, en sesión de Juntas Generales, 14 de Julio de 1860, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00171/001, fol. 201 vº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y transportes, AJ001533, 1860.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL - REGIMIENTO 1862
COMISIÓN DEL FERROCARRIL DE TRIANO, en sesión de Regimiento General, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, 11 de Setiembre de 1862.
COMISIÓN DE ARREGLO PARROQUIAL, en sesión del Regimiento General, en AHDB. Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, 26 de Octubre de 1862, fol. 48 rº.
COMISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00172/001, 7 de Julio de 1862, fol. 107.
COMISIÓN DE EXPEDIENTES Y MEMORIALES, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00172/001, 8 de Julio de 1862, fol. 128 vº.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL - REGIMIENTO 1862
COMISIÓN DE HACIENDA Y CUENTAS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00172/001, 8 de Julio de 1862.
COMISIÓN DE CAMINOS Y FERROCARRIL, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00172/001, 8 de Julio de 1862.
COMISIÓN DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00172/001, 8 de Julio de 1862.
COMISIÓN DE LIQUIDACIÓN Y NIVELACIÓN DE SUMINISTROS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00172/001, 8 de Julio de 1862.
COMISIÓN DE FUEROS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00172/001, 8 de Julio de 1862.
COMISIÓN DE FOMENTO, AGRICULTURA Y ARBOLADO, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00172/001, 8 de Julio de 1862.
COMISIÓN DE CULTO Y CLERO, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00172/001, 8 de Julio de 1862.
COMISIÓN DE BENIFICENCIA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00172/001, 8 de Julio de 1862.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL Y REGIMIENTO 1863
COMISIÓN REDACCIÓN DE BASES PARA REFORMA DE UN REGLAMENTO INTERIOR DE JUNTAS Y ELECCIONES DEL GOBIERNO DEL SEÑORÍO, en sesión de Regimiento General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, 19 de Enero de 1863, fol. 77.
COMISIÓN ESTADÍSTICA DE RIQUEZA TERRITORIAL, en sesión de Regimiento General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, 22 de Enero de 1863, fol. 78 vº.
COMISIÓN DE ARREGLO PARROQUIAL, en sesión de Regimiento General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, 29 de Enero de 1863, fol. 91 rº.
SUBCOMISIÓN DEL IMPUESTO DE INDUSTRIA, en sesión de Regimiento General, en AHFB, Administrativo, Gobierno asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, 3 de Febrero de 1863, fol. 92 rº.

JUNTAS GENERALES 1864
COMISIÓN DE REVISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, 11 de Julio de 1864, fol. 244.
COMISIÓN DE HACIENDA Y CUENTAS, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, 13 de Julio de 1864, fol. 262.
COMISIÓN DE CAMINOS Y FERROCARRIL, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, 13 de Julio de 1864, fol. 262 vº.
COMISIÓN DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, 13 de Julio de 1864, fol. 263 rº.
COMISIÓN DE LIQUIDACIÓN Y NIVELACIÓN DE SUMINISTROS, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, 13 de Julio de 1864, fol. 263 vº.
COMISIÓN DE FUEROS, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, fol. 264. (D. Miguel de Loredó opta finalmente en representación de las Villas y ciudad).

JUNTAS GENERALES 1864
COMISIÓN DE FOMENTO, AGRICULTURA Y ARBOLADO, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, fol. 264 rº.
COMISIÓN DE CULTO Y CLERO, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, fol. 264 vº.
COMISIÓN DE BENEFICENCIA, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, fol. 265 rº.
COMISIÓN ESPECIAL DE EMPLEADOS Y ARREGLO DE OFICINAS, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00173/001, fol. 265 vº.

JUNTAS GENERALES 1866
COMISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, 2 de Julio de 1866, fol. 157 rº.
COMISIÓN DE HACIENDA Y CUENTAS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, 3 de Julio de 1866, fol. 163 y ss.
COMISIÓN DE CAMINOS Y FERROCARRIL, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, 3 de Julio de 1866, fol. 164.
COMISIÓN DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, 3 de Julio de 1866, fol. 166 rº.
COMISIÓN DE LIQUIDACIÓN Y NIVELACIÓN DE SUMINISTROS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, 3 de Julio de 1866, fol. 166 vº.
COMISIÓN DE FUEROS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, 3 de Julio de 1866, fol. 166.
COMISIÓN DE FOMENTO, AGRICULTURA Y ARBOLADO, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, 3 de Julio de 1866, fol. 167 rº.
COMISIÓN DE CULTO Y CLERO, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, 3 de Julio de 1866, fol. 167.
COMISIÓN DE BENEFICENCIA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, 3 de Julio de 1866, fol. 168.
COMISIÓN DE ESTADÍSTICA Y MARINERÍA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, 3 de Julio de 1866, fol. 169.
COMISIÓN DE EXPEDIENTES Y MEMORIALES, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, 3 de Julio de 1866, fol. 216.
COMISIÓN ESPECIAL DE EMPLEADOS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, fol. 297.
COMISIÓN ESPECIAL RELATIVA A LA SUPRESIÓN DEL ARTÍCULO 67 SOBRE JUBILACIONES Y PENSIONES DE EMPLEADOS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, Julio de 1866, fol. 298.
COMISIÓN PERMANENTE DE ESTADÍSTICA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00174/001, julio de 1866, fol. 331 rº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHDB, Administrativo, Obras y Transportes, AJ-1533.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1867
COMISIÓN CONFERENCIAS ENTRE PROVINCIAS HERMANAS, en sesión de Regimiento General, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, 22 de Febrero de 1866, fol. 53.
COMISIÓN ESPECIAL DE AUXILIO A FAMILIAS DE NAUFRAGIO DE ENERO DE 1866-DONATIVO DE ULTRAMAR, en sesión del Regimiento General, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, 1867, fol. 54 y 55.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHDB, Administrativo, Obras y transportes, AJ-1533.

JUNTAS GENERALES 1868
COMISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, 1 de Julio de 1868, fol. 185 y ss. (Más Padres de Provincia: Castor María de Allende Salazar, Vicente de Belaroa, Francisco de Zabala, Juan Nicolás de Tollara, Pantaleón de Sarachu).
COMISIÓN DE JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transporte, AJ-01553, 1868.
COMISIÓN DE FUEROS, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, fol 216-217.
COMISIÓN DE CAMINOS Y FERROCARRIL, en sesión de Juntas Generales, Julio de 1868, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, fol. 218 rº.
COMISIÓN DE HACIENDA Y CUENTAS, en sesión de Juntas Generales, Julio de 1868, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, fol. 218-219 rº.
COMISIÓN DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Juntas Generales, Julio de 1868, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, fol. 219 rº.
COMISIÓN DE FOMENTO, AGRICULTURA Y ARBOLADO, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, fol. 219 vº.
COMISION DE CULTO Y CLERO, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, fol. 220 rº.
COMISIÓN DE BENEFICENCIA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, fol. 220.
COMISION DE ESTADISTICA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, fol. 221.
COMISIÓN DE MARINERÍA, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001; fol. 221.
COMISIÓN DE EXPEDIENTES Y MEMORIALES, en sesión de Juntas Generales, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, fol. 222.
COMISIÓN ESPECIAL DE EXÁMEN DEL FERROCARRIL DE TRIANO. REVISIÓN DE LA ADMINISTRACIÓN DE ESE BIENIO, en sesión de Juntas Generales de 11 de Julio de 1868, en AHDB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00175/001, fol. 286 rº.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL Y REGIMIENTO 1868
COMISIÓN ENCARGADA DEL ESTUDIO DE LAS NECESIDADES DEL PAÍS EN RELACIÓN A LA AGRICULTURA, INDUSTRIA, COMERCIO Y MARINERÍA, en sesión de Regimiento General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00176/001.
COMISIÓN PROVINCIAL DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Regimiento General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00176/001, 30 de Octubre de 1868, fol. 65 rº y vº.

DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL Y REGIMIENTO 1868
COMISIÓN ADUANAS, en sesión de Regimiento General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00176/001, fol. 71 rº. (Más los Diputados Generales, los consultores y el secretario: D. Gregorio de Aguirre y D. Lorenzo de Arrieta, diputados. EL 18 de Noviembre aparecen también unidos a Villarías, Ibarra y Coste y Vildósola).
COMISIÓN DE ADUANAS EL 1 DE DICIEMBRE DE 1868, en sesión de Regimiento General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00176/001. (Se solicita se nombren hasta 16 comisionados).
DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1869
COMISIÓN DEL REGLAMENTO DE BENEFICENCIA MUNICIPAL, en sesión de Regimiento General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00176/001.
JUNTAS GENERALES 1870
COMISIÓN REVISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0176/001, 4 de Julio de 1870, fol. 269 vº y 270 rº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y transporte, AT-01553.
COMISIÓN ESPECIAL PARA LA CREACIÓN DE UNIVERSIDAD CATÓLICA VIZCAÍNA, en sesión de Juntas Generales, en AHDFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00176/001, 14 de Julio de 1870, fol. 462 rº.
COMISIÓN DE FUEROS, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0177/001, julio de 1870.
COMISIÓN DE CAMINOS Y FERROCARRILES, en sesión de Juntas Generales, en Julio de 1870, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0177/001, fol. 293-294.
COMISIÓN HACIENDA Y CUENTAS, en sesión de Juntas Generales, en Julio de 1870, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0177/001, fol. 295 rº.
COMISIÓN INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Juntas Generales, en Julio de 1870, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00177/001, fol. 296 vº.
COMISIÓN DE FOMENTO, AGRICULTURA Y ARBOLADO, en sesión de Juntas Generales, en Julio de 1870, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0177/001, fol. 296.
COMISIÓN DE CULTO Y CLERO, en sesión de Juntas Generales, en julio de 1870, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00177/001, fol. 296.
COMISIÓN DE BENEFICENCIA, en sesión de juntas Generales, en julio de 1870, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00177/001, fol. 297.
COMISIÓN DE ESTADÍSTICA Y MARINERÍA, en sesión de Juntas Generales, en julio de 1870, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00177/001, fol. 297.
COMISIÓN DE EXPEDIENTES Y MEMORIALES, en sesión de Juntas Generales, en julio de 1870, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00177/001, fol. 297.
COMISIÓN JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transporte, AT-01553

JUNTAS GENERALES 1872
COMISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00177/001, 5 de diciembre de 1872, fol. 350 vº y 351 rº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y transporte, AT-01553.
DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1873
COMISIÓN DE LA JUNTA DE ARMAMENTO Y DEFENSA, en sesión de Diputación General de 9 de Abril, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, fol. 63 rº.
COMISIÓN GOBIERNO Y PROPIETARIOS DE MINAS EXPORTADORES MINERAS SOBRE USO DE CARGADEROS DE MINERAL EN EL DESIERTO, en sesión de Diputación General de 7 de Abril de 1873, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, fol. 73 y ss.
COMISIÓN DE SOSTENIMIENTO DE LOS GASTOS DE GUERRA, en sesión de Diputación general de 23 de Abril de 1873, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ-0178/001.
COMISIÓN JUNTA DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y transportes, AT-01553.
DIPUTACIÓN GENERAL O FORAL 1875
COMISIÓN CONFERENCIAS DE LAS 3 PROVINCIAS HERMANAS, en sesión de Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ-00178/001, 30 de Agosto de 1875, fol. 208.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-01553.
COMISION DEL FERROCARRIL DE TRIANO, en sesión de Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y Transportes, AT-01553.
JUNTAS GENERALES 1876
COMISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 24 de Abril de 1876, fol. 225.
COMISIÓN DE FUEROS, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 25 de Abril de 1876, fol. 243.
COMISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 25 de setiembre de 1876, fol. 305 rº.
COMISIÓN DE HACIENDA, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 25 de setiembre de 1876.
COMISIÓN DE CAMINOS Y FERROCARRIL, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 25 de setiembre de 1876.
COMISIÓN DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 25 de setiembre de 1876.
COMISIÓN DE LIQUIDACIÓN Y NIVELACIÓN DE SUMINISTROS, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 25 de setiembre de 1876.
COMISIÓN DE CULTO Y CLERO, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 25 de setiembre de 1876.

JUNTAS GENERALES 1876
COMISIÓN DE BENEFICENCIA, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 25 de setiembre de 1876.
COMISIÓN DE PETICIONES, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 25 de setiembre de 1876.
COMISIÓN ESPECIAL DE CONSULTORES Y EMPLEADOS, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 25 de setiembre de 1876.
COMISIÓN ESPECIAL PARA REEDIFICACIÓN DE IGLESIAS DE ABANDO, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 29 de Setiembre de 1876, fol. 386 rº y vº.
COMISIÓN ESPECIAL DE LENGUA VASCONGADA, en sesión de la Diputación General, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00178/001, 29 de Setiembre de 1876, fol. 386 rº y vº.
COMISIÓN CORTES, en sesión de D.G, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ00179/001, 17 de Octubre de 1876, fol. 6 vº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y transportes, AT-01553.
En noviembre en la Junta de Caminos se nombra a la COMISIÓN DE FERROCARRILES, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y transportes, AT-01553.
JUNTAS GENERALES AÑO 1877
COMISIÓN DE PODERES, en sesión de Juntas Generales, en AHFB, Administrativo, Gobierno y asuntos eclesiásticos, AJ0179/001, 18 de Abril de 1877, fol. 104 rº.
COMISIÓN DE LA JUNTA PERMANENTE DE CAMINOS, en sesión de la Junta Permanente de Caminos, en AHFB, Administrativo, Obras y transportes, AT-01553.

La reforma de los Reglamentos parlamentarios en 1918. La creación de las comisiones permanentes legislativas

María Victoria Fernández Mera

La reforma de los Reglamentos parlamentarios que tuvo lugar en 1918 fue un compromiso del que sería el segundo Gobierno de concentración de la Restauración, el denominado «Gobierno nacional». Así lo reconocía el nuevo Presidente del Consejo de Ministros, Antonio Maura, a los periodistas, que a las puertas del Palacio Real, le esperaban la noche del 21 de marzo de 1918.

Allí mismo, Maura, tras las consultas con el Rey, señaló que el nuevo Gobierno tenía como objetivos principales, aprobar la financiación de las reformas militares, el proyecto de amnistía a los detenidos por la huelga general de 1918, el Presupuesto para 1919 y la reforma de los Reglamentos parlamentarios.¹

Al día siguiente, el 22 de marzo, el nuevo gabinete se presentó ante el Congreso de los Diputados y ante el Senado, en ambas Cámaras el discurso de Maura dejaba claro que la reforma del Reglamento era una de las preocupaciones prioritarias del Gobierno, una cuestión primordial y necesaria, no sólo para llevar a término el programa que se había propuesto, sino también para devolver a la institución parlamentaria la legitimidad y el prestigio que aquella merecía.

En el Congreso de los Diputados Maura señalaba [...] *promoveremos una reforma reglamentaria, que salvará en toda su integridad la libertad de Tribuna y todas las prerrogativas de los parlamentarios; pero que hará expeditas, fáciles y fecundas las deliberaciones y redimirá los prestigios de las Cámaras del quebranto que resulta cuando los medios que el Reglamento dá para llegar al fin de votar las leyes estorban que las leyes se voten y las necesidades públicas se satisfagan.*²

1 ABC (Madrid), 22 de marzo de 1918, p. 9.

2 *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión celebrada el viernes 22 de marzo de 1918, núm. 2, p. 17. En similares términos se manifestaba Antonio Maura en el Senado: *Creemos que es preliminar necesario, anhelo primordial, reformar el Reglamento parlamentario, para que sirvan las deliberaciones eficaz y prontamente al bien público, salvando en toda su integridad la libertad de la Tribuna y todas las prerrogativas de la representación parlamentaria, para que se redima el prestigio de las Cortes de una de las mayores quiebras que padece, como lo padece toda institución en que el rito ahoga el dogma, en que el procedimiento impide la justicia...* En *Diario de Sesiones de las sesiones de Cortes. Senado*. Sesión celebrada el viernes 22 de marzo de 1918, núm. 4, p. 31.

Cabe preguntarse, cómo había transcurrido la vida parlamentaria durante los primeros cuarenta años de la Restauración, para que el nuevo Gobierno considerara prioritario reformar los Reglamentos de ambas Cámaras.

I. Contexto histórico-político de la reforma reglamentaria.

La crisis política de 1913-1917

El sistema político diseñado por Antonio Cánovas del Castillo tras la restauración borbónica descansaba en el turno o alternancia pacífica en el Gobierno de los dos partidos dinásticos, el partido conservador, liderado por el propio Cánovas y el partido liberal, liderado por Sagasta.

Esta alternancia pacífica se basaba en el acuerdo tácito entre ambos partidos para no prorrogar indefinidamente su estancia en el Gobierno, alterando la voluntad de los electores mediante la manipulación y el fraude electoral.

Alrededor de esta solidaridad dinástica entre conservadores y liberales se fue gestando todo un sistema de prácticas, usos y convenciones, que Sánchez Agesta define como «Constitución consuetudinaria»,³ y que Miguel Martorell denomina «reglas del juego»,⁴ en definitiva, normas complementarias al texto constitucional y a los reglamentos parlamentarios, conforme a las cuales se desarrolló por un lado, la relación entre conservadores y liberales, como protagonistas del turno, rigiendo sus relaciones como partido de gobierno y principal minoría en el Congreso y, por otro lado, las relaciones del Gobierno con el resto de las minorías con representación parlamentaria.

Esta situación de entendimiento empezó a cambiar a partir de 1913 como consecuencia de una serie de circunstancias, que terminaron por provocar la crisis del sistema político diseñado por Cánovas años atrás.

Por un lado, el hecho de que los dos grandes partidos dinásticos se dividieran ante la falta de un líder capaz de mantener la unidad y el acuerdo entre las distintas facciones que los integraban, perdiendo su cohesión interna y fracturándose en minorías que buscaban alcanzar el poder por sí mismas, unido al arraigo electoral de los candidatos en sus distritos, los cuales renovaban sus actas de diputado con independencia de quien gobernara, conllevó que fuera prácticamente imposible para conservadores y liberales conseguir las mayorías absolutas y monopartidistas que durante años habían facilitado su alternancia pacífica en el Gobierno.

3 SÁNCHEZ AGESTA, Luis: *Historia del constitucionalismo español*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1964. 461 p., pp. 325-330.

4 MARTORELL LINARES, Miguel: «Gobierno y parlamento: las reglas del juego». En CABRERA, Mercedes. (dir.): *Con luz y taquígrafos: el Parlamento en la Restauración (1913-1923)*. Madrid: Taurus, 1998. pp. 211-272. Del mismo autor, para las relaciones que se establecieron entre gobiernos, mayorías y minorías, «La crisis parlamentaria de 1913-1917. La quiebra del sistema de relaciones parlamentarias de la Restauración». En *Revista de Estudios Políticos* (Nueva época). Madrid. N. 96 (1997), pp. 137-161; «Gobierno y mayorías parlamentarias en los años previos a la crisis de 1917. Historia de una paradoja». En *Revista de Estudios Políticos* (Nueva época). Madrid. N. 93 (1996), pp. 331-344.

Por otro lado, la creciente movilización social en las ciudades cambió el comportamiento electoral de la sociedad española, de tal manera que los partidos políticos Reformista, Socialista y Liga Regionalista aumentaron su representación en el Parlamento y, con ello, su capacidad de presión y obstrucción sobre el Gobierno, abandonando el papel meramente testimonial que hasta entonces habían tenido.

Como consecuencia de todo ello, los distintos gabinetes tuvieron que convivir con Parlamentos fragmentados y sufrir fuertes campañas obstruccionistas, protagonizadas no sólo por las minorías hasta entonces ajenas al turno, sino también por los propios disidentes dentro de los partidos dinásticos. Esta situación provocó una gran inestabilidad gubernamental, sucediéndose Gobiernos muy breves, incapaces de poner en marcha un mínimo programa legislativo, que pudiera hacer frente a la grave crisis social y económica provocada por la Guerra Mundial, y que desembocó en la frecuente suspensión o disolución anticipada de las Cortes.⁵

El turno, por tanto, era historia, al igual que los usos y normas de comportamiento que habían regido las relaciones ente el Legislativo y el Ejecutivo durante las cuatro primeras décadas de la Restauración.

Si bien los Reglamentos de ambas Cámaras habían sido eficaces mientras conservadores y liberales se turnaban, pacíficamente, en el Gobierno, y mientras el resto de las fuerzas parlamentarias aceptaban el orden establecido; se mostraron totalmente inútiles para regir las relaciones que surgieron entre las nuevas fuerzas con representación parlamentaria.

La salida de esta situación llegó con la formación de los gobiernos de concentración y con la modificación de los Reglamentos parlamentarios y de las «reglas del juego», a ello respondía la reforma reglamentaria en ambas Cámaras, enfocada, necesariamente, a reforzar el poder del Ejecutivo sobre el Legislativo.

El primer Gobierno de concentración se creó tras las elecciones de febrero de 1918, pero apenas sobrevivió un mes. La situación requirió la intervención del Rey con la formación del segundo Gobierno de concentración, el «Gobierno nacional», presidido por Antonio Maura, con el presencia de Eduardo Dato, del conde de Romanones, de Manuel García Prieto, de Santiago Alba y de Francisco Cambó.

La reforma reglamentaria que ahora se emprendía afectaba al sistema de comisiones, con la creación de las Comisiones permanentes legislativas por Ministerios, limitaba el poder de iniciativa parlamentaria, en la medida que su ejercicio representará un aumento de gastos y modificaba los procedimientos de discusión, al introducir una serie de instrumentos que evitaran la obstrucción a la actividad del Parlamento.⁶

---

⁵ Ver gráfico núm. 1.

⁶ Un estudio de toda la reforma en TOMAS VILLARROLLA, Joaquín : «La reforma del Reglamento del Congreso de los Diputados en 1918». En *Revista del Instituto de Ciencias Sociales*. Madrid. N. 21 (1973), pp. 11-59. CILLÁN GARCÍA DE ITURROSPE, María Coro : *Historia de los reglamentos parlamentarios en Espa-*

II. La creación de las Comisiones permanentes legislativas

Tras la restauración borbónica y la aprobación de la Constitución de 1876, el poder legislativo se configuró conforme al tradicional principio bicameral que había regido la organización del Parlamento español desde el Estatuto Real.

Las Cortes estaban formadas por el Congreso de los Diputados y el Senado. Los diputados eran elegidos por cinco años, por sufragio, que fue primero restringido y después universal.⁷ Por su parte, la Cámara alta, de naturaleza mixta, se componía de senadores vitalicios, bien nombrados por el Rey, bien de derecho propio, y senadores electivos nombrados por las corporaciones y mayores contribuyentes; estos últimos se renovaban por mitad cada cinco años y en su totalidad en caso de que el Rey disolviera la parte electiva del Senado.

Aunque la Constitución disponía que las Cortes debían reunirse todos los años, no establecía un período de sesiones anual mínimo obligatorio, de tal modo que, siguiendo una práctica arraigada en el parlamentarismo español, los Gobiernos recurrieron a la suspensión de las sesiones y a la disolución de las Cortes de modo bastante frecuente y arbitrario, dando lugar a largos interregnos parlamentarios.

Las sesiones en ambas Cámaras se iniciaron el 15 de febrero de 1876. En la sesión del día siguiente, el Congreso de los Diputados acordaba regirse por el Reglamento de 1847;⁸ mientras que el Senado adoptaba el Reglamento para el gobierno interior de 30 de junio de 1871.⁹

Como hemos señalado, el Gobierno nacional presidido por Antonio Maura, desde el momento de su constitución y en su inmediata presentación ante las Cámaras, dejó claro que la reforma de los reglamentos parlamentarios era una de sus preocupaciones más inmediatas. Y así fue, el 17 de abril siguiente, el Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados publicaba la proposición de ley presentada por el diputado conservador José Sánchez Guerra sobre la reforma de varios artículos del Reglamento de la Cámara, en la que [...] *recojiendo y encauzando indicaciones y aspiraciones de la opinión, y sirviendo el propósito de dar forma reglamentaria a notorios compromisos de Gobierno, ajustándose a lo prevenido en el art. 224 del Reglamento [...]*, el diputado firmante sometía la proposición a la deliberación de la Cámara.¹⁰

ña: 1810-1936. (Tesis doctoral no publicada). Universidad Complutense de Madrid, Facultad de Derecho, Madrid, 1985. 2 v.; CABRERA, Mercedes : «La reforma del Reglamento de la Cámara de Diputados en 1918». En *Revista de Estudios Políticos* (Nueva época). Madrid. N. 93 (1996), pp. 359-379.

⁷ La ley electoral de 28 de diciembre de 1878 estableció el sufragio censitario; esta ley fue modificada por el Gobierno liberal de Sagasta, mediante la Ley de 26 de junio de 1890, que introdujo el sufragio universal.

⁸ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión del miércoles 16 de febrero de 1876, núm. 2, p. 14.

⁹ *Diario de Sesiones de las Cortes. Senado*. Sesión celebrada el miércoles 16 de febrero de 1876, núm. 2, p. 2.

¹⁰ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión celebrada el 17 de abril de 1918, núm. 20, apéndice 2º. Hay un error al citar el artículo 224, pues se trata del artículo 223, donde se recoge que la proposición de reforma del Reglamento seguirá los trámites de una proposición de ley.

Por su parte, el senador Manuel Allendesalazar, en la sesión del 11 de abril, presentaba la moción sobre reforma del Reglamento del Senado, donde entre otras razones, argumentaba [...] *la conveniencia de introducir las modificaciones necesarias para que se puedan organizar aquellas Comisiones de carácter permanente que requiere la actividad actual de los servicios públicos del Estado [...]*.¹¹

La proposición de reforma, conforme disponían los reglamentos vigentes tanto en el Congreso como en el Senado, se tramitó como proposición de ley¹² Así, una vez presentada la iniciativa de reforma del Reglamento y tomada en consideración, se anunció que pasaría a las Secciones para el nombramiento de la Comisión especial que se ocuparía del dictamen.¹³

Al respecto, hay que señalar que entonces regía el sistema de Secciones, de Comisiones especiales con carácter temporal y legislativo y de Comisiones permanentes, no legislativas. De este modo, cada una de las dos Cámaras quedaba dividida en siete Secciones, a las que pasaban los proyectos y proposiciones de ley para su conocimiento; una vez que se consideraban suficientemente instruidas sobre los mismos, cada Sección nombraba un diputado o un senador, en su caso, para que formara parte de la Comisión especial que se ocuparía de la elaboración del dictamen y que quedaba disuelta con la aprobación del mismo.¹⁴

Siguiendo, por tanto, el trámite previsto en ambos Reglamentos, la proposición de reforma reglamentaria presentada en cada Cámara pasó a las Secciones correspondientes que, a su vez, procedieron a nombrar los miembros que constituirían la Comisión especial respectiva.¹⁵ Tan solo unos días después, en las sesiones de 23 de abril, en el Senado y 24 de abril, en el Congreso, se dio lectura al dictamen de la cada Comisión.¹⁶

Con respecto al sistema de comisiones, el hecho más significativo de la reforma residió en la creación de las Comisiones permanentes legislativas, clasificadas por departamentos ministeriales. Este punto de la reforma tenía un antecedente directo en el artículo 51 del Reglamento interino de las Cortes

11 *Diario de Sesiones de las Cortes. Senado*. Sesión celebrada el jueves 11 de abril de 1918, núm. 17, apéndice 4º.

12 El artículo 232 del Reglamento del Senado señalaba que *la proposición de reforma del Reglamento seguirá los trámites de una proposición de ley*. El artículo 223 del Reglamento del Congreso disponía que *la proposición de reforma del Reglamento seguirá los trámites de una proposición de ley*.

13 *Diario de Sesiones de las Cortes. Senado*. Sesión celebrada el jueves 11 de abril de 1918, núm. 17, (toma en consideración). *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión celebrada el 18 de abril de 1918, núm. 21, p. 476 (toma en consideración).

14 El Reglamento del Congreso de los Diputados de 1838 introdujo en el procedimiento legislativo el sistema francés de Secciones y Comisiones especiales temporales de carácter legislativo. Para la evolución del sistema de comisiones consultar el trabajo previo FERNÁNDEZ MERA, Victoria: "La evolución de las comisiones parlamentarias: la creación de las comisiones permanentes legislativas". En *Cuadernos de Derecho Público*. N. 33 (enero-abril 2008), pp. 89-119.

15 *Diario de Sesiones de las Cortes. Senado*. Sesión celebrada el viernes 12 de abril de 1918, núm. 18, (constitución de la Comisión sobre la moción de reforma del Reglamento del Senado). *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión celebrada el 19 de abril de 1918, núm. 22, p. 520 (constitución de la Comisión para la proposición reformando varios artículos del Reglamento del Congreso).

16 *Diario de Sesiones de las Cortes. Senado*. Sesión celebrada el martes 23 de abril de 1918, núm. 27, apéndice único y anexo. *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión celebrada el 24 de abril de 1918, núm. 26, apéndice 4º.

Constituyentes de 1873,¹⁷ donde ya se establecían como órganos permanentes, relacionados con los departamentos ministeriales existentes, las Comisiones de Presidencia del Consejo, Estado, Gracia y Justicia, Guerra, Marina, Hacienda, Gobernación, Fomento y Ultramar. Como señala Vila Ramos, el artículo 51, al clasificar las Comisiones permanentes no sólo en base a una materia objetiva, sino también según la estructura ministerial del Gobierno, supuso un avance significativo en la organización del sistema de comisiones parlamentarias.¹⁸

El artículo 65 del dictamen de la Comisión sobre la *proposición reformando varios artículos del Reglamento del Congreso* quedaba enunciado de la siguiente manera:

Art. 65. También permanentes para cada legislatura, pero compuestas de veintiún Diputados, elegidos tres por cada Sección, habrá Comisiones de Presidencia del Consejo de Ministros, de Estado, de Gracia y Justicia, de Hacienda, de Guerra, de Marina, de Gobernación, de Fomento y de Instrucción pública y Bellas Artes, así como de otros Ministerios, cuando fueren instituidos, para entender, respectivamente, en los proyectos de ley y en los demás asuntos de los distintos departamentos.

Por su parte, el artículo 82 del dictamen de la Comisión sobre *el proyecto de Reglamento del Senado* disponía lo siguiente:

Art. 82 [...] Las Comisiones de asuntos y proyectos de ley de los Departamentos ministeriales serán elegidas directamente por el Senado y se compondrán de quince individuos. Estas Comisiones permanentes de Ministerio serán:

- A. Presidencia y Estado
- B. Gracia y Justicia y responsabilidad civil de los funcionarios
- C. Guerra y Marina
- D. Hacienda
- E. Gobernación
- F. Instrucción públicas y Bellas Artes
- G. Fomento

Durante el debate de totalidad, los diputados y senadores que intervinieron en defensa del dictamen respectivo,¹⁹ destacaron, como principales in-

---

17 El *Reglamento interino de las Cortes Constituyentes de 1873* aunque tuvo poca vigencia, introdujo importantes novedades en el sistema de comisiones parlamentarias. Además de suprimir la división de la Cámara en Secciones, diferenciar entre Comisiones especiales y permanentes y especificar que estas últimas duraban toda la legislatura y se nombraban al principio de la misma (art. 50), modificó el sistema de trabajo al asignar a las Comisiones permanentes carácter legislativo, ya que los proyectos y proposiciones de ley pasaban a las Comisiones permanentes respectivas (art. 70) y no a las especiales como había sido hasta ahora.

18 VILA RAMOS, Beatriz: *Los sistemas de comisiones parlamentarias*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2004. 410 pp., p. 191.

19 El art. 112 del Reglamento del Congreso disponía que *en los dictámenes de mucha extensión o gravedad, se verificará la discusión primero en su totalidad, y después por párrafos*. En similares términos, el art. 127 del Reglamento de Senado señalaba que *en los dictámenes de mucha extensión e importancia, se procederá a la discusión primero en la totalidad y después por artículos o párrafos*. *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesiones celebradas los días 26, 27, 29 y 30 de abril de 1918, núms. 28, 29, 30 y 31 (Debate de totalidad). *Diario de Sesiones de las Cortes. Senado*. Sesión celebrada el lunes 29 de abril de 1918, núm. 31 (Debate de totalidad).

convenientes del sistema de Comisiones especiales temporales entonces vigente, la falta de especialización y continuidad en la labor de sus miembros, además de la injerencia ministerial en su nombramiento.

Efectivamente, con la transformación de estas instituciones temporales en permanentes por legislatura se pretendía conseguir que sus integrantes tuvieran la competencia y preparación técnica que, de manera creciente, venía exigiendo la actividad social y política del Estado, y evitar la intromisión ministerial en el nombramiento de los parlamentarios que habrían de componer estas comisiones.

Lo cierto es que, durante los turnos en contra, la creación de las Comisiones permanentes legislativas apenas suscitó controversia alguna. En principio, todos los parlamentarios que intervinieron se mostraron de acuerdo con su creación, si bien un tanto escépticos con su futuro resultado.

Quizá, el punto que provocó mayor interés fue, precisamente, el de la injerencia ministerial, pues era normal que los parlamentarios integrantes de las distintas Comisiones especiales fueran, prácticamente, nombrados por el Gobierno o por el Ministro que presentaba el proyecto de ley. Así lo hacía ver el diputado por Salamanca, Eloy Bullón, de la facción conservadora, que consumió el primer turno en contra y que si bien consideraba la creación de las Comisiones permanentes como uno de los aciertos de la reforma, éstas perderían toda credibilidad y eficacia si en su constitución no se eliminaba la injerencia gubernamental.²⁰ De igual modo se manifestaba el diputado independiente Augusto Barcia, encargado de consumir el cuarto turno en contra, al mostrarse totalmente de acuerdo con la creación de las Comisiones permanentes, que consideraba necesarias para intensificar la labor parlamentaria y garantizar la preparación técnica e intelectual de sus miembros, aunque el mencionado diputado pensaba que no servirían de nada si no se libraba al Parlamento de la tiranía que el Ejecutivo ejercía en la composición de las Secciones y en el nombramiento de las Comisiones.²¹

Consumidos los turnos en contra, el diputado de la minoría socialista Indalecio Prieto, declaraba su apoyo a la creación de las Comisiones permanentes ministeriales, pero siempre que en su composición quedase garantizada la representación de las minorías, con el fin de que aquéllas no siguieran siendo meras comparsas en torno al respectivo Ministro.²²

---

²⁰ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión celebrada el viernes 26 de abril de 1918, núm. 28, p. 670.

²¹ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión celebrada el lunes 29 de abril de 1918, núm. 30, p. 743.

²² *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión celebrada el 30 de abril de 1918, núm. 31, p. 756. Al respecto, Prieto presentó varias enmiendas que fueron rechazadas, proponiendo que los diputados miembros de las comisiones fueran elegidos por el conjunto de la Cámara y no por las Secciones. *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión celebrada el 1 de mayo de 1918, núm. 32, Ap. 3.a y Sesión celebrada el 6 de mayo de 1918, núm. 35, pp. 916 y 917.

Al respecto, durante la defensa del dictamen, el mismo Maura no tuvo reparos en reconocer lo que venía siendo práctica habitual en la vida parlamentaria española:

Hasta ahora [...] cuando viene una iniciativa del Poder real, una iniciativa legislativa, quienquiera que haya ocupado este banco, el Gobierno o el Ministro autor del proyecto nombra una Comisión de defensores de su pensamiento, de asociados a su propósito, de colaboradores para su intento; designa los individuos de la Comisión que cree o sabe que han de estar conformes y que han de apoyar su pensamiento, que contradictores ya habrá fuera de la Comisión, y así viene marchando constantemente la vida parlamentaria. Pues ahora eso se suprime; ahora es el Congreso el que organiza desde el principio sus Comisiones por materias y aguarda las iniciativas de los Ministros.

[...] Las nuevas Comisiones son el Parlamento, salen de la entraña del Parlamento y siguen siendo la entraña de éste, y se organizan para que sea su labor persistente, sistemática, orgánica y perita, por la persistencia en una especialidad, por la responsabilidad dentro de la Comisión de aquellos que de cada asunto se ocupen, porque ellos van a traer luego al debate la representación del juicio de la Comisión.²³

También suscitó alguna crítica, el hecho de que ambos Reglamentos mantuviesen la opción de que un proyecto de ley pudiera ser dictaminado por una Comisión especial de siete diputados o, en su caso, senadores, elegidos por las Secciones, previo acuerdo de toda la Cámara. Este punto no dejaba de estar en contraposición con las razones que, de forma tan vehemente, habían dado los defensores del dictamen de reforma a la hora de justificar la creación de las Comisiones permanentes de carácter legislativo.

En la sesión del 14 de mayo de 1918,²⁴ el Congreso de los Diputados aprobó el proyecto de reforma de su Reglamento, quedando organizado el sistema de Comisiones de la siguiente manera:

Sistema de Comisiones Congreso de los Diputados Reglamento de 1847	Sistema de Comisiones Congreso de los Diputados Reglamento de 1918
Comisiones permanentes no legislativas (arts. 66-71)	Comisiones permanentes no legislativas (arts. 62-64)
Actas Electorales	
Presupuestos	Presupuestos
Examen de Cuentas	Examen de Cuentas
Peticiones	Peticiones
Gobierno interior	Gobierno interior
Corrección de estilo	Corrección de estilo
	Suplicatorios
	Incompatibilidades e incapacidades

²³ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión celebrada el martes 30 de abril de 1918, núm. 31, p. 768.

²⁴ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión celebrada el martes 14 de mayo de 1918, núm. 39.

Sistema de Comisiones Congreso de los Diputados Reglamento de 1847	Sistema de Comisiones Congreso de los Diputados Reglamento de 1918
	Comisiones permanentes legislativas (art. 65)
	Presidencia del Consejo (Presidencia del Consejo de Ministros)
	Estado (Ministerio de Estado)
	Gracia y Justicia (Ministerio de Gracia y Justicia)
	Hacienda (Ministerio de Hacienda)
	Guerra (Ministerio de Guerra)
	Marina (Ministerio de Marina)
	Gobernación (Ministerio de Gobernación)
	Fomento (Ministerio de Fomento)
	Instrucción Pública y Bellas Artes (Ministerio de Instrucción pública y Bellas Artes)
Comisiones especiales temporales legislativas (arts. 60-65)	Comisiones especiales temporales legislativas (art. 67)

Cuadro 1. *Sistema de Comisiones del Congreso de los Diputados según los Reglamentos de 1847 y 1918*

El Reglamento de 1918 distinguió tres tipos de comisiones: permanentes no legislativas, permanentes legislativas y especiales temporales.

Siguiendo lo establecido en la reglamentación de 1847, con la reforma se mantenían, prácticamente, las mismas Comisiones permanentes no legislativas (art. 62-64): Incompatibilidades e Incapacidades, Examen de cuentas, Peticiones, Gobierno interior, Corrección de estilo y Suplicatorios, además de la Comisión de Presupuestos (art. 66).

La novedad llegaba con la redacción del artículo 65, el cual enumeraba las Comisiones legislativas permanentes que, conforme a la estructura ministerial del momento, eran las siguientes: Presidencia del Consejo (Presidencia del Consejo de Ministros), Estado (Ministerio de Estado), Gracia y Justicia (Ministerio de Gracia y Justicia), Hacienda (Ministerio de Hacienda), Guerra (Ministerio de Guerra), Marina (Ministerio de Marina), Gobernación (Ministerio de Gobernación), Fomento (Ministerio de Fomento), Instrucción pública y Bellas Artes (Ministerio de Instrucción pública y Bellas Artes).

Este mismo artículo 65 disponía la creación de otras Comisiones permanentes si se producían cambios en los departamentos ministeriales. De este modo, la creación del Ministerio de Abastecimientos por Real Decreto de 3 de septiembre de 1918, supuso la constitución de la Comisión de Abastecimientos; por Acuerdo del Congreso de 14 de abril de 1920 se creó la Comisión de Legislación Social; por Real Decreto de 8 de mayo de 1920 se creó el Ministerio de Trabajo y desapareció el de Abastecimientos, por lo que la Comisión de Tra-

bajo sustituyó a la de Abastecimientos; finalmente, por Acuerdo del Congreso de 25 de febrero de 1921 se creó la Comisión de Trabajo y Legislación Social.

Estas Comisiones estaban compuestas por 21 diputados, elegidos tres por cada Sección, y a ellas se remitían todos los proyectos y proposiciones de ley presentados en la Cámara; si bien, como hemos señalado, el Reglamento contemplaba la posibilidad de crear por acuerdo del Congreso, excepcionalmente, Comisiones especiales, a las que se podría enviar un proyecto o proposición de ley para su dictamen (art. 67).

Si bien la Cámara seguía dividida en siete Secciones, sus competencias quedaban limitadas. Así, aunque la Sección seguía siendo el órgano encargado de nombrar a los miembros de las distintas Comisiones, se cambiaba el mecanismo de elección, que ahora se hacía entre los miembros de cada Sección por papeletas y voto limitado, es decir, en cada papeleta sólo podían incluirse dos nombres, intentando favorecer con ello la representación de las minorías y limitando la posible injerencia de los ministros en su composición. También se introdujeron límites a la participación de las Secciones en el procedimiento legislativo, pues con esta reforma los proyectos de ley pasaban directamente a la comisión competente, no así las proposiciones de ley, sobre las cuales aquellas conservaban la función de autorizar su lectura en pleno.

El sistema de Comisiones del Senado, según el nuevo Reglamento aprobado en la sesión de 16 de mayo de 1918,²⁵ quedaba organizado de la siguiente manera:

Sistema de Comisiones Senado Reglamento de 1871	Sistema de Comisiones Senado Reglamento de 1918
Comisiones permanentes no legislativas (art. 81)	Comisiones permanentes no legislativas (arts. 81 y 82)
Actas	Actas
Fomento y conservación de la Biblioteca del Senado	Conservación y fomento de la Biblioteca del Senado
Gobierno interior	Gobierno interior
Presupuestos generales del Estado	Presupuestos generales del Estado
Examen de Cuentas generales del Estado	Examen de Cuentas generales del Estado
Nombramiento y separación libre de los Ministros del Tribunal de Cuentas del Reino	
Inspección de la Deuda Pública	Inspección de la Deuda Pública
Concesión de gracias o pensiones a persona o personas determinadas	Concesión de gracias o pensiones a persona o personas determinadas
Peticiones	Peticiones
Corrección de estilo	Corrección de estilo
	Obras públicas

²⁵ *Diario de Sesiones de las Cortes. Senado*. Sesión celebrada el jueves 16 de mayo de 1918, núm. 41, apéndice 11.

Sistema de Comisiones Senado Reglamento de 1871	Sistema de Comisiones Senado Reglamento de 1918
	Comisiones permanentes legislativas (art. 81.11 y 82)
	Presidencia y Estado y asuntos de África (Presidencia del Consejo de Ministros, Estado)
	Gracia y Justicia y responsabilidad civil de los funcionarios (Ministerio de Gracia y Justicia)
	Guerra y Marina (Ministerios de Guerra y de Marina)
	Hacienda (Ministerio de Hacienda)
	Gobernación (Ministerio de Gobernación)
	Instrucción Pública y Bellas Artes (Ministerio de Instrucción pública y Bellas Artes)
	Gobernación (Ministerio de Gobernación)
	Fomento (Ministerio de Fomento)
	Instrucción Pública y Bellas Artes (Ministerio de Instrucción pública y Bellas Artes)
Comisiones especiales temporales legislativas (arts. 71 y 80)	Comisiones especiales temporales legislativas (art. 82)

Cuadro 2. *Sistema de Comisiones del Senado en los Reglamentos de 1871 y 1918*

Se mantenían como Comisiones permanentes no legislativas (art. 81): Actas, Conservación y fomento de la Biblioteca del Senado, Gobierno interior, Presupuestos Generales del Estado, Examen de cuentas generales del Estado, Inspección de la Deuda Pública, Concesión de gracias o pensiones a persona o personas determinadas, Peticiones, Corrección de estilo y, con carácter legislativo, la Comisión de Obras públicas (art. 82).

Del mismo modo que en el Congreso de los Diputados, la novedad llegaba con la introducción, con carácter permanente y legislativo, de las *Comisiones de asuntos y proyectos de ley de los Departamentos ministeriales* (art. 81.11) que, según disponía el artículo 82, eran las siguientes: Presidencia y Estado y asuntos de África, Gracia y Justicia y responsabilidad civil de los funcionarios, Guerra y Marina, Hacienda, Gobernación, Instrucción pública y Bellas Artes y Fomento. No obstante, al igual que en la Cámara baja, el Reglamento concedía al Gobierno la opción de que cualquier proyecto de ley, en vez de pasar a la Comisión permanente respectiva, fuera dictaminado por una Comisión especial de siete senadores elegidos por las Secciones (art. 82).

Estas Comisiones permanentes de Ministerio estaban compuestas por quince senadores, nombrados directamente por toda la Cámara. Durante los tres primeros días de cada legislatura, el senador interesado en formar parte de alguna Comisión, lo debía notificar a la secretaría correspondiente que,

con esta información, elaboraba una lista o papeleta de votación con el nombre de quince senadores. En la sesión plenaria, cada senador debía marcar, por cada comisión, diez nombres en cada papeleta de votación, resultando elegidos los quince que hubieran obtenido mayor número de votos.

Con respecto a este último punto, se produce una importante diferencia entre los Reglamentos de ambas Cámaras; ya que, tal y como hemos visto, en el Congreso de los Diputados seguían siendo las Secciones las encargadas del nombramiento de los diputados que formaban parte de las Comisiones, aunque ahora mediante el sistema de papeletas y voto limitado.

Al respecto, hay que señalar que el sistema de Secciones era un instrumento puramente francés, que formaba parte de su tradición política, incluso antes de que fuera constitucionalizado en la Francia de la Restauración. El Reglamento de 25 de junio de 1814 de la Cámara de diputados disponía la división de la citada asamblea en nueve *Bureaux*; entre cuyas funciones estaba la de nombrar las Comisiones especiales y temporales encargadas de dictaminar los proyectos de ley presentados en la Cámara. En similares términos, este mismo sistema de Secciones fue recogido por el Reglamento del Congreso de los Diputados de 1838 (art. 17), pasando a los Reglamentos posteriores.

El sistema de Secciones, mecanismo propio del parlamentarismo clásico, había respondido a un momento en que los partidos políticos no tenían protagonismo alguno en el Parlamento, dominado por la independencia y la libertad del diputado. Pero cuando a principios del siglo xx, los partidos políticos aparecen en la escena electoral y controlan con fuerte disciplina de grupo el voto y las opiniones de sus miembros, las Secciones pierden sus funciones y su razón de ser.

De este modo, cuando en 1902, la Cámara de diputados francesa modificó su Reglamento y adoptó el sistema de grandes Comisiones permanentes, organizadas por asuntos, si bien mantuvo el sistema de *Bureaux* y la competencia de éstos para elegir a los miembros de estas Comisiones permanentes, también contempló la opción de que aquéllos fueran elegidos por toda la Cámara, a partir de listas propuestas para cada comisión. De hecho, el interés para que en la composición de las mismas estuvieran representadas las distintas fuerzas parlamentarias, llevó a que en la práctica fuera toda la Cámara, organizada en grupos políticos, la que procediera al nombramiento de sus miembros. Así se terminó por reconocer con la Resolución de la Cámara de diputados del 1 de julio de 1910, al disponer que los miembros de las Comisiones permanentes fueran elegidos por los grupos políticos.²⁶ La figura del grupo parlamentario fue, finalmente, institucionalizada en el Reglamento de la Cámara de diputados de 1914; en España, sin embargo, el reconocimiento jurídico de los grupos parlamentarios no llegó hasta la II República.

---

²⁶ BARTHÉLEMY, Joseph : *Essai sur le travail parlementaire et le système des commissions*. Paris : Librairie Delagrave, 1934, 373 p., pp. 39-40.

III. Actividad de las Comisiones permanentes legislativas

Si bien la reforma de 1918 no contempló la obligación de que el Parlamento se reuniera durante un periodo de sesiones anual fijo, si hay que señalar que, coincidiendo con la aplicación de los nuevos Reglamentos en ambas Cámaras, los interregnos parlamentarios no fueron tan largos como en etapas anteriores.

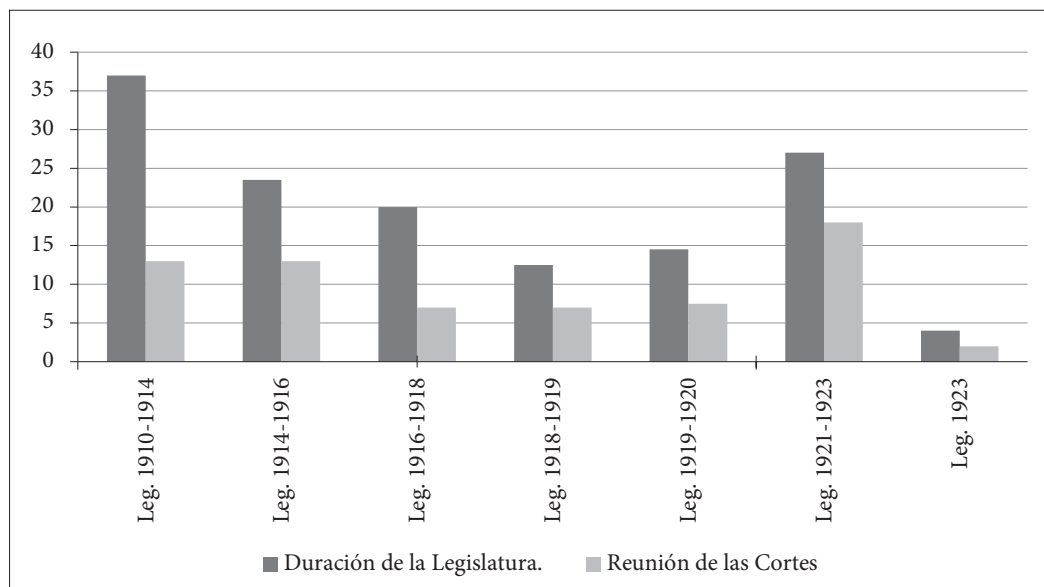

Gráfico 1. *Relación entre la duración de las Legislaturas y la reunión efectiva de las Cortes*²⁷

El gráfico superior describe la relación entre la duración, en meses, de las siete Legislaturas seleccionadas y el tiempo que durante las mismas, las Cortes estuvieron reunidas. La disposición de los valores en ambas series no permite observar cómo, a partir de la Legislatura de 1918-1919, coincidiendo con la aplicación de la reforma reglamentaria, la relación se equilibra, e incluso, aumenta el tiempo de reunión efectiva de las Cámaras, demostrando con ello que los Gobiernos no recurrieron con tanta frecuencia, como en años anteriores, al decreto de disolución y de suspensión de las Cortes.

Según establecían las nuevas disposiciones reglamentarias, las Comisiones permanentes por Ministerios quedaron constituidas al inicio de cada legislatura. Su actividad se centró, fundamentalmente, en dictaminar los proyectos

²⁷ El tiempo está contabilizado en meses, desde la Sesión regia de apertura de las Cortes, al Real decreto declarando disuelto el Congreso de los Diputados y la parte electiva del Senado. Este periodo de tiempo abarcaba una diputación, pues el término legislatura se utilizaba entonces para identificar lo que ahora sería un periodo de sesiones, pudiendo una diputación estar formada por varias legislaturas o por una sola. El término diputación tenía, entonces, el mismo significado que el de la actual legislatura. Fuente: Índices del Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados, de las Legislaturas de 1910-1914, 1914-1916, 1916-1918, 1918-1919, 1919-1920, 1921-1923 y 1923.

y proposiciones de ley, aunque también emitieron dictamen sobre las resoluciones que el Gobierno sometía al acuerdo de la Cámara.

La comparación entre el número de proyectos y proposiciones de ley tramitados y aprobados por el Congreso de los Diputados, que pasaron al Senado, con la duración que tuvieron las Legislaturas seleccionadas, refleja que la actividad legislativa fue aumentando, produciéndose un fuerte incremento de la misma durante la Legislatura de 1921-1923, que, por otro lado, fue la que tuvo mayor duración y cuando las Cortes estuvieron más tiempo reunidas.

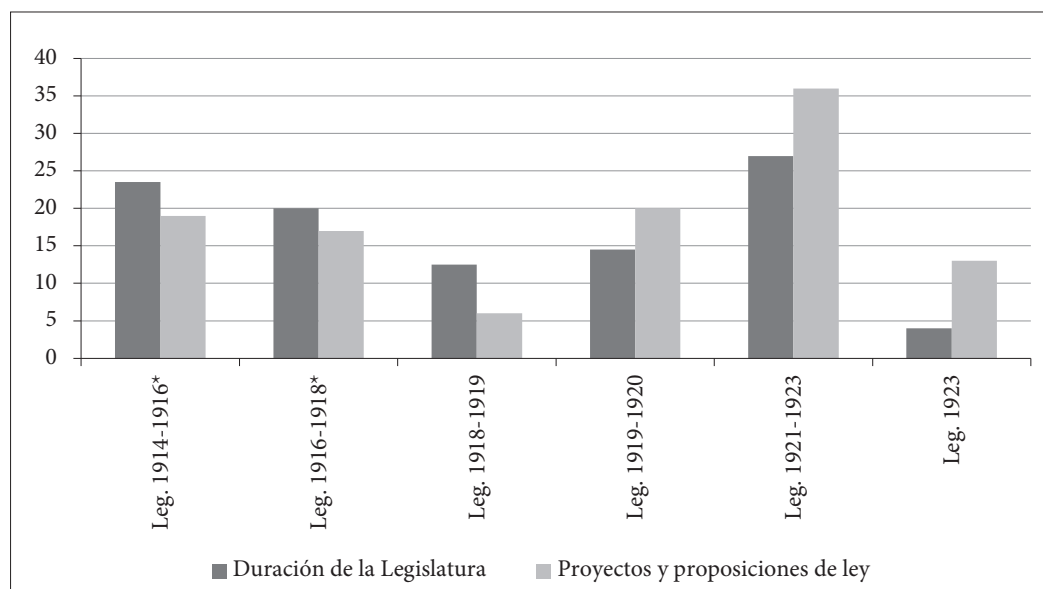

Gráfico 2. Relación entre duración de las Legislaturas y proyectos y proposiciones de ley aprobados definitivamente por el Congreso de los Diputados²⁸

No obstante, si bien los datos numéricos reflejan el incremento de la actividad legislativa, hay que tener en cuenta que ni todas las Comisiones tuvieron la misma actividad, ni se legisló sobre las grandes cuestiones de carácter económico, social y administrativo que urgían al país.

En cuanto a la actividad desarrollada por las distintas Comisiones permanentes, fue la Comisión de Hacienda la que destacó con respecto a todas las demás, debido, fundamentalmente, a la tramitación de créditos extraordinarios y suplementos de créditos para financiar los gastos del Estado y a la Ley de Presupuestos. A una distancia considerable quedaron las Comisiones de Guerra, Fomento, Gracia y Justicia y Gobernación; mientras que el resto de las Comisiones apenas desarrolló una actividad significativa.

²⁸ Fuente: Índices del Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados, de las Legislaturas 1914-1916, 1916-1918, 1918-1919, 1919-1920, 1921-1923 y 1923. En estas Legislaturas regía el sistema de comisiones especiales temporales para asunto determinado.

Este último aspecto quedó reflejado no sólo en las quejas de algunos diputados, pertenecientes a las minorías, que en los cinco años siguientes a la reforma reglamentaria manifestaron su descontento con el funcionamiento de las Comisiones permanentes, sino que así lo reconocieron los mismos miembros del Gobierno en algunas de sus intervenciones.

Entre las posturas críticas, se puso de manifiesto la falta de seriedad por parte de la presidencia de algunas de estas Comisiones al no proceder a la constitución de las mismas. El ejemplo más claro lo tenemos en la Comisión de Estado, la cual tuvo escasa o nula actividad durante estos años, siendo objeto de numerosas y reiteradas críticas por parte de algunos de los diputados nombrados para la misma. Algo similar ocurrió con la Comisión primero de Abastecimientos y luego de Trabajo y Legislación Social, que apenas tuvo actividad alguna.²⁹

La situación no debió mejorar mucho cuando el mismo Presidente del Congreso de los Diputados, el conservador José Sánchez Guerra, en la sesión de constitución de la Cámara, en la Legislatura de 1922, se refería al funcionamiento de las Comisiones permanentes como una de las asignaturas pendientes del Parlamento, expresando el deseo de que estos órganos arraigaran en la vida parlamentaria y desarrollaran la labor para la que fueron creadas, y que no era otra que estudiar, desbrozar y preparar los proyectos de ley para su posterior aprobación por el Pleno.³⁰

Días después de iniciada esta Legislatura, el diputado por Burgos, Antonio de Arteche y Villabaso, marqués de Buniel, de la Izquierda Liberal, presentaba una interpelación al Gobierno sobre el funcionamiento y competencias de las Comisiones permanentes por Ministerios.³¹ En una extensa y ordenada exposición, el citado diputado defendía que estos órganos se asimilaran en su actuación a los existentes en otros Parlamentos europeos, como los de Francia y Alemania, donde estas Comisiones actuaban como puntos de unión y relación entre Gobierno y Parlamento, siendo copartícipes de la actividad del Ejecutivo, que las mantenía informadas de las líneas de actuación del Estado y, en concreto, de los asuntos que afectaban a la política exterior. Al respecto, el diputado Arteche ponía el ejemplo del

---

²⁹ El diputado por Valencia, Luis García Gujarro, de la minoría Tradicionalista, denunciaba que la Comisión de Estado, de la cual formaba parte, todavía no se había constituido. *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión de 18 de junio de 1918, núm. 59, p. 1771. El diputado por Asturias, Andrés Saborit Colomer, de la minoría Socialista, se dirigía a la Presidencia para saber cuándo se iba a constituir la Comisión de Abastecimientos, de la cual formaba parte, y para denunciar [...] *el sistema verdaderamente anárquico que preside en esto de las Comisiones. Si no van a servir para nada ¿a qué se nos molesta?*. *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión de 29 de noviembre de 1918, núm. 103, p. 3418.

³⁰ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión de 1 de marzo de 1922, núm. 1, pp. 6-8.

³¹ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión de 20 de abril de 1922, núm. 23, pp. 815-824 y *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión de 21 de abril de 1922, núm. 24, pp. 855-861.

programa que el Gobierno había llevado a la Conferencia de Génova³² y del cual el Ministro competente debería haber informado en las Comisiones de Hacienda o de Estado tanto del Congreso como del Senado, y así señalaba:

[...] ¿si los programas de todas las naciones interesadas en la Conferencia, o por lo menos, las líneas generales de los programas, se han debatido en algunos Parlamentos en sesión pública, y han recaído sobre ellos votaciones nominales, y en otros Parlamentos, los jefes de los Gobiernos o los Ministros de Estado han acudido a las comisiones permanentes adecuadas a darles cuenta del programa, de las orientaciones, de los propósitos que iban a regir la obra de sus representantes en la Conferencia de Génova! ¿Por qué hemos de ser siempre una excepción en el mundo?

En su intervención el diputado Arteché adelantaba la que sería una de las funciones futuras de estas Comisiones, el control de la actuación del Gobierno, mediante la comparecencia en su seno de los Ministros respectivos, para informar de sus programas o líneas de actuación.

Le contestó el mismo Sánchez Guerra, ahora desde el escaño de Presidente del Consejo de Ministros, recordando que ya en su discurso de alocución a Cámara un mes antes, había manifestado ser plenamente consciente de que estas nuevas Comisiones permanentes no habían logrado convertirse en el órgano deseado con la reforma de 1918; debido, entre otras causas, a la falta de interés de los propios diputados, miembros de las mismas, que raras veces asistían a las sesiones cuando aquéllas eran convocadas; reproduciéndose, con ello, los mismos males que habían aquejado a las Comisiones especiales temporales. Sin embargo, en lo que no podía estar de acuerdo con el diputado interpelante, era en asignar a estos órganos la misión de vigilar y cooperar en la labor del Gobierno, porque, en primer lugar, estas Comisiones permanentes no se concibieron con la función de fiscalizar y controlar la función del Gobierno y, en segundo lugar, porque, aunque la sesión de la comisión se constituyera en sesión secreta, dudaba que se pudiera mantener el secreto que necesariamente iba asociado a la política exterior de un país.

En relación con el hecho de que se señalara como una de las causas del fracaso de las Comisiones permanentes, la falta de interés de los diputados y sus ausencias continuadas a las sesiones de las comisiones de las que eran miembros, reiteradamente, se pidió la aplicación del artículo 82 del Reglamento del Congreso, por el cual cinco faltas de asistencia seguidas a la Comisión de la que se era miembro, conllevaba la separación de la misma, siendo sustituido por otro diputado. Si bien es verdad, que con cierta ironía, el mismo Arteché recordaba que en algunas Comisiones sería imposible su aplicación, [...] *a no ser que transcurrieran quince o veinte años, pues en cuatro*

---

32 Conferencia Monetaria Internacional, convocada por la Sociedad de Naciones, que tuvo lugar en Génova del 10 de abril al 19 de mayo de 1922.

*que llevan funcionando las Comisiones, alguna, como la de Estado, se ha reunido una sola vez.*³³

Además del desinterés de los diputados, también se apuntó la falta de medios técnicos que estas comisiones padecían. Punto de acuerdo casi general, y que el mismo Sánchez Guerra reconoció en alguna de sus intervenciones, al señalar que hubiera sido necesario contemplar una partida en el presupuesto de la Cámara, con el fin de dotar a estos órganos no sólo de medios materiales dignos, sino también de personal suficiente y especializado, en concreto, de oficiales de Secretaría adscritos a las Comisiones permanentes.³⁴

Ninguna medida se debió tomar al respecto, pues un año después, en la Legislatura de 1923, el diputado por La Coruña, Juan Armada Losada, marqués de Figueroa, de la facción Maurista, se dirigió al Presidente de la Cámara para recordar que el artículo 65 del Reglamento, tras cinco años de vigencia, todavía no era eficaz debido al desinterés de los diputados y a la escasez de medios técnicos.³⁵

En la misma línea, el diputado por Madrid, Fernando de los Ríos Urruti, de la minoría Socialista, denunciaba la deficiente organización y la carencia de medios de estas comisiones:

[...] las Comisiones están en tal forma, que carecen de «dossiers»; no tienen una biblioteca especializada; no tienen un personal técnico adscrito de una manera permanente a ellas; no tienen una jurisprudencia parlamentaria registrada sobre los temas que fundamentalmente corresponde resolver a cada Comisión; no tienen una distribución de los documentos, que en otros parlamentos se publican en relación con los temas que van a ser tratados en cada Comisión. Y lo que pido al Sr. Presidente es que se preocupe por la vida de estas Comisiones, sin las cuales es absolutamente imposible que el Parlamento cumplidamente satisfaga su finalidad.³⁶

Le contestó el Presidente de la Cámara, Melquiades Álvarez, que si bien estaba completamente de acuerdo con las críticas vertidas sobre la mala organización y la falta de medios que sufrían las Comisiones permanentes, también exhortaba a los diputados para que actuaran con más responsabilidad, el mismo se comprometía a remediar en lo posible la situación, teniendo en cuenta, no obstante, que estos órganos necesitaban de un tiempo de rodaje para afianzarse en la vida parlamentaria.

Pero no hubo ese tiempo, el 13 de septiembre de 1923 se decretaba la disolución del Congreso de los Diputados y de la parte electiva del Senado.

³³ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión de 21 de abril de 1922, núm. 24, p. 858.

³⁴ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión de 20 de abril de 1922, núm. 23, p. 822.

³⁵ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión de 13 de junio de 1923, núm. 11, p. 369-370.

³⁶ *Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados*. Sesión de 21 de junio de 1923, núm. 16, pp. 474-475.

IV. Conclusión

Cuando el Gobierno nacional presidido por Antonio Maura hizo de la reforma reglamentaria uno de los puntos principales de su programa de gobierno, estaba dando los primeros pasos en la senda que llevaba a la racionalización de la vida política y que consistía en someter la actividad estatal al Derecho, regulando y perfeccionando el procedimiento legislativo y los métodos del trabajo parlamentario.

La creación de las Comisiones permanentes legislativas, la introducción de técnicas antiobstruccionistas en la reglamentación de los debates y la limitación de la iniciativa legislativa, fueron los primeros pasos en el camino hacia la normalización de la vida parlamentaria. Con estos nuevos instrumentos, se pretendía que los Gobiernos tuvieran la estabilidad necesaria para llevar a término sus programas legislativos; se trataba, por tanto, de reforzar el poder Ejecutivo frente al Legislativo, superando con ello el parlamentarismo clásico o decimonónico.

No obstante, la reforma reglamentaria de 1918 no reconoció la figura del grupo parlamentario ni contempló la obligación de un período de sesiones anual, puntos fundamentales de ese proceso de racionalización de la actividad parlamentaria.

Así lo manifestaron algunos de los diputados que intervinieron durante la tramitación del dictamen, al señalar su escepticismo y falta de confianza en la reforma en sí misma; no tenían ninguna esperanza de que el Parlamento recuperara el prestigio perdido y la eficacia que pretendía el Gobierno, no, mientras los Gobiernos fueran libres para suspender y disolver la Cortes a su antojo.

Y es que, si bien es verdad que los gabinetes posteriores a la reforma reglamentaria no recurrieron con tanta frecuencia al decreto de suspensión y de disolución del Parlamento, tampoco agotaron, ni muchísimo menos, los cinco años que, según disponía la Constitución de 1876, debía durar una Diputación. De hecho, durante los cinco años que estuvieron en vigor los Reglamentos de 1918, se sucedieron once Gobiernos y las Cortes se disolvieron en dos ocasiones, suspendiéndose en otras dos, sin que fueran vacaciones parlamentarias.

De este modo, aunque en teoría, la reforma suponía un avance en la organización de la actividad parlamentaria que, además, nos acercaba a los países de nuestro entorno; en la práctica, no consiguió que el Parlamento alcanzara el respeto, el prestigio y la eficacia que el Gobierno impulsor perseguía. La reforma reglamentaria, por sí misma, no podía resolver los males que aquejaban y minaban la vida política española, víctima de la desintegración del régimen de la Restauración.

Finalmente, y en lo que a las Comisiones permanentes se refiere, cabe citar el estudio que Miguel Cuevas publicó en 1925, sobre el origen y situación de

estas Comisiones en Francia y España, y donde se dan las claves de porque estos órganos no alcanzaron, en la vida política española, la significación que se pretendía con su creación.³⁷

En principio, el citado autor señala que, a diferencia del Parlamento español, el régimen parlamentario francés gozaba de una vitalidad, que nada tenía que ver con el letargo de la vida parlamentaria española. Este hecho se reflejó, necesariamente, en la intensa e importante labor legislativa y fiscalizadora que las Comisiones permanentes francesas desarrollaron durante estos años.

Para Cuevas, las Comisiones permanentes en Francia fueron eficaces porque surgieron para dar respuesta a una necesidad creada en el seno de la propio Parlamento, y que no era otra, que organizar y regular la intensa actividad que aquél desarrollaba. Por el contrario, en España, la creación de estas Comisiones no obedeció a una demanda real de la institución parlamentaria, sino que se crearon a iniciativa del Gobierno, sin que los parlamentarios sintieran la necesidad de mejorar la organización de su labor cotidiana. No es extraño, por tanto, que durante el debate de totalidad del dictamen en ambas Cámaras, la creación de las Comisiones permanentes legislativas apenas suscitara especial atención por parte de los diputados y senadores.

En cualquier caso, nunca sabremos si estas Comisiones permanentes hubieran desarrollado una actividad más seria y prolija y si hubieran logrado afianzarse en la vida parlamentaria. Los Reglamentos de 1918 estuvieron vigentes hasta el 13 de septiembre de 1923, momento en el que, por Real Decreto, la Dictadura de Primo de Rivera disolvió el Congreso de los Diputados y la parte electiva del Senado, poniendo fin a la monarquía constitucional.

La figura de la Comisión permanente legislativa, clasificada por departamentos ministeriales, fue retomada por el Reglamento provisional de las Cortes constituyentes de 11 de julio de 1931 (art. 35.4) y por el Reglamento del Congreso de los Diputados de 20 de noviembre de 1934 (arts. 49 y 52.3).

---

37 CUEVAS Y CUEVAS, Miguel: «Las Comisiones permanentes en los Parlamentos de Francia y España». En *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*. T. 147 (1925), pp. 333-412.

